אבוא

בגבורות

יהושע העשיל הלר

אבוא בגבורות

קורות חיים ופרקי זכרונות

מטעשין (פולין) עד בני ברק

דרך ערבות סיביר

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

בני ברק
שנת תשס"ט לפ"ק

יו"ל ע"י

יהושע העשיל הלר

בני ברק

כל הזכויות שמורות

©

נדפס בישראל תשס"ט

Printed in israel 2009

סדר ועימוד: 02-5373148

פִּי יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל הַיּוֹם
תְּשׁוּעָתֶךָ, כִּי לֹא יָדַעְתִּי סִפְרוֹת:

אָבוֹא בִּגְבוּרוֹת

ה' אֱלֹקִים, אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ לְבַדֶּךָ:

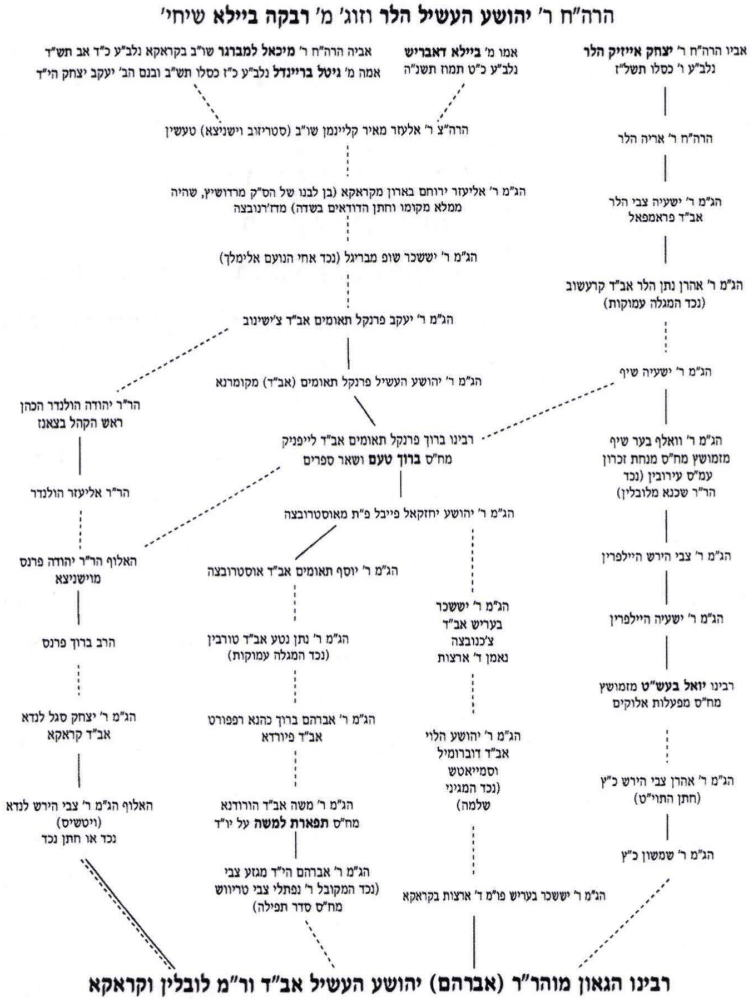
אֱלֹקִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי
וְעַד-הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ:

וְגַם עַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה אֱלֹקִים אַל
תַּעַזְבֵנִי, עַד אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר
לְכָל - יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ:

תְּהִלִּים ע"א, טו-יז

כתב יוחסין

(מספר "חנכת התורה")

הקדמה

בספרים הקדושים מובא בשם רבינו הרמ"מ מרימינוב זי"ע, שנחוץ מאד להעלות ולהחשיב את דברי הימים של חיי האדם ותולדותיו, חיים שאין בהם בושה וכלימה, עד שיהיו ראויים להיקבע ולהיעשות "ספר", שממנו ילמדו גם אחרים ללכת בעקבותיו, ככתוב: "זה ספר תולדות אדם". בהתאם לכך פירשו את מאמרו של רבינו הקדוש (אבות פ"ב, מ"א): "וכל מעשיך בספר נכתבים", דהיינו, שכל קורותיו והליכותיו, מעשיו ועלילותיו של האדם, יהיו ראויים מלכתחילה להיכתב ב"ספר" - וישמשו לימוד לדורות.

לפי בקשת בני המשפחה וידידים החילותי בשנים האחרונות להעלות בכתב את קורות חיי, זכרונות הקשורים במדה רבה בתקופה הכי סוערת בדברי ימי ישראל - תקופת השואה הנאצית הנוראה - וזאת כאחד שראה את בית ישראל "בנוי - חרוב - ובנוי". גדלתי בימי נעורי בתוככי יהדות פולין המעטירה - היא "פולין העדינה, הקדומה לתורה ולתעודה, למיום סור אפרים מעל יהודה" - וזכיתי לראותה כשהיא במלוא זוהרה ותפארתה. מכבשי דרחמנא נגזר עלי לראות ג"כ בחורבנה ושקיעתה, בתקופה ההיטלריסטית, ולעבור בעמק הבכא של גלות סיביר. ושוב זכיתי להיות עֵד ראיה לפריחה המחודשת של עם שרידי-חרב, ולהתלבלבותם של מרכזי התורה והחסידות, הן בארצנו האהובה, והן בקהילות הקודש אשר בתפוצות הגולה, בעזרתו ית"ש וברחמיו ורוב חסדיו להשאיר שם ושארית לאומה הנבחרת.

ואמנם כבר הובא בספר "בית יעקב" מהרה"ק רבי יעקב אהרן זצ"ל מאלכסנדר (בליקוטים, צ"ה ע"א) בשם הרבי ר' דוד מללוב זי"ע, אשר כשם שמרע"ה כתב כל המסעות של ישראל ונעשה מהן תורה, כן עתה אליהו כותב כל המסעות וההרפתקאות של כל אחד מישראל, "וכשיבוא משיח במהרה בימינו יהיה מזה ספר שילמד ממנו". אך דא עקא שבעוה"ר עדיין בן דוד לא בא ובינתיים יש בודאי חשיבות רבה להעלות הדברים ע"פ קט שכלנו והמושגים שהורגלנו בהם, לבל ישקעו בתהום הנשיה, ויהיו למזכרת ולקח טוב עבור בנינו ודורותינו להכיר גבורות ד' נפלאותיו וחסדיו אשר עשה עמנו.

בכתיבת הדברים היו לי לעינים דברי ה"חתם סופר" זצוק"ל בספרו תורת משה" פ' אמור (ד"ה בסוכות תשבו) כי "מצוה על כל אדם באחרית ימיו לבחון כל אשר עשה ד' עמו מראשית צמיחתו עד אחריתו, ואיך נתגלגלו סיבה ועניינים, ולספרם לבניו אחריו, [כדי ש]גם הם יבחנו ויכירו מעשה ד' הגדול אשר יעשה עמהם".

אחרי שזכיתי והגעתי בחסדי ד' לגבורות, ראיתי בדבריו הקדושים של החת"ס כעין רמז והוראה מפורשת שמתייחסת אלי, כפי שכתב הלאה בזה"ל: "וזה 'אבוא בגבורות ד' אלקים' (תהלים עא, טז-יח), הם הנפלאות והנסים הגדולים, 'אזכיר צדקתך לבדך', דהיינו, שבשעת מעשה לא היו ניכרים אלא לך לבדך, 'וגם עד זקנה ושיבה אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך', פירוש, כדי שגם בני אחרי יבינו וישכילו..."

"תכתב זאת לדור אחרון, בנים יוולדו יקומו ויספרו לבניהם, ועם נברא יהלל י-ה".

הקדמתי בפתח הזכרונות לפרט קצת את שרשי היחוס המסועף של משפחתנו, מגזע אראלים ותרשישים, למען יביטו הדורות הבאים אל צור

מחצבתם ויתעורר לבם לומר מתי יגיעו מעשינו למעשי אבותינו לכהפ"ח בנגיעה כלשהי. דורשי רשומות מצאו רמז לענין זה בדברי החכם מכל אדם בס' משלי "חושך שבטו שונא בנו", דהיינו, מי שאינו מספר לבנו את יחוסו וחושך ממנו את ידיעת שבט מוצאו, הרי זה כשונאו. אבל "אוהבו שחרו מוסר", הכוונה, שמייסרו ע"י שמודיעו עצם היחוס כדברי השל"ה הק' במאה"כ וזכרתי את ברית יעקב וכו' שגם זה חלק מתוכחת מוסר, כי לפי ערך האבות יש לצפות ולדרוש יותר מיוצאי חלציהם שילכו בעקבותיהם בדרכיהם החמודות. אף תמכתי יתדותי בדברי הרמב"ן הקדושים שכתב בזה"ל (בראשית י, ה) "ואנשים בכל דור יודעים מאבותיהם ארבעה וחמשה דורות ומגידים מעשיהם ותולדותיהם". ויהא רעוא שהדברים יביאו להם תועלת.

בעזהשי"ת. בני ברק שנת שמע"ו ואספר"ה, לפ"ק.

יהושע העשיל הלר

תוכן עניינים

מדור ראשון - ערש נעורים

פרק ראשון: **כי אתה גוחי מבטן** ..... ג

פרק שני: **מראש צורים** ..... ה

תורה וגדולה גם יחד * מגזע גאוני עולם * מפענח צפונות הגר"א מוילנא זצ"ל * לכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל * מרום היחס * העושר שהתגלגל ובא בזכות היושר * ברוח נדיבה ויד פתוחה * דור ישרים מבורך

פרק שלישי: **בית אמי וחדר הורתי** ..... יג

בת טובים * מצאצאי הט"ז והב"ח * הקירבה והקשר לבית צאנז * ה"דברי יחזקאל" מדבר נכבדות * סבא כפועל ישועות * אשת חבר * זרע ברך ד' * שני סיפורים עטופי רז * כד נח נפשיה

פרק רביעי: **טעשין עירי מכורתי** ..... כב

מראות נוף ואישים * קהילות ובתי מדרשות * רבותי שלימדוני תורה * הביקור מאונס בביה"ס הכללי * בצל "אנשים של צורה" * לדמותו של האדמו"ר מטומשוב זצ"ל * ברכת הצדיק שסוככה עלי * חוויה בלתי נשכחת: ביקור בקראקא * שמחה במשפחתנו

פרק חמישי: **אתחלתא דפורענותא** ..... לה

העיר מתאחדת מחדש * השגשוג המדומה * היציאה מעירנו טעשין

פרק ששי: **בבית סבא בטומשוב** ..... לח

מגורי המשפחה והעסקים * בחוצות טומשוב היהודית * בימים האחרונים ערב פרוץ המלחמה * סבתא ובנותיה מכניסות אורה לבתי עניים * השבת הראשונה * קרובי משפחה בטומשוב

מדור שני - בהתגעש עולם

פרק שביעי: **הצבא הגרמני מסתער על פולין** ..... מט

מהומה ובהלה * הנאמן בפקדונו * הנדוניא לבן האלמנה * ההרס והחורבן בבית סבא * מפחד האויב המתקרב

פרק שמיני: **במלקחיים של צבאות גרמניה ורוסיה** ..... נד

האש שהתלקחה מכל הכיוונים * התפילה בבית ביום כיפור * תבוסת הפולנים * חילופי שלטונות הכיבוש * בורחים ללמברג * ב"הקפות" של הצדיק מטשכויב הי"ד * בצל קורתם של קרובי המשפחה * בצל אדמו"רים

פרק תשיעי: **תלאות ונדודים** ..... סב

השמחה הגדולה: אמא חזרה אלינו * גלגולי הברחת הגבול * התרמית הגדולה של ה"מבריחים" * גדל-רוחו של סבי * העושר השמור * מגורי עראי ב"יאנוב"

הגזירה האכזרית של הרוסים..... סו
פליטי פולין מגורשים לסיביר

מדור שלישי - חמש שנים בגלות מרה

פרק עשירי: **מסע העינויים לארץ גזירה**..... עא
על פסי מסילת הברזל הטראנס-סיבירית * היכרות בוסר עם ההווי בססס"ר * הנעלם הגדול: יעד הנסיעה * בכניסה אל היער - ריסוק עצמות * צריפי המגורים * משא של "טוב לב" נוסח סטאלין

פרק אחד עשר: **השעבוד והדיכוי בעבודת פרך**..... עח
עונשם של מגורשים * מראות היער והסביבה * הנסיון של שמירת שבת * מסירות נפש של אבי זכרונו לברכה * סבלותיה של אמא ע"ה * ביקורים בלתי ליגאליים בכפר

פרק שנים עשר: **חורף בערבות סיביר**..... פג
לפני קרתו מי יעמוד * ימות החורף - סיוט אחד גדול * שמחת הבר-מצוה שלי * לועג לרשים * בימי הפשרת השלגים

פרק שלושה עשר: **סבלותיו של אבא**..... פו
ספיחי הפציעה למען ש"ק * התחבולה להשתמט מעבודה בשבת * התאונה ביער * בבית החולים הפרימיטיבי * מכניסי אורחים * חסד של אמת בסיביר הנידחה * מסירותה של אמא ע"ה * המציל האלמוני

פרק ארבעה עשר: **הרפתקאות ותלאות**..... צא
במחשכים הושיבני * משפט ועונש למשתמטים * בנפשנו נביא לחמנו

פרק חמשה עשר: **מעבודת פרך לחיי צער**..... צד
עוזבים את היער * בדרכי נוד * תושייתה של אמא ע"ה * נוסעים לקזחסטאן * חוות דעת רפואית * חלום ופשרו * יוצאים לטאשקנט * המיפגש המרגש עם קרובי משפחה * הסיפור המופלא בגנרל רוסי שרבי שלמה דוב זצ"ל התפלל לרפואת בתו * חיפושים אחר עקבותיו של סבא ז"ל * גזירת ה"קולחוזים" * בריחתנו ברכבת * צרה רודפת צרה

פרק ששה עשר: **מחלות ומזור**..... קז
מכת הטיפוס * המאבק לאישפוזה של אמא * התרופות שהשגתי להצלת חיי אמא * מהווי בית החולים * סאת היסורים שהוגדשה * "לחם עוני" בפסח

פרק שבעה עשר: **מאבק הקיום בגלות אוזבקיסטאן**..... קיד
ברגלים יחפות ופצועות * בריחה ממלכודת * מכרים ותיקים וחדשים * "פרנסות" מאולתרות * הידיעה על פטירת סבא ז"ל * ערוצים חדשים למחיה וכלכלה * המחסנאי שנתפס בקלקלתו * הגוי שניסה לסבך יהודים בעסקים מפוקפקים * נחלצנו מצרה גדולה * סופו המביש של גנב * סנוניות היציאה לחופש

מדור רביעי - באירופה המשוחררת אחרי המלחמה

פרק שמונה עשר: **הכאב והיגון בשובנו לפולין**..... קכז
מול מראות החורבן וההשמדה * "יודנריין" - אין יהודים * השממה הזועקת * לינת לילה בקטוביץ * מגורי עראי בעירנו טעשין * דרישת שלום מ"הענאָוויל" * אנו עוזבים את פולין * תחנת המעבר: פראג * בביהכ"נ "אלטנייי" של מהר"ל מפראג

פרק תשעה עשר: **אחד מעיר ושנים ממשפחה** ..... **קלה**

נצר בודד * פרשה מופלאה * הבריחה ממקום למקום * במסווה של נכרים * המחבואים ביערות סלובקיה

פרק עשרים: **בקיבוץ חפץ חיים אשר ב"הענאָוויל"** ..... **קמ**

ארמון פאר ותכליתו * סדר היום בחיי ה"קיבוץ" * אכסניה של תורה * מן ההווי ב"קיבוץ" * קול ששון וקול שמחה * המיפגש עם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל

פרק עשרים ואחד: **יד ביד עם צמרת ראשי התנועה** ..... **קנא**

הפעילות במרכז האירופי של "פועלי אגודת ישראל" * נסיון פריצת ההסגר הבריטי שנכשל * בתנאי מצוקה ועוני * היכרות מרתקת ופעילות מניבה פירות * הצלת נפשות רוחנית

פרק עשרים ושנים: **שליחי הצלה שהגיעו מארץ ישראל** ..... **קנז**

עידוד וחיזוק רוח הפליטים * אישים דגולים בתוך הבאים * אגדת "בני ברק"

פרק עשרים ושלושה: **ההפגנה היהודית הגדולה בפאריז** ..... **קסא**

מיפגן של הזדהות כלל-ישראלית * כיצד נראה ה"דגל"

פרק עשרים וארבעה: **אשנב לעולמה של תורה** ..... **קסג**

המיפגש הראשון עם הגאון מפוניבז' זצ"ל * יסוד "ישיבת ציון" בפאריז

פרק עשרים וחמשה: **תקופת חג הכלולות** ..... **קסה**

בפרוס מועד עלייתנו לארץ הצבי * קרב ובא יום החופה * בגילה וברעדה * הברכה שקיבלתי מהגה"צ רבי מרדכי זצ"ל מבילגוריי * מספיחי פאריז * פגישתי האחרונה עם הגה"צ רבי מרדכי פוגרמנסקי זצ"ל * שלום לך ארץ עזובה

מדור חמישי- חלקי בארץ החיים

פרק עשרים ושש: **פסיעות ראשונות בארצנו הקדושה** ..... **קעג**

ופדויי ה' ישובון * התלאות והאכזבות הראשונות ב"שער העליה" * היציאה לתל אביב * הדירה המיניאטורית שקיבלנו בבני ברק * מכניסי אורחים למופת * חן המקום על יושביו * משפחת המשתכנים ב"נוה אחיעזר" * פרנסה בכבוד * אמא ע"ה ניצבת בעוז על משמר הכשרות * בזכות שבת מלכתא

פרק עשרים ושבעה: **כניסתי לתפקיד בישיבת פוניבז'** ..... **קפב**

נשלחתי מן השמים * סיור בזק בממלכת התורה * עלך קא סמיכנא * בצעדים הראשונים * בפקודת הרב זצ"ל * ערוצי האשראי שיצרתי בעד הישיבה * המשכורת ה"שבועית" * הידידות שנקשרה ביני ובין הר"מים * התקרבותי אל המשגיח הרוחני * במחיצתו - רסיסי זכרונות

פרק עשרים ושמונה: **ספר תורה שרוי בצער** ..... **קצו**

הרב זצ"ל בחליו * בתפילה ובתחנונים * תוספת ח"י שנות חיים * ברוך רחמנא דיהבך לן * ה"בת יחידה" של הרב זצ"ל

פרק עשרים ותשעה: **תנופת הבניה בפוניבז'** ..... **ר**

חילופי משמרות * יסוד "בתי אבות" לילדות * מבצע בזק להשלמת הבנין * אם הבית - הרבנית הינדא ע"ה * הישועה שבאה בזכות פרק תהלים * נישואי הרב זצ"ל * מטבח הישיבה שאובזר בעזרתו של ה"ג'וינט" האמריקאי * המקצוע החדש שרכשתי בזכות הישיבה: זגגות! * הכרת הטובה של הרב זצ"ל

פרק שלושים: **מעמד חנוכת היכל הישיבה**..... **ריב**

יגדיל תורה ויאדיר כבודה * לא היה מנוס * מול המקטרגים * מהלך הטקס החגיגי * משיח צדקנו יגיד פה תורה

פרק שלושים ואחד: **עוד אבנך ונבנית פוניבז'**..... **ריח**

על חבלי היצירה * המסעדה לתלמידים * התמנותי לניהול מחלקת הבניה ותקציבה * תעלוליו של בעל מלאכה * עומס הטיפול היומיומי בצרכי הישיבה * שרשרת הבנינים * החגיגה של חנוכת בית הישיבה לצעירים ע"ש בנדהיים * גרגיר מעוללות החגיגה

פרק שלושים ושנים: **ארון הקודש בהיכל הישיבה**..... **רכט**

כסאות זהב למשיח ואליהו * האתגר - שיחזור אומנותי של חלקים שבורים * הלבטים והויכוח * מעשי "מרכבה" * מלאכת מחשבת * בעינא פקיחא

פרק שלושים ושלשה: **הרחיבי מקום אוהלך**..... **רלה**

בתים ונדיבים * מפעל ה"נציבים" * הדאגה לימים יבואו

פרק שלושים וארבעה: **בסבך הקשיים והלבטים**..... **רלט**

דברי הקדמה * פרשת הקריה באשדוד * "עיר בא"י ללא דתיים - זו לא עיר"! * הצעת ה"סוכנות היהודית" שנשללה * מפעל ההנצחה "אהל קדושים" * השתלשלות כאובה * שבת עמוסה ברגשות מעורבים * בכבוד וברוח טובה * התוצאות שאיכזבו * הנסיון לשוב אל משמרתי שלא עלה יפה * באחרית ימיו של הגאון מפוניבז' זצ"ל

פרק שלושים וחמשה: **פירורים משולחן גבוה**..... **רנד**

רשמים, זכרונות, ואמרי שפר שקלטתי במחיצת הרב מפוניבז' זצ"ל * גם במעלליו יתנכר נער * בצלו של ה"חפץ חיים" זצוק"ל * זוחלים בשלג "על ארבע" לשמוע דרשת הרב * מחאה מקורית נגד מחלל שבת * גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך * הלב שהחסיר פעימה * ה"עיסקא" המובחרת ביותר * "אשראי" בלתי מוגבל * נר מצוה ותורה אור * בחירוף נפש להצלת מקום תורה * הרב זצ"ל ב"ירחי כלה"

פרק שלושים ושישה: **אציל המדות**..... **רסו**

בעין טובה * יודע צדיק נפש שואלי עצתו * עומד בדיבורו * מוצא שפתיך תשמור * קרבן ציבור * אושרה של הישיבה * המורשת הנצחית * יחסו האבהי הנפלא * משגיב פלאים את הלימוד והלומדים

פרק שלושים ושבעה: **ועלהו לא יבול**..... **רעו**

התייחסותו של הרב זצ"ל לתופעות שונות בא"י וברחבי תבל * אם השמאל ואימינה * האיגרת בענין "מידהו יהודי" * מתגובות הרב זצ"ל על מאורעות ברחבי תבל * רחמנות או אכזריות * גיוס מלא לצבא השם * וישבתם לבטח בארצכם * כאשר יחמול איש על בנו * הסיפור לערב יוהכ"פ

פרק שלושים ושמונה: **הרב זצ"ל ויחסיו עם גדולי החסידות**..... **רפג**

האדמו"ר מבעלזא זצ"ל * ה"בית ישראל" מגור זצ"ל * האדמו"ר מסטמאר זצ"ל * ה"אמרי חיים" מויזניץ זצ"ל* עם ה"אביר-יעקב" מסדיגורא זצ"ל וגיסו האדמו"ר מקופיטשניץ זצ"ל * האדמו"ר מבאבוב זצ"ל * האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל

פרק שלושים ותשעה: **אל תקרי בניך אלא בוניך**..... **רצב**

השתתפותי וחלקי בהקמת מפעלי "אור החיים" * ר' משה פרדו זכור לטוב - המציל

הגדול של היהדות הספרדית * התרומה הראשונה של ה"חזון איש" זצ"ל * הבית הראשון שנרכש עבור "אור החיים" * בתים נוספים * יסוד הקריה * האבן שהיתה לראש פינה * פגישתי הגורלית עם ר' יצחק שלום * ההשתלשלות שהולידה גם את הקמת בית החולים "לניאדו" בקרית צאנז * סיומו של מסע שהוכתר בהצלחה בסיעתא דשמיא * התרחבות ושגשוג מפעלי "אור החיים" * הערכת שר האוצר * הפרק הבא במסכת העשיה: יסוד ישיבות ספרדיות

מדור שישי- עיני וליבי בהיכל באבוב

פרק ארבעים: בצלו חמדתי וישבתי ..... שיג

משחר ימי ילדותי * המיפגש הראשון עם ה"קדושת ציון" זצ"ל* העטרה שחזרה ליושנה * הצמאון והכמיהה לסביבה חסידית * ניצני החבריא המתחדשת * הגישושים בענין יסוד "שטיבל" בנוסח באבוב * בחסותו של האדמו"ר מסקאהל זצ"ל

פרק ארבעים ואחד: ביקורו הראשון של רבינו זצ"ל בארץ האבות ..... שכ

תכונה רבתי * קבלת פני הרבי * רצוננו לראות את מלכנו * כד עייל שבתא * קרית מלך רב * השבת בבני-ברק * תם ונשלם

פרק ארבעים ושנים: משכנות לאביר יעקב ..... שכז

בחירת מגרש ורכישתו * הכל מסייעין לבנין מקדש מעט * חנוכת הבית * ה"שטיבל" כאבן שואבת

פרק ארבעים ושלשה: ה"נסיעה" הראשונה לאדמו"ר מבאבוב זי"ע ..... שלג

נוסעים אנחנו * דורון לצדיק * בית רבינו בבבל * ימי התעלות רוחנית * בזמן שמחתנו * בצילא דמהימנותא * אצל האדמו"ר מסטמאר זצ"ל * ביומא דדינא "הושענא רבא" * ב"שמיני עצרת" ו"שמחת תורה" * חוויה פרטית * יומא טבא לכל ישראל

פרק ארבעים וארבעה: הרבי זי"ע פוקד בשנית את ארצנו הקדושה ..... שמד

הופעה מרעננת * פגישת הרב ותלמידו * אצל הרבי מגור זצ"ל * מורא רבך כמורא שמים * איזהו קירוב אמיתי * המבט של גאון ישראל * חגיגת אבן הפינה לת"ת באבוב"

פרק ארבעים וחמשה: בסימן של גידול והתרחבות ..... שנא

יסוד הת"ת והישיבה * כתבו לכם את השירה הזאת * ששים ושמחים בשמחת תורה * המעבר לביהמ"ד הגדול "שיח יצחק" * מזמור שיר חנוכת הבית * במקום רינה תהא תפילה * עד סוף כל הדורות

פרק ארבעים ששה: כי ינטו צללי ערב ..... שסד

ביקורו האחרון של אדמו"ר זי"ע * חג השבועות בהיכל הקודש * בימי מצוקה וחולי * נסיעתי האחרונה להסתופף בצל קדשו של רבינו זי"ע * מיחושי לב שהובילו לניתוח מעקפים * חלמא טבא * מדור לדור

פרק ארבעים ושבעה: רסיסי אורה ..... שעז

סיפורים קטנים ואפיזודות במחיצתו של הרבי מבאבוב זי"ע ..... שעז

מוציא יקר מזולל * הצלה רוחנית כיצד * האוצר המנוצר: "אַ יידיש נשמה'לי" * בכח "שם המפורש" * שלוחו כמותו * "ויברך - ויקדש" * קורא מחשבות כמתוך הספר

מדור שביעי - פרקים במסכת הבנין והעשיה הציבורית

פרק ארבעים ושמונה: **חלקי בבנין מרכז התורה והחינוך**

במושבה "באר יעקב" ..... **שפה**

אשא דעי למרחוק * הרקע להקמת קרית החינוך * "אימפריה" של תורה * הויכוח עם המהנדס ה"מקצועי" * הודיה על חלקי בהפרחת שממה רוחנית

פרק ארבעים ותשעה: **הקמתה של ישיבת "חידושי הרי"מ" בתל-אביב** .... **שצג**

הפגישה הראשונה עם ה"לב שמחה" זצ"ל * ה"מיכרז" ותוצאותיו * מן השמים סיבבו * פעולת צדיק * הבית בהבנותו * רשמי קירבה וידידות

פרק חמישים: **כיצד הוקמה ישיבת נדבורנה בבני-ברק**..... **שצט**

צדיק בא לעיר * שכנות טובה * מגרש קטן ובית גדול * ה"מזוזה" של בני-ברק * בדמעה וברינה

פרק חמישים ואחד: **עם הבונים של "ישיבת חכמי לובלין" בזכרון מאיר** .. **תג**

בימי בראשית * בשלבי ההתרחבות * הצעתי שנתקבלה * האימון שרחש לי הגר"ש וואזנר שליט"א

פרק חמישים ושנים: **בתים שמגדלין בהם תורה ותפילה**..... **תח**

ברוך מציב גבול אלמנה

ישיבת "בית מאיר" ע"ש הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל..... **תח**

אלה תולדות המגרש * הישיבה והבנינים * ידידים לנצח

בית הכנסת ע"ש "לדרמן"..... **תי**

המייסד ר' יחיאל ז"ל * שלא ע"מ לקבל פרס

פרק חמישים ושלושה: **פעילותי במסגרת קרן קנדי A.I.D**..... **תיב**

משען כביר למוסדות החינוך בא"י * תלאות הקמתה של קריה חינוכית באשדוד * ה"בונוס" שקיבלתי אישית משר האוצר ושימש להקמת היכל * "ישיבת גרודנא" * מאזן הבניה והיצירה

פרק חמישים וארבעה: **פעילותי במסגרת "האגודה לקידום החינוך היהודי"**

(קרן וולפסון) ..... **תטז**

המסד לפעילות הענפה של פילנטרופ יהודי * בעקבות ההכרזה על רפורמה במערכת החינוך * מפני צורך השעה * כניסתי לתפקיד בפועל * הקשרים שרקמתי במש' החינוך * המלאכה בעיצומה * מעשה ב"פקיד לדוגמא" * ה"רקורד" המרנין * הופעותי בארה"ב * מר וולפסון וזכויותיו

פרק חמישים וחמישה: **חלקי בהקמת המרכז הרפואי "מעיני הישועה"** .... **תכט**

ניצני הרעיון * ההתיעצות הראשונה * ע"פ הדוגמא של יוסף במצרים * מעשה אבות סימן לבנים * שלושה סעיפים * החסכון בהוצאות והמחסור במזומנים * תרומת משפ' פרישוואסער * הנסיון שעמדנו בו: "מוצא שפתיך תשמור" * המשבר והאכזבה * העמל הרב שהשקעתי לא ירד לטמיון

פרק חמישים וששה: **בית החלמה ליולדות "אם וילד"**..... **תלט**

החזון של משפ' וינברג * המגרש המיוחל * כיצד הושגה תרומת הנדיבים משפ' טננבוים * בתחושה של נחת וסיפוק

תוכן עניינים

פרק חמישים ושבעה: **"משכנות רווחה" - פרויקט מגורים לציבור החרדי באשדוד** ..... **תמג**

בהשראתו של ה"לב שמחה" זצ"ל * רכישת המקרקעין * הבניה בשיטה חסכונית * רווחה למאות משפחות * סמל ומופת

פרק חמישים ושמונה: **כולל גאליציה "חיבת ירושלים" - צדקת ר' מאיר בעל הנס** ..... **תמח**

יסודה בהררי קודש * נשיאי "כולל גאליציה" לדורותיהם * הסיפור האישי שלי * מצב ה"כולל" בעת ההיא * במעוף ובתנופה * הסתעפות פעילותו של המוסד * ארועים ומעמדות * חילופי משמרות * בחסות גדולי ישראל * האימפריה הגדולה של עזרה וחסד

פרק חמישים ותשעה: **על חומותיך בני-ברק** ..... **תסב**

פעילותי הענפה בעיר התורה והחסידות * גדולת מעשהו של הגר"י לנדא זצ"ל * הלבטים בנוגע למועמדותי לראשות העיר * המאבק נגד הקמת "מועצה דתית" בבני-ברק * מאבקים נוספים על צביונה הרוחני של העיר * ועדת השמיטה * קרן המקוואות * פטירתו של הרב זצ"ל - שנת תשמ"ו * האב שזכה לבנו * ספיחים שצמחו מחילוקי דעות * יקיר העיר בני-ברק

מדור שמיני - במחיצתם של גדולי וצדיקי הדור

פרק שישים: **במחיצתם של גדולי וצדיקי הדור** ..... **תפט**

(צרור רשמים וזכרונות אישיים) * האדמו"ר הקדוש ר' אהרן מבעלזא זצוק"ל * ה"בית ישראל" מגור זצוק"ל * ה"לב שמחה" מגור זצוק"ל * ה"פני מנחם" מגור זצוק"ל * ה"חזון איש" זצוק"ל * האדמו"ר ממכנובקה ראי"ה טברסקי זצוק"ל * האדמו"ר מפשעווארסק רבי איציק'ל גווירצמאן זצוק"ל * האדמו"ר מאוז'רוב רבי משה יחיאל הלוי זצוק"ל * ה"אמרי חיים" מויזניץ זצוק"ל * ה"שפע חיים" מצאנז-קלויזנבורג זצוק"ל * בחתימת הספר *

מדור ראשון

ערש נעורים

פרק ראשון

כי אתה גוחי מבטן

נולדתי ביום רביעי בשבת פ׳ שמות, ח״י בחודש טבת שנת תפר״ח, בעיר הפולנית טעשין, שהשתייכה לפני מלחמת העולם הראשונה לגאליציה, תחת ריבונות הכתר האוסטרו-הונגרי והקיסר פראנץ יוזף. בעיר זו התגוררו הורי היקרים: אבי החסיד ר׳ יצחק אייזיק הֶלֶר ז״ל, ואמי החשובה מרת בילא דאבריש ע״ה לבית קליינמן.

הלידה שלי, כפי ששמעתי אח״כ בבית, לא היתה פשוטה כלל ועיקר. נתגלו סיבוכים ונוצרו חששות, עד שהיה צורך להזעיק פרופסור גדול מוינה בשם אינטרשטויסר, ורק אחרי שלושה ימי ״חבלי לידה״ והתערבות רפואית עברה הלידה בחסדי ה׳ בשלום. אותו פרופסור התפאר שזו לו הפעם הראשונה בקריירה הרפואית שלו שהצליח, בנסיבות כאלה, להציל את האם והילד.

השמחה בלידתי כמובן היתה רבה מאד. באמצע הלילה יצא סבי, כשהוא לבוש רק ב״חלאטיל״ ונעלי בית לרגליו, בריקוד נלהב עם ציבור שלם של ידידים שהתאספו בחזית ארמונו המפואר של הקיסר פראנץ-יוזף, שהתנוסס מול ביתנו.

לא ניתן היה להכניסני בבריתו של אאע״ה בזמנו, דהיינו ביום השמיני, בגלל מצבי. הברית התקיים רק אחרי ה״פדיון הבן״, ונקרא שמי בישראל ״יהושע העשיל״. עוד בשבוע שלפני הלידה הגיע מכתב מדוד הסבתא הרה״צ ר׳ יודל שופ זצ״ל, שהיה מנכדי הגאון בעל ״ברוך טעם״ זצ״ל, בו כתב שיש לו הרגשה שצריכים רחמים גדולים במשפחה, ובאם יוולד בן, שיקראו לו ע״ש הסבא הגה״צ ר׳ יהושע העשיל זצ״ל מקומרנא, בנו של ה״ברוך טעם״, אשר נשא את שם סבו המפורסם הרבי ר׳ העשיל זצ״ל מקראקא, בעל ״חנוכת התורה״ ורבו

של הש"ך (אגב: מקובל היה במשפחתנו שהרה"ק רב שר שלום מבעלזא זי"ע, כשבנה את בית-המדרש הגדול בעירו, אמר שאין בכוחו לחנוך את ביהמ"ד כשהוא לבדו, והנו זקוק לעזרה של צדיק-הדור. והנה לרגל סיבה מסוימת הגיע בדיוק אז לבעלזא רבי יהושע העשיל זצ"ל, ונשאר שם ליומא דשבתא, ובאותה שבת חנכו את בית המדרש).

פרק שני

מראש צורים

תורה וגדולה גם יחד

אבי ר׳ יצחק אייזיק זכור לטוב היה בנו של הנגיד החסיד ר׳ אריה הלר ז״ל, מטומשוב, אשר תורה וגדולה התאחדו על שולחנו. היו לו שלושה עשר בנים ובנות, שבהם השתדך עם משפחות אפרתים, מן המיוחסות שבישראל.

אבי מורי ר׳ יצחק אייזיק הלר ז״ל

סבא היה בנו של הגה״צ ר׳ ישעיה צבי הלר זצ״ל, אבד״ק פראמפול, חתנו של הרה״צ ר׳ הירש׳לי טורנער זצ״ל, בנו של הרה״צ ר׳ מרדכי דוד אונגר זצ״ל מדומברובא. הרב מפראמפול היה לימים ג״כ גיסו של מרן ה״דברי חיים״ זי״ע מצאנז, אשר כשהתחתן בשלישית היה גם הוא חתנו של ר׳ הירש׳לי טורנער זצ״ל.

שמעתי פעם מכ״ק מרן אדמו״ר מבאבוב מהר״ש זצ״ל, שהסבתא באשע רחל ע״ה, אשת הרב מפראמפול, נהגה לשהות במשך כל ימות השבוע בצאנז, כדי לעזור לאחותה הרבנית מצאנז מרת רעכל דבורה ע״ה - שסבלה רוב ימיה מחולשה - בגידול ילדיה. ולא עוד אלא בטרם פטירת הרבנית פנתה אל סבתא בבקשה שתמשיך לגדלם במקומה. ואכן התייחסו אליה הבנים הצעירים של ה״דברי חיים״ זי״ע כל ימיהם כאומנת שלהם אשר גידלה אותם.

מגזע גאוני עולם

אבי זקני הנזכר, הגרי"צ מפראמפול, היה בנו של הרב מקרעשוב, רבי אהרן נתן הלר זצ"ל. אמו היתה בתו של רבי ישעיהו שיף זצ"ל, חתנו של ה"ברוך טעם", ובנו של הגה"צ רבי וואלף בער שיף זצ"ל מזאמושץ, שהיה גאון עולם וחיבר הרבה ספרים חשובים בכל מקצועות התורה, אך בעוה"ר כמעט כולם נאבדו בצוק העתים, ורק הס' "מנחת זכרון" על מס' עירובין שרד לפליטה ממנו. ספר זה נדפס בקראקא שנת תרנ"ד, מעוטר בהסכמות נלהבות של גדולי הדור ההוא. בו-זמנית שלח רבי וואלף בער את ידו בעסק הבשמים ויפרוץ מסחרו לרוב והגיע לעשירות.

הגאון רבי אברהם בנימין קלוגר זצ"ל, בנו של רבי שלמה קלוגר זצ"ל מברודי, העיד בשם אביו כי הכיר בנעוריו (כשלמד בזאמושץ) את רבי וואלף בער "שהיה רוב שקידתו בתורה, ולא לבו הלך אחרי פלפולים, כי אם בתורת אמת חפצו".

מפענח צפונות הגר"א מוילנא זצ"ל

נכדו של רבי וואלף בער, הוא הג"ר מרדכי רובינשטיין זצ"ל מקראקא, שהביא לדפוס את הס' "מנחת זכרון", מספר בהקדמתו כי לרגל מסחריו נסע זקנו שלוש פעמים בשנה לערים הגדולות וינא ולייפציג וברודי, ובחזרתו סיבב תמיד את מסעיו דרך ניקלשבורג ולייפניק כדי לפלפל בחידושי תורה עם גאוני הדור רבי מרדכי בנעט זצ"ל ורבי ברוך פרנקל זצ"ל, שהיה לימים מחותנו, כנזכר, ואשר "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה בינותם". הגאון מלייפניק גם הביא מדבריו בחיבורו שו"ת "עטרת חכמים" חלק או"ח (סימנים ט' י' י"א) וחלק חו"מ (סימן י"ג) שהוציא לאור סבי הגאון ר' ישעי' צבי הלר מפראמפאל.

ואילו רבי וואלף בער עצמו מספר בגוף חיבורו (ל"ט ע"ב) כי החליף בשעתו הרבה אגרות "ברצוא ושוב" עם בני הגאון מוילנא זצ"ל, במיוחד עם הג"ר אברהם זצ"ל בן הגר"א, אשר הכיר לו טובה בתשואות חן עבור הגהותיו על הש"ס ששלח אליו והתברר שכיוון בכמה מקומות לדעת אביו הגר"א, ועל הכל בעד סיועו לפענח סתומות הגר"א שכתב בקיצור מאד "באין מבין ברובם על מה אדניהם הטבעו". הדבר היה זמן מועט טרם הובאו הגהות הגר"א תחת מכבש הדפוס. רבי וואלף בער כותב בזה"ל "זכרה לי אלוק' לטובה כי ע"פ עצתי אשר יעצתי וע"פ הרבה

יגיעות אשר יגעתי נדפסו (ההגהות) בהסכמת הגר"י אורנשטיין זצ"ל אבד"ק לבוב" (ה"ישועות יעקב").

עוד כותב הנכד בהקדמתו הנ"ל שאביו של רזו"ו הוא הגביר רבי צבי הירש היילפרן זצ"ל, זכה להקים מכספו בית חולים גדול ליהודים בעיר זאמושץ ו"צדקת פזרונו עצמו מלספר".

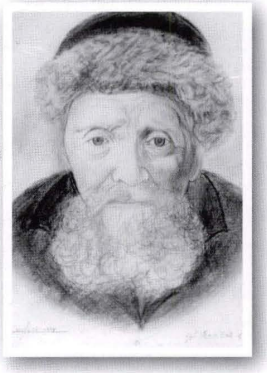
לכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל

אא"ז רבי אהרן נתן זצ"ל מקרעשוב, היה בנו של הגה"צ ר' שמואל זאנוויל הלר זצ"ל, אבד"ק פרעמישלא (אחיו של הגאון רבי צבי הירש הלר זצ"ל בעל "טיב גיטין"), הוא מחבר הספר "זכרון שמואל" על התורה, שזכיתי להוציאו לאור מחדש בשנת תשמ"ח. מגדולי תלמידיו הנודעים לשם ותהלה: ה"דברי חיים" זי"ע מצאנז, וה"נפש חיה" זצ"ל מקאליש. בהסכמה לספרו הנזכר כותב ה"בית יצחק" מלבוב בזה"ל: "ויצאו לו מוניטין לשם ולתפארת בכל המדינה לגאון וגדול הדור".

מסופר שבימי חורפו, כשהתגורר בעיר ברודי, הזמינו פעם הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל לברר- יחד עם שאר לומדים מופלגים מחכמי ברודי - ענין הלכתי מסובך בשאלת היתר עגונה. אחרי פלפולים ועיון רב הגיש כל אחד מהלומדים בכתב לפני הגרא"ז את מה שחידש והעלה במצודתו בענין העגונה. וכאשר עבר הגאון על דבריהם פתח וקרא: "לכולהו אית להו פירכא לבר מד**שמואל**".

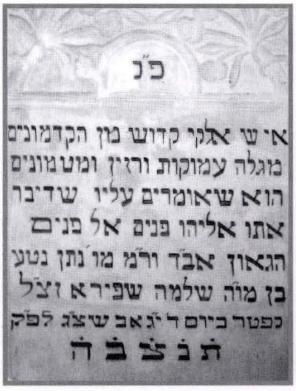
מצבת קברו של התוי"ט
בבית החיים העתיק בקרקא

ה"תוספות יו"ט"

מרום היחס

רבי שמואל זאנוויל היה בנו של הגה"צ רבי אריה הלר זצ"ל אבד"ק זאמושץ, וחתנו של הג"מ מרדכי רובין זצ"ל, אב"ד בלמברג. יחוסו השתרג למעלה בקודש אל גאוני וצדיקי עולם, כדוגמת ה"תוספות יו"ט", ר' יואל "בעל שם", ה"ברוך טעם", הרבי ר' העשיל, ה"מגיני שלמה", ה"מגלה עמוקות", ועד לרש"י הקדוש והתנא רבי יוחנן הסנדלר, שהיה חוטר מגזע ישי, הוא דוד מלך ישראל.

מצבתו של ה"מגלה עמוקות"

מצבות הרבי ר' העשיל זצ"ל וה"מגיני שלמה"

הסבא ר' אריה הלר ז"ל

סבי ר' אריה הלר ז"ל היה תלמיד חכם מופלג, והסתופף בצל קדשו של הרה"ק רבי ברוך מגורליץ זצ"ל, בנו של ה"דברי חיים" זי"ע. היתה לו ג"כ היכרות קרובה עם האדמו"ר מגור רבי אברהם מרדכי זי"ע (בעל "אמרי אמת"), אשר אביו ה"שפת אמת" זי"ע נשא בזיווג"ש את הרבנית רייזל ע"ה בתו של הרה"ק מגורליץ. סבא סיפר לי, שבכל פעם שחזרו חסידי גור המתגוררים בטומשוב מ"נסיעה" לחצר הקודש, הביאו עמהם ד"ש שהרבי אמר להם בעת

היפרדם לדרוש בשלומו של "שארי ר' אריה" (-שארי, כנראה, על שם שהתייחסו שניהם כצאצאי ה"ברוך טעם").

בכל "נסיעה" שנסע ר' אריה אל רבו לגורליץ ישב שם שבועות רבים ואשתו הצדקת חנה שרה ע"ה הביאה טרף לביתם. היא היתה בתו של הנגיד החסיד ר' דוד'ל גולדשטיין ז"ל, עשיר מופלג ובר אבהן, שהתיחס לצדיקים וגאונים כמו רבי קופל ליקובער זצ"ל, זקנו של החוזה מלובלין זי"ע, ועוד קדושי עליון. רבי דוד'ל נמנה על עדת חסידי הוסיאטין. אפס כי למרות המתח ששרר בין בית רוזין וצאנז הסכים לקחת את סבי ר' אריה לחתן עבור בתו - מפאת גדולתו בתורה ויחוסו הרם.

העושר שהתגלגל ובא בזכות היושר

הסבתא חנה שרה ע"ה, שדאגה כאמור לפרנסת ביתם, פתחה וניהלה בעיר מגוריהם טומשוב חנות לחומרי בנין וברזל, הכל כדי שבעלה ר' אריה יוכל לשבת על התורה והעבודה מתוך מנוחת הנפש. בימי המלחמה, כשהיינו מתגוררים ביחד, שמעתי מפי סבא ז"ל איך התחילה אצלם העשירות הגדולה.

בימי השוק כאשר החנות היתה הומה קונים רבים, נהג סבא להיכנס כל יום שעות אחדות בכדי לעזור לסבתא. באחד הימים נכנס אל החנות גוי מכובד לבוש בגדי שרד, שביקש לקנות מספר פריטים קטנים ממוצרי הברזל, ואחרי שסיים את הקניה יצא ופנה לדרכו. כעבור שעה קלה הבחין סבא פתאום בתוך החנות בתיק עור גדול, שהיו רגילים לקשור אותו לאוכף הסוסים, ובו נהגו אנשי השררה והשלטון להחזיק כסף ומסמכים. משפתח את התיק ראה שהוא מלא שטרות כסף. מיד עלה בדעתו שאותו גוי כנראה שכח אותו. יצא סבי לשוק והתענין אולי מישהו ראה אדם כפי תיאורו שיצא מן החנות. אמרו לו אנשים שזה היה גזבר המחוז מטעם הממשל הרוסי. הלה מגיע לכאן פעם בשבוע כדי לסדר את ענייניו, ובין השאר ניגש תמיד להוציא כסף מן הבנק על מנת שיוכל לשלם לקבלנים ולספקים של הממשלה. ראו אותו לפני שעה קלה כשהוא רוכב על סוסו בכיוון העיר זאמושץ. מיד הזמין סבא כרכרה מיוחדת ויצא בה לעבר זאמושץ.

כשהתרחק מספר קילומטרים מן העיר, ראה סבא את הפרש ההוא דוהר בכיוון ההפוך - אל העיר. חזר, איפוא, מיד על עקבותיו ובמבואות טומשוב מצאו כשהוא חוזר לאיטו בידים ריקות. אותת לו סבא בידו שיעצור והתקרב אליו. לשאלתו

מדוע הוא מיהר כל כך, ולמה הוא חוזר, סיפר לו האיש שהוציא בבוקר מן הבנק סכום עתק של עשרת אלפים רובל ואבד ממנו. ממהר היה לקניות וכנראה בהיסח הדעת הניח את התיק עם הכסף באיזשהו מקום. כעת עבר בכל המקומות שביקר היום ולא מצאו. מסתבר שלא קשר היטב את התיק אל האוכף ונשמט ממנו בדרך. המבוכה הורגשה היטב על פני הגוי שהיה אובד עצות איך יסביר לממונים עליו הפסד גדול כזה. אמר לו סבא שלא ידאג כלל: "כספך נמצא אצלי" והזכיר לו שנכנס לחנות ברזל כדי לקנות מנעולים. נזכר הגוי והתפלא על עצמו שבכלל שכח לגשת בחיפושיו גם אל החנות הזאת. חזרו שניהם העירה וסבא הגיש לו את התיק על תכולתו. מיד הוציא הגוי חופן מלא מטבעות וביקש להעניקם לסבא, אך הוא סרב לקחת והסביר לו, שיהודים מצווים בתורתנו הקדושה להשיב את האבידה. אחר כיבד אותו בשתיה ושלחו לדרכו. כשעמד בפתח הסתובב הגוי ואמר: "אדון הלר, אתה עוד תשמע ממני..."

הסבתא חנה שרה הלר הי"ד

כעבור זמן מסוים הגיע צו מלכותי מפטרבורג, לפיו נתמנה סבא כנציג נאמן של הממשלה הרוסית בכל מחוז לובלין, וכל הרכישות שהשלטונות יזדקקו לבצע חייבות לעבור דרכו, אפילו כשמדובר במוצרים שהוא עצמו אינו סוחר בהם. הוא קיבל כמובן מכל רכישה כזאת "קומיסיון" גבוה ותוך תקופה קצרה התעשר מאד ונתקיים בו "איש אמונות רב-ברכות" (משלי כח, כ). הסדר זה החזיק מעמד עד שפרצה המלחמה העולמית הראשונה, בה התפרקה מלכות רוסיה לחלוטין.

ברוח נדיבה ויד פתוחה

הסבתא חנה שרה ע"ה היתה מפורסמת בעיר בשם: "חנה מאלע חייטשעס", שהוא צירוף של שמה, שם אמה, והסבתא. שלשתן נשים צדקניות חשובות. בקרב הפריצים והקניינים הגדולים היתה נקראת בפולנית: "חנוניא". היא ניהלה ביד רמה את ביתה, בית של תורה צדקה וחסד, שהיה פתוח לכל דכפין ולכל דצריך. עסקיה המסועפים התנהלו בעזרת צוות גדול של מנהלים, עובדים ופקידים.

העסק והמחסנים תפסו שטח רב, וחצר רחבת ידים השתרעה לפניהם, בה חנו מכוניות ועגלות שסיפקו והובילו את הסחורות.

בטומשוב היו מספרים, שבעת שהיא השיאה פעם את אחת מבנותיה, השיא גם רב העיר באותו פרק את בתו, והסבתא נסעה ללמברג כדי לקנות "וויפבראווע" (נדוניה). אמר לה סבא, כל מה שתקני עבור בתנו, תקני ג"כ עבור בתו של הרב, לרבות מעיל פרווה. לקבלת פני החתן של הרב נסעו פרשים במדי הצבא האוסטרי, שנלקחו בהשאלה ממוזיאון בלמברג, כשהם רכובים על גבי סוסים אבירים, אשר שלחו פריצי הסביבה לבקשתו של סבא, ורכבו ככה עד בלזיץ. גם אברכי ובחורי השטיבל'ך התאמנו וערכו בסגנון צבאי מובהק "מצעד" ברחובה של עיר, לעיני נציגי השלטון הכל כדי להרבות בכבודו ויקרו של הרב.

דור ישרים מבורך

היו לסבא וסבתא שלשה עשר ילדים, שבעה בנים, ושש בנות (ויש שקראו לסבתא בחביבות: "חנה ושבעת בניה"), כולם זרע ברך ד' אשר בהם יבורך ישראל.

1) בנם הבכור ר' אהרן נתן, התחתן עם בתו של רבי ניסן לייב טורם זצ"ל מצאנז, נכד של הרבי ר' מנדלי מרימינוב זי"ע, ושמה "חווטשע". היו להם אחד עשר ילדים וניספו כולם בשואה על קידוש השם.

2) בנם השני ר' משה, נשא לאשה את מרת אלה בת ר' יעקב יצחק ז"ל, חתן רבי חמ"י מראדיכוב, בנו של הרה"צ ר' ברל'ה זצ"ל מסטרטין, מגזע הצדיקים לבית קוז'ניץ-סטרטין ובלז. הם התגוררו בלמברג, וניספו בשואה עקדה"ש יחד עם ארבע ילדיהם.

3) בנם השלישי הוא אבי מורי ר' יצחק אייזיק ז"ל, שהתחתן עם אמי מורתי מרת בילא דאבריש ע"ה, בת רבי אלעזר מאיר קליינמן ז"ל. התייחסה על צאצאי האדמו"ר מראדושיץ זצ"ל ועוד צדיקים וקדושים, כפי שיסופר להלן.

4) בנם הרביעי ר' ישעיה צבי, נשא את מרת באשע ע"ה, בתו של ר' שמואל אהרן זילבר ז"ל. הם גרו בסוקולוב וניספו בשואה עקדה"ש עם ארבעת ילדיהם.

5) בנם החמישי ר' ברוך, נשא את מרת יענטא ע"ה נכדת הרב מזאמושץ, שניספתה עקדה"ש בימי ההרג יחד עם שני ילדיה. הוא נשאר בחיים והתחתן בזיוו"ש ונולדה להם בת. נפטר בארה"ב.

6) בנם הששי ר' יחזקאל שרגא, נשא את מרת שיינדיל לבית זילברברג, מביליץ. בחסדי ד' נשארו בחיים ועלו להשתקע באר"י. נשארו מהם שתי בנות נשואות לרבנים ממשפחות מיוחסות.

7) בנם השביעי היה הבחור דוד הי"ד ("ודוד הוא השביעי") שניספה ביערות סיביר ברוסיה.

ואלה שמות בנותיהם:

1) הבכירה מרת באשע רחל, אשר נישאה לאח הצעיר של סבתא ושמו ר' נתן גולדשטיין. ר' נתן יחד עם בנו דוד שרדו בחיים. יתר בני המשפחה נשרפו עקדה"ש בשואה הי"ד.

2) מרת רבקה ריקל, שנישאה לנגיד החשוב ר' ישראל'קה פייפער, והתגוררו בטומשוב, וניספו יחד עם חמשת ילדיהם, הי"ד.

3) מרת הינדא פערל, שנישאה לר' אהרן קאלטער, ת"ח גדול מעיר לאנצוט, חסיד בלוזוב. הוא נשאר בחיים, התחתן שנית בארה"ב ושם נפטר. היא וכל 5 ילדיה ניספו בשואה עקדה"ש, הי"ד.

4) מרת חיה רעכיל, שנישאה לר' יצחק משה ציגלר, נכד הרבי מביאלה הרה"צ ר' אהרן הלברשטאם זצ"ל. נולדו להם 3 ילדים וניספו כולם עקדה"ש, הי"ד.

5) מרת הדס, שנישאה לר' ישעיהו חנוך אֶדלרפליגל, מחשובי חסידי גור בעיר ראדום, ובחסדי ד' שרדו מן התופת ונשארו בחיים, אחרי המלחמה גרו באמריקה ונולדו להם שני צאצאים שהקימו משפחות מפוארות ביהדות ארה"ב. היא נפטרה שם והדוד יבלח"ט עדיין מתגורר באמריקה.

6) העלמה היקרה מאלע הי"ד, נספתה עקדה"ש ביחד עם אמה בתוככי טומשוב.

פרק שלישי

בית אמי וחדר הורתי

בת טובים

אמי הצנועה והחסודה מרת בילא דאבריש ע"ה היתה אשת-חיל בכל המובנים. אשה משכלת וחכמה. אביה היה רבי אלעזר מאיר קליינמן זצ"ל, בנו של החסיד המפורסם רבי לייב'קה גריצער זצ"ל, שהיה מקושר ומקורב מאד לאדמו"רי בית ווארקי, ושרת בקודש כשוחט ומו"ץ בעיר גריצא, אך התבטא בעצמו שנושא באחריות לשחיטה הכשרה של כל הדור. זאת, מפני שמכל קצוי המדינה באו אליו ללמוד את אומנות השו"ב, וכל תלמיד נדרש להישאר במחיצתו ולגור אצלו בקביעות לפחות במשך שנתיים, עד שיהיה ראוי לקבל ממנו "סמיכה" לשחיטה. מי שכבר למד במקום אחר לפני בואו אליו, נדרש ללמוד אצלו שלוש שנים: שנה אחת - כדי לשכוח את מה שלמד שמה; ושנתיים נוספות - כדי ללמוד הכל מחדש.

הסבא ר' אלעזר מאיר קליינמן ז"ל

שמעתי מדודי הרה"צ רבי שלמה קליינמן זצ"ל, כי כאשר הגיע שמעו הטוב של רבי לייב'קה לאזני רבה של העיר לודז', הוא הגאון המפורסם רבי אליהו חיים מייזל זצ"ל, שלח אחריו והזמינו שיבוא ללודז' ויתמנה לראש השו"בים

דמתא. נענה רבי לייב׳קה להזמנתו ונסע ללודז׳. ויהי בבואו ביקשו הגרא״ח שילך קודם-כל לסייר בבית המטבחיים העירוני, שם יכיר מקרוב את השוחטים הקבועים, וכן יעמוד על סדרי השחיטה ויחווה דעתו אודותם. ככלות ימי השבוע הראשון חזר רבי לייב׳קה אל הרב והביע את שביעות רצונו מכל מה שראו עיניו בבית המטבחיים. לשאלת הגרא״ח, אולי סבור הוא שיש לשפר מה בסידורי השחיטה הנהוגים שם, השיב רבי לייב׳קה, שחושב כי כדאי לגלח את השערות מצוארי הבהמות לפני שחיטתן, כדי שלא יפגמו הסכינים על ידן, אבל יש לקחת בחשבון שגילוח השערות יאריך במדה ניכרת את כל שלבי הזביחה. הרעיון נתקבל על לב הגרא״ח ומיד במוצאי ש״ק יצא יחד עם רבי לייב׳קה לבית המטבחיים והורה בנוכחותו לקצבים שמכאן ואילך יגלחו את שערות הצואר של הבהמות עובר לשחיטתן. עשו האנשים כדבריו וגילחו כפי שנצטוו אך לא ארכה השעה והם פנו אל הרב שיוותר על דרישה זו, מכיון שהגילוח מאריך מדי את התהליך כולו, ואין ביכלתם לעמוד בכך. שקל הגרא״ח בדעתו את הענין ולבסוף הודיע לקצבים שאינו חוזר בו, כי תיקון גדול יש בגילוח זה, ולמרות הקושי עליהם להתרגל לעשותו בקביעות. בלית ברירה הם קיבלו עליהם את הדין ויהי בסוף השבוע השני הגיע רבי לייב׳קה אל הרב וסיפר לו איך שהענין הסתדר בבית המטבחיים כפי שהציע, התקנה לגלח השערות נתקבלה והונהגה כראוי, והכל מתנהל כשורה. עכשיו ביקש הגרא״ח להפגישו עם פרנסי הקהילה כדי לסכם את מעמדו כראש השובי״ם, ואת גובה המשכורת שתשולם לו, אך ר׳ לייבק׳ה הפתיעו באמירתו ש״כל מה שהיה לי לתקן בסידורי השחיטה בלוד׳ז תיקנתי כבר, ברוך השם, ויותר אין לי פה מה לעשות... אני שב איפוא אל מקומי בגריצא...״

וסיפר לי נכדו ר׳ דוד קליינמן ז״ל, תלמיד חכם ומחנך ידוע בירושלים, שלפני פטירתו הזמין רבי לייב׳קה את כל בניו שיבואו אליו לגריצא ביום מסוים וערך לפניהם סעודה. הוא עצמו שימש אותם והיה שרוי בשמחה גדולה. ר׳ יצחק קליינמן ז״ל, אביו של המספר ר׳ דוד, הצטיין כיודע נגן ורבי לייב׳קה כיבדו שישמיע ניגון. הוא הרגיש שעומד להתרחש פה משהו ופרץ בבכי. אמר לו רבי לייב׳קה: ״תשיר נא בשמחה, תשיר בשמחה, היום זו השמחה שלי!״ כתום הסעודה הוא ברך בעצמו ברכת המזון ונפרד מבניו, עלה אל ערש יצועו והחזיר נשמתו ליוצרה במיתת נשיקה.

מצאצאי הט"ז והב"ח

זקני רבי אלעזר מאיר זצ"ל היה חותם בשו"ת שהחליף עם גדולי הדור: "נין ונכד לבעל הט"ז והב"ח". בימי חורפו, כשהגיע לגיל הגיוס לצבא הרוסי, ברח ממקומו והרחיק להימלט עד שהגיע לשינובא. כאן התקרב למרן ה"דברי יחזקאל" זי"ע וקיבל מרותו כחסיד מובהק. אף נשאר להתגורר בשינובא, התחתן שם, וחי עם אשתו עשר שנים בלי להיפקד בזש"ק. ה"דברי יחזקאל" ציוה עליו להתגרש, והוא קיים את דברו באמונת חכמים מוצקה, אולם בתורת פיוס לאשתו ולמשפחה נתן בידם את כל מה שהיה לו, אפילו את מעיל הפרווה הפשיט מעליו ונתן להם.

הרבי הציע לו אז את בת גיסו מרת חיה ע"ה, היא בתו של רבי אליעזר ירוחם בארון זצ"ל, בן רבי ישראל יצחק מראדושיץ זצ"ל, שהיה בנו של הסבא קדישא רבי ישכר בער זי"ע מראדושיץ, וחתנו של הרה"ק רבי יהודה לייבוש הלוי זצ"ל, בן הרה"ק רבי ראובן מז'רנובצא זצ"ל ממשפחת הורוביץ (בעל "דודאים בשדה"), שהיה תלמידו של הרבי ר' אלימלך מליז'נסק זי"ע. אף התייחס כנכד מהר"מ מטיקטין זצ"ל, מגזע השל"ה הק', ושלשלת יחוסו נמשכה למעלה בקודש עד שמואל הרמתי. האדמו"ר מאוזרוב רבי משה יחיאל אפשטיין זצ"ל מביא בהקדמה לספרו "באר משה", שבזמן שסבו הרבי ר' לייבוש הראשון זצ"ל מאוזרוב היה לחתנו של ה"דודאים בשדה", אמר החוזה מלובלין זי"ע ששניהם לויים מיוחסים עד לוי בן-יעקב, וקרא עליהם את הכתוב (שמות ב, א) "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי".

הקירבה והקשר לבית צאנז

רבי אליעזר ירוחם בארון זצ"ל היה בזיווג ראשון חתנו של ה"דברי חיים" זי"ע, כאשר נשא לאשה את בתו מרת יוטיש ע"ה. אחרי פטירתה בדמי ימיה, בעת שחזרו מההלויה, ביקש ה"דברי חיים" ממקורביו שידאגו לשידוך עבור רבי אליעזר ירוחם, והביע את חפצו שישאר הלאה במחיצתו. ואכן, גם אחרי שהתחתן שנית הוסיף רא"י להתגורר בצאנז, וה"דברי חיים" התייחס לזוגתו השניה מרת דאבריש ע"ה כאל בתו. היה פורס לה פרוסה מן "המוציא" שלו, והיא הדליקה נרותיה על שולחנו (אם-אמי מרת חיה ע"ה ירשה את הפמוטים שאמה הדליקה בהם על שולחנו של ה"דברי חיים").

מרת דאבריש ע"ה היתה בתו של הגה"צ רבי יששכר שו"פ זצ"ל, עליו העיד החוזה מלובלין זי"ע שהוא מל"ו צדיקים נסתרים שבדור, והוא חתנו של הרה"צ רבי יעק'לי זצ"ל אבד"ק צ'עשינוב, בן הגה"צ רבי יהושע העשיל מקומרנא זצ"ל, בנו של ה"ברוך-טעם".

אחרי שנתייתמה בגיל צעיר מאביה ומאמה, גדלה סבתא שלי מרת חיה ע"ה בביתו של האדמו"ר הראשון מבאבוב מהר"ש זי"ע, ואמו הצדקת מרת ביילישׁ ע"ה, בתו של האדמו"ר רבי אליעזר מדז'יקוב זצ"ל, גידלה אותה כאחת מבנותיה. נכדה האדמו"ר האמצעי רבי בנציון הי"ד מבאבוב נהג לומר, שאצלו מתרחש דבר נדיר כזה, שיש לו שתי אחיות הנקראות באותו שם: אחותו "חייטשע", היא הרבנית מלימאנוב ע"ה, ו"חייטשע קראקובער" - כפי שקראו לסבתא שלי בבית צדיקי צאנז ובאבוב.

מאוחר יותר עברה סבתא וגדלה בשינובא אצל הדוד ה"דברי יחזקאל" זצ"ל, שהתייחס אליה ג"כ כאילו היא בתו ממש, ואף כשנסע בקיץ להינפש במרחצאות-מרפא לקח אותה עמו כמו שאר ילדיו. זכורני שסיפרה לי, כי באחד המסעות כאבו לה מאד השיניים בלילה והיא בכתה מאד. שמע ה"דברי יחזקאל" את התייפחותה ושלח את הגבאי לברר מי בוכה. חזר הגבאי וסיפר ש"לחייטשע כואבות השינים". שלח הרבי בידו את מקטרתו, ה"לולקע-צעביך", שתשאף עשן ויוטב לה. סבתא אמרה לי, שאינה זוכרת אם העיזה לקחת אל פיה את ה"לולקע" של הצדיק, מרוב פחד, אבל איך שלא היה - הכאבים פסקו.

ה"דברי יחזקאל" מדבר נכבדות

באחד הלילות נקראה סבתא ע"י ר' אנשיל הגבאי לבוא אל הקודש פנימה. כשנכנסה אמר לה ה"דברי יחזקאל": "חייטשע, אני מציע לך להשתדך עם ר' אלעזר מאיר". סיפרה סבתא: "הייתי אז עלמה צעירה כבת 17 שנים, והתחלתי לבכות, אמרתי "האם בגלל שאני יתומה עלי להתחתן עם גרוש?!" אחז איפוא הדוד הקדוש בשתי ידיו בזקנו ואמר לי: "מעידני בר' אלעזר מאיר, שמכאן עד למברג אין בנמצא תלמיד חכם כמותו, ואני מבקש ממך שתסכימי לשידוך". כה דיבר אלי הצדיק וכמובן שהסכמתי..."

בשמחת כלולותיהם שהתקיימה בבאבוב סידר את הקידושין אדמו"ר מהר"ש הראשון מבאבוב זי"ע. וסיפר לי דודי רבי שלמה קליינמן זצ"ל, שבעת שלמד

בבחרותו בטשיבין אצל הגאון מהרד"ב ויידנפלד זצ"ל, בעל "דובב מישרים", באותו פרק התגורר שם גם האדמו"ר רבי בנציון מבאבוב הי"ד, והוא היה נכנס אליו תכופות. בהזדמנות מסוימת נכח רבי שלמה במעונו של הרבי, בעת שאחד מחשובי העיר ביקשו שיסדר קידושין בחופת בתו, ומהרב"צ ענהו שבאופן עקרוני הוא נמנע מלקבל את הכיבוד הזה בשום מקרה. לא הועילו גם ההפצרות המרובות שהפציר האיש. הרבי לא הסכים. שאל הלה ממנו שלפחות יפרש לו את הסיבה מדוע אינו מוכן לסדר קידושין. הראה הצדיק באצבעו על דודי רבי שלמה: "הוא אשם". ובפנותו אליו אמר: בא ואספר לך, אני הייתי בחתונה של אמך "חייטשע קראקובער", ושמעתי את אבי הקדוש קורא את ה"כתובה", וגמרתי אז בלבי ש"באם אינך יודע לקרוא ככה "כתובה", אל תסדר קידושין..."

סבא כפועל ישועות

אחרי הנישואין נתמנה סבי רבי אלעזר מאיר לשו"ב בסטריזוב. מאוחר יותר הוזמן וקיבל את התפקיד לשמש שו"ב ראשי בק"ק ווישניצא, על פי עצתו של האדמו"ר מהר"ש זי"ע מבאבוב. זמן קצר לפני מלחמת העולם הראשונה עבר להיות שו"ב ומו"ץ בעיר טעשין אשר בחבל שלזיה, בקירבת ביליץ-ביאלה. עיר זו שוכנת על גבול מדינת צ'כוסלובקיה (אחרי המלחמה העולמית הראשונה סופחה כל הסביבה למדינת פולין שהכריזה בימים ההם על עצמאותה).

עם הסתלקות רבו ה"דברי יחזקאל" זי"ע, בשנת תרנ"ט, שוב לא קיבל סבא מרותו של אדמו"ר חדש. הוא עצמו לקח וקרא "קוויטל'ך" ממקורבים שהפצירו בו, בעת שהיו זקוקים לישועה, והיה ידוע שפעל גדולות ונפלאות. בכל יום שבת קודש ניהל שולחנות ב"סעודה שלישית" בחדר-שני של ביהמ"ד העירוני בטעשין "מחזיקי הדת". כמו כן שימש בעל-תפילה בימים הנוראים. רק פעם אחת זכיתי לשמוע אותו, כשעבר לפני התיבה ואמר סליחות ראשונות, וכאשר פתח וקרא בקולו המרעיד "אשרי יושבי ביתך" געה כל הקהל בבכיה גדולה.

הסבא רבי אלעזר מאיר זצ"ל שבק חיים ביום ג' באלול שנת תרח"צ ומקום מנוחתו בבית העלמין דק"ק טעשין. על מצבתו נחקקה צורת ש"ס, ששה-סדרי-משנה, שהיה רגיל לשנן בעל-פה בדרך הילוכו לבית השחיטה. אחרי המלחמה מצאנו את המצבה היחידה ששרדה בבית החיים החרוב - והיא של סבא. זכות מיוחדת היתה לו שלא עבר את מוראות המלחמה ו"מפני הרעה נאסף הצדיק".

אשת חבר

את סבתא ע"ה זוכר אני כבר כאשה חולנית אשר ברוב הזמן שכבה במיטתה. אמי מורתי ע"ה זכתה לקיים מצות כיבוד אב ואם דרך הפלגה. כמעט בכל שעות היום שהתה במחיצתם ודאגה לכל צרכיהם. סבתא היתה כותבת הרבה מכתבים לקרובותיה, נשי אדמו"רים, בלשון הקודש ובכתב מסולסל כמו של הגברים.

בדרך כלל היא היתה נוסעת בחדשי הקיץ למעינות המרפא במריאנבד, שם נפגשה עם ידידותיה וחברותיה, כמו הרבנית נחמה'לי ע"ה בתו של ה"דברי חיים", הרבנית פייגא בילא ע"ה מפריסטיק, בתו של ה"דברי יחזקאל", והרבנית חייטשע ע"ה מלימאנוב, בתו של האדמו"ר הראשון מבאבוב, אשר גדלה יחד עמה בביתם כנזכר למעלה. בשבילי, הנכד, היה מועד הנסיעה תאריך חגיגי, הזדמנות נדירה לראות את סבתא לבושה בבגדי הרבנית שלה ומהלכת על רגליה. במריאנבד היתה מבקרת אצל גדולי האדמו"רים שבאו לשם. שמעתי מאמי ע"ה, שפעם אחת ביקרה אצל האדמו"ר מבעלזא רבי יששכר דוב זצ"ל וציוה להכניס כסא עבור "בתו של ר' אליעזר ירוחם", וכאשר שתה בדיוק אז ספל קפה, הזיז לעברה את שיירי הכוס לשתיה.

זרע ברך ד'

סבא וסבתא נתברכו בחמשה ילדים:

א) אמי מורתי מרת בילא דאבריש ע"ה, אשת אבי מורי ר' יצחק אייזיק ע"ה.

ב) מרת גיטל בראנדיל ע"ה (חמותי לעתיד), אשר נישאה לר' מיכאל למברגר ז"ל, שהיה שו"ב בקראקא, ונמנה עם מקורבי האדמו"ר ר' ישעיה'לי מטשחויב הי"ד, בן זקוניו של ה"דברי חיים" זי"ע. אף התקרב מאד לאדמו"ר רבי בנציון הי"ד מבאבוב, בתקופה שהתגורר בקראקא, והתרועע כחבר וידיד עם שני חתניו המופלגים: ר' יחזקאל'י הלברשטאם הי"ד, בנו של הרה"ק מטשכויב, שנשא את בתו רבקה בילא ע"ה, ור' משה'לי סטעמפל הי"ד, שנשא את בתו נחמה גולדה ע"ה.

כן היה מקורב לאדמו"ר מזאלושיץ הגה"ק רבי שם קלינגברג הי"ד. סיפר לי בנו האדמו"ר רבי משה זצ"ל מאנטוורפן, שזכור לו פעם אחת שהביאו לבית תרנגול הודו ענק לשבת, ואביו הצדיק היה אז נרגש מאד, ועשה הכנה רבתי לקראת

שבת זו. במצוותו שלחו לקרוא לשו"ב רבי מיכאל למברגר ז"ל שיבוא לשחוט את התרנגול ויעזור לו לתקן את הנפש המגולגלת בו!

ג) בנם רבי שלמה דוב זצ"ל, גאון וצדיק, תלמיד מובהק של הגאון מטשיבין זצ"ל (ראה עובדה מענינת הקשורה בקירבתו לרבו מטשיבין בס' "מרביצי תורה מעולם החסידות" כרך שמיני עמ' ק"ה), אשר נשא לאשה את מרת יענטא ע"ה, בתו של הראב"ד דצאנז הגה"ח ר' מרדכי יוסף ספיר זצ"ל, ושימש שו"ב ומו"ץ ברוזוואדוב.

דודי ר' שלמה דוב קליינמן ז"ל

בחוג המשפחה סיפרו, שכאשר נולד רבי שלמה לא יכלה אמו (הסבתא חייטשע ע"ה) להניקו, מרוב חולשה, ושכרו בעדו נשים מיניקות נכריות אך הוא לא ינק מאף אחת מהן (כעין דאיתא במס' סוטה י"ב), כאילו היה אומר "פה קדוש שעתיד לעסוק כל ימיו בתורה ותפילה יינק דבר לא טהור?!" ולבסוף הביאו בעדו בממון רב מקראקא אשה כשרה, שנשארה בטעשין ימים רבים, וממנה ינק.

ד) בתם צירל מלכה הי"ד, שהיתה נשואה לרבי לוי יצחק ווינמן הי"ד מרוזוואדוב, בר-אורין ובר-אבהן, שלמד בנעוריו בישיבת ה"חפץ חיים" זצ"ל בעיר ראדין.

ה) בנם העילוי והמושלם במדות טובות ישראל יהודה הי"ד, מבחירי תלמידי חכמים הצעירים בעירנו, שניספה עקדה"ש בשואה.

שני סיפורים עטופי רז

אינני יודע עד היום את הסיבה, מה ראה סבי רבי אלעזר מאיר זצ"ל לספר לי כילד קטן את הסיפורים הבאים, וכנראה היה לו ענין כמוס בזה.

הרי הסיפור הראשון כהווייתו: רבו ה"דברי יחזקאל" זי"ע שלח אותו פעם במוצאי שבת קודש, בימות החורף, לכפר מסוים על-מנת שישחוט שם בעלי חיים אצל יהודי פלוני. הוא הלך לבדו בדרך. "פתאום" כך סיפר "נראתה לי הדרך חסומה ומלאה דמויות גבוהות עד השמים ולא ראיתי שום אפשרות לעבור. שלפתי את ה"חלף" והראיתי להם, והם נרתעו, כה הצלחתי לעבור אותם. למחרת בבוקר כשחזרתי עמד ה"דברי יחזקאל" עם הטלית על כתפו לפני התפילה, ונהרה שפוכה על פניו".

והסיפור השני: פעם אחת שלח אותו רבו לשחוט בישוב מסוים. בשובו חזרה עשה דרכו במרומי גבעה, וכשהוצרך לרדת ממנה ראה לפניו בשלג רק שביל צר שהספיק בקושי למעבר אדם אחד בלבד. "היה אז לילה והירח במילואו, השלג הלבן מכסה את הארץ, היה ממש בהיר, וראיתי בבירור מולי בשביל הצר כיתה של קוזאקים עולים. וכשראו מולם יהודי שלפו הקוזאקים את כלי נשקם והתקדמו לקראתי כשהם צועדים עורפית אחד אחרי השני. מיד הוצאתי את ה"חלף", ונתתי לראשון מכה עם הצד הכהה של הסכין, והוא נפל לאחוריו, והפיל עמו גם את כל אלה שהלכו אחריו צמודים. אחר עברתי על פניהם בריצה והמשכתי לדרכי. כשחזרתי בשלום וסיפרתי לרבי זצ"ל מה שעבר עלי - ראיתי על פניו ארשת של קורת-רוח.

כד נח נפשיה

כשהגיע יומו של סבא לעבור לעולם שכולו טוב, התאספו במעונו רבים מחשובי העיר, ובשעת יציאת הנשמה אמרו את פסוקי היחוד וכולנו צעקנו כאיש אחד "שמע ישראל". מקראקא עוד הספיק להגיע הדוד ר' מיכאל למברגר ז"ל (חותני לעתיד), יחד עם דודתי מרת גיטל ע"ה. הדוד רבי שלמה דוב זצ"ל, אמור היה להגיע באותו לילה מצאנז, בה שהה לרגל שמחת הכלולות של גיסתו אחות אשתו, כדי לבקר את הסבא. יצאנו לכן אחרי חצות לתחנת הרכבת, הדוד ר' מיכאל והב' יאיר זיידמן ז"ל, ואנכי, כדי לקבל את פניו ולהכינו לבשורה המרה. עמדנו ברציף ומיד כשראה אותנו ממתינים לו באמצע הלילה הבין מה שארע ומרוב צער הפיל את עצמו ממדרגות הקרון ארצה. אי אפשר היה להרגיעו ובמשך כל הלילה, וגם למחרת עד שעת ההלויה אחה"צ, עמד ע"י הקיר וזעק בבכיות על השבר הגדול בהילקח ממנו אביו המופלא.

את הטהרה עשו בבית. חברי הטובים לקחוני החוצה ע״מ שלא אשהה בפנים ותשוב אלי רוחי. אח״כ סח דודי שנכנס אחרי הטהרה לבקש מחילה וגילה את פניו. מראהו היה כמו בערב שבת כשחזר מהמקוה עם לחיים וורודות וחיוך על פניו. הדוד יצא וחיפש אותי, נכדו הראשון, כדי שאראה את המראה הגדול, אך לא מצאני - וכל ימי חיי אני מיצר על ההחמצה הזאת.

פרק רביעי

טעשין עירי מכורתי

מראות נוף ואישים

סבי רבי אלעזר מאיר קליינמן זצ"ל היה נערץ בכל איזורי העיר טעשין היהודית לפני ביתורה לשתי ערים (אחרי מלחמת העולם הראשונה). הוא שימש כשו"ב ומו"ץ בשני המקומות. עם חלוקת המקום בין שתי המדינות, פולין וצ'כוסלובקיה, קמו בטעשין שתי קהילות נפרדות עם רבנים משלהם. סבי נשאר שו"ב ומו"ץ בטעשין הפולנית.

בין שתי המדינות חצה הנהר "אולזה", והחיבור ביניהן היה באמצעות גשרים שנמתחו מעל מימי הנהר. עבור תושבי המקום הונפקו תעודות-מעבר שהוצגו על ידם בנקודת הגבול. היינו יכולים לנוע בחופשיות ממדינה למדינה - עבורנו היתה טעשין גם הלאה עיר אחת.

בטעשין המאוחדת, לפני חלוקתה, פעלה חשמלית. בזמני שימש לתחבורה העירונית "טרוליבוס", אוטובוס דמוי חשמלית, שהיה מחובר לקווי החשמל ה"היסטוריים" של החשמלית. במרכז העיר ניצב ארמון מפואר, ה"זאמעק", שהיה שייך בעבר לקיסר פראנץ יוזף, אך למעשה שימש למגורי קבע של דודו ה' הרצוג פרידריך. הארמון התנוסס מעל שטח גבוה, ומסביבו בצד האחד זרמו הנהרות "אולזה" ו"בוברובקה". בצדדים האחרים נחפרו תעלות עמוקות גדולות ברוחב הנהר, כדי שבזמן סכנה יוכלו להזרים אל תוכן את מימי הנהרות, וירימו את הגשרים שמעליהן, על-מנת למנוע פלישה של אויב. בחזית הארמון נקבעו "פונרים" גדולים עם תאורה רבת עוצמה.

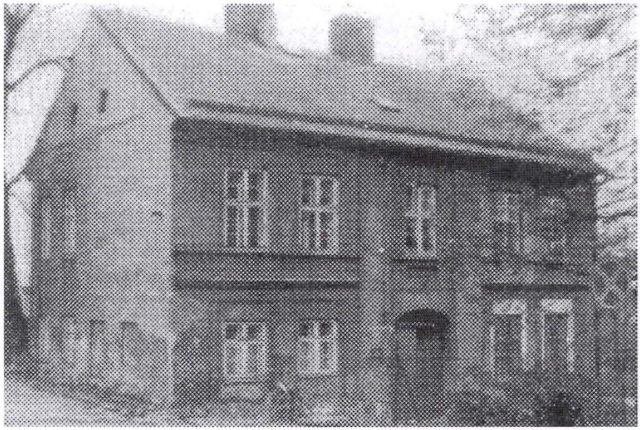
האתר שימש ליהודי טעשין בימים רגילים כמקום מיפגש, אחרי שהתפללו מנחה ומעריב, לשיחות בעניני פוליטיקה וכדומה. בימים שהקיסר שהה בארמון נהג לפעמים לרדת הנה ולהיכנס בשיחה עם אנשי שלומנו.

יהודי טעשין התפרנסו בכבוד. היו בתוכם קצת עשירים. אפס רובו של הציבור הורכב מחרשתנים זעירים וסוחרים אנשי המעמד הבינוני. עניים ממש כמעט ולא היו בטעשין.

קהילות ובתי מדרשות

בטעשין הפולנית כיהנו כרבני מתא: הרב יצחק הורוביץ הי"ד, בנו של הרב המקומי הקודם רבי מרדכי הורוביץ זצ"ל מאלפין, שהתייחס על צאצאי הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ זי"ע, וכן הרב ר' שלמה זלמן קליגר הי"ד, בנו של הרב מקראקוביץ, ששימש כרבו של ביהמ"ד דחסידי באבוב "פרי עץ חיים".

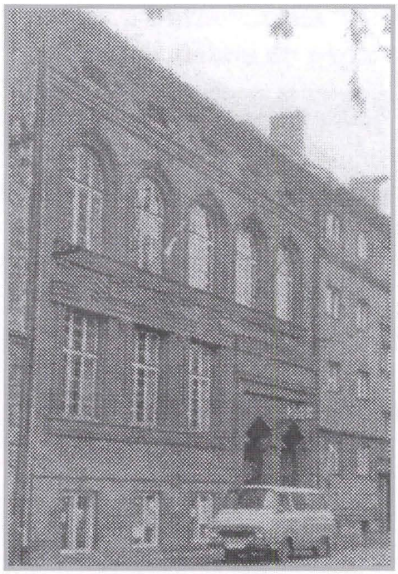
היו בעיר שלושה בתי מדרש: בית המדרש העירוני הגדול "מחזיקי הדת", שבו התפלל הרב והסבא: בית המדרש "פרי עץ חיים", בו התפללו בעיקר חסידי באבוב, וגם מתפללים נוספים שהשתייכו לשושילתות צאנז; ובית המדרש "תלמוד תורה", שמשכנו היה בבנין הת"ת המקומי.

בנין הקהילה בטעשין

עמד בעיר גם "טמפל" עם עוגב של הקהילה המודרנית, וכמובן מאליו - יהודי משלנו לא דרך מעולם על מפתנו. היה להם "ראבינר" בשם ד"ר אייזנשטיין, שנשא בתואר רבה הרשמי של טעשין, בעיקר מול השלטונות. הוא היה בנו של רב חרדי מסביבת למברג, ונחשב יהודי שומר תורה ומצוות, ויודע תורה. גם פרנס הקהילה הרשמי הגיע מקרב הציבור המודרני. לקהל החרדי היה ראש-קהל משלו. כל הפעילות הקהילתית התרכזה בין כתלי בנין הקהילה שעמד סמוך ל"טמפל". גם בית השחיטה לעופות נמצא שם.

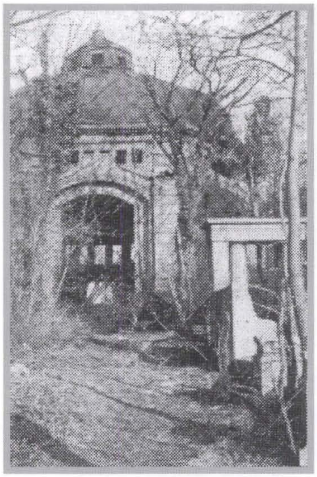
אף בטעשין הצ'כית כיהנו שני רבנים: הרב מאיר טייטלבוים הי"ד, חתנו של הרב מרדכי הורוביץ זצ"ל, והרב זלמן לאנגווייל הי"ד. כן היו שם שלושה בתי מדרש: בית המדרש המרכזי, בית מדרשו של הרב לאנגווייל, ובית המדרש "שומרי שבת". גם פה עמד "טמפל" ריפורמי עם "ראבינר" משלהם.

ביהמ"ד "שומרי שבת" בטעשין

טעשין היתה בעבר עיר חילונית לחלוטין. לא מצאת בה שום סממני יהדות. ה"דברי חיים" זי"ע הוא ששלח את אבי משפחת ברינר לייסד במקום קהילה חרדית, וברכו שיזכה לגדל בעיר הגרמנית הזאת דורות ישרים מבורכים. ואמנם התקיימה ברכת הצדיק ועשתה פירות. בשכר מסירות נפשם זכו ר' משה ברינר ז"ל וזוגתו מרת שיינדיל ע"ה להקים בתים מפוארים בישראל. היו להם בנין וחתנין רבנן: הבנים ר' איצל'ה ור' נתן ברינר, והבנות שהיו נשואות לר' לייבטשי הוכשטיין, ר' חיים כץ, ור' שמאי שארף הי"ד, כולם בעלי בתים חשובים, חסידים ונגידים, שזכו לבנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, ובהשוואה יחסית למשפחות אחרות נותרו מהם שם-ושארית אחרי החורבן הנורא.

שני בתי העלמין של טעשין נמצאו בצד הפולני. בביה"ע הישן לא קברו יותר בתקופה האחרונה. היו טמונים בו גדולי ישראל רבים, ביניהם אביו של ה"כנסת יחזקאל" זי"ע מדעש. האחרונה שנקברה שם היתה הצדקת מרת שיינדיל ברינר ע"ה, ממייסדות הקהילה החרדית בטעשין. בית החיים שימש גם את ערי הסביבה עד מעריש-אוסטרא.

היכל ההספדים בבית העלמין בטעשין

בבית החיים השני היו טמונים רבני טעשין, וכן הראב"ד של מעריש-אוסטרא, גם מקום מנוחתו של סבי ע"ה נמצא שם.

רבותי שלימדוני תורה

היו בטעשין שלושה מלמדי דרדקים: ר' נחום גולדפינגר, ר' יוקל לאובר, ור' בערל שכטר. כל אחד מהם לימד מספר כיתות בעת ובעונה אחת. הכיתות היו קטנות. למדו בחדר גדול אחד. כל כיתה התקבצה ליד שולחן נפרד, ולמדו לפי הגיל בהדרגה החל מא'-ב' ועד גמרא, כאשר המלמד מסובב והולך בין שולחן לשולחן ומלמד לפי הסדר. האחרים חזרו ושיננו בינתיים את פרקם.

ר' יעקב פוילישער הי"ד עם קבוצת תלמידים

סבא זצ"ל הביא עבור ילדיו ובני גילם - ממשפחות נוספות - את הר"ר יעקב זיידמן ז"ל מווישניצא, שהיה מתלמידיו של האדמו"ר הראשון מהר"ש זי"ע מבאבוב, והוא אשר מינה אותו בשעתו ללמוד עם בחורים גדולים להכשירם להוראה. בטעשין קיבל לטיפולו בחורים מגיל בר-מצוה ומעלה, ולמד עמהם גפ"ת ומפרשים. הלימודים התקיימו בעזרת הנשים של בית המדרש "שומרי שבת", בצד הצ'כי של העיר. אני הקטן התקבלתי אצלו ללמוד בגיל שמונה וחצי. בהתחלה היה לי קשה מאד להתמודד עם הסדר זה, שכן הבחורים הגדולים התביישו ללמוד עם צעיר כמוני וסבלתי מכך, אבל במשך הזמן הם הסתגלו למצב ולמדנו מתוך יחסי חברות טובה. כינויו של המלמד בפי כולם היה "ר' יענקיל פוילישער", על שם מוצאו מפולין הקונגרסאית.

מכל התלמידים דאז שרדו בחיים רק יחידים ממש. רוב רובן של המשפחות היהודיות מטעשין ניספו בשואה בלי להשאיר שריד ופליט. נשארו: חברי הטוב והחברותא שלי ר' לייבוש שארף המתגורר כיום בארה"ב, נגיד וחסיד באבוב, מחותנו של האדמו"ר מסדיגורא שליט"א, וכן אחיו ר' אשר, ר' שלמה ור' דוד, כולם באמריקה. שרדו ג"כ ר' יעקב כץ מבני ברק, ר' נתן טאובער ור' לייבל רינדר מחיפה, האחים ר' חיים ור' אהרן הוכשטיין, ר' בעריש רוזנברג ור' יצחק שכטר.

הביקור מאונס בביה"ס הכללי

בפולין שרר חוק חינוך חובה, והיינו כולנו חייבים לבקר בבית הספר הכללי יחד עם ילדי הגויים. אבי ז"ל לא היה מוכן בשום אופן לרשום אותי לבית הספר. אנשי הרשות תבעו אותו הרבה פעמים בבית המשפט, הוטלו עליו קנסות כבדים, ולבסוף היה צפוי שידונו אותו למאסר בפועל. לא היתה איפוא ברירה כי אם להכניסני לבית הספר העירוני.

סדר היום שלי, החל מגיל שמונה (!), התחיל כך: אבא ז"ל העירני באשמורת הבוקר בשעה חמש. הלכתי עמו לבית המדרש, שם היה לומד עמי עד שהתפללנו שחרית במנין הראשון. אחרי התפילה רצתי מהר הביתה להחליף בגדים. בקושי הספקתי לאכול דבר-מה בחפזון. הכל כדי שלא לאחר ולהתייצב בביה"ס בשעה שמונה.

עבור כל ילד יהודי היו הלימודים בבית הספר של הנכרים סיוט ממש. בכל כיתה התנוסס שתי-וערב עם איקונין של אותו האיש. לפני התחלת השיעור הראשון נעמדו התלמידים בידים שלובות ל"תיפלה". ילדי היהודים הורשו לא להגיד אותה, אבל, חייבים היינו לעמוד יחד עם כולם גלויי-ראש. גם הישיבה בכיתה בהמשך היתה בגילוי ראש. רק בהפסקות לבשנו את ה"קסקטים". ואכן ההפסקות היו עבורנו זמנים של השפלה והתנכלויות. המורים והמנהל כדרכם התייחסו לכך באדישות מופגנת (ובאופן כללי יש לציין, כי עירנו טעשין היתה מאופיינת כעיר אנטישמית. גרו בה הרבה נכרים ממוצא גרמני. בארמונו של הקיסר שהזכרנו שכנה בזמני אוניברסיטה, ומתוכה יצאו פורעים בלילות, שהתנכלו ועשו שפטים בכל יהודי שנקלע בדרכם. זכורני שפעם היה פוגרום ממש ולא יצאנו יומיים מהבית).

הלימודים בבית הספר הסתיימו בשעה אחת. הייתי בא הביתה לאכול במהירות ארוחת צהרים ולהחליף בגדים. בשעה שתיים כבר היה עלי להימצא ב"חדר", שמיקומו מעבר לגבול, בחלק הצ'כי. נאלצתי ללכת רגלי דרך ארוכה למדי. פעמים אף עוכבתי בתחנת הגבול לבדיקות. משעה שתיים היינו לומדים אצל ר' יענקיל פוילישער עד עשר בלילה. בשובי הביתה עוד היה עלי להכין שיעורי-בית לבית הספר. זה היה בערך סדר-יומי הקבוע, יום אחרי יום, מאשמורת הבוקר עד מאוחר בלילה, וכל יום חוזר חלילה.

פרחי אגו"י בטיול עם המדריכים (המחבר מסומן בעיגול)

לנכדינו ולנינינו יש היום "גן עדן" בהשוואה לימי נעורינו.

ימי-פגרא היו נדירים אצלנו והמעטים שזכינו בהם זכורים לי היטב. ביום ל"ג בעומר היינו יוצאים עם המלמדים אל יער "גרבינה" הסמוך לעיר עם קשתות וחיצים בידינו. נלווה אלינו זוג מדריכים מטעם "פרחי אגודת ישראל", הלא המה שני בניו של ר' יענקיל פוילישער, הבחורים יאיר ויוסף זיידמן הי"ד. היינו מתאספים ומטיילים ביער הנ"ל גם בימי חול המועד. המדריכים היו מספרים לנו אז סיפורי-הוד על גדולי ישראל, על ארץ ישראל, ועל מייסדי אגו"י.

בביתנו, בדירתו של ר' לייביש מאיר ע"ה, למדו בנות במסגרת של בי"ס "בית יעקב". זכורני גם שגב' שרה שנירר ע"ה, מחוללת התנועה, באה לייסד את בי"ס בטעשין, והביאה עמה מורה אחת מחניכותיה שנשארה ללמד בעירנו שנים אחדות.

בצל "אנשים של צורה"

אבי ז"ל היה סוחר מצליח. היתה לנו חנות לחומרי בנין ומוצרי ברזל וכלים. בערב אחרי תפילת מעריב היה שב הביתה ומיד מתיישב ללמוד. עד שלא תחטפנו שינה ע"י השולחן לא עלה אף פעם אל ערש יצועו. השבתות היו קודש לתורה ולתפילה. אבא ז"ל היה לומד עמדי בכל רגע פנוי.

בלילות שבת היינו עולים אחרי הסעודה אל סבא זצ"ל להמשיך בשירות ותשבחות. מלבדנו באו עוד מספר ידידים ובעלי-בתים חשובים להשתתף בהתוועדות זו. אחרי ברכת המזון היה סבא רוקד עמי ושר "רננו צדיקים". הרבה שבתות בשנה התארחו במעונו של סבא אדמו"רים נשואי פנים, שבאו לעירנו במטרה לגייס תמיכה כספית, והיו עורכים "שולחנות" בצל קורתו, בנוכחות רבים מאנשי העיר ששמחו להסתופף בצלם. המפורסמים שבהם ערכו את ה"שולחנות" בבית המדרש (בחדר שני).

לדמותו של האדמו"ר מטומשוב זצ"ל

מדי שנה בשנה התארח אצלנו בקביעות האדמו"ר מטומשוב רבי אריה לייבוש רובין זצ"ל, בנו של הרה"צ רבי יצחק טוביה רובין זצ"ל, חתנו של ה"דברי חיים" זי"ע (לוקח בתו הצדקת המפורסמת נחמה ע"ה). הוא היה חתנו של האדמו"ר

מצעשינוב רבי שמחה יששכר דוב זצ"ל, בנו של ה"דברי יחזקאל" משינובא, וחתנו של האדמו"ר האמצעי מבעלזא רבי יהושע'לי זצ"ל. אחרי הסתלקותו של האדמו"ר מצעשינוב נתמנה רבי אריה לייבוש באופן זמני כממלא מקומו וניהל ברמה את העדה הקדושה.

האדמו"ר מטומשוב
ר' ארי' לייבוש רובין זצ"ל

גיסו, רבי יחזקאל שרגא, בנו של ה"דברי שמחה", היה בעת ההיא צעיר לימים והתגורר בסיגעט אצל חותנו ה"עצי חיים" זצ"ל. כשחלפו שנים אחדות חזר לצעשינוב, ודודו האדמו"ר מבעלזא מהרי"ד זצ"ל הכתיר אותו מדין ירושה כרב ואדמו"ר מצעשינוב, שימשיך את מורשת אביו. רבי אריה לייבוש נשאר אז עם בית וילדים רכים ללא פרנסה. פנתה, לכן, אמו הרבנית נחמה'לי ע"ה אל זקני ר' אריה הלר ז"ל, שהיה קרוב משפחה, בבקשה שידאג לבנה ולמשפחתו. סבא הביאו מיד לטומשוב, הקים עבורו בית מדרש והושיבו במישרה רבנית, ובמרוצת הזמן אף נעשה רבן של חסידים.

רבי אריה לייבוש הצטיין כאישיות מזהירה. תלמיד חכם מופלג, עובד ה' במסירות נפש, בעל תפילה נפלא, ואיש צורה. אנשי טומשוב התחילו לנהור לבית מדרשו ורבים התקשרו אליו כחסידים בלב ונפש. גם כל בניו של סבא, אבי ז"ל והדודים נמנו על דגלו. זה היה הרקע לעובדה שבכל פעם שביקר בטעשין התארח האדמו"ר אצלנו וניהל "שולחנות" בביתנו. כל הופעה שלו בטעשין היתה בשבילנו מאורע חגיגי. בדרך כלל הוא הופיע מבלי להודיע מראש, בליל רביעי או חמישי, יחד עם הגבאי שלו ר' יעקב פרגר ע"ה. עבורנו, הילדים, היווה ר' יענקל אטרקציה חיה. הוא חבש לראשו "פוילישׁ-היטעל". אצלנו השתמשו המבוגרים במגבעות, אבל בפולין חבשו בעלי בתים בימות החול "היטעלעך" שנעשו מבד, ובשבת מקטיפה. הרבנים לבדם חבשו לראשם "קפלוש'ים" ובשבת "שטריימל'ים".

ע"פ רוב נשאר רא"ל בטעשין עוד ימים מספר ובמשך השבוע קיבל קהל בביתנו. אהבנוהו מאד. בשנות הזעם הוגלה לערבות סיביר ואחרי סבל רב שבק חיים בעיר

גוריעבסק. לימים אחרי המלחמה הפך בהעדרו להיות חותנו של אדמו"ר מהר"ש השני מבאבוב זצ"ל, אשר נשא לאשה את בתו הרבנית פריידא, היא הרבנית הזקנה מבאבוב ע"ה.

ברכת הצדיק שסוככה עלי

בזכרונותי מגיל הרך נשתמר אצלי המאורע הבא. הייתי אז ילד פעוט, אולי פחות מגיל שלוש, והנה ביקר אצלנו האדמו"ר מקולושיץ רבי חנא הלברשטאם הי"ד, בנו של האדמו"ר מפריסטיק רבי מנחם מנדיל זצ"ל, חתנו של ה"דברי יחזקאל". היו לו בטעשין חסידים חשובים ונכבדים. בשבתו ע"י השולחן החזיק אותי על ברכיו. והנה נכנס דודי הר"ר מיכאל למברגר ז"ל, ששימש שו"ב בעיר קראקא, והראה לצדיק את ה"חלף". הורידני הרבי מברכיו ונעמדתי בצד, כנראה קרוב מדי, עד שהרבי פנה אלי באמירה: "שעפעל'י, גיי אוועק פון חלף..."

הדבר ארע בנוכחות קהל רב ששהה בחדר. ומאז קראו לי בעיר "שעפעל'י" (-גדי קטן, טלה, ביידיש). ואכן עמדה לי ברכתו, ברכת צדיק, שניצלתי מחרב היונה, ונשארתי בחיים אחרי כל הגלגולים, כפי שיסופר בפרקים הבאים. הוא, הרבי, הרחיקני מן ה"חלף".

האדמו"ר מקולושיץ רבי חנא הלברשטאם הי"ד

והרי סיפור נוסף מברכתו של אותו צדיק וקדוש שהתקיימה:

בהיותי באמריקה פעם ראשונה, בשנת תשכ"ב, בנסיעתי הראשונה להסתופף בצל קדשו של האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל, נסעתי יום אחד ברכבת התחתית ("סאבווי") לרובע "קווינס", במטרה לבקר קרובי משפחה. לידי ישב בקרון יהודי שזקנו מגולח ושוחחנו. סיפרתי לו את מטרת בואי לאמריקה. שאל האיש, האם שמעתי את שמעו של האדמו"ר מקולושיץ? עניתי לו שהכרתיו, והוא סיפר לי, שהנו יליד העיר קעלץ בפולין, ובימי השואה נתגלגל ושהה בבית סוהר ביאסלא יחד עם הרבי מקולושיץ. הדבר היה בליל שבת. עמדו להוציאם להורג. הוא, המספר, שכב בפינתו והרהר במה שצפוי להם אולי מחר, אך הרבי עמד להתפלל קבלת שבת ורקד ב"לכה דודי" כמנהגו בקודש מימים ימימה. "כשסיים התפילה שאל אותי, אולי יש לי פרוסת לחם, הלא שבת היום וצריכים לקיים סעודתא דשבתא! מיד נתתי לו חתיכת לחם קטנה שהיתה שמורה עמי. שר האדמו"ר "שלום עליכם", נטל ידים וקידש על הפרוסה, שר ברגש ניגונים וזמירות שבת, ליקט פירורים אחדים ואמר: "זה במקום דגים לכבוד שבת", "זה במקום מרק לכבוד שבת", "זה במקום בשר לכבוד שבת", וכאשר נותר אצלו עוד פירור קרא ואמר: "זה יהיה במקום 'צימעס' לכבוד שבת". לא יכולתי להתאפק יותר ופרצתי בצחוק מר: "רבי, עוד מעט יוציאונו להורג, ואתם עוסקים ב"צימעס"? ברגע זה הרצינו פניו של הרבי שבעתים ויאמר אלי: "דע לך שיש רבונו של עולם שמנהג את העולם, ועלינו לקבל את גזירותיו באהבה, ולא לפעול מאומה. אני רוצה שתאמין שהכל מאת השם". אחר שלף מכיסו ממחטה והושיט לידי, אמר: "שמור על המטפחת, אף אחד לא יוכל להזיק לך כל זמן שהיא תהיה ברשותך". ואמנם כן, עברתי את כל המחנות של הגרמנים, לרבות הגרועים ביותר, אך על הממחטה הזאת שמרתי מכל משמר, לקראת סוף המלחמה כבר נותרו בידי ממנה רק כמה קרעים וחוטים, קשרתי אותם על אצבעות רגלי בכדי שלא יאבדו וברוך השם ניצלתי, והנה אני לפניך חי וקיים!" סיים האיש.

הייתי בטוח שהסיפור ידוע ולכן לא שאלתיו אפילו מה שמו. נפרדנו בתחנה בה הייתי צריך לרדת. כשבאתי לבאבוב וסיפרתי את הסיפור, חקרו ודרשו, ואף אחד לא שמע מן הסיפור ומהאיש - ראו כמה גדולים מעשי צדיקים, אשר את עצמם לא הצילו מגיא ההריגה, אבל מברכות פיהם ניצולו יהודים מן התופת ושרדו בחיים, זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל.

חוויה בלתי נשכחת: ביקור בקראקא

עד גיל שמונה הייתי בן יחיד במשפחה וכרגיל השתדלו לפנק אותי. בקיץ שלחוני לחופשה אצל הדוד ר׳ מיכאל למברגר ז״ל, ודודתי מרת גיטל בראנדיל ע״ה, אחות אמי, שהיו בעתיד חמי וחמותי. הם התגוררו בקראקא, ברחוב ״פאולינסקה״ 2. הביקורים אצלם היו בשבילי ימים של אושר ושמחה. בנם יעקב יצחק היה צעיר ממני בשנה, ילד כשרוני ונחמד מאד, והיינו חברים טובים. עשינו את כל הזמן בצוותא בלימודים ובטיולים.

בעירנו טעשין לא הייתי רגיל לחיים יהודיים תוססים כמו בקראקא, עיר מלאה יהודים, אדמו״רים מפורסמים, ובה כ-400 בתי מדרשות ובתי תפילה. היו בה ששה בתי כנסת (״שוהלען״) גדולים ומפורסמים כמו ה״אלטע שוהל״, וממולה לא רחוק ה״רמ״א שול״, ה״הויכע שוהל״, ״ר׳ אייזיק ר׳ יעקלעס-שוהל״, ה״חדשים שוהל״ וה״כפור-שוהל״, בה התפלל דודי, שהיה בעל תפילה מפורסם. בקראקא התגורר

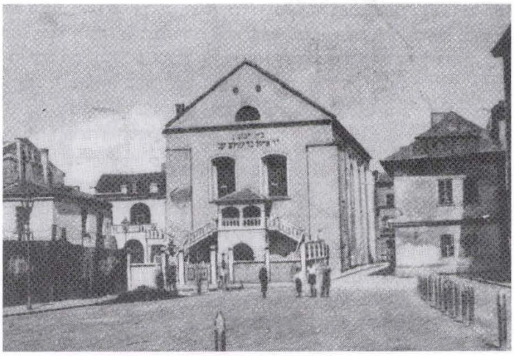
חמי ר׳ מיכאל למברגר הי״ד בצעירותו

בית המגורים של דודי ברח׳ ״פאולינסקה״ בקראקא

האדמו״ר ר׳ ישעיה׳לי מטשכויב זצ״ל, בן זקוניו של ה״דברי חיים״ זי״ע. בקרתי ב״חצרו״ ונכחתי בתפילות וב״שולחנות״ שהיה עורך, וזכיתי שבגיל 10, העלוני שם על ספסל וכיבדוני לשיר בסעודה שלישית את הזמר ״ישמחו במלכותך״. ביקרתי גם אצל האדמו״ר ממעליץ הי״ד שחיבר ניגונים לרוב. בלילות שבת היינו

הולכים אצלו לשמוע זמירותיו, ולמדתי שם את ניגונו המפורסם "רננו צדיקים" ועוד.

"ר' אייזיק ר' יעקעלעס-שוהל" בקראקא

היה לעיר הזאת יופי וחן יהודי מיוחד. שדרותיה היפות, ה"פלאנטים", והרובע היהודי המפורסם, ה"קוזמאריק", רחובות מלאים יהודים, חנויות עם שילוט באידיש, מסעדות כשרות מפוזרות ברחובות "קראקובסקה" ו"דיטלובסקה". היה

האדמו"רים"ר' ישעיל'ה טשכוויוער הי"ד וגיסו ר' אלעזר אושפיצינר זצ"ל על מרפסת ביהמ"ד.
לימין הרבי: חמי ר' מיכאל למברגר הי"ד - צופים לחופה בחצר

תענוג לסייר בעיר היפה הזאת. בימי המלוכה הקדומים של פולין שימשה קראקא כעיר המטרופולין. שם עמד בתפארתו ארמון המלכים המפורסם "הוואוועל", שבמרתפיו היו טמונים-חנוטים גופותיהם של מלכי פולין, ואת חלק מהם אפשר היה עדיין לראות בארונות הזכוכית. האחרון שנקבר שם בשנת 1935 היה המרשל יוזף פילסודסקי, הרודן הצבאי של פולין, אחרי שזו קיבלה את עצמאותה עם תום מלחמת העולם הראשונה.

שמחה במשפחתנו

בחג השבועות שנת תרצ"ה נולד אחי היקר ר' דוד נ"י. השמחה במשפחה היתה גדולה. אל ה"ברית" הגיעו הרבה קרובים וידידים. היו בהם גם רבנים ואדמו"רים. את הסנדקאות חילקו בין מרא דאתרא והאדמו"ר ר' דוד'ל טשובינער זצ"ל, אחיו של הרבי ר' חנא מקולושיץ הי"ד. סבי רבי אלעזר מאיר זצ"ל היה המוהל. זו היתה הברית האחרונה בה שימש כמוהל. אחי שי' לא הספיק הרבה להיות ולראות בטעשין. רק התחיל ללמוד ב"חדר" א'-ב' אצל ר' בערל שכטר וכבר נאלצנו לברוח מן המקום בהתקרב ימי המלחמה.

אמי ע"ה היתה כנזכר "אשת חיל". אשה יראת השם עם טעם מעודן בכל. סידור הדירה שלה היה למופת. גם היתה לבושה הדר בקפידה. אף אותנו ילדיה הלבישה מאד יפה. אחי ר' דוד שי', שבפרוץ המלחמה מלאו לו רק ארבע שנים, היה ילד מאד יפהפה, וכאשר היה יוצא עם העוזרת לטיול ברחוב סחו אנשים בעיר ש"ילדי הלר מלובשים קטיפה ומשי" (בגרמנית המדוברת אצלנו אמרו: "די העלער קינדער זינד געקלייידעט, און סאמט אונד זיידע").

פרק חמישי

אתחלתא דפורענותא

העיר מתאחדת מחדש

בשנת תרח״ץ התחילו השמים באירופה היהודית להתקדר בעבים שחורים. הצורר הגרמני היטלר ימ״ש התחיל בגירוש יהודי גרמניה אל מעבר לגבול הפולני. אף דרש אז מפולין את עיר הנמל גדאנסק (דאנציג), שיש לה מוצא לים הצפוני, ומצ׳כוסלובקיה תבע את חבל הסודטים שהיה מאוכלס ביוצאי גרמניה.

כה הגיעו להסכם האומלל והידוע בשם ״צ׳מברליין-ריבנטרופ״, לפיו חילקו את צ׳כיה בין גרמניה-הונגריה-ופולניה, והמיטו את הקץ על צ׳כוסלובקיה, שהיתה בשעתה כמו גן-עדן ליהודים - בהשוואה למדינות מזרח אירופה האחרות. פולין קיבלה זמנית נתח חשוב, את שלזיה, מעבר ל״אולזה״, עד אחרי מורבסקה-אוסטרווא. ושוב התאחדה עירנו טעשין לעיר אחת בחסות שלטון הפולנים.

כל זה התחולל בימים הנוראים ״בין כסה לעשור״ שנת תרצ״ט. אנחנו שנמצאנו ממש סמוך לגבול היינו עטופי פחד. עד לרגע האחרון לא פסקו החששות פן תפרוץ מלחמה והגרמנים יסתערו לכבוש את צ׳כיה. ברחנו כולנו לקראקא, שם התעכבנו כשבועיים עד שצבאות פולין חצו את נהר ה״אולזה״ וסיפחו את החלק הצ׳כי של עירנו לפולין. זמן קצר קודם לכן, ביום ג׳ באלול תרח״ץ, הלך לבית עולמו סבי רבי אלעזר מאיר קליינמן זצ״ל, וכאמור: ״מפני הרעה נאסף הצדיק״.

השגשוג המדומה

שנת תרצ״ט היתה שנת פריחה ושגשוג (״פרוספריטי״ בלע״ז) לטעשין, היות שכל העורף התעשייתי והמסחרי של צ׳כיה נחתך ועבר לגרמניה והונגריה,

והחלק שסופח לפולין היה תלוי באספקה שוטפת מפולין. עירנו היתה העיר הגדולה והקרובה, והסוחרים כמו התעשיינים התעשרו במצב זה. העיר היתה מלאה מבקרים ואנשי שררה. כל יום שני וחמישי נערכו בה מצעדים צבאיים, אם לכבוד נשיא המדינה שהגיע, ואם לכבוד המרשל הצבאי, וכדומה. ההמונים הריעו והיו שיכורי נצחון. לא ידעו שכל המהפך שימש רק קרש קפיצה להיטלר ימ״ש. עוד באותה שנה הוא התחיל לשעוט קדימה, מזרחה - והראשונה בתור היתה פולין.

גם החנות שלנו, חנות לחומרי בנין ברזל וצבעים, שעמדה ברחוב גלימבוקה 42, הפכה אז למכרה זהב. כל היום היתה הומה קונים. לא הספיקו לפרק את הסחורה ומיד היא נמכרה. אפס כי לא ארכו הימים, ותיאבונו של היטלר ימ״ש התחדש והתגבר. עכשיו הוא תבע מפולין את כל שלזיה, שהיתה מאוכלסת הרבה גרמנים על-פי מוצאם, וכן את חבל ״פומורן״ אשר לחופי הים הבלטי עם כל ערי הנמל. היה קיים הסכם שנכרת בין פולין אנגליה וצרפת, אשר הבטיחו להילחם לצדה של פולין נגד גרמניה, ולהגן עליה. אולם הסוף ידוע: המעצמות הגדולות דאז הפקירו ברגע האחרון את פולין, כמו שהפקירו שנה קודם לכן את צ׳כוסלובקיה, וההמשך גם הוא ידוע ומפורסם. הלא הוא כתוב בדם ודמע בדברי ימי העולם מאותה תקופה נוראה.

היציאה מעירנו טעשין

כשבוע ימים לפני פרוץ המלחמה, באמצע חודש אלול תרצ״ט, לקחנו בידינו את מקל הנדודים וכלי הגולה, ועזבנו את ביתנו ואת כל אשר לנו. ביום ראשון בשבוע שבו פרצה המלחמה (ביום הששי י״ז באלול), עלינו לפנות בוקר על הרכבת המהירה לקראקא - אבי ז״ל, אחי שי׳ ואני. היינו בדעה להישאר בעיר זו עד יעבור זעם. קיוינו, כמו כולם, שמשהו בכל זאת יתרחש והעולם שוחר השלום לא יתן להיטלר הארור לעשות ככל העולה על רוחו.

אמי ע״ה נשארה לבדה בטעשין, היות ואי-אפשר היה לסגור את החנות, שלא יגידו שהיהודים זורעים פאניקה. בהיותנו על הרכבת הוחלט שאנחנו ממשיכים עד ירוסלאוו העיר, אליה נוסעת עכשיו רכבת זו, וממנה נמשיך למחרת היום ישר לטומשוב עירו של סבי ר׳ אריה הלר ז״ל. סבורים היינו שזה המקום היותר בטוח בהיותו מרוחק כ-600 קילומטר מהגבול הגרמני.

נשארנו איפוא ללינת לילה במלון בירוסלאוו, תוך המתנה למכונית שהיתה אמורה לבוא מחר מטומשוב, כדי להסיע אותנו לשם. אחרי מנוחה קצרה הלכנו להתפלל מנחה ומעריב אצל האדמו"ר מירוסלאוו, אחיו של האדמו"ר מהר"א מבעלזא זי"ע, וסבו של האדמו"ר ממכנובקה שליט"א מבני ברק. טיילנו קצת בעיר ופנינו לישון במלון. למחרת בבוקר אחרי התפילה ופת שחרית הגיעה המכונית ונסענו לטומשוב. קיוינו שהענינים יסתדרו איך שהוא ולא תפרוץ מלחמה, והזמן ינוצל לחופשה נעימה בבית הסבא והסבתא, אשר זו לנו פעם ראשונה שנזדמן לנו לבקר אותם. נוכל גם להכיר בינתיים את המשפחה הגדולה והחשובה, ונחזור מהר הביתה, להתאחד עם אמא.

ואולם "רבות מחשבות בלב איש, ועצת ד' היא תקום".

פרק ששי

בבית סבא בטומשוב

מגורי המשפחה והעסקים

ביום שני, י"ג באלול תרצ"ט, הגענו לקראת הצהרים לטומשוב. קיבלו את פנינו הסבא ר' אריה הלר ז"ל והסבתא ע"ה. הפגישה עמהם היתה מאד מרגשת, אחרי שחלפו יותר משנתיים שלא התראינו. התארחנו בבית החדש של סבא שהיו בו שתי דירות. בדירה אשר בצד ימין התגוררו סבא וסבתא. בדירה השמאלית - הדוד ר' יחזקאל הלר ז"ל, שהתחתן שנתיים לפני כן, וזה מקרוב נולדה לו הבת הראשונה. במשך כל שעות היום שהינו בדירתו של סבא, ובערב הלכנו לישון בדירה של הדוד ר' יחזקאל.

ביתו של סבא היה בנוי לתלפיות. בקומה התחתונה של הבית שכנו המשרדים של החנות הסיטונאית. משני צדדיו השתרעו בצורת "ח" המחסנים שנבנו מלבנים אדומות, ובתווך היתה חצר ענקית בה חנו המשאיות והעגלות ששיווקו והביאו סחורות. מאחורי הבית עמד פרדס גדול ואחריו יער שהתפשט עד לנחל סמוך שאפשר לראותו מרחוק.

על ניהול העסק הסיטונאי ניצח הדוד ר' יחזקאל וצוות עוזרים נאמן בפיקוחה האישי של סבתא ע"ה. חדרי הנהלת החשבונות נמצאו בצד ימין של הכניסה אל הבנין. ממול בצד שמאל נמצא משרדו של סבא, בו הוא ישב ולמד בדרך כלל, ואליו הכניסו את הקונים החשובים, נסיכים וקבלנים גדולים, על מנת לסכם את החשבון והתשלום. סבא ישב לבוש "בעקישע" עשויה מ"אלפאגא" וחגור אבנט חסידי גם בימות החול, ועל ראשו חבש "פויליש היטל".

דירת המגורים של סבא, בקומה השניה, היתה רחבת ידים. בכניסה למטבח הגדול ניצב מיכל נחושת רב-ממדים. שואב המים היה ממלא אותו בדליים שהביא מן הבאר. בטומשוב של אז עדיין לא הותקנה אינסטלציה של מים וביוב, ורבים מאחינו בני ישראל שקראו להם "וואסער טרעגער" התפרנסו משאיבת המים והובלתם בשני דליים על מוט. בחדר הספרים של סבא עמדה קופת ברזל גדולה, כספת, והמקום שימש גם כחדר אוכל בשבתות ובחגים. עוד היה בדירתו "סלון" גדול (ה"סאלע") וחדרי שינה. חדרי שירותים לא היו בדירה, ומי שנזקק להם נאלץ לרדת אל החצר, שם הותקנו השירותים בצורה פרימיטיבית. הסידור הזה היה עבורנו חידוש שלא יכולנו להסתגל אליו. היינו רגילים לסגנון החיים בעיר אירופית עם כל הסידורים והשכלולים.

בחוצות טומשוב היהודית

מרבית הרחובות בטומשוב - מלבד מספר רחובות ראשיים שנסללו מאבנים - היו בלתי מרוצפים. בצידיהם הותקנו מלוחות עץ "מדרכות" למעבר בני אדם, קראו להם "קלאטקעס", וכמובן בעת שירדו גשמים כל הרחוב נהפך לביצה אחת גדולה, והיה קשה לעבור מצד אחד של הרחוב לעברו השני. טומשוב היתה עיר עם אוכלוסיה של כעשרים אלף תושבים, כמספר התושבים בכל אחת משני חלקי העיר טעשין, ורובם יהודים, אבל בניגוד לעירנו הכל היה נראה כאן כמו בכפר

ה"האלעס" בשוק ובית מכבי-האש בטומשוב

פרימיטיבי. בתים חד-קומתיים, רובם בנויים מעץ, עם גגות עץ או אפילו קש, וכפי שסיפרו לנו נשרפה העיר כליל כמה פעמים ונבנתה מחדש. בתקופה האחרונה היו בה ג"כ מעט רחובות "מודרניים" בהם עמדו בתים דו-קומתיים שנבנו בניה קשיחה מלבנים ומלט. יצאנו עם בני דודים לסייר בעיר ונגלה לעינינו עולם חדש שלא הורגלנו לו.

במרכז העיר נמצא השוק המסחרי, כיכר גדולה עם חנויות מסביב, וכן מרכז נוסף שקראו לו "האלעס". כאן היה הכל יהודי. גם בעלי החנויות, גם הרוכלים עם הדוכנים, שהקימו שאון רב בהציגם את מרכולתם, או כשפרצו מריבות קולניות עם השכנים ברגע שהיה נדמה כאילו "חטפו" להם איזה קונה. במרכז החנויות עמדה גם החנות הקמעונאית של סבא לממכר סחורות ברזל, כלי עבודה וכיוצא, אשר הניהול שלה הופקד בידי חתנו ר' אהרן קאלטער ז"ל, אברך חסידי ותלמיד חכם מופלג. בחנות עבדו מספר בחורים חסידיים מבתי עניים שעזרו להורים לכלכל ולפרנס את המשפחה.

במהלך סיורנו ביקרנו בבית הכנסת הישן (ה"שוהל"), בנין עתיק שעמד על תלו מאות בשנים, והיה מבתי הכנסת המפוארים ביותר בפולין. סמוך לו ניצב בית

ה"שוהל" וביהמ"ד בטומשוב

המדרש העירוני. סביב להם ראינו עוד מספר "שטיבל'ך" של חסידים מכמה וכמה שושילתות. הדליקות שפרצו תכופות, פגעו כמובן גם בבתי התפילה העתיקים, ונקל היה להבחין בחלקים ששוקמו או שופצו ונוספו במרוצת השנים.

טומשוב היתה עיר חסידית, עירם של השרף מקוצק רבי מנדלי זצ"ל, ואיש בריתו וסודו המפורסם רבי הירש טומשובר זצ"ל. גם אדמו"רי ראדזין התגוררו בטומשוב והיו להם בעיר זו הרבה חסידים ומעריצים. היו שם ג"כ חסידי הוסיאטין וטריסק, חסידי ר' יוסל'ה יארטשובר זצ"ל, ואחריו בנו ר' יהושע'לי טומשובר זצ"ל, שהיה נוסע לצאנז, ואחרים.

הרכב האוכלוסיה היהודית בטומשוב היה כמו ברוב העיירות היהודיות בפולין: מעט עשירים שכל עול הקהילה היה מוטל עליהם, קצת יותר בעלי חנויות ומפעלים קטנים שהתפרנסו בקושי, אך הרוב המכריע היה מורכב מבעלי מלאכה, סבלים, שואבי מים, בעלי עגלה, וסתם בטלנים. רק בבית המדרש ישבו בחורים ואברכים יחידי סגולה ועסקו בתורה. העוני זעק מכל פינה. אנשים התהלכו בלבוש קרוע ומרושל, בלאים משופשפים, שכנראה עברו בירושה מדור לדור. אלה היו החיים המרודים של אחינו בני ישראל.

אבל! הפנים היהודיות, עטורי זקן ופיאות, עם הלבוש החסידי, ששלטו בכיפה; וכן הנשים הכשרות בלבושן הצנוע, עטופות צעיפים ("פלעיטלך"), או ילדי החמד העסיסיים, צאן קדשים מליאי חן - אי הניב שיתאר את היופי, ההוד והאצילות, שזרחו וקרנו מהם באור יקרות.

בימים האחרונים ערב פרוץ המלחמה

פה בטומשוב הכל זורם עדיין על מי מנוחות. חיים עם הדאגות היום יומיות. טרם הרגישו את הפחד והחרדה מפני המלחמה. יהודים קראו עתונים, התווכחו: כן תהיה מלחמה, אולי לא, ואם תפרוץ, אבל רובם לא לקחו את הענין כולו ברצינות. אמנם השלטונות פירסמו מודעות ואזהרות על סכנת גאזים צפויה וכיצד להתגונן. האוכלוסיה נתבקשה לחפור בחצרות הבתים שוחות שתשמשנה כמקלטים בזמן ההפצצות מן האויר. אך האנשים התייחסו לכל זה כאל "הלכתא למשיחא".

אף בבית סבא נמשכה השיגרה. אמנם, בפינה הימנית של החצר חפרו הפועלים תעלה בצורת 'ר' ברוחב מטר ועומק כ-2.5 מטר, שאורכה 10 מטר בערך מכל צד. סידרו בתעלה מדרגות בכל פתח-יציאה, וממעל כיסוה בלוחות פלדה, ועליהם

הערימו ערימות חול מן החפירה - ובאמת בזמן ההפצצות הרבה אנשים ניצולו כשהסתתרו בחפירה זו - אך עם כל זאת השיגרה המשיכה כאילו כלום.

ביום חמישי, יום אחד (!) לפני פלישת הגרמנים לפולין, התקיים בטומשוב השוק השבועי - ה"יריד". העיר נתמלאה עגלות של חקלאים ואנשי-כפר שבאו העירה עם עופות ודגים, ביצים, ירקות ופירות, וכל עקרות הבית יצאו לקנות מהם מצרכים לכבוד שבת, אשה אשה בהתאם לאפשרויותיה. אחרי שמכרו את מרכולתם, פשטו הכפריים בלהיטות על החנויות היהודיות המקומיות, כדי לקנות ולהביא הביתה מכל מה שצרכו. זה היה היום שבו כל העיר עושה מאמצים לנצלו כדי לספק את הצרכים של השבוע הקרוב.

סבתא ובנותיה מכניסות אורה לבתי עניים

באותו יום חמישי חוויתי חוויה מיוחדת במינה, אשר אזכור אותה היטב כאילו התרחשה עכשיו ממש, ולא נשכחה ממני עד עצם היום הזה. וזה הדבר: לפני שסבא הקים את ביתו החדש, הוא התגורר באותו רחוב בבנין חד-קומתי גדול, שחילקו אותו עכשיו לשתי דירות מרווחות. באחת מהן התגורר דודי ר' אהרן קאלטער ז"ל עם דודתי מרת הינדא ע"ה וילדיהם, ובשניה הדוד ר' נתן גאלדשטיין ז"ל עם אשתו באשע רחל ע"ה וילדיהם. היתה שם דירה קטנה נוספת, בה גרו זמנית הדוד ר' העניך אדלר ז"ל וזוגתו הדסה ע"ה, שהתחתנו באותה שנה ועדיין לא הסתדרו בדירה קבועה משלהם.

בעקבות השינויים שנעשו בבית וחלוקתו לשתי דירות, נשאר עומד באולם-הכניסה לדירת הדודה הינדא תנור אפיה גדול מצופה חרסינה, בו היו אופים עבור כל המשפחה לחם לכל השבוע, חלות ועוגות. ביום חמישי אחרי הצהרים התחילה שם המולה רבתי. הסיקו את התנור, המשרתים הביאו עצים וזרקו אל תוכו פנימה, סבתא עם הבנות והמבשלות העוזרות הכינו בצק בכמויות גדולות לחלות ועוגות, והוחל במלאכת האפיה. בתנור הראשון, שחומו חזק במיוחד, אפו קודם כל ככרות לחם גדולים שיספיקו לכל השבוע. כשגמרו את אפיית הלחם, הכניסו בתנור את החלות בתבניות מיוחדות, כל חלה בתבנית אחרת. אח"כ אפו עוגות - הכל בכמויות עצומות שלא הבנתי מי יאכל את כל המאגר הזה.

סבתא עמדה שם כמו מפקד והשגיחה על כל הנעשה. בפינה אחרת עמד תנור נוסף, בו בישלו דגים ומרק ובשר וכל שאר מאכלי השבת - ושוב בכמויות גדולות מאד. מאוחר בלילה, כאשר הכל תם ונשלם, התחילו להכין דברי מאפה בסלים קטנים ובשקיות. את הדגים והמרק, וכיוצא, חילקו בצנצנות זכוכית והכינו למשלוח. למחרת ביום ששי בבוקר הגיעו אל המקום נשים צדקניות, עטופות בצעיפים ("שאַלים"), וסבתא נתנה לכל אחת מהן מכל דבר, לזו חלות, לזו דגים, לזו עוגה, לזו מרק ובשר, והנשים לקחו את החבילות והסתירו אותן מתחת לצעיפים, כדי להביאן אל הכתובות שסבתא מסרה להן, כתובות של משפחות עניות ונזקקות.

פעילות זו נמשכה כמעט עד צהרי יום הששי. לאחר מכן הכינו סירים ענקיים עם "טשולנט" ו"קוגל" להטמנה בתנור. והיו ג"כ כדי חרס שמילאו אותם בקפה חלב ותה, שוב מעבר לכמות הדרושה דרך כלל לתצרוכת הבית, והונחו כדי לשמור על חומם מעל התנור. כך דאגה סבתא לעניי העיר ונזקקיה: "ותפק לרעב נפשך, ונפש נענה תשביע" (ישעיה נה, י).

השבת הראשונה

היה זה אותו יום ששי י"ז באלול בו פרצה המלחמה העולמית השניה. התחלנו להתכונן לשבת הראשונה שאנו שוהים מחוץ לבית כפליטים, אם כי בתנאי רווחה, מבלי לדעת מה קורה עם אמא. בטומשוב עדיין חיו את השיגרה, אבל

האדמו"רים מצ'שינוב וטומשוב עם גיסם האדמו"ר רבי שלמה מבאבוב זצ"ל באמריקה

טעשין כבר היתה כבושה משעה 11 לפני הצהרים בידי גייסותיו של היטלר ימ״ש, אשר התקבלו ע״י האוכלוסיה ממוצא גרמני בשמחה ובתרועות. בו ביום פרץ שכן גרמני שגר מולנו את החנות של הורי היקרים, וישם את עצמו בעלים על רכושם, אף התחיל למכור ללקוחות מן התכולה שבפנים. אח״כ נודע לנו שאמא הספיקה עוד בליל חמישי לעזוב את העיר ברכבת האחרונה שיצאה לקראקא.

בליל שבת הלכנו להתפלל בבית מדרשו של האדמו״ר רבי אריה לייבוש רובין הי״ד. ראיתי שם לראשונה את בניו: ר׳ מאיר ור׳ שלום יחזקאל (לימים האדמו״ר מצעשינוב בארה״ב), ר׳ אלימלך ור׳ שמחה (לימים אדמו״ר מטומשוב בארה״ב), שהיו כולם עדיין בחורים. החבריא הקבילה את פנינו בשמחה ובאהבה. לאבא ז״ל היתה זו הזדמנות מצוינת להיות פעם אצל רבו ובבית מדרשו, כחסיד שבא להסתופף בצל קדשו, אחרי שכרגיל היה הוא מגיע אלינו לטעשין.

אחרי התפילה בהתלהבות והתרוממות הרוח חזרנו הביתה עם סבא לסעודת שבת. היתה זו חוויה מיוחדת לעבור עם סבא בחוצות העיר. ראינו עין-בעין את גודל החיבה וההערצה שתושבי טומשוב רוחשים לו. אפילו גויים, להבדיל, הרכינו את ראשם והורידו כובעיהם לברכו לשלום.

באמצע הסעודה באו רבים מבני המשפחה המקומיים, אשר טרם הספיקו לראות אותנו, ושמחתי להכירם פעם ראשונה בחיי. אח״כ התחילו גם יהודי העיר להגיע. היטיבו לבם באכילת ״ארבעס״ ובלגימת תה עם סוכר. בעניות הנוראה ששררה אז, היה ענין שלם לקבל כוס תה ממותק בסוכר (אבי ז״ל סיפר לי, שהמלמד שלו בחדר היה יהודי איסטניס, כנראה בא מבית מבוסס, ולא היה מסוגל לשתות תה בלי סוכר - וסוכר לא היה לו. היה לכן מכניס בפיו גרגירי אפונה, כדי להחזיק משהו בפה שיוכל לשתות את התה, ואבא כילד נהג להביא עבורו מהבית גבישי סוכר אחדים שיהיה לו לשתות). אח״כ הלכנו ל״שולחן״ של הרבי והשתתפנו בשירות ותשבחות עד מאוחר בלילה.

לפנות בוקר נפתחה שוב הדלת בבית סבא ויהודים מכל סוג באו אחד אחרי השני לשתות ספל קפה. המחזה נמשך ככה שעה ארוכה עד שהלכנו לתפילה. אחרי התפילה חזר הענין על עצמו. באו לאכול ״טשולנט״ ו״קוגל״. היו אלה יהודים שבבית לא היה להם מכל הדברים הטובים האלה. למנחה וסעודה שלישית הלכנו שוב להשתתף ב״שולחנו״ של הצדיק.

קרובי משפחה בטומשוב

בטומשוב התגורר ג"כ דודי ר' ישראל'קי פייפער הי"ד עם אשתו והילדים. הדוד הזה נתברך בעושר מופלג. הוא שימש כסוכן ראשי של חברת "קרפטי" שסיפקה בנזין ונפט לכל האיזור. כן החזיק בבעלותו תחנת דלק בכביש הראשי. היו לו השגות של "העולם הגדול". אף לעצמו בנה "ווילה" מפוארת עם מדרגות שיש שלא היתה מביישת היום את סביון והרצליה. חדרי הדירה היו מרוהטים בסגנון מודרני. היו בה סידורי אינסטלציה, ע"י התקנת משאבה מהבאר למיכל ענק על הגג, אשר ממנו זרמו מים בברזים. היו טלפונים בכל פינה, מרפסות שמש עם כסאות נוח, גינה עם פרדס עצי פרי. היה לו "טקסי" עם נהג צמוד, וכשנסע ברחוב כל אנשי העיר הביטו אחריו וצעקו בשפת המקום "פייפער יעזדז'ע" (-"פייפער": נוסע, בפולנית) ומאז הדביקו לו הבריות את הכינוי "פייפער יעזדז'ע".

אפס כי "לא לעולם חוסן": עם כניסת הגרמנים, תפס המפקד הצבאי של העיר את הבית, הלאימו וקבע בו את משכנו ומשרדיו, ולדודה עם ילדיה היקצה ברוב טובו את ...חדר המשרתת.

בטומשוב גרו גם כן האחים והגיסים של סבתא לבית גולדשטיין, שהיו בעלי משפחות מסועפות, והשתייכו לחסידי הוסיאטין. יזכרו מהם: הדוד ר' יעקב גולדשטיין, יהודי מכובד, בעל הדרת פנים מרשימה; ר' ישראל הערש, שהחזיק בבעלותו מנסרות עצים מחוץ לעיר; הדוד ר' ישעיה, והדוד ר' ברוך גולדשטיין, תלמיד חכם מופלג, שניהל את החנות של אביו ר' דוד גולדשטיין, ואחרי המלחמה שימש תקופה מסוימת כרב בברלין, אח"כ המשיך לאמריקה, שם חי עד סוף ימיו, והשאיר אחריו משפחה מכובדת. הדוד ר' נתן גולדשטיין ז"ל, שהיה חתנו של הסבא ר' אריה הלר, זכה להינצל יחד עם בנו ר' דוד, ונפטר בשיבה טובה בבני ברק (ומנ"כ בביה"ח "שומרי שבת" בזכרון מאיר). יזכרו עוד הגיסים ר' יעקב ווייסער והדודה לאה, ר' ליפא הוניגספלד והדודה רחל'י, ור' מרדכי הוכמן עם הדודה הינדא. ר' מרדכי היה תלמיד חכם ונגיד. הוא וזוגתו שרדו בחיים מן המלחמה, התגוררו בסוף ימיהם בא"י, ונטמנו ג"כ בבית החיים "שומרי שבת".

כולם נתברכו במשפחות גדולות, בנים וחתנים ונכדים, שהתגוררו בטומשוב והיו מחשובי העיר, אך לצערי לא הספקתי להכיר את כולם אישית. על רובם עלה הכורת בימי ההשמדה הנוראים, וקידשו את השם במותם, יזכרם אלקינו לטובה.

מדור שני

בהתגעש עולם

פרק שביעי

הצבא הגרמני מסתער על פולין

מהומה ובהלה

ויהי ממחרת השבת התחילו להגיע לטומשוב בשורות-איוב על פלישת הצבא הגרמני לתוך פולין והתקדמותו. ראינו בעיר עגלות מלאות גויים מגוייסים שהוסעו אל החזיתות ואחריהן רצות נשים עם ילדיהן בבכיות. הצבא הפולני גייס סוסים ועגלות מכל הבא ליד. האנדרלמוסיה שלטה בכל. איש לא ידע מה ילד יום. חסרו ידיעות מדויקות על המצב לאשורו. היו רק שמועות וניחושים. כה נמשך הדבר עד יום חמישי שהוא יום השוק העירוני.

באותו יום אחרי הצהרים הופיעו בשמי טומשוב האוירונים של הגרמנים וזרעו מות והרס. הפציצו מן האויר בלי שום אבחנה. הפציצו את השוק ואת בתי המגורים. כתוצאה היו הרבה נפגעים וקרבנות בנפש. בתוכם היו שניים מקרובי המשפחה של הדודה רחל'י הוניגספלד ע"ה. המהומה היתה רבה.

אני כותב השורות נמצאתי בדיוק אותה שעה במעונו של סבא, אשר שכב לפני כן למנוחת צהרים, והתעורר מקולות הנפץ וההרס. הוא ניגש לסגור את החלון, אך הדף-האויר של פצצה מתרסקת השליך אותו הצדה, ויקרא בהתרגשות: "או, עס איז שלאַכט", דהיינו, יש מלחמה. זוהי עובדה, מציאות. הוא נכנס ללא שהיות אל חדרו והתחיל להכין רשימות מסוימות. אח"כ קרא לאחדים מעובדי החנות, מסר לידיהם את הרשימות, והזמין אליו אנשים שונים.

הנאמן בפקדונו

כשחלפו שעות אחדות וירד הלילה, התחילו להגיע אל הבית האנשים שהוזמנו. סבא ישב לבד בחדרו אצל הכספת הפתוחה. אני הייתי היחיד שישבתי ג"כ בחדר

זה ליד השולחן. באו אנשים שהיו להם פקדונות ומשכונות שהפקידו אצלו. לכל אחד מהם החזיר סבא את פקדונו. גם למי שהיה חייב לו כסף החזיר את משכונו באמרו: "אינני חפץ להיות השומר של המשכון שלך... זו מלחמה... היום אני אריה הלר, מחר אינני יודע... אם העולם יהיה שוב עולם תחזיר לי אז את החוב, במדה ולא - הריני מוחל לך..."

האנשים סרבו לקחת והפצירו בתחנונים: "ר' אריה! מה שיהיה עם שלכם יהיה עם שלנו" אך סבא מיאן לשמוע ומסר לכל אחד את חבילתו. כה נמשכה פעילותו זו שעה אחרי שעה.

לאחר שזרם הבאים נפסק, רכן סבא אל תוך הקופה והציץ אל התא בו נהג לשמור את כספם של אנשים זרים, ובראותו שהתא התרוקן לגמרי הרים את שתי ידיו כלפי מעלה ויקרא בהתרגשות: "איך דאנק דיר, רבונו של עולם, אז איך בין נישט מער קיין שומר אויף פרעמדע געלד" (-מודה אני לך, רבש"ע, על שלא אצטרך יותר לשמור כספי זרים).

הנדוניא לבן האלמנה

אגב: בתוך הבאים נכנסה אשה עניה אחת. ראו עליה שהיא לא בעלת רכוש. סבא הוציא שקית עם כסף ומסר לה: "זו הנדוניא עבור קופל'ה שלך" - כשחלפו מאז קרוב לעשר שנים התברר לי פשר הענין.

הדבר היה כאשר הגעתי ארצה בשנת תש"ט. נסעתי אז לחיפה על-מנת לשחרר את המטען שהשארנו בנמל. בשובי באוטובוס מחיפה לתל אביב, ישב לידי יהודי לא מוכר, וסיפרנו איש לרעהו על מוצאינו ומה שעבר עלינו בתקופת השואה. תוך כדי שיחה הרגשתי שמישהו נושף בעורפי ומתקרב לשמוע מה אנו משוחחים. ברגע שהלה קלט את שמי, ושמע שקיבלתי עבודה, עמד והזדעק: "געוואלד! נכד של ר' אריה הלר יעבוד כפועל?!"

נסיתי להרגיעו ושאלתי לזהותו. ענה האיש: "קוראים לי קופל. אני עבדתי בחנות של סבא שלך בטומשוב. סבא שלך לקחני אליו לעבודה, היות ואמי התאלמנה בצעירותה ונשארה בודדה עם בית וילדים, ואני הייתי בנה הגדול בן 16 שעול הפרנסה הוטל עליו. הייתי אצלו בן-בית ממש כמו אחד מילדיו. אכלתי וישנתי

במעונם. היה עלי לקום כל יום באשמורת הבוקר וללכת אל ה"שטיבל" ללמוד ולהתפלל ביחד עם בנו דוד. אחרי ארוחת הבוקר הייתי יורד לחנות ועוזר בכל מה שנחוץ. סבא אהבני מאד ועשיתי עבורו את כל השליחויות שהטיל עלי. מדי שבוע היה שולח בידי כסף עבור אמי לכלכלת הבית. ועם פרוץ המלחמה..."

כאן הפסקתי אותו והמשכתי בסיפור: "אני ישבתי בחדרו כאשר אמך נכנסה אל סבא והוא הושיט לה שקית מלאה מטבעות ואמר: "זה לנדוניא עבור קופל'ה שלך..."

"דע לך" המשיך האיש "שמן הכסף הזה התפרנסנו בתקופת המלחמה, ונותרנו בחיים! זה היה ר' אריה הלר! והיום שומע אני שנכדו נאלץ ללכת לעבודה... העולם התהפך!!!"

ההרס והחורבן בבית סבא

למחרת בבוקר הופיעו שוב המפציצים. עוד בלילה הקודם שכרו בני המשפחה בית בכפר קטן סמוך לעיר שנקרא בשם "שנורי" ומיהרנו עכשיו לצאת לשם. רבים מאנשי העיר ברחו לכפר זה. בתוכם היה ג"כ האדמו"ר רא"ל הי"ד מטומשוב. בליל שבת התפללנו בביתו, וגם בשחרית של שבת, בשעה מוקדמת. בשובנו מהתפילה הופיעו מחדש האוירונים המפציצים ושמענו את קולות ההרעשה שבאו מכיוון העיר. לפתע נשמע פיצוץ עז וצלצול של מתכת. מיהרנו לשכב על האדמה בתוך שדה שבצדי הדרך.

מענין שסבא בשמעו את הפיצוץ הזה, הגיב מיד: "דאס מיינט מען מיך" (- מתכוונים בזה אלי!). ואמנם אחרי שעה קלה הגיעו גויים מטומשוב וסיפרו שהפצצות פגעו בבית המגורים של סבא ובמחסנים שלו, וכי מעוצמת הפיצוץ התעופפו שם מוטות ברזל שונים ברדיוס של מאות מטרים מן המקום. הפצצה הרסה חצי בית בחלקו השמאלי, שבו נמצאה דירתו של דודי ר' יחזקאל, גם חדר המדרגות התמוטט וכל השורה השמאלית של המחסנים קרסה. ההרס היה רב מאד. גם אחרי שכל הסחורות שאוכסנו במקום נקברו באדמה, עדיין נשאר בשטח בור פעור בקוטר גדול ובעומק רב. מומחים שבאו מטעם הצבא הפולני העריכו שנפלה כאן פצצה ענקית במשקל טון שלם. כנראה שהמחסנים נראו מן האויר כאילו זה בסיס צבאי עם מאגרי תחמושת, ולכן השתמשו האויבים בפצצה כזאת ש"התאימה" ליעד המדומה.

מפחד האויב המתקרב

אחרי שבת הגיעו ידיעות מוסמכות שהחזית מתקרבת. בהתייעצות של בני המשפחה הוחלט שסבא והגברים, דהיינו אבא והדודים, יברחו בכיוון הגבול הרוסי. שכרו משאית גדולה והעמיסו עליה כל מה שהיה נחוץ לדרך. נפרדו מאבא ומסבא ונשארנו, אני ואחי דוד, אצל הסבתא והדודות, מבלי לדעת מה עולה בינתיים בגורלה של אמא. עכשיו כאשר גם אבא כאילו נטש אותנו, בלית ברירה, אפפה אותנו הרגשה ככתוב: "כי אבי ואמי עזבוני, וד' יאספני" (תהילים כז, י). המשכנו להישאר בכפר ושמענו תרועות מלחמה וגייסות מתקרבים. ביום רביעי בשבת, ערב יום הדין, ראינו את הגרמנים דוהרים על אופנועים עם מכונות-יריה ויורקים אש לכל הכיוונים. במהירות בזק כבשו את העיר טומשוב - הצבא הפולני התפורר וגייסותיו נמלטו על נפשם.

בליל ראש השנה הלכנו להתפלל בכפר במחיצת האדמו"ר רא"ל מטומשוב הי"ד. כולנו התפללנו בהתעוררות עצומה ומתוך בכיות, מאימת הדין, ובהשפעת המצב בו היינו שרויים. בבוקר הגיע מן העיר בנו של הרבי, ר' שלום יחזקאל (לימים האדמו"ר מצעשינוב זצ"ל בארה"ב), ודיווח שבעיר שורר שקט יחסי. ברחובות מסתובבים חיילים גרמנים, אך הם לא עושים כל רע, ואפילו משוחחים בניחותא עם היהודים. הוחלט, לכן, שחוזרים העירה להתפלל כרגיל בבית מדרשו של הצדיק. הכפר "שנורי" נמצא בתוך התחום של העיר ומותר היה ללכת. אחרי שסיימו את התפילה בבית המדרש, שחרית ומוסף ותקיעת שופר, הלכנו וקנינו שביתה כולנו בבית הקודם של סבא, אצל הדודים ר' נתן גאלדשטיין ור' אהרן קאלטער, אשר נשארו לפי שעה בעיר.

בלילה השני של ראש השנה התפללנו בבית מכיון שהוכרז על "עוצר". בבוקר הלכנו להתפלל בבית המדרש. לתפילת מוסף עבר האדמו"ר לפני התיבה. הוא היה מקדמת דנא בעל תפילה מצוין וגם עכשיו התפלל בהתעוררות רבה והשתפכות הנפש.

לפתע באמצע חזרת הש"ץ התרוקן בית המדרש לחלוטין. המתפללים שמעו שפלוגת חיילים גרמנים מתקרבת וברחו החוצה למחבואים. הרבי נשאר עומד לפני התיבה כעומד לפני השכינה הקדושה והמשיך להתפלל מבלי להרגיש דבר. אנכי, שידעתי את השפה הגרמנית (בטעשין זו היתה השפה המדוברת), נשארתי

עומד על ידו למקרה שיצטרכו לדבר עם הבאים. ואמנם נכנסו אל בית המדרש קצין ושני חיילים והתקרבו עד ה"עמוד". הקצין הסתכל בפניו של האדמו"ר ומבלי לומר מלה עזב את המקום יחד עם חייליו. כעבור דקות אחדות חזר הציבור לביהמ"ד והמשיכו בתפילה.

כשגמרו להתפלל וסיפרו לרבי מה שארע, הוא הגיב בתמימות, שלא חש ולא הרגיש מאומה - עיניו היו עצומות ולבו למעלה.

פרק שמיני

במלקחיים של צבאות גרמניה ורוסיה

האש שהתלקחה מכל הכיוונים

ביערות סביב טומשוב התרכזו עדיין אלפי חיילים פולנים עם נשק רב, בפיקודם של שלושה מצביאים מפורסמים: הגנרל הָאֶלֶר, הגנרל בורטנובסקי, וגנרל נוסף שאינני זוכר את שמו. הם לא ידעו שוורשה הבירה כבר נכבשה, וכי כל אנשי הצמרת בשלטון הפולני ברחו לרומניה (ראש הממשלה סקלטדקובסקי, המשיך מאוחר יותר לא"י ופתח אטליז בת"א), ולכן פתחו ממחרת ראש השנה בהרעשה כבדה על העיר. כתוצאה פרצו שרפות באתרים מספר והגרמנים התחילו לסגת, תוך שהבעירו ג"כ דליקות בדרך נסיגתם.

אנחנו נמצאנו בין הפטיש והסדן, דהיינו בין שתי שריפות ענקיות, שהתפשטו וכילו כל מה שנקלע בשטח והאש אחזה בו: בתים, חנויות, וכיוצא. ואמנם הצליחו הפולנים לכבוש בחזרה את העיר, אשר בימים הבאים עברה כמה פעמים מיד ליד. זכור לי במיוחד לילה אחד בו ברחנו אל הפרדסים בסביבה, היות והאש התקרבה לביתנו משני הכיוונים, ורק בדרך נס הצליחו לכבותה.

התפילה בבית ביום כיפור

בעצם ימים אלו נתקפתי בחולי רציני ונפלתי למשכב. תוך סיכון ממשי הביאה אותי סבתא לרופא המשפחה, ד"ר צבולסקי, שקבע כי חליתי בשַׁנִית ("סקרלאטינה") ורשם עבורי טיפול בהתאם. למרות שזו מחלה מדבקת נשארתי בבית. בינתיים הגיע יום כיפור והמלחמה נטושה סביבנו במלוא עוזה. לא היתה שום אפשרות לצאת לבית המדרש. סידרו לכן "מנין" בסלון של דירת הדוד ר' נתן גולדשטיין, שם שכבתי במיטה עם חום גבוה, והקשבתי לתפילות.

לפני התיבה עבר הדוד ר' ברוך גאלדשטיין. הוא היה בעל תפילה מחונן, התפלל בנוסח אדמו"ר רוזין, ובהיותו כהן התרגש מאד כשהגיע לסדר עבודת יום הכיפורים, והתפלל ברגש ובהתעוררות רבה. קלטתי בהזדמנות זו את הנוסח והנעימה שלו, והנני מתפלל עד היום בנוסח זה את "סדר העבודה".

תבוסת הפולנים

ויהי ממחרת יום הכיפורים סיימו הגרמנים את הקרבות בנצחונם המוחלט, אחרי שהפולנים נותרו ללא אספקה, והרגו בהם הרג רב. הובילו אותם לשבי במצעד נצחון דרך רחובות העיר: חיילים פולנים פצועים, מורעבים ומותשים, בבגדים קרועים. הורגש בעליל כי בא קץ וסוף למדינת פולין!

בהעדר קשרים רגילים נוצרה אז חרושת של שמועות מפחידות. לקראקא הגיעו ידיעות שונות על הקרבות שהתחוללו בסביבתנו ולפיהן נחרבה טומשוב ונהרסה עד היסוד, וכל אנשיה נהרגו. נקל לשער את ההרגשה האיומה שאפפה שם את מיודעינו. במשך כשלושה חדשים לא ידעה אמא האם נותרנו בחיים או חס וחלילה נהרגנו. המכתב ששלחנו אליה באמצעות "הצלב האדום" (זו היתה אז האפשרות היחידה) הגיע לידיה ב...חנוכה.

חילופי שלטונות הכיבוש

כשחלפו שני ימים מאז שהגרמנים חזרו וכבשו את טומשוב, הם הודיעו שבעקבות ההסכם עם ברית המועצות בענין חלוקת פולין ביניהם, העיר עוברת לשליטת הרוסים. ואמנם מיד למחרת הופיעו אצלנו גייסות הצבא הרוסי. התושבים היהודים שיצאו אל הרחוב נשמו לרווחה והתחילו מיד לעסוק בהכנות לקראת חג הסוכות "זמן שמחתנו" שעומד בפתח.

להפתעה מיוחדת זכינו בערב סוכות אחרי הצהרים, כאשר פתאום הגיעה משאית ובתוכה נמצאו סבא והגברים שבמשפחה. הם חזרו מ"דְרָזְנה", עיירה ליטאית הסמוכה לגבול רוסיה, בה שהו במשך השבועיים האחרונים, וזכו לחסותם של הרב המקומי ויהודי הקהילה שטרחו למענם בכל יכלתם. בחדשי החורף הקרובים, כשהיינו כבר בלמברג, ביקר הרב מ"דְרָזְנה" את סבא בכל הזדמנות שהגיע לעיר זו - ושמה הכרתיו.

שמחנו מאד, אני ואחי, להימצא שוב ביחד עם אבא. כשלעצמי הוטב לי בינתיים מהמחלה והייתי מסוגל להתהלך על רגלי. בבית היו ההכנות לחג בעיצומן. למרות שהתגוררנו בצפיפות יחסית, הרי כל המשפחה המורחבת נדחסה כעת בבית הישן, הנה בחג עצמו הרגשנו שוב רווחה, כאשר הסבנו יחד לשולחן בצילא דמהימנותא, בסוכה הגדולה שהוקמה בחצר, וכל אחד סיפר את קורותיו וההרפתקאות שעברו עליו בימים הטרופים, הללו מבריחתם והללו מאימי הפצצות שנחתו עלינו פה.

ויהי טרם הספקנו להתאושש, והנה הגיע פתאום מפקד הצבא הרוסי, שהתידד באקראי עם בני המשפחה וביקר אצלנו תכופות, וסיפר, כי ב"חלונות הגבוהים" - לאחר שבדקו את המפות ויישרו סופית את קו-הגבול שיחצה בין רוסיה וגרמניה - התברר שטומשוב צריכה לעבור שוב לרשות הגרמנים, ובעוד יומיים יפנו הרוסים את העיר ויסוגו מכאן. אף הוא יעץ והבטיח לנו, שבאם נרצה להתרחק מהם הוא יעזור לנו, שנוכל בעוד מועד לעזוב את המקום ולהתקדם לעבר איזורי הכיבוש הרוסיים בכיוון העיר "ראווא-רוסקה".

אחרי התייעצות הוחלט שהגברים יסעו ללמברג, היא לבוב רבתי, והנשים והילדים ישארו בינתיים בבית. הפעם לא הסכים אבא להשאיר אותנו לבד, בעוד אנו תוהים ולא יודעים מה קורה עם אמא, והחליט לקחתנו עמו. גם הדוד ר' יחזקאל לקח עמו את אשתו ובתם הקטנה, וכן את משפחת חמיו שהגיעה מביליץ לטומשוב. אי אפשר היה להשיג מכוניות. שכרו, לכן, או קנו, עגלות עם סוסים והעמיסו עליהן חפצים וכלי-מיטה, וכה יצאנו לדרך.

רבה של ראווא-רוסקה
ר' יצחק נחום טברסקי הי"ד

בורחים ללמברג

הדרך היתה משובשת. בצדי הכבישים היו מפוזרים כלי נשק של הפולנים, תותחים, מרגמות, פצצות, פגרי סוסים וכדומה. התנהלנו לאיטנו ובערוב ליל "הושענא רבה" הגענו ל"ראווא-רוסקה". לא היה לנו לאן לפנות. אך ברגע שעבר הקול בין הבריות שרבי אריה הלר עם משפחתו הגיעו בין הפליטים, באו מיד מביתו של הרב דמתא, שהיה גיסו של האדמו"ר מבעלזא זי"ע, והזמינו אותנו אליהם. דירת הרב היתה צמודה

לבית מדרשו, שהיה באותה שעה מלא מתפללים, ואמרו תהילים. שהינו שם במשך שעות אחדות. בתוך כך הגיעו לפתע שמועות שהגרמנים עתידים לבוא גם ל"ראווא-רוסקה". החליט לכן סבא שממשיכים מיד ללמברג. בעיר רבתי-עם זו מתגורר הדוד ר' משה הלר ז"ל.

נסענו בלילה בדרך-לא-דרך. עברנו כפרים ויערות. לפתע הרגשנו תוך כדי נסיעה שאנו נשמטים מן המטען ששכבנו עליו והעגלה הולכת ומתרוקנת. התברר ששודדים נסעו אחרינו ושיחררו כפעם בפעם חבילה נוספת ולקחוה, עד שמצאנו את עצמנו יושבים כמעט על קרקעית העגלה, אשר קודם לכן היתה עמוסה לעיפה. פתחנו בצעקות לעברם והם ברחו. ניצלנו לפחות הצלה פורתא משוד וביזה של יתר הדברים והחפצים, ובמיוחד הכסף שהיה על גופנו. עברנו את העיר ז'אלקבא בצהרי יום "הושענא רבה" ועל פי החישוב שעשינו נוכל להספיק להגיע ללמברג לפני התקדש החג. המשכנו, איפוא, להתקדם בדהרה ובמבואות העיר קרוב לתחנת הרכבת "פודזאמצ'י" שקעה עלינו החמה. ירדנו מהעגלות והמשכנו מכאן רגלי. התקדמנו לעבר דירתו של הדוד שנמצאה לא רחוק משם ברחוב "ז'ולקאווסקא" 25.

ב"הקפות" של הצדיק מטשכויב הי"ד

תוך כדי הליכה ראינו התקהלות גדולה של יהודים שעמדו ושרו באמצע הרחוב. גם מבית סמוך עלו קולות של שירה וזמרה. היו אלה ניגוני "הקפות" של שמיני עצרת. לשאלתנו הוסבר לנו, שהגיע לכאן הרבי ר' ישעיה'לי מטשכויב הי"ד, בברחו מקראקא, והוא עורך כעת למעלה בקומה עילית את ה"הקפות".

מיד עלה בדעתי שכאן תהיה אפשרות לברר מה עלה בגורלה של אמא. היינו קרובי משפחה עם האדמו"ר. ואף גם זאת: דודי ר' מיכאל למברגר ז"ל היה מהמקורבים ביותר אליו. נדחקתי לכן בתוך ההמון ועליתי למעלה. הרבי רקד בהתלהבות עם ספר-תורה חבוק בידו כשכולו מכוסה בטליתו. רכנתי מתחת לטלית, ואמרתי: "רבי! אני נכדו של ר' אלעזר מאיר ז"ל מטעשין. אולי ידוע לכם משהו אודות האמא שלי, ואודות הסבתא... יתכן שהיא הגיעה לקראקא, אל אחותה, אשת ר' מיכאל למברגר..." הרים הרבי הקדוש את כנפי טליתו ואמר לי: "האמא שלך נמצאת בקראקא, וגם הסבתא... היא היתה אצלנו פעמים אחדות ובכתה שאין לה שום ידיעה מבעלה והילדים... השגתי מכונית עבור בני ביתי כדי

לברוח מן העיר, ומרוב רחמנות עליה החלטנו שאחד מבני משפחתי יוותר על מקומו בשבילה, אך לבסוף היא באה ואמרה שהוחלט אצלה להישאר עם סבתא בקראקא..."

נרגשים על כל הטוב שגמלנו ה', ברכנו על הבשורה הטובה, והודינו לאדמו"ר הקדוש עבור דרישת-שלום טריה זו מלפני ימים ספורים.

בצל קורתם של קרובי המשפחה

לאחר מכן המשכנו אל מעונו של הדוד ר' משה הלר. נפלנו עליהם כרעם מן השמים באמצע סעודת החג. מיד עזרו לנו להעלות את החפצים והתחלנו להתארגן ו"להתמקם" אצלם.

דודי ר' משה הלר ז"ל היה חתנו של בן האדמו"ר ר' ברל מסטרעטין זצ"ל, שהתגורר בעבר בדירה זו, וכאן היה גם בית מדרשו. אחרי פטירתו חילקו את הדירה הגדולה הזאת לשתיים. באחת מהן התגורר דודי ר' משה ובשניה בן משפחה נוסף, נכד האדמו"ר משינובא, שאינני זוכר את שמו. מבעד דירתו של הדוד היו נכנסים הגברים לבית המדרש, ומבעד הדירה השניה סודרה הכניסה לעזרת הנשים.

דירת המגורים של הדוד היתה קטנה למדי, שלושה חדרים קטנים עם מטבח, והנה במפתיע הגיעה בליל החג קבוצה גדולה כזו. היכן קולטים אותם? גם אוכל עבורנו לא היה מוכן. אעפ"כ התחילו לארגן את הנחוץ משכנים, מכרים וידידים, מכל הבא ליד. התפללנו מעריב (בלי "הקפות" כמובן) וישבנו לסעודת החג. לשינה הסתדרנו בדירה. הלא כך כתוב בגמרא (סנהדרין ז' ע"א): "כד רחימתין הוה עזיזא, אפותיה דספסירא שכיבן". את חדר השינה מסר הדוד לסבא ז"ל והוא עם ילדיו הצטופפו בחדר השני. בחדר השלישי, חדר המעבר לבית המדרש (קראו לו "הַנישא") שוכנו הדוד ר' יחזקאל ז"ל עם משפחתו, ויתר האורחים ואנחנו בתוכם פנינו ללון בבית המדרש על גבי ספסלים ועל הריצפה.

בגורלי עלה לישון על גבי "קיפרט", שהוא ארגז עלֹ גלגלים עם מכסה מעוגל, אשר שימש בעבר כארון לאחסן בו בגדים. הארגז הזה היה שייך פעם לאדמו"ר מסטרעטין זצ"ל, בו החזיק את רכושו הדל, ועבורי שימש כמיטה במשך חדשים שלמים. תענוג גדול לא היה לשכב על המכסה, שממנו התגלגלתי בכל פעם

שרציתי להסתובב מצד אל צד. גם נוספו עלינו בני משפחה רבים ממשפחת גולדשטיין, שהיו באים תכופות ללמברג לצורך סידורים שונים ולמסחר, והיו אוכלים ולנים בבית המדרש.

הדוד ר׳ משה וזוגתו עשו כל מאמץ להקל עלינו. כעקרת הבית נדרש ממנה לנהל מטבח רב ממדים, כדי לבשל ולהאכיל את כולם, ולדאוג שלא יחסר מאומה. הדוד עזר לה בקניות וגם זה היה עסק לא פשוט. הרי בזמן חירום שורר מחסור בכל. אולם בסך הכל לא הרגשנו מחסור במזון ולא רעבנו. בו-זמנית התחילו המבוגרים לעסוק במסחר. כל אחד חיפש לעצמו עיסוק מכניס, והכספים רוכזו בקופה משותפת, שממנה התפרנסו כולם. בשבתות סידרו שולחנות לכל אורך בית המדרש, שכן בסעודות השתתפו גם אורחים נוספים, כשסבא יושב בראש. היה לנו מלצר קבוע, הלא הוא בן הגבאי של הרבי מטומשוב, לייבל׳ה פְּרֶגֶר, אשר מלבד מלאכת ההגשה היטיב ג״כ לנגן ואף השמיע לנו שירים ביידיש. כה עברו עלינו השבתות באוירה מרוממת כאשר כולנו שרויים בצוותא חדא.

לעומת זאת בימות החול רבצה על כולם מועקה כבדה. כמעט כל אחד מן הפליטים השאיר משפחה בצד הגרמני. הקשר היחיד עמהם התקיים בכל הזדמנות שאי-מי מפה או משם הבריח את הגבול, שהיה פרוץ בהרבה מקומות, ומבריחים מקצועיים הובילו רגלי את המעוניינים בלילות חשוכים, דרך כפרים ויערות, תמורת ממון רב. ההולכים מן הצד שלנו היו בעיקר הדוד ר׳ העניך, שהשאיר בטומשוב את אשתו הצעירה הדסה - ואז חלפו רק חדשים ספורים מחג הכלולות שלהם - וכן בן דודי ר׳ דוד גולדשטיין. מן הצד השני הגיעה לפרקים גם אחותו של ר׳ דוד. מצד משפחת אמי הצליחו להגיע לצד הרוסי דודי הרה״צ ר׳ שלמה קליינמן זצ״ל עם משפחתו, שקבעו את מגוריהם בעיירה בזוכוביץ, וכן אחותה של אמי הדודה מלכה ע״ה, ואחיהם הבחור לייב הי״ד, אשר בחרו לגור בעיירה יאנוב, שבעוה״ר הפכה אחר כך לגיא הריגה של מאות אלפי יהודים. גם הם באו מדי פעם אלינו.

בצל אדמו״רים

בלמברג ניהל האדמו״ר מטשכויב זי״ע חצר חסידית בפומבי. העמידו לרשותו בית מדרש גדול ושם ערך ״שולחנות״ בשבתות. היינו באים מפקידה לפקידה לשהות במחיצתו, אם בתפילות ש״ק, ואם בהזדמנויות אחרות. בדרך כלל הגענו לסעודה

שלשית. פגשנו שמה את בן-דודה של אמא, רבי יונה בארון זצ"ל, שהיה בנו של הרה"צ רבי מאנדל בארון זצ"ל מיאסלא, אחיה של זקנתי מרת חייטשע ע"ה.

בחוג המשפחה סיפרו, כי השם "מאנדל" ניתן לו עקב הנסיבות של לידתו. אביו ר' אליעזר ירוחם זצ"ל עברו עליו שנים אחדות מנישואיו וטרם נפקד בזש"ק. פעם אחת בליל ש"ק בעת הסעודה פנה אליו ה"דברי חיים" זי"ע, הוציא שקד בודד מצלחת המרק, והושיט לו באמרו: "דא האָסטי אַ מאַנדל". אח"כ נתברך בבן זה ולזכר המאורע קרא את שמו בישראל "מאַנדל".

לא זכיתי להכיר את רבי מאַנדל גופו, שהיה רוב ימיו ידוע-חולי וחלש ומרותק למיטה, וכמעט לא עזב את עירו יאסלא. הוא היה צדיק מפורסם, וכל האדמו"רים וצדיקי בית צאנז נהגו לשחר פניו ולבקרו ביקור חולים.

שמעתי פעם מפי החסיד הישיש ר' מוטל'ה ציטרוננבוים ז"ל, יליד העיר יאסלא, שזכור לו מאורע מענין מימי ילדותו, כאשר רבי מאנדל נתקף במחלה מסוכנת והיה מרותק ימים רבים לערש דוי. יום אחד בא לבקרו דודו הרה"ק רבי ברוך מגורליץ זצ"ל. ויהי בצאתו מעל פניו, וכבר עמד בחוץ לעלות אל המרכבה שהסיעה אותו, באה במרוצה אשתו של החולה, היא הדודה פרימיטל ע"ה (בתו של הרב מיאסלא), והפצירה בו בבכיות שיפעל רפו"ש לרבי מאנדל. נענה הצדיק ואמר לה בלשון זו: "אל תדאגי, פרימיט'ל, הוא יתרפא מחולי זה, ותבוא לו הרפואה על-ידי שועל..." הוא סתם ולא פירש כוונתו, אך הנה ארע לימים לא רבים שאי-מי פתח את דלת הבית, ובאותו רגע ראו כולם שנמלט החוצה בעל-חיים שזינק מתחת למיטת החולה - ויהי לפלא! (המספר ר' מוטל'ה אף סח לי, שהוא למד אז ב'חידר' לתשב"ר שנמצא סמוך למעונו של ר' מאנדל, והילדים בראותם את השועל בורח פתחו במרדף אחריו, גם הוא עצמו רץ עמהם וראה במו עיניו את השועל שצבעו היה צהוב), מאותה שעה ואילך הוטב מצבו של רבי מאנדל והתאושש לאיטו.

מהליכותיו בקודש סיפרו דברים מופלאים. סיפר לי החסיד הישיש רבי אלימלך אלעזר אהרנברג ז"ל, יליד גורליץ, שזוכר מילדותו מאורע נדיר כאשר רבי מאנדל זצ"ל הגיע פעם לעשות את יום השבת בעירם. ויהי בשולחנו בסעודת הלילה, כשהגישו לפניו את צלחת המרק, כיון שלקח את הכף המלאה להביא אל פיו - והבחין שבמקום אטריות ושעועית כנהוג שמו במרק פתיתים ("פארפיל" ביידיש

המדוברת) - שאל בפליאה: "לאן נעלמו הווי"ן?!" אנשיו הבינו את פשר שאלתו, שכן הצדיקים הרואים תמיד מול עיניהם את שם הוי"ה הקדוש, ראו את האטריות כצורת ווי"ן ואת השעועית כמו יודי"ן. רבי מאנדל החזיר את הכף המלאה לצלחת ולא טעם ממנה. אולם הילד אלימלך אלעזר שתפס כהרף-עין מה מתרחש פה, נזכר שראה לפני כן על התנור במטבח עומד ה"קוגל" המיועד למחר שעשוי מאטריות, והזדרז לקחת ממנו כף מלאה אטריות ולהביאו אל הצדיק. עכשיו הוסיף רבי מאנדל את האטריות לתוך המרק, והביאה לתוך פיו, כשעל פניו נסוכה ארשת של קורת-רוח.

רבי מאנדל האריך ימים מלופף בחולשתו ובחלאיו עד שבאו ימי ההשמדה של הנאצים ימ"ש. יחד עם מיליוני הקדושים והטהורים המיתו הרוצחים הארורים גם אותו במיתה משונה אכזרית על קידוש השם. ארץ ארץ אל תכסי דמו! מכל המשפחה המפוארת נשאר לפליטה נכדו האדמו"ר ר' אברהם יהושע העשיל בארון זצ"ל, שהגיע לא"י לפני המלחמה ביחד עם זקנו הרה"ק ר' אלעזר מאושפיצין זצ"ל (חתנו של ה"דברי חיים") ונשאר כאן, והקים משפחה לתפארת.

לא רחוק ממקום מגורינו ברח' "ז'ולקאווסקא", ע"י כיכר "קראקובסקי", התגורר באותם ימים רבינו האדמו"ר מבאבוב בעל "קדושת ציון" הי"ד. אל מעונו היה קשה מאד להיכנס. הוא חשש מאד מפני הבולשביקים והתפלל במנין מצומצם. כפעם בפעם הכניסו פנימה בחשאי אחד או שניים מחסידי באבוב המרובים ששהו בלמברג. במשך מחצית השנה שהתגוררנו בלמברג זכינו כמה פעמים לבקר בקודש פנימה ולהתברך מפי קדשו.

פרק תשיעי

תלאות ונדודים

השמחה הגדולה: אמא חזרה אלינו

באחד מימי חודש טבת ת״ש, שמענו דפיקות בדלת. ניגשתי לפתוח - והנה אמא עומדת בפתח. היא היתה לבושה סרבל כפרי ומטפחת על הראש, ונשאה על גופה תרמיל גב ענקי, עם שני סלים בידיה. מרוב התרגשות נפלה עלי והתיפחה בבכי קולני. לא יכולנו להירגע במשך רגעים ארוכים. אח״כ קראתי לאחי דוד וצעקתי אליו: ״אמא הגיעה!״ הוא חש לבוא, אמא חיבקה אותו בחום, אך הוא רצה לברוח כי לא הכירה. מיותר לתאר את ההרגשה האיומה של אמא בזמן שילדה בורח ומפחד ממנה. אולם בהדרגה קמעא קמעא נרגע אחי.

כמובן שמיד הגיעו כל בני המשפחה. אמא הביאה להם ד״ש מטומשוב, שם שהתה ימים אחדים עד שהשיגו מבריח גוי שהעביר אותה את הגבול יחד עם ר׳ דוד גאלדשטיין ועוד קבוצת אנשים, אשר כפי שהתברר אח״כ הם עצמם היו מבריחים שנצמדו אליהם וליוו אותם.

גלגולי הברחת הגבול

אמא סיפרה לנו, שמיד בחנוכה כאשר קיבלה את המכתב שהעברנו עבורה באמצעות ״הצלב האדום״, היא החליטה בכל מחיר להבריח את הגבול בכדי להגיע אלינו. היה אז נתיב מילוט סמוך לעיר סאנוק, אשר משם הבריחו את הגבול לעבר השטח הרוסי. אולם בדרכה היא חלפה על פני העיר ״ריישא״ (בפולנית ״ז׳שוב״), שם שכן זמנית האדמו״ר מקולושיץ רבי חנא הלברשטאם הי״ד, ותפן אל ביתו בכדי לבקש ברכתו שתצליח בבריחתה. האדמו״ר היה מוסתר אז בבית אחד

מאנשיו ואף אדם לא ידע את מקומו. אך זוגתו הצדקת, הרבנית ע"ה, הבטיחה לאמא שבערב בשעה מאוחרת היא תלך להדלקת נרות חנוכה של הרבי, ותביא אז עמה גם אותה אליו, בכדי שתוכל למסור "קוויטל" - וכך היה. אחרי ההדלקה קיבל אותה הצדיק ובקראו את ה"פתקא" אמר לה בזו הלשון: "בתו של ר' אלעזר מאיר, הנפש שלה יקרה לי מאד, אל לה להכניס את נפשה בסכנות כמו הברחת הגבול, כשתיגמר המלחמה עוד תזכה להיות ביחד עם בעלה וילדיה!"

אחרי ששמעה מפי קדשו את הדברים המפורשים האלה, שבה אמא לקראקא ולא ניסתה בינתיים להתאחד עמנו. אבל! מי מסוגל לשער המיית לב אם?! אך חלפו שבועות אחדים ולא היתה מסוגלת להתאפק. קמה שוב ונסעה לטומשוב, ומשם הצליחה להגיע בעז"ה אלינו. לימים נוכחנו שברכת הצדיק התקיימה במילואה, הן הברכה שברכני כשהייתי ילד קטן (ראה לעיל...), והן הברכה שברך את אמא, שאחרי המלחמה נישאר כולנו בחיים ביחד.

עבורנו, הילדים, התחילה כעת תקופה חדשה. אמא הביאה לנו ביגוד חדש ודברים טובים שמזמן רב לא טעמנו את טעמם. כמ"כ סידרו עבורנו בקו-התפר שבין עזרת הנשים וביהמ"ד פינה קטנה בצורת חדרון. פינה זו שימשה לנו כדירה משפחתית ביום וכחדר שינה להורים בלילה. אמא התחילה לבשל עבורנו לבד והזכירה לנו בכך קצת את טעמו של הבית. באחת - נהפכנו להיות בני-אדם חדשים. גם אבא היה עכשיו יותר פנוי לצאת לעסקים והתפרנסנו בכבוד. אפס כי מסכת היסורים והתלאות לא עזבה אותנו.

התרמית הגדולה של ה"מבריחים"

כנזכר למעלה, הרי ביחד עם אמא הבריחו את הגבול קבוצה של מבריחים שלא היו מוכרים לה כלל: "אינשי דלא מעלי". הם כנראה שמעו שלאמא יש חותן עשיר בלמברג. והנה יום אחד הופיעו אצלנו שני אנשים ואמרו, שבגלל אמא תפסו אותם בגבול והחרימו את כל הסחורה שהבריחו, לכן הם דורשים שסבא יפצה אותם בסכום גדול. כמובן שברגע הראשון לא הסכימו לסחיטה. אולם אח"כ ביום בהיר אחד הופיעו בדירתנו קבוצת שוטרים וערכו בה חיפוש יסודי. בדירה נמצאו להוותנו מוצרים שהיה אסור לסחור בהם, סיגריות, שעונים, וכדומה. התחילו איפוא השוטרים לאסוף את הסחורות ולהחרימן. ליד הדלת ניצב שוטר שלא הניח לאף אחד לצאת ולהיכנס.

דודי הבחור דוד, צעיר בניו של סבא ז"ל, היה צנום-גוו ומיד עם פרוץ המלחמה תפרו עבורו סרבל שילבשנו מתחת לבגדיו, ובו הוחזק על גופו כל רכוש המשפחה בכסף ובתכשיטים, שהיו שווים הון רב. שמרו עליו מכל משמר. אולם כעת כנראה מתוך פחד הוא הסתובב ע"י דלת היציאה וביקש מהשוטר שיתן לו לצאת ל"שירותים" שנמצאו מחוץ לדירה. השוטר דיבר עמו ביידיש, וכך בעמדו על ידו - או שהבין מעצמו, או שנגע בו והרגיש שגופו מרופד - הודיע לחבריו השוטרים על ה"מטמון" והם השאירו את הכל ולקחוהו עמהם והסתלקו. מיד מיהרו כל בני המשפחה והתפזרו לחיפושים בכל תחנות המשטרה והצבא, אך בכולן לא היה זכר לאסיר בשם דוד, ואף אחד לא ידע לענות מי שלח את השוטרים הללו, והיכן הם נמצאים כעת עם הצעיר העצור.

גדל-רוחו של סבי

בבית נשארו רק סבא ז"ל אמי ע"ה ואני. סבא פסע הלוך ושוב לאורך בית המדרש, כשהמקטרת בפיו, תפוס שרעפים. לפתע עלה באזניו קול בכי. הוא הגיע לפינת החדר, שם ישבה אמי ובכתה, וישאל: "ביילצ'א, (כפי שקרא לה) למה תבכי?!" היא ענתה: "את דוד לקחו, ואת כל רכוש המשפחה, ואנו פליטים נודדים בימי המלחמה, מה יהיה עלינו?" לשמע דבריה הזדעק סבא וקרא: "בגלל כסף את בוכה? כסף? "טפוי, כסף", העיקר שיחזירו לי את דוד, אני מוותר על הכל!"

מול עיני מרחפת כל ימי דמותו של סבא כפי שראיתיו בביתו בטומשוב בלילה שאחרי ההפצצה - כשהוא חרד על כספו של הזולת, והחזיר לכל אחד את מה שהיה מופקד אצלו, ונשם לרווחה שלא יצטרך יותר להיות אחראי על כספו של הזולת; וכפי שראיתיו כאן בטלטולים בנכר, כשבנוגע לכספו שלו הוא אומר: "טפוי כסף! כסף?" ואינו מניח להוזיל עליו אפילו דמעה אחת.

בסופו של דבר התברר שכל המעשה היה מבוים על ידי אותם מבריחים, ששכרו או התחפשו לשוטרים, וגזלו מאתנו את כל הרכוש. בערבו של אותו יום הם שיחררו את דוד, והוא חזר בגפו שבור ורצוץ. נבצר ממנו להתאושש אחר הארוע הזה, והוא החליט להבריח את הגבול ולחזור לטומשוב אל אמו. אף אחד לא הצליח להניא אותו ממחשבתו, וכאשר ראו שזה גובל עם פיקוח נפש הניחו לו לצאת לדרכו, אך בפעם הזאת תפסוהו שומרי הגבול והוא נעצר יחד עם אנשים

נוספים שהלכו עמו. למרות הנסיונות לא הצליחו להיוודע לאן שלחו אותם. לבסוף התברר שכל הקבוצה נשפטה לעשרות שנות מאסר ונשלחה לסיביר.

לימים כאשר שוחררו מסיביר כל אזרחי פולין, ע"פ ההסכם בין רוסיה והממשלה הגולה של הגנרל שיקורסקי, העידו אנשים שראו את דוד אחרי השחרור בפנים נפולות, רזה וחלש, וכנראה החזיר את נשמתו ליוצרו אי-שם במקום לא נודע, כשהוא בודד וגלמוד ללא אח וריע. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

העושר השמור

כה הסתיים בצורה עגומה סיפור עושרו של סבא זכור לטוב. גם בטומשוב שדדו ובזזו הגרמנים את כל מחסני הסחורות שלו. במשך חדשים שלמים, כפי שהעידו השרידים, הוציאו משם משאיות עמוסות מטענים אל רציף בית הנתיבות בבלזיץ, ומשם העבירו הכל ברכבות לגרמניה. אמנם עושרו האמיתי של סבא זצ"ל נשתמר לדורי דורות - זכה שנשארנו נכדיו לפליטה גדולה, וממשיכים ב"ה את שרשרת הזהב, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצוות, חסידים ואנשי מעשה, תלמידי חכמים ומרביצי תורה בישראל, המוסיפים ללכת בדרכיו. חלק מצאצאיו אף זכו לבוא בקשרי חיתון עם גדולי עולם וצדיקי הדור. יתן ד' והשרשרת הקדושה תימשך הלאה עד סוף כל הדורות.

מגורי עראי ב"יאנוב"

נקפו ימים ואמא ע"ה התחילה לחפש דירה שנוכל לנהל בה את חיי המשפחה בפרטיות. היות ואחותה מלכה ע"ה עם משפחתה, יחד עם אחיה הבחור לייב, התגוררו כנזכר בעיירה יאנוב, בקירבת למברג, שכרנו שמה גם אנחנו דירה ועברנו ליאנוב. היתה זו דירה מסודרת בת שני חדרים ומטבח, שנמצאה בבית דו-משפחתי, בו התגורר בעל הבית עצמו ובו החזיק ג"כ אטליז. אף את השחיטה המקומית ביצעו בחצרו.

גם לדודה מלכה ע"ה היתה ביאנוב דירה מרווחת והתגורר עמהם גם חמיה ר' שמחה ויינמן ז"ל מרוזוואדוב. בעלה ר' לוי יצחק ז"ל היה תלמיד חכם מופלג שישב ולמד רוב זמנו. רק מדי פעם נסע ללמברג ושיווק שמה בשר ומצרכים אחרים, אשר ביאנוב ניתן היה להשיגם, ואילו בעיר הגדולה הם היו יקרי המציאות.

השיווק הזה הניב כמובן הכנסה מכובדת. דודי הב' לייב הי"ד התאכסן ביאנוב אצל רב העיירה, שהחזיקו בביתו כמו בן, וישב ולמד עמו בקביעות, כי הצטיין מאד בלמדנותו.

הגזירה האכזרית של הרוסים

פליטי פולין מגורשים לסיביר

המצב הזה החזיק מעמד רק במשך חדשים ספורים. אך התחלנו להתאושש מעט ולחיות חיים נורמליים יחסית, והנה קפץ עלינו רוגזו של הכובש הרוסי, אשר פירסם צו ופקודה, לפיו כל הפליטים מפולין חייבים לקבל אזרחות סובייטית.

הדבר היה נראה על פניו כגזירה קשה. רוב הציבור החליט לא להפוך לאזרחי רוסיה. פחדו מפני ההשלכות שתהינה לכך בעתיד. רק קומץ קטן של אנשים הסכימו. התחילו, איפוא, הרוסים לעצור תחילה סרבנים בודדים, אנשים בלי משפחה, אשר נשלחו לעבודת פרך למקום בלתי-ידוע.

בו-זמנית התחילו לפרוח שמועות שהכינו כבר בכל רחבי אוקראינה רכבות, קרונות משא, שעומדות הכן בבתי-הנתיבות לצורך העברת עצורים ומגורשים. האנשים לא האמינו שיקחו לגירוש גם משפחות שלמות, שיערו כי יקחו רק את הגברים, ולכן היו הגברים מסתתרים בלילות, מפני שעיקר החטיפות היו בלילות. אבי ז"ל למשל, וכן דודי לייב ז"ל, היו מתחבאים מדי לילה במתבן שנמצא על גג ביתנו ועלו אליו בסולם. היו עולים בחסות החשכה לשינה, ומסירים מיד את הסולם מתחתיהם, כדי שלא יעלה על הדעת שמישהו נמצא למעלה.

בליל שבת אחד אחרי הסעודה, כאשר הגברים עלו כבר הגגה, ובעל הבית הסיר את הסולם, וכולנו פנינו לישון, נשמעו לפתע דפיקות חזקות בדלת: משטרה! אתם מגורשים! נתנו לנו ארכה של 10 דקות כדי שנספיק לארוז מה שניתן. בחוץ המתין לנו עגלון נכרי עם עגלה וסוסים. ארזנו את הבגדים ואת כלי המיטה. לשבחו של השוטר הרוסי יזכר, שהוא זה אשר יעץ לנו: "קחו הכל, קחו מה שיותר, אתם תזדקקו במקום שאליו תבואו לכל חפץ..."

חשבנו שאנחנו היחידים. אך כשהגענו אל הרכבת ראינו את כל העיירה היהודית על פליטיה, אנשים נשים וטף, ורכבות מסע עם אינסוף קרונות ממתינות עלינו. כולם שאלו: איפה אבא? אמרו לאמא שלוקחים אותנו למקום בלתי-ידוע. איך היא תסע ללא בעלה עם הילדים? היא ביקשה מאחד השוטרים ששמרו עלינו, שיניחו לה ללכת ולקרוא לבעלה שיצטרף אליהם, העמידו לה שוטר מלווה והיא חזרה העירה. בדרך היא ראתה את אבא והדוד באים לקראתה. גם להם סיפרו כבר על המתרחש ולכן הם יצאו לכיוון הרכבת. אמא נעמדה בין אבא והדוד, ואמרה לשוטר שזה בעלה, ובנוגע לדוד היא ביקשה שיניחו לו לחזור, כי אין לו משפחה והוא נאלץ להישאר.

ויהי בצהרי יום שבת קודש התחילו להעלות אותנו אל קרונות המסע, שהיו מחולקים בגבהם לשתי קומות, בכל קרון הצטופפו חמשים-ששים איש. גם הסבא ר׳ אריה ז״ל והדודים ר׳ יחזקאל ור׳ חנוך עם משפחותיהם היו במגורשים. למחרת התחילה הרכבת לנוע אל הבלתי-נודע. בדרך נפגשנו עם רכבות נוספות של יהודים מגורשים ממקומות שונים. ככה פשוט, במבצע בזק של לילה אחד, הוציאו הרוסים מבתיהם כרבע מיליון איש ואשה, זקנים וטף, ושלחו אותם לארץ גזירה - לסיביר!

בהשקפה לאחור, ממרחק של זמן ומקום, רואים אנו בעליל מה מאד נפלאו דרכי ההשגחה העליונה להצילנו ולהשאירנו בחיים בחסד חנם. בשעתו הרגשנו את עצמנו אומללים מאד, מגורשים בחרפה מן הארץ בה נולדנו וגדלנו, כפושעים מסוכנים שנידונו לעונש פלילי, על לא עוול בכפינו. היום ידוע לכולנו בבירור, שאלמלא גורשנו אז לסיביר היה מן-הסתם גורלנו כגורל המר של שאר רבבות אלפי ישראל הנשארים בלמברג - ובשאר ערי גאליציה - אשר מאוחר יותר הונף עליהם הסייף ההיטלריסטי, להשמיד להרוג ולאבד, רחמנא ליצלן.

הם, הבולשביקים, בודאי חשבו להרע לנו בגירוש זה, אך אלקים חשבה לטובה להחיות עם רב, וזה היה נס ההצלה שלנו.

מדור שלישי

חמש שנים בגלות מרה

פרק עשירי

מסע העינויים לארץ גזירה

על פסי מסילת הברזל הטראנס-סיבירית

ביום ראשון בשעות המאוחרות של אחרי הצהרים התחילה הרכבת שנדחסנו לתוכה לנוע לעבר הבלתי-נודע. הרכבת הכילה בין חמישים לששים קרונות משא. במרכז נמצא "קרון המשמר" שהופקד עלינו, הן לצורך שמירה, והן כדי לדאוג לאספקה חיונית עבור אלפי הנוסעים. על כל מספר קרונות היה ממונה איש אחראי מיוחד. הקרונות ננעלו מבחוץ ונפתחו עם כל עצירה בתחנות מסוימות, אשר נבחרו על פי החלטת המפקחים וכראות עיניהם.

בדרך כלל, כשנעצרה הרכבת, היו מכוונים אותה למסילה צדדית. אף פעם לא ידענו איפה אנחנו ואימתי יזוזו מן המקום ונמשיך במסע. היו מקומות שעמדנו בהם שעות שלמות. הנוסעים ה"אסירים" התגודדו בהזדמנות זו בין

הרכבת הטרנס-סיבירית

ה"שַאלונים" כך קראו לרכבות הנ"ל - וחיפשו קרובים או התענינו אולי מישהו יודע את יעד הנסיעה?

תוך כדי המסע התחלנו להכיר ולהבין מה זו רוסיה, ומה זו "כלכלה מרוכזת" ממלכתית, אשר ניהולה ה"יעיל" נמסר בידיהם של פקידי ממשלה. במקום אחד היו מפוזרים בערימות ענקיות, אלפי טונות של חיטה ושעורה, כאשר מסביב עומדים שומרים מיוחדים להשגיח עליהם שלא יגנבו. המפעל שהיה אמור לספק הנה את השקים לאריזה לא סיפק. הקואופרטיב שהיה אחראי להובלה לא גייס את המשאיות. הרכבת לא העמידה קרונות להובלה וכה נערמה התבואה בחוץ והרקיבה בגשם. מן הצד עמדו האיכרים המגדלים את התבואה שעמלו קשות: חרשו, זרעו, קצרו ואספו את היבול. את הכל לקחו מהם תמורת תשלום אפסי. הם עצמם נשארו עניים מרודים, רעבים ללחם, ועיניהם יוצאות וכלות לראות כיצד כל פרי יגיעתם יורד לטמיון.

היכרות בוסר עם ההווי בסס"ר

דבר אחד טוב גילינו בכל תחנה שעצרנו בה, ובשפע, הלא זה מה שנקרא ברוסיה "קיפיאטוק" מים מורתחים בברזים. ירדנו מהרכבת עם דליים והבאנו מים רותחים לשתיה ולהכנת תה וקפה. מדי פעם היו האחראים מחלקים בקרונות לחם צר במדה ובמשקל. בימים הראשונים עוד היה לכל אחד קצת אוכל שלקח עמו מן הבית. אח"כ ירדו בתחנות וקנו. מי שהיה לו כסף שילם במזומן. אחרים החליפו חלקי ביגוד תמורת אוכל.

אחרי נסיעה שנמשכה שבוע ימים החילונו להבין שמדובר פה במסע ארוך שעלול להימשך ימים רבים, חייבים להתרגל למציאות הזאת ולחיות עמה. התחלנו לנצל את השלומיאליות של השלטון, שאינו מסוגל לספק לאוכלוסיה שלו אפילו מצרכי יסוד, במיוחד כשיש צורך להביאם ממקום אחד למשנהו.

לשם דוגמא: יום אחד ירדתי מהרכבת עם 2 דליים בידי על-מנת להביא מים חמים, והנה רואה אני לפני ערימה ענקית של מלח פרושה תחת כיפת השמים מבלי כיסוי. הייתי בטוח שבגשם הראשון הכל ילך לאיבוד, ושאלתי את השומר: מה טיבו של מלח זה? הוא משך בכתפיו: "אני יודע? אמרו לי לשמור, אזי אני שומר... מחכים אולי לרכבת-משא שתבוא ואז יעמיסו את המלח על קרונותיה".

שלפתי מכיסי שטר של שלושים רובל והראיתי לו... הוא הזדרז לקחתו ואמר לי: "מלא את הדליים שלך במלח!" מלאתי את שני הדליים מלח והבאתים אל הקרון. כולם הסתכלו עלי כמו על מחוסר דעה: "במקום לקנות בכספך לחם, הבאת מלח? מה נעשה עם שני דליי מלח?!" והנה באותו רגע הרכבת זזה וכבר בתחנה הראשונה, במרחק של מספר קילומטרים, עמדו נשים רוסיות לאורך הפסים וצעקו: אולי יש למישהו למכור מלח? התעניינתי באיזו צורה מוכרים פה מלח, ונעניתי שהמכירה מתנהלת בכוסות, כוס מלח בעשר רובל! הבאתי מהר דלי עם כוס ותוך דקות ספורות אזל המלח כולו ונותרתי עם כיסים מלאים מטבעות. את הדלי השני שמרתי עמי. כשחלפו ימים אחדים מכרתי גם את הדלי השני לפי עשרים רובל (!) לכוס. מן הפדיון הזה היה לנו כסף לקניות לכל משך הנסיעה שהתארכה ונמשכה כחודש ימים.

הנעלם הגדול: יעד הנסיעה

בדרך עברנו את הערים הגדולות של אוקראינה, בתוכן גם את קייב הגדולה, ערים מלאות יהודים, אבל הרכבת לא עצרה בהן. למעשה נבצר מאתנו ליצור קשר (וכ"ש להיפגש) עם יהודים מקומיים בכל המסלול שעברנו בו. העצירות היו לרוב בתחנות נידחות ובדרך כלל במסילות צדדיות.

המצב הסניטארי בקרונות היה קשה מאד. לא התרחצו. במרכז כל קרון מאחורי פרגוד ניצב דלי לעשיית צרכים שהיו מוריקים אותו בתחנות. היו ג"כ קשיים נוספים. אבל, יהודים רגילים להסתגל לכל מצב. התחילו, איפוא, להתארגן איש איש בפינתו. הוציאו מצרורותיהם כלי מיטה. התחילו לכבס במקומות שעצרו, ומתחו חבלים לייבוש בין הקרונות, והיכן שעמדו עצים תלו בין ענפי העצים. ארע לפעמים שמיד עם תליית הכביסה לייבוש התכוננה הרכבת לנוע. או-אז פירקו מיד את הכל עד לעצירה הבאה, ושוב נתלתה הכביסה, וחוזר חלילה.

באחת העצירות עלה בידינו להשיג מן המקומיים מפה גיאוגרפית של ברית המועצות, ובעזרתה התחלנו לעקוב אחרי כיוון הנסיעה. עברנו את מוסקבה. חלפנו על פני הנהר "וולגה". הגשר שנמתח מעליו באורך של קילומטרים אחדים היה צר למדי, עם פסים לרכבת אחת בלבד, ולכן הרכבת התקדמה כאן כמו בצעדי צב. הגשר מתחתנו רעד. הרגשנו פחד-אימים עד שסו"ס זכינו לראות את עצמנו על גדות הנהר מצדו השני. מכאן התקדמנו לאיזורים של הרי "אוראל".

חצינו את הערים אופה, אומסק-טומסק, צ׳לבינסק. שירטוטי המפה הראו לנו בבירור שאנו מתקדמים לחבלי סיביר.

והנה הגענו לנובו-סיבירסק - עיר הבירה של סיביר. כאן מצאנו ״שַאלונים״ נוספים שהועמסו באחינו בני ישראל המגורשים. פה סיווגו את הבאים ע״פ מפתח מסוים והועידו כל קבוצה שתישלח ל״גן-עדן״ משלה. כשחלפו מספר ימים הגיע גם תורנו. הרכבת יצאה לדרך וכעבור נסיעה בת יומיים הגענו לתחנת ״צ׳רפאנובו״. זוהי עיירה לא גדולה בקצה ה״טייגא״. ממנה והלאה נמשכים ״יערות העד״ האינסופיים של סיביר.

משבאנו למחוז ״חפצנו״ הורידו אותנו מהרכבת והועברנו ל״באניא״, בית מרחץ בלשונם. כאן נלקחו מאתנו בגדינו ל״סאנו-אוברובטקא״, דהיינו לניקוי וחיטוי, וזכינו פעם הראשונה אחרי חודש ימים להתרחץ כל גופנו במים חמים. אחר חילקו בינינו מנות לחם, ושהינו זמנית באחד ממחסני הרכבת, תוך המתנה וציפיה שיקחו אותנו למקום מגורינו החדש. אף אחד לא הסביר לנו לאן אנו אמורים להגיע ומה נעשה שם: חכו ותראו!

בכניסה אל היער - ריסוק עצמות

היה זה ביום ששי ערב שבת קודש בשעות הצהרים, כאשר הגיעו פתאום משאיות והתחילו להעלותנו אל ארגזיהן האחוריים - כשלושים משפחות, בהם זקנים וילדים, עם מטלטליהם. אחרי שנגמרו הסידורים התחילו המכוניות לנוע. עוד הספקנו להתארגן ב״מנין״ לתפילת מנחה של ערב שבת. כעבור נסיעה של קרוב לשעה, ״נגמר״ הכביש ונכנסנו למעבה היער, בו נסלל בין העצים שביל צר ברוחב משאית אחת בקושי. שרשי העצים בלטו והזדקרו בשביל מעל פני הקרקע. כמעט בכל מרחק של פסיעה קפצה המשאית, התרוממה וירדה, והדבר גרם לנו ריסוק עצמות ממש. הנסיעה התקדמה באיטיות נוראה, הן מחמת הדרך המשובשת, והן בגלל חולשת המנועים ו״כח הסוס״ של המשאית, שכן המשאיות היו מונעות בכח אדי הקיטור: משני צדדי תא הנהג הותקנו שני דודים גדולים. באחד מילאו קוביות עצים ובערה אש. בשני רתחו מים מבעבעים שהפעילו את המנוע.

מיד בהיכנסנו אל היער עטף אותנו החושך. ענפי העצים והעלים כיסו מעינינו את השמים. אני נתקפתי בשעה זו בחום גבוה, כנראה שהצטננתי בעת היציאה מן

המרחץ לאויר קר, בטרם שקיבלנו בחזרה את הבגדים אשר נלקחו לניקוי. אבל זכור לי שהתפללנו "קבלת שבת" תוך כדי נסיעה, ואכלנו משהו לכבוד שבת, ושרנו זמירות במשך שעות. הנסיעה ה"מענגת" הזאת התארכה עד לצהרי יום השבת.

צריפי המגורים

והנה הגענו ל"קרחת היער" בה עמדו צריפים אחדים. קידמו את פנינו מספר גויים, אחד במדים שהציג את עצמו כנציג ה-הנ.ק.וו.ד. ("המשטרה החשאית" הרוסית), אחד שהוצג כ"מייסטר", היינו מנהל-עבודה הממונה עלינו, ושלישי שהיה סגנו, בעל מום בעינו האחת, שקראנו לו "המייסטר העיוור". בשטח עמדו חמשה צריפים עשויים מקורות עצים עגולות, שהורכבו אחת על גבי השניה, לאחר הקצעה חלקית בגרזנים, והגיעו לגובה חדר מגורים רגיל. בין קורה לקורה דחסו מילוי של אזוב, כדי שהקורות תהיינה צמודות אשה לרעותה, עם קירוי של גגות עץ מכוסים פח. יש לציין שהבידוד בצריפים היה מצוין ביחס לקור הסיבירי. במרכז הצריף לאורכו השתרך פרוזדור ומשני צדדיו היו חדרים בגדלים שונים. לכל חדר היה חלון ודלת כניסה. הריהוט היה מורכב מדרגש עץ דמוי מטה, שתפס כמעט חצי חדר, ולוח עץ נוסף דמוי שולחן. לכל שני חדרים היה תנור משותף שחציו בלט לכל צד מבעד המחיצה שהפרידה בין שני החדרים.

כל משפחה קיבלה חדר בהתאם לגודל המשפחה. כמעט שלא היה היכן לנוע בפנים. הכל נעשה על הדרגש-המיטה. עליו שכבו בעת השינה. עליו ישבו, אכלו, ועשו פעולות חיוניות אחרות. למגורים הוקצו שני צריפים בלבד: הצריף הגדול עם כ-20 חדרים והצריף הקטן עם כ-10 חדרים. היה שם צריף קטן נוסף, בו התגוררו שתי המשפחות של ה"מייסטרים". גוי אחר שהיה ג"כ חלק מן הצוות התאכסן בחדר מיוחד בצריף הגדול. הצריף הרביעי שימש כמטבח ומחסן למצרכים עבור הציבור כולו. עוד צריף חמישי עמד במורד הגבעה, סמוך לנחל קטן, ושימש כבית מרחץ ("באניא" בלע"ז). בקיץ שאבנו את המים מהנחל. לוח עץ באורך כשלושה מטרים הונח משפת הנחל למרכזו, ועל גביו היינו עולים עם הדלי ושואבים. מי הנחל שימשו לנו בקיץ גם לכביסה. בחורף, שנמשך כמעט שמונה חדשים, היתה לנו "אספקה טריה" של שלג צח ליד הדלת, ובו השתמשנו לכל צרכינו.

משפחתנו קיבלה את החדר שלפני האחרון, בצד השמאלי של הצריף הגדול. בחדר האחרון התגוררה משפחת ר׳ אליעזר סובול ז״ל מאילינוב, כשהמחיצה המשותפת מחלקת בינינו את התנור המשותף, שפתחו היה לצד משפחת סובול. ״ר׳ לייזר״, כפי שקראנו לו, היה אבי אביו של החזן והמלחין המפורסם ר׳ מרדכי סובול, המתגורר כיום בבני ברק. ממול, בחדר הגדול (שהיה מחולק ובצדו חדר קטן) שכנה משפחת ר׳ דוד ירוסלביץ מפשבורסק, ובחדר הקטן בנו הנשוי ר׳ יהושע וזוגתו מירוסלאוו עם בתם הקטנה. אגב: אשתו של ר׳ יהושע, קיילצ׳ע ירוסלביץ, שימשה כטבחית במטבח הציבורי, ולאותן משפחות שלא לקחו אוכל מן המטבח הנ״ל היא היתה משתדלת לספק קצת מצרכים להכנה עצמית, כגון ירקות, במדה והיו, או קצת קמח ודוחן וכו׳. מן המשפחות האחרות שהתגוררו בצריף שלנו זכורים לי: משפחת אויסאיבל מרוזוואדוב, שהיה מנכ״ל רישום הלידות הרשמי בעירו ומראשי הקהל, ונמצא כאן עם משפחתו ועם בתו הנשואה לר׳ הירשל פדרבוש, שהיה לנו לעזר רב עם הידע שלו, כפי שיסופר להלן. כמ״כ הירשל רוזן ומשפחתו, משפחת קליינקופ, משפ׳ גרסטן-שמיד, משפ׳ רייכנטל, משפ׳ קעגל, ועוד שלצערי הרב נשכחו שמותיהם ממני.

משא של ״טוב לב״ נוסח סטאלין

אחרי שהסתדרנו כל איש בחדרו, נשמע צלצול חזק של ״גונג״, והוא מטול ברזל שהיה תלוי על עץ. בכל פעם שהזעיקו את הקהל לצאת לעבודה או לאיזו אספה, היה ה״מייסטר״ יוצא עם פטיש בידו ודופק על הברזל התלוי, והקול התפשט בכל הסביבה. את הצלצול הזה שמענו לראשונה בשעות המאוחרות של יום השבת לעת תפילת מנחה והסעודה שלישית. מיד התאספנו כולנו ברחבה שלפני בנין המטבח וקיבלנו שם תידרוך ראשון על מה שמצפה לנו במקום החדש.

היה זה המפקד הראשי איש הנ.ק.וו.ד. שנשא את דברו: ״אזרחי פולין! הגעתם למקום שממנו אף אחד לא יצא חי! (בלשונו הציורית: ״זדע׳ס ווי זדאחניטע״), דהיינו, פה תתפגרו רח״ל, כי בני מות אתם, מתנגדי המשטר הסובייטי, בראשות סטאלין הגדול. אמנם מטובו של ״שמש העמים״, מנהיגנו רב-החסד, קיבלתם את הזכות לחיות כאן, לעבוד ולשרת את האומה הרוסית האצילה. ובכן, ליהוי ידוע לכם, שהחל ממחר בשעה שלוש בבוקר הנכם יוצאים לעבודה, אשר אליה ישובץ כל אחד לתפקידו ע״י ה״מייסטרים״ האחראים למקום זה. מי שיעבוד כראוי יקבל 900 גרם לחם ליום. אלה שלא יעבדו, וכן הילדים, יקבלו 200 גרם

בלבד. קיים פה גם מטבח, שבו העובדים יקבלו ארוחה מזינה חמה אחת ביום, וגם למשפחתם תינתן ארוחה. במרוצת הזמן, אם תהיו "סטכאנובצים" ותמלאו את ה"נורמה" שתוטל על כל אחד, תזכו לחלקת קרקע בקרחות היער, ותוכלו לזרוע ולגדל לעצמכם ירקות וכו'. קיימת גם אפשרות שבמשך הזמן תזכו לקבל פרה חולבת ותוכלו ליהנות מחיים מאושרים. כל זה בתנאי שתתנהגו כראוי. באם לאו - רע ומר יהיה גורלכם. תחיו על 200 גרם לחם. ודעו שיש לנו מקומות עוד יותר גרועים מכאן, הוא המקום בו נמצאים "דובים לבנים" שחיים על הארוחות המורכבות מבשר הסרבנים הנשלחים לשם! ראו הזהרנוכם!"

היתה זו, אכן, קבלת פנים לפי מיטב מדת הכנסת האורחים הסובייטית!!! אך כאמור למעלה: אמנם אתם חשבתם לרעה, אבל האלקים חשבה לטובה, למען החיותנו כהיום הזה. הודות להגליה לסיביר ניצולו בחסדי השי"ת מאות אלפי יהודים ממלתעות הנאצים ימ"ש - והיא שעמדה לנו.

פרק אחד עשר

השעבוד והדיכוי בעבודת פרך

עונשם של מגורשים

למחרת, כמצופה, התחילה הרשמת כל אחד ואחד ושיבוצו בעבודה. עיקר מלאכתנו היתה להפיק את שרף האילנות ("ז'וויצא" בלע"ז) ששימש עבור התעשיה הצבאית כחומר בעירה, הנחוץ לייצור פצצות. את השרף היו מוציאים מעצי אורן בלבד.

וזה סדר המלאכה: בחלקו התחתון או העליון - הכל בהתאם למבנה העץ ולפי אפשרות ניצולו - היו עושים חריץ באמצעות מכשיר מיוחד, ומתחתיו הצמידו "דיבל" שעליו הועמד כלי חרס קטן, אליו היה נוזל השרף היוצא מהעץ. כשחלף שבוע היה עלינו להוסיף עוד שני חריצים לשני צדיו של החריץ המרכזי, שהיה קולט את הנוזל משני הצדדים, ומכוונו אל כלי הקיבול. עבודת החיתוך היתה מלאכה קשה ומפרכת. עשאוה בעיקר הגברים, בעוד מלאכת איסוף השרף נעשתה בידי הנשים, אשר קלטו את הנוזל היקר בדליים והעבירו אותו לחביות.

לכל עובד הוקצתה חלקת-יער משלו, שנקראה "לענטא", וסימניה היו עצים מסוג מיוחד שנמצאו בחלקה זו, או שיחים וקרחות-יער, וכן סימנים אחרים. איש איש התרגל להכיר את ה"לענטא" שלו. הנורמה והתשלום נקבעו על פי כמות השרף שהנשים אספו. החלק הגדול יותר של השכר היה מיועד לגבר והשאר לאשה האוספת. הגברים החלשים הועסקו בכריתת עצים וחיתוכם לגזירים באורך של מטר. אחר הבקיעו אותם לעצי הסקה שנשלחו לכל רחבי רוסיה.

היו בינינו גם מספר אנשים שהועסקו בשירותים שונים, כמו: "הטבחית" גב' ירוסלביץ, ר' לייזער סובול שניהל את המרחץ, ר' מוטל'י פדרבוש שעסק בפחחות,

וכיוצא. אבי ז"ל שובץ ביחד עם שותף ה' קליינקופ לכריתת עצים (בלשונם "לעסארוב") ואמא ע"ה לאסיפת שרף.

מראות היער והסביבה

למיתחם בו שהינו לא היה שֵם כי-אם מספר בלבד: חלקה 81 ("אצ'סטוק") במחוז "סוזון" שמשתייך לנובוסיבירסק. זו היתה גם הכתובת למשלוח מכתבים וחבילות מזון בנות 8 קילוגרמים שאיפשרו לנו לקבל פעם בחודש. בית הדואר הקרוב ביותר נמצא בעיירה "נובוסטרויקא", כ-10 קילומטר מאתנו, לשם הלכנו ברגל על-מנת לשלוח או לקבל דברי דואר וחבילות ששלחו אלינו הקרובים שנשארו בלמברג. הכפר הקרוב ביותר "זאקאווראשינא" שכן במרחק 15 קילומטר מאתנו. אל הכפר הזה הורשו העובדים המצטיינים - והם בלבד - ללכת ביום החופש כדי להביא מעט אוכל.

הגענו אל המקום באמצע עונת הקיץ בחודש תמוז. לולא הצרות, היו היער והאויר הנהדר משמשים רקע מתאים להקמת בתי מלון יפים באתר לחופשת קיץ. היתה שם פריחה נהדרת. גדלו ביער אוכמניות אדומות ושחורות, גרגירי פטל מתוקים ועסיסיים, וכן פטריות מכל הסוגים. בימות הקיץ היה זה עיקר מאכלנו. למדנו להכין ארוחה שלמה מפטריות צהובות בשם "רידזים", שטעמם היה כמו "כבד", כמנה ראשונה, ולהשתמש ב"מַשלעכעס" ובמלך הפטריות כמנה עיקרית, בתוספת אוכמניות לקינוח.

כל זה התרחש כמובן רק בקיץ עד אמצע חודש אלול. במועד זה התחיל החורף הסיבירי. עוד לפני ראש השנה כבר ירד שלג.

ביער שרצו הרבה נחשים וכל מיני חיות קטנות שהתקרבו תכופות אל חלקת המגורים שלנו. את עקבותיהן של חיות גדולות זיהינו בחורף על פי הסימנים שהותירו בשלג. הפכנו מהר להיות גששים מומחים המזהים איזו חיה עברה בשטח. אכן היו פעמים שהעובדים נתקלו אישית ביער בחיות מסוכנות.

הנסיון של שמירת שבת

על התארגנות לתפילה בציבור, ב"מנין", לא יכולנו אפילו לחשוב. נאסר עלינו בכל החומרה להתאסף יחדיו. רק במקרים נדירים, בשבתות ובחגים, התקבץ

בחשאי "מנין" בדירת ירוסלביץ, או אצל סובול, והציבו שמירה כל עת התפילה בקצה הצריף, כדי להתריע שנפסיק במקרה שמתקרב אחד ה"מייסטרים".

בהתקרב השבוע הראשון לסיומו, ניקרה במוחנו הדאגה: איך נעשה ביום שבת קודש? ניסו אנשים אחדים לדבר על לבו של ה"מייסטר" הראשי, שיאות לקבוע את יום החופש השבועי שניתן לנו - בשבת. אך הדבר נתקל בסרוב מוחלט מצדו. אף איים שכל מי שיעיז לא להתייצב בש"ק לעבודה צפוי למשפט ולעונשים.

מסירות נפש של אבי זכרונו לברכה

אבי מורי רבי יצחק אייזיק ז"ל, אשר שובץ כנזכר למלאכת חטיבת העצים וחיתוכם, לא השלים עם הגזירה. המלאכה שהועסק בה לא היתה מן הקלות. לצורך כריתת כל עץ בגובה של כ-10 ס"מ מעל פני הקרקע, היה עליו להשתמש במסור ענק אשר באמצעותו ניתן לחתוך ברוחב עביו של העץ, כמובן בצד שכנגד הנטיה שלו. אח"כ הושלם החיתוך באמצעות גרזן רב ממדים. ברגע מסוים היה כובד העץ הנוטה לצד זה מסייע לשבירה, והעץ כולו קרס. כעת הגיע תור כריתת הענפים עד שנותר הגזע הערטילאי לבדו. והיו מנסרים את העצים לחתיכות בנות מטר כל אחת ומבקעים אותן. יש לקחת בחשבון כי מדובר פה בעצים ענקים שגובהם הגיע לרוב עד שלושים מטר, והקוטר היה ג"כ בן מטר שלם ויותר. כדי להבקיע עץ עבה כזה, היו תוקעים גרזנים אחדים במרכז לרוחבו, והולמים בהם ב"שלגא", היא בקעת מיוחדת שהותקנה לצורך זה, עד שהעץ נבקע לחלקים.

ובכן, מה עשה אבא? ביום הששי הראשון לעבודה, בעת שבן-זוגו למלאכה ה' קליינקופ הרים את ה"שלגא" להכות בה על הגרזנים, הניח אבא את ידו מתחת ל"שלגא" וספג מכה אדירה שריסקה מספר אצבעות בידו - הכל בכדי שלא יעשה מלאכה ח"ו בשבת! מסירות נפש בפועל! סיפרתי פעם את העובדה הזאת להרב מפוניבז' זצ"ל ומאז כל פעם שפגש את אבי ז"ל היה מחבקו ומנשקו באהבה: "מיין שבת יידן!"

עזרה רפואית לא היתה במיתחם שלנו. הרופא הקרוב ביותר נמצא בחלקה 78, כארבעה ק"מ רחוק מאתנו, לשם הביאו את אבי ז"ל. היה שם רופא פולני, גם הוא אסיר סיבירי, נדמה לי שנקרא בשם ד"ר רייך, והוא חבש לו את היד ואישר לו שחרור מהעבודה למשך שבועות אחדים. אחר כך יצא אבא ז"ל במשך כל חדשי

החורף אל הקור בחוץ, והקפיא כל פעם מחדש את היד, אשר כבר התחילה להתרפא במקצת. כתוצאה התפתחה ביד שוב ושוב אינפקציה עם מוגלה בלווי יסורים נוראים - שכן לא היתה עמנו שום תרופה לשיכוך כאבים - וכה המשיך לקבל חופשות מן העבודה וניצל מחילול שבת, כשהוא נושא את סבלו בדומיה באהבה ובשמחה.

סבלותיה של אמא ע״ה

פרשה מיוחדת היו סבלותיה של אמא ע״ה. היא שובצה לעבוד באיסוף השרף, ומכיון שלא התמצאה כ״כ בשבילים בעבי היער, איבדה את הדרך מיד כשהתחילה במלאכה, ואספה מכל הבא לידה - לא תמיד מאותה ה״לענטא״ שהיתה צריכה לאסוף. מדי יום ביומו בגמר העבודה היה עלי ללכת בסביבה שהיתה אמורה לשהות ולצעוק צעקותי, על פי סימנים מוסכמים, בכדי שתמצא את הדרך לחזור מעומק היער אל הצריף שלנו.

אמא היתה חוזרת כשכולה תשושה ומפוחדת. ביער התעופפו יתושים ענקיים שעקצו ללא רחם. כתוצאה מן העקיצות רבו הנפיחות. חבשו על הראש כובע עם רשת, בכדי למנוע את העקיצות לפחות בפנים. כמובן שזה לא היה מן הדברים הכי נעימים, להיות כלוא כל היום במחנק שיצרה הרשת, ו..לעבוד.

ביקורים בלתי ליגאליים בכפר

ביום מן הימים ניסיתי ביחד עם משה ירוסלביץ, שהיה בחור בגילי, לצאת בחשאי אל הכפר ״זאקאווראשינא״. לקחנו עמנו פריטי ביגוד להחלפה תמורת אוכל: ירקות, חמאה, וכן חלב שהיינו נוכחים בשעת חליבתו. בכפר פגשנו אשה רוסית זקנה בשם ״מישקובא״, שהתגוררה יחד עם בתה ונכדיה. היתה להם חלקת אדמה משלהם וכן פרה חולבת. היא עזרה מאד לכל הבאים מתוכנו, והמליצה ביושר אל מי מן הכפריים כדאי לפנות, על מנת להשיג את המצרכים הנחוצים לנו.

לפי דבריה היא היתה בעבר עשירה מאד והתגוררה עם משפחתה בארמון בפטרבורג. היו להם בתי חרושת ונכסים רבים. כאשר התחוללה המהפכה הסובייטית, עצרו את בעלה ואת חתנה והוציאום להורג, גם את רכושם העצום החרימו, ואותה עם הבת והנכדים שלחו לסיביר. מאז הם נמצאים כאן. גם הם

עברו תחילה את ה"קורס" של עבודות היער כמונו, אך במרוצת השנים - והודות להתנהגות טובה שהצטיינו בה - איפשרו להם להתארגן בכפר באורח עצמאי. הנכדים למדו בבתי ספר, אח"כ יצאו לעבודה שכירה מחוץ לכפר, והיא עם הבת מנהלות משק פרטי קטן, מתפרנסות ממנו - וטוב להן.

כדי להתרשם כמה חזקה היתה "שטיפת המוח" שעשו הבולשביקים לאזרחיהם אספר את העובדה הבאה: באחד מימי הקור נכנסתי אל ביתה של "מישקובא" כדי להתחמם קצת. על גבי השולחן ניצב "סאמוואר" עשוי נחושת עם מים רתוחים כמו בכל בית רוסי המכבד את עצמו. גם בפולין זה היה מקובל. מזגה לי הזקנה כוס תה והביאה בנייר קצת סוכר חום, כשהיא שואלת אותי: "ילדי, האם אתה יודע מה זה? זה סוכר! שים זאת בפיך יחד עם התה, זה מתוק, זה טוב מאד! קיבלתי את המעדן הזה בחלוקה, חצי קילו קיבלתי..." לא יכולתי להתאפק יותר והערתי לה: "מישקובא! לקחו לך את בעלך, לקחו את חתנך, ואת כל הרכוש - הגם את השכל לקחו לך? את מאמינה שבכל העולם לא יודעים מה זה סוכר, רק ברוסיה יש סוכר? פולין היתה מהיצרניות הגדולות שסיפקו סוכר לכל העולם, סוכר כזה צהוב כמו שיש לך שימש אצלנו בתורת מזון לסוסים, ואת מאמינה לשטיפת המוח שלהם, שעשו אתכם מאושרים?!" היא פרצה בבכי: "יתכן, בהחלט יכול להיות שאתה צודק!"

היה זה בשבילי שיעור מאלף למדי: עד כדי כך טימטמו את המוח למאתים מיליון איש עם התעמולה שלהם, כאילו רק אצלם נמצא ה"גן עדן" האמיתי בעולם כולו.

פרק שנים עשר

חורף בערבות סיביר

לפני קרתו מי יעמוד

אחרי החגים התחיל החורף הסיבירי האמיתי. בימים רגילים שרר כאן כפור בן 30 מעלות מתחת לאפס. אך היו ימים קרים במיוחד שבהם הגיע הקור עד 60 מעלות מתחת לאפס. מ-40 מעלות מינוס ויותר היינו פטורים מלצאת לעבודה. גם הסוס שהיה מביא את הלחם שָבַת. הוציאו לכן בלילות את הגברים הצעירים, שילכו רגלי 16 קילומטר מכאן עד למאפיה, וישאו על כתפיהם את ככרות הלחם באותה דרך חזרה. כמובן שאחרי שמונה שעות צעדה כזאת הגיעו שבורים ורצוצים.

זוכר אני את אבא ז״ל כשהוא מגיע הביתה בגמר יום העבודה ותומך בשתי ידיו את זקנו מתחתיו. שכן מהאדים שיצאו מפיו בעת הליכתו וקפאו באויר הצטבר גוש קרח על זקנו, ופעמים (הכל היה תלוי במשך ההליכה) נתרבה הגוש הזה עד ששקל יותר מ״קילוגרם״ והכביד על פניו, והיה חושש שלא יתלוש את זקנו. בהיכנסו אל החדר היה ראשית כל נעמד אצל התנור המוסק ושוהה לידו עד שהקרח הפשיר ונמס. רק אז הפשיט את בגדיו העליונים.

ככרות הלחם נאפו בצורה ובגודל של החלות הפשוטות שלנו, הצורה המלבנית, וקראו להם ברוסית ״קירפיטש״, דהיינו לְבֵנָה. לחם בגודל כזה שקל 4 ק״ג. את רוב הקמח גנבה הפקידות בדרך אל המאפיה. והרי גם המאפיה היתה צריכה להתפרנס. הכניסו, איפוא, בלחם תחליפים שלא ידענו את טיבם, והמוצר נראה כמו גוש בוץ מיובש. מכיון שאין אפשרות לחתוך לחם קפוא בצורה רגילה, העמידו במרכז הפרוזדור של הצריף שלנו בול עץ עבה, כמו באטליז, ושברו מעליו את הלחם בעזרת גרזן. כה פרסו לכל אחד את המגיע לו.

בפעם הראשונה לא ידענו כיצד להפשיר את הלחם. הנחנו אותו על גבי התנור המוסק והכל נמס. לא נשאר ממנו כמעט מאומה. אחרי הלקח הזה הצטיידנו בסבלנות. הכנסנו את מה שהיה קרוי "לחם" מתחת לשמיכות במיטה עד שהפשיר ואז היו אוכלים אותו.

ימות החורף - סיוט אחד גדול

חדשי החורף היו עבורנו סיוט אחד גדול. המבוגרים שנשארו בבית והילדים הסתובבו בחדרון באפס מעשה. בחוץ היה קור אימים. בחדר היה חם. אך לא היה אתנו שום ספר ללמוד. הספרים הבודדים שעברו מיד ליד בין כל המשפחות לא הספיקו. אינני זוכר אם לכל המשפחות ביחד היו חמשה חומשי תורה. ברשותנו היה סידור תפילה ו"חק לישראל", החלק השני מספר "דברים", אלו הספרים שאבא ז"ל החזיק בתוך הטלית בעזבנו את הבית. אני למדתי אז מסכת גיטין וכה היתה עמנו גם מסכת גיטין. כמעט כל היום שכבנו על הדרגש. היינו רעבים וחשבנו רק על אוכל.

אבא ז"ל היה נוסף לכל זה בעל יסורים. ידו הפצועה הלכה ונימוקה, הרקב אכל בה והתפשט כתוצאה מהכפור ומחוסר טיפול רפואי, אשר למעשה הוא לא היה מעונין בו, בכדי שימשיך להיות משוחרר מעבודה בשבת.

שמחת הבר-מצוה שלי

באותו פרק ביום ח"י בטבת נהייתי בר-מצוה. אבא ז"ל למד עמדי הלכות תפילין בעל-פה, במשך שבועות אחדים, והתחלתי להניח את התפילין שלו. חגגנו את הבר-מצוה על פרוסת לחם ומרק טעים שאמא ע"ה הכינה.

לועג לרשים

והנה הגיע הראשון למאי - יום החגא הגדול של "עמלי" ברית המועצות. שמענו דפיקות בדלת. בפתח עמד המפקד מטעם הנ.ק.וו.ד. בכבודו ובעצמו עם שני מלווים, ששאל בנעימה חגיגית, "יש כאן ילדים?!" וכשהראוהו את אחי דוד, שהיה אז בן שש, הוציא "הוד מעלתו" תפוח רקוב למחצה והושיט לו: "זה סטאלין שלח

עבורך לכבוד החג! אבינו הגדול יושב במוסקבה ודואג לכל ילד, בכל מקום שהוא, שיהיה לו חג שמח!"

נקל לתאר את הגלגולים שעבר התפוח הזה עד שהגיע לסיביר ל"אצ'סטוק" 81. את הטובים גנבו בדרך. את הפחות טובים זללו המחלקים. ואת הרקוב והמיובש סטאלין שלח עבורנו... כשהדלת נסגרה פרצנו בצחוק רועם: ראו נא איך השקר הגדול עובד! במצבנו העגום כבר ימים רבים לא צחקנו כל כך.

ולא היינו היחידים. אחרי שעזב את הצריף שלנו יצאו כולם אל הפרוזדור והתבדחו על ה"הצגה" הטיפשית הזאת.

בימי הפשרת השלגים

חלפו ימים ושבועות נוספים והחורף התקרב אל קיצו. ביום נחלש הקור וזרחה השמש. התחילו הפשרות השלגים. השלג היה גבוה מאד, בין שניים לשלושה מטרים, ואלמלי הפשיר בבת אחת היו בהכרח שטפונות אדירים. מנפלאות הבורא היה הקצב האיטי של התהליך הזה. במשך כחדשיים בערך, מלפני פסח עד חג השבועות, שרר ביום מזג אויר חם והפשירו סנטימטרים אחדים של שלג. בלילה חזרה שוב הקרה, ולמחרת התחמם האויר מחדש, וחוזר חלילה. ככה זה נמשך עד להפשרה הסופית.

פרק שלושה עשר

סבלותיו של אבא

ספיחי הפציעה למען ש"ק

ידו של אבא ז"ל התחילה להתרפא ומדי פעם הוא הרטיב אותה ויצא בערב אל הכפור. כתוצאה המשיך הפצע להיות מוגלתי והרופא אישר לו שחרור מהעבודה. יום אחד הלך אבא ז"ל ל"אצ'סטוק" 78 אל הרופא ולא חזר. התחלנו לדאוג מה קרה לו והלכתי לחפשו. כאשר הגעתי אל המקום סיפרו לי שאבא נעצר וכלאו אותו בצינוק, מקום מגוריו של הכלב, בחצרו של מפקד ה-הנ.ק.ו.ד. המרושע.

התברר שהרופא אמר לאבא שלא יתכן באקלים כזה נוח, שהיד ממשיכה לסבול מן הכפור, אין זאת כי אם שהוא עצמו גורם לכך בתחבולה מסוימת ובכוונה להשתמט מן העבודה. הוא העביר מיידית את ה"דיאגנוזה" שלו לשלטונות המיתחם וחיש מהר עצרו את אבא. נסיתי להתקרב אל מקום מעצרו להביא לו אוכל, אך המפקד האכזר מיהר לשלוח אלי את כלבו, ורק בקושי ניצלתי ממלתעותיו.

למחרת נקרא אבא אל המפקד שדרש ממנו לחתום התחייבות שמהיום והלאה יצא לעבודה ואז ישוחרר. אבא חתם וחזר הביתה ומיום המחרת התחיל ללכת לעבודה. אולם בו-זמנית פעל מוחו בקדחתנות וחיפש תחבולה חדשה כיצד להשתמט מעבודה בשבת.

התחבולה להשתמט מעבודה בשבת

לבסוף הבריקה להם המצאה. כרגיל היו צריכים לנסר את העצים באורך של מטר כל נסר. בגמר העבודה סידרו אותם בערימות של שני מטר רוחב על מטר גובה,

וה"מייסטר" היה בא ומסמן איקס X בגיר אדום על כל נסר לחוד. לפי סידור זה קיבלו אח"כ את שכר העבודה בעד כל מטר מעוקב של נסרים. אחת למספר ימים היתה באה מכונית והעמיסו עליה את העצים.

והנה בהשראת ה"המצאה" חתכו ביום ששי את העצים, הוא ושותפו לעבודה, באורך של מטר ושני סנטימטר! מיד אחרי שה"מייסטר" סימן את העצים ועזב את המקום, הוסיפו שניהם להישאר ביער, ניסרו את שני הסנטימטרים המיותרים מהצד המסומן, וסידרו את הערימות במקום חדש, לאחר שקברו או שרפו את השאריות. למחרת בשבת קודש יצאו כאילו לעבודה וישבו ביער כל היום. אחה"צ כשהגיע ה"מייסטר" הוא מצא לתומו (או טמטומו) את ה"נורמה" של היום מבוצעת ומסודרת, סימן אותה כרגיל ב-X בגיר אדום ו...הלכו הביתה.

התאונה ביער

ה"סידור" הזה החזיק מעמד שבועות אחדים, עד שארע לו אסון אמיתי. ומעשה שהיה כך היה: היות שעדיין נערמו באיזור שלגים בגובה של מטר, היתה מלאכת כריתת העצים כרוכה בסכנה כפולה, מכיון שלא היו בשלג מספיק נתיבי מילוט לעובדים בעת שהעץ המנוסר יפול. באותו היום היו צריכים אבא ושותפו לעבודה לכרות ולהפיל עץ מסוים, אשר אמש בעת שהפילו עץ אחר הוא נשאר תלוי עליו, וכעת עם כריתת העץ השני היו שניהם אמורים לקרוס ארצה בבת אחת. אולם מכובד העץ מאתמול נשבר העץ שעסקו כעת בנסירתו מוקדם מן הצפוי. אבא לא הספיק לברוח הצדה וספג מכה נוראה מן העץ ברגלו הימנית. הרגל נשברה.

מבלי לדעת מה שקרה, הרגשנו פתאום בסביבתנו המולה ופעילות בלתי רגילה. אנשים באו בריצה מן היער ולקחו עמהם מגלשה ידנית. עד מהרה נודע לנו מה שקרה. רצתי אל היער וראיתי את אבא שוכב על השלג שהאדים סביבו מן הדם השותת. איכשהו נקשרה רגלו והביאוהו הביתה במגלשה. הזעיקו אליו את הרופא היחיד שבסביבה, אולם עד שבא איבד אבא דם רב. לאחר מכן חלפו שעות שלמות עד שהשיגו עגלה וסוס להובילו אל בית החולים הקרוב ביותר שנמצא במרחק 30 ק"מ בעיירה "סוזון". הדרך התארכה כדי לילה שלם עד שהגיעו ל"סוזון". לאמא לא הניחו לעלות אל העגלה-המגלשה, בתואנה ש...הסוס חלש מדי ואינו מסוגל לשאת שלושה אנשים בבת אחת. כיתתה, איפוא, אמא את רגליה ועשתה את כל הדרך מאחורי העגלה.

בבית החולים הפרימיטיבי

בבואם ל"סוזון" מצאו לפניהם בית חולים פרימיטיבי מאד. לא היה להם אפילו גבס פשוט לקיבוע השברים כפי שעושים במקרה כזה. הרופא היחיד שנמצא שם החליט שהוא חייב לכרות את הרגל, מכיון שאין בידו שום תרופה חיסונית נגד הרעלה, ופצע פתוח כזה - במיוחד אחרי שלא טיפלו בו במשך יממה שלמה - עלול לפתח בגוף זיהום קטלני חשוך-מרפא. אבא ז"ל התחנן בפניו שלא יעשה זאת אלא ינסה בינתיים לאחות את השברים באופן זמני.

והנה ביקש הרופא להרדימו, כדי שיוכל לטפל ברגל כראוי, לחטא את הפצע השותת דם ולתפור את החתכים. אולם אבא חשש שהוא ינצל את ההרדמה לשם כריתת הרגל, ולכן הבטיח לרופא שיוכל להחזיק מעמד גם ללא הרדמה ואפשר לוותר עליה. את היסורים שסבל אין לשער. אולם אבא הבליג על הכאבים הנוראים ולא השמיע אפילו צעקה בודדת. עשה הרופא מה שעשה, ותחת להשתמש בגבס שלא היה בהישג ידו, הוא קיבע את הרגל באמצעות ...קרשים וחוטי ברזל.

כשחלפה יממה ובעז"ה אבא לא קיבל חום, הסכים הרופא להשאירו עם הרגל. אחרי שחלפו שבועות אחדים נתקבל בבית החולים משלוח של גבס וקיבעו בו מחדש את הרגל, אך השאירו במקום מתאים פתח קטן לטיפול בפצע הפעור. כה נשאר אבא מאושפז בבית החולים עד לשחרורנו מהיער בחודש אלול.

מכניסי אורחים

כאן אולי המקום לציין, שהעם הרוסי מצטיין בדרך כלל בהכנסת אורחים, בצורה בלתי רגילה. במשך כל תקופת נדודינו כמעט לא נתקלנו אף פעם במקרה שאי-מי יסרב לפתוח דלת ולהכניס הביתה אנשים זרים, להתחלק עמהם בפיסת המגורים הקטנה, או בפרוסת הלחם.

גם פה ב"סוזון" הרגשנו בכך. אמא לא רצתה להשאיר את אבא בבית החולים לבדו. באו איפוא לעזרתה ההורים הקשישים של ה"מייסטר" סולוביאב, שנתן בידה את הכתובת שלהם כאשר יצאה לדרך, והם הכניסוה לביתם, סיפקו את כל צרכיה, וטיפלו בה במסירות רבה.

חסד של אמת בסיביר הנידחה

למחרת בואה אל בית החולים, פגשה אמא את חברתה הטובה מן הבית בטעשין, הגב' ליפקא הוכשטיין ע"ה, שהיתה מאושפזת באותו בית חולים ונפלה בזרועותיה בבכי מר: "גב' הלר, איבדתי הלילה כאן את בעלי", הוא ר' ברצ'י הוכשטיין ז"ל, ששבק חיים כתוצאה ממחלת ה"צינגה" שנתקף בה. זוהי מחלה סיבירית אופיינית הנגרמת לרוב מחוסר תזונה ושאר תנאי החיים שמה. גם היא עצמה נדבקה באותה מחלה, ונמצא עמה בנם אהרן, נער בגילי, חברי ללימודים ב"חדר". דאגתה העיקרית היתה איך יסדרו שיובא לפחות לקבר ישראל.

אמא ע"ה לקחה קודם כל את אהרן לאכסניתה. אחר ביקשה מבעל האכסניה שלה שיברר, האם קיים בסביבה בית קברות ליהודים, ויעזור לה להביאו למנוחות. התברר שבבית הקברות הכללי ייחדו פינה מיוחדת, בה הטמינו את מתי ישראל, והאיש עצמו בעזרת אמא והבן אהרן חפרו יחד חלקת-קבר והביאו את ר' ברצ'י הוכשטיין ז"ל לקבורה. היה זה צירוף מקרים נדיר שסיבבה ההשגחה העליונה, לעשות חסד של אמת בסיביר הנידחה עם ידיד ושכן מבני העיר, כשהיה בבחינת "מת מצוה". בנו ר' חיים דוד ע"ה (שהוא גם מחותן של אחי ר' דוד נ"י) נסע כמה פעמים אל האתר והעמיד שם מצבה על קברו.

מסירותה של אמא ע"ה

אמא נשארה ב"סוזון" עוד ימים מספר. רק כשהתברר שסכנת החיים חלפה מאבא חזרה אלינו ל"אצ'סטוק", והביאה עמה את התפילין דרבינו תם שאבא שלח עבורי, שאוכל להניחן בהעדרו. כך יצא שבמשך יותר מחצי שנה הנחתי תפילין דרבינו תם וברכתי עליהן.

אמא חזרה לעבודה והחיים חזרו כאילו לשיגרה. אבל! בכל יום ראשון בשבוע, שהוא יום חפשי מעבודה, יצאה אמא לפנות בוקר מן הצריף ועשתה רגלי את כל הדרך בת 30 ק"מ ל"סוזון" כדי לבקר אצל אבא, ובו ביום חזרה אלינו - ושוב באותה צורה - בכדי שתוכל להתייצב מחר לעבודה. כשאני נזכר בזה היום נבצר ממני להבין, מהיכן שאבה אמא ע"ה את הכוחות לצעוד ביום אחד ששים ק"מ ביער לבדה, שבוע אחרי שבוע, כשהיא מביאה לאבא קצת אוכל מן הבית, בכדי שיוכל להחזיק מעמד במשך השבוע הקרוב.

תהליך הריפוי של אבא התקדם לאט מאד, אם מפני חוסר הידע של הרופאים ב"סוזון", ואם בגלל העדר תרופות מתאימות. במשך חדשים רבים עדיין היה הפצע ברגלו מדמם וזב מוגלה.

המציל האלמוני

באחד מימי ראשון כאשר אמא ע"ה יצאה לדרכה - וכפי שציינתי כבר היה זה בעונת ההפשרה של השלגים - היא הבחינה לפתע שהיא עומדת על גבי קרחון הצף באמצע מאגר מים, ועוד קרחונים כאלה צפים סביבה, עוד מעט והיא עלולה לטבוע ח"ו. באותה שעה לא נראתה באופק שום נפש חיה. מחוסר אונים היא התחילה לצעוק לעזרה. והנה היא רואה על גבי קרחון ממול איש מתקרב וצועק לעברה: "אשה! לאן את הולכת? הזהרי! את עלולה לטבוע, הכל כאן מוצף מים!"

היא צעקה אליו "הצילני!" ופתאום זע ממקומו הקרחון שעליו פסע האיש והתקרב אליה. הלה הושיט לה יד. היא לא הבינה איך הוא יציל אותה, מכיון שהמרחק בינה ובינו היה רב, אולם האיש האלמוני תפס בידה והוליך אותה עד שעמדה על קרקע מוצקה. היא שאלה אותו לזהותו והיכן מגוריו. במענה הוא הצביע על נקודה מסוימת הרחק באופק: "הנה שם..." אמא התכופפה בכדי להוציא משהו מן התרמיל שנשאה עמה ולתת לו. אולם כאשר הרימה את ראשה לא ראתה כלום, לא גוי ולא שום זכר אחר למה שארע עמה, הכל נעלם.

היה זה נס גדול שהתרחש לה בודאי מכח זכות-אבות הגדולה שלה, ובזכות כיבוד אב ואם שקיימה באביה ובאמה בצורה מופתית. אמא הלכה עוד עשרות פעמים בדרך זו ותמיד הסתכלה לכל עבר, אולי בכל זאת תמצא איזה סימן ואות, אך היא לא ראתה מאומה והסיפור נשאר בגדר תעלומה.

פרק ארבעה עשר

הרפתקאות ותלאות

במחשכים הושיבני

במשך כל הימים ששהינו ב״אצ׳סטוק״ היינו מנותקים מן העולם. לא ידענו מה מתרחש מחוץ לשטח היער מאומה. אפילו במכתבים שקיבלנו מדי פעם לא הוזכר דבר מפחד הצנזורה. המכתב הצטמצם לשאלות פשוטות על הבריאות ומצב החיים. יכולנו לספר רק ברמיזה, והמבין יבין!

החיים התנהלו בפרימיטביות לאימה מפני חוסר כל. לדוגמא: כשחזרנו בלילות מעבודת הפרך, לא היה עם מה להאיר את החדר. לקחנו איפוא קיסמי עצים שמנים והיינו פשוט מבעירים אותם בתוך כלי שהועמד על השולחן. כתוצאה היה הכל שחור מפיח. דרכי הנשימה נחסמו בגלל שאיפת הזפת. החוטם נתמלא פיח והתייגענו כל בוקר זמן רב כדי להתנקות ממנו. השינוי לטובה חל בעת שה׳ פדרבוש ניצל את הידע שלו ב״פחחות״ והתקין מחיתוכי קופסאות שמורים צינורית, שאפשר יהיה להשחיל דרכה פתיל עשוי צמר גפן, וצירף לה פחית שכיסתה בקבוקון של תרופות. במרכז הפחית השטוחה יצר חור שיוכלו להעביר בו את הצינורית עם הפתיל. עכשיו מילאו את הבקבוקון בנפט, והנה לנו עששית נפט זעירה שקראנו לה ״קגיניקל״. מיתקן זה שימש לתאורת החדר בלילות, אך כמובן זה התארך כדי ימים שלמים עד שעלה בידו לצייד את כל החדרים של דיירי הצריף ב״פטנט״ השימושי והיעיל שלו.

לקראת חג הפסח התקין ה׳ פדרבוש כיסוי פח לתנור הבנוי בחדר, כיסוי סגור משלושת צדדיו (כעין תא אפיה) וכך יכולנו לאפות מצות על גבי פלטת התנור. לא היה לנו במה להבעיר אש. לא היו ברשותנו גפרורים. גם למצית שהיה למישהו

באמתחתו לא נמצא בנזין. אי אפשר היה להשיג את הנוזל היקר הזה. בכל זאת התגברנו גם על הקושי הנוכחי בצורה מקורית ביותר: סידרנו גלגלון מתכת קטן שהושחל על גבי חבל או פס גומי שנמתח בקצהו בעזרת הרגל. ביד אחת סיבבו את החוט עד שהגלגל יקבל תנופה. ביד השניה החזיקו אבן ובתוך הצינורית שמו חתיכת צמר גפן. ברגע שהגלגל בא במגע עם האבן ניתזו ניצוצות שנפלו על גיזת הצמר גפן. בסמוך שמו חתיכת נייר שהתחיל לבעור כשנפחו על גיזת הצמר.

היתה זו פעולה יצירתית ממש כבימי בראשית, כאשר אדם הראשון הקיש במוצאי שבת אבן אל אבן והפיק מהן את האש! כה התרגלנו אז, בידים ריקות, לעשות שימוש בכל חפץ ופריט המסוגל להביא תועלת, כמאמרם ז"ל: "אין לך דבר שאין לו מקום".

משפט ועונש למשתמטים

כבר הזכרנו למעלה, שמשטר העבודה בסיביר היה חמור מאד, ומי שהשתמט מעבודה איימו עליו שיבוא יום ויועמד למשפט! גב' ירוסלביץ, אשה צדקת בגיל החמישים, החליטה שהיא לא יוצאת לעבודה. ונימוקה עמה: "מה יכולים לעשות לי? לשלוח אותי לסיביר? הרי אני כבר נמצאת בסיביר!"

אבל למשטר הסובייטי היו חישובים אחרים. ביום לא בהיר אחד נשמעו צלצולי "גונג" שקראו לכל התושבים להתאסף: היום יערך משפט! והנה הגיעה מאי-שם מגלשה רתומה לסוס ועליה יושבת גויה צעירה, שופטת במקצועה, אשר התמקמה בדירת ה"מייסטר" וקראה מתוך רשימה לפי סדר מסוים את כל שמות ה"חוטאים" שאיימו עליהם במשך הזמן במשפט. תוך שעה אחת חילקה כמה עשרות שנות מאסר. גם הגב' ירוסלביץ זכתה בשמונה חודשי מאסר על סרובה לצאת לעבודה.

ו"אומר-ועושה": העמיסו אותה מיד על עגלת השופטת, עם מקצת בגדים וסידור ה"קרבן מנחה" שלה, והיא אסירה בדרך לבית המעצר. הושיבוה בבית הסוהר יחד עם נשים פושעות שנידונו לשנים רבות, עד שנודע למשפחה כי בצמרת הקומוניסטית במוסקבה נמצא יהודי בשם ירוסלביץ, והריצו אליו מכתב בקשה שישתדל להשיג עבורה חנינה, ואכן היא שוחררה אחרי מספר חדשים. מקובל היה ברוסיה דאז, שכל אחד רשאי לפנות ישירות אל אנשי צמרת השלטון, אפילו לסטאלין בכבודו ובעצמו, ובדרך כלל גם קיבלו מענה.

אחת הבדיחות שנפוצו ברוסיה היתה קשורה בשומר של בית חרושת מסוים, שהתאונן במכתב אל סטאלין, כי הוא עובד קבוע בתור שומר במפעל, ממלא את תפקידו באמונה, ואין לו ממה להתפרנס. המענה לא איחר לבוא: "אתה בודאי ישן במשמרתך! הנך איפוא קונטרה-ריבולוציונר (-עוין המהפכה, כינוי לבוגד וחתרן), מגיע לך עונש!" הגוי גירד את פדחתו וחשב לעצמו: "אי, אי, סטאלין הגדול מרגיש הרחק במוסקבה שאני חוטף תנומה באמצע משמרתי! אם ככה הענין לא פשוט! מהיום הלאה אשמור כהלכה!" ומאז חדל השומר לישון. כל מי שהיה צריך "לסחוב" משהו מבית החרושת לא היה מסוגל לעזוב את המקום מבלי שהשומר ימצא ויגלה מה שהביא בכליו. התחילו לכן להתחלק עמו בשלל וכבר היתה לו פרנסה בשפע. או-אז אמר הגוי לעצמו: "ה'סטאלין' הזה בטח היה פעם שומר כמוני ("אוחראניק" בלשונם), והוא מיטיב לדעת שכאשר ישנים אין פרנסה!"

בנפשנו נביא לחמנו

יום רודף יום, שבוע חולף ושבוע בא, והנה מגיע כבר הקיץ השני לשהותנו בסיביר. שוב התחלנו הבחורים להתגנב אל הכפר "זאקאווראשינא" במטרה להשיג דברי אוכל. דא עקא שבמרוצת הזמן אזלו אצלנו הפריטים שנחשבו אצל הכפריים ברי-חליפין תמורת אוכל. נודע לנו שהם מעונינים בפטריות ואוכמניות אדומות. הם מולחים אותם וכובשים במלח לצורך החורף. התחלנו ללקט ביער אוכמניות ופטריות והבאנו אותם אל הכפר. תמורת כל דלי קבלנו שני דליים תפוחי אדמה או ירקות אחרים. היתה זו אמנם עבודה מפרכת ללכת רגלי עם מטען כבד 15 ק"מ לכל כיוון. אך מה לא עושים בכדי להביא אוכל למשפחה?!

באמצע הקיץ של שנת תש"א פלשו הגרמנים לבריה"מ. מיד קראו את הציבור לאספה והודיעו לנו על פרוץ המלחמה, ועל הצורך לתרום למאמץ המלחמתי, אם ע"י הוספת שעות עבודה בהתנדבות, וכן בניכוי תרומה מהשכר שאנו מקבלים בעד עבודתנו ל"מלוה מלחמה". את ה"מייסטר" הראשי סולוביאב גייסו לצבא. נשארנו רק עם ה"מייסטר העיוור" ועוזר אחד. לבסוף בתחילת חודש אלול הודיעו לנו, כי ע"פ הסכם מיוחד בין הממשלה הרוסית וממשלת פולין הגולה, שמושבה בלונדון, בראשותו של הגנרל שיקורסקי, יהיו מעתה כל אזרחי פולין הנמצאים ברוסיה משוחררים לחלוטין, ואנו רשאים לנסוע לכל מקום שנרצה ברחבי רוסיה.

פרק חמשה עשר

מעבודת פרך לחיי צער

עוזבים את היער

רוב הציבור התחיל להתכונן מיד לעזיבת היער בהקדם האפשרי. בעיקר רצו להספיק לפני שירד השלג הראשון, בידעם שאחריו במשך כל החורף אין יוצא ואין בא. יצאו עם מעט מטלטלים על הגב לכיוון הכפר "זאקאוואשינא", וכל אחד חיפש שם לעצמו אכסניה ארעית אצל אחד התושבים, אשר גילו נכונות מופתית לעזור לאנשים.

אנחנו באופן פרטי לא ידענו מה לעשות. אבא ז"ל היה עדיין מאושפז בבית החולים. הרופאים ניסו להוריד לו את הגבס, אך ברגע שניסה להציב את רגלו על הריצפה, הרגל התקפלה. התברר שהעצם השבורה לא התאחתה מכיון שחסרו כשניים וחצי ס"מ מהעצם שהתפוררו בעת התאונה. היה נחוץ עכשיו לנתח מחדש ולנסות שוב לאחות את שברי הרגל, אך לשם כך לא היו לבית החולים כל אמצעים, לא ברופאים ולא בציוד רפואי.

אמא ע"ה יצאה ל"סוזון" כדי לראות איך אפשר להוציא את אבא משם ולאן. היא נשארה שם ימים אחדים ובאותו זמן היער התרוקן. ה"מייסטרים" הסתלקו וגם כל הציבור עזב. עתה נשארנו לבד אני ואחי דוד, נערים בודדים בין שמים וארץ ויער, נערים יהודים. ישבנו כל היום והסתכלנו לכיוון השביל היוצא מן היער, אולי מישהו מגיע, אך לא ראינו נפש חיה. גם לא ידענו מה קרה עם אמא. אחרי שחלפו עלינו ימים שלמים במצב זה, ראינו יום אחד לעתותי ערב דמות נעה מן היער בכיוון אלינו, רצנו החוצה - והנה אמא באה!

אין לתאר את התרגשותה אחרי שנודע לאמא ע"ה כי נשארנו בודדים ביער. חשבנו ביחד מה לעשות עם אבא, וסיכמנו כי ברגע שיהיה לנו מקום מגורים, נוציא אותו מבית החולים. פנינו לצאת מהיער לכיוון הכפר, אחרי שארזנו את החפצים, אך נוכחנו לראות שלא נוכל ללכת רגלי עם המטען שלנו. גם לא היינו בטוחים שאחי הקטן יהיה מסוגל לעשות ברגליו את כל הדרך הארוכה.

הלכתי אז לבדי אל הכפר, שם ניסיתי להשיג עגלת-יד שנוכל להעמיס עליה את החפצים, וכן את אחי הקטן. אחרי מאמצים ותחנונים רבים מצאתי גוי אחד שהסכים להשאיל לי עגלה מתאימה וחזרתי מיד על עקבותי. למחרת בבוקר יצאנו לדרך, כשאני רתום אל העגלה מלפניה, ואמה עוזרת לי ודוחפת אותה מאחור. עבר עלינו יום שלם עד שהצלחנו להגיע אל הכפר כשאנו שבורים ורצוצים. בבית הראשון שהתדפקנו על פתחו נתנו לנו להיכנס ללינת לילה.

בדרכי נוד

למחרת התחלנו מיד להתענין בנוגע להמשך, כיצד מגיעים מכאן לתחנת הרכבת הראשונה בעיירה "צ'רפאנובו". כל הציבור אנשי שלומנו כבר עזבו את הכפר. סיפרו לנו שהם פנו לעיירה הסמוכה שבה נמצאת טחנת קמח, אליה מגיעות משאיות עמוסות תבואה מ"צ'רפאנובו", ובחזור המשאיות ריקות ואנשים עולים עליהן לנסיעה. שכרנו עגלה ופנינו גם אנחנו אל העיירה. כאן הכניסה אותנו משפחה רוסית אל דירתה שהכילה שני חדרים בלבד. את החדר הקדמי שדרכו נכנסים הביתה היקצו בשבילנו והמשפחה הצטמצמה בחדר הפנימי. האדון בעל הבית היה לנו לעזרה והשיג עבורנו עגלה שהבעלים שלה היה מוכן לנסוע עם אמא ל"סוזון" כדי להביא את אבא מבית החולים.

אחרי יומיים הם הגיעו בשלום. משפחתנו התאחדה עכשיו מחדש. אבל, אבא לא היה מסוגל לנוע מעצמו. הורדנו אותו ישר מן העגלה אל כסא. הוא לא היה מסוגל להציב את רגלו על הקרקע. התחלנו לחפש ולשאול, אולי נשיג עבורו קביים, אך כל חיפושינו העלו חרס. חשבנו כל מיני תחבולות, עד שאי-מי העלה רעיון שאפשר להישען בשתי ידיים על "טבורט" (כסא ללא משענת) ולדלג ממקום למקום ע"י הזזת הכסא, בעזרת קפיצה על הרגל הבריאה. אבא ז"ל התחיל להתאמן בצורת הליכה זו, וכשהתאמץ התיישב לנוח מעט ואחר המשיך הלאה. נשתמרו ברשותו מעט מטבעות כסף פולני בני 5 ו-10 "זלוטי" שניצוקו

מכסף טהור. במטבעות האלה שילמנו עבור הכסא. כה מצאנו "פתרון" לשאלת ההליכה.

ושוב התחלנו להתענין כיצד משיגים משאית. מתחילה היה נראה שהדבר לא ניתן לביצוע. הסתובבו בעיירה עשרות משפחות שהיה גם כסף ברשותם, ולא הצליחו בשום אופן להשיג משאית, שכן על כל משאית שהגיעה אל טחנת הקמח היו קופצים רבים, וכל המרבה במחיר הוא שקיבל. על פי רוב הגיעו המשאיות לפנות ערב, בלילה היו פורקים מעליהן את המטען, ולמחרת בבוקר היו יוצאות בחזרה ל"צ'רפאנובו". הנהגים היו נשים. זאת משום שהגברים היו מגוייסים כעת למלחמה בגרמנים.

תושייתה של אמא ע"ה

והנה בערב הראשון ניגשה אמא אל נהגת אחת וסיפרה לה את מצבנו, שיש לה בעל נכה וילדים צעירים, עד שזו ריחמה עליה והבטיחה שבבוקר היא תבוא לקחתנו. אמא התענינה האם היא זקוקה למשהו. האשה ענתה במלה אחת: נעלים! ואמא חלצה מיד את נעליה מרגליה והושיטה לה. סוכם באיזה מקום היא תחכה לנו לפנות בוקר. היינו כמעט בטוחים שנשארנו בלי נעליים ובלי הסעה. אבל, בסיעתא דשמיא, היא הגיעה בבוקר והסיעה אותנו.

הגענו ל"צ'רפאנובו" לפנות ערב. הנהגת שחששה מפני הממונים עליה הורידה אותנו בכניסה לעיירה. נשארנו נבוכים עם החבילות, כשאבא ז"ל יושב על הכסא, מבלי לדעת לאן לפנות. ניסינו להתדפק על פתחי הבתים. באחדים מהם לא פתחו. לבסוף שפר עלינו מזלנו בבית אחד ואשה פתחה לנו והכניסה אותנו לדירתה. אף סידרה עבורנו מקומות שינה על גבי התנור, שנמצא ברוסיה בכל בית, והיא עם ילדיה פנו לחדר השני. עם זאת הזהירה אותנו, היות ובעלה חוזר בלילה שיכור, שנשתדל שהוא לא ירגיש שנמצאים בבית אנשים זרים, ולפחות עד הבוקר, שאז כבר יתפכח משכרותו.

לא היתה לנו ברירה. עלינו אל התנור. באמצע הלילה חזר ה"תכשיט" שיכור כלוט, ורצה ג"כ לעלות לישון על התנור. כנראה שזה היה מקומו הקבוע. היא עשתה כל תחבולה שביכלתה כדי להניאו מכך וספגה מידיו מכות. בסופו של דבר הוא נרדם על הריצפה והיא הכניסה אותו לחדר השני. גם אנחנו נרדמנו מהרה מרוב עייפות

אחרי טלטולי הדרך. למחרת בבוקר היא סיפרה לבעלה שיש אורחים בצל קורתם והוא התנהג כלפינו באדיבות יוצאת מהכלל. לא האמנתי שזה אותו גוי שיכור מאמש. עכשיו הוא הוכיח כלפינו דאגה ומסירות. הלך עמנו לקנות קמח, הסיק את התנור ועזר לנו לאפות לחם, לחמים עגולים גדולים, כדי שנוכל להצטייד היטב לדרך הארוכה המצפה לנו, מבלי לדעת לאן פנינו מועדות.

נוסעים לקזחסטאן

ללא שהיות חקרנו ודרשנו להיכן אנשים נוסעים כעת. התברר שהיהודים כולם בורחים מסיביר לעבר אסיה התיכונה לארצות החמות והקרובות לאירן, במטרה להתקרב לארץ ישראל. בעיר חלפה הרכבת הטראנס-סיבירית שנסעה לכיוון אלמא-אתא, בירת קזחסטאן. מכרנו בגדים והשגנו כסף שהספיק לקניית כרטיסים, עלינו על הרכבת, ונסענו בה ימים אחדים, עד בואנו לאלמא-אתא, זה שם העיר שתרגומו הוא "בירת התפוחים".

עבורנו היתה נסיעה זו בגדר חוויה, שכן לראשונה מזה זמן רב אנחנו מוצאים את עצמנו נוסעים בקרונות אנושיים, ולא ברכבת-משא שנועדה לבהמות ועגלים. על אם הדרך נכנסנו בשיחה עם נוסעים אחרים ושאלנו, היכן נמצא בית-חולים כירורגי מעולה, שיוכלו בו לעזור לאבא בשיקום וריפוי רגלו. אמרו לנו שיש "אינסטיטוט" (מרכז רפואי) מובחר בעיר "צ'ימקנט", אליו מביאים את פצועי המלחמה, ושם הוא המקום המתאים.

באלמא-אתא ירדנו מהרכבת וקנינו מיד כרטיסים להמשך הנסיעה ל"צ'ימקנט". בעת ההמתנה לרכבת נכונה לי אכזבה. התחשק לי לקנות תפוחים, ובאמת היו שם פירות יפים במיוחד, שמזמן לא ראינו כמותם. עמדתי איפוא בתור לקנות. אולם עד שהגעתי אל הזבנים ושקלו עבורי תפוחים ורציתי לשלם, התחוור לי ש... הכסף נעלם. כייסים טיפלו בי מבלי שארגיש. כה חזרתי אל הורי בבושת פנים ללא תפוחים ובלי כסף.

ובכן: המשכנו ל"צ'ימקנט". כאשר הגענו לשם הוכנסנו לאולם גדול של מיבנה סמוך לתחנת הרכבת. המקום היה מלא מפה אל פה. מצאנו פיסת ריצפה ונשכבנו עליה. היה שם ערב-רב של אנשים, בתוכם גם יהודים משוחררי סיביר, וכן יהודים יוצאי אוקראינה שברחו מאימת הגרמנים, אשר פלשו לאחרונה לתוך

רוסיה. השלטונות העמידו לרשותם רכבות ומי שהצליח לברוח ניצול בדרך זו מצפרני הנאצים ימ"ש. פגשנו שם את ר' הרש לייב פוטר ז"ל, חבר נעורים של אבי ז"ל, מטומשוב. הוא היה שם יחד עם בנו, ובהכירו את הליכות המקום, הזהיר אותנו שצריכים פה לשמור על כל דבר בשבע עינים, אחרת הוא נעלם מיד. כאשר שוכבים לישון יש להחזיק הכל מתחת לראש. אכן גם זה לא עזר. מיד בלילה הראשון גנבו לי את הנעלים שהטמנתי מתחת לראשי.

חוות דעת רפואית

אותנו העסיקה בעיקר השאלה: כיצד מגיעים אל בית החולים שהופנינו אליו? אחרי חיפושים מצאנו את המקום, ואמא ע"ה נשארה שם עם אבא ז"ל במשך יומיים, עד שהוא התקבל אצל הרופאים לאיבחון.

לדבריהם כן התאחו שברי העצם אהדדי, אבל, בצורה לא נכונה. כתוצאה מכך התעקמה הרגל והתקצרה בשניים וחצי ס"מ. הפתרון במקרה כזה הוא לשבור את העצם מחדש ולחברה שוב בניתוח בצורה הנכונה. אפס כעת בימי חירום ומלחמה יש להם דברים יותר חשובים לעסוק בהם, מאשר לטפל בשבר ישן, ולכן הם ישתדלו כרגע לצייד אותו בקביים שיאפשרו לו ללכת ברגליו, ועם השבר הוא ימתין לזמנים יותר טובים. במחסן המרכז הרפואי לא היו אז קביים, אך הם הבטיחו שתוך יממה אחת הם ישיגו עבורו זוג קביים. אמא חזרה אלינו ואבא נשאר ללינת לילה בביתן שומר ביה"ח אשר סידר למענו מקום שינה על גבי שולחן.

חלום ופשרו

כפי שאבא סיפר, הוא ראה בלילה בחלומו את דודתו אחות אביו ר' אריה ז"ל, אשה צדקת, והיא שאלה אותו מה הוא עושה כאן? לאחר שסיפר לה את כל ההרפתקאות שעברו עליו, אמרה לו: "תרד מן השולחן, הנך מסוגל לעמוד על הרגל..." הוא הרגיש באופן מוחשי שהיא אוחזת בו ועוזרת לו לרדת מהשולחן. והנה פתאום התעורר ואכן מצא את עצמו ניצב על הריצפה בשתי רגליו - ויהי לפלא.

אף למחרת, כאשר אמא באה אליו לבית החולים, מצאה אותו עומד על רגליו. סוף דבר היה שסיפקו להם את הקביים, במחיר שלושים רובל, והם שבו אלינו.

יוצאים לטאשקנט

מ"צ'ימקנט" המשיך רוב הציבור לנוע לעבר "טאשקנט", בירת אוזבקיסטאן, שם נמצא ריכוז גדול של פליטים, ומשם כל אחד חיפש לעצמו יעד מתאים. ובכן נסענו גם אנחנו ל"טאשקנט" המרוחקת מ"צ'ימקנט" כ-200 קילומטר. בבואנו לשם ראינו בקידמת בית הנתיבות רחבה ענקית ופארק עם מיבנים בתוכו. כל השטח הזה היה מלא וגדוש אלפי בני אדם על מטלטליהם, המון רב שהכיל מבוגרים וילדים, כולם שרועים בחוץ על האדמה מבלי שאי-מי ידאג להם.

לא היתה בפנינו שום ברירה אחרת. הצטרפנו גם כן אל ההמונים אחרי שמצאנו לעצמנו פיסת קרקע פנויה בה יכולנו להתמקם.

המיפגש המרגש עם קרובי משפחה

הפעולה הראשונה שכל אחד מן הפליטים עשה בהגיעו למקום חדש היתה: חיפושים. היו מחפשים אולי נמצא בקרב ההמון מכר או קרוב משפחה. והנה סמוך לאחד המיבנים שבפארק מצאנו את הדוד רבי שלמה דוב קליינמן זצ"ל, אחי אמא ע"ה, יחד עם אשתו ושלושת ילדיהם. לשמחתנו לא היה גבול. סוף סוף זכינו למצוא מישהו קרוב, שנוכל להיות ביחד עמו, ולא ניטלטל בודדים עם אבא מוגבל וחולה.

דודנו רבי שלמה דוב היה גאון וצדיק. לפני המלחמה שימש כשוחט ומו"ץ בעיר רוזוואדוב. גם כעת לא הכירו בו שום שינוי מכפי שהיה בבית. אחרי כל הגלויות והתלאות הוא הוסיף להיות אותו "צדיק באמונתו יחיה", עם כל החומרות וההידורים, ומרוב זהירות במאכלים היה מתענה ימים שלמים עד שהשיגו עבורו משהו שהתאים לדרישותיו. גם הילדים הקטנים שלו התנהגו בהתאם: רחל הגדולה, ואחותה איטל'ה, ואחיהם הקטן מרדכי יוסל'ה בן השלוש, אשר זה מקרוב גזזו את שערותיו ומראהו היה נהדר עם פיאותיו הבלונדיניות הגדולות.

יום אחד ישבתי לבד עם הילדים האלה. ההורים הלכו לראות או לסדר משהו. והנה מתקרבת אלינו אשה יהודיה, רוסית, עם עוגיה ביד ומגישה בלבביות למרדכי יוסל'ה הקטן. הוא היה רעב למדי באותה שעה, ואעפ"כ אמר לה: "אינני רשאי לקחת את העוגיה מידך", "דער טאטישי לאזט דאס נישט עסען" - "אבא אינו

מרשה לי לאכול את זה". לשמע התשובה של הילד המקסים פרצה האשה בבכי מרוב התרגשות. למגינת לבנו תוך זמן קצר נפטר מרדכי יוסל'ה ע"ה, וכן איטל'ה ע"ה, כתוצאה ממגיפת חצבת שהתפשטה בסביבה.

הסיפור המופלא בגנרל רוסי שרבי שלמה דוב זצ"ל התפלל לרפואת בתו

מקום משכנו של הדוד רבי שלמה דוב זצ"ל היה בקירבת טשקנט בעיירה "יאנגי-יול". כאן ישב על התורה והעבודה, כאשר באמנה אתו בזמנים הטובים, ורבים חסו בצלו. בדירתו התקיים "מנין" קבוע והתקבצו שם יהודים מכל חוג, לרבות חסידי ליובאוויטש, אשר היה להם לעינים בכל דבר הלכה ומנהג. המקום נעשה אבן שואבת לכל דכפין. גם כל מי שחיפש כתובת להסתיר דברים שחשש להחזיק עמו בביתו הגיע הנה והשאיר פה את "אוצרו". וד"ל.

באחד הלילות נשמעו שם דפיקות בדלת. ברוסיה דאז דפיקות כאלו גרמו לך מיד - ובצדק רב - דפיקות לב. ואמנם נשמעו קריאות מבחוץ שאלה אנשי צבא, הדורשים לפתוח את הדלת, ומי יהין לסרב להם. אף שאלו, האם ה"פופ" (דהיינו ה"רב") נמצא בפנים, ואין לשער את הפחד והאימה שאפפו את אנשי הבית ברגעים הללו. חששו מפני הגרוע מכל. לבסוף ניגש רבי שלמה אל הדלת ושאל לחפצם. הם ענו שבחוץ עומד המפקד של הנ.ק.וו.ד. בדרגת "גנרל - פולקובניק" ומעונין לשוחח עמו.

פתח רבי שלמה דוב את הדלת והגנרל בהיכנסו הורה למלוויו שימתינו עליו בחוץ. לאחר שהציג את עצמו כמפקד המשטרה החשאית בעיר הגדולה טשקנט, הגיד האיש לרבי שלמה, שהוא הגיע אליו כדי להמתיק סוד עמו בענין גורלי ביותר.

מה היה ה"סוד"? "אני יהודי" התוודה הגנרל בפניו "ויש לי בת יחידה המאושפזת עכשיו בבית-חולים ומצבה אנוש. סכנה מוחשית נשקפת לחייה. טובי הרופאים המומחים שטיפלו בה נואשו מלהעלות לה ארוכה. אולם אני נזכרתי ששמעתי פעם בבית אבא, כי יש צדיקים המחוללים נפלאות בכח תפילתם, וגמרתי בלבי לפנות אל רב יהודי צדיק שיתפלל ויעתיר לרפואת בתי". בצר לו, המשיך וסיפר, פנה ליהודים שונים שיכוונו אותו אל רב כזה בטשקנט, אבל אף אחד מהם לא ידע (פחדו כמובן) להגיד לו איה משכנו, עד שסו"ס השיג איכשהו את הכתובת של רבי שלמה דוב ב"יאנגי-יול" ואחת שאלתו ובקשתו שיסכים להתפלל עבור בתו היחידה. "כל מה שהרב ידרוש אהיה מוכן לעשות" הצהיר בפאתוס.

פנייתו הישירה של ה"גנרל פולקאוניק" הביאה את רבי שלמה דוב במבוכה. החשש היה רציני למדי שמא בדרך זו טומנים לו הרוסים מלכודת ואח"כ ישפטוהו וימצאו תואנה להענישו במאסר ובגרוע יותר. אעפ"כ התחזק וענה למפקד, כי אמנם אין הוא רב ולא צדיק, אבל הוא מוכן לנסות ולהתפלל לרפואת הבת, שירחמו עליה מן השמים. ברגע זה פרץ האיש בבכי נסער והתחנן אליו: "אמור נא, רבי, איזה דבר טוב אוכל לעשות לטובת יהודים - ואעשה כמיטב יכלתי". נענה רבי שלמה ואמר לו: "הלא בודאי ידוע לך שבסביבה זו, בתחום שיפוטך, שרויים כעת הרבה יהודים פליטים שברחו או גורשו מפולין. ברור שכאשר המלחמה תיגמר הם יצאו מכאן וישובו לפולין, אך בינתיים בהיותם פה הם נאלצים לעסוק בכל מיני "ענינים" כדי להתפרנס ולהתקיים מבחינה כלכלית. אי-לכך קבל על עצמך, שבכל מקרה שיבוא לפניך ענין כזה שביכלתך לעזור ליהודי ולחלצו מצרתו תעשה כן - ובזכות זה תיוושעו אתה ובתך החולנית!" מיד נתן לו האיש הבטחה חגיגית שיקיים כדבריו בכל ההתאמצות ורבי שלמה דוב האציל לו ברכתו.

ויהי כשחלפו שבועות אחדים נשמעו שוב באישון לילה דפיקות בדלת דירתו של הדוד. הפעם הגיע אליו ה"גנרל-פולקאוניק" כדי להביע רגשי תודה והכרת טובה, שכן התחולל שיפור עצום במצב בתו היחידה, והיא הבריאה ממחלתה שלא כדרך הטבע, אין ספק בלבו שרבש"ע שמע לקול תפילתו של רבי שלמה דוב ובזכותו נרפאה. לא די בכך, אלא מכיון שבדעתו לערוך בקרוב נשף חגיגי לכבוד החלמתה, מתכבד הוא להזמינו שיבוא יחד עם בני משפחתו להשתתף בחגיגה. "אינני חושש לספר לכולם שהתפילות של ה"פופ" היהודי המה שסייעו לרפואתה בזמן שקצרה יד הרופאים להושיעה". התנצל רבי שלמה דוב והגיד לו שנמנע ממנו לבוא אישית אל הנשף, בהוסיפו, שלפי דעתו טוב יעשה המפקד אם לא יגלה לחבריו את כל הסיפור, אשר עלול לגרום לו אי-נעימות ונזק חלילה. סבר וקיבל האיש את עצתו ובמרוצת הזמן היו, אכן, כמה וכמה מקרים שע"פ פנייתו של רבי שלמה דוב הואיל הלה לחלץ יהודים מצרות.

חיפושים אחר עקבותיו של סבא ז"ל

כאמור ישבנו בינתיים או שכבנו תחת כיפת השמים. בכל יום היה צפוי שתתחיל עונת הגשמים. מזג האויר היה מאד דומה לזה שבארצנו הקדושה. לא ידענו לאן נפנה. יום אחרי יום עמדנו ברציפים של מסילת הברזל, בהם חלפו בזו אחר זו מאות רכבות מלאות פליטים יוצאי אוקראינה, או משוחררי סיביר. נציגי השלטונות

הכריזו ברמקולים על היעד של כל "שאַלון" בפני עצמו והוסיפו קרונות בלי הגבלה לפי מספר המבקשים לנסוע, הכל בכדי להיפטר מן האוכלוסין המרובים שנדחסו ומילאו את הפארק.

יום אחד חלפה רכבת ופגשנו בתוכה את ידידנו מטעשין, ר' אליהו שארף ומשפחתו. הוא שמח מאד לראותנו ומסר לנו דרישת שלום חיה מקרובינו, שכן פגש באחת הרכבות את סבי ר' אריה הלר ז"ל יחד עם בניו ר' ברוך ור' יחזקאל הלר, גם חתנו ר' העניך אדלר היה עמהם, והם בדרך ל"פרגאנה". אבא ז"ל החליט על אתר, כי במצבנו עדיף להצטרף אל בני משפחתו, ויש להתענין האם יש ג"כ "שאַלון" ל"פרגאנה". והנה ביום מן הימים נשמע קול הכרוז: "עכשיו יוצאת רכבת ל"פרגאנה" וכל המעונין להצטרף לנסיעה יכול לעשות זאת".

מיד אספנו בחפזה את המטלטלין שלנו. נפרדנו מן הדוד רבי שלמה זצ"ל ועלינו על קרון משא, יחד עם מספר משפחות נוספות, אך להוותנו התחילה כאן עבורנו דרך יסורים בל ישוערו.

לא היה שום אחראי לרכבת שלנו. כל מפקד תחנה שעצרנו בה החליט על דעת עצמו, האם להורות לקטר להמשיך בנסיעה, או בחפצו לפרק את הקרונות מהרכבת ולהשאירן במסילה צדדית ללא שום הסבר, ושמא לחברם לרכבת אחרת. התגלגלנו שבועות שלמים בדרך שנמשכת בדרך כלל יום וחצי בלבד. הכינים עקצו וכירסמו בנו. בין הנוסעים פרצו מחלות. שברנו את רעבוננו באוכל מכל הבא ליד. לאחר שטולטלנו במשך כמעט חודש תמים הגענו לתחנת "גורצ'קובו", הסמוכה ל"פרגאנה", אליה הרכבת בכלל לא נכנסת.

בכל מקום באוזבקיסטאן היו בתי-תה ("צ'ייכאנא") ציבוריים, בהם ישבו האנשים ובילו שעות שלמות על כוס תה ירוק, ישבו ושוחחו. נכנסנו גם אנו ל"צ'ייכאנא" כזאת ונשכבנו בפינה. אף אחד לא גירש אותנו. אמא ע"ה היא שיצאה רגלי העירה כדי למצוא את בני המשפחה. מה מאד היא נכזבה, כשלא הצליחה לעלות על עקבותיהם. מכל היהודים שפגשה בעיר זו לא היה אחד שראה אותם או ידע על מקום המצאם. ברגע מסוים היא פגשה את משפחת וינברג מקראקא. הם היו מחותנים של סבא והיו אמורים להכירו. לדבריהם לא יתכן שסבא ובני לוייתו נמצאים בעיר והם לא ידעו מכך. אבל, אמרו, אולי הם התעכבו בדרך בגלל סיבה כלשהי ועוד יגיעו לכאן.

הם הציעו לנו את עזרתם למצוא עבורנו מקום מגורים, כאשר נבוא העירה, וכך באמת עשו. אלא כל מה שמצאו היה חדר בודד בבית בנוי מחימר, מן הסוג שהגמרא מספרת על אנשי השרון שכהן-גדול התפלל בעדם שלא יעשו "בתיהם קבריהם". זה בית שקירותיו בנויות מחימר והתקרה מורכבת מלוחות עץ, עליהם העמיסו שוב שכבת חימר בשיפוע, כדי שהגשמים יגלשו למטה. מדי שנה היו מוסיפים עוד חימר וטייחו בו את הסדקים שנוצרו במשך הקיץ. בסופו של דבר, כתוצאה מן העומס הרב, והרקבון המצטבר של לוחות העץ, הבית קורס בבת אחת - ללא שום התרעה מוקדמת - ואכן גם לנו קרה כדבר הזה. בעונת הגשמים לפתע פתאום באישון לילה נפער חור ענק בקיר ושמענו רעש. קמנו בבהלה. בקושי הספקנו להוציא את החפצים שלנו החוצה וברחנו - והבית קרס תחתיו.

בית זה היה חלק משכונה עניה בפרברי העיר ("ינגיצ'עק"). הסימטאות היו שם מלאות בוץ עד לברכיים. התחבורה התנהלה כאן על עגלות רתומות לגמל שהכילו פלטפורמה עם שני גלגלי ענק ("ארבה") בגובה 3 מטר. הגמל עם רגליו הארוכות ועם הגלגלים הגבוהים מסוגל היה לצלוח את הביצות.

ביני וביני התחלנו לצאת לשוק ולחפש במה להתפרנס. וכל יום היה מיוחד עם הנס שלו. פעמים סחרנו בלחם, פעמים בשמן וכיוצא, סחרנו בכל מה שנזדמן ובא ליד, העיקר להרויח מטבע שנוכל להשיג תמורתו מעט לחם ומרק לשבור רעבוננו. יום אחד חזרנו מן השוק בלי להרויח אף פרוטה וכמובן בלי אוכל. לפתע באמצע הדרך גילינו "פיתה" גדולה טריה שנאפתה מקמח לבן נקי. ה"פיתה" הזאת נחה לה על האדמה בבוץ, כאילו היא מחכה לנו, וראינו בכך נס מן השמים.

ושוב חלפו כשבועיים ואת סבא לא רואים. אחרי זמן התברר שהם אמרו לר' אליהו שארף כי הם נוסעים ל"פרונזא" בירת טטריסטן, שנמצאת הרחק הרחק ממש בכיוון הנגדי, אלא שנתחלפה לו "פרונזא" ל"פרגאנה". נסתרים דרכי ד', ובודאי כך נגזר בשמים ממעל, וכך היה צריך להיות. נפרדנו מן הדוד רבי שלמה, ואת סבא לא פגשנו, ונשארנו שוב בלי קרוב וגואל.

גזירת ה"קולחוזים"

בינתיים הגיע הקיץ ויחד עמו נחתה על ראשנו גזירה חדשה. השלטונות אספו את כל הפליטים הנמצאים בעיר והעמיסום על רכבות. הסבירו לנו שיביאונו ל"קולחוזים" בהם נוכל לעבוד ולהתפרנס בכבוד. כל מי שהצליח להסתתר מפניהם

נשאר במקומו, אך אותנו הם תפסו והובילו שלא בטובתנו אל תחנת הרכבת. והנה אנחנו שוב במסע אל הבלתי-נודע. באותה רכבת פגשנו את אחד מחשובי בעלי-בתים בעירנו, ר' יחזקאל קלפהולץ שמו, שהיה בנו של ראש הקהילה ר' משה קלפהולץ, ובשעתו ניהל בהצלחה מפעל לייצור חולצות. הוא ברח מן הבית בגפו, המשפחה נשארה מאחור, ובהיותו בודד וגלמוד שמח שבעתיים להימצא בחברתנו.

כשחלפו ימים אחדים עצרה הרכבת שלנו בעיר הנקראת "אוש". הורידו אותנו בחשכה מן הקרונות והסבירו לנו, שה"קולחוז" אליו אנו אמורים להישלח נמצא בהרים הסמוכים, וניתן להגיע אליו ברכיבה על גמלים. אפס מכיון שלא העמידו לרשותנו די גמלים, הילדים והחבילות יוטענו על גבי הגמלים, והמבוגרים יעפילו ההרה רגלי. לבנו נחמץ מכל הרעיון והתחלנו לחפש דרכי מילוט.

בריחתנו ברכבת

במשך הלילה קלטה אזנינו שמועה, כי בבוקר תעבור במקום רכבת "אקספרס", בקו וולאדיבוסטוק-מוסקבה. הצלחנו איכשהו לרכוש כרטיסים וחשבנו לנסות ולברוח בחזרה. הפקיד באשנב של מכירת הכרטיסים אמר לנו, שאין שום סיכוי כי יעלה בידינו לעלות אל הרכבת, היות והיא מגיעה עמוסה עד אפס מקום. מאות אנשים מחכים עליה מזה ימים ואינם מצליחים לעלות. למרות אזהרתו החלטנו לקנות כרטיסים.

והנה הגיעה הרכבת. לכל קרון הצמידו אשה מבקרת ("קונדוקטורית") מיוחדת. דלת אחת של הקרון היתה מוגפת וסגורה לחלוטין. בדלת השניה עמדה אשה זו והכריזה שאין מקום ואי-אפשר לעלות. אמא ע"ה הראתה לה זוג מגפיים שנעלה לרגליה, הרמז היה שקוף, ואנו התחלנו לצעוק "תנו לעלות לאינוואליד עם הקביים..." בניסים ממש הצלחנו להעלות פנימה את אבא ואמא ואת אחי הקטן. ברגע שאני רציתי ג"כ לעלות, התחילה הרכבת לזוז והדלת נסגרה.

פתחתי בריצה אחרי הרכבת, כל עוד שהיא התקדמה באיטיות, והצלחתי לקפוץ על המדרגות של אחד הקרונות האחרונים. זאת היתה הדלת הנעולה שגם ל"קונדוקטורים" לא היתה אפשרות לפותחה. נצמדתי בכל כוחי למשענת העליה של המדרגות והרכבת טסה. נשבה אז רוח עזה מאד ורק במאמץ על-

אנושי הצלחתי להיאחז במעקה. אינני יודע מהיכן שאבתי את הכוחות לכך. ה"קונדוקטורית" שחשבה כי עליתי ללא כרטיס איימה עלי מבפנים. רמזתי לה בתנועות ידי שהכרטיס שלי נמצא באחד הקרונות קדימה, אבל היא כנראה לא הבינה והמשיכה לאיים, אולם בין כה וכה במהלך הנסיעה נחסמה הדרך גם בפניה ונבצר ממנה להרע לי.

באותו זמן ישבו הורי בקרון שלהם אפופי פחד. הם לא ידעו ולא היו מסוגלים לשער מה קרה לי. אני כשלעצמי נשארתי בודד בלי כסף ברשותי. רק אחרי נסיעה של כשעה וחצי הרכבת נעצרה ואני רצתי מיד אל הקרון שלהם. עכשיו התברר פתאום שחסרה המזוודה היחידה שהיתה עמנו, ובה כל מה שנותר לנו מרוב נדודים וטלטולים, שכן מרוב בהלה שכחנו מקיומה. אמא ע"ה ירדה מיד מהרכבת כדי לחזור אל המקום שיצאנו ממנו, ואנחנו המשכנו בנסיעה חזרה ל"פרגאנה". ירדנו ב"גורצ'קובו", התמקמנו ב"צ'ייכאנא" שע"י הרכבת, וחכינו לבואה של אמא. אחרי יומיים שבה אמא עם המזוודה בידיה. התברר כי ר' יחזקאל קלפהולץ, שלא רצה לחזור יחד עמנו, נשאר שמה, והוא אשר מצא את המזוודה ושמר עליה עד שאמנו הגיעה.

צרה רודפת צרה

כעת התרגשה ובאה עלינו צרה אחרת. אמא חזרה עם חום גבוה, לקתה במחלת מעיים הנקראת "דיזנטריה", איבדה דם רב ושכבה בחוסר-אונים. לא ידענו לאן לפנות לשם עזרה רפואית. הלילה ירד ונרדמנו כולנו תשושים ועייפים, לפתע העיר אבא אותי מן השינה וסיפר: ראיתי עכשיו בחלום את חותני הסבא רבי אלעזר מאיר ז"ל אומר לי: "קום והצל את בתי, השקה אותה כוס מלא יין אדום..."

מהיכן משיגים באמצע הלילה יין אדום? רצתי מהר אל תחנת הרכבת, שם נעצר באותו רגע "שאַלון" עם פליטים מאוקראינה, והרמתי את קולי בצעקות: "למי יש יין, למי יש יין!" כך רצתי וצעקתי מקרון לקרון. והנה באחד הקרונות האחרונים נפתח חלון ואשה יהודיה שואלת אותי: "יינגעלע, וואס ווילסטו?" הסברתי לה שאני זקוק בדחיפות לכוס יין בשביל רפואה. כהרף עין שלפה האשה מתרמילה בקבוק יין אדום והושיטה לי - ראיתיה כמלאך מן השמים! רצתי אל אמא, פתחתי לה את הפה, והשקיתי אותה את היין בעזרת כפית, עד שהצליחה ללגום את כל

הבקבוק שהכיל כרבע ליטר. היא נשטפה מיד בזיעה ועד הבוקר פסק הדימום בחסדי השם לחלוטין.

כעבור יום שלם היא קמה כבר כאשה בריאה והלכה העירה לחפש עבורנו מקום מגורים חדש. דא עקא שחיפושיה העלו חרס. לא נמצאה עבורנו דירה להשכרה. בלית ברירה הואילו שני האחים וורצל, מצאנז, שהתגוררו בחדר בודד בו עמדו שתי מיטות עץ רחבות, להתחלק עמנו במעונם. את מחצית החדר עם המיטה השאירו לעצמם ואת מחציתו השניה העמידו לרשותנו. שתי מיטות עץ רחבות זה היה שם כל הריהוט. בין שני חלקי החדר עמד תנור קטן אך לא היה לנו במה להסיקו.

פרק ששה עשר

מחלות ומזור

מכת הטיפוס

לא חלפו ימים ספורים ואני הנער נתקפתי בטיפוס-הבטן. העבירו אותי לבית חולים מיוחד למחלה זו ואמא ע״ה באה לשהות עמי מדי יום ביומו. בכל ביקור הביאה באמתחתה מה שהשיגה, פעם סוכריה, פעם קצת חלב. כאשר נעלמו מגופי סימני המחלה העיקריים הודיעו יום אחד כי למחרת ישחררו אותי הביתה. באמצע הלילה הרגשתי פתאום צמרמורת חזקה וחום גוויתי עלה. נכנסתי אל הרופא התורן וביקשתי שימדוד לי את החום. הוא הסתער לעברי בגערה: ״הנך בריא לחלוטין, מחר אתה הולך הביתה...״ אולם אני התעקשתי: ״דוקטור, אני מרגיש חולה, יש לי חום גבוה...״ לבסוף נאות הרופא למדוד ומצא שאני קודח ביותר מ-40 מעלות חום. מיד התחילו בבדיקות ובבוקר קבעו שלקיתי גם בטיפוס-אבעבועות וחייבים להעבירני לבית חולים אחר.

כאשר באה אמי בבוקר כדי להחזירני הביתה, הופתעה לראות שרוחצים אותי באמבטיה, על מנת שאוכל לעבור לביה״ח השני. היא עזרה בעת הרחיצה, ואח״כ נסעה יחד עמי אל בית החולים שנשלחתי אליו (ואגב: בהעברה זו מבית חולים אחד למשנהו, נעלמו ממני כל הבגדים והנעלים שלי, ונשארתי בעירום ובחוסר כל). מחלת הטיפוס המסוכנת התפתחה אז למגיפה קטלנית, בה קיפחו אלפים ורבבות את חייהם, אך בחסדי שמים שרדתי ממנה ונשארתי בחיים. כשבועיים חלפו עד שעברתי את השיא (ה״קריזיס״) של המחלה ויצאתי מכלל סכנה. גם התחלתי להתהלך על רגלי בכוחות עצמי.

אמא ע״ה הוסיפה לבוא אלי כל יום. חוסכת היתה מפיה את פרוסת הלחם האחרונה כדי שתוכל להביא לי משהו לחזקני. באחד הימים היא לחשה לי, שמחר

לא תוכל לבוא ושלא אדאג, מכיון שהיא מוכרחה למסור את הנעלים לתיקון. החדר שלי נמצא בקומת הקרקע, יכולתי לכן להציץ בלכתה דרך החלון והבחנתי שאמא פוסעת בקושי. הבנתי שהיא לא חשה בטוב. התחלתי לחשוד כי תירוץ ה"נעלים לתיקון" היה אמתלא בלבד.

והנה חלף יום המחרת והגיע היום השני. ישבתי שעות אצל החלון וציפיתי לבואה. אולם כבר נטו צללי ערב ואמא לא הגיעה. לבי ניבא לי משהו לא טוב. לפתע הגיע מאן-דהו והגיד לי שבחוץ עומד יהודי עם קביים ושואל עלי. יצאתי. היה זה אבא ז"ל שסיפר כי הביאו עכשיו את אמא אל בית החולים, אך בחוץ שרועים עוד מאות אנשים חולים שניגפו באפידמיה, וכבר הודיעו שאין מקום לאשפז אותם. אבא ביקש שאנסה לעשות משהו מבפנים, אולי יסכימו לקבל אותה.

המאבק לאישפוזה של אמא

את בית החולים ניהלו רופאים מן ה"אינסטיטוט" המוסקבאי לרפואה, בעיקר יהודים שהתפנו ממוסקבה עם התקרב החזית אליה. שם המנהלת היה אננא פאבלוואנה. הבנתי שהיא יהודיה ונכנסתי אל חדרה. התחלתי לדבר אליה ב"יידיש", אך היא העמידה פנים שאינה מבינה אותי. אמרתי לה: "שמך האמיתי אינו "אננא" אלא "חנה". גם לאביך לא קראו "פאוועל" אלא "פייוול". את חנה בת פייוול יש לך עכשיו הזדמנות לקנות את עולמך, להציל בת גדולים וקדושים!" המשכתי וסיפרתי לה ביידיש את כל הקורות אותנו, עד אשר הלב היהודי שלה נפתח במקצת, ותאמר אלי (ביידיש): "מה אני יכולה לעשות? אין לי עכשיו שום מיטה פנויה, ולפי החוק אסור לי לאשפז אף חולה מעל למספר המיטות הרשמי". אמרתי לה: "יש לי עצה! הרי בחדרי מאושפז כעת "שייגץ" ששוכב מחוסר הכרה, והוא שרוי כרגע רק בתחילת תהליך המחלה. קחי איפוא את מיטתי עבור אמא. אני בין כה וכה כבר מסתובב, ובאם מישהו ישאל עלי, או בשעות הלילה, אכנס אני למיטתו..."

לאושרי הסכימה המנהלת וע"פ הוראותיה הוציאו את המיטה שלי אל הפרוזדור, כי לא היה מקום פנוי בחדר הנשים, וכה אישפזו את אמא. היא היתה מחוסרת הכרה עם חום גבוה מעל 41 מעלות. ראשית כל הכניסו אותה לאמבטיה לשם רחיצה במים חמים. שמעתי אותה מבחוץ ממלמלת: "גן עדן", "גן עדן".

כפי שסיפרתי למעלה נשארתי בבואי לביה"ח ללא מנעלים לרגלי. בית החולים סיפק לי קבקבי עץ רעשניים ובהם הלכתי כל היום ובלילה סחור סחור סביב אמא. הד פסיעותי על ריצפת האבן נשמע היטב בחלל החדרים הגבוהים, עד שכולם קראו לי "מלצ'ק סקאבלוקמי" - הצעיר על הקבקבים. אנשי הצוות ביקשו ממני למעט ב"טיולי" ולא להפריע לחולים, אבל לא יכולתי להתאפק ולהימנע מגשת מדי פעם לראות איך מצבה של אמא. המחלה שלקתה בה היתה בשיאה וראיתי שהמצב לגמרי לא מרנין. נכנסתי אל המנהלת ושאלתי פרטים. היא הסבירה לי שהלב של אמא נחלש, ומי יודע אם יוכל להחזיק מעמד, מכיון שאין ברשותה כעת שום תרופה לחיזוק. שאלתי: מה טיבה של התרופה? והיא ענתה בכנות, שאם היו מזריקים לה לפחות מספר זריקות "קאמפער", אולי זה היה מציל את המצב.

התרופות שהשגתי להצלת חיי אמא

והנה תוך כדי ה"טיולים" שלי בפרוזדור הארוך של בית החולים, הבחנתי שבקצהו נמצא חדר בודד, אשר כל הזמן יוצאים ובאים מתוכו ואליו רופאים וקציני צבא גבוהים, ואין מניחים לאף אחד זולתם להתקרב. בבית החולים עבדה אחות צעירה אשר משום מה חשבתי לעצמי שהיא יהודיה. ניגשתי אליה ושאלתי האם השערתי נכונה, והיא ענתה לי בחיוב. שאלתי אותה, מה מתרחש שם בחדר האחרון? הסבירה לי, שבאותו חדר מאושפזת בתו של גנרל בצבא הרוסי, וגם היא עצמה רופאה צבאית, אך כרגע מצבה חמור והיא מאושפזת לבדה בחדר המיועד בדרך כלל ל-8 חולים. זוהי פריבילגיה הניתנת לבכירים. ואף גם זאת: רופאים מיוחדים מטפלים בה. שאלתיה שוב, האם יש בחדרה תרופות? ותען: "עומד בפנים ארון שהוא למעשה בית מרקחת שלם, ויש בו מכל טוב..." הפצרתי בה שתברר האם יש שם בנמצא זריקות "קאמפער". אחרי שביררה כפי שביקשתי, היא דיווחה לי שבאותו ארון באחד המדפים יש מספר קופסאות ירוקות, שבכל אחד מהן מאוחסנות 6 זריקות.

ויהי באישון לילה, כאשר כולם נרדמו מכבר, "השתחלתי" בלאט אל החדר, פתחתי את הארון ומצאתי את הזריקות, וקניתי ב"משיכה" בידים רועדות קופסא אחת עם 6 אמפולות. למחרת מסרתי לידי האחות הרחמניה אמפולה אחת וביקשתי שתזריק אותה לאמא. היא הסכימה וכן עשתה. וככה במשך שלושה ימים אחד אחרי השני, היא הזריקה לה פעמיים ביום את זריקות ה"קאמפער". ביום השלישי נכנסתי שוב אל המנהלת לשאול איך המצב והיא ענתה שהלב התגבר ועמו

התקוה שאמא תבריא. "התרחש כאן נס רפואי" אמרה. האמת: ישראל קדושים הסתכנו בחירוף נפש, כדי להציל נפש אחת מישראל, ומן השמים ריחמו! זכות המצוה תעמוד להם עד עולם!

מהווי בית החולים

בין כה וכה פנתה המנהלת אלי, שאחדל מן ה"טיולים" שלי בפרוזדור בית החולים. הרהבתי עוז ושאלתי אותה: היכן הצדק? הלא רוסיה היא סמל הצדק, כולם שווים, מדוע אם כן נאלצת אמא שלי לשכב בפרוזדור, בעוד אשה אחרת תופסת חדר המיועד לשמונה?!" והנה לא עבר יום וחילקו את החדר האחרון בפרגוד, והכניסו בצדו האחד 2 מיטות עבור אמא ואשה חולה נוספת. זאת ועוד: מאחר שלא יכלו לסבול יותר שאני מסתובב בבית החולים ללא מיטה משלי, וגם ה"שותף" הגוי התאושש בינתיים ולא הסכים לחלוק את מיטתו עמי, הכניסו שתי מיטות נוספות לצדו השני של החדר האחרון, שנועדו עבורי ועבור גוי זקן. הייתי עכשיו בחדר משותף עם אמא ע"ה ויכולתי לעזור לה מקרוב בכל.

והרי אפיזודה עצובה מאותה תקופה: כרגיל אחרי מחלת טיפוס מרגישים תחושת רעב בצורה חריפה. האוכל בבית החולים היה בצמצום. קיבלנו פרוסת לחם אחת לכל ארוחה. מוצרים אחרים לא הכנסתי בפי מטעמי כשרות. מכיון ששכני הקשיש היה שרוי במצב של דעיכה סופית, והרופאים קבעו שזו שאלה של רגעים, הרשיתי לעצמי לקחת גם את הפרוסה שלו שהיתה מונחת על גבי השידה המשותפת לשתי המיטות שלנו. בכוחותיו האחרונים הוא זעק לעברי: "זה הלחם שלי", "זה הלחם שלי". אולם כעבור מחצית השעה הוא כבר לא היה בין החיים.

עובדה מצערת זו יכולה ללמד באיזה מצב היינו שרויים!

באותם ימים נשמר אבא ז"ל ולא הגיע לבית החולים בחששו פן יגידו לו שיוציא אותי וישיבני הביתה. לא היה לו להיכן להוציאני וגם לא מה לתת לי לאכול. אף לעצמו ולאחי הקטן לא היה מה לאכול. הוא פנה ללשכה הסוציאלית של המועצה המקומית שיעזרוהו. המזכירה של ראש המועצה, אוזבקית צעירה, הסבירה שאין להם במה לעזור לו. אולם כאשר אחי הקטן מצא חן בעיניה (הוא היה ילד מאד יפה) נכמרו רחמיה עליו. "חבל שימות מרעב", אמרה. היא היתה מוכנה לקחתו לפרק זמן אליה הביתה ותטפל בו יפה.

מחוסר ברירה הסכים אבא גם לכך.

סאת היסורים שהוגדשה

אכן סאת היסורים שלנו כנראה טרם הוגדשה. לקיתי פתאום במחלה נוספת, דלקת האוזן הפנימית, וכפי שאמרו זוהי תופעה שכיחה למדי כשמחלימים מחולי הטיפוס. היו לי יסורים נוראים וחום גבוה. הדבר נמשך כשבוע ובסיומו החליטו בהנהלה ששולחים אותי "הביתה". היות ולא באו לקחתני, נטלו אותי כמות שאני, עם התלבושת של בית החולים, ועטפוני בשמיכה - בהתחשב בכך שהביגוד המלא שלי נגנב בעת שאושפזתי כאן - והעמיסו אותי על גבי "ארבא" רתום לגמל. העגלון קיבל פקודה להביאני אל הכתובת בה התגוררנו ולהחזיר לביה"ח את החולצה והשמיכה. הוא ביצע את המשימה בצורה "מושלמת" ממש. ביקש להיכנס אל החדר שלנו אך מצאו סגור. אבא לא נמצא באותה שעה בבית. גם האחים וורצל לא היו. הוריד, איפוא, העגלון את החולצה מעלי, לקח את השמיכה, והשאירני חשוף תחת כיפת השמים בשלולית של בוץ.

כה שכבתי במשך שעה ארוכה, אינני זוכר כמה זמן, ופשוט קפאתי מקור. זאת אחרי שחוויתי בגופי מחלות נוראות כאלה מלבד רעב וצמא. לבסוף ריחמה עלי אשה אוזבקית זקנה, שכנה, אשר יצאה מן הבית ממול ונדהמה לראות את ה"ייצור" האומלל הזה שרוע בבוץ. מיד הכניסה אותי לביתה, הלבישה אותי בבגד מחמם כלשהו, והגישה לפני כוס תה חם שאשתה. אבא ז"ל חזר לעיתותי ערב ויקחני לחדרו. היה שם קר, היה טחוב, ללא שום זכר לאוכל. במבט לאחור אני עדיין תוהה: כיצד החזקנו מעמד?

בתחילה לא האמנתי כלל שאחי הקטן עודנו בחיים. כשחלפו יומיים פניתי לאבא שיתאמץ ויגש אל בית החולים כדי לברר את מצבה של אמא. היא היתה עדיין חולה וחלשה למדי. אולם ברגע שראוהו שם סגרו עליו והכריחוהו לקחת את אמא גם במצב כזה "הביתה". היינו עכשיו שני חולים שוכבים על הדרגש. אמא שאלה מיד היכן נמצא אחי הקטן. סיפרנו באזניה את המצב לאשורו והיא דרשה להביאו אליה ללא שהיות. לא עזר שום הסבר ואבא הלך כדי להביאו.

בבית האוזבקים לא היו מוכנים להחזירו: "לאן אתם לוקחים את הילד, שיגווע מרעב?!" אבל חזקה עליהם הודעתו של אבא שאינו יכול לחזור הביתה בלי הילד. לבסוף החזירוהו לידיו וציידו אותו בכל טוב, ערימה של "פיתות" ומטען של פירות מיובשים, בהם החזקנו את חיותנו ימים שלמים.

"לחם עוני" בפסח

קמעא קמעא התחלנו להתאושש ולצאת השוקה כדי להרויח כמה פרוטות להחיות את נפשנו. התקרבו ימי הפסח ולרש אין כל. אבא החליט למכור את תלושי הלחם של ימי הפסח, ולקנות בתמורתם קצת תפוחי אדמה. זכור לי שהסכום שקיבל עבור התלושים היה 250 רובל והוא נעמד בתור לקנות תפוחי אדמה, אך כשהגיע אל הדלפק הבחין שכבר הספיקו לכייס אותו ונשאר בלי פרוטה אחת. אבא זכור לטוב חזר מיואש על עקבותיו. היתה זו פעם ראשונה בחיי שראיתיו במצב כזה. הוא לפת את ראשו בשתי ידיו ושאל את עצמו: מה יהיה? נשארו עוד רובלים אחדים בבית וקנינו בהם ראש כרוב. זה היה האוכל היחיד שהיה ברשותנו לקראת זמן חרותנו. גם במה להסיק את התנור כדי לבשלו לא היה לנו.

בערב פסח בערוב היום הלכנו להתפלל ב"מנין" שנמצא בקירבת מקום. בדרך אומר לי אבא: "אנחנו לא מורגלים לבקש טובות מאחרים בשום פנים, אבל! הרי פסח הלילה, יש מצות עשה לאכול כזית מצה, מה עושים?!" והנה הסתיימה התפילה, כשכל אחד איחל לחברו "אֶ גוט'ן יום טוב", נעמד אבא אצל השולחן ושאל בפשטות: "אולי יש למישהו לתת לי מצה שלימה?!" נמצאו במקום אנשים שהכירו את משפחתנו עוד מטומשוב, כמו אביהם של משפ' פלוג, עם חתנו ר' מאיר רייזמן (דודו של הנגיד והלמדן ר' העשיל רייזמן מתל אביב), והוא פנה מיד לבנו באמירה: "רוץ הביתה והבא מצה שלימה לר' אייזיק". כולם חשבו שיש לנו בעיה עם המצות שנשברו, ורק "שלימה" חסרה לנו... תוך רגעים מעטים הביא לנו הבן את המצה והלכנו הביתה בגילה וברעדה כדי לערוך את ה"סדר". היתה כמסופר ברשותנו רק מצה אחת. "כזית" שלם לכל אחד לא היה לנו. עלי הכרוב שימשו ל"כרפס" ו"מרור".

וכה נערך אצלנו ה"סדר". שרנו שירה חדשה על יציאתנו מעבדות לחרות, ומחשכה לאור גדול...

בהמשך החג עדיין היינו מחזיקים את נפשנו באכילת עלי הכרוב, עד שביום השני של חול המועד גם זה נגמר לנו, ואבא ז"ל יצא מן הבית כדי לחפש משהו לאכול. מאן-דהו סיפר שבקירבת מקום נמצא מחסן מלא גרעיני תירס. יתכן שניתן שם להשיג מה. אבא הגיע אל המקום ומצא לפניו מחסן ריק, רק על האדמה היו

מפוזרים בחול קצת גרעינים. הוא רכן לאספם והביא עמו הביתה כמה ק"ג של גרעיני תירס. לא היה לנו על מה לבשל והתחלנו ללעוס אותם כמות שהם. הגרעינים היו קשים כאבנים ממש. כנראה התפזרו שם על האדמה לפני כמה שנים. מדי פעם נשברה בפינו שן אחרת כתוצאה מן הלעיסה. אך למרות הכל המשכנו ללעוס את הגרעינים מחוסר ברירה.

אחרי המלחמה, כשתיקנתי את שיני אצל דנטיסט, השארתי בכוונה שן אחת כשהיא שבורה לזכר ימי הפסח האלה, ואני נוהג להראותה לנכדים ולנינים שהתברכנו בהם, כן ירבו - והימים הקדושים האלו נזכרים ונעשים אצלנו בכל שנה ושנה מתוך שבח והודיה להשי"ת כי גבר עלינו חסדו וטובו.

פרק שבעה עשר

מאבק הקיום בגלות אוזבקיסטאן

ברגלים יחפות ופצועות

אחרי פסח התחלנו שוב לצאת אל רשות הרבים בנסיון להרויח משהו. היה לי בשותפות עם אמא זוג נעליים שלמות במספר 36. אמא הצליחה איכשהו לנעול אותם, אבל אני שהייתי זקוק למס׳ 41, התקשיתי בכך מאד. אעפ״כ התחלפנו בתורנות: יום אחד יצאה אמא אל השוק במנעלים האלה, ואני נשארתי בבית, ולמחרת עשינו להיפך. צמצמתי את הרגל ומשכתי בכח את הנעל, וראו זה פלא הרגל בפנים. כה התהלכתי במשך כל היום כשרגלי לחוצות וסבלתי כאבים נוראים. בערב כאשר חלצתי את המנעלים, נתלשו מרגלי פיסות עור עד זוב דם, והנס היה שנשארתי ביום מחר לנוח בבית.

תמונת הפספורט שלי, בגיל 16

שרשרת התלאות שפקדו אותנו לא פסקה. יום אחד נפער חור בקיר החדר שלנו. בנס הצלחנו לצאת החוצה והבית קרס. שכרנו מיד דירה אחרת בפרבר מרוחק מן העיר. זה כבר היה חדר אנושי, עם חצר קטנה, והתחלנו לנשום קצת לרווחה. אך הנה התרגשה ובאה עלינו צרה חדשה.

בריחה ממלכודת

היה זה ביום לא בהיר אחד, כאשר נכנס אלינו יהודי בלתי-מוכר וביקש בשם המפקד

של המשטרה החשאית, כי נאשר בחתימת ידינו שאדם פלוני התגורר אצלנו במשך כשבועיים בהיותו חולה. האיש הסביר, שמדובר באחד שעצרוהו בתורת עריק מן הצבא, ושולחו מטפל בשחרורו תמורת תשלום הגון. אמרנו לו מיד שלא נחתום על דבר שאינו אמת, והוא עבר בנשימה אחת לדבר בשפת איומים, ברמזו שהענין עלול לעלות לנו ביוקר. כשיצא מאתנו אמר שישוב אלינו מחר כדי לקבל תשובה חיובית.

עוד באותו לילה ארזנו את מטלטלינו וברחנו משם. חיפשנו מחדש דירה בעיר והשגנו חדר קטן אצל אשה רוסית זקנה, שהתגוררה לבדה בבית זה, המוקף בחצר וגינה.

אלה וכאלה היו ההרפתקאות שעברו עלינו במשך חדשי הקיץ שנת תש"ב.

מכרים ותיקים וחדשים

בינתיים התחלנו להיפגש עם מכרים. התפללנו במנין קבוע אצל רב מחסידי ליובאוויטש, ר' לייבקה יחיאל'ס קראו לו, אשר באופן שוטף הוא פחד לפצות פה. התפללו במעונו באחד החדרים, כשבצד עומדת מיטה צרה, בה ישנה בלילות בתו המבוגרת, שעבדה באחד ממוסדות השלטון. היו בסביבתנו מספר חסידי ליובאוויטש שאספו ילדים ובחורים, ואני בתוכם, כדי ללמוד עמהם קצת חומש וגמרא בשעה מסוימת לפני הצהרים. מלבד זאת הייתי חייב בפקודת השלטונות לבקר בבי"ס בו למדו בשפה הפולנית. חילקו שם בהפסקה מאה גרם לחם לכל תלמיד, אך למעשה נמנעתי מלקחת את הפרוסות, כדי שלא יבחינו שאני אוכל לחם יבש בתיאבון גדול. בדרך כלל הייתי שרוי בצום עד שובי מבית הספר. או-אז יצאתי השוקה וקניתי ומכרתי משהו, הרווחתי את שווי הארוחה היומית שלנו, וסעדנו בה את לבנו בעתותי ערב...

יום אחד בשובנו הביתה, ראינו אצל השער יושב אדם בבגדים קרועים, נפוח כפן, מלא כולו פצעים מוגלתיים. נדהמנו! הלא זה מיודענו ר' יחזקאל קלפהולץ שנשאר בקולחוז ב"אוש". הוא לא היה מסוגל להחזיק מעמד וברח משם. במשך חדשים שלמים התגלגל בדרכים עד שחזר והגיע אלינו.

הכנסנו אותו הביתה. רחצנו אותו, החלפנו חלק מבגדיו, והוא נשאר לשהות ימים אחדים בצל קורתנו. ר' יחזקאל היה יהודי יקר, נפש עדינה, ובכל כף תבשיל

שהכניס בפיו התנצל: "איך אתם יכולים לתת לי את האוכל של ילדיכם?" הוא נשאר בסביבה עד אחרי ראש השנה ויצא לחפש אפשרות כלשהי להסתדר. מני אז לא שמענו עליו יותר. מי יודע באלו נסיבות הוא נפח את נשמתו הטהורה. יהי זכרו ברוך.

"פרנסות" מאולתרות

ה"מסחר" שלנו התחיל קצת להשתפר. יצרנו קשר עם גוי מקומי, שסיפק לנו בקביעות מדי יום ביומו ככר לחם עגול במשקל ארבע ק"ג. היינו מחלקים את הלחם לארבעה רבעים ומכרנו שלושה מהם. הרביעי נותר עבורנו למאכל. ה"מסחר" הזה התבצע בשוק באיזור סגור מוקף חומה. ליד השער שכנה תחנת המשטרה. כל מי שנכנס ויצא אל השוק היה חשוף מול עיניהם הבולשות של השוטרים. ואכן לא אחת נעצרתי על ידם. את ה"סחורה" החזיק אבא ז"ל מחוץ לבזאר. מדי פעם אחרי שמכרנו ממכר יצאנו להביא אספקה נוספת.

במועד מסוים מצאנו אשה רוסית ששיווקה לנו לחמניות מתוקות מקמח לבן. היה זה מוצר מובחר שבכלל אינו בנמצא. כנראה אפו את הלחמניות עבור אנשי צמרת וחולים חשובים מפצועי המלחמה, וכיוצא, אך העוסקים בכך "סחבו" חלק מן הכמות ומכרו לנו. יצאתי מדי פעם אל הבזאר כשבידי לחמניה בודדת. רק אחרי שהצלחתי למכור אותה שבתי החוצה אל אבא והבאתי לחמניה נוספת.

פעם אחת בלשו אחרי קצין ושני אנשי משמר, שעקבו לאן אני הולך, ותפסו אותי יחד עם אבא ז"ל, כשבאמתחתו מספר לחמניות. הם אסרו אותנו והובילונו דרך כל רחובות העיר אל המפקדה הצבאית הראשית, ולא למשטרה הרגילה, שם אפשר היה להשתחרר ביתר קלות. בדרך לחשתי לאבא, שיתחיל באכילת הלחמניות ויתן גם לי, ועד שנבוא לשם לא ישאר בידינו מאומה. עשינו כך, אבל לא הספקנו לגמור את כולן, ואבא פירר את השאר לפירורים קטנים. במפקדה הכניסו את שנינו לחדרו של קצין תורן. הקצין שעצר אותנו הצהיר באופן חגיגי ביותר, שהביא עכשיו עמו את "מלך השוק השחור", אשר מתעסק במכירת לחמניות שנועדו עבור פצועי המלחמה, ויש לחקור ולגלות היכן מקור ה"סחורה" הזאת. ביקש הקצין התורן מאבא שיוציא מתרמילו את ה"סחורה" ואבא הפך מהרה את התרמיל על שולחנו של הקצין שנתמלא בפירורים. מיד שאל בזעף: מה זה? אבא ענה לעומתו: "עמדתי ואכלתי, והוא עצר אותי על לא דבר!"

ויהי כהרף-עין גירש הקצין את מביאנו מעל פניו בכעס רב: ״כאלה ספסרים (״ספיקולאנטים״ בלע״ז) אל תוסיף להביא אלי!״ ואותנו שיחרר לנפשנו.

אכן יצאנו הפעם בנס מצרה גדולה. אבל, אין לשכוח שהלחמניות היו כמעט כל רכושנו, והנה, כלינו במו פינו ״רכוש״ רב.

הידיעה על פטירת סבא ז״ל

יום אחד הגיע אלינו מכתב בדואר. את הדואר חילקו במרכז השכונה. דוור אוזבקי היה מגיע בשעה מסוימת ומתיישב באמצע הרחוב, פותח לרווחה ופורס את ה״פאטשיילע״ שלו, המטפחת, ומכריז על דברי דואר שהתקבלו. מתוך המכתב שקיבלנו נודע לנו כי סבנו האהוב הנגיד והחסיד ר׳ אריה הלר ז״ל נפטר ביום י״ב אדר-ב׳ שנת תש״ג. אבא ישב ארצה במשך שעה קלה על ״שמועה רחוקה״ זו. התאבלנו במר נפש על פאר המשפחה שהלך לעולמו הרחק מאתנו בעירה ״קרבלטי״ בטורקיסטאן.

את דרישת השלום האחרונה מסבא ז״ל קבלנו מתושב בני ברק, הר׳ אריה דוב גלר, ששהה במחיצתו אחרי השחרור מסיביר בסביבות העיר ״פרונזה״. הדבר ארע בימות החורף. האיש המספר הלך לצדו ברחוב. הביגוד של סבא לא היה חורפי, אבל על ראשו חבש עדיין את כובע הפרווה (״קוצ׳מע״) שלו. והנה עברו שני צעירים גויים וחטפו לו את כובעו עם הכיפה וברחו. מר גלר הנ״ל רץ אחריהם ולא השיגם. אולם הכיפה נשמטה מידיהם בדרך מנוסתם והוא הרימה והתקדם לקראת סבא שנשאר על עמדו וכיסה בשתי ידיו את ראשו. הרהורים חלפו במוחו: מה חושב כעת ר׳ אריה הלר, אחרי שגם את כובעו האחרון גזלו ממנו?! אך בהתקרבו אמר לו סבא: ״מה אתה חושב, שאני יחסן? הרי לאחרים אין מאומה, מדוע מגיע לי יותר?!״

זכותו של הסבא ז״ל תגן עלינו ועל צאצאינו לדורותיהם, ״שלא יבוש המעין ולא יקצץ האילן״ (כלשונו של החת״ס זי״ע) עד ביאת ינון, במהרה בימינו אמן.

ערוצים חדשים למחיה וכלכלה

מצבנו באופן כללי הוטב במדה מסוימת. התחלנו לסחור בשמן וכמ״כ באריגים לבנים. ב״פרגאנה״ פעלו שני בתי-חרושת ענקיים. האחד לייצור שמן וסבון, והשני

לייצור בדים. המפעלים, כפי שהיה מקובל ברוסיה דאז, היו רכוש הממשלה בעקבות הלאמתם. לכל ביח"ר היתה קריה בנויה מחוץ לעיר עבור העובדים. כולם התגוררו ביחד והשלטונות שמו עליהם עין. אחרי כל השמירות והפיקוח לא היה כמעט אף פועל שיצא מדי יום מבית החרושת ולא גנב משהו. השמירה בשער היתה חזקה מאד: שומרים, תת שומרים, ומפקד-על, אך כולם ממש לרבות השומרים - גנבו. כל אחד מצא תחבולה לעצמו. בכל פעם מחדש התפעלנו מן התושיה של ה"ספקים" שלנו, כיצד הם מצליחים להוציא את המוצרים מן המפעל.

במיוחד היה פיקוח קפדני צמוד בביח"ר לאריגים. מיד עם גמר כל חבילה שיצאה מן המכונה, היה עובר מפקח ומחתים את הסחורה ואת המדות שלה, אך למרות זאת מצאו הפועלים דרך להסתדר. לדוגמא: לפני שהמפקח בא היו משלשלים מטבע קטנה לידיו של האיש המופקד על המכונה, והוא תלש מן הגליל מטרים אחדים של בד. גם לתופרות של הבגדים שילמו כדי שתטפלנה בבד באופן שאפשר יהיה לכורכו מתחת לבגדים. הפרימיטיביים יותר נהגו לעטוף את רגליהם בחצי מטר בד או מטר שלם.

אנוסים היינו אז, בכדי שלא נגווע ח"ו ברעב, לשלוח ידינו ב"מסחר" מפוקפק כזה. אחרי שאספנו בערבים את ה"סחורה" מבתי ה"ספקים", היינו קושרים את הבד על גופנו ועל רגלינו, ולצורך זה לבשנו מכנסים רחבות במיוחד, והבדים נקשרו לרגלינו בחבלים. בשובנו הביתה היינו מחברים את חתיכות האריג ל"קופונים" בני 5 מטר כל אחד ולמחרת מכרנו אותם בבזאר לאוזבקים. במקרה נדיר השגנו פעם חתיכה שלמה בת 5 מטר. ל"סחיבה" רצינית כזאת היו מסוגלים רק ה"גדולים" חברי ההנהלה...

בעסקי הבדים מצאתי לי חבר שעסק במסחר, הלא הוא הנגיד המפורסם ר' אלי'ש אנגלנדר, המתגורר כיום בלונדון. אנחנו היינו שני הבחורים היחידים ב"פרגאנה" שהסתובבנו עטורי פיאות. בכלל היו בני משפחת אנגלנדר למופת בהתנהגותם. זוכר אני את אמם הצדקת. את אביהם לא זכיתי להכיר כי הוא שבק חיים מיד כשהגיעו ל"פרגאנה". הכרתי היטב את האחים: ר' משה ז"ל, ר' אהרן ברוך ז"ל, ואת אחותם אשת ראש ישיבת בעלזא הגה"צ ר' שלום בראנדר זצ"ל, אמו של האדמו"ר הנוכחי מסטריקוב רבי דוד שליט"א. הם הצליחו במסחרם והתפרנסו בכבוד וניהלו חיים יהודיים כמו בבית לפני המלחמה למרות כל הקשיים והסכנות.

המחסנאי שנתפס בקלקלתו

כאשר שמענו שהמחסנאי הראשי של ביהח"ר לטקסטיל הוא בחור יהודי בשם ליפוביצקי, שנתמנה יחד עם אחיו לנהל את המפעל, חיפשתי דרך כיצד להגיע אליהם במטרה להשיג סחורה יותר טובה ובכמויות גדולות. איכשהו קיבלתי את הכתובת בה התגוררו יחד עם אמם הזקנה והחלטתי לגשת לשם. כשבאתי אל הדירה מצאתי את האם, יהודיה זקנה עם מטפחת על הראש, וביקשתי ממנה אולי תשתדל בשבילי אצל הבנים, שיעזרו להשיג קצת סחורה בכדי שנוכל להתפרנס בכבוד. היא הגיבה בתרעומת: "כיצד מעיז אתה לחשוד בבני שיש להם סחורה אסורה, הבן הוא איש ישר שהממשלה הפקידה בידו מפעל כזה, והוא עושה את עבודתו נאמנה!" ומיד כשסיימה את דבריה גירשה אותי מהבית.

והנה בדרך כלל הלכנו עם הסחורה לאור היום, בכדי שלא לעורר חשד, אבל את ה"יבול" של שבת הלכנו לאסוף במוצאי שבת. באחד מלילות מוצש"ק כשהתקרבנו לקרית הטקסטיל ראינו שמתחולל שם משהו. הסתובבו שוטרים ואנשים בלי מדים עם כלבים. היה מובן מאליו שעלינו להסתלק במהירות מן המקום ופנינו הביתה. למחרת נודע לנו שליפוביצקי המחסנאי ואחיו ברחו ומחפשים אחריהם.

מעשה שהיה כך היה: ביום הששי הם ערכו "תיאום" פיקטיבי בספירת המלאי. היו אז במחסן 40,000 מטר אריגים שהתכוונו להוציאם ל"מכירה". בינתים נודע למחסנאי שבשבת תיערך ביקורת מלאי וכבר אי אפשר היה לסלק את הסחורה או לתקן את הרישומים בפנקסי המלאי. החליטו איפוא שניהם לברוח. הדבר היה בחורף שנת תש"ד כאשר צבאות רוסיה התחילו להתקדם לעבר פולין. הם ברחו לכיוון ההתקדמות הצבאית. לבסוף תפסו אותם בלמברג, והחזירום להישפט ב"פרגאנה", שם נגזרו עליהם 15 שנות מאסר. לימים שמעתי שבשנות החמישים שוחררו השניים והיגרו לדרום-אמריקה.

הגוי שניסה לסבך יהודים בעסקים מפוקפקים

פה יש לציין, שמרבית המסחר השחור - בכמויות גדולות - התנהל על-ידי חיילים רוסיים פצועי המלחמה, בהם התחשבו השלטונות ועצמו עין למעשיהם. בעיקר התעסקו הם במוצרי בשר, אך לא בחלו גם בכל סחורה מזדמנת. פעם אחת ניגש

אלי אחד מהם שנקרא בשם "וואלודיא" והראה לי "קופון" של בד ירוק לחליפות, קראו לזה "מולסקין", והציע לי לקנות ממוצר זה כמות של כמה מאות מטרים. פחדתי נורא ואמרתי לו שאני לא מבין בסחורה כזאת. אנחנו עוסקים רק בבד לבן. הוא לא עזבני וביקש שאנקוב במחיר. ידעתי שהבד הזה הנו יקר המציאות ומחירו גבוה מאד, ובכדי להיפטר ממנו אמרתי לו חצי מחיר, בהיותי סבור לצאת ככה מעסק הביש.

ויהי באמצע הלילה, פתאום הגיעה משאית שנעצרה סמוך לחלון שלנו, ואנשים התחילו להשליך מתוכה שקים מלאי סחורה מבעד החלון. רעדנו מפחד ולא ידענו מה לעשות. גרנו אז ברחוב שרוב דייריו היו טאטארים, אנשים אמידים, וגם קציני משטרה שאחד מהם היה מפקד תחנת המשטרה של הבזאר. אנחנו כשלעצמנו היינו דיירי-משנה בבית של אשה גרושה עם ילדה, שעבדה כמזכירה אישית של ראש הק.ג.ב. - המשטרה החשאית. היא התגוררה בחדר הראשון ואנחנו בחדר הפנימי. תמיד היה עלינו לעבור דרך חדרה. נס גלוי ארע לנו שהיא לא התעוררה מן הרעש של המשאית. בבוקר התחלנו לחשוב כיצד מתפטרים מן הסחורה. היתה אצלנו קבוצת יהודים שעבדו מטעם הממשלה בהעברת מטענים למחוזות אחרים. תוך כדי עבודתם עסקו ג"כ בכל מיני עסקים והעמסת סחורות. דיווחתי להם על מהות הסחורה וסיכמנו במחיר סביר. למחרת בלילה הם באו ולקחו את הסחורה ושילמו. נשמנו לרווחה ושילמתי ל"וואלודיא" את התמורה, וביקשתי ממנו שיניח אותי לנפשי, כי אנחנו לא עוסקים בדברים גדולים כאלה, ורק בקושי התפטרתי מסחורתו.

האמת ניתנת להיאמר, שהיינו אז זהירים יותר מתמיד לא להסתבך בענינים מסוג זה, לאור העובדה שבימים ההם דיברו כבר על סיום המלחמה בקרוב, ולא רצינו ליפול חנם בידי המשטרה. היינו מעונינים כמובן לחזור הביתה. אך הנה חלפו שבועות אחדים ושוב הגיעה בלילה משאית עמוסה אצל החלון שלנו. שמענו קריאות "לפתוח" והתחילו לעוף פנימה שקים. לא ידענו אפילו מה הם מכילים. כשהאיר היום ראינו לפנינו מדים תפורים, כעין חליפות ירוקות, קראו להן "ספצי'פקעס", והיו מחלקים אותן לפי תלושים לעובדים בכירים. לא ידעתי מה עושים עם ה"סחורה". אמרתי ל"וואלודיא" שאינני יודע מה לעשות בחליפות. אולם הוא בשלו: "מכור בכמה שאתה מצליח, והבא כסף..." יצאתי שוב לחבר'ה המובילים עם דוגמא של חליפה אחת בידי. ברגע שהם ראו אותה הזהירוני: "קנית כבר? תברח מזה! הלא גנבו זאת מתוך המפעל ועכשיו ממש בשעה

זו יצאו השוטרים והבלשים לערוך חיפוש יסודי אחרי ״סחורה״ זו בעזרת כלבי גישוש... גם ראש הפושעים שבעיר, סייקין, אחיו של מפקד המשטרה ממדז׳נוב, עסוק כעת בחיפוש אחרי ה״סחורה״ הזאת...״

נחלצנו מצרה גדולה

אמרתי להם תודה וכמובן שלא נעניתי להצעת העיסקא. יצאתי אל הבזאר לראות מה קורה. והנה רואה אני את סייקין הנזכר עומד אצל אשה רוסית, שעמדה והציעה למכירה חליפה כזאת, והוא חוקר ודורש מפיה מהיכן הגיעה חליפה זו אליה? ראיתי שאנחנו תקועים בעסק ביש של סכנת נפשות ממש. הדבר הראשון שעשיתי היה לקחת את הכסף שהרווחנו בעיסקא הקודמת ולמסרו לידו. אמרתי לו שמכרנו את הכל ולא נותר אצלנו מאומה. בבית התחלנו אח״כ לחפש דרך להיפטר מן הצרה. חשבנו לשרוף את החליפות אך לא מצאנו מקום מתאים לכך. בסופו של דבר פגשנו אשה זקנה בודדה, גב׳ זילברמן, המתגוררת בגפה. בנה שהיה רופא שינים במקצועו, עבד כאן בביח״ר לייצור סבון. פעם אחת יצא מן העבודה עם חתיכת סבון ותפסוהו. הוא נשפט לשבת שנים אחדות בבית סוהר ושם נפטר. היא היתה מוכנה שנאחסן אצלה את החליפות תמורת תשלום. ימים אחדים לבשנו חליפות תחת בגדינו והעברנו אותן אליה לסירוגין. כה הצלחנו לסלק מהבית את ה״סחורה״ שלנו עד יעבור זעם.

אותה עת חששתי לצאת לשוק גם עם מוצרים אחרים. הכל כדי לא להסתבך. מאוחר יותר כשהענין שָׁכַךְ מעט והרוחות נרגעו יחסית, נסע אבא ז״ל כפעם בפעם למקומות שונים, כשבאמתחתו מספר חליפות למכירה, עד שהתפטרנו מהם לחלוטין. מאז הפסקנו לעסוק במסחר והתקיימנו בצמצום מן המעט שהיה לנו ברשותנו. ציפינו ליום בו נוכל לצאת בשלום מרוסיה.

סופו המביש של גנב

לימים התברר, שהאנשים אשר נטפלו אלינו היו פשוט כנופיא של גנבים, אשר פרצו למחסן של הצבא, ורוקנו את תכולתו. במועד מסוים פגשתי את ״וולודיא״ הנזכר לבוש בגדי חג. באדישות מעושה סיפר לי שהוא הולך כעת להישפט. תפסו אותו ״על חם״ בגניבת בקר ומביאים אותו בפלילים. אף הראה לי שיש

עמו סכין מתחת לבגדיו. במדה וישפטו אותו למאסר בכוונתו לשים קץ לחייו. הוא כבר ישב מספיק בבתי סוהר ואינו מסוגל יותר. חזרתי הביתה והתחלנו כל המשפחה להגיד מזמורי תהלים: מה נעשה אם חלילה הגוי הזה יגלה בביהמ"ש שהוא אשר מכר לנו את ה"סחורה"? רעדנו מפחד כל אותו יום. בערב שמענו שבאמת שפטו אותו לתקופת מאסר ממושכת והוא ביקש לצאת לשירותים ושם התאבד.

לסיכומה של התקופה ניתן לקבוע, שהתמודדנו במלחמת הקיום שלנו עם סכנת נפשות ממש, והיינו נאלצים להיאבק כל יום מחדש כדי להשיג את צרכי המחיה המינימליים ביותר. בחסדי השי"ת החזקנו מעמד באופן על-טבעי, לא נשברנו, עד שהגיע היום הגדול בו מוגר שלטון הרשע של היטלר ימ"ש והמלחמה העולמית השניה הגיעה אל קיצה.

סנוניות היציאה לחופש

בעת ההיא התחילו להגיע אלינו ידיעות ראשונות על החורבן הנורא ועקידת מליוני יהודי אירופה מקדשי השם. ספו תמו כל קהילות הקודש בפולין וגאליציה ושאר ארצות שהועלו על המוקד בידי הזדים הארורים ימח שמם. בשום אופן לא יכולנו להאמין שלא נשאר אף אחד. איש איש קיווה לעצמו שבכל זאת ימצא מישהו מהקרובים ששרד בחיים. בעלי אמצעים התחילו לארוז את חפציהם ולנסוע על חשבונם הפרטי אל מחוז חפצם - לפולין וכדומה. אחרים המתינו עד שהממשלה הרוסית תחזירם. מצדם היו הרוסים מעוניינים עכשיו שאזרחי פולין ישובו לבתיהם. המשטר הקומוניסטי על זרועותיו שהשליטו בפולין, מתחילה בלובלין ואח"כ בוורשה, עיר הבירה, משטר זה היה כפוף כולו לרוסים ועשה חפצם בנאמנות.

כאשר הודיעו לנו מהשלטונות את התאריך המשוער של יציאתנו, התחלנו להתכונן ברצינות לשוב הביתה, רכשנו ציוד וצידה לדרך, ונפרדנו משכנינו הטטרים והאוזבקים שהתייחסו כלפינו כל השנים בדרך ארץ ונימוס. בליל שבת קודש האחרון הסבנו לסעודת השבת בגינה (כך נהגנו תמיד בלילות, בגלל החום הרב ששרר בפנים הדירה) ושרנו זמירות שבת כפי שהיינו רגילים תמיד. לפתע עלה באזנינו קול בכי של אשה שבקע ועלה מעבר לחומה, בחצר השכנה, שם התגוררה משפחה טטארית אמידה. אמא ע"ה נכנסה אליהם לשאול מה קרה.

והנה ראתה את כל בני המשפחה מסובים בגינה כאילו לא התרחש מקודם מאומה. סיפרו לה, שבכל שבת הם מתאספים כדי להאזין לשמוע את זמירות השבת שלנו, והערב נזכרה האם שבשבת הבאה היא כבר לא תזכה לשמוע את שירתנו, ומתוך צער כבוש וגעגועים התחילה לבכות.

למעשה חלפה עלינו שנה שלמה מיום סיום המלחמה עד חודש אייר שנת תש"ו (מאי 1946), בו הגיע סו"ס תורנו לעלות אל רכבת משא, שהיתה אמורה להחזירנו אל ארץ מכורתנו. ושוב נאלצנו להיטלטל ימים ושבועות בתנאי מצוקה, כדי לגמוע את המרחקים העצומים שהפרידו בין מקומנו הנוכחי והבית. בסופו של דבר הגענו אל גבולות פולניה בקירבת העיר פשמישל (פרעמיסלוב).

מדור רביעי

באירופה המשוחררת אחרי המלחמה

פרק שמונה עשר

הכאב והיגון בשובנו לפולין

מול מראות החורבן וההשמדה

ליד העיר פשמישל, בנקודת הגבול שבין רוסיה ופולין, עצרה הרכבת שהסיעה אותנו. כאן עלו אליה שוטרים פולנים ונציגים רשמיים של הממשל, אשר במשך יממה שלמה בדקו את אזרחותם הפולנית של הבאים, ורשמו את כולם במסמכיהם. כשסיימו את מלאכתם ניתנה לנו הרשות להמשיך אל תוך פולין פנימה.

התחנה הראשונה של הרכבת בתוככי המדינה היתה בלמברג. בעיר זו התגוררנו לפני הגירוש לסיביר, ובה התרכזו רוב קרובי המשפחה שלנו מצד אבא. היינו מלאי ציפיה ותקוה שהניצולים והחוזרים מרוסיה יעשו חניה בעיר הזאת ומישהו יחכה לבאים - אך התאכזבנו. הרכבת עצרה בתחנת "פודזמצ'א" ואמרו שתתעכב שם שעות אחדות. ירדנו, לכן, מספר אנשים והתחלנו ללכת לכיוון העיר.

היעד הראשון שלי היה רחוב "זאלקיעווסקא" שנמצא בקירבת מקום. כאן בסביבה היה לב החיים היהודיים של למברג. פה השתרע השוק הידוע בשם "פלאץ סולסקי" שכל המסחר והעסקים שנעשו בתחומיו התנהלו בידי יהודים. עמדו כאן מספר מכובד של בתי כנסת ובתי מדרש, בתי ספר יהודיים, וכן ה"טמפל" הלבובי - הקוץ שבאליה. לפני המלחמה תססו במקום הזה חיים יהודיים עסיסיים בכל פינה ובכל רגע.

"יודנריין" - אין יהודים

עתה שורר כאן שקט מדאיב. שקט אימים. אף נפש יהודית חיה לא רואים ברחוב. התקדמתי והגעתי לבית מספר 25, בו התגורר לפנים דודי ר' משה הלר ז"ל,

אשר התארחנו אצלו בתקופה הראשונה כשבאנו ללמברג. פעימות הלב שלי התעצמו, אולי אמצא כאן עכשיו מישהו מקרובי? הצצתי פנימה מבעד השער והמחזה שנגול לעיני זעק: חורבן! עמדו על תילם רק הקירות החיצוניים, החזית של הבית, ה"פאסאדה", ואילו בפנים הכל היה הרוס וחרוב. נשאר מגרש ריק עם ערימה גדולה של הריסות ועפר שלא הספיקו לפנותם. כזה היה למעשה מראהו של כל הרחוב. הבתים הרוסים. עיי חרבות. רק הקירות החיצוניים שפנו לצד הרחוב נשארו על עמדם, עם תמיכות מבפנים, לשמור כאילו על מראה וחזות של רחוב רגיל.

ניסינו אני ובני-לוייתי להתקרב אל בתי הכנסת המוכרים. הכל היה זרוע הרס וחורבן. לא נותר מהם שריד. גם השוק היה שומם. לא רואים בו נפש חיה. פנינו אל גויים עוברי-אורח ושאלנו: היכן יש למצוא יהודים? התשובה היתה חד-משמעית: "אין יהודים!" "כולם נרצחו!"

השממה הזועקת

בינתיים נודע לנו שהרכבת אשר ירדנו ממנה החלה לנוע לעבר בית-הנתיבות ("וואקזאהל") הקרוי בפי הבריות "דער ווינער באנהאוף". היתה זו אחת מתחנות הרכבת המפורסמות בכל אירופה. את בנייתה תיכנן אותו אדריכל שבנה את בית הנתיבות הווינאי ומשום כך היא כונתה בשם זה. מקום התחנה היה ברחוב "גרוצקא" בקצה השני של העיר. בכדי להגיע לשם מאיזור התחנה הקודמת, היה עלינו לחצות את כל מרכז העיר, מהלך של מספר קילומטרים, ולכל אורך הדרך לא פגשנו אף יהודי. בקיצור: העיר שהיתה בעבר חיה ותוססת, עם חנויות לאלפים, עמדה בשממונה. רוב החנויות היו סגורות, ואלה הפתוחות לא היה בהן מה לקנות.

גם כאשר הגענו אל תחנת הרכבת ה"ווינאית" מצאנו אותה הרוסה ופגועה מן הפצצות. בכדי להגיע אל פסי הרכבת נאלצנו לדלג על פני גשרי-עץ מיוחדים, ומיד מצאנו את הקרון שלנו ואת ההורים המודאגים. כה התחלנו לתפוס אפס קצהו מגודל האסון שהתרחש פה ולהיכן הגענו.

לינת לילה בקטוביץ

למרות ההלם והתדהמה שהיכו בנו, פתחנו מיד בבירורים מעשיים, איפה נמצא ריכוז של יהודים ניצולים. נאמר לנו שבלודז', עיר החרושת, שהיהודים בעבר כינו

אותה "מנצ'סטר של פולין", הספיק כבר להתארגן ועד יהודי שיסד מחדש את הקהילה. גם בקראקא וכן בקטוביץ יש מספר רבנים וקצת משפחות יהודיות כנוקף זית. השלטונות הפולנים היו מעונינים שהפליטים החוזרים מרוסיה ימשיכו אל השטחים הגרמניים שסופחו אחרי המלחמה לפולין, בתמורה לשטחים במזרח ובאוקראינה שסופחו לבריה"מ. מכיון שקטוביץ היתה קרובה לעיר מולדתנו טעשין, החלטנו לנסוע לשם.

בבואנו לקטוביץ, איכסנו אותנו זמנית בבנין ציבורי ששימש עתה כתחנת מעבר ואכסניה לאנשים שנקלעו אל הסביבה. אבא ז"ל פנה והלך מיד אל רב העיר הרב שמעון גבל זצ"ל (מחבר ס' "כלי גולה") במטרה לברר את המצב ואם כדאי לנסוע לטעשין. אצל רב זה נודע לנו שדודי רבי שלמה דוב קליינמן זצ"ל שהה תקופה מסוימת בעיר סוסנוביץ, שם כיהן ברבנות רבי אברהם יששכר אנגלרד זצ"ל, האדמו"ר מראדזין, שהתגורר בשנים מאוחרות בבני ברק. דודי שימש בסוסנוביץ כשוחט לכל הסביבה, אך בינתיים הוא כבר עזב את פולין, ונדד לעבר צרפת.

כן נודע לאבא מפי הרב גבל, שיוצאי עירנו טעשין אשר שרדו בחיים ברוסיה, חזרו עכשיו אליה, ובצד הצ'כי של העיר קיימת כבר קהילה עם רב. כדאי לנו, יעץ, לנסוע לשם, אבל! הדבר אפשרי רק בתנאי שאבא יגלח את זקנו. יהודי עטור זקן אינו יכול כיום להסתובב בפולין מבלי להסתכן. הרב לא הניח לאבא לעזוב את ביתו לפני שהזמין גלב שיסיר לו את זקנו. בשובו אלינו כמעט שלא הכרנו את אבא. היינו מזועזעים עד עמקי נפשנו: לאיזה מצב הגענו, שיהודי המגדל זקן אין לו מקום בעולמנו!

מגורי עראי בעירנו טעשין

כעבור יום אחד נסענו לטעשין. כאזרחי פולין הורשינו להתגורר רק בחלק הפולני של העיר. שכרנו דירה. את הריהוט סיפקה לנו העיריה מתוך מחסן ציבורי בו נאספו המון רהיטים מבתי יהודים מגורשים שנעזבו. בתור תושבי המקום קיבלנו דרכוני-מעבר שאיפשרו לנו לחצות את הגבול אל החלק הצ'כי של העיר.

הדבר הראשון שעשינו בטעשין היה לצאת אל בית העלמין כדי להשתטח על קברו של הסבא רבי אלעזר מאיר זצ"ל, אבי אמנו. בית העלמין היה חרוב כולו. בכל השטח לא ראינו מצבה שלמה אחת. פחדנו שלא נמצא כלל את מקום

מנוחתו של סבא. אולם כשעיני צדה באופק מצבה אחת עומדת על תילה, נפלטה מפי קריאה: "זוהי בוודאות המצבה של סבא!" התקרבנו אל המקום ואכן היתה זו המצבה שעל קברו. המצבה נבנתה מאבן בזלת שחורה. בשעתו הצמידו לה לוח שיש ("פלאטה") לבן בתוכה עם הכיתוב שנעקר ביד זדונית בתקופת המלחמה. נשארו למזכרת חורים אחדים שנוצרו מן היריות שפגעו בלוח. אולם רק את השיש הזה הצליחו הרשעים לפוצץ. את המצבה הגדולה לא עלה בידם להפיל. במרכזה חרות היה דמוי ספר-תורה פתוח ומשני צדדיו ששה סדרי משנה. בעבר לא כתבו על המצבות תארים מלאים והציור החרות הזה סימל את ידיעותיו בתורה, לרבות שהיה בקי בע"פ בכל ששה סדרי משנה (אחרי כ-30 שנה, כפי שיסופר בפרקים המאוחרים, חזרתי לפולין ונוכחתי לראות שהמצבה פורקה, אבל מצאתיה שוב לפי הסימנים הנ"ל כשהיא מונחת על הקבר או לצידו). עמדנו פה שעות שלמות ושפכנו שיח. התפללנו ובכינו על חורבן כלל ישראל ועל החורבן הפרטי של משפחתנו. העתרנו לרחמי שמים גם על מצבנו אנו, הניצולים - לאן פונים? מה עושים?!

בחלק הצ'כי של העיר מצאנו את ידידינו משכבר הימים: משפחות ברינר, כץ, אמסטרדם, ואחרות, שהצליחו כבר לנהל מחדש חיים כאילו נורמליים. האנשים קיבלו בחזרה את בתיהם ודירותיהם, פתחו עסקים, פתחו את בית המדרש הישן, והקימו קהילה מסודרת עם רב ושו"ב. שלטונות צ'כיה הצטיינו ביחס הוגן ליהודים עוד מימי נשיאם הראשון, טומס מאסאריק, ידיד עמנו. כשעברת את הגשר שהפריד בין שתי המדינות היית חש מיד כי נקלעת למציאות אחרת. הפולנים היו אנטישמיים, אשר הציקו ליהודים בכל דרך אפשרית, ואילו בעבר השני הרגישו היהודים את עצמם משוחררים כמעט לגמרי מלחץ הגויים. אם נזדמן לשם אי-פעם גוי שהגיע מן הצד הפולני והציק לאיש יהודי, מיד באו אתו חשבון וטיפלו בו כיאות, הודיעו למשטרה אפילו על קריאה בודדת "ז'יד" והוא נעצר ללא שהיות. אף "נתכבד" במהלומות קשות. החרימו לו את הפספורט ונאסר עליו לעבור את הגבול איסור לצמיתות.

פעמיים בכל יום יצאנו לתפילות בביהמ"ד שבעבר הצ'כי. בשבת הראשונה התארחנו אצל ידידנו ר' יחזקאל אמסטרדם ז"ל ונשארנו גם ללון שמה, מפני שנבצר מאתנו לטלטל את הדרכונים שנדרשו כדי לחצות את הגבול.

דרישת שלום מ"הענאָוויל"

באותה שבת עשה בטעשין ר' בנימין מינץ ז"ל מנהיג פועלי אגודת ישראל, שהגיע מא"י במסגרת "משלחת הצלה" שיצאה לאירופה, והקים אז בצרפת את הקיבוץ הידוע ב"הענאָוויל". הוא מסר לנו דרישת שלום מהדוד רבי שלמה דוב קליינמן זצ"ל שעבר ג"כ ל"הענאָוויל". ופעל שמה יחד עם הרב שלמה זלמן הורוביץ זצ"ל, "הרב מפוטיק", להפיח רוח חיים באודים המוצלים מאש. כפי שסיפר לנו ר' בנימין התרכזו שם הרבה משפחות חרדיות, ובעיקר צעירים וצעירות ששרדו מן התופת ונשארו בודדים בעולם, גלמודים, ללא משפחה והורים. המקום שימש כתחנת-מעבר לארץ ישראל, ובמיוחד לעליה בלתי-ליגאלית שיזם וביצע ארגון "הבריחה". ב"הענאָוויל" מצאו הצעירים בינתיים סביבה חמה, עם שיעורי תורה ותפילות בציבור, ועם הזדמנות לרכוש מקצוע. כה "יישרו את גבם" מבחינה רוחנית וגשמית כאחד.

קיבוצים נוספים של פא"י התארגנו אז במחנות העקורים של שארית הפליטה שקמו על אדמת גרמניה ואיטליה. היתה זו ללא ספק עבודת קודש, הצלת בני הנעורים משמד רוחני שאיים עליהם, כתוצאה מפעילותן של המפלגות החילוניות, אשר זממו להשתלט על הנוער היהודי ששרד ממלתעות הנאצים ימ"ש.

אנו עוזבים את פולין

באותו שבוע התחולל הפוגרום הידוע בעיר קעלץ, בה רצח האספסוף הפולני עשרות יהודים, הי"ד, בתואנה שנעלם צעיר פולני וכאילו היהודים אחראים ואשמים במותו. נשמעו אז צחצוחי חרבות בכל רחבי פולין. החלטנו משום כך לברוח מהר מן האדמה הארורה הפולנית, אשר מקדמת דנא היתה ספוגה בדם יהודים, ועברנו בחפזון עם מטלטלינו לצד הצ'כי. למרות הפצרות ידידינו שנשאר בצ'כיה, והבטחתם שידאגו לנו לרשיון מגורים קבוע, החלטנו כעבור ימים אחדים לעבור לפראג, ולחפש משם אפשרות להגיע לארץ ישראל.

תחנת המעבר: פראג

הגענו לפראג, וחיפשנו כתובת שניתן לפנות אליה. נאמר לנו שבציבור החרדי מטפלת "אגודת ישראל" וכל הפעולות הקשורות בהצלה נעשות על ידי אנשיה. בדרך למשרדי ה"אגודה" פגשנו ברחוב את ר' בנימין מינץ ז"ל, עמו התראינו

לפני זמן קצר בטעשין. אחרי ברכת "שלום עליכם" התפנה ר' בנימין מעיסוקיו וליווה אותנו אל משרדי ה"אגודה" שניהל האיש הנפלא הרב פורהאנד ז"ל, ולצדו המזכירה הצעירה מינה פורטגאנג, לימים זוגתו של הנגיד המפורסם ר' שאול רפפורט ז"ל מביליץ, שהתגורר אח"כ עד סוף ימיו ברמת גן.

הם סידרו מיד עבורנו מקומות לינה במלון שעמד ברח' "סוקניצקה" 15. כאן התאכסנו זמנית רבנים שונים ומשפחות מכובדות משארית הפליטה. לא היו במלון חדרים מיוחדים לכל משפחה. היו רק חדרים גדולים נפרדים עבור גברים לחוד ונשים לחוד. היה זה סידור טוב יחסית שאיפשר לנו לשהות במרכז העיר. לעומת זאת מחנה הפליטים הכללי, שם ריכז ה"ג'וינט" את רוב הציבור שזרם לפראג, נמצא בעיירה סמוכה בשם "דיאבלוץ".

הצרכים המינימליים היומיומיים סופקו לפליטים ע"י ה"ג'וינט" שאנשיו עשו בפראג פעילות חסד מסועפת מתוך מסירות אין-קץ. האנשים במשרדי ה"אגודה" דאגו להשיג את המסמכים ואשרות הכניסה ("ויזות") לארצות שהיו מוכנות לקלוט את נצולי השואה. הטיפול בהשגת הפספורטים וה"ויזות" ארך זמן רב והציבור הסתובב בפראג באפס מעשה. הרב פורהאנד המסור, שניחן ג"כ במעוף יצירתי, הגה רעיון נועז למדי (שנודע רק לאחר זמן) וביצע אותו: הוא הנפיק מ"תוצרת עצמית" פספורטים של ה"צלב האדום" הבינלאומי, שצורתם דמויי הרמוניקה מקופלת מנייר קשיח, ואשר בהם הודבקו תצלומי האנשים והוחתמו ה"ויזות" בגושפנקא הנדרשת (עד היום אינני יודע אם לפחות ה"ויזות" היו אמיתיות). גם אנחנו קיבלנו דרכונים כאלה עם "ויזות" לצרפת, (כשחלפו מאז עשרות שנים זכיתי יום אחד לביקורו של הרב פורהאנד ז"ל במעוני בבני-ברק. העלינו זכרונות מאותה תקופה והוא ביקש ממני, אולי ביכלתי להשיג עבורו "פספורט" אחד כזה למזכרת, אך ה"פספורטים" שלנו כבר לא היו ברשותנו מכיון שנלקחו מאתנו בהגיענו לחיפה והוחלפו ב"תעודת עולה"). בצורה זו הצליח הרב לייצא מפראג מאות ואולי אלפי יהודים שהיגרו לארץ ישראל או לארה"ב, וכן לאמריקה הדרומית. הדבר נעשה מיד אחרי המלחמה, סדרי העולם היו עדיין משובשים, ואיש לא העלה בדעתו שלא ה"צלב האדום" הנפיק את ה"פספורטים" לפליטים, שהיו רובם ככולם חסרי נתינות ובלי שום מסמכים.

בפראג התקיים אז ופעל המרכז של "ועד ההצלה" העולמי. כל שליחי ההצלה מא"י ומאמריקה עברו דרכו. פגשנו שם את הרב הראשי רי"א הרצוג ז"ל עם

מזכירו האישי הרב וולגלרנטר מאמריקה, את הגאון רבי אליעזר סילבר זצ"ל מסינסינטי במדי קולונל בצבא ארה"ב, ורבנים אחרים. בפראג שהו אז רוב רבני הונגריה שניצלו.

בביהכ"נ "אלטנייי" של מהר"ל מפראג

התפללנו מדי יום ביומו ב"אלטנייי-שוהל" של מהר"ל, וכן עלינו לקברו שנמצא לא הרחק משם, לשפוך שיח לבנו. לבית כנסת זה יורדים במספר מדרגות (על שם "ממעמקים קראתיך ד'"). ב"פוליש" הארוך המשתרע לכל רוחב ביהכנ"ס יש שני פתחים לכניסה. לצדו של כל אחד מהם הותקן כוך קטן, כעין צינוק, עם חלונות קטנים מסורגים. רק אדם אחד מסוגל בקושי לשבת בתוכו כשהוא מכווץ. בימי קדם היו מושיבים בכוכים הללו מחללי שבתות שנתפסו בקלקלתם, או בעלי לשון הרע והולכי רכיל, אשר נענשו ונכלאו כאן בפקודת הרב מרא דאתרא, כדי שכל באי ביהכ"נ יראו אותם בחרפתם - ולמען ישמעו ויראו. עדיין היו במקום זקנים אחדים ששמרו בקפדנות על התקנות הקדומות. אחד מהם ראה אותי פעם מתנועע בעת התפילה, וגער בי (בשפה הגרמנית): "כאן זה מקום קדוש, אסור לעשות פה מעשים כאלו..."

בעליה של בית הכנסת ריכזו הגרמנים אלפי ספרי קודש שבזזו מכל ישובי וערי הסביבה. אפיזודה משעשעת זכורה לי מן המקום הזה: יום אחד ניסיתי לעלות לשם מתוך סקרנות. זכרתי מילדותי את סיפורי מהר"ל וה"גולם", לפיהם אחרי שה"גולם" סיים את תפקידו העלוהו לעליית הגג של ביהכנ"ס ונטמן שם. והנה כשעליתי במדרגות פגשתי את השמש של ביהכנ"ס, יהודי גבוה מאד, ששאל אותי מה אני מחפש כאן. "האם הנך רוצה לראות את ה'גולם'?" חקר. עניתי לו בחיוב. והאיש בחיוך אירוני שלף מיד מכיסו ראי קטן, בהראותו לי: "הסתכל כאן, מיד תראה את הגולם!"

מאמריקה הגיעו אז לפראג משלוחים ענקיים של בגדים משומשים לצורך הפליטים. מחסני ה"ג'וינט" היו פתוחים בפני כל פליט שיבחר לעצמו ביגוד מתאים ככל שיחפוץ. מאות אנשים באו יום אחרי יום כדי למצוא לפחות תלבושת חלקית אשר תתאים להם, ולא היתה זו משימה כ"כ פשוטה, מכיון שבכל הערימות הגבוהות נמצא מעט מאד ביגוד הראוי ללבישה בציבור החרדי. במועד מסוים נודע לנו, שבמרכז העיר ישנה חנות ענקית, אשר בעליה מוכנים לרכוש בגדים משומשים.

התחיל, איפוא, הציבור לאסוף בגדים מכל הבא ליד ולהביאם למכירה. לא היה אפילו פריט אחד שסרבו לקנותו. עמדו שמה שמאים וכל מה שהובא קבעו לו את המחיר וציידו אותך ב"שובר" לקופה על מנת לקבל תשלום. בכסף שקיבלנו ניתן היה לרכוש לעצמנו ביגוד שהתאים לנו וגם לשפר קימעא את תנאי המחיה.

כאמור קיבלנו "ויזות לצרפת". ר' בנימין מינץ ז"ל הבטיח לנו, שנוכל להתגורר זמנית ב"הענאָוויל", עד שתיווצר האפשרות שנעלה לארצנו הקדושה. על סמך זה יצאנו לדרך. הגענו ברכבת לפאריז, שם הקבילו את פנינו בלבביות רבה הדוד רבי שלמה קליינמן זצ"ל ובני משפחתו, ויחד עמהם נסענו ישר ל"הענאָוויל".

פרק תשעה עשר

אחד מעיר ושנים ממשפחה

נצר בודד

מפי הדוד רבי שלמה דוב זצ״ל נודע לנו שנפש אחת ויחידה שרדה בחיים מכל משפחתנו, היא זוגתי רבקה שתחי׳ לאוי״ט, בתם של הדוד ר׳ מיכאל למברגר ז״ל והדודה גיטל ע״ה, שהיתה אחותם של אמי ע״ה ושל רבי שלמה זצ״ל. היא נמצאת כרגע בבודפשט ההונגרית יחד עם סבתא שלה, אם אביה, מרת תרצה למברגר ע״ה. הסבתא היתה אלמנת הנגיד המפואר ר׳ משה למברגר ז״ל, מקראקא, שהשתייך לחסידי גור. התחלנו להחליף עמה מכתבים ומאד רצינו שתצטרף אלינו בצרפת. ואכן יום אחד התקבלה אצלנו הידיעה המשמחת, שהיא בדרך לצרפת ביחד עם הסבתא ובנה ואשתו.

בבואם חיכינו להם כל בני המשפחה בבית-הנתיבות בפאריז. קשה לתאר את פרץ הדמעות וההתרגשות ברגע הראשון של המיפגש עם נצר המשפחה היחידי, אוד מוצל מאש, שנשארה לפליטה אחרי ההשמדה. משפחת למברגר נשארה בינתיים בפאריז. ואת רבקה תחי׳ בקשנו שתבוא לגור עמנו ל״הענאָוויל״. כאן היא הצטרפה לקבוצה של בנות-גילה אשר למדו אצל המחנכות הדגולות: גב׳ כרולינסקי, וגב׳ שפרה זינגר, חניכות הסמינריון של גב׳ שרה שנירר ע״ה בקראקא, שעמלו במסי״נ בחינוך והדרכת הבנות ברוח ישראל סבא. כמ״כ התחילה להשתלם בקורס לתפירה. היא התגוררה באופן קבוע ב״קיבוץ״ וכפעם-בפעם נסעה לבקר את הסבתא למברגר, שהתגוררה באופן עראי במלון בפאריז.

פרשה מופלאה

נס הצלתה של רבקה מן הגיהנום הנאצי מהווה פרשה מופלאה בפני עצמה. כאשר פרצה המלחמה, התגוררה משפחת למברגר בעיר קראקא המעטירה: האב ר׳ מיכאל, והאם גיטל, הבן יעקב יצחק, שעמד בשנתו ה-11, ורבקה בת ה-9. בלילה הראשון הגיעו אליהם הסבתא חייטשע קליינמן ע״ה עם בנה הבחור ישראל יהודה הי״ד (״הדוד לייב״ כפי שקראנו לו) ואמי ע״ה, אשר התארחו בביתם ברח׳ ״פאולינסקא״, ואילו אבי ז״ל עם ילדיו נסעו לטומשוב, אל הסבא ר׳ אריה הלר ז״ל, כפי שסיפרנו כבר בפרקים הקודמים.

ערב פלישת הגרמנים הצטרפו הגברים שבמשפחה אל רבים מיהודי קראקא שברחו רגלי לעבר מזרח פולין, אבל, גייסות הצבא הגרמני שדהרו בכלי-רכב השיגו אותם מהר מאד. לא היה טעם להמשיך הלאה במנוסה, וכעבור ימים מעטים שבו על עקבותיהם הביתה, כשהם מותשים ומדוכדכים לאימה. תלאות הדרך נתנו בהם אותותיהן עד כדי כך, שאמו של ר׳ מיכאל כמעט לא הכירה אותו, למרות שפרידתם היתה כ״כ קצרה.

הילד יעקב יצחק למברגר הי״ד

הבריחה ממקום למקום

במשך שתי השנים הראשונות לכיבוש, התנהלו החיים בקראקא כמו בכל מקום שהמגף הנאצי הדורסני הגיע אליו, עם גזירות ונגישות שהתחדשו חדשים לבקרים. בחורף תש״ב הקימו את הגיטו. בעזרת הוריו של דודי ר׳ מיכאל, אנשים בעלי יכולת, ניסתה המשפחה לעבור אל המקומות שעדיין שרר בהם שקט יחסי. בשלב ראשון העתיקו את מגוריהם לעיירה ווישניצא. בכסף מלא השיגו לעצמם תעודות של אזרחי-חוץ ולעת הצורך השתמשו בהם. אחרי חיסולה של ווישניצא היהודית הם עברו לעיר הסמוכה בוכניא, שם התגוררו באותו בנין בו התאכסן האדמו״ר מהר״ש זי״ע מבאבוב. כן שהו אז בבוכניא האדמו״ר רבי ישעיה׳לי מטשכויב הי״ד, והאדמו״ר מהר״א מבעלזא זי״ע.

בנסיבות השעה היו ר׳ מיכאל והנלווים אליו נאלצים תכופות לנוע ולנוד. הם גרו לסירוגין בגיטו ומחוץ לגיטו. בכל פעם שהגיעה ידיעה על ״אקציה״ קרובה, שפירושה גירוש להשמדה, היו עוזבים בחשאי את הגיטו עד יעבור זעם, כשהם משתמשים במסמכיהם כנתיני חו״ל. פעמים הסתובבו שבועות שלמים ברכבות, שילמו עבור כרטיסי נסיעה, נסעו ממקום אחד למשנהו, וירדו בתחנות, על מנת להיעלם מ״עינא בישא״ דוקרנית שבלשה אחריהם. והיה כאשר נכחו לדעת, שגם במקום החדש שבאו אליו צפוי גירוש, מיהרו מיד לעזוב והמשיכו ברכבת למקום אחר.

ערב לפני הגירוש הגדול (הראשון) של גיטו בוכניא, הם ברחו בחזרה לתוך גיטו קראקא. הסבתא חייטשע והדוד לייב נשארו זמנית בבוכניא, כשהם אמורים לקבל בדחיפות את המסמכים הדרושים, כדי שיוכלו ג״כ לנסוע לקראקא. אפס יד הרוצחים הגרמנים ימ״ש הקדימה את המסמכים, ותיכף ב״סלקציה״ הראשונה שביצעו בבוכניא נשלחו הסבתא והדוד (ביום י״ב אלול תש״ב) אל המשרפות השם ינקום דמם.

אחרי שהרוחות נרגעו מעט חזרו בני המשפחה לבוכניא. כאן שמעו את הבשורה הנוראה. הדודה גיטל ע״ה מיאנה להינחם על מות הקדושים של אמה הצדקת, ואחיה הצעיר, שהיה ג״כ מצוין בתורה ויראת שמים. האסון פגע קשות בבריאותה, היא לקתה בדלקת קרום המוח, ולבסוף שבקה חיים בתוככי הגיטו, ביום כ״ז כסלו תש״ג, ת. נ. צ. ב. ה.

במסווה של נכרים

רבקה, בתם היחידה, נשארה כעת יתומה מאם בגיל שתים עשרה. כ״ק האדמו״ר מבאבוב רבי שלמה זצ״ל סיפר לי, שהוא השתתף בהלוויית הדודה גיטל ע״ה, ומשם לקח את בתה אליו לביתו, וזוגתו הרבנית הי״ד טיפלה בה, בכדי לעזור לה במצוקתה.

בימים הבאים, כאשר התברר שהגרמנים ממשיכים בהדרגה לחסל את הגיטו בבוכניא, שילמו בני משפחת למברגר סכומי-עתק למבריחים גויים, אשר במשך כשבועיים העבירו אותם מיד ליד וממקום למקום, עד שהגיעו סו״ס לבודפסט ההונגרית, אליה הגרמנים עדיין לא הגיעו. בבואם לבודפסט היו מצוידים במסמכים מזוייפים שזיהו אותם כגויים פולנים. אף נקראו בשמות מובהקים של הערלים וגם כך נרשמו אצל הרשויות המקומיות. סביבם תססו באותה עת

בהונגריה חיים יהודיים רגילים, אך הם היו אנוסים להסתיר את יהדותם, לבל יבולע להם ח"ו.

יהודי הונגריה ברובם לא האמינו אז לסיפורי הזוועות הנוראים של ההשמדה, אשר בפי היהודים הפליטים שהגיעו מפולין, עדי הראיה. סבורים היו שבסיפורים האלה רוצים לעורר אצלם רגשי רחמים וחמלה בלבד. אעפ"כ נמצאו יחידי סגולה שקיבלו את הנמלטים בזרועות פתוחות ופרסו חסות עליהם.

רבקה התארחה אצל משפחת קורניצר, מצאצאי ה"חתם סופר" זי"ע, אשר התיחסו אליה בחום נפשי, וטיפלו בה באהבה ובמסירות כאילו היתה בתם. גם הסבתא (לבית למברגר) התארחה במשך תקופה מסוימת אצל משפחת צוויבל (שתי המשפחות גרו בשנים מאוחרות בבני ברק, זכות פעלם הטוב יעמוד להם ולזרעם לעד). אולם, כאמור, כלפי השכנים ובצאתן אל הרחוב נאלצות היו להופיע כנכרים גמורים. רבקה תחי' אנוסה היתה לעשות כל מיני תחבולות כדי שחברותיה יחשבו שהיא מבקרת בכנסיה הטמאה.

הסבא ר' משה למברגר ז"ל, אשר לא ידע את השפה הפולנית, עשה עצמו כאילם, שאינו שומע ולא מדבר, וכך החזיק מעמד בעיירה ניריטיאַז עד יום פטירתו. אמנם כשהגיע שעתו לבוא למנוחות התעוררה השאלה היכן לקבור אותו, חלק מיהודי המקום טענו שכדי לא לסכן את יתר הפליטים חייבים להזמין את ה"כומר", כפי שהנכרים נוהגים בכל מקרה מות. אולם יהודים בעלי מסירות נפש הוציאוהו באישון לילה והביאוהו לקבר-ישראל.

כמה טראגי ועצוב היה הדבר. אלמלי סיים ר' משה את חייו בביתו בקראקא, בודאי היו אלפים רבים באים לחלוק לו את הכבוד האחרון, שכן נחשב בצדק כאבן-נזר של קראקא החסידית - ואילו כאן בניריטיאַז אפילו "מנין" לא היה נוכח בקבורתו. אבל! סו"ס הלא זכה להיטמן בבית-עלמין יהודי!

בכדי לטשטש את הדבר, הודיעו אז למשטרה שאותו זקן אילם נעלם ולא נודעו עקבותיו. ימים רבים של חיפושים וחקירות חלפו עד שהמשטרה הרימה ידים והכריזה עליו כנעדר.

המחבואים ביערות סלובקיה

באמצע שנת תש"ד, עם פלישת הגרמנים ימ"ש להונגריה, והתחלת הגירוש של יהודי בודפסט באלפיהם לאושוויץ, ברחו בני משפחת למברגר הנותרים

- ורבקה היתומה עמהם - לעיר "נירטיאז'". כאשר התקרבה הסכנה גם לשם נמלטו לסלובקיה ועצרו זמנית בעיר "מיקולאש". משם המשיכו לברוח ולהתחבא בכפרים שונים. לקראת סוף השנה ברחו להסתתר ביערות סלובקיה, שם הצטרפו לקבוצות של יהודים שונים, אשר הקימו לעצמם בונקרים בחיק-הטבע, מחוץ לישוב, ויצאו עם משפחותיהם להתחבא בתוכם. גם ביער היו מדי פעם קמים וברחים יותר עמוק מפחד הגרמנים העלולים להגיע אל השטח וללכוד אותם.

הסבל שלהם בחיי היער אינו ניתן לתיאור. לא אחת נפלו קרבן לאכזריותם של גדודי הפרטיזנים, שבמקום לעזור להם התנפלו עליהם בחימה שפוכה, וגזלו מהם את פרוסת לחמם האחרונה. בנסיבות אלה הגיעו המחסור והרעב המציק לשיאים לא נודעו. פעמים שחפרו בשלג ומצאו עורות של בעלי חיים פגרים ואותם מצצו.

תקופה קצרה לפני השחרור, בפרוס חג הפסח תש"ה, החריף הרעב שבעתיים. בלית-ברירה יצאו הדוד ר' מיכאל ובנו מן היער לחפש בכפרים, אולי ישיגו מעט אוכל, אך הם לא חזרו יותר. אחרי השחרור נודע שנרצחו ע"י הגרמנים או אנשי הכפרים עצמם. כשחלפו ארבעה חדשים נמצאו גופותיהם הקדושות והובאו לקבר ישראל בעיר "מיקולאש" בסלובקיה. בשנים מאוחרות התעניתי אם ניתן לאתר את מקום קבורתם, אך נודע לי שבית העלמין המקומי נהרס לחלוטין ושתלו על אדמתו "פארק" ציבורי מטופח - יקום השם לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך.

כשנודע ליהודים ביער על התבוסה הסופית של הרוצחים הגרמנים ימ"ש, יצאו מן היער וחזרו ל"מיקולאש". את רבקה שלחו לבית הבראה בהרי הטַטְרים. משם נסעו לבודפסט ואחר כך הגיעו כנזכר דרך פראג לצרפת.

באחת השיחות אמר לי אבי ז"ל: "דע לך שרבקה נשארה בחיים עבורך. בוא ואספר לך מעשה שהיה: זמן קצר לפני המלחמה בא אלי גיסי ר' מיכאל ז"ל לטעשין ואמר שהוא זקוק להלואה. ואכן הלויתי לו את הסכום שהיה זקוק לו. כשנפרד ממני - וזו היתה הפעם האחרונה שראיתיו בחיים - נענה ואמר: "הלואי ונשתדך שנינו! ובאם לא אפרע לך עד אז את החוב, יהיה זה על חשבון הנדוניא..."

ואכן בפאריז נערכו נישואינו בעז"ה זמן קצר לפני עלייתנו ארצה, כפי שיסופר באחד הפרקים הבאים.

קלט

פרק עשרים

בקיבוץ חפץ חיים אשר ב"הענאָוויל"

ארמון פאר ותכליתו

"הענאָוויל" עיירה צרפתית טיפוסית שקטה אשר תושביה מועטים. במרכז העיירה מתנוסס ארמון מפואר ורחב-ידים שהיה ידוע בשם "שאַטוֹ דה-הענאָוויל", אותו רכש ארגון ה"ג'וינט" במטרה לארח בו את ניצולי השואה שהתכוננו לעלות ארצה בעליה בלתי-ליגאלית. המקום התאים לצרכים של ארגון ה"בריחה" שטיפל בעליה זו, מכיון שנמצא הרחק מן המרכז ולא היה חשוף לעיני הבולשת הבריטית, אשר הפעילה אז חיפושים מתוחכמים בכל רחבי אירופה, כדי לאתר ולמנוע עליית יהודים לא"י.

האתר המלכותי כשלעצמו הזכיר לנו את דברי הרמב"ם הידועים, שפעמים יצווה אדון לעבדיו שיבנו מחוץ לישוב ארמון וטירה כלילת יופי, ומשמים סיבבו את הדבר בעד איש חסיד שיבוא אי-פעם ויחסה בצל אחד מכתלי הארמון וינצל ממות בחום השמש הקופחת על ראשו.

היה זה, כאמור, ארמון רב-ממדים ובחזיתו שער כניסה מרשים. בצד ימין של השער נמצא בית מגוריו של השומר. בהמשך עמדו האורוות של הסוסים עם חדר מיוחד לאחסנת אוכפים ושאר אביזרי רכיבה. במרכז האחוזה, מול השער, השתרע בוסתן מטופח עם דרך סלולה ושבילים באורך כ-80 מטר. משהגעת לקצה הבוסתן נגול לעיניך הארמון גופו: בנין מפואר בן ארבע קומות, מעוטר משני צדיו במגדלים עגולים. במרכז קומת הכניסה מצאת לפניך אולם גדול ומרשים שיועד לבית המדרש. מן הצדדים נכנסת לשני אולמי נשף ענקיים, שכתליהם קושטו בפיתוחים אמנותיים נהדרים, אשר השתקפו במראות זכוכית גדולות ששובצו מסביב.

את שני האולמות האלה הפכו עכשיו לחדרי אוכל עבור הפליטים - אחד לגברים ואחד לנשים. במרתף הפעילו מטבח ענקי שהיה מצויד במעלית מיוחדת להעברת הארוחות אל המסעדות. בשלוש הקומות העליונות נמצאו דירות המגורים של אדוני הטירה בעבר ועתה שימשו כמעונות הפליטים. משני צדדיו של הבנין המרכזי עמדו שני בתי מגורים נוספים, ששימשו בעבר למגורי צוות המשרתים והעובדים, וגם בהם שיכנו כעת משפחות ובודדים, בבנין אחד בחורים ובשני בחורות. מאחורי הטירה השתרעו שדות בנות אלפי אקרים של אדמה פוריה, גינות ופרדסים, ואגם מים גדול. הכל נכלל במיתחם הטירה ועמד עכשיו לרשות הציבור שלנו.

סדר היום בחיי ה"קיבוץ"

משפחתנו קיבלה חדר מגורים בבנין השמאלי שבו התגורר גם דודנו רבי שלמה דוב. המקום היה מאורגן כקיבוץ "הכשרה" עם סדר יום קבוע לתפילה, לשיעורי תורה עבור המבוגרים, ותכנית מיוחדת עבור קומץ הילדים שהיו שם. הסעודות נאכלו בצוותא בחדרי האוכל עם תורנים לעבודות במטבח ובחלוקת האוכל. צוות מיוחד נתמנה לשמור על הסדר והנקיון בכל האחוזה. התקיימו קורסים

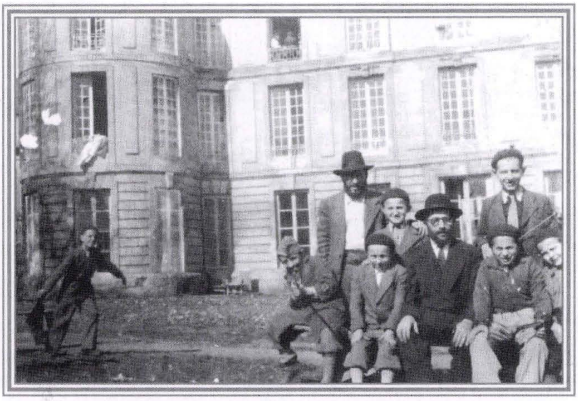

הרב מפוטיק רש"ז הורוביץ זצ"ל, הרב מקריניק רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל, ר' מאיר ברלין ז"ל, הרב הראשי רי"א הרצוג זצ"ל, ר' בנימין מינץ ע"ה, רמ"ב קליינמן ע"ה, ר' נח אדליסט ע"ה - עם חברי הקיבוץ. ברקע: הארמון

מטעם ארגון "אורט" העולמי ללימודי מקצוע. הגברים למדו חקלאות, נגרות, סנדלרות. הנשים התמחו בתפירה וריקמה. המקום שימש כנוה-הצלה מבחינה רוחנית וגשמית כאחד עבור אלפי יהודים חרדים לדבר השם שעברו בו במרוצת השנים הקרובות.

היה זה מקום של דאגה ומסירות לכל יחיד, לכל צעיר וצעירה שנותרו גלמודים בעולם, והרב הצדיק והרחום רבי שלמה זלמן הורוביץ זצ"ל ("הרב מפוטיק") וזוגתו הרבנית הדסה ע"ה היו להם להורים ומורים, ודאגו להם ולצרכיהם בכל פרט קטן כגדול, השיאו אותם בשעה טובה ומוצלחת, ונעשו להם שושבינין שליוו את צעדיהם הראשונים בבנין ביתם החדש, עד שזכו להקים משפחות מפוארות בישראל. בעבודה קדושה זו עמד לימינם דודנו הרה"צ רבי שלמה קליינמן זצ"ל שנשא בעול יחד עמהם בכל צרכי הקהילה והציבור.

את ה"קיבוץ" ניהל ר' יודל סטופניצקי ע"ה, מותיקי פא"י בפולין, ששיכל את משפחתו בשואה והתחתן שנית ב"הענאָוויל". הוא גילם באישיותו דמות חיובית של איש מוכשר ולב טוב המקובל על הציבור. עזרו על-ידו מנהלי העבודה: ר' יאיר פריזנט ור' יוסף שיינמן. ר' אנשיל גולדברג שימש כאחראי לאספקה. את תפקיד המחסנאי מילא ר' יעקב כץ ז"ל (שנשא לאשה אח"כ את גרוניא ע"ה בתו המאומצת של הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל, ונמנה עם נושאי כליו בליקווד). אחרי עזיבתו של ר' יעקב כץ שנסע לאמריקה, נתמנה אבי ז"ל כאחראי למחסן האספקה.

אבי ע"ה ואחי ר' דוד יבלח"ט עם קבוצת תלמידים ורבם בחזית הארמון ב"הענאוויל"

אבי ז"ל למד תורה עם ילדי ה"קיבוץ" והגיד שיעור יומי למבוגרים. אולם כאשר הגיע ר' הענאך מַגֶלָה ז"ל, יהודי תלמיד חכם מחסידי גור, הושיב אותו אבא בראש השולחן וביקש שהוא ירצה את השיעור, בעוד אבא מקשיב לו כתלמיד. כזו היתה דרכו תמיד: בכל שעה ובכל מקום הוא היה חייל שמילא כל תפקיד שנדרש. אך ברגע שנמצא לו מחליף חזר מיד לפינתו בצניעות האופיינית שלו.

אמי ע"ה היתה אחראית על המטבח יחד עם מספר נשים נוספות זו היתה משימה לא פשוטה, שכן נדרש ב"קיבוץ" להכין ארוחות יומיות לכשלוש מאות נפש. מלבד זאת הן טרחו להכין את הסעודות לכבוד חגי הכלולות שנתרבו ב"ה עם מרוצת הזמן. באותו פרק שהתה בהענאָוויל הרבנית פרל'ה ויידנפלד ע"ה, מי שהיתה בעתיד נוות-ביתו של הרבי מגור, ה"בית ישראל" זי"ע, וגם היא עמדה לצד אמי בבישולים וכיוצא. (אגב: בהענאָוויל היה עמנו ר' זימל רוטשטיין ז"ל, והוא אשר העיד כי נכח במחנה ההשמדה בפטירת בעלה הראשון. הרב מפוטיק ודודי הר"ש הושיבו אז בית-דין מיוחד לצורך גביית עדותו וסידרו לה היתר נישואין), ועד סוף ימיה היתה מזכירה זאת לנכדים שלנו מתוך רגש של קירבה מיוחדת. היה שם גם בן-אחותה של הרבנית, הוא הרה"צ רבי אברהם אייגר זצ"ל (האדמו"ר מלובלין ב"ב בעתיד) שהיה בזמן המלחמה בשנחאיי ושם הקים את ביתו עם הרבנית הצ' ע"ה.

אכסניה של תורה

כשהגיעו פליטי הישיבות הליטאיות משנחאיי, וברגע הראשון לא מצאו מקום מתאים לחדש בו את החיים הישיבתיים, העמידה תנועת פא"י לרשותם את אחד מהבנינים ב"הענאָוויל", ואנשיה דאגו לספק את כל צרכיהם במשך חדשים רבים, עד שעברו ל"באאַי", אחד מפרברי פאריז, שם המשיכה ישיבה זו להתקיים במשך שנים אחדות עד להגירתם של תלמידיה לא"י או לארה"ב. זכיתי להכיר בתקופה זו את גדולי הר"מים, הגאון רבי יהודה לייב נעקריץ זצ"ל, חתנו של ראש ישיבות נובהרדוק הגה"צ ר' אברהם יפה'ן זצ"ל, ואת הגאון רבי בצלאל אורלאנסקי זצ"ל, ואת המגיד הנודע הגה"צ רבי יצחק אורלאנסקי זצ"ל, שבאותו פרק נהיה גיסו של "הרב מפוטיק" (בנישואיו עם אחותו של הרב).

היה שרוי בתוכם גם הרה"צ ר' יוסף שלמה הורוביץ זצ"ל, יהודי בא בשנים נמוך קומה, אשר ע"פ השמועה היה סופר סת"ם במקצועו, אך למעשה התנהג

ב"סדרים" כבחור ישיבה מן המנין. הוא היה מתלמידי ה"חפץ חיים" זצוק"ל ובעבר הרביץ תורה לעדרים בישיבות שונות בליטא. כשעלה אח"כ מצרפת לא"י נסע ישר לירושלים וישב ללמוד במחיצת הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל, בישיבת "עץ חיים", ואחרי הסתלקותו עבר לישיבת פוניבז' בבני ברק, ועד סוף ימיו למד בה - עד שנתבקש במתיבתא דרקיעא בקיץ תשכ"ב. אכן במיוחד התקרבתי אל העילוי הטלזאי המפורסם רבי מרדכי פוגרמנסקי זצ"ל, גאון וצדיק מיחידי סגולה, שהשפיע סביבו קדושה וטהרה, אם באמצעות שיחותיו המוסריות, ואם בהשראת אישיותו הקסומה כשלעצמה.

כל הימים שהישיבה הזאת שכנה ב"הענאָוויל" נמניתי עם תלמידיה. בשאר הזמנים למדתי כל יום שיעור מפי הגרש"ז הורוביץ זצ"ל ביחד עם בנו שמואלצ'י, הוא הרה"ח שמואל הורוביץ שליט"א, שהיה לימים משב"ק אצל רבינו האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זי"ע. תקופה מסוימת למדתי אצל ר' אשר ארבוס ז"ל, למדן מופלג מחסידי גור, אשר נמנה בשעתו על תלמידי ה"מתיבתא" המפורסמת בוורשה, ונצר בזכרונו הנפלא את מס' בבא מציעא עם כל הראשונים בעל פה, ומכיוון שלא היו אז אתנו ספרים אחרי החורבן, הדבר היה לנו כמובן לעזר ותועלת רבה, בזמן שלמדנו במחיצתו מסכת זו. עוד היה לי אז שיעור מיוחד בשולחן ערוך "יורה דעה" מפי דודי רבי שלמה זצ"ל.

מן ההווי ב"קיבוץ"

יום אחד פנה אלי ראש ה"קיבוץ" ר' יודל סטופניצקי במשאלה :מכיון שרק מעטים נרשמו לקורס נגרים, אולי אם גם אני ארשם ללמוד מקצוע זה, יבואו בעקבותי

השולחן הראשון שיצרתי בנגריה

בחורים נוספים? מיד נעניתי לפנייתו. ואמנם כך היה: קורס הנגרות קיבל תגבורת של תלמידים והתפתח לקורס מצליח, שהתנהל בהנחיית ה׳ נויפלד, יהודי מאלזאס, שהיה תושב מקומי. כשחלפו חדשים מספר קבלנו מטעם ארגון ה״אורט״ תעודת הסמכה בתורת נגרים מומחים. העבודות היפות שלנו נבחרו לתצוגה בפאריז. התוצרת האישית שלי, מגש עם ״פורניר״ מלאכת אומן, הוגשה כמזכרת לשר העבודה הצרפתי מר רנה מאיר, שהיה יהודי ע״פ מוצאו.

במהלך ההתארגנות של החיים ב״קיבוץ״ חשבו כמובן ג״כ על מקוה טהרה. יצאו, איפוא, ״הרב מפוטיק״ יחד עם דודי רבי שלמה דוב זצ״ל לסייר בשטח הטירה וחיפשו מקום צנוע שיתאים למטרה זו. הפור נפל על המיבנה הסמוך לשער הכניסה, שהיה מוסתר על ידי עצים, עם גישה נוחה. אבא ז״ל גייס בחורים אחדים למשימה ורבי שלמה סימן את המקום בו יחפרו כדי למצוא מים נובעים. הדבר היה נראה מלכתחילה בלתי סביר שבאותו מקום מסומן, בתוככי מבנה, שם בדיוק ימצאו מים? אבל, הדוד עמד על דעתו שיתחילו לחפור כפי שהורה, והשי״ת יעזור שימצאו כאן את מבוקשם. לא הספיקו להעמיק יותר ממטר ומחצה, והנה פורץ לעיניהם זרם אדיר של מים חיים, ששטף את החופרים מכפות רגליהם עד קדקדם. ראינו אז במאורע סיעתא דשמיא מיוחדת וכן את זַכות עיניו של דודי רבי שלמה דוב זצ״ל. ואכן במקום הזה נפתח תוך תקופה קצרה מקוה מפואר ומשוכלל, ששרת את ציבור הפליטים, וגם ממקומות אחרים הגיעו אליו, לאחר ששמעו על ההידורים היוצאים מן הכלל שהשקיעו בו.

לפני חג הפסח סידרו ב״קיבוץ״ מאפיה למצות עם תנור משוכלל. נאפו כאן מצות עבור כל יושבי ה״קיבוץ״. גם מפאריז הגיעו אדמו״רים ורבנים לאפות אצלנו מצות מהודרות, ועונת האפיה הוסיפה גוון להווי הססגוני של ״הענאָוויל״.

״הרב מפוטיק״ ניהל את העדה בחן רב וביד רמה. היה מבורך בפה מפיק מרגליות, ודרשותיו היו לשם-דבר. את שולחנות השבת הוא ניהל מתוך התרוממות הרוח והגיד דברי תורה בכל סעודה. אל השולחנות הסבו חסידים מכל צבעי הקשת. בלט במיוחד ציבור נכבד של חסידי גור וכה התוודענו לראשונה ב״קיבוץ״ לניגוני גור. היו שם: ר׳ העניך מַגְלָה, ר׳ יודל קמינר, ר׳ יוסף מאיר זיידל, ר׳ אביגדור לבנקופ, ר׳ ברל רייכמן, ר׳ אליהו ווייסלר (רבה של צ׳נסטוכוב), זכר כולם לברכה, ואחרים ששמותיהם נשכחו ממני. יחדיו שרנו זמירות ורקדנו בשמחה וצהלה עד השעות הקטנות של ליל שבת.

קמה

"הרב מפוטיק" היה גם כן בעל תפילה מעולה. בצעירותו נמנה על המקהלה המפורסמת של ר' מוניש-חזן ז"ל בהיכלו של הרבי מצ'ורטקוב זי"ע. היה שגור בפיו נוסח תפילה מיוחד של בית רוז'ין, במיוחד בתפילות של הימים הנוראים.

אבי, ר' הענאך מנעלה, ר' יודל שטיל ור' איטשע פרידלנד - בטחינת קמח למצת מצוה

בדרך כלל התפלל הרב את המוספים. וביום כיפור ירד הרב ווייסלר לפני התיבה בתפילת נעילה. קלטתי אז את הנוסח והנעימות שלהם והנני מתפלל כל השנים בעז"ה בנוסח זה.

"הרב מפוטיק" בימי חורפו יצק מים על ידי הגאון המפורסם רבי משולם ראטה זצ"ל מצרנוביץ', בעל "קול מבשר", והיה מספר לנו מאורחותיו. בין השאר שמעתי מפיו את העובדה הבאה. רבי משולם היה מקושר באברכותו אל האדמו"ר הזקן מטשורטקוב רבי דוד משה זי"ע והסתופף בצל קדשו. אף זכה למעמד רם בחצרו, היה מורה ובא ב"שאלות" שהתעוררו שם לפעמים, והיה מן היחידים שהורשו להיכנס לפני ולפנים בעת שהאדמו"ר קידש על היין בליל ש"ק. כמ"כ היה נוכח בהסתלקות הצדיק ביום הושענא רבה תרס"ד וכשאמר ברגעיו האחרונים את התפילה "נשמת כל חי". אחרי יציאת הנשמה פנה אל רבי משולם הבן, האדמו"ר רבי ישראל זי"ע, בשאלה אם הנו רשאי לנשק את אביו, והשיבו בשלילה. אמנם, כפי ש"הרב מפוטיק" שמע ממנו, כל ימיו אח"כ הצטער על שהשיב כפי שהשיב, שכן בראותו את גודל תשוקתו של הבן בנקודה זו היה

יכול להתיר לו בהסתמך על מקרא מלא בתוה"ק "ויפול יוסף על פני אביו ויבך עליו **וישק לו**". אגב: רבי משולם התגורר בערוב ימיו בבני ברק, בשיכון ה', ורבים הלכו אליו בשבתות כדי להאזין באמרו "נשמת" באותה נעימה שהגיד בשעתו האדמו"ר הזקן מטשורטקוב זי"ע.

"הענאָוויל" היתה בכל זמן שהיא קריה הומיה עם אורחים רבים מרחבי תבל. כל הרבנים שליחי ההצלה שהגיעו לאירופה מארץ ישראל ומארה"ב ביקרו לכהפ"ח בשבתות ב"הענאָוויל". הגיע הרב הראשי רי"א הלוי הרצוג זצ"ל, "הרב מקרינקי" רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל, הג"ר אליעזר סילבר זצ"ל, מנהיגי אגו"י ובראשם רבי יצחק מאיר לוין זצ"ל, ואחרים. גם הרב מאיר ברלין ז"ל מנהיג ה"מזרחי" ביקר אצלנו.

מפקידה לפקידה התארגנו מבין הפליטים קבוצות עליה, שהיו יוצאות באישון לילה מאיזה נמל עלום-שם, כדי להגיע בספינות עץ ישנות ורעועות עד לחופי ארצנו הקדושה. חלק מהם אכן הצליחו להגיע, ואחרים נתפסו ע"י הבריטים והוגלו לקפריסין.

קול ששון וקול שמחה

לחתונות שנערכו לניצולים ב"הענאָוויל" יצא שם. לכל חתונה הגיעו הרבה קרואים ואורחים נכבדים. זכור לי הרושם מן החתונה הראשונה של ה' גרינפלד, יהודי הונגרי שאיבד את משפחתו באושוויץ, ואשר נשא בזיווי"ש צעירה מבנות ה"קיבוץ". האוירה היתה בתחילה רוויית צער ועצב. לא הורגשה טיפת שמחה. עד אשר תפסנו יזמה, בחורים אחדים, שהחליטו כי מוכרחים לשפר את האוירה ויהי מה. מוכרחים להחדיר פה קורטוב של שמחה. מה עשינו? הכינונו שי קטן עבור בני הזוג, החתן והכלה, ועטפנו אותה חבילה בתוך חבילה, ובחבילה נוספת, וכן הלאה, עד שנוצר מכל העטיפות ארגז שלם. אחר העמסנו אותו על גבי כרכרה מלכותית שעמדה בחצר הטירה. וכך, כשהיא רתומה לשני בחורים, הכנסנו את הכרכרה לאולם הכלולות. כעת התחלתי לפרק את הארגז. כולם היו סקרנים לראות מה הוא מכיל בתוכו, אך הנה שוב אריזה, ועוד אריזה, וכל שליפה נוספת היתה מלווה בהסבר היתולי מבדח, והציבור ממש התגלגל מרוב צחוק, עד שסו"ס הוצאתי את השי הקטנטן שהוגש לזוג.

בחתונה זו היה נוכח הגה"צ רבי מרדכי פוגרמנסקי זצ"ל, ועד ארגיעה הוא ביקש את רשות הדיבור, כמי שחפץ לשאת דברי ברכה משמחי לב. בתוך משאו המלהיב על ערכה של שמחה יהודית, במיוחד בתקופה זו של בנין הנהרסות, שילב רבי מרדכי שיחה מוסרית הקשורה בחזיון שנגול זה עתה לעיניו. "ראינו מקרוב" אמר "שהאדם מסוגל להגיע עם מטען גדול, ולמראית-עין חושבים מי יודע מה נמצא בתוכו, אך הנה מתחילים לפרק את האריזה ומוציאים עוד קופסא ריקה, עוד נייר ריק, ושוב פעם עטיפה ריקנית, עד שבסופו של דבר מוצאים משהו פעוט, חפץ זעיר, שבקושי רואים אותו. כיוצא בזה יבוא יהודי לעולם האמת עם מטען חייו, בחשבו לעצמו: "הנה שישו בני מעי, הגעתי הנה עם מטען כבד של מעשים טובים, אך כאשר מתחילים שמה לברור ("פונאנדער-קלייבן"- כלשונו באידיש) רואים "ס'איז פוסט", שוב עטיפה ריקה ועוד אריזה נבובה שאין בתוכה כלום, בקושי בקושי מוצאים משהו קטנטן, עשיה זעומה, שיש לה איזה ערך זוטא בעלמא דקשוט". ובכה בדמעות שליש ואמר: "יישר כוחכם בעד כל החזיון הזה, הלא הדגמתם לנו איך נראים חיי האדם עלי אדמות..."

הגה"צ ר' מרדכי פוגרמנסקי זצ"ל

והיו ב"הענאָוויל" ג"כ שמחות של לידות. במיוחד שמחו כל הציבור בלידתו של הילד יצחק קליינמן, בן לראש תנועת פא"י ר' משה בנימין קליינמן ואשתו גילה, שהיו נשואים לפני המלחמה העולמית, ושיכלו בשואה את שני ילדיהם, בעוד שהם עצמם שרדו בחיים ונפגשו מחדש לאחר המלחמה. שמחה רבה שמחו בהיולד בנם יחידם של ר' יחיאל גרנטשטיין ז"ל וזוג' מלכה ע"ה. בתו של האדמו"ר מראדושיץ הי"ד, שנישאו בלודז' אחרי הזוועות (אשתו הראשונה שהיתה בתו של האדמו"ר מסלונים רבי יששכר ליב זצ"ל וילדה ניספו בשואה), הוא בנם הרה"ח ר' שמואל לאוי"ט, חתנו של האדמו"ר מסוקולוב-קוצק רמ"מ מורגנשטרן שליט"א.

כה חיינו ב"הענאָוויל" יום יום את התקומה והתחיה המחודשת של עם ישראל ששרד מאפר הכבשנים.

קמח

המיפגש עם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל

בשלהי שנת תש"ו שמענו שהגיע לפאריז האדמו"ר מקלויזנבורג, רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם זצ"ל, בשובו חזרה מאמריקה, אליה נסע כדי לעורר את הציבור היהודי לבוא לעזרת שארית הפליטה אשר במחנות העקורים באירופה.

אבי, יוסף שיינמן, ועל ברכי הילד יצחק קליינמן - ברקע: בנין המקוה

בזכרנו שאנחנו קרובי משפחה של הרבי, וגם מחותנים (באשר אחיו מאביו, רבי נפתלי ז"ל, היה נשוי לבתו של זקני הג"ר ישעיה צבי זצ"ל אב"ד פראמפול) נסענו לשחר פניו בפאריז והתקבלנו על ידו בשמחה. ראינו אז לפנינו פעם ראשונה אחרי החורבן נצר של אדמו"רי צאנז, בלבושו ובמלוא הדרו, עם הלהט החסידי הבוער, עם נכונות למסירות נפש בעד כלל ישראל.

הרבי חשב אז לארגן בצרפת קהילה חסידית גדולה, שתמנה על דגלה עשרות אלפים מאחינו בני ישראל, מאחר שאין כרגע שום מדינה בעולם אשר מוכנה לקלוט יהודים. ארצנו הקדושה סגורה ומסוגרת בחזקת ידם המרושעת של האנגלים. ארצות הברית אישרה מיכסה זעומה למדי של רשיונות הגירה, מיכסה שלא תפתור את שאלת הפליטים הנמצאים בגרמניה, ושם על האדמה הארורה לא בא בחשבון להישאר. ביקש הרבי מאבי ז"ל שיעזור לו לארגן את הקהילה האמורה. אלי הוא פנה שאכנס ללמוד בישיבה שבחפצו לארגן ולפתוח מיד. אבא

שאל אותו מה עלה בגורל משפחתו? ועל כך השיב הצדיק בעינים דומעות: "ויקח יעקב את נשיו ואחד עשר ילדיו ויעבירם את מעבר יבוק" - יעקב אבינו ע"ה הצליח להעבירם, אמר, אולם אני השארתי אותם שם!

בגבורת נפשו העילאית חזר מיד להמשיך בשיחה בענין ארגון הקהילה. אמרנו לו כי דעתנו היא שאחרי חורבן כ"כ נורא, יש להיפרד אחת ולתמיד מארץ העמים ולעלות לארצנו הקדושה, לעלות מיד, אפילו בדרך בלתי-ליגאלית. הוא החזיק את ידי זמן רב בכף ידו הקדושה, וניסה לשכנעני שאוותר על הנסיעה לא"י. מרוב התרגשות קרא אלי בגערה: "ואתה רוצה לספר לי שכאילו קדושת הארץ בוערת בקרבך?!" אך לבסוף הוא הוציא ממני הבטחה, שלפחות בדרך בלתי-ליגאלית לא ניסע. "שלא תסכן חס וחלילה את ההורים" הזהירני.

הויתור הזה גרם לנו להישאר בצרפת עוד שלוש שנים שלמות עד שנפתחו שערי העליה ונתאפשר לנו לנסוע באופן ליגאלי על סיפונה של אניה יהודית.

פרק עשרים ואחד

יד ביד עם צמרת ראשי התנועה

הפעילות במרכז האירופי של "פועלי אגודת ישראל"

ב"הענאָוויל" התרכזו טובי האנשים שחלשו על הפעילות הענפה של תנועת פא"י בצרפת ובכל אירופה. בהם ידידי היקרים: ר' משה בנימין קליינמן ז"ל, הסופרים ר' יחיאל גרטשטיין ז"ל, ור' דוד זריצקי ז"ל, ר' חיים גיטלר ז"ל, ר' בנימין כרולנסקי ז"ל, ור' אברהם וורדיגר יבלח"ט. כל ימות השבוע הם שהו בפאריז. רק בימי ששי שבת וראשון היו נמצאים בקרב משפחותיהם ב"הענאָוויל".

בשנת תש"ז עם עלייתו של ר' אברהם וורדיגר לא"י, נתבקשתי ע"י ר' משה בנימין קליינמן, שאצטרף לסגל הפעילים במרכז האירופי של פא"י ומערכת העתון "בשער". התקופה היתה אז הרת-גורל לישוב היהודי בארץ ישראל. בדיונים שהתקיימו אז ב"לייק סאקסס", מושב ארגון האומות המאוחדות, שנוסד אחרי המלחמה, המצב התחלף מיום ליום ונע כמטולטלת בין תקוה ליאוש, עד שסו"ס הוחלט שם ברוב קולות (ביום 29 לנובמבר 1947), לאפשר הקמת מדינה יהודית בחלק מארץ ישראל.

בעת ההיא הגבירו הסוכנות וה"הגנה" את מאמציהם לדחוף ולדרבן מה שיותר עולים - ובמיוחד צעירים המסוגלים לאחוז בנשק - שיעלו ארצה. ידינו היו מלאות עבודה. פועלי אגו"י ייצגו את הציבור האגודאי כלפי הסוכנות וה"בריחה". אני הייתי הנציג של פא"י בגופים הללו.

נסיון פריצת ההסגר הבריטי שנכשל

היו אלו הימים הקשים, בהם אירעה פרשיית האניה "אקסודוס" "יציאת אירופה", שנשאה על סיפונה למעלה מחמשת אלפים עולים, והשלטונות הבריטים תפסוה והחזירה לנמל "פורט דה-בוק" בצרפת.

הגענו אל הנמל וקיבלנו דיווחים מפי סבלים שירדו מן האניה כי המצב השורר בתוכה הוא קטסטרופלי ממש. אין מנהיגות באניה. המצב הסניטרי בכי רע. יש נטיה בקרב המעפילים לנטוש אותה ולרדת אל הנמל, כחפצם של הבריטים. מדיניותה של ה"סוכנות" היתה באותו פרק לא לאפשר את הדבר. זאת, כאמצעי לחץ נגד הבריטים, בהשפעת דעת הקהל, על מנת שיאפשרו להם להגיע לא"י.

בעת ההיא שהה בצרפת שליחנו היקר ר' מאיר שווארץ, מקיבוץ "חפץ חיים", שהיה מצויד בדרכון ארצישראלי. הוא מסר לנו את הפספורט שלו, ובהפשיטו מעליו את בגדיו העליונים נכנס לתוך שק, אשר פועלי הנמל העלו בו פחם אל האניה, ותמורת תשלום הגון הסכימו להשחילו פנימה. כאן הוא מיהר ולקח לידיו את הפיקוד על האניה אך ללא הועיל. הסוף העגום שלה ידוע מדברי הימים של תקופה זו. הבריטים חילקו את ציבור המעפילים למספר אניות והחזירו אותם לגרמניה. אגב: עם הפספורט של ר"מ שווארץ (אחרי שעבר את מעבדת הזיופים שלנו) הצלחנו להעלות לא"י משפחה שלמה ברוכת ילדים.

בתנאי מצוקה ועוני

מדי שבוע החל מיום שני בבוקר עד צהרי יום הששי נמצאנו כולנו בפאריז. תנועתנו לא היתה משופעת בכספים רבים ומשום כך היו לנים כל חברי המרכז במלון זול יחסית, בחדר גדול אחד שבו עמדו שתי מיטות רחבות, ובפינה גם אמבטיה ריקה. באחת המיטות שכבו לישון ר' משה בנימין קליינמן ור' יחיאל גרנטשטין, ובשניה ר' דוד זריצקי עם ר' בנימין כרולינסקי. ערש יצועי היה ב...אמבטיה. אוכל קיבלנו מן המחסן ב"הענאָוויל": קופסאות סרדינים, ריבה, וליפתן. לחם קנינו בפאריז. תמורת 2 "פרנקים" צרפתיים השגנו קופסת ספירט שאפשר יהיה להרתיח בו על האש כוס תה. ארוחה חמה כמעט לא באה בפינו בימות החול. כה ניהלנו את המרכז התנועתי והוצאנו לאור את העתון "בשער", שהפיח רוח חיים בעצמות היבשות של הפליטים המפוזרים בכל רחבי אירופה.

המשרד שלנו שכן ברובע הפאריזאי המרוחק "וועגסען". שם בבנין של "ועד ההצלה" קיבלנו את הקומה השלישית ומתוכה ניהלנו את כל העבודה

המסועפת שהקיפה את ארצות אירופה כולן, לרבות המדינות שמעבר מסך הברזל. בקומות התחתונות של הבנין נמצאו משרדי ה״ג׳וינט״ האמריקאי בראשותו של ד״ר שמידט (לפני עלייתו ארצה עזר על ידו ר׳ יעקב וורדיגר ז״ל) שהפעיל בחריצות ובמסירות מפעל עזרה ענקי וראוי לשבח, וגם לתנועת פא״י עזר הרבה.

בפאריז עם ילדים ניצולים מהונגריה
מימין: המחבר יבלח״ט, ר׳ בנימין כרולינסקי, ר׳ בנימין מינץ, ר׳ יעקב ברונר, ר׳ שמחה שטיין, ר׳ בנציון סורוצקין, ור׳ יחיאל גרנטשטין ע״ה

היכרות מרתקת ופעילות מניבה פירות

המרכז האירופי של פא״י היווה נקודת מיפגש ופעילות עבור כל חוגי היהדות החרדית. כמעט לא היתה אישיות מוכרת אחת שלא נזדמנה לביקור במשרדנו ולקבל עזרה והדרכה. אפילו הגה״צ רבי אליהו לופיאן זצ״ל, המשגיח הקֶלֶמאי הידוע, הגיע תכופות מאנגליה וטיפס אלינו לקומה השלישית על מנת לסדר ענינים. וכה, לרגל שהותי הקבועה ב״מרכז״, יצא לי להכיר את כל ה״מי ומי״

ביהדות אירופה וארה"ב, אדמו"רים ורבנים, פרנסי ציבור, עסקנים וסופרים חשובים.

בלילות ניהלנו את הפעילות הבינלאומית באמצעות טלפונים מן המלון. לא היה אז חיוג בין-ארצי ישיר. נזקקת להזמין כל שיחה מראש ונקבע זמן אימתי היא תבוצע. בדרך כלל היה יותר קל להשיג קו בשעות הקטנות של הלילה. בחדרנו במלון לא הותקן מכשיר טלפון, ובכל פעם נאלצנו לרדת רגלי שלוש קומות. הסימן המוסכם לקריאה טלפונית היה שפקיד המלון מכבה לנו את אור החשמל. ברגע זה ידענו שעלינו לרדת לצורך השיחה - והדבר התרחש וחזר על עצמו במשך הלילה פעמים רבות. בשיחות הטלפוניות האלה יצרנו קשר עם מושלים ושרים וכתוצאה הצלחנו לשחרר יהודים רבים מן המדינות הקומוניסטיות.

לי אישית נזדמן כמה פעמים לשוחח עם המנהיג היהודי של הקומוניסטים ברומניה, ברקו פלדמן, ועם שרת החוץ אננא פאוקר. במהלך פעילות זו הצלחנו להוציא מרומניה את ידידנו הבלתי נשכח ר' יהודה רזמיבש (נחשוני) ע"ה, ואת רבה של מארגרטן הרב קליינמן, אחרי שהסברתי לאדונים הרומנים כי שחרורם חיוני מאד עבורנו כתנועת פועלים יהודית, המשתדלת "להפיץ את רעיון הקומוניזם" בקרב הציבור הרחב. האישים האלה, אמרתי, הם המתאימים ביותר לשכנע את החוגים שלנו. כה ניתנו להם היתרי יציאה. הצלחה דומה נחלנו בנוגע להוצאת ר' שמחה שטיין מהונגריה. אף עלתה בידינו לשלוח מסמכים לפולין, אל רבי אברהם יששכר אנגלרד זצ"ל, אישיות תורנית מרשימה, שהיה בזיוו"ר חתנו של האדמו"ר מראדזין רבי מרדכי יוסף אליעזר ליינר זצ"ל, ועמד לפני המלחמה בראש רשת של ישיבות ראדזין "סוד ישרים" שהיו פזורות לעשרות ברחבי פולין. אחרי המלחמה שימש רא"י כרבה של סוסנוביץ, ומאוחר יותר נעשה רבם הנערץ של חסידי ראדזין בעולם כולו, והיה מזקני האדמור"ים בדורנו.

הצלת נפשות רוחנית

באחד הימים ההם קיבלתי קריאה טלפונית מר' לייבל זאמושץ מלודז', עסקן הצלה אגודאי, שהציל מאות ילדים מצפרני הכנסיה הקתולית והמנזרים הפולניים, אשר החזיקו בילדים יהודים יתומים שהוסתרו אצלם, ולא אבו להחזירם לחיק עמם. ר' לייבל פעל במישור זה מתוך חירוף נפש. הוא שם על פניו מסווה והרבה פעמים החליף תחפושות, פעם התחזה לכומר ופעם לאיכר פולני, הכל לפי הצורך. כה

עלה בידו לחדור למקומות הטומאה ולהוציא משם את הילדים, אשר נשלחו על ידו הלאה לעבר ארץ ישראל.

באותה שיחה טלפונית סיפר לי ר' לייבל, שהוא שלח מכבר לצרפת שתי בנות אחיות שהוצאו על ידו ממנזר נוצרי, האחת נקראת בשם "העלא" והשניה בשם "לוטא". הילדות הן בגיל 4 ו-7 בערך, וכפי השמועה שהגיע אליו הן נמצאות ב"קיבוץ" של "השומר הצעיר" השוכן סמוך לפאריז. היתה זו תקופה שהמפלגות החילוניות כולן, בלי יוצא מן הכלל, חטפו ילדים מכל הבא ליד. כסף לא היה חסר להם. הקופה העשירה של ה"סוכנות" היתה פתוחה עבורם. וחינכו את הילדים על פי דרכם, העבירו אותם על דת אבותיהם, אשר משאלת לבם האחרונה - בעת שמסרום לידי הגויים לפני שנלקחו להשמדה - היתה שישאר מהם זכר, והילדים יהיו נאמנים לעמם ולדתם. ר' לייבל ביקש ממני שלא נחסוך במאמצים על-מנת להציל את הילדות, היות והוא יודע בבירור שהוריהם היו חרדים לדבר ד', וזו היתה בקשתם האחרונה. עשינו מאמץ כביר כדי למוצאן. התברר לנו שהם אכן נמצאות במוסד ילדים של "השומר הצעיר" העומד לא הרחק מפאריז.

ובכן: באחד מימי ראשון יצאתי יחידי לדרך. החלפתי בגדי בתלבושת מתאימה. את הפיאות שלי הסתרתי מאחורי אוזניות המשקפים וחבשתי "קסקט" לראשי. שכרתי "טקסי" ויצאתי בלב חרד אל המשימה. השארתי את ה"טקסי" עם הנהג במרחק מסוים שימתין עלי. נכנסתי לשטח ה"קיבוץ" בגילוי ראש. נכנסתי אל המזכירות והצגתי את עצמי כבן-דוד של הילדות המעונין להיפגש אתן. מיד הכניסו אותי לבנין ששימש מוסד לילדים והציגו אותן בפני. שמחתי עמהן וליטפתי אותן. הבאתי להן צעצועים וממתקים, נשארתי במקום ושיחקתי עמהן, עד שרכשתי את אימונן. לבסוף יצאנו יחד כאילו לטיול בעיירה. התקרבנו עד ל"טקסי" וסיפרתי להן שנוסעים לגן זיאולוגי. הגענו לפאריז ובאמת הבאתי אותן אל גן החיות, שם הסתובבנו במשך כל שעות אחר הצהרים, השתעשענו ממראות בעלי החיים למיניהם. והילדות היו מאושרות.

הייתי בטוח שחברי יכינו במלון חדר ואוכל עבורן ויחכו לבואנו. מה מאד התאכזבתי, לכן, כאשר הגעתי אל המלון ואין איש מאתנו. הילדות היו רעבות. ירדתי, איפוא, ל"פלעצל" הפאריזאי-יהודי המפורסם וקניתי אוכל במסעדה כשרה. חזרתי אל המלון, האכלתי את הבנות לשובע, אחר השכבתי אותן לישון בשתי המיטות הגדולות שבחדרנו, ומרוב עייפות נעצמו מיד שמורות עיניהן. כאשר הגיעו חברי

בשעות הערב מ"הענאָוויל" מצאו את החדר תפוס. הם התנצלו על כך שלא הכינו דבר, באשר בטוחים היו שלא אצליח במשימתי, וכל היגיעה תהיה לריק.

העייפות היתה גם מנת חלקי, כמובן, אחרי יום כזה רווי מתיחות וחרדה. מצאתי לי אכסניה בחדרו של הסופר החרדי ר' מרדכי אלעי ז"ל, אשר הסכים לחלוק עִמדי את מיטתו, ואיפשר לי לישון יחד עמו במשך הלילה. הרבה לא הצלחתי לישון, מכיון שלרוע מזלי נתקף פתאום ר' מרדכי בכאבי שיניים, וכל הלילה גנח מרוב יסורים ולא נתן לי לעצום עין. גם חברי ר' משה בנימין קליינמן ור' יחיאל גרנטשטיין ישבו ערים בחדרם כל הלילה, כדי שהילדות תמשכנה לישון בשלוה, והיו מתכננים כיצד לטפל ב"סחורה" האסורה מיד כשיאיר היום, על מנת שתגענה למקום מבטחים. ואמנם למחרת העברנו את שתי הבנות הלאה, לאחד ממוסדות הילדים בפריפריה, ומשם הועברו בידים נאמנות לארה"ב.

במשך שנים מרובות לא ידעתי מה עלה בגורלן ואם באמת הצלחנו להציל אותן ליהדות. הרי מסרתי את נפשי בפועל כדי להוציאן מציפורני "השומר הצעיר". סיכנתי את עצמי באותו מעשה "חטיפה" סיכון רב. שבועות שלמים לאחר מכן פחדתי לצאת אל הרחוב פן יזהו אותי. אנשי השומה"צ חיפשו אחרי הילדות בכל פאריז מבלי לדעת מי היה ה"חוטף". והנה במרחק של קרוב לששים שנה נזדמן לי לבקר במעונו של ר' יחיאל גרנטשטיין ז"ל, אשר גם מעבר לגבורות לא נס ליחו, ושיחזרנו יחדיו קורות ומאורעות מימים עברו. תוך כדי שיחה שאלתי אותו, שמא נודע לו אי-פעם מה היה הסוף בפרשת שתי האחיות, והוא סיפר לי, שבהיותו באמריקה איתר אותן ונפגש עמהן. השתיים הקימו ב"ה בתים שומרי תורה ומצוות וכבר נתברכו בבנים ובני בנים (ר' יחיאל אף מסר לי את הכתובת של אחת מהן) ושמחתי מאד להיוודע כי אכן יש שכר לפעולתי בעז"ה.

במבט לאחור, בפרספקטיבה של יותר מששים שנה, הדרך בה פעלתי אז מצטיירת כמעשה הרפתקני חפוז ובלתי-אחראי, שעלול היה להסתיים בצורה מאד לא מכובדת. אבל האמת היא שבאותה תקופה חדורים היינו בלהט נעורים עם נחישות לפעול למען היהדות ולמען אחינו בני ישראל, יחיד כרבים, ולא עמד בפנינו שום מעצור.

פרק עשרים ושנים

שליחי הצלה שהגיעו מארץ ישראל

עידוד וחיזוק רוח הפליטים

עם התקבל ההחלטה באו״מ על תכנית ה״חלוקה״, וההכנות שנעשו לקראת ההכרזה על יסוד מדינת ישראל, התחילו להגיע אלינו שליחים מתנועות אגו״י ופא״י, במטרה להסביר לציבור את משמעות המצב מבחינתה של היהדות החרדית, וכן לעודד ולהמריץ את שארית הפליטה לעלות ארצה, כדי לחזק ולתגבר את שורות החרדים תושבי הארץ. בין הפליטים הניצולים גברה אז הנטיה להעדיף כיעד להגירה את ארה״ב או ארצות דרום אמריקה, וזאת, מתוך שאיפה וכמיהה לנוח ולהתאושש קימעא משנות הסבל והצער שעברו עליהם. רבים השתוקקו לחיות מעתה חיים יותר נוחים מאשר צפוי להם ע״פ השמועה בארץ ישראל.

באותם ימים הגיע לפאריז רבי זלמן ינקלביץ ז״ל (הוא הרב זלמן בן-יעקב, ששימש בשנים מאוחרות ח״כ וסגן יו״ר ה״כנסת״ מטעם אגו״י), תלמיד חכם ומחנך דגול ונואם בחסד עליון, אשר כיהן כמנהל ת״ת ״סיני״ בתל אביב. שכרנו להופעתו הפומבית את אולם ״פלעיעל״, שהכיל לא פחות מ-7,000 מקומות ישיבה, ואשר התמלא עוד לפני האספה עד אפס מקום.

ר׳ זלמן הלהיב את הקהל כיד ד׳ הטובה עליו. הוא תיאר את המצב המסוכן בו שרוי כעת הישוב בארץ ישראל. זה לא מכבר החלו ההתנפלויות הרצחניות של קאוקג׳י וחבר מרעיו, הכנופיות הידועות לשימצה, שהרגו וטבחו יהודים ללא אבחנה. גם הצבאות הסדירים של מדינות ערב התארגנו להתנפל על המדינה העברית עוד בטרם הוקמה. האוכלוסיה היהודית הדלילה בא״י מנתה אז כחמש מאות אלף יהודים בלבד. רבי זלמן קרא לעלות. הוא פנה אל הנשים בציבור, כשהוא זועק בפאתוס: ״יידישע טעכטער, לעכט-בענטשער׳קעס״. אף הקריא

מכתב מבתו, שבאמצע הלילה הזעיקו אותה ל"מגן דוד אדום", כדי לטפל בפצועים: "כך מסכנות אחיותיכן בא"י את חייהן, ועליכן להתפלל לשלומן ולעזור להן באופן מעשי, ככל שתוכלנה והרבה יותר..."

מרוב התלהבות חלצו חלק מן הנשים את תכשיטיהן וזרקו לעבר הבמה. ערימה של טבעות, עגילים וצמידים, נערמה באותו מעמד על שולחן הנשיאות. למחרת בעש"ק נתלוויתי אל רבי זלמן שיצא אל הרחוב לרכוש בחנות מספר כותנות. שאלתי אותו באירוניה: "ר' זלמן, יש לכם באמת בת?!"

אכן כשבאתי ארצה התברר לי שאכן יש לו בת יחידה, היא אשת ידידנו ר' משה אירנשטיין, ראש עירית בני ברק לשעבר.

אישים דגולים בתוך הבאים

עוד היו בין הבאים אלינו באותו הפרק: ר' יעקב ברונר ז"ל, המזכ"ל של פא"י בארץ, והגאון רבי משה סולובייצ'יק זצ"ל, נצר גאוני בריסק, שהיה עדיין בבחרותו. גם בהופעותיהם נתמלא האולם על גדותיו עם אלפי יהודים. מפאריז המשיך רבי משה ועבר בכמה מדינות, והשמיע בכל מקום דברי חיזוק לציבור הפליטים, ולבסוף קבע את מושבו בשווייץ, שם נשא אשה מבית ארלנגר בלוצרן, ובמשך עשרות שנים העמיד תלמידים הרבה בישיבה המקומית, אח"כ עבר לציריך (עקב

עם ר' משה בנימין קליינמן, ר' בנימין אופנהיימר, ור' יחיאל גרנטשטין

מעורבותו בפרשת הילד "יוסל'ה שוחמכר") ועד סוף ימיו היה נזר תפארתה של שווייץ היהודית, והוכר כמנהיגה הבלתי-מעורער של הקהילה החרדית בציריך.

כמ"כ הגיעו לפאריז רבי בנציון סורוצקין ז"ל, בנו של "הרב מלוצק" הגאון רבי זלמן זצ"ל, יו"ר מועצת גדולי התורה, וכן ר' דוד מישקובסקי ז"ל בנו של "הרב מקרינקי" הגרח"י מישקובסקי זצ"ל, מי שניהל אח"כ כיובל שנים את ישיבת "כנסת חזקיהו" בכפר חסידים. הם נשארו אתנו בצרפת לתקופה ממושכת, ומדי פעם שלחנו אותם בתפקיד למדינות שונות כפי הצורך. ר' בנימין אופנהיימר יצא בשליחותנו לאיטליה, אחרי שהצעיר הבלתי נשכח ר' אשר ברנשטטר ז"ל, שניווט את פעילות פא"י באיטליה, ניספה בתאונת מטוס בדרכו לועידת פא"י בלונדון. כמוהו כן ר' משה גולדשטיין שיצא מטעם פא"י לרומניה, וארצות נוספות, ר' נפתלי לאו בנו של הרב דפיטרקוב, ר' אשר ווסרטייל ועוד. ואילו על ר' מאיר שווארץ הוטלה המשימה לפקד על האניה "אקסודוס" (כמסופר לעיל). פעלו אז באירופה גם ר' יצחק גרוס ויששכר גרייזמן (רולר) שבאו בשליחות ה"הגנה". הם סייעו במקרים מסויימים גם לתנועת פא"י, אבל את עיקר התעסקותם לא ידענו בדיוק.

מאמריקה באו אלינו ר' משה ארנרייט, ששימש בעתיד כנשיא פא"י באמריקה, ור' שמעון קורניצר, בנו של הגאון רבי יוסף נחמיה קורניצר זצ"ל, רבה של קראקא, מצאצאי ה"חתם סופר" זי"ע. הגיעו ר' משה קופיטא, ור' שמעון צוקר, שיסד מחדש את תנועת פא"י בלודז' מיד אחרי השחרור. אח"כ הגיע גם ר' לייבל זאמושץ', כשהקרקע בפולין התחילה לבעור תחת רגליו, בעקבות מעלליו ההירואיים להוציא ולהבריח את ילדי ישראל יתומי השואה מתוך מנזרי "הכנסיה הקתולית". הגיעו הסופרים המהוללים : ר' הלל זיידמן ע"ה, ור' משה מארק (פראגר) ע"ה, שפיארו במאמריהם את עתוננו "בשער", ועוד רבים וטובים שאינני נזכר בשמותיהם כשחלפו כבר מאז יותר מששים שנה - כולם אהובים, כולם ברורים, כולם עוסקים בצרכי צבור באמונה ולשם שמים, מתוך התלהבות אין קץ.

ב"מארסיי", עיר הנמל הצרפתית, הרובצת לחופי הים התיכון, היתה נקודת היציאה שממנה יצאו העולים המעפילים לארץ ישראל. החזקנו שם באופן קבוע, במשך שנים אחדות, את ר' הרשל הלד ז"ל, שהקים מחדש את ביתו לפני כן בעודנו ב"העניאָוויל", שם נמנה תקופה ניכרת עם ראשי ה"קיבוץ". הוא שימש

נציגנו ב"מארסיי" עד לעלייתו ארצה, יחד עם אשתו ושני ילדיו, ועד סוף ימיו התגורר בבני ברק.

אגדת "בני ברק"

גם ידידי הבלתי נשכח ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל, שכיהן אז כסגן ראש המועצה של בני ברק, ביקר באותה תקופה בצרפת, ועשה אתנו שבת אחת ב"הענאָוויל". אף סיפר באזנינו רבות בשבחה של העיר בני ברק, שהיתה עדיין ישוב בינוני במעמד של "מועצה מקומית" עם כשמונת אלפים תושבים, ורק בשנים מאוחרות הפכה להיות "עיר ואם בישראל", או כפי שכינה אותה ה"חזון איש" זצוק"ל: "ירושלים של הישוב החדש".

בעקבות דבריו הבשילה אצלנו ההחלטה שכאשר נזכה לעלות לא"י יהיה מקומנו בעז"ה בבני ברק. ר' בנימין מינץ ז"ל, אשר הגיע לעתים קרובות לפאריז, הבטיח לי בביקורו הקרוב לשריין עבורי דירת מגורים בשיכון פא"י "נוה אחיעזר" שהוחל אז בבנייתו בפאתי בני ברק.

פרק עשרים ושלושה

ההפגנה היהודית הגדולה בפאריז

מיפגן של הזדהות כלל-ישראלית

עם הכרזת האו"מ על האישור לייסד בא"י מדינה עברית, החליטו ראשי הפדרציה של יהדות צרפת- בה היו מאוגדים כל המפלגות והארגונים שפעלו במדינה - לערוך מיפגן המוני כלל-יהודי שמטרתו להזדהות עם העם הישראלי לפזוריו ועם המדינה היהודית העתידה להיווסד. לצורך זה נשכר אצטדיון ענקי בשם "וולדרום דה היור", שהיה מקורה לצורך פעילות ספורטיבית בחורף, והכיל עשרות אלפי מקומות. כל המפלגות התארגנו לקראת המיפגן, כדי להראות את משקלן ברחוב היהודי, ומתוך תקוה לקבל בהתאם את מיכסות העליה לארץ והעזרה הכספית.

גם אנחנו אנשי פא"י היינו מעונינים להימצא על המפה. למרות שלא היינו מורגלים בעבר לפעילות מסוג זה, התחלנו כעת להיערך היטב, כדי שהופעתנו תהיה מוצלחת ותאדיר כבודה של היהדות החרדית. בין השאר דאגנו לתלבושת אחידה עבור הבנים, מכנסים כהים וחולצות לבנות עם סמל של פא"י, וכן תלבושת אחידה לבנות. הצלחנו לרכז כמה מאות בני נוער וכן ילדים ממוסדות שבחסותנו.

המופע כולו אמור היה להתקיים ביום ראשון, שהוא יום חופש כללי, והמצעד היה מתוכנן לעבור ברחובות הסמוכים לאצטדיון. בשלב הבא יתרכזו איש על דגלו בתוככי האצטדיון. לעצרת הוזמנו נואמים מכובדים מטעם הממשלה הצרפתית, הסוכנות היהודית, ויהדות צרפת.

כיצד נראה ה"דגל"

ביום ששי שקדם למועד המיפגן כבר היה הכל מאורגן ומסודר אצלנו עד לפרט האחרון. ביום ראשון בבוקר אמורים היינו להתקבץ בשטח מסוים שהוקצה לכל מפלגה בפני עצמה, לקראת המופע שיתחיל אחה"צ. לפתע נזכרתי כי אין לנו דגל שחייב להתנוסס ע"פ כללי הטקס בראש הקבוצה. אני הקטן בחיי לא ראיתי דגל ציוני. אמנם ידעתי שצבעו כחול לבן, אבל לא היה לי כל מושג איך הוא מצטייר בפועל.

נחפזתי, איפוא, לשכור "טקסי" ונסעתי ביום ששי בבוקר אל משרדי הסוכנות היהודית שנמצאו בשדרות "גראנד-ארמיי" 134. בכניסה הראשית לבנין ראיתי ערימה מוכנה של דגלים שנועדו עבור כל המפלגות הציוניות, המחצית העליונה בצבע לבן והמחצית התחתונה בצבע כחול, כולם מאריגי משי מפוארים מקושטים בסרטי זהב. ביקשתי שמא יכולים להשאיל גם לי "מציאה" כזאת, אבל אף אחד לא היה מוכן לעשות כן. אחה"צ חזרנו לשבת ל"הענאָוויל". מיד נכנסתי אל המתפרה. עדיין פגשתי במקום את המורה לתפירה, אשה יהודיה משטרסבורג, והסברתי לה שחייבים בכל מחיר לתפור דגל. לא היה לה מספיק בד עבור דגל בגודל רציני. התחלנו לחפש. מצאנו משהו לבן, אבל כחול - מאן דכר שמיה. לבסוף נמצאה אי-שם שמלת משי כחולה. פרקו אותה וחתכו ממנה פסים. כה הורכב דגל מפסים "לבן" ו"כחול" לסירוגין. ומהשאריות תפרו באמצעו מגן-דוד כחול. איכשהו נתקבלה יצירה המניחה את הדעת. אך הנה התעוררה בעיה חדשה: אין מוט שהדגל יתנוסס עליו. בלית ברירה לקחנו מקל של מטאטא, ועטפנו אותו בבד והדגל יצא לדרך.

בזמן המצעד, עזבו העיתונאים והצלמים את כל הדגלים, והתענינו וצילמו בעיקר את הדגל שלנו. למחרת הופיע הצילום בכל העתונות הצרפתית. בסופו של דבר זו הצורה של דגל המדינה הנוכחי, שהתקבל בחוק מיוחד אחרי הכרזת העצמאות, ויתכן מאד שאנחנו ב"הענאָוויל" היינו ממציאיו.

המיפגן כשלעצמו עבר בהצלחה רבה. כולם התפעלו מצורת ההופעה של הדתיים, בנים בגוש נפרד, ובנות בגוש נפרד. ההופעה הוסיפה כבוד והערכה רבה לציבור החרדי.

פרק עשרים וארבעה

אשנב לעולמה של תורה

המיפגש הראשון עם הגאון מפוניבז׳ זצ״ל

בימים ההם, בשלהי שנת תש״ז, ארע דבר שעתיד להשפיע על כיוון חיי בעתיד. ומעשה שהיה כך היה: באחד מימי ראשון בשבוע, כאשר שהיתי ב״הענאָוויל״, נכנסה לשטח ה״קיבוץ״ מונית ובתוכה אורחים חשובים. המונית נעצרה בחזית הטירה. ניגשתי לקבל את פניהם ופתחתי לרווחה את דלת המונית. ראשון יצא ממנה הגה״צ רבי מרדכי פוגרמנסקי זצ״ל ואחריו איש צורה, יהודי מבוגר שזקנו הלבין. והנה תופס ר׳ מרדכי בידי וקורא לעברי: ״איצט וועל איך אייך ווייזן״! (-עכשיו אני אלמדך לקח, אראה לך!) ובפנותו אל האורח השני אמר בהתרגשות: ״פוניבז׳ר רב, הנה לפניכם בחור עם כשרונות, עם ראש טוב, ואיננו רוצה ללמוד! הוא הפך לעסקן מפלגה, כותב בעתון, וכיוצא - מה דעתכם על כך?!״

הרב מפוניבז׳ פנה אלי כשואל: ״איר לערנט נישט?״ (אינכם לומדים?). השבתי שאני כן לומד. יש לי שיעורים כסדרן בכל יום (באותו עת למדתי אצל ר׳ אשר ארבוס ז״ל, ולמדנו כזכור מסכת ״בבא מציעא״) ואני עומד כעת בפרק ״שנים אוחזין״. התחיל הרב לשוחח עמדי בדברי תורה, ובסיעתא דשמיא עניתי לשאלותיו כענין, גם הזכרתי ״וואָרט״ של ה״אבני נזר״, ואז הוא פונה לרבי מרדכי ואומר: ״ר׳ מרדכי! ער לערנט דאך יאָ, אזלעכע יונגלייט דארפין מיר אין ארץ ישראל״ (-ר׳ מרדכי! הלא הוא כן לומד, לאברכים שכמותו זקוקים אנו בארץ ישראל). אח״כ סיירתי עמהם באחוזה לארכה ורחבה ולויתי אותם בחזרה אל המונית שהביאתם.

כאשר הרב מפוניבז׳ נפרד ממני, סח לי בלהט, שהוא מקים כעת ישיבה גדולה בבני ברק, וכשאגיע לארץ הריני מוזמן לבקרו. לימים אמר לי הרב זצ״ל: ״נתקעתי ברומא, והחלטתי לנסוע לשבת אל הישיבה ב״באַאַי״, לא ידעתי כלל לשם מה אני

נוסע לצרפת, כנראה היה זה כדי לפגוש אותך..." בהוסיפו: "כשאני זקוק למישהו מזמנים לי אותו מן השמים".

ואמנם בהגיעי לא"י בעוד כשנתיים, זכיתי להיות במשך כ-20 שנה מנושאי כליו המקורבים ביותר של הרב מפוניבז', שהיה גאונו ופארו ומקימו של עולם התורה אחרי השואה. זכיתי ליטול חלק בעשיה הגדולה של קימום ובנין ישיבת פוניבז' ומפעליה הקדושים בבני ברק ובעוד מקומות.

יסוד "ישיבת ציון" בפאריז

עם חלוף הזמנים התחילו משפחות מסוימות לעזוב את ה"קיבוץ" ועברו לגור בפאריז. גם אנחנו וגם הדוד רבי שלמה דוב קליינמן זצ"ל עברנו לפאריז. כאן הרגשנו עזובה רבה השוררת בתחום חינוך הנוער. אחד הגורמים לכך היה אולי קשור בטלטולים ובמעבר ממדינה אחת לשניה. באותה עת בא אלינו מארץ ישראל שליח פא"י ר' ירחמיאל קמפינסקי (שנשא לימים את בתו של הגה"צ רבי דוד מינצברג הי"ד, המשגיח הרוחני בישיבת "חכמי לובלין" בפולין) שבא יחד עם אביו ר' יעקב צבי ז"ל, ובעצה אחת עמהם הוחלט לפתוח בפאריז ישיבה לבני הנעורים.

אבי ז"ל כהרגלו תמיד התגייס מיד למשימה כחייל מסור. יד-ביד עם ר' ירחמיאל הקימו שניהם את "ישיבת ציון" בביהמ"ד של הרב פאנעט, בפסג' "קושנר" אשר ברובע "בלווייל". נקלטו בה נערים בני גילים שונים, החל מחומש רש"י, משניות, גמרא ותוספות. אבי ז"ל למד עם תלמידיו בשיטה הידועה מן העבר: כל קבוצה בשולחן נפרד, ובזמן שהוא מלמד קבוצה אחת, היו השאר חוזרים על פרקם. הבחורים היו באים לפנות בוקר, פותחים את יומם בלימוד עד תפילת שחרית. לאחר מכן סעדו לבם בארוחת בוקר וכן בצהרים. ר' ירחמיאל שהה בישיבה שעות אחדות בכל יום ובזמן הנותר דאג לצרכיה הגשמיים. אמי ע"ה בישלה במטבחה בבית את ארוחת הצהרים עבור כל התלמידים. אח"כ הביאה את האוכל ב"מֶטרו" (הרכבת התחתית) ומחלקת אותו לתלמידים.

ישיבה זו התקיימה עד קיץ תש"ט מועד עלייתנו ארצה. הישיבה היתה כעין "תיבת נח", תיבת הצלה לבני הפליטים שהתגוררו זמנית בפאריז, והוציאה מתוכה תלמידים מפוארים שהמשיכו בישיבות הקדושות בארץ. אחד התלמידים הוא ר' יום טוב קרסניאנסקי, תלמיד חכם ומחנך, שנבחר לימים כחתן התנ"ך העולמי, והוא מתגורר בבני ברק עד עצם היום הזה.

פרק עשרים וחמשה

תקופת חג הכלולות

בפרוס מועד עלייתנו לארץ הצבי

אחרי ההכרזה על יסוד מדינת ישראל, ביום ה׳ באייר תש״ח, נפתחו שערי ארץ ישראל לפני כל יהודי שהשתוקק לבוא ולחונן את עפרה, לשכוח אחת ולתמיד מארץ העמים הטמאה והארורה, ולשקם את חייו מחדש בארץ החיים. ההיצע של הספינות הזמינות היה אז דל מאד ואנשי ״הסוכנות היהודית״ היו מעונינים להביא תחילה כוחות צעירים, המסוגלים להתגייס מיד לצבא העברי שהתחיל להתארגן - זאת כדי להגן על הישוב היהודי שהותקף ע״י גייסות של שבע ארצות ערב - ואילו משפחות עם ילדים היו האחרונים בתור. מצרפת הפליגו באופן סדיר האניות ״קדמה״ ו״נגבה״. נרשמנו בתור לנסיעה. בינתים עלו לארץ ר׳ משה בנימין קליינמן ור׳ דוד זריצקי. במרכז פא״י בפאריז נשארו רק ר׳ יחיאל גרנטשטיין ור׳ שמחה שטיין ואנכי. עומס העבודה עדיין היה רב למדי, אבל מחשבותינו כבר היו למעשה בארץ ישראל. חיכינו בקוצר רוח לרגע שיודיעו לנו את מועד ההפלגה.

והנה הגיע היום המאושר בו קיבלנו את האישור על תאריך הנסיעה שיחול באמצע חודש מנחם אב תש״ט, מיד אחרי ״שבת נחמו״. באחד הערבים, כשהמשפחה כולה ישבה סביב שולחן לארוחת ערב, חיווה אבא ז״ל את דעתו, שכדאי לערוך את החתונה שלנו בפאריז עוד לפני הנסיעה. מגיעים למקום חדש, הסביר. תוך כדי מלחמה, לא ידוע לנו מראש איך יסתדרו בתקופה הראשונה. כדאי מאד שנבוא כבר בתור זוג נשוי. הרעיון התקבל על דעת כולם והוחלט שבעז״ה החתונה תיערך בשעטומ״צ בחודש תמוז בפאריז. גם דודנו רבי שלמה דוב זצ״ל, שהיה העומד מצד בת אחותו הכלה, הסכים לכך והתחלנו להתכונן - בתנאים של אז - לשמחת החתונה.

קסה

קרב ובא יום החופה

המועד המדויק של החתונה נקבע ליום ב' דראש חודש תמוז. מקום החופה - בביהמ"ד באזור "מונטרוי" בו התפללנו אצל הגה"ח רבי יוסף הירש זצ"ל, רבה של טורנא בפולין, שהיה מהרבנים החשובים בפאריז, גדול בתורה וידיו רב לו במיוחד בהיתר עגונות המלחמה. אגב: הוא היה ידיד וחבר טוב של חותני רבי מיכאל למברגר ז"ל. יחדיו למדו שניהם בבית החסידים דרדומסק בקראקא, מקום בו התרכזו טובי הלומדים שבעיר. גם כשהיגר אח"כ לאמריקה נחשב שם מחשובי הרבנים, והיה מקורב מאד לכ"ק האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זי"ע.

ההכנות לחתונה היו צנועות למדי. משפחתנו התגוררה במלון ובו ריכזו את כל המצרכים ל"אויפרוף" ולסעודת הנישואין ושבת "שבע ברכות". אמא ע"ה בעזרת מספר שכנות טובות הכינו ובישלו ואפו הכל במו ידיהן. מפות וכלי אוכל לקחו בהשאלה. לא נזקקו למלצרים, לא היתה תזמורת, גם צלם לא היה, וב"ה חגגו בלעדיהם שמחה יהודית אמיתית. כל הידידים השתתפו בכל הלב הן בהכנות והן בשירה ובזמרה.

בגילה וברעדה

שבת העליה לתורה התקיים בביהמ"ד של הגר"י הירש וגם ה"קידוש" נערך שם. הדוד רבי שלמה והרבה ידידים הגיעו רגלי מסביבות ה"פלעצל", הרובע היהודי, הליכה של כשעה ומחצה, כדי להשתתף בשמחה. הסעודה נערכה במלון והשתתפו בה כל השכנים היקרים: ר' נחמיה ברוד, ר' איטשא גרוס, ר' יצחק אויסנברג, ר' פנחס... והאחים ר' יעקב מאיר ור' דוד וורדיגר ששימח במשך השבוע בשירה ובתפילות. הכלה שהתגוררה אצל הדוד רבי שלמה עמדה ביום החתונה בודדה ברחוב, בכדי לעצור "טקסי" שיביא אותה אל החתונה כשהיא מחזיקה בידה את שמלת הכלה שלבשה אח"כ בפינה של עזרת הנשים. (לתשומת לב הכלות של ימינו!). השולחנות היו ערוכים עבור כמאתים קרואים, גברים לחוד, ונשים לחוד. השתתפו בשמחה כל רבני פאריז: הרב רובינשטיין, הרב שטרן, הרב מונק, ובראשם האדמו"ר ר' איציק'ל זצ"ל מפשעווארסק, ידיד המשפחה, אשר התאכסן מדי פעם אצלנו בבית לפני המלחמה.

בסידור הקידושין נתכבד הגר"י הירש זצ"ל, מרא דאתרא, שהגיד דברי כיבושין והזכיר את חברו חמי ר' מיכאל ז"ל, תלמיד חכם שלא נספד כהלכה, וביקש

רשות לייצגו בחתונה, בהטעימו שהוא יודע כי נשמת ר' מיכאל נמצאת עכשיו כאן בשמחת הכלולות של הצאצא היחיד שנשאר ממנו לפליטה. ההתעוררות מדבריו היתה מרובה. הקהל לא היה מסוגל לעצור את בכיו הסוער מרוב התרגשות וים של דמעות נשפך אצל החופה במשך שעה ארוכה. את הכתובה קרא האדמו"ר ר' איציקל זצ"ל ויתר הרבנים נתכבדו באמירת הברכות. החתונה נמשכה עד השעות המאוחרות של הלילה בשמחה ובריקודים ו"מצוה טאנץ" ודברי בדחנות.

דירתנו הזמנית נקבעה באחד מחדרי המלון. מקודם היו למשפחה 2 חדרים. כעת הועמד חדר אחד לרשותנו, ההורים נשארו בשני, ואחי מצא לו מקום ללון אצל משפחה אחרת, בחדר משותף עם חברו ללימודים מן הישיבה. למחרת בבוקר רציתי ללכת לתפילה בביהמ"ד. חיפשתי מלווה ולא מצאתי. גם ההורים לא היו במלון. "מנין" לתפילה בימות השבוע לא היה בסביבה והיה צורך לנסוע עד ל"פלעצל". עברתי על פני ביהמ"ד בו נערכה החתונה ומצאתי את הורי היקרים שוטפים את הכלים מאמש, בכדי להחזירם, ומנקים את בית המדרש ואת עזרת הנשים.

הברכה שקיבלתי מהגה"צ רבי מרדכי זצ"ל מבילגוריי

בלית ברירה נסעתי ב"מטרו" לבדי אל בית המדרש ב"פלעצל" (ברי-דה-רוזיא 25). קראו לי לעלות לתורה, ואחרי קראו לרב מכובד שראיתיו עתה בפעם הראשונה. אחרי שהסתיימה קריאת התורה ברכני רב זה בברכת "מזל טוב" ושאל לשמי. כשהזכרתי את שם המשפחה, מיד שאל אותי, היש למשפחה שלנו איזו שייכות עם רבי אריה הלר ז"ל מטומשוב? אמרתי לו שזה היה סבי. אז סיפר לי שהוא הרב של "בילגוריי" לשעבר, והכיר היטב את סבא. רק הלילה הגיע לפאריז. ואלמלי ידע שעכשיו מתחתן נכד של ר' אריה היה בא עוד באותו לילה אל החתונה.

אותו רב היה לא אחר מאשר הגה"צ רבי מרדכי רוקח זצ"ל, אחיו הצעיר של האדמו"ר הקדוש מהר"א מבעלזא זצ"ל, ואביו של כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א היושב בירושלים. בהשגחה פרטית מופלאה זכיתי אז לקבל את ברכתו ביום כלולותינו. לימים התברר שהוא זצ"ל כבר היה אז חולה את חליו שממנו לא נתרפא, ובעוד כחצי שנה עלתה נשמתו בסערה השמימה. גם אני השתתפתי בהלוויתו שהתקיימה בארץ ישראל.

מספיחי פאריז

בכדי לקבל רשיונות מסע רשמיים לא״י, היה עלינו להתחתן גם ב״נישואין אזרחיים״ כפי שדורשת החוקה הצרפתית. ובכן, באמצע שבעת ימי המשתה, התחפשנו בבגדי חתן וכלה עם זר פרחים, והלכנו לבית העיריה בפאריז. ראש העיר בכבודו ובעצמו הופיע אצלנו במדים רשמיים, כשהוא עונד לבגדיו סרט בצבעי הדגל הצרפתי, ושאל את פינו ואמרנו ״הן״ (בצרפתית ״אווי״). כה קבלנו את אישורו שהננו זוג נשוי. ניצלנו את ההזדמנות ונכנסנו בדרך אל המלון אצל צלם תמונות והנצחנו את ה״תחפושות״ לימים יבואו.

בזמן הקצר שנותר לנו ערב העליה, הספקנו והצלחנו להוציא לאור את הגליון האחרון של בטאון פא״י ״בשער״, גליון תמוז תש״ט, בו הופיעו ברכות ואיחולים לכבוד חג הכלולות שלנו מידידים וממרכז התנועה. התחלנו באריזת החפצים. ההורים קנו גם קצת ריהוט, מקרר קטן לקרח, וכלי עבודה שונים, למקרה שאצטרך לעבוד בא״י במקצוע הנגרות. התחלנו להיפרד מכל ידידנו ומכרינו שנשארו לפי שעה בפאריז. הדוד רבי שלמה זצ״ל ומשפחתו נשארו זמנית על מקומם בתקוה להשיג בקרוב את המסמכים הדרושים כדי לנסוע לאמריקה. הפרידה מהדוד היתה קשה עלינו מאד. הוא היה השריד היחיד שנותר ממשפחת אמי. שוב נפרדים דרכינו מבלי לדעת אימתי ניפגש מחדש.

פגישתי האחרונה עם הגה״צ רבי מרדכי פוגרמנסקי זצ״ל

יום אחד לפני שעזבנו את העיר, כשאני צועד לתומי באחד ה״בולוורים״ (השדרות) של פאריז, זימנה אותי ההשגחה העליונה להיפגש עם רבי מרדכי פוגרמנסקי זצ״ל. הוא שמח וצהל לקראתי, ואמר: ״הלא אתם מבינים, מה רוצים ממני? מכריחים אותי לקחת חופה (״חופע נעמען״), היינו להתחתן! (עד אז בגיל כששים הוא טרם התחתן), ומה רוצים ממני? אני הולך כעת למדוד את ה״פראק״ אצל החייט, אנא תבוא עמדי לראות אם הכל בסדר... אני לא מבין בכך!״

הלכתי עמו אל החייט למדוד את בגד החתונה שלו, ונפרדנו באיחולים הדדיים שנזכה להתראות בקרוב. אפס כי לא זכיתי יותר לראותו בחיים. כחצי שנה אחרי נישואיו הוא נפטר והלך לבית עולמו. רבי מרדכי היה נפש נקי וצדיק שלא נהנה כלום מעולמנו, הרביץ תורה ומוסר מתוך הדחק ויסורים, זכר צדיק וקדוש לברכה.

ארונו הובא לבני ברק על ידי תלמידו החביב הרב מאיר מילר, וההלויה יצאה מישיבת פוניבז' בזכרון מאיר, ומנוחתו כבוד בבית החיים "שומרי שבת" בסמוך לקברותיהם של ראש ישיבת סלובודקה הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל, והמשגיח של ישיבת פוניבז' הגה"צ ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל בעל "מכתב מאליהו".

שלום לך ארץ עזובה

מפאריז יצאנו אחרי ראש חודש מנ"א תש"ט. ביום הצום תשעה באב שהינו במחנה מעבר ע"י עיר-הנמל "מארסיי", ולמחרת הפלגנו באניה "נגבה", בדרכנו לארצה"ק בשמחה ובתקוה בלב, שנזכה במהרה להיות בין מקבלי משיח צדקנו בערי יהודה ובחוצות ירושלים.

מדור חמישי

חלקי בארץ החיים

פרק עשרים וששה

פסיעות ראשונות בארצנו הקדושה

ופדויי ה' ישובון

באשמורת הבוקר של יום שני בשבת כ"ז באב תש"ט (למספרם 22 באוגוסט 1949) זכינו לראות מרחוק את החוף הנכסף של ארצנו הקדושה, חמדת הלבבות ומוקד הגעגועים של כל איש יהודי. התקרבנו לנמל חיפה. אחרי כשעתיים הטילה האניה עוגן ועלו אליה פקידי מחלקת העליה של "הסוכנות היהודית". התחילו לרשום את שמו של כל אחד ואחד מן הבאים והנפיקו לו תעודת -עליה. הגיע גם נציג של בנק "אנגלו-פלשטינה", אז הבנק הרשמי של המדינה העברית, אשר הודיע לנו כי ע"פ התקנות אין להחזיק במטבע זר. כל מי שיש ברשותו מטבעות או שטרות חו"ל חייב להמירן ללירות ארצישראליות (השער היה אז בערך 4 דולר ללירה).

כשהסתיימו הרישומים ויתר הסידורים הפורמליים ירדנו מן האניה. את פנינו קיבל במאור פנים ידידנו הבלתי-נשכח ר' יעקב כץ ז"ל, העסקן המסור של פא"י, ששאל מיד והתעניין במה הוא יכול לעזור ולסייע לנו. זה היה מנהגו הקבוע. כל אניה ואניה שהגיעה לחיפה, היה הוא בין ראשוני מקבלי הפנים של נוסעיה, העולים החדשים. קשה להביע במלים ובקולמוס יבש, כמה זה שימח את לבב האנשים מארץ נכריה שלא היו להם מקבלי פנים, והנה בא לקראתם איש המקבל את פניהם בשמחה ומוכן באמת לעזור להם.

התלאות והאכזבות הראשונות ב"שער העליה"

מחיפה הועברנו למחנה "שער-העליה", מחנה ששימש בעבר בסיס צבאי של הבריטים, והפך עתה לאתר המיון המרכזי עבור כל הנכנסים ארצה דרך נמל

חיפה. המחנה נמצא בשטח מגודר. אין יוצא ואין בא מתוכו ולתוכו אלא אם-כן הצטיידת ברשיון מטעם ההנהלה. בשטח המחנה היו מפוזרים אהלים ומיטות שדה. כל משפחה ובמקרים מסוימים גם שתי משפחות ביחד קיבלו אוהל למגוריהם. מטבח מרכזי שהופעל במחנה סיפק לציבור ארוחות חמות.

עמד שם ג"כ צריף שיועד לבית כנסת ובו התאספו המעונינים לתפילה מדי יום. בליל שבת קודש ישבנו על המיטות באוהל ואכלנו את סעודת השבת. אחרי הסעודה התאספו באוהל שלנו מספר שכנים ומכרים ועסקנו בשירות ותשבחות עד שעה מאוחרת בלילה.

האוהל שלנו עמד בצדי הדרך שהובילה למטבח המרכזי. פתאום הגיע לאוזנינו קול שאון מנוע של משאית, המתקדמת ונוסעת לעבר המטבח, על מנת לאסוף את פועלי המקום, ולהסיעם הביתה. הזדעזענו מאד: חילול שבת מחפיר כזה בתוככי ארץ ישראל?! מיד הוצאנו את מיטותינו מן האוהל וחסמנו בהן את הדרך. התישבנו עליהן והמשכנו לשיר. כאשר המשאית התקרבה אלינו בחזור ונעצרה, ניגשנו אל הנהג והסברנו לו, שזה לא מתקבל על הדעת שיחללו את השבת בא"י בצורה מבישה כזאת בפומבי, ולא לשם כך עלינו לכאן מן הגולה. התחיל כמובן ויכוח סוער בינינו. הנהג עצר בינתיים והפועלים שעל המשאית צעקו אליו בקוצר רוח, מדוע אין הוא ממשיך בנסיעה, ושם לב לדתיים ה"חשוכים" הללו?

אני החזקתי בשלי, לא אזוז מכאן ולא אניח להם לעבור, אך לבסוף ראיתי שנשארתי יחידי בשטח - כל האנשים שהיו עמנו בתחילה הסתלקו. בראות הנהג שזה המצב, התחיל גם הוא לנסוע, ולא היתה לי ברירה כי אם לברוח, כדי שלא אהיה למדרס גלגלי המכונית, אך הצטערתי מאד וכמעט בכיתי מכאב לב ובושה.

"קבלת פנים" זו הותירה עלינו רושם קשה ומדכא שעכר את רוחנו במשך כל יום השבת.

היציאה לתל אביב

למחרת ביום ראשון רצינו לנסוע לתל-אביב בכדי לבחון מה יהיו מעשינו הלאה. אפס לא קיבלנו עדיין רשות לעזוב את המחנה. ראיתי אנשים שחפרו תעלה צרה מתחת לגדר, בפינות סמויות של האתר, ויצאו החוצה דרך הפירצה. עשיתי

איפוא כמוהם. לאחר מכן עמדתי בהמתנה על הכביש עד שחלף אוטובוס הנוסע לתל-אביב ועליתי עליו.

האוטובוסים שפעלו בארץ באותה תקופה היו עתיקי יומין, משומשים, שמכבר היה מקומם יאה להם במגרשי הגרוטאות. אבל, בימים ההם קראו למכונית כזאת "אוטובוס" ומילאו אותה עד אפס מקום בנוסעים בעמידה, מלבד נוסעים בישיבה על הכסאות, וככה נסעו וניטלטלו בכבישים מחיפה עד ת"א במשך ארבע שעות ויותר בחום ובמחנק.

בתל-אביב התגורר קרוב משפחה של אבא ז"ל, הוא ר' שמואל פלר ז"ל, אשר חותנו אבי אשתו היה בן-דוד של אבא. נתקבלתי על ידו ועל ידי זוגתו בלבביות יוצאת מהכלל. אף הביעו נכונות לעזור לי בכל מה שאצטרך. מקום מגוריהם היה ברחוב "מרכז מסחרי", בדירה קטנה בת שני חדרים, והמה משפחה ברוכת ילדים. מהם פניתי לבקר במרכז פא"י ושהיתי שם מספר שעות. נפגשתי עם ידידי ר' משה בנימין קליינמן ז"ל שהשתלב פה בעבודת התנועה בתור מנהל מחלקת הארגון. פגשתי כאן את כל האורחים שביקרו בשעתו בפאריז מטעם פא"י, ובקושי מצאו רגע פנוי עבורי. החלטתי מיד שזה לא המקום בשבילי. התענינתי אצל ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל, ששימש אז כמנהל חברת "פיתוח" של פא"י - אשר הקימה את שיכון "נוה אחיעזר" בבני-ברק - האם "שיריינו" עבורי דירה כפי שהובטח לי ע"י ר' בנימין מינץ ז"ל בפאריז? הוא ענה לי שלא ידוע לו על כך דבר, ור' בנימין לא נמצא כעת בתל אביב - וכה חזרתי בינתיים בידים ריקות לחיפה.

הדירה המיניאטורית שקיבלנו בבני ברק

לקראת סוף השבוע נסעתי שוב לתל-אביב, יחד עם אשתי שתחי', כדי להיפגש עם ר' בנימין מינץ ולתבוע ממנו את קיום ההבטחה שאקבל דירה. ר' בנימין היה חולה וקיבל אותנו בביתו ברח' בלפור. הוא אכן צילצל מיד לר' ראובן אהרונוביץ והורה לו שידאג כי נקבל את הדירה המובטחת ללא דיחוי. עליתי איפוא למשרדו של ר' ראובן, והוא איתר עבורנו דירה בקומת קרקע שנמצאת עתה בשלבי גמר.

הדירות ב"נוה אחיעזר" היו בגודל של 22 ממ"ר כל יחידה כולל הקירות. היו נכנסים אל הדירה בקומת הקרקע דרך מרפסת קטנה. הותקנו שם דלת למטבחון ודלת

לחדר, אך במעבר הפנימי מן המטבח אל החדר הותקן רק משקוף לדלת, ותו לא. מן המטבח נכנסו ג"כ לשירותים שכללו אסלה קערת רחיצה ומקלחת. במטבח עצמו הותקן כיור ולצדו שני משטחים קטנים יצוקים "מוזאיקה", ללא ארונות וזהו. הכל בגודל מיניאטורי מינימלי. הכל בהתאם למושגים של אז. אבל! היתה זו דירה, על כל פנים קורת גג, שאפשר לאנשים להתגורר בה.

ר' ראובן הודיע לי שאצטרך לשלם מיידית במשך היום סך של 124 לירות. שכר הדירה החדשי יהיה ארבע וחצי לירות. זה היה סכום די מכובד בהתחשב בעובדה שמשכורת ממוצעת רגילה נעה אז בין 30-20 לירות לחודש. קיבלתי מידו את מספר החשבון בבנק "קופת מלוה של פא"י" בתל-אביב, שבו עלי להפקיד כאמור 124 לירות. אבל דא עקא: סכום כזה ואפילו מחציתו לא היה בידי. התקשרתי איפוא אל ר' שמואל פלר הנזכר, והוא סיכם טלפונית עם מנהל הקופה ר' יחזקאל רוטשטיין ז"ל, שיחייב את חשבונו בסך הנ"ל ויצייד אותי באישור שהכסף הופקד. מאוחר יותר קיבלנו הלוואות שאושרו לעולים חדשים מטעם ה"סוכנות" והחזרנו את כל הסכום לר' שמואל, שעמד לימיננו ברוחב-לב.

כשבידי האישור על מסירת הדירה נסעתי מת"א לבני-ברק כדי לפגוש את הקבלן הבונה את השיכון ב"נוה אחיעזר" הוא ר' גדליה ווישניא. מצאתי אותו חורש בעצמו את השטח עם זוג פרידות. זה היה אמור להיקרא "פיתוח" השטח סביב הבנינים. השיכון, ללא כביש וללא חשמל, נמצא בשכונת "מרכז בעלי מלאכה", שהכילה מספר ניכר של בתים חד-משפחתיים המאוכלסים ע"י דיירים ותיקים. ב"נוה אחיעזר" עמדו בינתיים ששה בתים בלבד, בני שמונה דירות כל אחד, וביחד 48 דירות. שתיים מהן לא חולקו בקירות ושימשו ביחד כבית מדרש. הקבלן ר' גדליה הבטיחני שבתחילת השבוע הקרוב נקבל מפתח של הדירה, עם חיבור מים וביוב, ונוכל להיכנס ולגור בה.

מכניסי אורחים למופת

חזרנו לתל-אביב ועלינו אל ר' שמואל פלר, כדי להודות לו עבור עזרתו המהירה, שאיפשרה לנו לקבל את הדירה ללא דחיות. חשבנו לחזור מיד לחיפה אל ההורים. אך הנה פתאום הרגשתי צמרמורת בגופי והתברר שיש לי חום גבוה. נשארנו, לכן, ולמחרת הוזמן אלי רופא שקבע כי לקיתי במחלת-עולים ידועה שקוראים לה "פפדאצ'ה", כנראה משהו מיסורים שארץ ישראל נקנית בהם, וכי עלי להישאר

ימים מספר במיטה. נשארנו איפוא במעונם של ר׳ שמואל ומשפחתו עד אחרי שבת, ונהנינו מהכנסת האורחים הנפלאה שלהם. עבורנו הם הועידו את החדר ששימש בדרך כלל חדר מגורים וחדר אוכל, שם גם ישנו תמיד הילדים היותר מבוגרים, בעוד הפעוטים ישנו בחדר ההורים. בימי שהותנו אצלם ישנו הילדים בפרוזדור הצר, וגם במטבח הלא גדול, ולא אמר אף אחד צר לי המקום.

משהוטב לי באמצע השבוע הבא, חזרנו ל״שער העליה״ על מנת לסיים שמה את הסידורים הפורמליים, לשחרר את המטען שלנו מן הנמל בחיפה, ולהתכונן לקראת הנסיעה לבני-ברק. קרי: להתחיל בחיים חדשים בארצנו הקדושה.

חן המקום על יושביו

שמחנו בחלקנו. לא היה אדם מאושר מאתנו בעצם העובדה שזכינו מיידית למגורי-קבע, ולא נאלצנו לעבור את מסכת היסורים של רוב העולים החדשים, שהתגלגלו במחנות ובמעברות. מפאריז הבאנו אתנו ריהוט מינימאלי: ארון בגדים, שולחן וכסאות, מיטות ברזל ומזרונים, מקרר קרח, ותנור חשמל, אשר למעשה לא היה לו שימוש במשך יותר משנה ומחצה, עד שהבנין כולו התחבר לרשת החשמל. באחת: היינו משפחה מסודרת בדרגת ״לוקסוס״. מן הארגזים הגדולים שבהם נארז המטען, סידרנו בעצמנו מדפים במטבח, משהו כעין ארון מטבח, ואמי המושלמת ע״ה התקינה מיד למדפים וילונות ששימשו במקום פתחים. גם על משקוף דלת החדר נתלה וילון. תוך ימים אחדים נראתה דירתנו פינת מגורים נחמדה ונקיה.

את הדירה כולה מסרתי להורים. אמרתי להם: אנחנו, זוג צעיר, נסתדר בעז״ה. בינתיים התגוררנו ביחד. מקום השינה של ההורים ואחי נקבע בחדר גופו. אנחנו פרסנו בלילות מזרונים על ריצפת המטבח בשטח המצומצם שבין ה״ארון״ והקיר, וזה היה ערש יצוענו במשך קרוב לשנתיים. כאשר אי-מי נזקק לעבור אל ה״שירותים״, היה עלינו לקפל את הרגלים, כדי לאפשר לו מעבר.

אמנם לפעמים, כאשר מישהו מדיירי השכונה נסע לשבות בחיק משפחתו וכיוצא, היו משאירים לנו את מפתח הדירה שלהם, כדי שנוכל לישון לפחות לילה אחד בצורה אנושית. במיוחד הצטיין בכך ידידנו ר׳ שמחה בונים שטיין ז״ל ורעיתו, שהיו עדיין בלי ילדים, ונסעו לשבתות. הלואי יהיו הזוגות הצעירים של ימינו כ״כ

מאושרים עם כל הטוב שיש להם, כפי שאנחנו שמחנו אז כל רגע שזכינו להיות בארץ ישראל, על אף התנאים הקשים שחיינו בהם.

משפחת המשתכנים ב"נוה אחיעזר"

ב"נוה אחיעזר" השתכן אז ציבור חשוב של עולים חדשים וחיינו עמהם כמו משפחה אחת גדולה. עד היום כל מיפגש בין אנשי "נוה אחיעזר" הותיקים הופך לכעין פגישה משפחתית מלהיבה ומשיבת נפש. בין דייריה הראשונים של השכונה, שנקראה על שם הגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל מוילנא (מחבר שו"ת "אחיעזר" ג' חלקים) היו בין השאר: ר' חיים בעריש הורוביץ מדיסלדורף, ר' נח דננברג, ר' דוד זריצקי, ר' מניס זטניצקי, ר' שמואל בנימין פרידמן, ר' יהודה רזמוביטש (נחשוני), הרב ווייסלר, ר' וואלף שקופ, ר' בערצי שפירא, ר' וואלף טונדובסקי, ר' גרשון ז'רקובסקי, ר' מרדכי אלעי, ר' מאיר שטרן, ר' אברהם רויטמן, ר' ישראל גרוסגליק, ר' אברהם גוטאינר, ר' דוד צימרמן, ר' אברהם ברבר, ר' שמחה שטיין, ר' צבי העלד, ועוד רבים וטובים, זכר כולם לברכה.

היתה זו חבורה נעימה מסולתת של יהודים כשרים, בהם תלמידי חכמים מובהקים, חסידים ואנשי מעשה, הנהנים מיגיע כפם וקובעים עיתים לתורה. במרוצת השנים התרחבה השכונה עם הקמת בתים נוספים, עד שהפכה לאחת השכונות החשובות של בני-ברק, עם בית מדרש גדול, ועוד שטיבל'ך שונים, עם מקוה, תלמוד תורה ו"בית יעקב", ועם קהילה בת מאות משפחות שהכתירה עליה את הגה"ח רבי אברהם צבי וייס זצ"ל, הדיין של סטמאר, שכיהן לפני כן ברבנות ביפו. הגרא"צ ניהל את "נוה אחיעזר" בתבונה ובאהבה. כל התושבים מכל החוגים והעדות סרו ברצון למרותו, ועד היום מכהן כממלא מקומו בנו המופלג, הרב משה יעקב ווייס שליט"א.

מן התקופה הראשונה למגורינו ב"נוה אחיעזר" זכורה לי החוויה הבאה: יום אחד הגיע לבקר בשיכון כ"ק אדמו"ר מגור זי"ע (ה"בית ישראל"). נלווינו אליו, מספר משתכנים, והראינו לו את בית המדרש שהורכב כנזכר משתי דירות שלא חולקו בקירות פנימיים. שאלתו הראשונה היתה: היכן עזרת הנשים? הרהבתי ועניתי לאדמו"ר, שבינתיים אין לנו שטח מתאים עבור עז"נ, ולקראת החגים המחשבה היא לסגור את המרפסות ותשמשנה באופן זמני במקום עזרת נשים. תגובת ה"בית ישראל" לא אחרה לבוא: "איך בין נישט מוותר אויף די וייבערישע

טרערין!״ (-אינני מוותר על דמעותיהן של הנשים בעת התפילה) ובעקבות דבריו השתדלנו והזדרזנו לסגור מיד את המרפסות, ולא להתמהמה עד החגים, כדי שהנשים תוכלנה להתפלל כבר מעכשיו.

פרנסה בכבוד

מלבד הדירה היה עלינו למצוא פתרון לשאלת הפרנסה. בחסדי השי״ת הזן ומפרנס כל ברואיו מידו הרחבה והמלאה מצאנו שנינו, אני וזוגתי תחי׳, תוך ימים מעטים מקומות עבודה. אני - בנגריה לרהיטים שנמצאה ברח׳ ״הקישון״ בתל אביב, שם נתקבלתי בתור מדביק ציפוי של ״פורניר״ על רהיטים שונים, בהסתמך על ההכשרה בנגרות שעברתי ב״קיבוץ״ בצרפת. היה מדובר למעשה במוצר די נדיר, מכיון שרוב הרהיטים נעשו אז מ״דיקט״ פשוט, ונמכרו במחיר קיצוב ממשלתי, תחת השם ״רהיטים לכל״. רק אנשים אמידים בעלי יכולת מסוגלים היו להרשות לעצמם רהיטים עם ציפוי ״פורניר״, וכמובן מאליו לא היו בעלי מקצוע רבים שהוכשרו לעבודה זו. השכר ששולם לי היה די מכובד: שלוש וחצי לירות ליום עבודה, מה שנחשב סכום עתק באותם הימים.

בו-זמנית קיבלה אשתי עבודה בסלון תל-אביבי לתפירה, וגם היא הרויחה שם משכורת טובה. נוכחנו לדעת, שלימוד המקצועות ב״הענאָווייל״ השתלם ב״ה עכשיו לשנינו, שהרי קיבלנו עבודה כבעלי מקצוע מכובדים.

אבי ז״ל נרשם בלשכת העבודה המקומית, והיה הולך כל יום לשאול את הפקידים, אולי כבר נמצא מקום עבודה עבורו. אחרי שחלפו שבועות אחדים הוא נתקבל לעבודה כפועל מן המנין בעירית בני-ברק. התחילו אז לחפור ולשתול את הגן העירוני הגדול ברח׳ ירושלים סמוך לבנין העיריה, ויהודים משלנו, יהודים כמו אבא ז״ל, מאושרים היו לעסוק במלאכת כפיים קשה ומפרכת, עם מכוש ו״טוריה״ בידיהם, כדי להרויח בכשרות את פת לחמם. מה גם שזו חלק ממצות ישוב א״י לשתול בה גנים ונטיעות (ראה בס׳ שיטה מקובצת למס׳ בבא בתרא י״ד ע״א בשם הראב״ד ז״ל).

אמא ע״ה היתה עזר כנגדו גם בנושא הפרנסה. בסמוך לשיכון ״נוה אחיעזר״ נפתח באותה תקופה בית החולים לחולי שחפת ״נוה און״. משגיח הכשרות במוסד היה מיודענו ר׳ נח דנבורג ז״ל, אשר חיפש למצוא אשה מבשלת דתית שיוכל לסמוך עליה בעניני כשרות, והוא הציע לאמי את המישרה הזאת. מצוידת

בידע ובנסיון שלה מניהול המטבח הציבורי ב"הענאָווייל", היא קיבלה בשמחה את המישרה, ומילאה את תפקידה במשך שנים רבות לשביעות רצונם של מנהלי המוסד שהתייחסו אליה בכבוד ובהוקרה, למרות שכולם היו חילוניים, וקראו לה "די רעבעצן".

אמא ע"ה ניצבת בעוז על משמר הכשרות

אגב: אמא התחילה לעבוד ב"נוה און" בימים ששרר בארץ משטר ה"צנע". אספקת הביצים לחולים היתה אז בצמצום רב כמו כל המצרכים. יום אחד נכנס מנהל המוסד אל המטבח וראה שהיא פותחת ביצים ובודקת אותן, וכל ביצה שנמצא בה קורט דם, היא זורקת לאשפה. האיש נתמלא חימה ממראה עיניו וגער בה שלא יתכן לעשות כדבר הזה בתקופה של "צנע". אך אמא השיבה לעומתו, שכאן היא בעלת הבית, היא המחליטה, והיא תעשה את כל מה שחייבים לעשות מטעמי כשרות. "אם הדבר לא מוצא חן בעיניך", היא הוסיפה, "מוכנה אני מיידית לעזוב את העבודה".

אולם היא נשארה על משמרתה. ולא עוד אלא שמאותו יום ואילך לא ההין אף אחד להטרידה בענינים מסוג זה, והמסעדה במוסד היתה כשרה למהדרין, הודות למסירות נפשם של ר' נח דננברג ואמי ע"ה.

בזכות שבת מלכתא

כמו אמא גם לי היו נסיונות במקום עבודתי המכובד. כאשר נשלם השבוע הראשון מאז נתקבלתי לעבודתי, והגיע יום הששי, הודעתי לבעל הנגריה כי בערבי שבתות אני עובד רק עד חצי היום. החשבון שלי היה פשוט למדי. הרי בתום העבודה אצטרך להספיק ולהגיע הביתה מת"א בשני אוטובוסים, ועוד ללכת כברת דרך רגלי, מלבד סידור כל ההכנות לש"ק, כולל עמידה בתור לקנות קרח למקרר. ברור שהזמן העומד לרשותי קצר מדי.

אולם מעבידי בעל הנגריה לא הסכים. אמרתי לו שזה מבחינתי "תנאי בל יעבור", וכאשר מחוגי השעון הראו על השעה 12, עזבתי את המקום. אמנם קיבלתי על אתר את התשלום בעד השבוע שעשיתי פה, שהיה כנזכר תשלום מכובד

מאד, וידעתי שלא בנקל אמצא מקום עבודה דומה, אך מכל מקום גמלה בלבי ההחלטה לא לוותר אפילו במחיר אבדן הפרנסה - הכל למען שבת מלכתא.

כאשר יצאתי מהמפעל, בלכתי בדרך בפינת רח׳ הרצל ושדרות רוטשילד, ראיתי מולי את ידידי ר׳ משה בנימין קליינמן ז״ל, והוא שמח מאד שפגשני, היות ולדבריו מאז אמש הוא מחפש אחרי. שאלתו הראשונה היתה, האם זכורה לי מלפני כשנתיים ומחצה הפגישה ב״הענאָוויל״ עם הגאון מפוניבז׳ זצ״ל, בה נכח גם הוא עצמו. לאמיתו של דבר פרח הדבר מזכרוני, שהרב מפוניבז׳ אמר לי אז, כי כאשר אעלה לארץ ישראל אפנה ואבוא אליו לבני-ברק.

אך הנה אתמול ביקר הרב במשרדי פא״י בתל אביב, ושאל את ר׳ משה בנימין אולי ביכלתו להציע לו אדם מוכשר ונאמן המסוגל לחלוש על האדמינסטרציה בישיבה שהוא מקים כעת בבני-ברק? הוא החזירו בשאלה, האם הרב זוכר את הבחור שפגש ב״הענאָוויל״ כשביקר שם בלויית הגה״צ רבי מרדכי פוגרמנסקי? הגאון הפוניבז׳י ענה בחיוב, והתבטא, שעודנו זוכר אפילו את מה ששוחח אז עם הבחור בדברי תורה ממס׳ בבא מציעא. עכשיו סח ר׳ משה בנימין באזני הרב, שהגעתי ארצה לפני שבועות אחדים, והוא חושב שאני מתאים בהחלט למישרה זו. ביקש הרב ממנו שידאג כי אבוא אליו לבני-ברק בלי דיחוי והשאיר אצלו את הכתובת.

פרק עשרים ושבעה

כניסתי לתפקיד בישיבת פוניבז׳

נשלחתי מן השמים

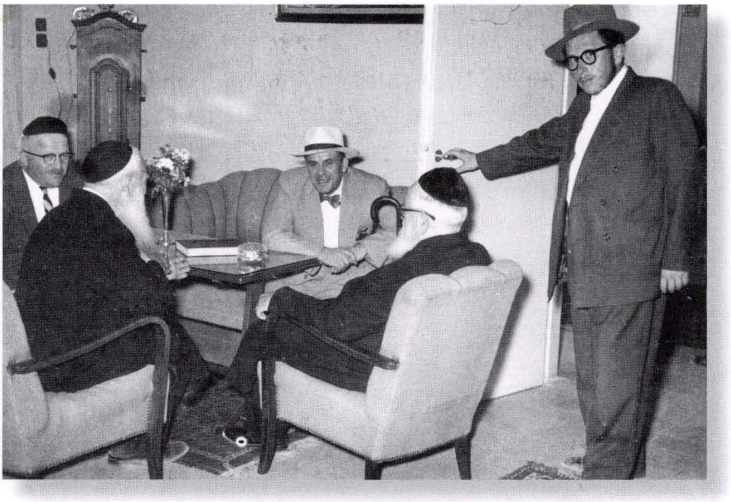
ראיתי בכל ההשתלשלות הזאת השגחה פרטית מופלאה. למרות קוצר הזמן, שמתי פעמי למרומי הגבעה של ישיבת פוניבז׳ בזכרון-מאיר, כדי לפגוש את הרב זצ״ל. הרגשתי בסתר לבי שאני עומד לעשות מיפנה רב-משמעות בחיי: מפועל פשוט בנגריה החילונית בתל-אביב - ל״מנצח על מלאכת בית ד״ בהיכל התורה הקדושה.

בחורף תש״ו: בני -ברק מושלגת. המחבר ברח׳ אור-החיים ברקע אגף הצפוני של בנין הישיבה

תוך כדי העפלה אל ראש הגבעה הפוניבז׳ית סקרתי במעוף-עין את פני המקום. האגף הצפוני של בית הישיבה כבר היה אז בנוי ועומד על תלו. כידוע: הבנין הענקי המוכר לכולנו האידנא, עם הפסוק ״ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש״, מורכב למעשה מחמשה בנינים שהוקמו בתקופות שונות ולבסוף התחברו והיו לבנין אחד. במרכז הגבעה השתרגו מדרגות של אגף המשרדים הנוכחי ולצידן חפרו באותה עת את היסודות של האגף הדרומי. באותו פרק השלימו בפוניבז׳ את בנין ״גזונדהייט״ הקטן, שזכה לגימור סופי ממש,

לרבות טיח חיצוני. בקומת הקרקע התגורר הגאון הפוניבז'י, יחד עם בנו רבי אברהם כהנמן ואשתו וילדם הפעוט בן השנה אליעזר, המכהן כעת כנשיא הישיבה. דפקתי קלילות בדלת, והנה עומדת לפני דמותו המזהירה של "הרב מפוניבז'" המפורסם, המקבל את פני ב"שלום עליכם" לבבי ונרגש, כשהוא אומר: "ברודערקע! אז איך דארף וועמען, שיקט מען עם צו מיר פון הימל..." (-אחי יקיר לי, דע לך, שכל אימת שאני זקוק למישהו, מזמנים לי אותו מן השמים...)

בבית הרב מפוניבז' עם הרב הראשי הרצוג, חבר הכנסת ר' אליהו משה גניחובסקי, והרב שלום פנחס וולגלרנטר, מזכירו של הרב הראשי

אף הוא עמד וסיפר באזני, כי באותם ימים לפני כשנתיים התגלגלו הנסיבות שהביאוהו לצרפת לגמרי באקראי ושלא מדעתו. הדבר ארע לאחר שנשאר תקוע בבירה האיטלקית רומא, מבלי שהצליח להשיג מקום טיסה באוירון ללונדון, מחוז חפצו, אשר יגיע לשם לפני שבת. בלית ברירה החליט לנסוע לצרפת ולעשות את השבת בקרב בני הישיבה אשר ב"באאי". כה הגיע ממחרת השבת גם לקיבוץ פא"י "הענאָוויל" שם נפגשנו. עכשיו הוא מרגיש ויודע בבירור, כך התבטא, שהנסיעה ההיא לצרפת היתה מכוונת מידי ההשגחה העליונה על-מנת לפגשני ו"סוף המעשה" קשור ב"מחשבה תחילה" שעלתה ברצונו ית"ש.

סיור בזק בממלכת התורה

בגמר דבריו הזמין אותי הרב זצ"ל לסיור קצר ב"טריטוריה" שלו. קצר - בגלל שערב שבת היום. בית המדרש של הישיבה שכן אז בקומת הקרקע של האגף הצפוני, בו נמצאת היום המסעדה לתלמידים, ומעליה התרוממו שתי קומות שהכילו חדרי פנימיה, הכל לא מטויח ולפני גימור. ראיתי לפני רק את הכתלים עם ריצפה, דלתות וחלונות. חדר האוכל נקבע זמנית למרגלות הגבעה, בפנימיה של "בית אבות" לילדים פליטים ניצולי השואה, שם קיבלו בחורי הישיבה את ארוחתם הדלה. דלה - הן מחמת הקושי להשיג מזון באותה עת, והן בגלל המחסור באמצעים כספיים מינימליים, שנדרשו כדי לשלם לספקי המזון. הללו סרבו להמשיך באספקה עקב החובות שהישיבה חבתה להם זה כמה והצטברו לסכומים גדולים.

תוך כדי הליכה פרש לפני הרב (כך היו קוראים לו בישיבת פוניבז': "דער רָב", לא "גאון" ולא "ראש ישיבה", וכדו') את חזונו המקיף ופירט בצורה מדויקת מה והיכן צפוי להיבנות על ידו בעתיד הקרוב. הוא רצה אותי כמנהל המשק כולו.

התפקיד והנושא הכרוך בו הלהיבני ומצא חן בעיני. ראיתי לפני אתגר עצום של עשיה ויצירה, במחיצתה של אישיות תורנית דגולה ועתירת מעוף, ענק רוח ומעש. הרי הרב זצ"ל היה חשוב ונערץ עוד באירופה לפני החורבן כאחד מגדולי הדור. בלי שום ספק זוהי זכות עצומה להיות מנושאי-כליו ומשותף בכל פעליו הכבירים.

ובכן, אמרתי לו קצרות שבעז"ה ביום ראשון **אני מתחיל בעבודה!**

נפרדתי מעל פניו באיחולי "שבתא טבא" וחזרתי הביתה במצב רוח מרומם. אבא ז"ל שאלני בסקרנות: לשמחה מה זו עושה? סיפרתי לו על אודות הפגישה המעניינת שהיתה לי עם הרב דפוניבז', ועל המישרה החדשה שקיבלתי, שהיא כולה בגדר חזון וחלום נהדר: על המגרש הזה יקום מוסד פלוני, ועל השטח השני ישיבה נוספת, וכיוצא, אם כי בינתיים רואים שמה רק חול!

אבא שאל אותי מה תהיה משכורתי, וכמובן עניתי לו ש...אפילו לא שאלתי!

עלך קא סמיכנא

אחרי שבת ביום ראשון בבוקר נסעתי בשעה מוקדמת לתל-אביב. הודעתי לבעל הנגריה ברח' "הקישון" כי אין בכוונתי להמשיך בעבודה אצלו, וכי באתי פשוט

כדי לקחת את כלי האומנות שלי. הוא רצה כעת לשכנעני שאשאר, והצהיר שמסכים ללוח הזמנים שלי בימי ששי, גם הבטיח להוסיף לי על השכר הקודם שהוסכם בינינו, אך אני נשארתי בסרובי ונפרדתי ממנו.

אל גבעת הישיבה הגעתי בעת התפילה. הקהל התפלל שחרית בהיכל בית המדרש ונשארתי להמתין עד שהרב יסיים. הוא יצא לקראתי בפנים קורנות, מעוטר בטלית ותפילין, ונלוויתי אליו בלכתו מעדנות אל מעונו. שאלתי: מה בעצם עלי לעשות, ובמה להתחיל? והרב השיבני: "עלך קא סמיכנא, תמצא כבר תעסוקה בשטח... יש פה הרבה מה לעשות..."

דבר אחד עלי לדעת, הוסיף, כפי שהוא בעצמו נוהג: כל ענין שבדרך כלל הוא מסודר באמצעות שליחת מכתב, מסדרים אותו בטלגרמה. כל מה שרגילים לטפל ע"י מברק, מתקשרים במקום זה טלפונית, וכל מה שמקובל לסדר בשיחה טלפונית מוטב לגשת בעצמך אל המקום ולסדר מה שנחוץ. כלשונו: "חאפט מען זיך אליין צו". במשפט קצר זה קיבלתי ממנו על-אתר שיעור ראשון בזריזות ובחריצות.

עוד אמר לי באותה שיחה ראשונה: "דע לך! כדי להקים מוסד, ישיבה, הכרח שימצא "משוגע לאותו דבר". אני מתכונן עכשיו לבנות פרויקט כזה גדול, ש"משוגע" אחד לא מספיק עבורו - אתה, אם כן, תהיה ה"משוגע" השני!

ניסיתי בהזדמנות זו להתענין: מה משכורתי ? סח לי הרב, שרוב העובדים בישיבה מקבלים בין 15-20 לירות לחודש, המזכיר הכללי 30, וראשי הישיבות הגדולים מקבלים 40 לירות לחודש. "והיכן אני משתבץ כאן?" שאלתי. הרהר הרב רגע ובפנותו אלי לחש כממתיק סוד: "ולכם אשלם חמישים לירות לחודש..." אמרתי לפניו שהרווחתי בנגריה כמעט כפול מזה, והוספתי שעדיין מוכרח אני לדאוג לדירה וריהוט לביתי, לכן אבקש שאקבל לפחות משכורת של 60 לירות. מיד ניענע הרב זצ"ל בראשו לאות הסכמה ובכך נשלם "חוזה ההתקשרות" בינינו, שברבות הימים הפך לקשר של קיימא - קשר של לב ונפש, לב ונשמה ביני הצעיר באלפי יהודה ובין גאונם ומאורם של ישראל, הרב מפוניבז', הגה"צ רבי יוסף שלמה כהנמן זצוק"ל.

מהאי טעמא, כמובן מאליו, יתפסו הזכרונות מן התקופה שזכיתי לפעול במחיצתו חלק גדול ונכבד מן הספר הנוכחי. הלא זו אולי תקופת השיא. כל פרט זוטא

מן הימים ההם, הימים היפים ביותר בחיי, חביב עלי עד לאחת בגדר "מילתא אלבישייהו יקירא" (עי' שבת י' ע"ב) ולא יפלא שאני מאריך בהם ומשתדל להנציחם כמזכרת לדורות זרעי וזרע-זרעי, ה' עליהם יחיו.

בצעדים הראשונים

בצעדים הראשונים שעשיתי בעולם חדש זה שנגול לעיני התחלתי לסייר ב"נכסים". בכל מקום מצאתי עזובה והזנחה: דלתות וחלונות שבורים, חלונות חסרי שמשות, ריהוט ישן ורעוע - גם ה"סטנדרים" באולם הישיבה מתפוררים. חשבתי לעצמי: במה מתחילים ראשונה?

המשכתי בסיור והגעתי לבנין "בית אבות" ששימש פנימיה לילדים יתומים ניצולי השואה, והתנהל בידי האשה הדגולה והצדקת גב' קרולינה (קריינדיל) מונק ע"ה, אשר זה מקרוב נתאלמנה מבעלה ר' אליהו ז"ל ונשארה לבדה עם שלושה יתומים צעירים. היא התגוררה יחד עם חניכי המוסד ושימשה כ"אם הבית", אמן של יתומים אומללים ששרדו מן התופת, והקדישה להם את כל-כולה, וזכתה שמאות ואלפים צאן קדשים עברו תחת שבט חינוכה. בחכמת-לב ובטוב-לב היא הטביעה עליהם את חותמה האישי, גידלה אותם לתפארת, עד שנעשו בני-תורה מובהקים שהמשיכו את לימודיהם בישיבה הגדולה, ואח"כ הקימו בתים נאמנים בישראל. עזרו על ידה המדריכים המסורים: ר' אברהם זית ז"ל, ר' יונה צלר ז"ל, ר' משה כץ ז"ל, ויבלח"ט ר' עזריאל בֶּר. במרוצת השנים נוספו עליהם עוד רבים וטובים, כדוגמת קצין המבחן ר' אריה גרדנביץ ז"ל ורעיתו, ואחרים. לצערי נוכחתי לראות כי אף ב"בית אבות" מצב התחזוקה אינו טוב יותר מאשר בישיבה גופה. הבנין שימש גם כמטבח מרכזי שסיפק ארוחות לכל שלוחות פוניבז'. בחורי הישיבה, כזכור, ירדו הנה מן הגבעה שלוש פעמים ביום כדי לסעוד את ארוחותיהם.

חיפשתי אחרי מקום מתאים, בו אנסה לרכז את החפצים וכלי העבודה, על-מנת להקים בית מלאכה קטן לתיקונים. מצאתי לי שני מחסנים קטנים שנמצאו בצידי המדרגות של הכניסה הראשית אל הישיבה. מדרגות אלה שימשו ג"כ לאמירת שיעורים לבחורים - בהעדר מקום מתאים אחר - מפי הר"מ רבי זלמן דרורי ז"ל.

בפקודת הרב זצ״ל

במהלך היום שאלתי את הרב זצ״ל: מי מטפל כאן בכספים? תשובתו היתה, שבכל הנוגע לכסף עלי לפנות אל בנו רבי אברהם כהנמן, יבלח״ט. אחה״צ נכנסתי אליו והודעתי שאני זקוק לסכום כסף כדי לקנות חומרים. כך אפשר יהיה להתחיל לעשות משהו. ביקשתי שיתן לי חמש לירות (!) והוא התרעם וקרא לעברי: ״מהיכן אקח לך חמש לירות?!״ ניסיתי להסביר לו, שבהעדר חומרים לא אוכל לעשות מאומה, ולו כדי לשפר במקצת את המצב הפיסי של חדרי המגורים והריהוט.

והנה בעוד הויכוח על הכסף ניטש בינינו, נכנס הרב והתענין: על מה בדיוק כל הדין ודברים? סח לו הבן רבי אברהם שאני מבקש מאתו שיעמיד לרשותי לא פחות מחמש לירות! (סכום עתק במושגים של אז). פנה אלי הרב בשאלה: ״מה תעשו עם החמש לירות?״ עניתי לו: ״אינני יודע עכשיו כיצד בדיוק אשתמש בהן, אבל דבר אחד ברור יודע אני, שעם חמש לירות הללו אפתח מקורות אשראי (״קרדיט״ בלע״ז) לישיבה״. בשמעו את המענה שלי אמר הרב מיד: ״אברהמ׳ל, גיב אים פינף פונט!״

ערוצי האשראי שיצרתי בעד הישיבה

ושוב ביקשתי שיתן בידי את חמש הלירות בשטרות בודדים דוקא. יצאתי עמהן העירה ושאלתי אנשים היכן נמצא בית מסחר לחומרי בנין? הראו לי את החנות של ״למפל״, בפינת הרחובות ״ר׳ עקיבא״-״אברהם״. נכנסתי פנימה והצגתי את עצמי כ״אדמיניסטרטור״ (-המנהל) החדש של ישיבת פוניבז׳. תגובתו המיידית של מר למפל היתה, שהוא לא רוצה יותר שום עסקים עם ישיבת פוניבז׳, כי הם לוקחים ואינם משלמים. במלים אלה נתן לי כאילו להבין שאין לאחד כמוני מה לחפש אצלו. אולם אנכי מצדי עניתי, שאינני רוצה כעת מאומה, כי אם להשאיר בידו מראש שתי לירות, ובסכום זה יפתח בפנקסיו חשבון חדש על שם הישיבה. כאשר יהיה צורך במוצרים, אבוא אליו אישית, או אשלח מישהו במקומי כדי לקחתם, ובכל סוף חודש אבוא לסכם את החשבון ולשלם. מיד נטל ה׳ למפל בשמחה את שתי הלירות ויצאתי מחנותו.

חזרתי ושאלתי מפי אנשים: היכן קונים פה לוחות עצים, וכן ״דיקטים״? מיד הצביעו בפני על הצריף של ר׳ משה פרידמן, הסמוך לבית הכנסת הגדול. נכנסתי פנימה וחוויתי שנית את אותו סיפור כמו אצל ה׳ למפל. השארתי גם אצלו ״על החשבון״

שתי לירות, ועזבתי את הצריף. נותרה בכיסי רק לירה בודדת ותהיתי מה לעשות בה. פתאום נזכרתי שצריך גם כן להשיג זכוכית לתיקון החלונות השבורים. שאלתי אנשים היכן מוצאים זגג, וכיוונו אותי אל ר׳ דוד שווארץ. כמובן כבר מאליו זכיתי גם אצלו ל״קבלת פנים״ הרגילה כדוגמת שני קודמיו. הוצאתי מארנקי את הלירה האחרונה ומסרתי לידו ״על החשבון...״ שיבוא לזגג בישיבה בעת הצורך.

עוד באותו יום לעתותי ערב, בין מנחה למעריב, חלפה שמועה ב״בית הכנסת הגדול״ מפֶּה-אל-פֶּה, שהגיע בימים האחרונים לפוניבז׳ איזה ״משוגע״ מצרפת, ומחלק כספים... ואכן המציאות בפועל היתה, שמאותו יום והלאה נפתח לי אשראי בחנויות עבור הישיבה, וכן בשאר מקומות. בתקופה מאוחרת, גדל מאד אשראי זה והגיע למאות אלפים ויותר, והאימון שרחשו לפוניבז׳ לא היה בחנם לאורך כל השנים לא ארע אפילו פעם אחת שצ׳ק בחתימת ידי לא יכובד.

המשכורת ה״שבועית״

בינתיים חלף ועבר השבוע הראשון לעבודתי בישיבה. הרגשתי שעיני הרב זצ״ל עוקבות אחרי. הוא בוחן היטב מה מעשי וכיצד. בכל פעם שנפגשנו התייחס אלי בחביבות יתירה והעתיר עלי נשיקות אהבה. היחס המיוחד שזכיתי לו התבטא ג״כ בעוד מישורים. לשם דוגמא: עובדי הישיבה סיפרו לי, שמזה חדשים רבים לא קיבלו משכורת. קופת הישיבה ריקה כמצולה שאין בה דגים. הדבר היחידי שעוזר להם במקצת, הלא הוא, אשר לפחות את הארוחות באמצע שעות העבודה הם אוכלים חנם, משולחן הישיבה. ה״ארוחות״ בעת ההיא הכילו בסך הכל כמה פרוסות לחם עם מרגרינה, או ריבה, ושתיה. אני לא אכלתי בישיבה ולו פעם אחת ויחידה.

ויהי ביום הששי סרתי אל ביתו של הרב זצ״ל, וביקשתי מבנו רבי אברהם להתחשב בכך שאני מגיע מצרפת, ובאירופה נהוג לשלם שכר לפועלים ופקידים מדי שבוע, כי על כן אבקש לקבל ג״כ היום את התשלום בעד השבוע שחלף. לשמע דברי יצא רבי אברהם מכליו: ״איזו משאלה, איזו העזה, וכי פה צרפת? וכלום בסוף החודש יש לי כן לשלם?!״ והתפתח שוב בינינו ויכוח קולני. זה אומר בכה וזה אומר בכה. לפתע יצא הרב ושאל: ״על מה מדובר פה?״ סח לו רבי אברהם: ״הבאת לנו אדם משונה, הוא רוצה תשלום בכל שבוע, הנשמע כזאת?!״ אולם הרב ענה לעומתו: ״אברהמ׳ל! אים וועסט דו געב׳ן יעדער וואָך!״

ואכן שמר רבי אברהם על פקודת אביו כל ימי היותו בבני-ברק, ככתוב ״פקודתך שמרה רוחי״, ואילו כשעבר אח״כ לגור באמריקה הופקדה הגזברות בידי הרב משה פרטמן, וגם הוא השתדל לשמור על ההסדר האמור - אך כל זה היה טוב ויפה רק עד בוא השעה שאני עצמי הייתי זה שהוטל עליו לדאוג לתשלום עבור כל העובדים.

אגב: באותו מעמד ביקשתי מהרב זצ״ל לקבוע לי תקופת נסיון של חודש ימים. תגובתו על אתר היתה, שמצדו עברתי כבר את תקופת הנסיון, ואין לו צורך בנסיון נוסף. אך באם רצוני דוקא בכך הוא ג״כ מסכים.

הידידות שנקשרה ביני ובין הר״מים

באותה תקופה כיהנו בפוניבז׳ כראשי הישיבה שני הגאונים: רבי דוד פוברסקי זצ״ל, בעל ״ישועת דוד״, שהתגורר עדיין בתל-אביב (שם כיהן בעבר כראש ישיבת חב״ד), והיה מגיע כל בוקר אל הישיבה בתחבורה הציבורית; ורבי שמואל רוזובסקי זצ״ל, אשר אמנם עמדה לרשותו דירה ברח׳ רש״י בעירנו, אבל משפחתו התגוררה בירושלים יחד עם חמיו הגאון רבי פסח צבי פרנק זצ״ל, בעל ״הר צבי״, ולשבתות נהג לנסוע אל משפחתו בירושלים.

ראשי הישיבה הגר״ד פוברסקי זצ״ל והגר״ש רוזובסקי זצ״ל בשמחת נשואי בתי וחתני רש״א רנד

בעת ההיא הגיע ג״כ מאנגליה לכהן כמשגיח רוחני בישיבה הגה״צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ״ל, בעל ״מכתב מאליהו״, שנקרא למלא את מקומו של המשגיח

הקודם הגה"צ רבי אבא גרוסברד זצ"ל. בשיעורים הנמוכים לימדו הגאון רבי גרשון אידלשטיין שליט"א, והג"ר זלמן דרורי זצ"ל, שהיה מתלמידי ישיבות ברנוביטש וגרודנא בחו"ל לפני השואה.

הגאונים הצעירים רבי בערל פוברסקי, רבי שלמה ברמן, ורבי יצחק יעקובוביץ, היו עדיין בגיל הבחרות ונחשבו בחירי הישיבה. בחוץ יללו התנים בלילות והיתה סכנה לצאת. מקומות הלינה שלהם נקבעו לכן בחדרים המשמשים בהווה את לשכת המשרדים של הישיבה. עילויים אלה נהגו להעיר אחד את השני מן השינה בשעה מוקדמת, בעזרת חבל שקשרו מידו של זה לזה. מי שהתעורר ראשון משך בחבל והעיר את חברו כדי ללמוד בהתמדה.

התקרבותי אל המשגיח הרוחני

היה זה הרב זצ"ל אשר הציגני בפני ראשי הישיבה. ואכן זכיתי באימונם ובידידותם כל הימים. במיוחד התקרבתי אל המשגיח הגרא"א דסלר זצ"ל, שהיה שרוי בתקופה הראשונה לבדו, ורעיתו הרבנית טרם הגיעה מאנגליה. מגוריו נקבעו זמנית באחד החדרים של "בתי אבות" והיה סועד את ארוחותיו כאחד הבחורים בישיבה. השתדלתי לעזור ולהקל עליו בכל מה שיכולתי. ואכן הוא השיב לי באור-חוזר הכרת טובה מתוך חיבה יתירה.

המשגיח דפוניבז' ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל

את מדותיו הנפלאות ואצילותו, עדינות נפשו, אפשר היה למשש בידים ולהכיר מכל ניד ותנועה שלו. לדוגמא: רגיל היה למסור את מלבושיו לניקוי באמצעות המכבסה הכללית של הישיבה והמוסדות, שהיתה מאויישת בעובדות מסורות, אשר תיקנו וגיהצו את הכל למשעי. אולם זכורני שהמשגיח זצ"ל הביא את בגדיו למכבסה רק אחרי ששפך עליהם "מי בושם", בהתחשב עם הזולת, ובכל פעם מחדש התנצל על כך שצריכים לטרוח עבורו.

אחרי שחלפה תקופה מסוימת הגיעה לפוניבז' רעיתו הדגולה, הרבנית בלומה דסלר ע"ה, ואף היא התגוררה בחדרו הקטן אשר ב"בתי אבות" עד שנשלמה

הקמת הדירה שהועידו בשבילו ב"קרית הישיבה". היא הקריה שנבנתה בשותפות שכרת הרב זצ"ל עם הנגיד ר' דוד ציטרון ז"ל.

זמן קצר לאחר מכן, הגיע באניה מאנגליה גם המטען האישי של הרב דסלר וביתו, כולל ספרייתו העשירה. הספרים אוחסנו זמנית בישיבה, בקומת הקרקע של האגף הדרומי, שעמד אז באמצע בנייתו. עונת הגשמים באותו חורף היתה רוויה. כתוצאה מכך הוצפה במים כל הקומה בה הוחזקו הארגזים של המשגיח זצ"ל. המים גאו מעל חצי מטר בלי שום גוזמא, כל מה שנמצא שם נרטב, ואת צערו של הרב דסלר זצ"ל אין לתאר במלים, במיוחד את חששותיו ופחדיו מפני גורל ספריו היקרים, אשר עלולים להינזק במים. לא יכולתי לשאת את צערו, וקראתי לעזרה בחורים אחדים מן הישיבה, פתחתי את הארגזים, הוצאנו מתוכם את הספרים ושטחנו אותם לייבוש.

תוך כדי מלאכה זו נרטבנו כולנו עד לשד עצמותינו במים הקרים. חזרתי הביתה רטוב ומצונן. גם חום גופי עלה והייתי חולה במשך ימים אחדים. הדבר עלה למשגיח בריאות, וכי זוטרתא, בגללו התקררתי! והיה חוקר ודורש ללא הפוגה איך מצבי והרגשתי. וכאשר חזרתי אל הישיבה בריא ושלם נתמלא שמחה והתנצל בפני, הרי ההצטננות באה עלי בגללו, והפציר בי שאמחל לו את צערי מחילה גמורה בלב שלם.

ומאוחר יותר, בחודש אלול תש"י, כשנולדה לנו בתנו הבכירה חיה גיטל תחי', בדיוק אז הייתי מתעסק בהכנת דירתו החדשה של המשגיח זצ"ל ב"קרית הישיבה", והבטיחני שבאחד מימי חול המועד סוכות הוא יבוא לביקור בביתנו אשר ב"נוה אחיעזר". אף קבע באיזה יום יבוא. והנה אתא יום וגם לילה - והרב דסלר אינו מגיע. היה הדבר פלא בעיני. אולם מאוחר בלילה ראינו לפתע דמות אדם מהלך ומאיר לעצמו את הדרך בפנס-כיס (לא היו עדיין כבישים בשכונה וגם לא חשמל). הבנתי מיד שזה המשגיח. רצתי להקביל פניו והוא התנצל: זוגתו הרבנית ע"ה חלתה באופן פתאומי, אך לא היתה לו דרך להודיענו שלא יוכל להגיע, ואנחנו בודאי מחכים לו... החליט, איפוא, לבוא בכל מחיר כדי לאחל "מזל טוב" למשפחה. אף הביא עמו גביע כסף דורון לבת שנולדה.

כזה היה הרב דסלר זצ"ל - "המשגיח".

קצא

במחיצתו - רסיסי זכרונות

זכיתי, כאמור, להתקרבות מיוחדת מצד המשגיח זצ"ל, אשר הרב דפוניבז' זצ"ל הגדיר אותו כ"ראש ישיבה במוסר", ואין פלא שנקשרתי אליו בעבותות אהבה והערצה. הייתי תכופות נכנס ובא במעונו, אף מבלי להודיע מראש על בואי, כבן בית לכל דבר. הייתי שוטח לפניו כל מיני בעיות ושאלות, הן בעסקי הישיבה, והן בחיי הפרטיים, כדי לקבל עצתו. בשובי ממנו אל משפחתי אמרתי: "כל מי שרוצה לצייר לעצמו דוגמת אדם וחוה בג"ע מקדם קודם החטא, ילך אצל הרב דסלר ויראה את מדת ההערצה והכבוד ההדדי בינו ובין זוגתו הרבנית בלומא, ואיך שהוא שואל לדעתה בכל דבר ומשתדל שתהיה מרוצה, יראה ויבין..."

הבית שלהם היה מסודר להפליא והצטיין בנקיונו ובפשטותו. הוא זצ"ל סיפר לי, כי בבית התלמוד הקֶלֶמְאִי, ערש נעוריו, לא שטפו במים את ריצפת ההיכל העשויה לוחות עץ, שמא יתקלקלו, אלא היו מטאטאים אותה למשעי, ואח"כ היה הגה"צ רבי נחום וולויל זצ"ל (בן הסבא דקֶלֶם רבי שמחה זיסל זיו זצ"ל) נכנס ושולף מחיקו ממחטה צחורה ומנסה לנגב בה את הריצפה, ובהיווכחו כי נשארה נקיה כמקודם ידע שטיאטאו את הריצפה כראוי...

יום אחד ראני המשגיח זצ"ל בגבעת הישיבה והכיר על פני שאני שרוי במתח מסוים. פתח ואמר לי: "מקנא אני בכם", "מקנא אני בכם". הרי כמה מקלסים חז"ל את הנהנה מיגיע כפיו, שהוא גדול יותר מירא שמים, אשריך בעוה"ז ובעוה"ב, ולא עוד אלא שבחרתם לעצמכם דרך משובחת בעבודת הבורא, דהיינו שהיגיעה בכפיים היא בשביל תורה ולומדיה! "מקנא אני בכם", "מקנא אני בכם". עוד הזכיר את מאמרם ז"ל שחנוך היה תופר מנעלים ועל כל תפירה ותפירה ייחד יחודים, מה היו היחודים, "זאגט דער זיידע ר' ישראל (סלנטר) זצ"ל: "ער האט מכוין גיווען, אז די תפירה זאל זיין א גוטע, אז ווער ס'וועט גיין אין די שיך זאל הנאה האב'ן" (-היה מכוין ומשתדל שהתפירה תצא טובה, והנועל את המנעל שתופר יהנה ממנו), והמלים הראשונות "זאגט דער זיידע ר' ישראל" יצאו מפיו בנעימה עסיסית מיוחדת רוויה חן ומתיקות... והפטיר: "הלא הנכם מייחדים יחודים בכל מה שאתם עושים להנות את לומדי התורה - כמה מקנא אני בכם!"

באותו מעמד פנה המשגיח אלי בשאלה: "היש לכם דרך השם?" ואני בהשראת הדברים שהשמיע לפני-כן סבור הייתי שכוונתו לדרך בעבודת השם, ממילא לא ידעתי איך להשיבו. אבל הוא חילצני מן המבוכה בהוסיפו מיד שכוונתו לספר "דרך

ד״ מרבינו משה חיים לוצאטו זצ״ל. עכשיו עניתי שאין לי את הספר הזה, והוא הגיב שיש ברשותו עותק אחד של ״דרך ד״ מהדפסתו הראשונה באמסטרדם, עותק יקר המציאות ובעל חשיבות רבה, והעניק לי אותו במתנה. אח״כ היה תלמידו (ועורך ספרו ״מכתב מאליהו״) המשגיח רבי חיים פרידלנדר זצ״ל כפעם בפעם לוקח ממני בהשאלה את הספר ומשתמש בו לצורך החיבור שכתב על ס׳ ״דרך ד״.

פעם בשיחה בינינו נזדמן שהזכרתי לפניו פיסקה מסוימת מן המדרש בספר בראשית. המדרש אומר: ״נוח לו לאדם לגדל לגיון של ילדים בגליל, מפני שמצויין שם זיתים, ולא לגדל תינוק אחד ביהודה״. הוא ביקש לדעת איה מקומו המדויק של המאמר, כדי לקראו בפנים. אחרי שעיין במקום שציינתי אמר לי: הלא מחויב אנכי לקרוא למר ״רבי״, שלמדתני דבר שלא ידעתי עד כה! היה ניכר עליו שהוא מרוצה באופן מיוחד ממציאת המאמר וכפה״נ שימש לו כאבן טובה בבנין שיחותיו הנפלאות.

נהגתי לבוא לעתים קרובות אל ה״שמועס׳ן״ שהשמיע ביום שבת קודש לעת ״רעוא דרעוין״. מלבד התוכן הנפלא והרעיונות מתלמידי הבעש״ט ששזר בדבריו, היה תענוג מיוחד להקשיב לו גם בגלל היותו אמן הדיבור וההסברה, כל מלה יצאה מפיו מלוטשת, בקול צלול ובנעימה שכולה מתיקות.

באחת משיחותיו הסביר את מאמרם ז״ל ״מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד״ (ברכות ל״ד ע״ב). לכאורה, שאל, תמוה איך יתכן שצדיק **גמור** אשר השיג דרגתו ברוב יגיעה ועמל אינו משתווה לבעל תשובה רגיל? אלא, חזר ויישב, אפשר להבין את הדבר בעזרת משל מן המציאות. קחו, לדוגמא, את המדרגות שעולים בהן מ״זכרון מאיר״ למרומי גבעת הישיבה. אלו מדרגות שהעליה בהן קשה למדי, צריכים לעשות מאמץ רב עד שמצליחים להגיע למרומי הגבעה, והדבר משתנה אצל בני אדם לפי כוחותיהם. יש מי שעולה מספר מדרגות ונזקק להפסיק ולנוח, אין לו את הכוחות להמשיך ברצף ולעלות בבת אחת, ויש שאפילו נסוג אחור ונופל מדרגה, אך מתגבר ומתאמץ ועולה שוב עד שמגיע אל היעד. בדומה לכך הם החיים שחי האדם בעוה״ז, כל החיים הם מסכת רצופה עליות וירידות, פעם מצליחים יותר ופעם פחות, לפעמים אפילו נסוגים אחור, הצדיק הגמור כל חייו מיקשה אחת של יגיעה ועבודה להעפיל ולהתעלות אל הגבהים, עד שבסופו מגיע אל הפיסגה ומשיג דרגת אדם השלם.

קצג

והנה לעומת הצדיק גמור נחשב האיש החוטא כבעל מום שנקטעו רגליו. הוא חוזר בתשובה, מתחרט ובוכה, אך דא עקא שיושב בתחתית המדרגות, ואין עצה כי אם שהקב"ה מעלהו בבת אחת עד למעלה, בעוד שהצדיק הגמור באותו זמן עודנו מטפס ועולה מדרגה אחת אחרי השניה, ועוד יקח זמן עד שיגיע למקומו של הבעל תשובה שזכה לקפיצת הדרך.

שמא ישאל השואל: הרי סו"ס הבעל תשובה מקדים את הצדיק, אם כן למה לנו כל העמל והיגיעה? תשובה: תנסה להגיד לאדם בריא, שיניח לכרות לו את הרגלים, כדי שאנשים ירחמו עליו וישאוהו על כפים להעלותו הרמתה - כלום ימצא אדם שפוי אחד שיסכים לכך?!

והמבין - יבין.

עניו מופלג היה המשגיח זצ"ל. נהירנא: באחד הימים כאשר ישבתי אצלו במעונו, נכנס לרגע הבחור ר' ברל פוברסקי (כיום ראש ישיבת פוניבז'), שאל משהו את המשגיח, קיבל תשובה וחזר על עקבותיו לעבר דלת היציאה. כישצא אמר לי המשגיח: "אלמלא שאני מתבייש מפניכם, הייתי קם לכבודו של בחור זה, הרי הוא תלמיד חכם!"

אנינות דעתו באה לידי ביטוי נאדר בקודש לעת פטירת אשת נעוריו הרבנית, בחורף שנת תשי"ב, אחרי מחלה קשה. האסון ארע בירושלים, שם אושפזה בימים האחרונים לחייה, בליל שבת קודש. באותו לילה נכנס המשגיח זצ"ל לצורך מסוים אל הרב הראשי לא"י, הגרי"א הרצוג זצ"ל, ולא הכיר בו מאומה. רק לאחר שנכנס בדברים עמו ושאל כמה פעמים לשלום רעיתו, והבחין שמגמגם ואינו משיב בפה מלא, נתברר להרב ששבקה חיים. לשאלתו: מדוע לא אמרתם לי? השיב: "הלא שבת היום, אסור לשוחח בדברים של צער!"

הרבנית הובאה למנוחות בבית העלמין הירושלמי "סנהדריה". לפני שיצא אל ההלויה שהה המשגיח זצ"ל בדירת שארו ר' חיים דוב (ר' בערל) סילבר ז"ל איש-קֶלֶם. הלה הבחין שהרב דסלר מצחצח את מנעליו במשחה והתפלא, אולם הוא זצ"ל הגיד לו, שחושב כי בגלל כבודה של הנפטרת הדגולה, זו חובתו להתנהג כך! כאשר באתי לנחמו, מצאתיו יושב ומדבר עם המנחמים אודות הנשמה, והיה מתאר בפרוטרוט את כל המסלול שהנשמה עוברת עד בואה אל מקום מנוחתה,

ופתאום אמר "און יעצט איז די נשמה דאָרט" והיה הרושם כאילו הוא עוקב כל הזמן אחרי מהלך של הנשמה לעת כזאת, ורואה במו עיניו את המחזה, ויודע בדיוק היכן היא בשעה זו.

אחרי פטירת הרבנית ע"ה, נכנסתי פעם אל מעונו ביום ששי אחה"צ, וראיתי את שולחן השבת ערוך כשהוא מסודר ומקושט בכלי כסף, צלחות כפולות, סכו"מים ומפיות הדר, כאילו התכונן לארח על שולחנו ציבור של קרואים נכבדים. בידעי שהוא סועד בשבתות לבדו, בצוותא עם הבחור שלום אולמן (משמשו ובן ביתו בשנתיים האחרונות לחייו), התפלאתי. הוא זצ"ל כאילו קרא את מחשבותי ופנה להסביר לי: "זי האט אזוי געגליכ'ן, און דאס איז איר כבוד" (-היא ע"ה אהבה סדר שולחן כזה, וזה כבודה).

העליתי בשורות דלעיל מעט פירורי זכרונות שלא משו מלבי עד היום, כשחלפו מאז יותר מחמישים שנה, וישמשו כעין מבט חטוף לעבר אישיותו המזהירה של הגרא"א דסלר זצ"ל ושלל גווניה.

זכרו הזך - יזככנו.

פרק עשרים ושמונה

ספר תורה שרוי בצער

הרב זצ"ל בחליו

הדבר היה בתחילת חדשי הסתיו, שנת תשי"א, מיד אחרי חג הסוכות. הרב זצ"ל המריא במטוס לארצות הברית, כדי לערוך את מסעו השנתי בקהילות הקודש, על-מנת להתרים את הציבור היהודי למען בנין התורה. מסע כעין זה, אחד מני רבים, הפך כבר לשיגרה בהווי של פוניבז': הווי של יצירה ובנין, צמיחה ופריחה, ללא הפסקה.

העבודה הקדחתנית בהקמתם של בניני הישיבה עמדה באותם ימים בשיאה. הוחל אז בבנין "נוה שלום" המיועד לקליטת ילדים ניצולים יוצאי עדות המזרח שהגיעו מצפון אפריקה, זו מרוקו, השוהים כבר זמנית בבנין הראשי של הישיבה, ועל חינוכם הופקד הרב שמואל קרלבך ז"ל. כמדריכים בפנימיה שלהם שימשו ר' משולם זלמן קצבורג, ור' צבי קאופמן. בו-זמנית עסקו האדריכלים המפורסמים ה' שוסטר, ור' יוסף שנברגר, וה' גליקסון, באופן מעשי בתיכנון הקמתה של קרית "בתי אבות" לילדים ספרדים בחורשה הסמוכה למלון "ווגשל". נעשו הכנות אחרונות לבנין נוסף במסגרת "בתי אבות", הוא הבנין שתרמו יהודי בראזיל, ובנין מיוחד עבור כולל האברכים נדבת משפחת פרלמן מאנגליה.

אך הנה באופן פתאומי הגיעה יום אחד מאמריקה בשורה לא טובה: הרב חולה! הרב מאושפז בבית חולים! מה קרה? חזרה וניעורה בו מחלת הכליות, שסבל הימנה במשך עשרות שנים, במלוא חריפותה. הוא נתקף ביסורים קשים, והרופאים המומחים במרכז הרפואי "הר סיני" בניו-יורק קבעו שהרב נמצא בסכנת חיים, כדי להצילו מוכרחים לכרות מיד את הכליה הנגועה מגופו. בנו רבי אברהם הוזעק להגיע בדחיפות אל מיטתו.

בתפילה ובתחנונים

אנחנו כולנו אנשי הצוות בישיבה, כמו כל התלמידים, נתמלאנו חרדה עמוקה: מה יהיה? המצב הצטייר בעינינו כאילו הקברניט השאיר פתאום את האניה בלב ים סוער, באמצע עשיה ויצירה מבורכת, אנה אנחנו באים ? וכיצד ממשיכים הלאה?

התפילות והזעקות שנשמעו בימים ההם בהיכל הישיבה וב"בתי אבות" עלו עד לב השמים. התפללו במשמרות בכל שעות היום והלילה, (וראה פרטים מלאים על כל המאורע בס' "הרב מפוניבז'" חלק שני פרק ל"ג). צדיקי הדור ובראשם מרן ה"חזון איש" זצוק"ל, והאדמו"ר מהר"א מבעלזא זי"ע, הרעישו עולמות. הרבי מבעלזא יצא מחדרו תכופות ושאל "מה שומעים מהרב מפוניבז'?" כמוהו גם ה"בית ישראל" מגור זי"ע, אשר בא אישית אל גבעת הישיבה, כדי לברר מה מצבו. כמוהם האדמו"ר מסדיגורא רבי אברהם יעקב זי"ע, ידיד אישי של הרב, ומתומכיו הנאמנים.

תוספת ח"י שנות חיים

והנה הניתוח כשלעצמו וכריתת הכליה עברו בשלום. אולם אחרי שהרב התחיל כבר להראות סימני התאוששות, ועודנו שוהה במחלקה לטיפול נמרץ - שם הדליק וברך מדי לילה על נרות חנוכה - פתאום הסתבך מחדש מצב בריאותו, כתוצאה מהיווצרות קרישי דם שגרמו ל"אוטם" ו"טרומבוזה" בלב ובמקומות נוספים בגופו, ונשקפה לו שוב סכנת חיים ממשית.

שפכנו שיח כולנו להצלת חייו. התפללנו ובכינו. לא אכלנו ולא שתינו. לא ידענו את נפשנו מרוב צער ואימה.

מאוחר יותר נודע לי, שבנו רבי אברהם נכנס באחד הימים אל חדרו ב"הר סיני" ומצאו בוכה. הרב זצ"ל סיפר לו שראה הלילה בחלום את הבן הקדוש יענקל'ה הי"ד שניספה בשואה, והוא סיפר לו שהוסיפו לו מן השמים עוד שנות חיים, ועוד מעט יבריא. הרב ביקש אז להביא לו ספר "ישעיה" ולהקריא באזניו את פרק ל"ח "מכתב לחזקיהו" ואת תפילתו "ד' עשקה לי ערבני..." ואת ההבטחה שהבטיחו הנביא ישעיה בשם ד' "שמעתי את תפלתך. ..ראיתי את דמעתך. ..הנני יוסיף

על ימיך חמש עשרה שנה...״ הרב זצ״ל האריך לחיות אחרי מחלתו (עד שנת תשכ״ט) שמונה עשרה שנים!

אגב: על בנו אהובו הנזכר, העילוי יענקל׳ה הי״ד, אמר לי פעם הרב: ״בטוחני, אשר בעת שיענקל׳ה שלי עמד לפני הבור, לפני שהומת בידי הרוצחים על קידוש השם, הוא בודאי עסק בתורה עד הרגע האחרון!״

בריך רחמנא דיהבך לן

עם החלמתו חזר הרב זצ״ל אל הישיבה כעבור מספר חדשים (ביום כ״א באייר). כל בני הישיבה וראשיה יצאו לקבל את פניו ברדתו מן המטוס בנמל התעופה בלוד. בשיירה ארוכה חזרנו לבני-ברק, ועצרנו ליד ביתו של החזון איש זצוק״ל. החזו״א יצא אז אל הרחוב וקיבל את פני הרב בשמחה ובצהלת פנים. נוצרו סביב שניהם מעגלי רוקדים באמצע הרחוב והרב זצ״ל מחא כפיים ופניו זרחו.

משם ניגשנו היישר ל״בתי אבות״. את חזית הבית קישטה כתבה ענקית מצוירת: ״בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא״. אם הבית הגב׳ מונק ע״ה והמדריכים עם הילדים עמדו בחוץ, קידמו את פני הרב זצ״ל בשירה ובזמרה, וכל אחד מהילדים לחוד זכה לקבל ממנו נשיקה ולחיצת-יד אוהבת.

גם בבית הישיבה נערכה אח״כ מסיבת ״קבלת פנים״ והודיה חגיגית, בהשתתפות הר״מים ורבנים אורחים חשובים. אחרי שהושמעו נאומי הברכה קם הרב זצ״ל לשאת מדברותיו, ובין השאר התבטא והגיד כהאי לישנא: ״בעצם כבר הייתי קרוא עכשיו ללכת לעלמא דקשוט... אלא כמו דאמרי אינשי ׳כשצריכים לגנב מורידים אותו אפילו מעץ התליה...׳ וכפי הנראה עודני נחוץ פה עבור הישיבה...״

ה״בת יחידה״ של הרב זצ״ל

עד סוף ימיו סבל הרב זצ״ל מן הכליה היחידה שנותרה בגופו - והיה קורא לה: ״הבת יחידה שלי״ - והוא חי בנס. כשהיה מגיע למקום כלשהו וכיבדוהו בשתיה היה מבקש למזוג עבורו כוס ״תה״, אבל, תה לבן... בלי תמצית ובלי סוכר... מים פשוטים... זו היתה השתיה שהיה זקוק לה עקב רגישותו.

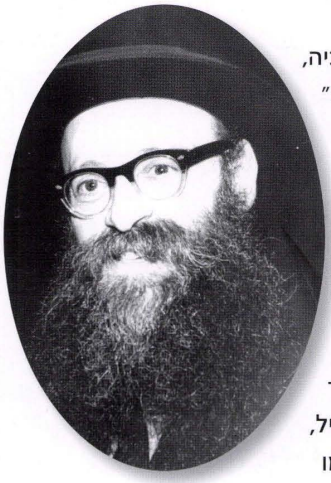
בשנים האחרונות לחייו, היו מעמידים ביוהכ״פ את מיטתו של הרב במעבר מדירתו אל היכל הישיבה, שם היה שוכב ומתפלל וצם במשך כל היום, מבלי שיזדקק להיתר של שתיה לסירוגין פחות מכשיעור. שנה אחת סבל מדימום וכאבים כתוצאה מן הצום, אף שאל מפי בעלי הוראה ברמז, שמא אין שתיית מים פשוטים בכלל חיוב כרת ביוהכ״פ? אך מכיון שלא הורו לו במפורש לשתות, סבר וקיבל עליו את הסבל (ראה אודות מקרה זה בס׳ ״הרב מפוניבז׳״ ח״ב עמ׳ רצ״ז ואילך).

פרק עשרים ותשעה

תנופת הבניה בפוניבז'

חילופי משמרות

בשלבים הראשונים ניהל את הבניה בישיבת פוניבז' יהודי ליטאי בשם ר' אבא נביאזסקי ז"ל, ידיד ותיק של הרב זצ"ל, והדברים התנהלו במשך שנים בסגנון הישן: ללא רישומים והנהלת חשבונות מסודרת, ובלי שום תיכנון פיננסי. כשהיה בנמצא קצת כסף, מי מהעובדים שתבע בפה ובקולניות זכה לקבל, ומי שהחריש נאלץ להמתין ימים רבים...

הג"ר דוד זינגרביץ' זצ"ל

בשנת תשי"א בערך, עם הגידול בהיקף הבניה, דהיינו כשהוחל בהקמת בניני "בית אבות" לבנות לחוד ובנים לחוד (ברח' רבי אלחנן ווסרמן הי"ד) ובנין "נוה שלום" על גבעת הישיבה, שוב לא היה ר' אבא מסוגל לשלוט במצב, ונדרש למנות אדם אחר במקומו.

הרב זצ"ל הביא אז לפוניבז' את רבי דוד זינגרביץ זצ"ל לימים משגיח בישיבה. איש אשר רוח בו משכמו ומעלה בתום ביושר ובאמונה, שעלה אז להשתקע בארץ מבראזיל, וביתו עמו - בית טרומי מעץ אשר הביא עמו באניה, אותו הקים בעיר הצפונית עכו, ומיד נרתם שם לעשיה הציבורית ונבחר ליצג את הציבור החרדי כסגן ראש העיר. רבי דוד היה

בשעתו תלמיד חביב להרב זצ"ל ב"ישיבה קטנה" בפוניבז' בחו"ל לפני השואה. כעת הזמין אותו הרב לקבוע את מגוריו בבני ברק והפקיד בידיו האמונות את האחריות העליונה על מפעלי הבניה והקמת הישיבה.

כבעל מקצוע נתקבל ר' אברהם דוד סורסקי ז"ל, יהודי יקר מחסידי סלונים, תלמיד חכם, שהיה קבלן מקצועי ותיק בתל-אביב, והרב זצ"ל זכר אותו מימי נעוריו כשלמד בנובהרדוק. כמהנדס-מפקח נתמנה ר' יצחק ציקונובסקי ז"ל, בנו של הרה"ג רבי מרדכי ציקונובסקי ז"ל, רבה של הקהילה החרדית בסאן-פאולו, בראזיל. אחרי עלייתו ארצה שימש רבי מרדכי תקופה קצרה כרבו של מושב "מירון" בגליל העליון, ובסוף ימיו עבר לגור בבני-ברק ועבד ג"כ במשרדי ישיבת פוניבז'. כמנהל עבודה מקצועי נתקבל ה' אהרן דוד אשריאלי.

בשילוב-ידים של כל האנשים הנזכרים התארגנה בפוניבז' מחלקה מיוחדת לבנין, שהיתה אמורה לנהל ולבצע את כל הפרויקטים שנרקמו בחזונו של הרב זצ"ל, בהיקף עצום. גם בבנין המרכזי של הישיבה, התקדמה עכשיו הבניה בצעדי ענק. ניגשו לחבר בין האגפים, הדרומי והצפוני, ובין האגף האמצעי, בו הוחל להקים את היכל הישיבה המפואר. בקומת הקרקע אשר מתחת לאגף הצפוני והמרכזי הוכשר כעת מקום עבור המטבח המרכזי המתוכנן, שיהיה צמוד ברצף לאולמי האוכל, המשמשים כרגע באופן עראי כאולמי לימודים.

יסוד "בתי אבות" לילדות

כמרומז לעיל, הלך ונבנה בו זמנית גם "בית אבות" שנועד לקלוט ילדות. שמא ישאל השואל: מה ל"פוניבז'ר רָב" ולמוסד של בנות? תשובה - מעשה שהיה כך היה:

באחד מביקוריו בארצות הברית נודע הרב זצ"ל כי בברוקלין יש אגודת נשים בשם "ברוקלין וולפר ליגה" (-אגודת ברוקלין לעזרה) בנשיאות הגב' אידית לוין, ואפשר אולי להעזר בתרומותיהן. בתיווכם של מכרים פנה הרב אל גב' לוין ופרש לפניה את התכניות של "בתי אבות" לילדים ניצולים, אשר הכרח גמור הוא להרחיבם מיד, כדי שיוכלו לקלוט עוד הרבה ילדים, המגיעים בכל יום ויום לשערי ארצנו. אף מיוצאי עדות המזרח התחילו כבר להגיע. הוא הציע שהארגון שלה יקבל על עצמו ויתחייב לבנות בית שלם על חשבונו.

גב׳ לוין התרשמה מאד מדברי הרב ומאישיותו, אבל, היא התנצלה: ״מה ביכולתי לעשות, אני לא סובלת את מראה הילדים עם הפיאות... אצלכם הרי בטח יהיו כולם עם פיאות, ולמטרה כזאת פשוט אינני מסוגלת לתרום...״ והנה על אתר הבטיח לה הרב זצ״ל כי בבנין אשר היא תקים לא יראה ולא ימצא אף אחד עם פיאות... החניכים אף לא יחבשו ״כיפות״ לראשם ולא ילבשו ״ארבע כנפות״... שכן באותו רגע עצמו הבריק במוחו הרעיון לייסד ״בית אבות״ גם עבור ילדות יתומות מפליטי השואה... ולילדות אין פיאות...

בעקבות הצהרתו זו, התכנס מיד הועד המנהל של הארגון, והחברות הסכימו לממן את כל תקציב הקמתו של בנין זה. אף נקבו בתאריך מדויק להנחת אבן-הפינה ולחנוכת הבית. אל טקס יריית אבן הפינה הגיעה משלחת של ארבע נשים מכובדות בראשותה של גב׳ לוין. אני הייתי איש הקשר ביניהן ובין הישיבה. גב׳ לוין היתה אשה תקיפה ומשום כך היינו כל הזמן שרויים במתח מסויים. קראתי להן ״ארבע מיתות״ (״מיסיס״ - גברת באנגלית) והרב זצ״ל נהנה מאד מן ההגדרה החריפה והקולעת. באותו פרק נשלמה בנייתו של מלון ״דן״ המפואר בתל-אביב והן התאכסנו בו במשך שבועיים. מטעם הישיבה הועמדו לרשותן אחד משניים או שלושה נהגי מוניות שהיו אז בעיר, בחור פיקח בשם אברהמ׳ל, והוא הסיע אותן לטיולים בכל רחבי הארץ.

בהמשך טרחנו לארגן טקס חגיגי מרשים של יריית אבן הפינה. השתתפו בו: השגריר האמריקאי הראשון פרופסור ג׳יימס מקדונלד, הרבנים הראשיים לא״י

באבן הפינה ל״בית אבות״ לילדות:
הרב הראשי לת״א רא״י אונטרמן, הגר״י לנדא, האדמו״ר מהרא״י מסדיגורה, השר ר׳ משה שפירא, שגריר ארה״ב פרופ׳ מקדונלד, והרב הראשי הרצוג

הגרי״א הרצוג זצ״ל והגרב״צ חי עוזיאל זצ״ל, הרב הראשי לתל-אביב הגרא״י אונטרמן זצ״ל, כל אדמו״רי בית רוזין, סדיגורא, צ׳ורטקוב, זלטופולי, מנהיגי אגו״י ובראשם הרב יצחק מאיר לוין ז״ל, מנהיגי ה״מזרחי״ הרב זאב גולד ז״ל, ומר משה שפירא ז״ל, ראש עירית בני ברק ר׳ יצחק גרשטנקורן ז״ל, וציבור חשוב של ידידי הישיבה.

בדרך כלל כל חגיגה בפוניבז׳, אם זו יריית אבן פינה או חנוכת הבית, משכה אליה ציבור גדול וחשוב של ידידי ומעריצי הרב. בניהול המסיבות נתכבד ע״פ רוב השופט החרדי ד״ר יצחק קיסטר ז״ל, מידידי הישיבה, ובראש שורת המברכים בלטה דמותו של הרב לוי גרוסמן זצ״ל, שהיה נואם בחסד עליון, והציבור נהנה תמיד מדברי החידוד שלו.

מבצע בזק להשלמת הבנין

בעת ההיא החלה ג״כ הקמת הגוש (״קומפלקס״) של בניני ״בתי אבות״ לעדות המזרח, בחורשת האקליפטוסים מול מלון ״ווגשל״. מהם עברנו לבניית הישיבה לצעירים שנקרא ״בית בנדהיים״. לקראת גמר היכל הישיבה מחד, והשלמת בית האבות לילדות מאידך, ביקש הרב זינגרביץ את הסכמתי לקבל מספר עובדים זמניים לטיפול שוטף בתחזוקה, וזאת, כדי שאהיה אני משוחרר ופנוי להתמסר להשלמת הבנינים וציודם.

המתח היה רב. ידענו שהנה מתקרב תאריך חנוכת הבית של ״בית אבות״ לילדות, כפי שהובטח לתורמות, ועדיין יש להתפלל הרבה לרבש״ע ״השלם זה הבנין״. התברר כי מחוסר אמצעים כספיים לא נספיק להשלים את מלאכת האינסטלציה והחשמל. ובכן, גמרנו את הבנין בלי צנרת, בלי מים וחשמל, ועשינו את מירב ההכנות לחנוכת הבית. היה צורך באילתורים מתוחכמים למכביר, על-מנת שלא ירגישו שאין פה עדיין מתקני אינסטלציה. כשמדובר בחשמל, ניחא, התחברנו לזרם מבנינים אחרים. אבל אינסטלציה? אעפ״כ דאגנו להעמיד קערות ואסלות ״דמה״, והעסק ״עבד״ יפה. זכינו לעבור את חנוכת הבית בשלום. רק אחרי החגיגה התחילו הפועלים לקדוח חריצים בקירות לצורך העברת הצנרת ושאר תיקונים, עד שסו״ס נשלם הבנין בשלימות ממש, והיה כליל תפארת.

אם הבית - הרבנית הינדא ע"ה

עם פתיחת השערים של "בתי אבות" לילדות, מינה הרב זצ"ל את הרבנית הינדא לעקוס ע"ה, כמנהלת המוסד. הרבנית, נצר מגזעו של בעל ה"רוקח", נתאלמנה זה מקרוב מבעלה הרב אברהם לעקוס זצ"ל, שישב על כסא הרבנות בעיירה "וועווע" בשווייץ, והובא למנוחות בארצנו הקדושה. הרב, שהכיר את המשפחה מימים ימימה, פנה אליה שתעזוב כעת את שווייץ ותבוא לגור בארץ, כדי לסייע על ידו בעבודת הקודש - לחנך את בנות ישראל. היא נענתה לבקשתו בחיוב ותוך זמן קצר חיסלה את עניניה בחו"ל, עלתה ארצה, והתחילה להכשיר את הבית לקליטת הבנות הראשונות שתבאנה.

באחד הבקרים קראני הרב ואמר לי, שה"מנהלת" מבקשת שיתקינו סידורי מים חמים בפנימיה של הבנות. "מים חמים" היה מושג בלתי מוכר בפוניבז' עד לאותו רגע - כזה לוקסוס? לשם מה מים חמים? אולם הרב חקר ודרש מפי, כיצד ניתן לסדר זרימת מים חמים?

אמרתי לו שזו כשלעצמה אינה בעיה. תמורת 120 לירות רוכשים שני דודי חשמל ותוך שעות ספורות יהיו שם מים חמים. הבעיה מתחילה רק בכך, שעד היום טרם קנינו דודי מים חמים, וכתוצאה אין לי ספקים מכרים שישווקו לי את הדודים באשראי, במקרה זה זקוקים אנו למזומנים - ודא עקא! לא היה אז סכום כזה בידי הרב זצ"ל.

ל'מרות זאת החליט מיד שנזמין מונית ואצטרף אליו לנסיעה לתל אביב, שם בודאי ישיג או תרומה או הלואה, ובדרך חזור נוכל כבר להעמיס את הדודים על גג המונית ולהביאם עמנו..

הישועה שבאה בזכות פרק תהלים

ובכן, יצאנו לדרך והגענו לתל-אביב. פה חיזר הרב על פתחי כמה אנשים, שעודני זוכר את שמותיהם, אך מכולם חזר בפחי נפש. אפילו הלואה לא השיג. נסענו ברח' אלנבי ועברנו סמוך לבית הכנסת הגדול. כאן הפתיע הרב זצ"ל בקראו אל הנהג שיעצור: "אולי אכנס ואגיד פרק תהלים!" הוא נכנס אל בית הכנסת ואלי הורה שאמשיך בינתיים אל הבנק ברח' הרצל על-מנת להוציא פנקסי צ'קים

אחדים. קבענו להיפגש במקום מסוים בעוד כמחצית השעה. השלמתי מצדי את הסידורים שהיה נחוץ לסדר, ואחרי מספר סיבובים ברחובות רואה אני פתאום מולי את הרב זצ״ל, ברח׳ נחלת בנימין, כשהוא הולך וקורן מאושר!

לשמחה מה זו עושה? אחרי ששפך שיחו במזמורי תהלים, זימנו לו מן השמים את ר׳ מוטל הלר ז״ל, מנכבדי ת״א וידיד הישיבה, והוא הלווה לו על-אתר 500 לירות! זכה היהודי היקר הזה, מקרובי משפחתי, לגרום שעה אחת של קורת-רוח להרב זצ״ל. עכשיו נתן הרב בידי את הכסף וזרזני שאמשיך מיד לביח״ר המייצר את הדודים, לרכשם ולנסוע הביתה. הוא עצמו נשאר כרגע בתל-אביב כדי להמשיך בסידורים שונים שהמתינו עליו.

בשובי אל הישיבה, אמרתי לידידי היקרים, ר׳ בנימין זאב דויטש (מזכיר הישיבה), ור׳ משה פרטמן (הגזבר): ״אם זה המצב, אם רבינו מכתת רגליו שעות שלמות בחוצות ת״א ואינו משיג אפילו הלואה בת 120 לירות למען ילדי ישראל - כמה אנחנו חייבים למסור את נפשנו כדי לעזור לו, להקל מעליו את הנטל הכבד, ולשמור על כל פרוטה שלא תתבזבז...״

נישואי הרב זצ״ל

אחרי תקופה ניכרת של ״חבלי לידה״ ו״כל ההתחלות קשות״, התחיל סו״ס ״בית אבות לבנות״ לתפקד כראוי. נקלטו בו ילדות יתומות במספר חשוב. כאם הבית מונתה הגב׳ טורק ע״ה, נכדתו של רבי יעקב רוזנהיים זצ״ל, אשר עברה יחד עם בעלה הרב משה טורק יבלח״ט - אחד המחנכים הדגולים ביהדות התורה להתגורר ב״בית אבות״ ולנהל את המוסד. ואכן זכה הבית הזה ל״אב״ ול״אם בית״ במלוא מובן המלה.

באחד הימים סח לי הרב זצ״ל, כי גמלה בלבו החלטה שהישיבה זקוקה גם היא ל״אֵם הישיבה״, והוא עומד לבוא בברית הנישואין בזיוו״ש עם הרבנית הינדא ע״ה (עד אז היה הרב שרוי בגפו, באלמנותו, אחרי ששיכל בשואה את זוגתו בזיוו״ר וילדיהם, הי״ד). אף היא, הרבנית, שלא ידעה כי הרב כבר גילה לי את סודם, סיפרה לי בחשאי שהרב החליט כי עליהם לאחד את החיים (ביידיש: ״דער רֶב האט באשלאס׳ן אז מיר זאל׳ן פאראייניקן אונזער לעב׳ן״). ואכן הם נכנסו לחופה בעיה״ק טבריה בראש חודש טבת שנת תשי״ג.

האגף הדרומי של הישיבה עמד אז לפני השלמת בנייתו. ישבנו איפוא עם מר שוסטר, אדריכל הישיבה, כדי לתכנן את מיקומה של דירת הרב זצ"ל בקומה העליונה, היות והוא רצה לגור דוקא בתוככי הישיבה. כאשר הדירה היתה מוכנה, ביקש הרב ממני שאדאג לרהט אותה. שאלתי: מה ברצונו שאקנה? והשיבני: "עלך קא סמיכנא, שתדע מה לקנות..." יצאתי אם כן לתל-אביב, ביחד עם ידידי ר' משה דיאמנט ז"ל, האפסנאי של הישיבה והמוסדות, סיירנו בחנויות הרהיטים ברח' הרצל, וקנינו מיטות וארון לחדר שינה, בתוספת שולחן וכסאות ישיבה, וכן שולחן נמוך עם שתי כורסאות קטנות. את ארון הספרים שהועמד בחדר הרב הרכבנו בעצמנו מלוחות עץ פשוטים, וצבענו את ה"קנטים" בצבע תואם לרהיטים, והכל ביחד עשה רושם של דירה מרוהטת לפי המושגים דאז.

בכשרונה ובטוב טעמה הפכה אח"כ הרבנית ע"ה את הבית עם הריהוט העלוב הזה ל"ארמון". היה זה כשרון אמנותי מיוחד שלה, משהו מעין חכמת-הלב של נשי ישראל במדבר, שידעו לטוות חוטי תכלת וארגמן מעל גבי העזים. מן השקים של הסוכר שסיפק ה"ג'וינט" למוסדות התורה, אשר הכיתוב המתנוסס מעליהם היה בצבע אדום או כחול, היא המציאה "פטנט" שאחרי כביסה השקים כולם יקבלו את הגוונים של הכיתוב, ובמתפרה של הישיבה תפרו מהם וילונות לחלונות ומפות לשולחנות.

ואמנם כן: הישיבה קיבלה מהר מאד צורה חדשה. הרגישו בפועל שיש אֵם לישיבה. ועד יומה האחרון היא דאגה לאוכל ולמגורים של התלמידים כמו אמא רחימאית לילדיה. בחלונות הופיעו אדנים עם פרחי-נוי, המיטות של הבחורים קיבלו מרבדים לציפוי וכיסוי; החלונות - וילונות; השולחנות - מפות, והכל מאותם שקי סוכר שהגיעו כתמיכה מאמריקה בעונת ה"צנע".

כממלאת מקומה של הרבנית בניהול "בית אבות" לבנות, נבחרה הרבנית רבקה הופמן ע"ה לבית אנגלרד, אחותו של "הרב מדאברא" הגה"צ אברהם אנגלרד זצ"ל, מחסידי באבוב הדגולים, שכיהן בעת ההיא כרב ביפו. הרבנית הופמן היתה אחת מקומץ הבנות הניצולות שלמדו בעבר בסמינר "בית יעקב" בקראקא, חניכותיה של האשה הצדקת גב' שרה שנירר נ"ע, אשר זכו אחרי השואה לשקם ולהקים שוב לתפארת את תנועת "בית יעקב", המחנכת את בנות ישראל ברוח ישראל סבא. היא וחברותיה גיבורות הרוח, שקידשו שם שמים ומסרו את נפשן בימי הזוועות, תהיינה רשומות באותיות זהב בדברי ימי

ישראל, ועוד רבות ידובר בהן ובגודל זכותן בהחזרת העטרה ליושנה וקימום הבית והמשפחה היהודית.

מטבח הישיבה שאובזר בעזרתו של ה"ג'וינט" האמריקאי

בימים ההם יסד ה"ג'וינט" האמריקאי בארץ ישראל מחלקה מיוחדת לישיבות. פעולות ה"ג'וינט" בארצנו התנהלו עד אז בעיקר באמצעות מפעל "מלב"ן" שהקים בתי חולים לזקנים וכדומה. בראש המחלקה לישיבות הועמדו הרב ד"ר אהרן גרינבוים וסגנו הרב יעקב גולדמן. הם התחילו להתענין באפשרויות: מה ניתן לעזור לישיבות, אם בציוד ובאביזרים לחדרי האוכל והפנימיות, ואם בכל דרך אחרת. באותה תקופה שרר מחסור בכל ממש. אפילו חומרי בנין נמכרו רק כנגד רשיונות רשמיים שניתנו בקיצוב. אולם ה"ג'וינט" היה מורשה לייבא הנה מכל טוב עבור מוסדות "מלב"ן". המחסן המרכזי של "מלב"ן" נמצא בתל-אביב ב"דרך פתח תקוה", בו עומד היום בית אג"ד, מול הקריה.

פנינו אם כן אל ה"ג'וינט" שיסייע לנו בציוד חדר האוכל והמטבח. בראש מחלקת האספקה של ה"ג'וינט" עמד אז ד"ר שוייד, תושב הארץ, יהודי ממוצא הונגרי. הוא הגיע לביקור בישיבה והתרשם מאד מאישיותו של הרב זצ"ל. כשעמד להיפרד הבטיח שיחפש דרך כיצד לעזור לנו, ויעץ לרבינו שישלח אותי אליו, היות שהספיק לשהות היום יחד עמי במשך שעות מספר והתרשם שאני "מבין דבר". ננסה שנינו לבדוק מה ניתן לעשות כדי שהעזרה לישיבה תהיה ממשית יותר ולא סמלית בלבד.

אחרי פגישות אחדות שנפגשתי עמו במשרדו, במחסני "מלב"ן", אמר לי ד"ר שוייד שאגיש לו רשימה של כל החומרים הגולמיים הדרושים לציוד המטבח וחדר האוכל, הוא יספק לנו את הכל חנם, ואנחנו נשלים את המלאכה. במחסניו היה שפע מבורך של מוצרים יקרים אשר אפילו לא חלמנו עליהם: לוחות "פורמאיקה" (היה זה באותו פרק מוצר חדש אשר טרם הופיע ונראה בשוק), פלטות של "נירוסטה", עצי בוק, דיקטים - ומה לא? הגשתי לפניו רשימה של כל הדרוש כדי לצייד מטבח וחדר אוכל לשלוש מאות איש. אחרי בדיקה קצרה אושרה בקשתנו וקיבלנו מה"ג'וינט" את כל מה שפירטתי ברשימה.

במקביל ביצענו בעצמנו את כל ייצור הריהוט של חדר האוכל. שכרתי נגריה בבני ברק, אצל בצלאל ("צלק"ה") הנגר והעמדתי לצדו פועלים. שילמתי לו עבור שעות ההפעלה של המכונות שלו ושכר הפועלים. הרכבנו שם את השולחנות והכסאות, אשר חלק גדול מהם עודנו מחזיק מעמד כיום - אחרי 50 שנה - וכן עשינו מזנון עם "פורמאיקה" עבור דירת הרב. את ציוד ה"נירוסטה" מסרנו לעיבוד והכשרה בבית החרושת "וויסברם", שהיה אז היחידי בארץ המייצר מטבחי "נירוסטה", ושיווק תוצרתו למלונות ולמטבחים הצבאיים. מסרנו לביח"ר זה את חומרי הגלם שקבלנו מה"ג'וינט", ועובדיו יצרו בעדנו את השולחנות והמתקנים לשטיפת כלים, ואת סירי הבישול החשמליים, בהתאם לדרישותינו.

פוניבז' היתה הישיבה הראשונה בארץ שזכתה לכל זה, אך בעקבות הנסיון שלנו הדרכתי אח"כ עוד הרבה ישיבות, שקיבלו עזרה דומה מן ה"ג'וינט" וזכו לציוד מטבחים משוכלל. לא זו אף זו: ה"ג'וינט" גופו השתמש בפוניבז' כדגם ומשל בעת שאנשיו עסקו ביעוץ והכוונה למטבחים שונים של הישיבות בא"י. [אגב: במפעל הנזכר עבדו שני פועלים צעירים, שנקראו בשמות " מנחם" ו"ברוך". לימים כאשר יצאו להיות עצמאיים והקימו בית-מלאכה משלהם לעבודות "נירוסטה" (ברח' גבורי ישראל בת"א) הייתי הראשון להזמין אצלם פרויקטים על סמך היכרותנו הקודמת. השניים הצליחו מאד ומן הסדנא הקטנטונת שלהם צמח ביח"ר "נירוסטה" המפורסם, ולשבחם יאמר שהם זכרו לי "חסד ראשונים" ובמשך עשרות שנים ביצעו עבורי במוסדות שהקמתי עבודות "נירוסטה" לשביעות רצוני המלאה].

המקצוע החדש שרכשתי בזכות הישיבה: זגגות!

כפי טבע האדם, כאשר צוללים בנבכי העבר, שוטפים הזכרונות וגואים, והנך מדלג מנושא אחד למשנהו. מכל מקום אשתדל לשמור על סדר הדברים מבלי להקדים את המאוחר.

נשובה כעת, אם כן, אל הנושא של תנופת הבניה בפוניבז'. כאשר התקרב המועד של חנוכת הבית "נוה שלום", שנקבע על פי הודעת הנדיב ה' יצחק (אייזיק) שלום מניו-יורק על התאריך שבו יגיע ארצה לשם מטרה זו, החליט הרב זצ"ל שזו תהיה הפעם חגיגה משולשת. יחנכו בה גם את "בית גזונדהייט", שעמד כבר על תלו שנים מספר והיה בשימוש מלא - אך משום מה טרם חגגו עד עכשיו את חנוכתו

ולמעשה הוא היה הבנין היחידי בגבעת הישיבה המצופה גם בטיח חיצוני; וכן את קומת הביניים של האגף הדרומי, שהיתה מיועדת מלכתחילה עבור כולל "תורת כהנים" ללימוד סדר קדשים (כמו אצל ה"חפץ חיים זצ"ל בראדין).

התחלנו, איפוא, לעבוד בקדחתנות בכדי להספיק. אולם כרגיל בפוניבז': הסכום שהיה דרוש כדי לשלם לספקים ולבעלי מלאכה - לא היה. כך, למשל, נותרו שני הבנינים "נוה שלום" וקומת הביניים ללא שמשות. לא השגנו אף זגג שיהיה מוכן לעשות את המלאכה בלי תשלום במזומן. זכור לי שהרב זצ"ל היה מאד מודאג. הרי לא שייך, כמובן מאליו, לחנוך בנין בלתי מזוגג. בצר לו פנה אלי ש...אחפש עצה. וכיצד יעצתי? -

הרי זה סיפור משעשע כשלעצמו: קמתי ונסעתי לתל-אביב. ירדתי מן האוטובוס ב"דרך פתח תקוה", סמוך ל"ככר המושבות", שם היו מרוכזות מספר חנויות למוצרי זכוכית שבעליהן היו מבצעים עבודות זגגות גם בבנינים גדולים. נעמדתי בפתח אחת מהן וראיתי כיצד בעל החנות, יהודי מבוגר, חותך ומנסר פלטות של זכוכית. מכיון שראני עומד ומסתכל שעה ארוכה פנה האיש אלי ושאל מה חפצי. עניתי שאני רוצה ללמוד את מלאכת חיתוך הזכוכית ולהיות זגג. מיד השיבני "ברצון אלמדך" ופירט לפני את התכנית: במחיר שתי לירות ושלושים גרוש הוא ימכור לי מכשיר עם יהלום שחותכים בו זכוכית, ומצדו יכול אני להתחיל פה על-אתר לחתוך במכשיר שברים של פסולת זכוכית, עד שאתאמן כראוי ואלמד את המקצוע.

שמעתי בקולו ושילמתי לו מיד את הסכום שנקב. נטלתי בידי את המכשיר וכעבור מחצית השעה ידעתי כבר את מלאכת החיתוך היטב. עכשיו נותרה בפני בעיה אחת: הרי טרם למדתי לחתוך "פלטות" זכוכית גדולות, המשווקות בדרך כלל מביהח"ר במדות סטנדרטיות של כשניים וחצי מטר. לצורך חיתוכן היו בעלי המקצוע משתמשים בשולחן רחב-ידים מרופד בשמיכה רכה, עליה מניחים את ה"פלטה" ובעזרת סרגל ענק מעבירים את כלי החיתוך בהתאם למדות הדרושות. אחר כך מנענעים ולוחצים את ה"פלטה", האמורה להיסדק ולהתחלק בקו-השבר הסימטרי שנתהווה מן החתך. ביקשתי מן הזגג שירשה לי לחתוך לפחות "פלטה" אחת כזאת, ובאם זו תינזק או תתפוצץ - אשלם תמורתה. ה"עסק" כולו מצא חן בעיני האיש, אשר התפעל מן העובדה שיש לי כבר את האומץ, כשחלפה חצי שעה בלבד, לגשת אל המלאכה, והוא הסכים. והנה בסיעתא דשמיא הצלחתי

מיד בפעם הראשונה לחתוך את ה"פלטה" מבלי שתישבר. אחר המשכתי לחתוך אצלו במשך חצי שעה נוספת. בקיצור: הפכתי להיות זגג מושלם!

בהמשך שהותי בחנותו של הזגג האלמוני, פניתי להתבונן כיצד הוא משבץ את השמשות בתוך מסגרת החלונות, מחזקן במסמרים מיוחדים, ולבסוף מורח מסביב את ה"מֶרֶק" לסתימת החרכים ולחיזוק נוסף. כעת הצטיירה בעיני תכנית הפעולה באופן ברור למדי. במחיר לירות אחדות רכשתי אצלו את הציוד הדרוש לזגגות. סיכמתי עם האיש מחיר נקוב בעד "פלטות" של זכוכית, וקבענו, שאחזור אליו בעוד יום כשבידי המדות המדויקות של החלונות בפוניבז', אורך ורוחב, ואחתוך את השמשות כנדרש. הוספתי, כי היות והמדובר בכמות נכבדה למדי, יתכן שאזדקק הפעם לעזרתו.

מן הזגג חזרתי אל הישיבה ואספתי את המסגרות של כל החלונות והדלתות משני הבנינים אל האולם המיועד ל"תורת כהנים". בדקתי וציינתי לעצמי את המדות המדויקות. היו גם מספר חלונות עגולים והעתקתי את דוגמתם על גזירי נייר. השגתי מאי-שם מאה לירות ולמחרת בבוקר יצאתי שנית לתל-אביב. עמדתי בסדנתו של הזגג עד השעות המאוחרות אחה"צ וחתכתי בזכוכית. את העגולים חתך "מורי ורבי" הזגג בכבודו ובעצמו מכיון שחששתי כ"טירון" לעשות לבדי מלאכה עדינה ומורכבת כזאת. לקראת הערב הגעתי אל הישיבה עם טנדר עמוס שמשות זכוכית. עמדתי על רגלי עד שעה מאוחרת בלילה ושיבצתי אותן בדלתות ובחלונות אחת אחרי השניה. המלאכה לא הסתיימה והמשכתי בה גם למחרת.

הכרת הטובה של הרב זצ"ל

בשעות הצהרים חיפש הרב אחרי. הוא רצה לדעת מה יהיה, איך בכל זאת נחגוג את "חנוכת הבית" בעוד ימים ספורים? אנשי הישיבה סיפרו לו שראו אותי בסביבת הבנין של "תורת כהנים" והוא מיהר לשם. בבואו מצא אותי בתוך ערימות ערימות של דלתות וחלונות, מזוגגים ובלתי מזוגגים, כשאני עומד באמצע ו...מזגג. מיד הסתער לעברי וחיבק ונישק אותי מנשיקות פיהו בחום ובהתרגשות, כשהוא קורא: "לאנג לעב'ן זאלט איר", "איך הצלחתם לעשות כל זה?!"

סיפרתי לו בפרטות כיצד השתלשלו הדברים, והוא זכר מיד לשאול אותי בדאגה, האם כבר הספקתי היום לאכול ולשתות משהו? וכדרכו בקודש אץ בזריזות

והביא לי מיד כוס שתיה, ונשאר לעמוד על ידי במשך שעה ארוכה, כשהוא מרעיף על ראשי את מיטב ברכותיו, ברכת כהנים באהבה.

אחרי שמבצע השמשות תם ונשלם בתכלית היופי, פניתי לשאר הסידורים וההכנות של טקס "חנוכת הבית". בחזית בנין הישיבה נמצאה בריכת מים ששימשה בשעתו להשקאת הפרדסים בסביבה. את הבריכה לא ניתן היה לסלק מן המקום. אי-לכך נאלצנו לתכנן את הכניסה המערבית לבנין הישיבה בהתאמה לשטח הבריכה; המדרגות נבנו מעוגלות, וכן המרפסת ממעל שיוצאת מהיכל הישיבה - גם היא מעוגלת. סביב בריכה זו יישרנו את השטח והקמנו "במת כבוד" מעוגלת. בהנחייתי הובאו מן המשתלה העירונית עציצים עם נטיעות ופרחי-נוי, ועובדי הישיבה שתלו אותם באדמה. המקום קיבל חזות של גן פורח - והטקס החגיגי של חנוכת הבית עבר בהצלחה מירבית. נכחו בו אורחים רמי מעלה: הרבנים הראשיים, רבני העיר, ואישי ציבור חשובים. הרב זצ"ל הזכיר במשאו את חלקי בהכנות לחגיגה מתוך הכרת טובה.

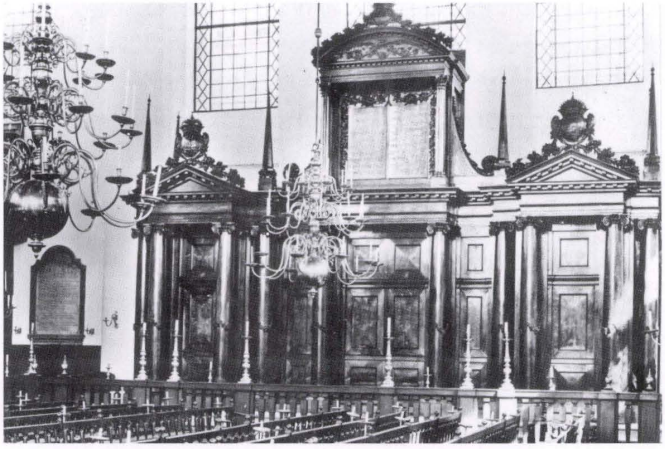
התידדתי אז עם ר' אייזיק שלום, יהודי יקר חובב תורה, אשר חרד למצבם הרוחני והגשמי של יוצאי עדות המזרח, ופעל גדולות ונצורות במסגרת מפעלי "אוצר התורה", וה"ג'וינט" בארה"ב, וגם בצדקת פזרונו מכספו הפרטי הספיק לחולל דברים נפלאים. בשנים הבאות היתה לי היכרות זו לעזר רב בביסוס מוסדות "אור החיים". אף זכות הקמתו של בית החולים "לניאדו" בקרית צאנז, שנתגלגלה בס"ד על ידי, כפי שיסופר באחד הפרקים הבאים, השתלשלה כתוצאה מהיכרותי עם הנדיב הנזכר.

פרק שלושים

מעמד חנוכת היכל הישיבה

יגדיל תורה ויאדיר כבודה

בפרוס חג השבועות, שנת תשי״ג, התקרבו עבודות הגמר בהיכל הישיבה המרכזי לקראת סיומן. ההיכל המפואר עם הכיפה המקומרת שמעליו הרשים מאד. הוזמנו נברשות אמנותיות בעיצוב מיוחד שנעשה ע״פ תצלומים שהשגנו מבית הכנסת הפורטוגזי העתיק באמסטרדם. סגל עוזרי הרב זצ״ל ונושאי כליו, ואני בתוכם, שקד ביסודיות על תכנון מדויק של טקס חנוכת הבית לפרטי פרטיו.

ארון הקודש והנברשות בביהכנ״ס הפורטוגזי באמסטרדם

הרב זצ״ל הוא שקבע כי התאריך המתאים ביותר למעמד הנשגב הוא כ״ז בסיון, יום ה״יארצייט״ של יהדות ליטא שנכחדה בשואה עקדה״ש, וחורבן מרכזי התורה

שהתנוססו בקרבה. הוא היום בו שרפו את רבי חנינא בן תרדיון, מעשרה הרוגי מלכות, כשהוא כרוך בגוילי ספר התורה (כמבואר בשו"ע או"ח סימן תק"פ).

יום זה, הגה בחזונו, יסמל את קימומו מחדש של עולם התורה בדמות ישיבת פוניבז', הגדולה בישיבות של התקופה ברחבי תבל, שתשמש כמצבה חיה ליהדות ליטא התורנית וכמנוף כביר להרמת קרן התורה בארצנו הקדושה, עד כדי הפיכתה למרכז התורה העולמי, בבחינת "כי מציון תצא תורה".

אל המעמד החגיגי הוזמנו להשתתף גדולי ישראל המפורסמים, ראשי ישיבות רבנים ואדמו"רים, פרנסי הציבור, וכן אורחים חשובים מחו"ל - גדולי הנדיבים תומכי הישיבה. באקראי לגמרי נסתבב אז שהרב זצ"ל פגש את פרופ' שמחה אסף מירושלים, מכר ותיק מימי נעוריהם בישיבת טלז, והשיחה התגלגלה ביניהם עד שהגיעו איכשהו לנושא של חנוכת הבית. סח הפרופ' לתומו באזני הרב, כי הוא לומד שיעור בקביעות עם נשיא המדינה ה' בן-צבי, ואפשר שכדאי להזמין גם אותו לטקס, שכן עצם הופעתו בין כתלי הישיבה תכה גלים בציבור הכללי ותמשוך אהדה וכבוד לתורה.

לא היה מנוס

הקשיב הרב זצ"ל לדברי איש-שיחו ולא הסתייג מהם אלא שתק. הלה פירש את שתיקתו כהסכמה וכעבור יום נתקבלה הודעה מאתו שהנשיא מוכן ורוצה לבוא. כה נקלעה הישיבה למצב כזה שלא היה מנוס מלהזמינו רשמית. ואכן התפשטה מהר הידיעה בארץ כולה ובכלי התקשורת שהנשיא יבוא אל החגיגה. זה חייב אותנו כמובן להיות בקשר ותיאום עם לשכת הנשיא כמו בכל ביקור נשיאותי. איש-הקשר מטעם לשכת הנשיא היה שלישו הצבאי, סגן אלוף יוסף כרמל, ומצד הישיבה התפקיד הוטל עלי. עשינו את המירב בכדי לשוות לביקור אופי נשיאותי רשמי, עם כל גינוני הטקס והתפארה, ולצורך זה עמלנו קשות יומם ולילה.

לפני חמישים וחמש שנה טרם היו בארץ חברות פירסום ומפיקי אירועים בקבלנות כמו בימינו. הכל נעשה בעשר אצבעות ע"י קומץ קטן של אנשים שהיו עסוקים גם בעבודה השוטפת. צבענו את הבריכה בחזית הישיבה והפכנו אותה ל"נר נשמה" ענקי עם לפיד אש, משואה, שתשמש כנר-זכרון סמלי ליהדות ליטא. הטקס במילואו אמור היה להיערך בפנים היכל הישיבה.

לצורך זה הורכבה במת נשיאות ענקית שהשתרעה לכל רוחב ההיכל בקיר המזרח. ציפינו לאלפים מקרב הציבור אך למעשה הגיעו יותר מעשרת אלפי איש. העמדנו סדרנים במספר מכובד אך הם לא עמדו בלחץ של ציבור בסדר גודל כזה. עם כל זאת הסדר נשמר יחסית והטקס עם הנאומים עברו בצורה מופתית שהשאירה רושם רב על כל הנוכחים. (למעשה, רק אחרי שהסתיים הטקס הרשמי התחילה החגיגה האמיתית, השמחה הגדולה, עם העברתם של ספרי התורה בשירה וריקודים מן האולם הזמני הקודם להיכל החדש. הריקודים נמשכו עד השעות המאוחרות של הלילה. גם מרן ה"חזון איש" זצוק"ל הגיע באישון ליל להשתתף בשמחת התורה ובשמחתו האישית של הרב זצ"ל).

מול המקטרגים

העבודה המייגעת שנפלה בחלקי סביב לטקס והכנתו היתה מגוונת למדי. בין השאר אציין את האפיזודה הבאה. בלילה שלפני חנוכת ההיכל הלכתי הביתה לשם מנוחה קצרה, ועל מנת לאגור כח ליום מחר, שיהיה כצפוי עמוס בעבודה. והנה טרם הספקתי לפוש קימעא מצלצל מכשיר הטלפון. על הקו היתה הרבנית ע"ה, שסיפרה כי לפני שעה קלה הגיעה משלחת של אנשי "נטורי קרתא" מירושלים, אשר הסתגרו עם הרב בחדרו ואינם מניחים לאף אחד להיכנס. לדבריה הרב שרוי במצוקה גדולה והיא פשוט חוששת לבריאותו.

עליתי מיד אל הישיבה. דלת חדרו של הרב זצ"ל היתה נעולה. לאחר שדפקתי פעמים אחדות בחזקה נכנסתי לבדי פנימה ונעמדתי לצדו. במשלחת היו ראשי "נטורי קרתא" אשר ניסו להפעיל לחץ על הרב שיבטל את השתתפות הנשיא החילוני-ציוני באירוע. הוא הסביר להם שאינו יכול לעשות צעד מתגרה כזה. אף אמר: "אתם חייבים למחות, אתם ממלאים תפקיד חשוב בזעקתכם, אבל אני - זו לא דרכי". אחד הצעירים במשלחת התפרץ כנגד הרב בחוצפה: "פוניבז'ר רב! אתה יהודי זקן, אין הימל וועט מען זיך נישט צ'אצ'קען מיט אייך!" (- בשמים לא יצטעצעו עמכם עקב המעשה). הרב הגיב בתקיפות: "כלום הייתם אי-פעם בשמים, שאתם יודעים מה יעשו שם עמי? את הענין הזה מוטב תשאירו בשבילי!"

הרב זצ"ל היה נרגש מאד בעקבות פגישה זו והודה לי אח"כ על שהתייצבתי לימינו ברגעים קשים אלו.

מהלך הטקס החגיגי

למחרת, כשעה שלמה לפני המועד הנקוב לפתיחת החגיגה, הגיע הנשיא עם רעיתו. ליד מדרגות הכניסה קיבלנו את פניו: ראש העיר ר' ראובן אהרונוביץ, ר' משה פרטמן, ר' בנימין זאב דויטש, ואנכי. את פני רעית הנשיא קיבלו הרבנית ע"ה והגב' אהרונוביץ אשת ראש העיר. עלינו כולנו אל מעונו של הרב זצ"ל, ולזכותו של ה' בן -צבי יאמר, כי בעת שהושיט את ידו לקבלת שלום, הוא התכופף מלוא קומתו הגבוהה וקד קידה כיאות, מפני כבוד התורה. הוגש "כיבוד" והתפתחה שיחה קצרה בין הרב זצ"ל ובינו. הרב העניק לאורח תשורה למזכרת - את ספרי "יד החזקה" להרמב"ם. לקראת התחלת החגיגה, נכנס הרב עם האורח מבעד הדלת הצדדית שהובילה מדירתו אל היכל הישיבה, שהיה כבר מלא מפה אל פה.

בחנוכת היכל הישיבה

הרי"מ לוין, ד"ר יוסף בורג, השופט ד"ר יצחק קיסטר, הרב רא"י אונטרמן, פרופ' ש' אסף, הרב זצ"ל, ה' בן-צבי, הרב הראשי הרצוג, הרב ראובן כץ מפ"ת, מול הבימה: רב"ז דויטש והמחבר יבלח"ט

הטקס התחיל עם אמירת פרק פ״ד מספר תהלים ״למנצח על הגתית לבני קורח מזמור, מה ידידות משכנותיך...״ שנאמר ברגש רב פסוק בפסוק ע״י מזכיר הישיבה ר׳ משה פרטמן. טעמם המלבב של הפסוקים האלה כפי שהתנגנו אז מפיו ומלבו של ר׳ משה לא פג אצלי גם אחרי שחלפו מאז חמישים וחמש שנה. בהמשך נאמו הרבנים הראשיים, הגרי״א הרצוג זצ״ל, הגרב״צ חי עוזיאל זצ״ל, הרב יצחק מאיר לוין זצ״ל, השר ר׳ משה שפירא ע״ה, והנשיא בן-צבי. גולת הכותרת של הערב היה, כמובן מאליו, משאו המרומם של הרב זצ״ל והכרזתו המפורסמת על חידוש מפעל ״ירחי כלה״, כבימי התנאים, בחודש מנחם-אב הקרוב.

משיח צדקנו יגיד פה תורה

כאשר תם ונשלם הטקס הרשמי, והאורחים מבחוץ עזבו את המקום, פשטנו צורה ולבשנו צורה חדשה. החל השלב הרוחני העיקרי של היום הגדול, עם העלאת ספרי התורה להיכל הישיבה, בלווי שירה וריקודים סוערים, בהם השתתפו אלפים הן בפנים ההיכל והן בחוץ על גבעת הישיבה. עדי ראיה אמרו שמחזה כביר ונשגב

מלווים את נשיא המדינה אחרי הטקס: ראש העיר ר׳ ראובן אהרונוביץ, סגנו ה׳ משה בגנו, המזכיר הצבאי ס״א כרמל, והמחבר (נושא בידיו את הרמב״ם מתנת הרב לנשיא)

כזה טרם ראו בארץ ישראל מיום חידוש הישוב אחרי קרוב לאלפיים שנה שחלפו מאז יצאנו לגלות. כאשר הכניסו את ספרי התורה לארון הקודש, כיבד אותי הרב זצ"ל לעבור לפני התיבה בפרקי תהלים "לדוד מזמור" כנהוג. התפילה נאמרה פסוק בפסוק ע"י כל הציבור בהתעוררות רבה.

אחרי שסיימתי ופניתי מן העמוד ראיתי את הרב זצ"ל ניצב על עמדו יחד עם המשגיח הגרא"א דסלר זצ"ל ושניהם מוחים דמעות עיניהם מרוב התרגשות. הרב אמר לי: "איי, האט איר היינט געטיישט ווערטער! הערט! די ישיבה וואס מיר זענען היינט מחנך, איז ביי מיר געווייס - הלואי מען זאל דערלעב'ן - אז משיח וועט דא זאגן תורה!" (-האח, כמה היטבתם היום לפרש בהטעמה את תיבות המזמור... שמעו נא! הישיבה שאנו חונכים היום, ברור אצלי - הלואי נזכה ונחיה לראות בכך - שמשיח צדקנו יגיד פה תורה!").

לימים, במרחק של עשרים שנה, אחרי שזכיתי לבנות מכספי את היכל ישיבת "גרודנא" באשדוד, והגענו ליום חנוכת הבית והכנסת ספרי התורה, פנו אלי ראשי הישיבה הג"ר צבי קרלנשטיין והג"ר צבי דרבקין, שהיו בעצמם תלמידי ישיבת פוניבז' בעבר, וביקשו ממני לעבור לפני התיבה בתפילת "לדוד מזמור" - כמו בחנוכת היכל הישיבה בבני-ברק.

עם הרב הראשי י.א. הרצוג זצ"ל
בחנוכת בנין הכולל

פרק שלושים ואחד

עוד אבנך ונבנית פוניבז׳

על חבלי היצירה

כמי שחווה בגופו ונפשו את כל שלבי הבניה וההקמה של ישיבת פוניבז׳ על זרועותיה, חקוקים בעצמותי ושמורים עמדי המון זכרונות פרטים ועובדות מאלפים מאד, מכל התלאות וההרפתקאות שנתלוו למעשה לכל פרק וסעיף-קטן במסכת היצירה הכבירה הזאת ששמה ״פוניבז׳״, היא היצירה אשר הטביעה את רישומיה וחוללה מהפכה עצומה בנוף הרוחני של הדור כולו.

בדפים הבאים אנסה ואשתדל לשחזר מקצת מן הדברים, למען יעמדו ימים רבים, וידעו הדורות הבאים בכמה יסורים וחבלי יצירה הוקם מרכז התורה המפואר הזה, בכמה דם ודמעות השקו מחולליו ובנאיו את גרעיני הנטיעה הקדושה, שהתלבלבה ברבות השנים לאילן רב-פארות, מתוך הקרבה עצומה לשם שמים.

המסעדה לתלמידים

עם העברת מקום הלימודים להיכל החדש, התפנה כמובן המקום הזמני שנועד ע״פ התכנית המקורית עבור ״חדר האוכל״, והוחל מיד בעבודה קדחתנית להכשיר את המקום לתעודתו. השאיפה היתה להספיק הכל עד לפתיחת ישיבת ״ירחי כלה״ בחודש מנחם-אב כפי שהכריז הרב זצ״ל במעמד הגדול. האתר כולו סוייד ושופץ. הרבנית הפעילה את ״ייצור״ הוילונות שלה משקי הסוכר (ראה לעיל עמ׳ רו). בחלונות הופיעו אדנים עם פרחי-נוי. הוכנס הריהוט החדש שיצרנו בעבודה עצמית בסיוע ה״ג׳וינט״. המטבח צויד ואובזר במערכת מודרנית: סירי ״נירוסטה״ ומקררים חשמליים, לרבות חדר קירור שלם, תנורי אפיה ומערבלים חשמליים.

בקיצור: מיטב הציוד שהיה מקובל אז בארץ במטבחים ציבוריים ומסעדות גדולות. גם כלי האוכל והסכו״ם הכל נרכש מחדש. נתקבל לעבודה טבח מומחה ויעיל, הוא מר קליין, ששרת את הישיבה שנים רבות בנאמנות יוצאת מן הכלל. עובדים נוספים הועברו הנה מן המטבח של ״בתי אבות״ שהיקפו יצטמצם כעת מטבע הדברים. לכאורה היה הכל מוכן לקראת תקופת הרצה קצרה כנדרש בפרויקטים מסוג זה.

והנה נתקלנו בבעיה. בפי צוות המלצרים שהועבר מן המטבח של ״בתי אבות״ היתה טענה, שאי-אפשר במציאות החדשה שנוצרה להפעיל את ״חדר האוכל״ ביעילות מירבית, אם לא יגדילו את סגל העובדים לכהפ״ח פי שניים. הנהלת הישיבה, ובראש ובראשונה הרבנית ע״ה, שלקחה לידיה את מפעל ההזנה של התלמידים, היו בדעה שהצוות הקיים מסוגל בהחלט להפעיל את הכל. אך המלצרים מצדם הכריזו על שביתה.

הדבר היה ערב יום פתיחת ״חדר האוכל״. אמרתי לרבנית שאני מוכן להפעיל ביחד עמה את ״חדר האוכל״ בכוחות עצמנו. אספתי את הפועלים והודעתי להם, שהם מוזמנים להיות מחר אורחינו לארוחת הצהרים ביחד עם

בפתיחת חדר האוכל:
עם הגאון הרב ש״ך זצ״ל, הרב זצ״ל ור׳ שמחה ברנד

הבחורים. אנחנו נגיש להם את הארוחות. נעזרנו בשתי עובדות מן המטבח, שטיפלו בסידור השולחנות, וארוחת הצהרים הראשונה ב"חדר האוכל" החדש יצאה לדרך, לשביעות רצונם המלאה של בני הישיבה שקיבלו את ארוחתם במועד ויכלו לחזור מיד אחריה ללימודים. השביתה, כמובן, הסתיימה במהירות. המלצרים ראו והשתכנעו שאפשר בהחלט להסתדר בלי תגבורת. כה המשיכו לשרת את בני הישיבה בנאמנות עוד רבות בשנים.

התמנותי לניהול מחלקת הבניה ותקציבה

זמן קצר אחרי חנוכת היכל הישיבה, נאלץ רבי דוד זינגרביץ זצ"ל - לנסוע לבראזיל, בגלל סיבות משפחתיות, והוא התעכב שם במשך חדשים רבים. העדרותו גרמה לכך שכאן בפוניבז' התנהלו הענינים ללא יד מכוונת. הבניה של בנינים אחדים היתה אז בעיצומה - וכסף אין.

בשובו מבראזיל החליט רבי דוד לנטוש את תפקידו הקודם וחזר אל "תורתו-אומנותו": התיישב בהיכל הישיבה ללמוד בשקידה ובמרץ. הוא היה אישיות מחוננה, מקורב מאד אל המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לוונשטיין זצ"ל, ובמועד מסויים נתמנה להנהלה הרוחנית של הישיבה - שפעלה לצדו של המשגיח זצ"ל יחד עם רבי חיים פרידלנדר זצ"ל, רבי בנציון במברגר זצ"ל, ורבי ראובן גינזבורג זצ"ל. רבי דוד הגיד ג"כ שיחות-מוסר לתלמידים ושימש בכהונה זו עד סוף ימיו. ידידות עמוקה שררה ביני אבלח"ט ובין רבי דוד זצ"ל לאורך הרבה שנים. היינו מתייעצים איש עם רעהו בכל ענינינו הפרטיים. היתה זו ידידות אמת, ידידות כנה, שקשרה וחיברה אותנו אהדדי ובבחינת אהבה שאינה תלויה בדבר. בזכרי בו יהמה לבי תמיד מרוב געגועים: "חבל על דאבדין ולא משתכחין".

הרב זצ"ל עמד אז בפני לחץ נורא של קבלנים וספקים. בוקר בוקר אחרי התפילה נעמד בפתח ביהמ"ד תור שלם של תובעים ונושים שלא הניחו לו לצאת הביתה. היה זה מחזה מעורר רחמים לראותו שרוי במצוקה כ"כ קשה ונוראה. אף כאשר השיג מאי-שם מעט כסף, הרי רק מי שהסתער לעברו בצעקות הוא שקיבל, בעוד אנשים בעלי דרך-ארץ ונימוס נשארו בידים ריקות כמו שבאו.

בצורה כזאת התנהלו הענינים עד אחרי החגים של שנת תשי"ד. הרב היה אמור לצאת לחו"ל, כי כבר כלו כל הקיצין, אך מול המצב המתואר כאן היה אובד

עצות. בוקר אחד נכנסתי אליו והעליתי את הרהורי לבי. מצב כזה אסור שיתמשך בשום אופן. הרי הכל יתמוטט ח"ו. הרב זצ"ל הסכים אתי, והתבטא: "מה ביכלתי לעשות? יש לי רק עצה אחת - קחו אתם את הענינים לידים ובעזרת השם תצליחו!".

ללא הרבה שהיות הסכמתי ונעניתי לאתגר שהציב לי. ויהי ממחרת, ערב יציאתו לנמל התעופה בשעות הבוקר - הזמין הרב אליו את כל הצוות, לרבות האדריכלים והמהנדסים, והודיע להם שמהיום והלאה אני הממונה על כל משק הבניה של הישיבה וגם האחראי לכספים.

בדרך לשדה התעופה, הבטיח לי הרב להתעכב בלונדון, שם הוא אמור לקבל סכום גדול ממשפחת פרלמן לצורך הקמת בנין כולל האברכים, ומיד יעביר אלי 25 אלף לירות סטרלינג שאוכל לפעול באמצעותם. מאנגליה בכוונתו להמשיך לדרום אפריקה. גם הרבנית ע"ה נלוותה אליו במסע זה, ואילו מזכיר הישיבה ר' משה פרטמן עשה הכנותיו לצאת בעקבותיהם תוך ימים ספורים ולהצטרף אליהם.

אפס כי למעשה לא נתממשו ציפיותיו. הרב לא קיבל בלונדון את הכסף שקיוה לקבל. מדרום אפריקה אי אפשר היה להעביר בעת ההיא כספים הנה. במשך כל חדשי החורף, כמעט עד שובו של הרב, לא הוזרמו אלינו כספים. המצב היה קטסטרופלי ממש. היה נדמה שעומדים לפני קריסה בלתי נמנעת. היו אלה "חסדי השם כי לא תמנו" ולא התייאשנו.

קודם כל התחלתי לעשות קצת סדר בענינים. החלטנו לקיים הנהלת חשבונות מעודכנת ונפרדת להוצאות הבניה. פתחנו גם בבנק חשבון נפרד עבור הוצאות הבנין והפיתוח והחותמים על הצ'קים היו הרב זצ"ל ואנכי. ר' אברהם דוד סורסקי ז"ל ניהל את החשבונות. התפניתי לשבת ולשוחח אישית עם כל בעל מקצוע בנפרד. רציתי לברר מה היתה פעולתו וכמה מגיע לו. הבירור הזה העלה שהמצב לא היה כל כך נורא. לא "כצעקתה". היו מקצוענים שקיבלו מעבר לסכומים שהגיעו להם. וזאת מפני שהם ידעו "לצעוק" בלבד. היו שהפריזו על המדה ודרשו מחירים כ"כ גבוהים, שהכסף שקיבלו כ"דמי קדימה" היה יותר מן העלות של העבודה כולה...

תעלוליו של בעל מלאכה

זכור לי, לדוגמא, אדם אחד שהתמחה בייצור חלונות ברזל, יהודי מיוצאי ליטא. תמיד התקבל הרושם שהוא עושה לרב "טובות" ותמיד היו חייבים לו כסף. באותו פרק השלימו את בנין הפנימיה ע"ש ציטרון, אך היצרן הזה טרם סיפק את החלונות. פניתי אליו לברר מה גורל החלונות, והשיבני, כי החומר כבר חתוך ומוכן להרכבה, אלא שחייבים לו כסף וכאשר הוא יקבל מיד יגמור וישלים את המלאכה. בדקתי בחשבונות, מה גובה הסכום שקבעו עמו תמורת כל חלון (בדרך כלל סיכום כזה נעשה ע"י אדריכל הישיבה ה' שוסטר) והתחוור לי שמדובר ב-750 לירות. המחיר הזה היה נראה לי נורא מוגזם. יצאתי לערוך "סקר שווקים" אצל יצרנים שונים, כשבידי התרשימים של החלונות במילואם, והתברר לי שה"יקרן" ביניהם מוכן לייצר את החלונות במחיר 230 לירות בלבד ליחידה. בדקתי כמה קיבל היצרן שלנו כ"דמי קדימה" - לצורך הזמנת החומרים גרידא - והתברר שהוא קיבל לפי חישוב של 500 לירות ליחידה בלא לעשות שום דבר.

הדבר חרה לי מאוד. נסעתי אליו ליפו והראיתי לו את תוצאות המיכרז שעשיתי. הודעתי לו שתוך שבועיים לכל היותר רצוני לראות את החלונות מורכבים בבנין. אחרת, שימשיך להחזיק ברשותו את החומר הגלמי החתוך, אבל את העשיה אמסור כבר למישהו זולתו. כמובן שהוא הזדרז והביא את החלונות למועד בו נקבתי, אולם היתה לו החוצפה להגיש חשבון ולתבוע את היתרה ע"פ התעריף המופרז שלו. אמרתי לו בנחרצות שישכח מזה, ולא עוד אלא אם ברצונו להמשיך ולייצר עבור הישיבה, יואיל נא בטובו להגיש הצעות מחיר ריאליות כמו כולם. ואכן הדברים השפיעו וכאשר בא תורם של בנינים נוספים הוא הגיש לנו הצעות הרבה יותר זולות. הזמנתי אצלו את העבודה וכאשר הגענו לשלב של סיכום קיצצתי לו את העודף שהוא הפריז בבנין ע"ש ציטרון. האיש לא היה מסוגל לעכל את הדבר ונתן קולו בצעקות עד לב השמים. אמרתי לו שכדאי עבורו לשים מחסום לפיו ולגמור את הענין בטוב, אחרת, אהיה נאלץ לבדוק ביסודיות הרבה אחורה, כמה עוד "טובות" מסוג זה הוא עשה לרבינו בייצור החלונות של היכל הישיבה. העברתי אליו תשלום בסך שהגיע לו לפי חשבוני, בתוספת הערה, שאם יש לו עדיין טענות מוטב יעלה אותן באזני הרב כשיחזור מחו"ל.

ואכן מיד בשובו ארצה, עלה האיש אל הרב זצ"ל וסיפר לפניו את סיפורו ואת תלונותיו עלי. אח"כ הוא הגיע אלי וברכני יפה לשלום ושאל האם יוכל לקבל

אצלנו הזמנות נוספות. התענינתי ושאלתיו מה אמר לו הרב? והשיבני: "הרב אמר שהוא משוכנע, כי כשם שר' יהושע בטח לא יעשה עוול לישיבה, כן בטוח הוא שלא יגרום עוול לאי-מי בגלל טובת הישיבה!"

הארכתי קצת בפרטי פרטיו של הסיפור הזה, כדי שישמש לקח ומוסר השכל, כמה צריכים לחוס על כל פרוטה מכספי ישיבה, שהם כמו כספי הקדש, וחייבים לכלכל את העשיה והמגעים עם בעלי מלאכה וכיוצא במלוא הזהירות והבירורים: "כבדהו - וחשדהו".

עומס הטיפול היומיומי בצרכי הישיבה

מעתה אשוב לתאר את דרך פעולתי מאז המינוי החדש שנתמניתי. כאמור יצא גם ר' משה פרטמן, הגזבר הראשי, לאפריקה הדרומית. כה נשאר עמוס על כתפי גם התקציב השוטף של הישיבה ונאלצתי לטפל בתיפעולו.

הבחנתי, למשל, אחרי מעקב קצר שראשי הישיבה הגאונים מגיעים מדי פעם אל הקופאי ר' יוסל'ה גארטן ומבקשים ממנו כדלים וכרשים שיתן להם לירות אחדות. שאלתיו מה פשר החזיון הזה והשיבני כי בצורה כזאת מקבלים ראשי הישיבה במשך הזמן את משכורתם.

לבי נחמץ בקרבי מפני בזיון התורה. מיד הודעתי לו שמהיום והלאה אני אדאג לכך, שבכל ראש חודש הוא יביא לבתיהם של ראשי הישיבה את מלוא משכורתם, בצורה מכובדת - ואמנם הפך הנוהג הזה בזכותי לסדר קבוע בפוניבז'.

שרשרת הבנינים

בעת ההיא טיפלתי ג"כ בהקמת שני בתי הרמי"ם ברח' רבי אלחנן ווסרמן וברח' רבי יוחנן בן-זכאי. הראשון היה בן 4 דירות. נכנסו לגור בהם הג"ר דוד פוברסקי זצ"ל, הג"ר שמואל רוזובסקי זצ"ל, והג"ר אליעזר מנחם שך זצ"ל, שהתחיל אז לכהן כראש ישיבה, וכן מזכיר הישיבה ומנהל "בתי אבות" ר' בנימין זאב דויטש יבלח"ט. הבית השני בן 3 קומות הושכר זמנית ב"דמי מפתח". גם הג"ר ברוך דוב פוברסקי שכר אז דירה בבית הנ"ל לרגל כלולותיו. לקראת סוף השנה היו הבתים

מוכנים סופית מבית ומחוץ, ע"פ הסטנדרט הנפוץ של בתי מגורים בבני-ברק, והרמ"ים נכנסו לגור בהם.

יצוין כי הכספים שקיבלתי מ"דמי מפתח" של הבית שהושכר, עזרו לי לגלגל את הוצאות הבניה, וגם קיבלתי גמ"חים פרטיים למימון בניית המוסדות והאחזקה השוטפת של הישיבה. כשהרב זצ"ל חזר בערב פסח מאפריקה הדרומית, אמרתי לו בדרך מלוד, שאם חס וחלילה הייתי לוקה ב"נזלת" במשך החורף, אפילו ימים ספורים בלבד, היתה הישיבה מגיעה לפשיטת-רגל בהעדר מי שיגלגל את הגמ"חים. תגובתו הפיקחית באה על אתר: "הנך רואה, בזכות הישיבה ניצלת מנזלת..."

הבניה הקדחתנית בנוסח פוניבז' נמשכה במלוא עוזה. באותו קיץ תשי"ד אמורה היתה להסתיים הקמת כולל האברכים ע"ש פרלמן. הבנין ע"ש יהודי לוס-אנג'לס עמד באמצע בנייתו. בו-זמנית הוחל בהקמת גוש בנינים ב"חורשה", בסביבת מלון "ווגשל", לא פחות מארבעה בנינים, שיכילו חדרי פנימיה לקליטת תלמידי ה"ישיבה לצעירים" שעמדה להיפתח לפי התכנית בחודש הקרוב, ומשכנה יהיה ב"בית בנדהיים" המתוכנן להיבנות על מגרש סמוך. כן עמדו להיבנות הפנימיות של "בתי אבות" לילדים מעדות המזרח, העתידים לעבור אליהן מ"נוה שלום" שבגבעת הישיבה, ונוסף לכך יקלטו בהם עוד ילדים באי העליה הגדולה של יהדות תימן וצפון-אפריקה.

לרגל פטירתו הפתאומית של המשגיח הרוחני הגרא"א דסלר זצ"ל (בכ"ד לחודש טבת תשי"ד), נקרא הגה"צ רבי יחזקאל לוונשטיין זצ"ל למלא את מקומו, והתעורר צורך דחוף להכין עבורו דירת מגורים במיתחם הישיבה ובצמידות אליה. הרב זצ"ל החליט שהדירה תיבנה בקומת הקרקע מתחת לכולל האברכים ע"ש פרלמן, ובסיעתא דשמיא התגברנו מהר על הקשיים, כך שהתכנון והביצוע של פרויקט זה הושלמו בזמן קצר. לא ארכו הימים והמשגיח זצ"ל נכנס לגור בביתו החדש ביחד עם משפחת בתו וחתנו הג"ר ראובן גיזנבורג זצ"ל.

החגיגה של חנוכת בית הישיבה לצעירים ע"ש בנדהיים

מיד אחרי חג הפסח קיבל הרב זצ"ל ידיעה ממשפחת הנדיבים בנדהיים, שהם מתכוננים לבוא ארצה בקיץ, כדי לחגוג את חנוכת בית ה"ישיבה לצעירים"

שנבנה מכספי תרומתם, ומבקשים לקבוע סופית את מועד החגיגה. הם כמובן לא ידעו ולא חלמו על אפשרות כזאת, שהבנין כולו עודנו נמצא בשלבי תכנון גרידא, והיעד רחוק למדי. אולם היות שהרב הסביר, שיש לנו הפעם עסק עם יהודי מיוצאי גרמניה, "יקה" אמיתי, אשר לא בא בחשבון לעשות אתו "קונצים" ו"חכמות", "פשטל'ך" בלע"ז, פתחנו מיד במירוץ עם הזמן. החלו לבנות את הבנין ולהקימו במרץ רב.

כרגיל בפוניבז' - המכשול העיקרי שעמד בפנינו היה המחסור הכרוני באמצעים הכספיים הדרושים. נסע איפוא הרב לאירופה, בנסותו להביא משם את הסכומים הנחוצים להמשך העבודה ברצף. קבענו תאריך מדויק לחנוכת הבית, עם תכנית מפורטת לפתוח את הישיבה בחודש אלול. בראש הישיבה הועמדו הגאון ר' צבי שרגא גרוסברד זצ"ל, ששימש ג"כ כמשגיח רוחני, והגאונים ר' מיכל יהודה ליפקוביץ שליט"א ורבי אהרן לייב שטיינמן שליט"א.

בניגוד למצופה התקשה מאד הרב זצ"ל הפעם בגיוס הכספים באירופה והדברים היו יגעים. אנחנו כאן בבני-ברק היינו לחוצים ואנוסים פשוט "לרוץ" עם הבניה. מיום פירוק התבניות של גג ההיכל ב"בית בנדהיים" נותרו לנו עד למועד חנוכת הבית שבעה עשר ימי עבודה בלבד. המלאכה נעשתה ללא הפוגה ביום ובלילה. לפועלים שניצבו על הפיגומים לא היה פנאי לרדת מהם אפילו לשעת האוכל. יום אחד החזקתי בידי חבילה של "סנדביצ'ים" והאכלתי אותם על הפיגומים תוך כדי עבודה. יום חנוכת הבית נקבע ליום ראשון בשבוע בשעה 4 אחה"צ, ויומיים לפני כן, בערב שבת אחרי הצהרים, עדיין עמדו על תלם הפיגומים של הטיח החיצוני.

בתוך כל הלחץ וההמולה המתוארים פה, נאלצתי להתמודד עם שורה נוספת של בעיות לא פשוטות, ולאלתר פתרונות מידיים בצורה מתוחכמת. לשם דוגמא: בני משפחת בנדהיים היו אמורים להגיע ארצה ביום שלישי בשבת, בשבוע שקדם למועד חנוכת הבית. הרבנית ע"ה ור' משה פרטמן נסעו ללוד כדי לקבל את פניהם בכבוד הראוי וללוותם למלון "דן" בתל-אביב. כפי הנראה השתבש משהו בדרכם לנמל התעופה והם התאחרו ולא פגשו את האורחים. עמדתי לתומי סמוך לבנין הבלתי גמור, כאשר לפתע הגיעה מונית אל המקום ויצא מתוכה תייר אמריקאי חובש "קסקט" לראשו עם עניבת פרפר, בלווי אשתו, והם שואלים היכן פה הבנין של "ישיבת בנדהיים"? תפסתי מיד במה מדובר וניגשתי לקבל

את פניהם. הצגתי את עצמי וסיפרתי להם שהרבנית והמזכיר נסעו לקבל את פניהם ללוד, אך כנראה חלה אצלנו איזושהי טעות או אי-הבנה מצערת בנוגע למועד נחיתת המטוס, וחבל. אמרתי להם שאני הוא האחראי על הבניה, ועל ההכנות לטקס חנוכת הבית, ומבטיח נאמנה שהם יכולים להיות רגועים בכל הענין וימשיכו בינתיים לתל אביב, אל בית המלון.

אולם מר בנדהיים לא השלים כ״כ מהר עם מה ששמע ממני ורצה שיראו לו את הבנין. כמובן שלא העלה בדעתו כי בעצם זהו הבנין ששלדו מתנוסס מול עיניו. ניסיתי לשכנעו שיוותר על כך. הסברתי לו שאת הבנין עצמו לא יוכל לראות ברגע זה, אבל, מבטיח אני לו שביום ראשון אחה״צ הוא יפתח לרווחה את שערי הבנין במפתח של זהב! לעזרתי ניסתה לבוא רעיתו, גב׳ בנדהיים, שהיתה אישיות נפלאה בזכות עצמה - הרב זצ״ל נהג לקרוא לה ״צדקת״ - והיא אשר ביקשה מבעלה שלא יתעקש ויסעו לת״א. אפס הוא לא ויתר ועמד בדרישתו להראות לו את הבנין. בלית ברירה פניתי אליו במלים הבאות: ״דע לך מר בנדהיים, שאני לא שיקרתי מעולם לאף אדם, וגם לך אינני משקר, האמן לי שהבנין שהוקם בתרומתך יְחֻנַּך בעזרת השם ביום ראשון. אך אם רצונך דוקא לראותו - הנה הוא הבנין לפניך!״ הוא נדהם כולו וישאלני בבהלה: ״ואתה רוצה להגיד לי שזה אפשרי, שתוך ארבעה ימים הבנין הזה יושלם?!״ במענה שאלתי אותו, האם הוא הגיד פעם את הפיוטים למוצאי שבת, ואת הזמר ״איש חסיד היה״? משם רואים שהדבר בהחלט אפשרי, וגם אצלנו בודאי יתרחש נס והכל יהיה מוכן ומושלם...

מאוכזבים כדבעי עזבו בני הזוג בנדהיים את המקום ופנו לדרכם. בינתיים שבה מנמל התעופה המונית שהסיעה את הרבנית ע״ה וסיפרתי לה על התקרית. היינו כולנו נבוכים למדי. הרב זצ״ל ששהה באירופה חשש לחזור ארצה ונשאר לשבת קודש ברומא. הוא המתין עד שהודענו לו בטלפון שהבנין גמור סופית וביום ראשון תתקיים החגיגה כמתוכנן.

ביני לביני נזכרתי שעלי לחפש ולמצוא מפתח זהב כפי שהבטחתי למר בנדהיים. כאן בא לעזרתי ידיד ותיק, ר׳ שמעון פֶּלֶד (שדה) שמו, שהיה במקצועו יצרן פמוטי נחושת וטבלאות זכרון על בנינים. בניו ונכדיו ממשיכים עד היום במסורת משפחתית אמנותית זו. ר׳ שמעון יצר בעדי בסדנא שלו מפתח אמנותי יפהפה עם חריטה של צורת הבנין שהוקם, מלאכת מחשבת ממש, וציפהו בזהב טהור. היצירה הצליחה להפליא וביום ששי אחה״צ כבר החזקתי בידי גם את המפתח.

גרגיר מעוללות החגיגה

והיתה לי משוכה נוספת לעבור, והיא - פירוק הפיגומים. כנזכר לעיל, הפיגומים ש"עיטרו" את הבנין מסביב עדיין עמדו מלוא גובהו. התכנית היתה לפרקם ולסלק אותם ביום ראשון בבוקר. אך הנה שעה קלה לפני כניסת השבת מגיע אלי בעל הפיגומים ומודיע לי, שאם לא יקבל במוצאי שבת את התשלום המגיע לו, הוא בשום אופן לא יסיר את הקרשים וימשיכו "לקשט" את הבנין. הסברתי לו שכרגע אין לי כסף, אבל אני מבטיחו שבתחילת השבוע הקרוב כאשר הרב ישוב מחו"ל, וגם הנדבן בודאי יסלק לנו עכשיו את יתרת התרומה שהבטיח לתת, הרי מהכסף הראשון אפרע לו הכל.

איש-שיחי היה יהודי משלנו, התגורר בסביבתנו, אבל סרב לשמוע תירוצים והבטחות. "כבר שבעתי מהם די והותר" טען. בצר לי רמזתי לו, כי אם לא תהיה לנו ברירה **נשרוף** את הקרשים, ועל כל פנים - פיגומים סביב הבנין **לא** יעמדו יותר ביום ראשון בבוקר. אפס כי הלה לא הראה שום סימני התרגשות מן ה"איום" שלי והלך לדרכו. אעפ"כ עזרני ד' להתעשת ולמצוא דרך לפתור את הענין.

כיצד? לאותו יהודי היה שותף מיוצאי תימן שהתגורר בת"א בשכונת "התקוה". מיד עם צאת השבת השגתי את הכתובת שלו ונסעתי אליו. הפצרתי בו בתחנונים שירחם ויסלק את הפיגומים. הוא חשש למדי מתגובת השותף שלו, אבל רחמיו נכמרו עלי ולפנות בוקר הוא הופיע יחד עם פועלים אחדים שסילקו הכל והבנין החדש נחשף בהדרו. כשהאיר היום ושותפו הגיע, כשהוא מתכונן לשמור שלא נפרק בעצמנו את הקרשים ולא נשרפם, הוא נדהם לראות שאין פיגומים ואין זכר לעצים שלו...

בצהרי אותו יום הגיע הרב במטוס מרומא. כשירד בנמל התעופה בלוד היתה שאלתו הראשונה, האם הספיקו לגמור הכל, וכאשר נענה בחיוב קרא בשמחה: "נאָר דער משוגענער האָט דאָס גיקענט מאכ'ן" (-רק משוגע זה מסוגל היה לבצע זאת) בהתכוונו אלי. אני כשלעצמי לא היה לי פנאי אפילו לגשת לראות את הרב.

בשעות האחרונות עוד הספקנו לנקות את הבית למשעי ולצחצחו, להרכיב את כיתובי ההנצחה על חזית הבנין, להכשיר את הרחבה שלפניו עם בימה וכסאות כיאות לטקס. גם "כיבוד" הוכן בטוב טעם עבור הקרואים הנכבדים שיגיעו לכאן,

ואפילו "סרט משי" אותו תכובד לגזור הגב' בנדהיים אשת הנדיב. בשעה שלוש ורבע אחה"צ היה הכל מוכן. מיהרתי לשכור מונית שהביאה אותי אל מעוני ב"נוה אחיעזר" והמתינה לי עד שהתרחצתי והחלפתי בגדים. מכאן נסעתי ישר לבית הרב זצ"ל, בו הסבו מתי-מספר אורחים נשואי-פנים, יחד עם בני משפחת בנדהיים, במסיבה זוטא שהתקיימה סביב שולחנות ערוכים. הופעתי שם בדיוק בשעה ארבע והודעתי למסובים שאפשר לגשת מיד אל אתר החגיגה ולהתחיל בטקס "חנוכת הבית". אף מסרתי אישית לתורם מר בנדהיים, כפי שהבטחתי, את "מפתח הזהב" עם הציור האמנותי של הבנין - ומאותו רגע הפכנו לידידים קרובים. בזמנים הבאים לא היה דבר שביקשתי מהם ולא נעניתי.

המחבר לצדו של מר בנדהיים בקביעת המזוזה

גם אחרי פטירתו של ה' זיגפריד בנדהיים, האב, ביקרתי פעם אצל בנו ה' צ'רלס בנדהיים וסיפרתי לו שאנו בפוניבז' זקוקים לפנימיה נוספת עבור תלמידי הישיבה. הוא שאל אותי בסגנון תכליתי: "כמה זה צריך לעלות?" עניתי גם אני קצרות: "מאה וחמשים אלף דולר" והוא אישר מיד את הסכום ללא שהיות. אף העמיד לרשותנו את התרומה במילואה עד הפרוטה האחרונה והבנין אכן הוקם תוך זמן קצר.

פרק שלושים ושנים

ארון הקודש בהיכל הישיבה

כסאות זהב למשיח ואליהו

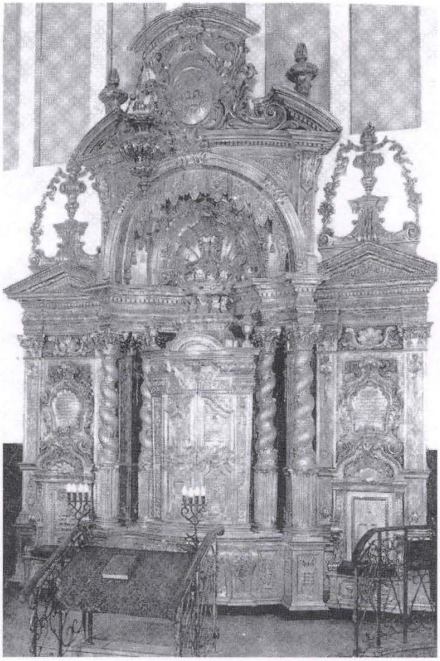
כאשר עסקנו בעיצוב התכנית של היכל הישיבה, אמר לי הרב זצ״ל כי בחפצו לכונן בכותל המזרח משני צדי ארון-הקודש שני כסאות, האחד עבור משיח צדקנו שיבוא במהרה, והשני עבור אליהו הנביא.

בימים ההם נודע לי, שב״סוכנות היהודית״ בירושלים עובד יהודי מיוצאי איטליה, ד״ר נכון שמו, אשר מציינים אותו כחובב עתיקות המתמחה במיוחד בארונות-קודש מתקופות קדם. הלה, כך סיפרו, עושה מאמצים רבים ומסייע להעלות ארצה ארונות-קודש מקהילות יהודיות באיטליה שחוסלו בתקופת השואה. עליתי אליו ירושלימה וסיפרתי לו על ישיבת פוניבז׳, ועל בית המדרש המרכזי בקרבה, שהוא מן הגדולים ביותר בא״י. אנו זקוקים לארון קודש גדול ומפואר שיתאים במימדיו להיכל ענקי זה - היש באפשרותו לעזור לנו בנושא זה?

במענה שלף מיד האיש ממגירת שולחנו תצלום נדיר של ארון-קודש עתיק יומין והראהו לי. אף הסביר שזה אחד הארונות העתיקים ביותר שקיימים בעולם וגילו המשוער הוא 800 שנה. מוצאו מבית כנסת שהתקיים בעיר מנטובה באיטליה. עם פלישת הנאצים ימ״ש למדינה, פירקו היהודים את ארון-הקודש, ארזו את חלקיו והחביאו אותם במרתפים. זאת, על מנת להצילו שלא יהיה למאכולת אש, במקרה שהצוררים ישרפו את בית הכנסת, כמנהגם המרושע בכל מקום בואם.

ראיתי את התצלום ונדהמתי מיופיו המרהיב של ארון הקודש המונומנטלי. אולם בעיקר משכו את עיני שני הכסאות שנקבעו משני צדדיו, ומהווים חלק בלתי -נפרד מארון-הקודש. הרגשתי כיצד חלומו הגרנדיוזי של הרב זצ״ל מתחיל להתגשם.

שאלתי את ד"ר נכון איפה נמצא ארון-הקודש המדובר. לדבריו הארון הועלה כבר ארצה, הביא אותו ה' אברהם קריניצי, ראש העיר ומיסדה של רמת-גן, שהתכוון לפאר בו את בית הכנסת הגדול שהקים בעירו, אך מפני גדלו החריג נבצר ממנו הדבר. אם בחפצנו לשכן את ארון-הקודש בהיכל הישיבה, אין ספק שזה המקום המתאים, והדבר בא בחשבון. עם זאת הוא הזהירני מראש, כי יש בארון הרבה חלקים שנשברו בפירוקו ומרוב הטלטולים, יצטרכו לשחזר אותם, וגם ציפוי הזהב שלו טעון שיפוץ והשבחה - אבל! המאמץ כדאי! זוהי יצירת-פאר שלא תסולא בפז! כפי שמתואר באנציקלופדיה עמלו על עיצובה שלושה דורות של אומנים בני אותה משפחה, והמלאכה כולה נמשכה לא פחות משבעים שנה, עד שהספיקו לגומרה.

ארון הקדש בהיכל הישיבה

האתגר - שיחזור אומנותי של חלקים שבורים

בסיכום שיחתנו קיבלתי מידי ד"ר נכון מכתב אישי לראש עירית רמ"ג, בו ביקש ממנו שיאפשר לי לראות את ארון-הקודש. עם המכתב ביד נסעתי מיד לרמת-גן ונפגשתי עם ה' קריניצי. הוא היה ידיד ותיק של ישיבת פוניבז'. אף היה לו בישיבה "יום נציב" שנתי ביום הולדתו (בנר חמישי של חנוכה). כמ"כ התבצעו חלק מעבודות הנגרות של בניני הישיבה בנגריתו הפרטית שנמצאה ב"דרך ז'בוטינסקי" מול משטרת רמ"ג. מר קריניצי איפשר לי ברצון לראות את ארון-הקודש שהיה מאוחסן זמנית בקומת המרתף של ביהכנ"ס הגדול, העומד

באמצע בנייתו. ברדתי שמה מצאתי לפני ארגזים פתוחים וחלקים מפוזרים. אי אפשר היה לדעת בצורה כזאת מה יש ומה אין, מה חסר ויצטרכו להשלימו.

ביקשתי איפוא לתת בידי את מפתחות המקום בכדי שאוכל לבוא עם עוזרים ולסדר את התפזורת כראוי. רק ככה נוכל לראות ולדעת מה ניתן לעשות בחלקים הנמצאים פה. אח"כ הבאתי עמי אל המקום את צוות עובדי התחזוקה של הישיבה. במשך יום שלם עמדנו ושיבצנו חלק אצל חלק על פי התצלום שהחזקתי בידי. נוכחתי לדעת שלא חסרים חלקים עיקריים, ואת המעט החסר נוכל לשחזר ולייצר גם בכוחות עצמנו, אבל לשם שיחזור אוטנטי מעולה של החלקים האמנותיים וציפוי הזהב נזדקק למומחה מקצועי. התענינתי פה ושם אל מי לפנות. המליצו בפני על יהודי מבוגר בשם ה' קופ, שהצטיין כמומחה לשיחזור תמונות עתיקות, ומילא בעבר תפקידים חשובים במוזיאונים של רומניה. הבאתיו אל המקום ואחרי שהתרשם ממראה עיניו הודיע לי, שהנו מסוגל ומוכן לקבל על עצמו את האתגר האומנותי, וכן לצפות מחדש את ארון-הקודש בגוון זהב שיעניק לו מראה עתיק יומין, כפי שהארון נראה עכשיו יחד עם ה"פטינה".

באותם ימים עשה הרב זצ"ל במסעותיו בחו"ל. מיד בשובו ארצה הראיתי לו את התצלום של ארון-הקודש בתפארתו וסיפרתי באזניו את כל ההשתלשלות עד כה. הוא ביקש שאביאנו מיד לרמ"ג בכדי שיוכל להתרשם ממראה עיניו. לאחר שראה את ארון-הקודש שאלני, האם אני בטוח שאוכל לבצע את המלאכה? עניתי לו בחיוב, והרב זצ"ל חיבקני בחום והביע את הסכמתו להציב את הארון הזה בהיכל הישיבה.

הלבטים והויכוח

אמנם בכך עדיין לא נסתיימו הלבטים. כאשר שמעה הרבנית ע"ה מכל הענין, הביעה את חפצה לראות מקרוב את המונומנט, ואח"כ היא התנגדה נמרצות לכל המבצע וטענה שאין מציאות להרכיב מן השברים הללו יצירה מפוארת. ניסה הרב זצ"ל להגיד לה, שהוא סומך עלי גם בענין זה, וכי בטוח שהכל יסתדר בצורה הטובה ביותר, אך הרבנית החזיקה בדעתה ולא נסוגה מהתנגדותה. או-אז פנה הרב אליה באמירה רכה כזאת: כתוב אצל דבורה הנביאה "והיא אשה גדולה", ובכן, "דו ביסט אויך טאקע אַ אשה גדולה, אבער מער ניט ווי אַ אשה!" - הצדק עם ר' יהושע!

בזה עוד לא תם ונשלם הויכוח. כנראה שהרבנית טרם ויתרה על עמדתה. החליט, לכן, הרב, להביא אל המקום את המשגיח הרוחני וראשי הישיבה. שהם יגידו את דעתם. הזדרזתי, איפוא, לאסוף במכונית את הרב זצ"ל ואת המשגיח רבי יחזקאל לוונשטיין, כמו את הרמי"ם רבי דוד פוברסקי, רבי שמואל רוזובסקי, ורבי אלעזר מנחם שך, זכר צדיקים לברכה, ונסענו כולנו לרמ"ג. כאן הראה להם הרב את החלקים המפוזרים כרגע ואת התצלום של ארון-הקודש בשלימותו. ראשי הישיבה התבוננו והחרישו. ביקש הרב מהם שיחוו את דעתם, אך הם המשיכו בשתיקתם, עד שהרהבתי עוז ואמרתי: "שתיקה כהודאה דמיא", "הלא הרב רואה שהמשגיח וראשי הישיבה מסכימים!" ובזה נסתיים כל המעמד והפור נפל - לוקחים את ארון-הקודש עבור הישיבה.

מעשי "מרכבה"

מיד נסעתי לירושלים אל ד"ר נכון, והוא צייד אותי באישור כתוב וחתום שארון-הקודש נמסר לישיבת פוניבז'. אף קיבלתי ממנו סכום נכבד, חמשת אלפים לירות, כהשתתפות בהוצאות הכרוכות בהובלתה והרכבתה של יצירת פאר זו.

המתנתי ימים אחדים כדי שירגעו הרוחות ועשיתי בינתיים את כל ההכנות הדרושות על מנת להעביר את ארון-הקודש אל הישיבה. לצורך המבצע נזדקקנו לשכור מספר משאיות וכמ"כ נדרש מקום מתאים לאחסנה ולמלאכת השיפוצים. פנינו לשם כך את האולם הגדול של הספריה.

כשבוע ימים לפני שהרב זצ"ל אמור היה לצאת עם הרבנית ע"ה לדרום אפריקה, הבאנו במהלך לילות אחדים את ארון-הקודש בחסות החשכה, והזמנתי חברה מיוחדת שתבצע עישון בגז, כדי להשמיד את תולעי העץ, במדה וחדרו בחלקים שונים. הם סגרו הרמטית את האולם ומילאו את כל חללו בגז. לשם יעילות העישון נועד המקום להישאר סגור לא פחות משבועיים.

יומיים לפני שהמריא לחו"ל שאלני הרב: "מה יהיה גורלו של ארון-הקודש? סיפרתי להפתעתו שהארון נמצא כבר בתוככי הישיבה, אך ננעל זמנית באולם סגור לצורך העישון והחיטוי. הבטחתי לו שבעז"ה כשישוב ממסעו, בעוד ירחים אחדים, ימצא לבטח את ארון-הקודש מורכב ומפאר את בית אלקינו.

במרוצת חדשי החורף הנותרים הושלמו חלקיו החסרים של ארון-הקודש ומר קופ עמל בחריצות וברצף על שיחזור ותיקון הפריטים הקטנים האמנותיים. אף ציפה את הטעון ציפוי בזהב שמוכרים אותו בצורת "בלוקים" מליאי דפים, כדוגמת דפי ספר רגיל, אלא שהדפים האלו הם זהב אמיתי. זוהי אמנות מיוחדת להחדיר את הזהב בין חריצי החריטה העדינה, ובאופן שהתשתית המקורית לא תאבד את צורתה. אמנם בעת הציפוי גופו זה נראה כמו זהב חדש, אבל אח"כ בעזרת כל מיני חומרים וכימיקלים מקבלת שכבת הזהב צורה עתיקה רבת שנים, כפי שהיה באמת ארון-הקודש. כאשר כל החלקים היו מוכנים, הקמנו פיגום גבוה בהיכל הישיבה, והוחל במלאכת ההרכבה שנמשכה קרוב לחדשיים.

מלאכת מחשבת

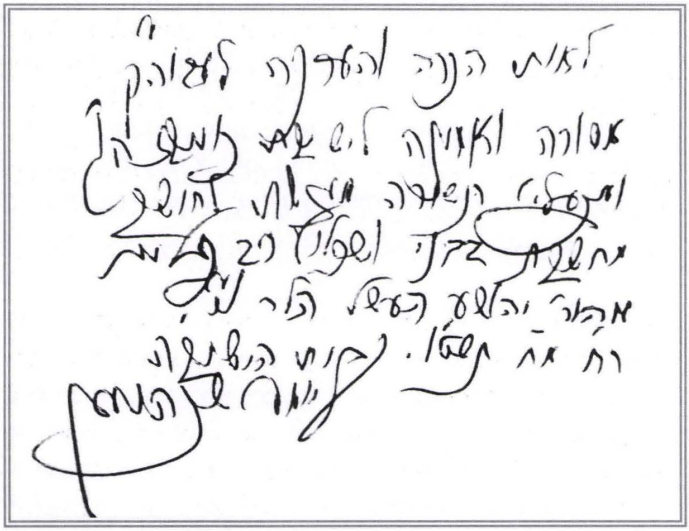
מן השמים הצליחו את עשייתנו והיצירה יצאה מושלמת. פאר ויופי שאין כמותו. מלבד החריטה העדינה והצורה המרשימה של ארון-הקודש ההדור בכללו, נמצאים בפיתוחיו כל חפצי הקודש שהיו בבית עולמים. קודם כל שני הכסאות: בגבו של אחד מהם יש תבליט של המשכן, ובשני - של בית המקדש. על המסד הסובב את ארון הקודש מצוירים בחריטה בגדי הכהונה, ועל הדלתות הקבועות בו - כלי המשכן, הארון, המזבח, השולחן והמנורה. כשפותחים את ארון הקודש מבהיק מול העינים ה"פנים" המצופה בקטיפה בצבע ארגמן, והדלתות מקושטות ב"שני לוחות הברית". בראש הארון מתנוסס כתר תורה, גם הוא מעץ מוזהב, ששוחזר על ידינו מפירורים וגרגירים זעירים שנמצאו בארגזים. הכותרת המזדקרת ממעל מסמלת ראש אריה עם לועו הפתוח מבלי שרואים צורת אריה ממש. באחת - יצירה נפלאה ורבת השראה, שילוב חד-פעמי של אמנות בסגנון הקדום עם הוד הקדושה האופפת על משכנם של ספרי התורה, ארון העדות.

בעינא פקיחא

בלילה שלפני ערב פסח חזר הרב זצ"ל מחוץ לארץ. במכונית שהסיעתו בדרך משדה התעופה בלוד לבני-ברק היתה שאלתו הראשונה: מה המצב עם ארון-הקודש? עניתי לו: "ארון-הקודש כבר עומד על תלו, קיימתי ברוך השם את אשר הבטחתי..."

השעה היתה אחרי שתיים בלילה. אולם הרב עם כל הפמליא שהקיפה אותו נכנסו ראשונה להיכל הישיבה. עמד לו הרב נרגש כולו ומלא התפעלות, התבונן היטב בארון הקודש, ויפן אלי מיד בשאלה: "מה זה שם למעלה?!" באותו רגע הפשילו כולם את עיניהם כלפי מעלה וחיפשו אל מה נתכוין הרב בשאלתו, חיפשו ולא מצאו, אולם אנכי ידעתי היטב את כוונתו. הוא זצ"ל בגאונותו תפס מיד כי למעלה, משני צדי הכותרת העליונה, חסרות שתי חתיכות עץ קטנות בגודל של 10 ס"מ בערך, כדי לסגור לגמרי מן הצד. אף אחד לא הבחין בכך עד עצם היום הזה. אודה ואתוודה: פשוט התעצלתי להתאמץ ולהשלימן. חשבתי לעצמי: ממילא אף אחד לא יראה ולא יבחין שחסר פה משהו - אבל הרב ראה גם ראה!

אי אפשר לתאר את גודל השמחה של הרב זצ"ל, בראותו את ארון-הקודש כלול בהדרו, ואת הנשיקות החמות שקיבלתי ממנו באותו לילה. כשחלף זמן קצר העניק לי הרב זצ"ל לאות הוקרה סֵט של ספרי הרמב"ם ובהקדשה שרשם בכתב ידו כלל בין השאר את הפיסקא "חושב מחשבות בבנין ושכלול רב פעלים לישיבת פוניבז'".

הקדשת הרב זצ"ל בכתב ידו על ספרי הרמב"ם שהעניק לי

פרק שלושים ושלשה

הרחיבי מקום אוהלך

בתים ונדיבים

בשנים הבאות נוספו ונשלמו בטיפולי ששה בנינים חדשים שהוקמו במיתחם ה״חורשה״ (ה״חורשה״, שם דבר בבני-ברק, שהוצמד לשטח נטוע בעצי אקליפטוס גבוהים מעבר לרחוב שנקרא היום ע״ש החזו״א, בואך מלון ״ווגשל״, ונרכש ע״י הרב זצ״ל עבור שלוחות הישיבה). קמו ואוכלסו שלוש פנימיות ל״בתי אבות״ עבור ילדים מעדות המזרח בניהולו של ר׳ משולם זלמן קצבורג, שתי פנימיות עבור תלמידי ה״ישיבה לצעירים״ ע״ש בנדהיים, ובית ישיבה ע״ש צ׳רנסקי. באחד הבנינים בקומת הקרקע התגוררה באופן זמני משפחת ראש הישיבה הג״ר שרגא גרוסברד זצ״ל, אשר עבר מאוחר יותר - עם הקמת בית הנציבים ע״ש טהויע לגור מול בנין הישיבה, וזכיתי להיות שכנו וידידו הקרוב במשך עשרות בשנים.

לפנימיות של ״בתי אבות״ נוספה גם פנימית ״קרויזהאר״, שהוקמה מתרומת ידיד הישיבה ר׳ צבי הנרי קרויזהאר, אשר נשאו לבו בשנים מאוחרות לעזור לישיבת פוניבז׳ באופן מעשי מהונו, והיכל התורה המרכזי נושא את שמו.

כמו עם רוב נדיבי ותומכי הישיבה, גם עם תורם חשוב זה, שהיה מגדולי הקבלנים בארה״ב ובעל נכסים רבים, פיתחתי קשרי ידידות אמיצה. באחד מביקורי באמריקה אף אירח אותי בכבוד מלכים במעונו אשר ב״צנטראל פארק״ בניו-יורק, וערך לכבודי סעודת ערב חגיגית. אגב: בנו יחידו, בהיותו ילד קטן השתעשע בחתול מחמד שלא נפרד ממנו, אך הרב זצ״ל בכל הזדמנות שביקר בבית הוריו התענין בילד ובשעשועיו וקירב אותו מאד, עד שבמרוצת הזמן קרבו לתורה, וברבות השנים גדל והיה תלמיד חכם מובהק.

כמה פעמים התבטא הרב זצ"ל בשוחחו עמי, שזה ה"עסק" הטוב ביותר שעשה עם הנרי קרויזהאר, וגם האב עצמו הרגיש בסופו של דבר הכרת טובה כלפיו.

מפעל ה"נציבים"

במטרה לבסס את קיום הישיבה מבחינה כלכלית, הגה הרב זצ"ל את רעיון "נציבי הישיבה", דהיינו, לגייס את הנדיבים בעם שישלימו את הגרעון בתקציב היומי של הישיבה - בשעתו היה סכום הגרעון שלוש מאות דולר ליום - בתרומות שנתיות קבועות. כל "נציב" יכלכל את הישיבה בצורה כזאת יום בשנה. מאוחר יותר הרחיב הרב את המסגרת וכלל בה "נציבי עולם". ע"פ הצעתו יממן כל "נציב עולם" הקמת שתי דירות מגורים להשכרה, על מגרשים אשר בבעלות הישיבה, וההכנסה השוטפת משכר הדירות יכסה את יומם של ה"נציבים" עד עולם. התכנית היתה שהישיבה תקבל מן הדיירים הפוטנציאליים במזומן "דמי מפתח", וכל "נציב" יעביר בו-זמנית את תרומתו שלו, והסכום הכפול הזה יספיק להקמת שתי דירות בבת אחת.

ואכן התחיל הרב זצ"ל לקבל מידי הנדיבים הראשונים את תרומותיהם למטרה זו. כה התחיל הרעיון של "בתי נציבים" לקרום עור וגידים. התחלנו לבנות את הבתים הראשונים ברחוב ראב"ד למרגלות גבעת הישיבה. בו-זמנית התחלתי להשכיר דירות שנמצאות כרגע בשלבי בניה. התחייבתי למסור אותן לדיירים כשהן מושלמות בתאריך מוסכם ובעז"ה הצלחתי לעמוד בדיבורי. כה רכשנו את אימון הציבור. אנשים התחילו ג"כ לשלם כסף מראש ובעזרת הסכומים האלה יכולנו להמשיך בבניה.

היו אז לישיבה חובות עצומים בארה"ב, אולם במשך אותן שנים שטיפלתי בהקמת בתי הנציבים עלה בידי הרב זצ"ל לפרוע את כל חובותיו בחו"ל, הודות לכך שהצלחתי פה בס"ד לבצע את כל הדרוש בבניה - לרבות הקמת בניני המוסדות - באמצעות הכספים שקיבלתי מהשכרת הדירות.

מפעל בתי הנציבים קיבל תנופה אדירה עם הקמתן של שתי השכונות הגדולות, האחת ברח' "חזון איש", והשניה ברח' "הרב מלצר" מול מלון "ווגשל". היו זמנים שההתקדמות היתה כ"כ מהירה, עד כי מיום קבלת התשלום מהדיירים ועד שהם קיבלו את המפתח של הדירה לא חלפו יותר משלושה חדשים. המפעל צמח

ושיגשג להפליא, יותר משלוש מאות וחמישים דירות נבנו במסגרת "בתי נציבים" והן מהוות עד היום מקור לא-אכזב לכיסוי חלק נכבד מתקציב אחזקת הישיבה.

הדאגה לימים יבואו

בדאגתו לעתיד הישיבה בימים יבואו, התחיל הרב זצ"ל לנהל משא ומתן על רכישת מקרקעין עם ה' ברמן, בעליו של "פרדס ברמן" הידוע בהמשך רחוב חזון איש. יום אחד גילה הרב את אזני, שברצונו לרכוש מה' ברמן שני דונמים מאדמות הפרדס, בסמוך לבית החיים "שומרי שבת" בזכרון מאיר, ולהועיד אותם לחלקת קבר עבור עצמו ועבור תורמי וידידי הישיבה. כה הצטיירו בראשונה ניצני הרעיון המקיף שהבשיל אח"כ במעופו וחזונו של הרב זצ"ל, שני דונמים ותו לא.

למעשה הרי במהלך המגעים עם ה' ברמן התרחבה התכנית, ודובר כבר על רכישת שטח גדול בן עשרים דונמים, שישמש לקבורה ויהווה מקור הכנסה שוטף לקיום הישיבה (כפי שהרב התבטא באמרו אלי: "דאָס גרייט איך צו פאר מיינע שלומזל'ניקס" (-את זה אני מכין עבור ה"שלומיאלים" שלי, שיצטרכו לפרנס את הישיבה אחרי אריכות ימי, ואינם מסוגלים כמוני). ה' ברמן ידע לנצל את ההזדמנות וניסה לסחוט בעד הקרקעות סכום כספי עצום. אני כשלעצמי הייתי מוכן לנתק כל מגע עם האיש, בגלל התנהלותו, אבל הרב זצ"ל בסבלנותו הצליח בסופו של דבר לברך על המוגמר.

כעת התחיל השלב הקשה של הכנת התכניות ההנדסיות והגשתן לאישור הרשויות. ראשית היתה התנגדות לקבורה במקום זה מצד עירית רמת-גן. ראש העיר אברהם קריניצי, ששימש כחבר רב-השפעה בועדה המחוזית לתכנון ובניה, התנגד נמרצות לפתיחת בית-עלמין חדש בגבולות עירו. גם ר' יעקב הלפרין ע"ה הגיש התנגדות. ר' ראובן אהרונוביץ ע"ה, ראש עירית בני-ברק, עשה מצדו מאמצים כבירים כדי שהתכנית תאושר. קודם כל הוא ביקש לייחס לנושא אופי ציבורי ולא לראות בו ענין פרטי של ישיבת פוניבז'. הוא הציע שנקצה בשטח חלקה גם עבור ישיבת ויזניץ, שהיתה לה כבר חלקה משלה בבית החיים "שומרי שבת". נפגשתי אז כנציג ישיבת פוניבז' עם האדמו"ר מויזניץ זצ"ל, ה"אמרי חיים", ושטחתי בפניו את הצעתו של ראש העיר. הוא הסכים לכך.

את המו"מ גופו לפרטי פרטיו ניהלתי אח"כ עם בנו, הוא כ"ק האדמו"ר מויזניץ מהרמ"י שליט"א, שכיהן בעת ההיא כרבו של שיכון ויזניץ, ועם חתנו הוא מחותני החשוב הרב משה ארנסטר שליט"א. הוסכם בינינו שויזניץ תקבל 10 אחוז מכל השטח ותצורף לבית החיים החדש שיפתח כאן. הכנתי חוזה תקני לסיכום המו"מ, ועליו חתמו הרב מפוניבז' זצ"ל מצד אחד והאדמו"ר מויזניץ מצד שני. עם ר"י הלפרין התנהל מו"מ נפרד באמצעות עו"ד, שיסיר ההתנגדות תמורת פיצוי מסוים.

בסופו של דבר הוסרו כל המכשולים ולאחר שהוכנסו בתכנית כל מיני שינויים ותיקונים היא אושרה חוקית ו"בית החיים דנציבי פוניבז'" היה לעובדה קיימת.

פרק שלושים וארבעה

בסבך הקשיים והלבטים

דברי הקדמה

בפרק הנוכחי אחפוץ לחרות עלי גויל מספר פרקים קצרים במסכת העשיה שהייתי מעורה בה, במחיצת הרב מפוניבז׳ זצ״ל, ואשר היו בשבילי בבחינת נסיונות לא פשוטים כלל. היה זה כאשר דוקא מתוך נאמנות ומסירות כנה, בלא שמץ של פניה אישית, ראיתי את עצמי לפעמים מחויב לנקוט עמדה עצמאית ושונה לחלוטין מדעת הרב זצ״ל, בנושאים כבדי-משקל, ונהגתי כעין דאיתא בגמ׳ ״ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי״, ואמרו עוד ״כל כי האי מילתא נימא אינש קמיה רביה ולא לשתוק״ - אך למרות הניגודים לא כהתה עין האהבה והידידות בלב ונפש שקשרה אותנו אהדדי כל הימים.

פרשת הקריה באשדוד

פרשה זו תחילתה מלאה תקוות והצלחות, וסופה הרבה אכזבות ומפח נפש. היה זה בתחילת שנת תשט״ז כאשר פגש אותי ידידי החשוב ר׳ נחמן גשייד ז״ל, שסיפר לי, כי בדרום הארץ קרוב לאשקלון יש ישוב בשם ״אשדות ים״ ועומד להיבנות שם הנמל השני בגדלו של המדינה. הוי אומר: זהו מקום שנשקף לו עתיד מזהיר. כרגע מציעים שמה למכירה מגרשים במחיר 4,000 לירות לדונם ויתכן שכדאי לרכוש שם נדל״ן.

ר׳ נחמן הפציר בי שאסע יחד עמו אל האתר כדי לראות במה המדובר. מפאת חוסר פנאי השתמטתי ממנו כמה פעמים, אך כשחזר וביקש פעם אחרי פעם, נעתרתי לו לבסוף וביום שלא היה כ״כ עמוס יצאנו אל השטח. ב״אשדות ים״

מצאנו מעברה של עולים חדשים, התחלה של בניית שיכוני קבע ברובע א', וחולות אינסוף. שאלנו אנשים מי מטפל בעניני הישוב, והצביעו בפנינו על בנין סמוך למגדל המים, בו שוכנת מינהלת המקום. נפגשנו עם המהנדס ריגר, המנהל המקומי, שסיפר לנו בפרוטרוט על התכנון העתידי של המקום. עומדת לקום פה עיר גדולה עם נמל רחב-ידים שישמש את דרום הארץ. שאלנו אותו בנוגע למכירת מגרשים והוא הסביר, כי בשביל קונים פרטיים אין כרגע מכירה כזאת, אלא בעיקר הם מעונינים למצוא יזמים גדולים עם פוטנציאל רב-היקף. הללו יכולים לרכוש אצלם מגרשים תמורת התחייבות לפתח את המקום. לשאלה נוספת, מי הבעלים של המקום, השיב כי השטח כולו בבעלות "החברה לפיתוח אשדוד", שבראשה עומד ראש עירית נתניה ה' עובד בן-עמי.

חזרנו לבני-ברק, כמובן מבלי להשיג את מטרת הנסיעה, אבל נתקיים בי כמו שכתוב בתהלים "מד' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ" בהתאם לפירושו של הבעש"ט זי"ע: מן השמים מסבבים את מצעדי אנוש למקום מסוים בשביל מטרה שקובעת ההשגחה העליונה, בעוד שהוא עצמו "דרכו יחפץ", הוא סבור שהגיע לשם לצורך חפץ אישי שלו. כך גם התרחש עמדי: המטרה שלשמה נסעתי עם ר"נ גשייד ל"אשדות ים" לא התממשה, אך השתלשלו כתוצאה מנסיעתנו ענינים חשובים ודברים גדולים אחרים.

"עיר בא"י ללא דתיים - זו לא עיר"!

באותו סיור שעשינו התרשמתי מאד מחשיבות וערך המקום. גמלה בלבי ההכרה שמשתרע פה כר נרחב ליצירה וצמיחה ברוח החזון והמעוף של הרב מפוניבז' זצ"ל. בצעד ראשון החלטתי להתראות עם מר עובד בן-עמי.

כשחלפו ימים אחדים נפגשתי עמו ב"בית מעריב" בתל-אביב. מר בן-עמי פירט בפני את התכניות שלו והציג לעיני את מפת העיר שעתידה לקום על חולות "אשדות ים". תוך חצי שנה עומדים להניח את אבן-הפינה לנמל הגדול שהמדינה ניגשת מיד להקימו. אני מצדי הצגתי את עצמי בפניו כמנהל הממונה על משק הבניה של ישיבת פוניבז' ותיארתי בקצרה את מה שהספקנו להקים בבני-ברק. אנו מעוניינים, אמרתי, לקבל כאן שטח מתאים כדי להקים עליו קרית ישיבה כמו שעשינו בבני-ברק. תשובתו המיידית היתה: "אני מאד מעונין בכך, אדרבה, בואו

אלינו, כשם שאני שמח על "קרית צאנז" הנבנית בנתניה עירי, אני בפירוש רוצה גם אתכם אצלנו באשדוד..."

והפטיר בהתרגשות: "עיר בארצנו ללא דתיים - זו לא עיר!"

בהמשך שיחתנו סיכמתי עמו על הקצאת 250 דונם מקרקעין לפוניבז' במחירי 10,000 לירות לדונם, כולל פיתוח השטח, חיבור חשמל וסלילת כבישים - הכל יהיה כלול במחיר הנזכר. מלבד זאת נקבל 20 דונם נוספים כמענק חנם למטרת בנין הישיבה. אחרי שראיתי את המפה ומר בן-עמי הציג בפני את רשת הכבישים הבין-עירוניים שבסביבה בחרתי ברובע ז'. הוא התענין ושאל מה הניע אותי לבחירה זו. הסברתי לו שהשטח הזה (רובע ז') רובץ בין כביש היציאה לתל-אביב ובין הכביש לירושלים - ובאם יהודים משלנו יהיו נוכחים שמה לא יסעו בשבתות. תגובת ה' בן-עמי לא איחרה לבוא: "אתה מוצא חן בעיני" אמר, והסכים להקצות לנו את השטח המבוקש.

בשלב זה הבהרתי לו, שהרב מפוניבז' נמצא כרגע בחו"ל, ולכן עלינו להמתין עם חתימת החוזה עד שובו, כי בלעדיו לא נוכל לברך על המוגמר. ואכן כשחלפו שבועות מספר והרב זצ"ל חזר ממסעיו, נפגשנו שנית עם מר בן-עמי יחד עם חתנו, שהיה עורך-דין במקצועו, וטיפל בצד הפורמלי של הענין. הפעם סוכמו פרטי העיסקא סופית והצדדים חתמו על החוזה.

הצעת ה"סוכנות היהודית" שנשללה

והנה עוד מקודם, בטרם שובו של הרב זצ"ל מחו"ל, נפגשתי לשיחה עם מר שלמה זלמן שרגאי, מנהל מחלקת העליה של ה"סוכנות היהודית", אשר הביע נכונות שה"סוכנות" תממן הקמת 200 דירות בקרייתנו עבור משפחות עולים דתיים שהגיעו באותה שנה מהונגריה. אני אישית התלהבתי מן הענין. על פי החישובים שערכתי, יצא, כי מן הסכומים שה"סוכנות" תעמיד לרשותנו בעד הדירות, נוכל להקים בבניה עצמית - לפי השיטה שהנהגתי בבני-ברק את כל מוסדות הציבור ובתי הספר שיש לפתוח בקריה. אולם את ההכרעה בשאלה רבת משמעות זו, האם לקבל את הצעת מר שרגאי ולהתקשר עם ה"סוכנות", או לדחותה על הסף, השארתי לשובו של הרב זצ"ל שיצטרך להחליט בנידון.

ואמנם בנקודה זו החזיק הרב בדעה שונה משלי. הוא חשש פן תקום בקרייתנו "שכונת עוני" על כל המשתמע מכך וביכר, לכן, שנבנה "בתי נציבים" להשכרה

כמו שעשינו בבני-ברק. ניסיתי לשכנעו, כי את ה"מודל" הזה נוכל להפעיל באשדוד רק אחרי שתהיה לנו שם לפחות תשתית של ישוב יציב וקיים, עם כל המוסדות והשירותים הנדרשים, אחרת הציבור שלנו לא יגיע לכאן. אולם הפעם לא הצלחתי. על אף כל ההסברים שלי הרב זצ"ל לא הסכים שנבנה בשותפות עם ה"סוכנות".

ונקפו שנים. בינתיים חגגו באשדוד את יריית אבן-הפינה לנמל החדש. אף סידרו לכבוד המאורע קו מיוחד של מסילת הברזל ע"י הנחת פסי רכבת זמניים והקרואים הגיעו אל החגיגה בקרון ססגוני מיוחד, בהם כל ראשי צמרת המדינה. גם הרב זצ"ל הגיע להשתתף בחגיגה, והפליג בסירה אל הים הפתוח כדי להניח את אבן הפינה, בתור אחד ה"מחותנים" החשובים אשר תקעו יתד באדמות אשדוד.

אח"כ נוצר הקשר בינו ובין ר' יהודה זיס, יהלומן עשיר מת"א, חסיד קומרנא, שניהל גם עסקים גדולים בנדל"ן, ובאותו פרק אף בחר להיכנס לעסקי הבניה. היה זה אחרי שה' הלל דן, מראשי החברה ההסתדרותית "סולל בונה", עזב את סו"ב והקים בשותפות עם ר"י זיס את חברת "רמים" לבנין. איכשהו נודע אז לר' יהודה זיס שהרב מפוניבז' רכש קרקעות באשדוד. עמד והציע לו שהוא יממן את הבניה של קרית הישיבה בעיר זו, להרב לא תהיינה שום דאגות בענין, ונוסף לכך הבטיח שיתרום מיליון לירות (!) בשביל הקמת בנין הישיבה.

הרב זצ"ל התלהב מהצעה זו. אולם כאשר שאל ג"כ מה דעתי, הבהרתי, כי לפי הערכתי אין שום סיכוי שהמהלך הזה יצליח. ר"י זיס תיכנן לבנות בקריה דירות מגורים גדולות, בבתים גדולים, בהתאם לשיטת הבניה הכללית שנפוצה אז במדינה, אך בשום אופן היא לא מתאימה לציבור הדתי. משום מה לא עמד לי גם הפעם כשרון ההסברה במדה מספיקה ולא יכולתי להניא את הרב זצ"ל ממחשבתו. העליתי גם את הטענה, שברגע שתיפסק או תיחלש מכירת הדירות, יפסיק מיד ר"י זיס את הבניה ונישאר תלויים על בלימה. אולם הרב זצ"ל שלא כדרכו לא קיבל את עמדתי והמשיך במגעיו עם ר"י זיס שהבשילו בסופו של דבר את ההסכם ביניהם.

מפעל ההנצחה "אהל קדושים"

הרב מפוניבז' זצ"ל כאוד מוצל מאש - כפי שהיה רגיל להזכיר, שהוא היחידי מתוך מאה שבעים ואחד רבני ליטא שנותר בחיים - הרגיש תמיד שרובצת עליו

האחריות להנציח את יהדות ליטא המפוארת, על ישיבותיה ומוסדות החסד שפעלו בקרבה, כמו את כל קהילות הקודש שאיכלסו רבבות רבבות יהודים ישרים ותמימים, יראי השם, שנרצחו באכזריות ע״י הצוררים הליטאים והגרמנים ימ״ש רשעי עולם, ומסרו נפשם על קידוש השם.

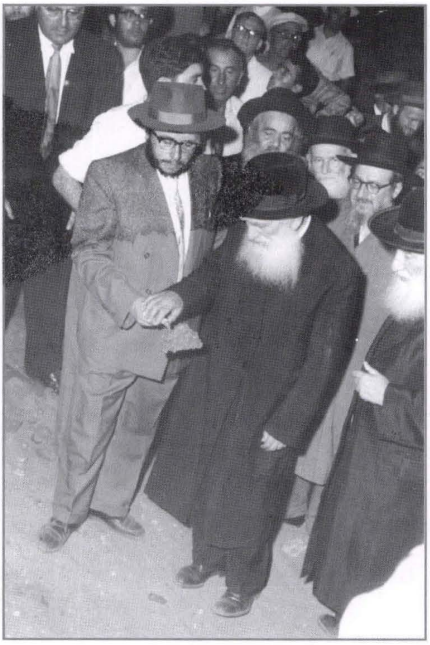
לשם מטרה זו הגה ורקם במוחו הגאוני תכנית להקים בנין גדול שיקרא ״אהל קדושים״ ובו ינציחו את זכר כל קהילות יהודי ליטא. כיצד? יוקם בית כנסת גדול, וכל מקום-ישיבה בתוכו עם ״סטנדר״ ישא עליו שם של עיר אחת בליטא. בעבר נהגו לקרוא ביידיש כל מקום-ישיבה בבית כנסת בשם ״שטאָט״, היינו עיר, ולכן הקשר בין המושגים טבעי למדי. אף כל ״סטנדר״ הצמוד למקום הישיבה יהיה בנוי בצורת מצבה ויחרתו עליו את שם העיר. הרב זצ״ל היה משוכנע כי שרידי יהודי ליטא המפוזרים בעולם, יתלהבו מן הרעיון ויתרמו להקמת ה״אהל״ ברוח נדיבה. כל איש יהיה מעונין להנציח את שם עירו. ה״אהל״ ישמש ג״כ כאתר התכנסות, בו יתאספו אנשי עיר ועיר מדי שנה בשנה לכנסי אזכרה והתייחדות עם זכר הקדושים.

במורדות גבעת הישיבה מצד מערב, השטח שפונה לרחוב ראב״ד וגובל עמו היה במקורו רכוש עירית בני-ברק. במקביל: השטח ברח׳ הרב שמשון רפאל הירש, שעליו עומד כיום בנין הסמינר ״בית יעקב״ (ע״ש מיסדו הרב יוסף אברהם וואלף זצ״ל) היה שייך לישיבת פוניבז׳. כמוהו גם השטח ברח׳ האדמו״ר מגור, שעליו עומד כיום בנין הת״ת ״רבי עקיבא״ זכרון מאיר, היה רכוש הישיבה. מכיון שהעיריה היתה מעונינת בשני השטחים האלה, לשם הקמת הסמינר והת״ת, התקיימו מגעים בין כותב השורות והנהלת העיריה על חילופי מקרקעין. בתום משא ומתן מייגע הוסכם ביניהם שהישיבה תעביר לעיריה את שני השטחים הנ״ל, תמורת השטח שבמורדות גבעת הישיבה ושטח המשתלה העירונית ברח׳ הרב הירש. הרב זצ״ל החליט שהשטח בשיפולי הגבעה ברח׳ ראב״ד מתאים להקמת ״אהל קדושים״ והוחל מיד בתיכנונו. האדריכלים נוי ופרדו הם אלה שזכו במיכרז לתכנון הפרויקט.

אודה ואתוודה כי גם עם הענין הזה לא היה לבי שלם. פניתי אל הרב ואמרתי, שאנחנו לא נוכל אף פעם להתחרות עם רשות הזכרון ״יד ושם״, מפעל של המדינה, אשר משקיעה בו הון עתק. הציבור שלנו, ראשי הישיבות ובני תורה ליטאים, אינם זקוקים לאתר הנצחה זה, ואילו הציבור הלא-דתי של יוצאי ליטא יבכר ללכת ל״יד ושם״. שם יערכו להם טקסים ואזכרות כפי רוחם. ברם, יש

לדעת כי אצל הרב זצ"ל היתה זו נקודה רגישה מאד, כל מה שקשור באסון ההשמדה, ולא יכולתי כי אם "לטפטף" מדי פעם את הגיגי לבי, ובמירב הזהירות, כדי שלא יפתחו מחדש הפצעים שלא הגלידו. למעשה נשארתי בודד בדעתי גם בנושא זה. קבענו מועד להנחת אבן הפינה ל"אהל קדושים", המעמד לא משך קהל רב, אבל הרב זצ"ל היה מרוגש מאד.

השתלשלות הענינים מסביב ל"אהל קדושים" היתה עצובה ומצערת למדי. זמן קצר אחרי יריית אבן הפינה נסע הרב לחו"ל כדי להתרים את שרידי יהדות ליטא עבור הפרויקט החדש. כאן בבני-ברק התחלנו בהקמת הבנין. אך הנה בעת חפירת היסודות ארעה תאונה. הקבלן לא שמר על כללי הבטיחות וגוש עפר שנעקר מן ההר קבר תחתיו שני פועלים - יהודי וערבי. אסון כזה לא קרה אף פעם במשך כל עשרות השנים שבהם הוקמו בניני הישיבה.

באבן הפינה ל"אהל קדושים":
המחבר לצדו של הרב זצ"ל, הרב הופמן, הרב דרבקין,
והג"ר הלל וויטקינד

הייתי שבור מאד לרגל המקרה. כתבתי אל הרב זצ"ל לחו"ל, שאני רואה במאורע רמז מן השמים, כי לא לנו לבנות את הבנין הזה, ואני מבקש שישקול בדעתו ויחשוב ברצינות על הקפאת הבניה. במדה ויחליט על אף כל זאת שממשיכים, אבקש מאד לשחרר אותי מן הטיפול בהקמת בנין זה. הרב זצ"ל השיבני באיגרת, כי הוא מרגיש שעליו רובצת האחריות הגדולה להקים את ה"אהל קדושים" לזכר קדושי ליטא, ואינו רשאי להשתמט ממנה. במדה ואינני מסוגל להתעסק בכך, מאיזו סיבה שהיא, הוא ידאג למנות לתפקיד זה אדם אחר שימלא את מקומי.

השתלשלות כאובה

גם בנושא של "בית החיים של נציבי ישיבת פוניבז'" נצטברה בלבי מועקה והרבה עגמת נפש. הרב זצ"ל, בגלל כמה סיבות, לא היה מרוצה מן ההסכם שחתמנו עם ויזניץ והדבר נשאר תלוי ועומד. נציגי ויזניץ תבעו לממש את ההסכם ואני עמדתי מולם חדל-אונים. לא ידעתי מה לעשות. זכרתי היטב כי צירופה של ויזניץ הועילה ותרמה לאישור התכנית אחרי כל ההתנגדויות. מצפוני לא היה שקט. אולם הרב זצ"ל במקרה דנן התעטף בשתיקה, ולא גילה מעולם מה גורם לו להשאיר את הענין בלתי גמור. היתה זו פרשה סתומה שנשארה ללא פשר.

במצב זה שהצטייר בעיני מלא סתירות הבשילה אצלי החלטה להתפטר מתפקידי. הרגשתי שאינני מסוגל להיות אחראי לפעילות שאני משוכנע כי סופה כשלון רח"ל. הקושי שעמד בפני היה עקרוני ביותר: חונכתי לשאול בעצת גדולים ולא היה לי הפעם עם מי להתייעץ! גם לא עם מורי ורבי האדמו"ר מבאבוב זצ"ל, או עם האדמו"ר מגור זצ"ל, ה"בית ישראל", שהייתי מקורב מאד אליו. חשבתי לעצמי: מה אספר להם? שאני מיטיב יותר לדעת מה טוב עבור ישיבת פוניבז', מאשר הרב דפוניבז' גופו? הלא הוא ידוע ומפורסם כחכימא דיהודאי ואיש מצליח, כל אשר הוא עושה ד' מצליח בידו, ותמיד הוא מפתיע ברעיונות מבריקים ובמפעלים חדשים שמחולל - הכל כדי להרבות תורה בישראל - הלא למחוסר דעה אחשב בעיניהם!

והנה באחד מימי ששי שחרית, כאשר נכנסתי אצל הרב זצ"ל, התחלנו שוב לשוחח על שלושת הנושאים שהיינו חלוקים בדעותינו אודותם: א) הקריה באשדוד; ב) "אהל קדושים"; ג) ההסכם עם ויזניץ. התחלתי שוב להסביר בפרוטרוט ובצורה מנומקת את עמדתי והערכתי בנוגע לכל אחד מהנושאים. הרב זצ"ל ישב מולי והקשיב לדברי בריכוז ובארשת רצינית מאד. כאשר סיימתי אמר לי: "הצדק עמכם! ("גירעכט זייט איר!") אבל, אני לא יכול לנהוג אחרת!"

ברגע זה שאלתי בפאתוס: "האם הרב סבור שאני חייב לעסוק בדברים כאלה שהרב גופו מסכים שאינם צודקים?!"

ואז התרומם הרב מכסאו ונשקני בראשי, והשיב: "גם בזה הצדק עמכם!"

סיפרתי לו אז את כל התלבטויותי, וכי במיוחד העיקה עלי העובדה שאין לי עם מי להתייעץ בענין זה, אך הנה הרב בכבודו ובעצמו פוטר אותי מהתייעצות, בקבעו

ברורות שהצדק עמדי... הוספתי, שעם כל הכאב והצער, מרגע זה ואילך אחדל לקחת משכורת מן הישיבה...

הרב זצ"ל היה מאד מרוגש ואפוף רצינות בגמר שיחתנו. נפרדנו איש מאחיו כתמיד בנשיקין דרחימותא.

שבת עמוסה ברגשות מעורבים

באותו יום שבת שהתקרב ובא, אמור היה להתארח בישיבה אחד מחשובי התורמים וזו היתה הפעם היחידה שביקר בארץ הלוא הוא ה' וולויל יפה, ידיד מסור של הרב, אשר תמיד בעת מצוקה נעמד לימינו, מלבד שתרם את המטבח וחדר-האוכל הנושאים את שמו "אשל יפה". הרב זצ"ל הזמין לשבת זו קרואים נוספים לכבוד האורח החשוב, והכינו כיאות את הטרקלין הגדול בדירתו, בו תיערכנה סעודות השבת. אני אישית נתמלאתי בגלל כך הרגשה מאד לא נעימה. הבנתי היטב כי המצב שנוצר בהתפטרותי יגרום להרב הרבה צער, והשבת שהיתה אמורה להיות חגיגית בביתו, לא תהיה כזאת. בינתיים לא סיפרתי לאף אחד מה שארע בינינו ועשיתי את כל ההכנות לקראת שבת כרגיל.

ויהי כאשר הסתיימה תפילת ליל שבת במקום תפילתי הקבוע - בשטיבל של חסידי באבוב ברח' הרב קוטלר - הציקוני מחשבותי ללא הפוגה: מה מתרחש עכשיו בבית הרב מפוניבז'?! הלכתי הביתה שרוי במועקה, מיוסר מנקיפות מצפון, אך השתדלתי לשמור על איפוק. אולם באמצע ה"קידוש" לא יכולתי יותר לכלוא את רגשותי ופרצתי בבכי. ביקשתי הסכמת אשתי שנסיים במהירות את הסעודה, שכן בחפצי לעלות אל הרב, וכן עשינו. עליתי ונכנסתי לטרקלינו בכניסה הצדדית דרך היכל הישיבה. הרב ישב בראש כשפניו מול הדלת, וסביבו שולחן מלא אורחים. בראותו אותי קם הרב זצ"ל ממקומו וירץ לקראתי, ויחבקני באהבה, ויושיבני לצדו בראש השולחן. כל המסובים המשיכו הלאה בסעודה והרב כיבדני לשיר ממיטב זמירות השבת.

הסעודה הזאת נמשכה עמוק אל תוך הלילה. אחרי ברכת המזון, כשהרב פרש לחדרו, ניגשה הרבנית אלי וסיפרה שהרב פרץ הערב בבכי כשעמד באמצע ה"קידוש", וכאשר ניגש ליטול ידיו היא שאלה אותו מה פשר בכייתו, והגיד לה: "את יודעת? ר' יהושע עוזב אותנו!" הרבנית לא הסתירה את פליאתה: "איך הרגשתם צורך לעלות מיד ולשמח את הרב בהופעתכם?!"

בכבוד וברוח טובה

למחרת עם צאת השבת עליתי שנית אל הרב. אמרתי לו שלא ידאג ויהיה רגוע. ״תוכלו לנסוע לחו״ל בלב שקט״ הוספתי ״שכן עד שימצא מי שימלא את מקומי אדאג לכך שלא תהיה שום הפרעה בתיפקודה השוטף של הישיבה. כפתרון זמני הצעתי לו שאחי ר׳ דוד נ״י יכנס במקומי לנהל את הבניה ויפעל בהדרכתי ועל אחריותי המלאה. ואכן אחי נ״י הצליח מאד ובמשך קרוב לשנתיים ניהל את הענינים בתושיה רבה, עד שנשלמה הקמת השכונה ״בתי נציבים״ באיזור ה״חורשה״ וכן הושלמו על ידו פרויקטים נוספים שעמדו אז באמצע הקמתם.

לפי התכנית אמור היה הרב זצ״ל לנסוע כעבור שבוע ימים לחו״ל. הוא שאל אותי מה סכום הפיצויים שצריך לשלם לי. עניתי שמקובל לשלם פיצויים בגובה של משכורת חדשית עבור כל שנת עבודה. חזר ושאל: מה היתה משכורתכם החדשית? ונקבתי בסכום שהשתכרתי. סכום זעום יחסית. האמת היתה שלא עידכנתי ולא העליתי את משכורתי במשך שנים רבות. הרב לא שאל אותי אף פעם בנושא זה ואני אף פעם לא ביקשתי. ואכן כתוצאה מכך נוצר מצב עגום שהגעתי עד פת לחם. זו היתה הסיבה שפניתי במועד מסוים אל הרב במשאלה, אחרי שר׳ משה פרדו ז״ל ביקשני שאעזור לו בהקמת מפעלי ״אור החיים״ (ראה להלן עמ׳ רצ״ה), שיורשה לי לעסוק שעתיים ביום בעניני ״אור החיים״. כוונתי היתה אז בתכלית הפשטות - להשלים בדרך זו את פרנסתי. סבור הייתי שהרב יתעניין וישאלני מה הביאני לבקשה זו, וכך הייתי בא לשוחח עמו גם בנוגע למשכורת, אולם הרב זצ״ל לא שאלני דבר והסכים מיד שאטפל ג״כ בעניני ״אור החיים״, כי זה דבר חשוב, ובכך הסתיים כל הענין.

כאשר שמע עכשיו מפי באיזו משכורת מדובר, אמר לי הרב כשהוא מבוהל: ״הלא אינכם משתכרים אפילו כאחד הפועלים הפשוטים? והרי הענקתי לכם מראש את הסמכות לקבוע את המשכורות כולן - ולעצמכם לא העליתם?!״ עניתי לו שאמנם קיבלתי סמכויות בנוגע לעובדים אחרים, אבל לא חשבתי כלל שהורשיתי להעלות גם לעצמי, וזו היתה הסיבה שביקשתי בזמנו רשות לעבוד ג״כ בשביל ״אור החיים״, פשוט כדי להשלים את שכרי!

למשמע הדברים ביקש הרב והפציר בי שאסלח לו, על שלא התעניין אף פעם מה שכרי, ואם יש לי במה להתפרנס. סיכמנו מהר בנוגע לסכום הפיצויים ומאותה

שעה ואילך חדלתי לקבל משכורת מהישיבה. במשך תקופה מסוימת המשכתי לטפל בדברים, אבל עיקר עיסוקי היה מאז בהקמת הקריה המפוארת של "אור החיים", כפי שיסופר להלן בפרק מיוחד.

התוצאות שאיכזבו

בשנתיים הבאות המשיכו בפוניבז' לבנות את "אהל קדושים" ע"י קבלן חיצוני. הטיפול בענין הופקד בידי הרב צבי לייכטמן ז"ל והבניה התנהלה בעצלתיים. גם באשדוד היו הדברים יגעים. ר"י זיס אמנם התחיל לבנות, אבל העסק לא התקדם והענינים הסתבכו מאד, בגלל כל מיני סיבות.

באחד הימים הגיעו אלי ידיעות ממקור מוסמך שה' זיס מתקרב לפשיטת רגל, הבנקים הנושים לוחצים עליו, והרב עומד למשכן לטובתו את הקרקעות באשדוד. מיהרתי לעלות אל הרב והסברתי, שכפי שאני שומע המשכנתא על המקרקעין לא תציל את זיס, אלא רק תסייע לבנקים לגבות את חובותיהם. אולם מתוך השיחה הבנתי שהרב עומד לבצע ביום מחר את המישכון.

לא יכולתי להשלים עם העובדה הזאת. קמתי ונסעתי בחצי הלילה לרמת גן אל עו"ד אשר רוזנבלום, פרקליט הישיבה, ושאלתיו האם נכון הדבר שהרב עומד לעשות כך וכך. הוא אישר את העובדה וציין, כי גם הוא בדעה שאסור לעשות את הצעד הזה, אבל הרב מסרב לשמוע וחושב שבכך הוא יציל את ה' זיס. תקוה זו היא המניע היחיד שלו. חזרתי אל הרב זצ"ל והתחננתי בפניו שלא יעשה את הדבר. ציינתי, שאין לי בנושא זה שום נגיעה אישית, ואני נמצא כיום מחוץ לישיבה, אבל מדובר בנכס שהבאתי לישיבה ועמלתי להשיגו - למען השם שהישיבה לא תאבד אותו!

אגב: ביום יריית אבן-הפינה לבנינים באשדוד נערכה חגיגה גדולה. הביאו מחוץ לעיר קהל אלפים באוטובוסים מיוחדים. הגיעו ראשי הישיבה הגאונים והמשגיח זצ"ל וכל תלמידי ישיבת פוניבז'. גם ראשי צמרת המדינה באו. הרב זצ"ל הזמין אותי אישית להשתתף במופע ולא נעניתי. אמרתי לו שזה בשבילי לא יום חגיגה, אלא יום מאד עצוב, ואינני מסוגל להיות נוכח שם. אולם אחרי הצהרים כשהרב עצמו יצא לנסוע לאשדוד הוא עבר ונכנס אלי במעוני, ואמר שאם אני לא מצטרף אליו - גם הוא לא יסע אל החגיגה. כמובן מאליו לא יכולתי לסרב לו והצטרפתי.

אבל, מה שעבר על שנינו באתר החגיגה משתקף היטב מהבעת פניו של הרב זצ"ל בתמונה שאי-מי הנציח, כשאני מברך על הבימה את הרב ברכת מז"ט להצלחת המפעל.

באבן הפינה באשדוד עם הרב זצ"ל.
נראים: ר' יודל זיס, ועו"ד רוזנבלום

סוף הפרשה היה עגום מאד לצערי ומגינת לבי. הישיבה הפסידה ואיבדה את נכסי הנדל"ן שהיו לה באשדוד. מה שנותר היו מספר שלדי בנינים בלתי גמורים והמון המון חובות כספיים. האגדה של "זיס - הלל דן" התפוגגה כבועת אויר. חבל מאד. הנחמה היחידה שאפשר למצוא בפרשה זו, היא ההשתלשלות העקיפה, דהיינו שבעקבות התקשרותי הראשונה עם מייסד העיר ה' בן-עמי והסכמתו לקלוט אוכלוסיה חרדית, באו ברבות הימים והשתכנו באשדוד אלפי משפחות של חסידים ואנשי מעשה משושילתות "גור" "בעלזא" "ויזניץ" ו"פיטסבורג" שהקימו בה תתי"ם ישיבות וכוללים ובתי ספר "בית יעקב", וגם שלוחה של פוניבז' נמצאת בה בדמות ישיבת "גרודנא". גורל דומה פקד את "אהל קדושים" שבנינו הושלם בהשקעה כספית ענקית. החלום של אתר הנצחה ליהדות ליטא לא התממש. אלא שבכל זאת נשאר המקום מקדש-מעט המנוצל לתורה ולתפילה, במיוחד עם הגידול המרשים של ישיבת פוניבז', המאוכלסת כיום בקרוב לאלף תלמידים, וקול התורה נשמע ב"אהל" יומם ולילה, בו לומדים כשמונה מאות תלמידי הכולל.

ואילו את פרשת "בית החיים דנציבי ישיבת פוניבז'" הצלחתי בסיעתא דשמיא להביא לידי גמר טוב, לשביעת רצונם של כל הצדדים, אך הדבר התרחש כעשר שנים אחרי הסתלקות הרב זצ"ל. או-אז נכנסתי בעבי הקורה ליישר ההידורים וטיפלתי אישית בנושא ע"פ בקשת בנו רבי אברהם כהנמן.

הנסיון לשוב אל משמרתי שלא עלה יפה

בתחילת השנה תשכ"ח, תקופה קצרה אחרי מלחמת "ששת הימים", הופיע הרב זצ"ל ביחד עם הרבנית ע"ה לביקור בביתי. שוחחנו הרבה על מצב הישיבה וגם על החובות המרובים שהצטברו בארה"ב. לפתע פנתה הרבנית אלי בקריאה ספונטנית: "ר' יהושע! חַדֵּשׁ ימינו כקדם!" והרב המשיך והחזיק אחריה: "ר' יהושע, איך דארף אייך!" (-אנחנו זקוקים לכם). הרמז היה ברור. עניתי להם שאני זקוק לימים אחדים כדי לשקול את הדבר ואשיב להם. ביקש הרב, היות והוא מתכונן לנסוע בשבוע הקרוב לאמריקה, שאשתדל לענות לו את החלטתי בהקדם.

שיתפתי אז בהתלבטותי גם את ראשי הישיבה. זכורני שהגרא"מ שך זצ"ל אמר לי כהאי לישנא: "מיר וויל'ן איר זאלט צוריק קומען, און מיר זיינען אייך מתיר צו טאן ווי איר פארשטייט". נכנסתי אל הרב זצ"ל והבהרתי, שאני מוכן לחזור אל משמרתי בישיבה בשלושה תנאים: א) אני חוזר רק לשנה אחת - בכדי להשליט סדר בענינים; ב) מבלי לקחת שום משכורת; ג) שיוענקו לי כל הסמכויות מבלי שאף אחד יתערב ויפריע לי. הרב הצהיר מיד שהוא מסכים לקבל את כל שלושת התנאים. חשבתי שבכך נסללה כבר הדרך להתחיל בפעילות, אלא שכדברי חז"ל "הרבה קטיגורין יעמדו מכאן ועד גיחון". רציתי לסכם קודם-כל דברים ברורים בכל הנושאים הבעייתיים שלא הבנתי את הסיבות לעמדתו של הרב. ביום חמישי בבוקר נכנסתי אליו עם מסמכים ותכניות והרצאתי באזניו בפרוטרוט מה אני מתכוין לעשות בצעדי הבאים. קיבלתי את הסכמתו המלאה לכל מה שפירטתי ושמחתי מאד.

הדבר היה ביום חמישי והרב היה אמור לנסוע ביום ראשון לארה"ב. הוא שאלני האם אזדמן מחר ביום ששי לתל-אביב ועניתי בחיוב. ביקש, איפוא, שאקח עבורו את כרטיסי הטיסה בחב' "פטרה" ואביאם אליו. בשובי מת"א בצהרי יום ששי נאמר לי בבית שהרב חיפש אותי פעמים אחדות. חשבתי שהוא מוטרד בענין הכרטיסים. סיימתי לכן את הסידורים שלי ועליתי אליו אחה"צ עם הכרטיסים

בידי. אולם מיד בהכנסי לחדרו הבנתי מהבעת פניו החמורים שחל שינוי. בלי הקדמות יתרות שאלני הרב בנושא מסוים מה אמרתי לו אמש בנידון. חזרתי והסברתי לו בצורה רגועה את עמדתי. כאן הוא פנה אלי באמירה כזאת: ״מסרתי הכל בידכם, אך את הדבר הזה תשאירו בשבילי!״ הבהרתי שוב: ״הרב יודע בדיוק את עמדתי בנידון, אין ביכלתי בשום אופן לא לגמור את זה בצורה שהצעתי...״ ובנקודה זו נפרדתי ממנו בברכת שבתא טבא. הרב זצ״ל המריא ביום ראשון לאמריקה מבלי שנשוחח עוד.

באותו חורף בראש חודש כסלו השיא הרבי מבאבוב זצ״ל את בתו הבכורה. בשיחתנו הנזכרת סיפרתי להרב מפוניבז׳ כי אני מתכונן לבוא לארה״ב אל החתונה. ואכן נסעתי להשתתף בשמחה הגדולה של בית רבינו בהכניסו לחופה את בתו הבכורה מזיוו״ש, היא מרת נחמה תחי׳, עם הגה״ח רבי חיים יעקב טאובער שליט״א. בהגיעי לאמריקה סיפרו לי בבאבוב שהרב מפוניבז׳ מחפש אחרי. התייעצתי עם האדמו״ר זצ״ל בנוגע לפוניבז׳ והוחלט על דעתו שלא אחזור לתפקידי בנסיבות האלה.

הרב הפוניבז׳ו הוזמן להשתתף ב״שבע ברכות״ וקיבלוהו בבאבוב בכבוד-מלכים כראוי. אף הוא דיבר אז עם האדמו״ר זצ״ל בנוגע אלי, והרבי הגיד לו את חוות דעתו, כי עדיף שלא אשוב לעבוד בפוניבז׳.

באחרית ימיו של הגאון מפוניבז׳ זצ״ל

הידידות וההערצה מצדי אל הרב מפוניבז׳ זצ״ל נמשכה גם הלאה. ידעתי כי הוא גדול בענקים, שנבחר משמים להקים עולה של תורה בתקופתנו, והייתי מאושר בזכיה שעלתה בגורלי להיות אחד מנושאי-כליו העיקריים בתקופת הבניה הגדולה. גם עכשיו מדי שבוע בשבוע נכנסתי אליו לבקרו. במיוחד בתקופה האחרונה לחייו, בימי המחלה הקשה שממנה לא קם עוד, השכמתי לפתחו תכופות, וכאשר מצבו והרגשתו איפשרו זאת הייתי מסיע אותו במכוניתי - עם כסאות ושולחן - והיינו יוצאים לשהות בשפת הים כפי שיעצו הרופאים, באמרם שאויר הים יקל על נשימתו ותחושתו הכללית.

בחדשיים האחרונים לפני הסתלקותו היה הרב זצ״ל מרותק למיטתו, וכמעט שלא דיבר מאומה, רק הביט נכחו בעיניו הטהורות. באחד הימים שעליתי לבקרו

פגשתי בדרך את הגרי"י קנייבסקי זצ"ל, ה"סטייפעלער", עולה אל הישיבה בלווי חתנו הגאון רבי שלמה ברמן זצ"ל. שאלתי אותם אם הם עולים כעת לבקר את הרב ונעניתי בחיוב. הזמנתי אותם לעלות במכוניתי והצטרפתי אליהם. ה"סטייפעלער" התישב אז על המיטה ממש סמוך לחולה ושניהם הביטו איש ברעהו מבלי להוציא אף הגה מפיהם.

באותו פרק היתה בתנו הבכורה גיטה תחי' מאורשת. המחותן ר' משה ראנד עמד להשיא את בתו ביום כ' באלול הקרוב והפציר בנו שנשתתף בשמחת כלולותיה שתיערך באנטוורפן. החלטנו לנסוע ובאותה הזדמנות לנצל ימים אחדים לחופשה קצרה בשווייץ. חשבנו על נסיעה למשך שלושה שבועות בכדי לחזור לפני הסליחות הראשונות.

ערב הנסיעה עליתי להיפרד מהרב זצ"ל. בביתו שהו אז הרבנית ע"ה וידיד הישיבה ר' יצחק לוית ע"ה. ניגשתי אל מיטת הרב ואמרתי לו שבאתי לקבל ברכת פרידה. סיפרתי לו שאני נוסע לאירופה להשתתף בשמחה של המחותנים בבלגיה. הרב שאל אותי: "לכמה זמן?" עניתי "לשלושה שבועות". ושוב שאל: "אזוי לאנג?" ודמעות זלגו מעיניו. אמרתי לו: "פוניבז'ר רָב, אייער וואָרט איז ביי מיר הייליג, זאָגט מיר צו אז מ'וועט זיך נאך זעהן געזונטערהייט!" הביט הרב זצ"ל אלי ארוכות, עיניו הטהורות נצצו, והרים את קולו: "איר הערט! אין הימל איז שוין ימות המשיח, און אָט אלץ גייט מיט די חשבונות, אלץ ממש, און אז מ'וועט במהרה בימינו געהאָלפ'ן ווערן, וועט מען זען אז אנדערש האָט דאָס נישט געקענט גיין, איהר הערט?!" (-אתם שומעים! במרום כבר מישמשו ובאו ימות המשיח... הכל מתנהל שמה בהתאם לחשבון זה... כל ההנהגה והמאורעות... וכשתבוא הגאולה במהרה בימינו, הכל יראו שאי-אפשר היה בכלל אחרת...) כאן רמז לי שאתכופף אליו ויאחזני בשתי ידיו ונישק אותי בראשי. החזרתי לו נשיקות חמות מתוך בכי. יצאתי מחדר השינה שלו מזועזע ושטוף רגשות אל חדר הספרים ונשענתי על משקוף הדלת. הצצתי פעם נוספת דרך חריץ הדלת לעבר הרב זצ"ל. הוא שכב בלי נוע ועיניו זלגו דמעות. הרגשתי שהרב נפרד זה עתה ממני.

נסענו כמתוכנן לבלגיה. החתונה של משפ' ראנד התקיימה ביום כ' באלול אחה"צ. כאשר נכנסתי אל האולם הבחנתי שהאנשים הפסיקו לדבר ביניהם. שאלתי מיד: מה שומעים מפוניבז'? אולם אף אחד לא ענה לי. רק אחרי החופה נודע לי שכעת נערכת בבני-ברק ההלוויה של הרב זצ"ל. הספקתי לחזור ארצה

ביום האחרון של ה״שבעה״ בכדי לנחם את הרבנית ע״ה ואת בנו היחיד רבי אברהם יבלח״ט. הרבנית סיפרה אז כי בצאתי בפעם האחרונה מחדרו, התרומם הרב זצ״ל במיטתו והסתובב לאחור, לצד הדלת שהיתה מראשותיו, בהביטו אחרי ואמר לה: ״איך האָב דעם יונגערמאן זייער האָלד, ער האָט מיר דאָך אויסגעבויט די ישיבה!״ (-אוהב אני את האברך הזה אהבת נפש, הלא הוא בנה לי את הישיבה!)

כה תם ונשלם פרק מרכזי מהחשובים ביותר בימי חיי, הלא זה קרוב לעשרים שנה שעשיתי ופעלתי במחיצתו של גאון ישראל ופאר הדור, רבינו יוסף שלמה כהנמן זצ״ל - ״הרב דפוניבז׳״.

פרק שלושים וחמשה

פירורים משולחן גבוה

רשמים, זכרונות, ואמרי שפר שקלטתי במחיצת הרב מפוניבז' זצ"ל

"גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" אמרו חז"ל. עוד אמרו: "משל למי שנכנס לחנותו של בשם, אע"פ שלא לקח כלום, מכל מקום ריח טוב קלט והוציא עמו".

כנזכר זכיתי קרוב לעשרים שנה להיות שרוי בקירבתו של הרב זצ"ל. בזמנים שהוא שהה בארץ, נפגשתי עמו כמעט בכל יום ויום, ובדרך כלל פעמים אחדות ביום. מלבד זאת נלויתי אליו במסעות שונים, ועל אֵם הדרך היינו משוחחים בהרחבה על הרבה נושאים ועניינים, אשר מחוסר פנאי לא היו עולים כלל לשיחה בחיי יום יום העמוסים. אשתדל, במרחק של ארבעים שנה ויותר, להיזכר ולשחזר אותם דברים מיוחדים שיש בהם תועלת, כדי להכיר באמצעותם - ולו הכרה פורתא - את מהותו של הרב מפוניבז'.

גם במעלליו יתנכר נער

בעודנו ילד פעוט - הרב אמר לי שזוכר כי עדיין התהלך אז עם שערות ארוכות התרחש עמו המאורע הבא. סבתא שלו החזיקה בית-מזיגה וממנו התפרנסה. ע"פ החוק ברוסיה אסור היה בעת ההיא למכור "אלכוהול" מעל חוזק מסוים. אך דא עקא: את עיקר הפרנסה הרויחו יהודים מן המסחר הבלתי-חוקי באותם משקאות האסורים למכירה. תכופות באו פקחים מטעם הרשות ומדדו את אחוזי ה"אלכוהול" שנמהל במשקה הנמכר. העונשים לעובר על החוק היו כבדים, קנסות בסכומים גדולים, ובמקרים לא מעטים - אף מעצר וכליאה בבית-סוהר.

והנה פעם אחת נכנסו פקחים בהפתעה אל בית המזיגה של הסבתא. על הדלפק עמד בקבוק גדול שהכיל מספר ליטרים מן המשקה האסור. כל הנוכחים נשארו על עמדם כמאובנים. לא היתה להם שום אפשרות להסתיר את הדבר וארבה להם סכנה מוחשית. "הבנתי", הטעים הרב זצ"ל כשסיפר זאת, שקורה פה משהו חמור מאד, והגורם לכך הוא כנראה הבקבוק שעומד על הדלפק. מיד זחלתי אל הדלפק ודחפתי בכל כוחי את הבקבוק, שנפל על ריצפת האבן והתנפץ לרסיסים, ותכולתו נשפכה...

בצלו של ה"חפץ חיים" זצוק"ל

בימי חורפו למד הרב זצ"ל שנים אחדות בראדין והיה מקורב אל ה"חפץ חיים" רבי ישראל מאיר הכהן זצוק"ל. פעם אחת, סיפר לי, כשיצא מפתח בית המדרש, בא מולו הח"ח ואמר לו: "כהן בזמן הזה אסור לו לשתות יין ולהשתכר, מפני החשש שבמהרה יבנה בית המקדש, והוא בשכרותו יהיה פסול לעבודה. אם כן, אשאלכם, כיצד נדע אנחנו, שאיננו לומדים "קדשים", איך לעשות את העבודה? הלא כשיכורים ניחשב ולא נוכל להקריב?!"

באמירה זו ביקש הח"ח לזרזו שבתור כהן הנו מחויב ללמוד ולהיות בקי בדיני המקדש והקרבנות. וכאן הוסיף הרב זצ"ל וסח באזני: צעיר לימים הייתי, אך נועז וחריף בתלמודי. השבתי לח"ח: "יש בין שתי הדוגמאות נפקא-מינה רבתי! השיכור פשוט אינו מסוגל לעשות את העבודה, אבל אנחנו שלא למדנו נביט איך יעשה מר את העבודה, ונעשה גם אנחנו כמוהו!" אעפ"כ מיד פתחתי את דלת ביהמ"ד וחזרתי על עקבותי, ישבתי לאלתר ללמוד "קדשים".

והפטיר: "כל ימי מצטער אני על שכך עניתי ל"חפץ-חיים" - "ניט אזוי ענטפערט מען דעם חפץ חיים!"

ביום שמלאו ל"חפץ חיים" שבעים שנה, קרא לחדרו מנין אנשים - והרב זצ"ל היה בתוכם - ואמר להם שהיום חל יום הולדתו השבעים. לדעתו זה תאריך שראוי לברך בו ברכת "שהחיינו", אך מכיון שזה לא מוזכר בפוסקים, חבש לראשו כובע חדש וברך עליו. אח"כ אירח את הקרואים הללו לסעודת מצוה.

פעם בשיחה אינטימית סח לי הרב זצ"ל: "מי שלומד את ספר "שמירת הלשון" של ה"חפץ חיים", עלול לחשוב שהוא עצמו בודאי היה שתקן, "אַ שווייגער" ולא היא. מעידני ששהיתי פעם אצלו ביחידות מעת-לעת שלם ומחצה, ושוחחנו במשך פרק-זמן זה לפחות ח"י שעות, ולא פסיק פומיה מדיבורים..."

זוחלים בשלג "על ארבע" לשמוע דרשת הרב

מעשה שארע בעיירה "ווידז", מקום רבנותו הראשון של הרב. בעיירה זו התגוררו הרבה חסידים לצד מתנגדים. החסידים נמנו על דגלם של האדמו"רים מקוידנוב וקוברין. מנהגו של הרב היה לדרוש ברבים בלילי שבתות. בחורף, כאשר השבת נכנסת אחה"צ בסביבות השעה ארבע, וסעודת השבת מסתיימת בסביבות שש שבע, והרבה אור בבתים לא היה, פנה רוב הציבור לישון בשעה מוקדמת. אך כמה מסוגל אדם לישון? הנהיג, איפוא, הרב שיבואו לביהמ"ד העירוני באשמורת הבוקר בשעה שלוש כדי להקשיב לשיעור שהגיד בחומש עם רש"י. בית-המדרש היה מואר ומוסק וכל בני העיירה התאספו בו. מי שזכה אי-פעם לשמוע כשהרב מרצה שיעור בחומש עם רש"י, לרבות בימי זקנותו, ייטיב להבין מה משך אותם. הוא היה מסוגל לפרש במשך שעות שלמות שני פסוקים בודדים וכל דבריו היו מתוקים מדבש. היה לו פה מפיק מרגליות מאין כמותו. אין זה פלא שאף אחד בווידז לא החסיר מלבוא כדי לשמוע אותו.

והנה באחד מלילות שבת שרר כפור עז וירד שלג. הלך הרב לבית-המדרש והנה עולה באזניו רשרוש ואיוושה. מישהו מתגלגל בשלג. מיד חש אליו בחשבו שאי-מי מעד בלכתו ונפל. אולם לתדהמתו ראה לפניו את אחד מזקני העדה אשר מגלגל את עצמו בשלג ביודעין. עצר ושאל אותו: מה ארע למר, האם נפל? הסביר לו הזקן, כי היות שהוא בא בימים ואדם חלש, חושש היה פן יחליק בשלג ויפול. מאידך לא היה מסוגל לוותר על השיעור של הרב בפרשת השבוע. אי-לכך גלגל את עצמו על הארץ כל הדרך מביתו עד בית-המדרש!

"דאס קען נאָר אַ חסיד!" הפטיר הרב זצ"ל כשסיפר זאת.

בענין היחסים בין מתנגדים לחסידים סיפר לי פעם הרב זצ"ל את סיפור המעשה דלהלן: אחד מגדולי העשירים בעיר קייב, יהודי תלמיד חכם, היו לו בנים ובנות נשואים שהשתדכו עם משפחות מיוחסות ביותר, וכולם היו סמוכים על שולחנו.

האיש התגורר בארמון בו הותקנו שני חדרי אוכל נפרדים לבשר וחלב. משום כך נוצר המצב שחלק מן הבנים והחתנים כמעט ולא נפגשו. אלה אכלו את ארוחתם בחדר ה"בשרי" ואלה בחדר ה"חלבי" - איש כבחירתו. לימים ירד איש זה מנכסיו. הארוחות שהוגשו במעונו שוב לא היו כמו בעבר. לא אכלו בשר ולא חמאה וחלב, כי אם אוכל יבש מינימלי, פת במלח ומים במשורה. אמנם מרוב הרגל המשיכו אלה שסעדו לבם בעבר במאכלי חלב לאכול בחדר ה"חלבי" והאחרים ב"בשרי". יום אחד נכנס בעל הבית ואמר להם: "ילדי, הלא אין יותר בשר ולא חלב, בואו אם כן נסעד כולנו על שולחן אחד!"

הנמשל: אין היום חסידים כמו פעם ולא מתנגדים, הבה איפוא ונתקרב כולנו אהדדי, נתאחד סביב שולחן אחד!

מחאה מקורית נגד מחלל שבת

פעם פתח וסיפר לי: מעשה שהיה בעירו פוניבז' בחו"ל. יהודי של חול פתח את המספרה שלו בשבת. וזאת יש לדעת: יום השבת היה יום של פרנסה לספרים. כל הגויים הנכבדים, הקצינים והשרים, נהגו בקביעות להסתפר אז לכבוד יום ה"חגא" שלהם, יום ראשון. ממילא היה זה נסיון גדול. בעלי המספרות היו כמעט בכל מקום פורצי-הגדר הראשונים בחילול-שבת.

והנה בעת התפילה באו אל הרב זצ"ל והודיעו לו שפלוני הגלב פתח את מספרתו. מיד יצא הרב מביהכ"נ כשטליתו על כתפיו, חובש "צילינדר" לראשו, ונכנס אל תוך המספרה והתישב בה. כמובן שכל הלקוחות התפזרו בחפזון והמספרה התרוקנה. אולם הרב המשיך לשבת בפנים במשך שעות, כשהוא מנסה לשדל את הבעלים שלא יהין יותר לחלל את השבת. אפס כי כל דיבוריו נפלו על לב ערל ואזנים אטומות. הלה סרב להבטיח.

ויהי ביום ראשון בבוקר, קרא הרב לשמש של בית-הדין ומסר בידו את הפטיש שנשתמר אצלו מימות ר' איצל'ה פוניבז'ר זצ"ל, הרב הקודם, הוא הפטיש המיועד למקרא העדה אל בית-הכנסת. אף הורה לו שיגש אל בעל המספרה ויודיע לו, שהנה הוא הולך וה"פטיש" המפורסם בידו, ובמדה והוא אינו מבטיח מיד שלא יפתח יותר את חנותו בשבת, הרי הרב דמתא ציוה עליו להזעיק את כל הקהל שיבואו אחה"צ לביהכנ"ס, שם יגיד הרב את דברו. אולם גם אחרי אזהרה

זו - האיש לא נכנע! ואמנם התאספו כל יהודי העיר בביהכנ״ס לשמוע את דברי הרב, דברים חוצבי להבות אש, על הערך הנשגב של שבת קדשנו ועל עונשו של המחלל.

בלילה הגיע פורץ-הגדר אל בית הרב כשבפיו איום חד משמעי: אם הרב לא יפסיק ללחום נגדו, הוא פשוט ילך וימיר את דתו! וכה סיפר הרב: ״מיד הוצאתי מארנקי מאה ׳ליט׳ (מטבע נפוצה בליטא) ואמרתי לו: ״הנה השתתפותי בשכר הכומר שימיר את דתך״, ״דו קענסט זיך גיין שמד׳ן, אבער שמד מיר נישט אויס די גאנצע שטאָט״ (-״הנך יכול להשתמד כאוות נפשך, אבל, אל נא תעביר לשמד את כל העיר״).

גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך

אהבתו לתורה ולומדיה לא ידעה קץ וגבולות. שרוי היה בצער כל הימים על שאין באפשרותו לשבת וללמוד בלי הפוגה, להרביץ תורה לעדרים, אלא הנהו אנוס להתרוצץ בעולם נע-ונד כדי לגייס את המשאבים הכספיים לצורך הישיבה.

בשיחה מסוימת על צורת פעילותו במסעיו לחו״ל סח אלי במרירות: ״הלא אני נוסע בגפי. קורה, לכן, שאני בא למשל לשיקאגו, ומתרוצץ קודם-כל להודיע שהפוניבז׳ר רב יבוא בעוד שבוע, ומבקש שיארגנו לו מיפגש עם נדבנים. אח״כ אני נוסע לפילדלפיא לשם אותה מטרה ומארגן מיפגש שיתקיים מספר ימים מאוחר יותר, וכן הלאה בעיר שלישית ורביעית. לבסוף חוזר אני אל המיפגש בשיקאגו, ומלהיב את הקהל שיהיו מחזיקי תורה ויתרמו ביד פתוחה, אבל אין לי פנאי להישאר במקום לפחות ימים אחדים על-מנת ״לקטוף את הפירות״, מכיון שביום הבא כבר מחכה לי מיפגש במקום אחר. בינתיים מגיע לשיקאגו משולח של ישיבת סלובודקה, וכיוצא, וקוצר בלי טורח את היבול שהצמיחה הזריעה שלי...״

הלב שהחסיר פעימה

שאלתי פעם את הרב זצ״ל: מדוע הוא מבקש מן הנדיבים שלו רק תרומות עבור הקמת בנינים? וכי לא היה כדאי שיתרכז במשך שנה אחת לגיוס תורמים קבועים בעד האחזקה השוטפת של הישיבה? התקציב השנתי היה בעת ההיא:

מאה אלף דולר לשנה. אמרתי לו: אלמלי התמקד הרב במשימה יחידה זו, למצוא אלף תורמים קבועים בסך מאה דולר לשנה, או לחילופין מאה תורמים קבועים בסך אלף דולר לשנה, היה פותר אחת ולתמיד את שאלת התקציב של אחזקת הישיבה, ולאחר מכן יוכל להמשיך ולגייס תרומות עבור בנינים חדשים.

במענה על שאלתי התוודה הרב ואמר בגילוי לב: "דע לך שמטבעי הנני ביישן גדול, אינני מסוגל לבקש כסף מאנשים, וכשאני עולה במדרגות לבקר יהודי עשיר פועם לבי בחזקה, וכשאני מגיע סו"ס אל הדלת הייתי מעדיף בהחלט שלא יפתחו לי אותה... וכשהדלת נפתחת, והאיש מזמין אותי להיכנס לביתו, ואני צריך לשטוח בפניו את הבקשה שיואיל בטובו ל... האם הנכם סבורים שאחרי כל דפיקות הלב שלי אדבר עמו רק על מאה דולר? מכיון שהגעתי לאן שהגעתי מדבר אני כבר על יותר מזה, על סכומים רציניים, ותמורת הסכומים האלה אתה מוכרח להציע לו משהו... כה מתגלגל הענין עד שמדברים על פרויקט רציני ובשפה אחרת".

ואכן הכרתי תורמים גדולים של הישיבה, כדוגמת מר זיגפריד בנדהיים, שסיפר לי בעצמו כי הרב זצ"ל אף פעם לא ביקש ממנו כסף. הוא דיבר עם הנדיבים על חשיבות התורה והסביר להם את ערכה, ואת התפקיד שישיבת פוניבז' ממלאת בענין זה, עד שהם הציעו לו מעצמם את התרומה...

ה"עיסקא" המובחרת ביותר

שוב שאלתי פעם מפיו: מה היתר יש ללוות כסף ב"עיסקא", לצורך החזקה שוטפת של הישיבה? איזו מין "עיסקא" זו, הלא בכסף זה קונים אוכל עבור התלמידים והוא נאכל וכלה לגמרי?

במענהו שאל הרב תחילה שאסביר לו מה נקראת עיסקא טובה? כמה אחוזים מרויחים בדרך כלל, כדי שזו תיקרא לדעתי בשם "עיסקא" ומותר יהיה ללוות כסף על סמך זה? עניתי לו מה שעניתי. חזר ושאל: "ואיזוהי "עיסקא" מצוינת שבלי שום ספק כדאי ומשתלם ללוות כסף בגינה? גם על כך עניתי כפי הערכתי. הפטיר אחרי הרב זצ"ל: "ובכן, אשאלכם, אם "עיסקא" שמרויחים בה 20-30 אחוז היא "עיסקא" טובה, ושל 40-50 אחוז "עיסקא" מצוינת, מי הוא זה שיודע להעריך שווי "עיסקא" של מאות בחורים הלומדים אלפי דפים גמרא, מכח

ההשקעה שמשקיעים בהם כשהוצאנו כסף עבור אוכל? הלא זוהי "עיסקא" אשר מניבה **אלפי אלפים אחוזים** רווח שלא יסולא בפז?!"

"אשראי" בלתי מוגבל

יום אחד נלוויתי אליו כשיצא לסייר בבניני הנציבים שעמדו בשלבי הקמה ברחוב "חזון איש". כשחזרנו משם לעבר גבעת הישיבה הרהבתי עוז ושאלתי: "ילמדנו רבינו עד כמה מותר להרחיק לכת בצבירת חובות, היכן הוא הגבול, הלא החובות הכספיים של הישיבה מרקיעים שחקים?!"

והנה עברנו אז בדיוק על פני ככר "זכרון-מאיר" אשר למרגלות הישיבה סמוך לקיוסק של ה' שוורץ. פנה אלי הרב ושאל: "יאמר נא, כמה שווה התכולה של כל הקיוסק הזה?" עניתי שע"פ הערכתי השווי מסתכם בכך וכך. "וכמה נותנים קרדיט (אשראי) ליהודי כמו ה' שוורץ?" עניתי: "נניח מאה לירות נוספים מעל סכום השווי שהזכרתי". המשכנו דרך רח' "אור החיים" ועברנו ע"י המכולת של ר' לייבוש פרייא ע"ה. כאן עצר הרב זצ"ל שוב ושאל: "מה שווי הסחורה של המכולת הזאת, ומה גודל האשראי שנותנים למר פרייא?" עניתי: "אולי עוד חמש מאות לירות". ברגע זה הוא פנה אלי בחיוך רחב: "האם אזניכם שומעות מה שהוצאתם מפיכם? הלא הסברתם לי שהאשראי ניתן לפי שווי הנכס והמלאי שיש לכל אחד, פירוש הדבר, שהרכוש מגביל את האשראי! ואנכי מאומה לי... אין לי שום כיסוי... ממילא אינני מוגבל... ומלווים לי בלי שום חשבון... זה הסוד..."

אכן, הייתי קורא להסבר כזה "שיעור בכלכלה נכונה..." אך האמת שזה היה "שיעור בבטחון ואמונה..."

נר מצוה ותורה אור

פעם בשיחה פתח הרב זצ"ל וסיפר, כי באחד המסעות שערך בעולם הגדול, ניגש אליו יהודי חסיד ושאל: "מפני מה צריך מר להקים ישיבה כל-כך גדולה ולהיות נע-ונד?! הלא גם בשנים עברו למדו תורה בישראל, מבלי שיחזיקו ישיבות גדולות, אלא בכל עיר ועיירה למדו הבחורים בבתי-מדרש ובשטיבל'ך, גם היו חבורות של בעלי בתים, חברות ש"ס ומשניות, וכיוצא - בשביל מה דוקא ישיבה גדולה עם הוצאות ענקיות שאין מי שישא בהן?!"

"עניתי לו" המשיך "בהסבר הבא. כתוב: "כי נר מצוה ותורה אור". ויש לרמוז שמדובר פה על שתי תקופות: התקופה שדיברת עליה, היא התקופה של "נר מצוה", נר התורה דלק בכל בית יהודי, בכל עיר ועיירה, והיו הכל מתחממים סביבו ונאותים לאורו. הכל לומדים ועוסקים בתורה ובמצוות. אך לרגל החורבן הגדול של תקופתנו, אחרי אבדן שליש מעמנו בשואה האיומה - השליש המובחר והמפואר שבעם - כבה הנר היהודי, והתקופה של "נר מצוה" באה אל קיצה. כעת הגיע תור התקופה השניה - התקופה של "ותורה אור". בכדי לקומם מחדש את עם ישראל חייבים אנחנו לבנות "תחנות כח חשמליים" - כלשונו: "אלעקטרישע סטאנציעס" - ולהפיץ את אור התורה למרחקים. שומה עלינו להאיר את העולם בלומדי תורה מרובים, ולספק להם את כל הצטרכותם בכבוד וברחבות, בכדי שיוכלו לצמוח מקרבם דורות חדשים של תלמידי חכמים מובהקים, גדולי תורה וגאונים, שילכו לקבל פני משיח צדקנו במהרה בימינו.

כשסיים הרב זצ"ל אמרתי לפניו: בהורמנא דמר ארשה לי להמשיך לפי תיאורו, את מה שיש להוסיף בהקשר עם מצבנו הנוכחי. דהיינו: ב"תחנת הכח" גופה לא רואים שום נצנוץ אור, שומעים רק רעש של מכונות וגנרטורים, רואים פועלים מפוייחים אשר עמלים קשות ומזיעים, ואין רואים עליהם שום סימן של אור. אבל כשמגיעים למקומות רחוקים מן התחנה, אך נוגעים ב"מתג" והנה אור גדול זורח ומאיר לנו - מהיכן הוא מגיע? הוי אומר: יש חוטים דקים, סמויים, המעבירים את זרם החשמל ומביאים אותו הרחק הרחק מאותה תחנה מפויחת, והוא המאיר את כל המקומות. הנמשל: גם אנחנו בישיבה משחירים ("מ'ווערט פער שווארצט") מנשיאה בעול היום-יומי, אנחנו לא מרגישים באור הגדול הזורח סביבנו. רק האנשים השרויים במרחקים רואים אותו ומתחממים מכוחו, והם תמהים ושואלים: מאין כל זה מגיע? ומשיבים: או! בפוניבז' יש אַ "עלעקטרישע סטאנציע", וזה מספק אורה לכל העולם!

כשסיימתי נשק לי הרב זצ"ל בחום, ויאמר: "גוט, גוט, היטבת לתאר..."

בחירוף נפש להצלת מקום תורה

בחודש אייר שנת תשט"ו נפטר בפתאומיות הגאון רבי נח שמעונוביץ זצ"ל, ראש ישיבת "כנסת חזקיהו" בכפר חסידים, בעודנו בעצם פריחתו (בן מ"ה שנה). באופן בלתי צפוי נותרה הישיבה כספינה המיטרפת בלב ים שאבדה את קברניטה. באו

בני המשפחה לשאול בעצתו של הרב זצ"ל כדת מה לעשות על-מנת שהישיבה תמשיך להתקיים. עמד והציע להם שככלות ה"שבעה" יערך הספד רבתי בבית הכנסת הגדול בחיפה. אף הבטיח מצדו שיבוא ג"כ בעצמו להספיד ולעורר את הציבור שיושיטו עזרה ולא יניחו להיכל התורה שיתמוטט חלילה.

אולם כשקרב המועד של ההספד לקה הרב בהצטננות, אשר התפתחה כדי דלקת ריאות קלה, והרופאים לא הרשוהו אפילו לרדת מן המטה, כל שכן לנסוע לחיפה. סרב הרב לציית להוראתם, ויאמר: "כאשר הקברניט של הספינה עזב אותה, והיא מיטרפת בין גלי ים סוערים, אזי כל מי שיש בידו מחויב להציל אותה אני מוכרח לנסוע". ביקשה אז הרבנית ע"ה מהמשגיח מהר"י לוונשטיין זצ"ל ומראשי הישיבה שיבואו לשכנע את הרב כי זו שאלה של פיקוח נפש ואסור לו לנסוע. אולם הוא לא הסכים בשום אופן לוותר על כך.

הייתי נוכח ג"כ באותו מעמד ועל דעת כולם הוחלט שאני אתלווה אליו בנסיעה זו ע"מ לשמור על בריאותו ולדאוג לכך שלא יתאמץ מדי. לקחתי איפוא כל מה שהיה נחוץ ובכלל זה ביגוד מושלם להחלפה ויצאנו לדרך. תוך כדי נסיעה התווכחנו כמה זמן הוא ינאם. הרב אמר, כי לרגל מצב בריאותו הוא יצטמצם כדי נאום של שעה אחת בלבד! הגבתי מיד, שהדבר לא בא בחשבון, וזה גובל עם סכנת נפשות. הרב נוטל תרופות וחייב לשתות הרבה. המקסימום שביכלתו לנאום הוא רבע שעה ולא יותר! הויכוח בינינו התנהל עד למבואות חיפה, הוא בשלו ואני בשלי, לבסוף התפשרנו למחצית השעה. אמרתי לו שאני שלוחם של הרבנית, המשגיח, וראשי הישיבה. אין ביכלתי למעול בשליחותי, והנני מחויב לדאוג לכך, שההספד לא יזיק לבריאותו. לזאת כשנבוא לביהכ"נ הגדול אתיישב בשורה הראשונה מולו, וכאשר יחלפו עשרים דקות מתחילת נאומו, ארמוז לו באיתותים שהזמן הקצוב מתקרב לסיומו.

משהגענו לחיפה התקיימה שם אספה של בני המשפחה, יחד עם ר"מי הישיבה, במטרה לטכס עצה איך יש לפעול. כמדומה שזה התרחש בדירתו של ר' שלמה מישקובסקי ע"ה גיסו של המנוח. הרב זצ"ל פתח בדברי חיזוק ועידוד. בין השאר הזכיר את דברי חז"ל (ביצה ט"ז ע"ב) בנוגע לצרכי שבת, שהקב"ה אומר לישראל "לוו עלי והאמינו בי - ואני פורע". דהיינו, שמותר ללוות להוצאות שבת, והקב"ה מבטיח שהוא ישלם ויסלק החובות. אף הסתייע בהוכחות כי עאכו"כ שהכלל הזה תקף בנוגע ללימוד התורה: "לוו עלי - ואני פורע". גם הביא ראיה מ...עצמו. אמש שלחתי את מזכיר הישיבה אל הבנק להביא פנקסי-צ'קים ריקים וסרבו

לתת לו. "כל הצ'קים של פוניבז' חוזרים" אמרו. אז דיברתי אל לבי ואמרתי: כל זמן שהלוו לי, הייתי חייב ללוות, בהתאם לצווי "לוו עלי!" עכשיו שאינם מוכנים אפילו לצייד אותי בצ'קים הריני רגוע לחלוטין... את המוטל עלי עשיתי עד עכשיו, כעת הגיע תור עשירו של עולם לקיים את הבטחתו שלו: "ואני פורע..."

לאחר מכן פנה הרב זצ"ל לנוח קמעא, סעד לבו בארוחה קלה, ופנינו אל מקום העצרת בביהכנ"ס החיפאי הגדול. הוא היה אמור להספיד אחרון. קהל עצום המתין עליו. כדרכו בקודש הלהיב את הציבור במשא חוצב-להבות עם בכיות נוראות על האבידה הגדולה לישיבת "כנסת חזקיהו" ולכלל ישראל. אף זרז את שומעיו לבוא לעזרת ד' בגבורים ולסייע לפטרוני הישיבה לחלץ אותה מן המשבר הנורא שפקד אותה.

הבנתי לפי מצב הדברים, שאם אחכה בשקט עד קרוב לחצי שעה, ורק אז אתחיל לאותת - לא אצליח במשימתי. לכן מיד כשחלפו שמונה דקות התחלתי להצביע מול עיני הרב זצ"ל על שעוני, וככה עשיתי מדי שניות אחדות, ובתחבולה זו הצלחתי לגרום שיסיים את דבריו כעבור 18 דקות בלבד!

הוא זצ"ל היה מותש מאד ורטוב מזיעה עד לשד עצמותיו מרוב התאמצות. גם ה"פראק" שלו התרטב כולו. נס היה שלקחתי עמדי קומפלט שלם של בגדיו. לא היה בביהכ"נ מקום היכן שיחליף את הבגדים. מאידך לא היה שייך לצאת כמות שהוא אל הרחוב הצונן מפני הסכנה לבריאותו. איכשהו מצאתי בבנין ביהכ"נ מחסן של ריהוט ישן ונכנסנו לתוכו. כאן החליף הרב זצ"ל את מלבושיו כשכולו רועד מקור וצמרמורת. הגשתי לו שתיה חמה ולאט לאט שבה אליו רוחו. בהיכל ביהכ"נ המתינו עליו עם תפילת ערבית עד שנכנס פנימה ומיד אחרי התפילה יצאנו לדרך בחזרה הביתה.

נס גלוי התרחש אז שבעז"ה המבצע כולו לא הזיק לבריאותו בבחינת "שלוחי מצוה אינם ניזוקין".

הרב זצ"ל ב"ירחי כלה"

התקופה של "ירחי כלה" בפוניבז', אחת בשנה, היתה מוקד חיותו של הרב זצ"ל בכל ימות השנה. הוא קרן כולו מרוב אושר בימים הללו. בעיני רוחו חזה את עשרים וארבעה אלף תלמידי התנא רבי עקיבא מתכנסים בבני-ברק ללמוד תורה

מפי רבם. ואגב: גם באופן כללי, בכל פעם שהזכיר את התנא רבי עקיבא, היה מתרגש ומתלהב. ראו בעליל כאילו יש בו ניצוץ מנשמת רבי עקיבא.

נהירנא, פעם אחת כשעלינו להשתטח על קברו של רבי עקיבא ב"הר השקדים" בטבריה, רץ הרב זצ"ל לעבר ה"ציון" בידים פרושות, מבלי להתקרב מדי, ויקרא בהתרגשות: "אשריך ר' עקיבא... אשריך..." גם בכל שיח תורה, בכל הזדמנות שהזכיר את רבי עקיבא גאו רגשותיו עד אין שיעור.

פעם בשיחה הסביר את מאמר חז"ל: "כשהוציאו את ר' עקיבא להריגה וסרקו את בשרו במסרקות של ברזל, שאלו אותו תלמידיו, רבינו עד כאן?" דהיינו, עד היכן מגעת החובה של מסירות נפש על קידוש השם? ובמתק לשונו הרחיב את הביאור ואמר: בואו ונתאר לעצמנו, אנחנו אם היינו רואים שמוציאים את רבינו להריגה במיתה משונה, סורקים את בשרו, מה היינו עושים? מן הסתם היינו תולשים שערות ראשינו, צועקים ובוכים, אוי מה היה לנו? אבל גדולי תלמידיו של רבי עקיבא לא עשו כן, אלא הם שאלוהו כאילו בקור-רוח: "רבינו, עד כאן?" לתלוש את שער הראש, לצעוק ולבכות, יהיה להם פנאי גם מאוחר יותר. אבל כרגע שהרבי עודנו בחיים, יש לנצל כל דקה וללמוד מפיו עוד הלכה, עוד סעיף קטן, רבינו עד היכן החובה של קידוש השם? ננצל את הרגע שנותר ללימוד נוסף מפי הרבי. ועל כך קיבלו את התשובה: "כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, בכל נפשך, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?" - זו היתה גדולתם של תלמידי רבי עקיבא!

ונשוב אל "ירחי כלה". מי אינו זוכר את שיעורו של הרב זצ"ל מדי לילה, כשהוא עומד בהיכל הישיבה לפני ארון-הקודש, וסביבו מאות בעלי-בתים, פועלים ופקידים, המתפרצים לתוך דבריו בריתחא דאורייתא ושואלים, מקשים קושיות, שוטחים פירכות, והרב קורן מאושר ועונה להם "דבר דבור על אופניו". או השיעור בכל בוקר אחרי התפילה, כשהרב זצ"ל ניצב על עמדו, עטור בטלית ותפילין, ומשמיע את שיעורו ב"אורחות חיים" להרא"ש, ומשלב בו דברי תורה ומוסר משלו כיד ד' הטובה עליו.

ומי מסוגל לשכוח את השעות הנעימות בערבים, אחרי תפילת ערבית, כשהוא סחוט ומותש ממסירת השיעור היומי, ותלמידי "ירחי כלה" מוזמנים לשתות תה עם הרב זצ"ל בחדר האורחים הגדול שבמעונו. בשעה זו משמיעים באזניו

את ההקלטה של שיעורו שחרית ב"אורחות חיים" והרב מלווה בתנועות-ידיו את הדברים שהוא שומע כעת מפי עצמו ומוסיף הסברים. כיוצא בהם סעודות השבת ו"מלוה מלכה" שנערכו בצוותא עם הרב זצ"ל, בלווי דברי תורה וזמירות ותשבחות שהושרו ע"י מקהלות חסידים מבין משתתפי "ירחי כלה" ובראשם המלחין הגוראי ר' יעקב תלמוד ז"ל. ולאחרונה נקודת השיא, היא מסיבת "מלוה מלכה" הנערכת לרגל סיום כל מחזור שנתי של "ירחי כלה", בהשתתפות התלמידים וראשי הישיבה עם אורחים חשובים.

חוויה מיוחדת היתה בעת שהשמיע את משא הסיום שלו. בכל פעם מחדש הזכיר את דרשת חז"ל על הפסוק "סכות לראשי ביום נשק", שנאמר על היום בו נפרדו התלמידים לבתיהם והיו מתנשקים איש את רעהו. כל שנה היה בפיו הדגש שונה וטרי על אותו פסוק. בכל שנה ושנה יצאתי מוקסם כולי מפירושו החדש והמחודש של הרב זצ"ל. אשרי אוזן ששמעה אותו - אשרי עין ראתה כל אלה!

פרק שלושים וששה

אציל המדות

בעין טובה

ממשרד ישיבת פוניבז׳ בארה״ב הודיעו לנו שעומד להגיע ארצה יהודי עשיר, אשר זה כמה הם משתדלים לרכוש את לבו שיתמוך בישיבה, וכבר קיבלו ממנו הבטחה שבנסיעתו הקרובה לא״י יבקר בהיכליה. במדה ויווכח אישית ממראה עיניו, שאכן המציאות תואמת לסיפורים שבפיהם, בכוונתו לתרום סכום נכבד מאד לטובת הישיבה. היה מדובר בעשרות אלפי דולרים, ובימים ההם, לפני יותר מחמישים שנה, זה נחשב להון רב.

והנה סו״ס הגיע אותו יהודי. קיבלנו אותו בכבוד הראוי וסיירנו עמו בבניני הישיבה הקיימים. גם הראינו לו את הבנינים שעמדו באמצע בנייתם. הוא התרשם עמוקות מכל מה שראה במו עיניו והיה נרגש למדי. בתום הסיור עלינו עמו לדירת הרב זצ״ל, אשר הקביל את פניו בחביבות רבה, והתפתחה ביניהם שיחה ידידותית. בתוך חילופי הדברים שאל אותו הרב מהיכן הגיעו הוריו לאמריקה? סיפר האיש שמוצאם מחבל ליטא, וזכור לו ששמע פעם מאביו כי בצעירותו למד בישיבה קדושה. נדמה לו שהאב הזכיר את השם ״ישיבת זאבוטקה״. שאלו הרב אולי הכוונה לישיבת ״סלובודקה״? והאיש ריענן את זכרונותיו: ״אכן, באמת זכור לי שאבא אמר סלובודקה!״ לשאלתו, האם קיימת האידנא ישיבת סלובודקה? השיבו הרב זצ״ל בחיוב: ״פה בבני ברק, לא הרחק מכאן, שוכנת ישיבה זו, ישיבת סלובודקה״. עכשיו שאל האורח בתמימות: ״אם קיימת עדיין אותה ישיבה שבה למד אבא, אולי כדאי שאתן לה את תרומתי?״ והרב זצ״ל השיבו מיניה וביה: ״בודאי, תקיימו בזה ג״כ מצות כיבוד אב, מצוה רבה היא לתמוך באותה ישיבה בה למד אביכם...״

ואלי פנה הרב בנשימה אחת: "ר' יהושע, הואילו נא להביא את האורח לישיבת סלובודקה, הביאו אותו אל ראש הישיבה רבי מרדכי שולמן..."

עשיתי כמצוות הרב והסעתי אותו לישיבת סלובודקה אשר במרומי "גבעת רוקח". פגשתי שמה במשרד את המשגיח הגה"צ ר' משה טוקצינסקי זצ"ל ומסרתי לו דברים כהווייתן. חזרתי לפוניבז' ולבי כבד עלי. אנחנו שרויים במצב קטסטרופאלי עם חובות אינסופיים וצ'קים חוזרים, אנו קרובים לפשיטת רגל ממש, והנה מגיע יהודי שהשקיעו בו בארה"ב עבודה של חדשים שלמים - והרב שולח אותו עם כספו לישיבת סלובודקה?! מיהרתי להיכנס אל הרב זצ"ל, והוא מיד קרא מעל פני את מה שמתחולל בלבי, אמר: "ר' יהושע! הנכם סבורים שאנו 'בנים יחידים' אצל הקב"ה? לא כן, ישנן ישיבות נוספות הזקוקות לעזרה כספית, ואני עשיתי את מה שלבי אומר לי שעלי לעשות!"

יודע צדיק נפש שואלי עצתו

בתל אביב התגורר נדבן ידוע, ה' מאיר כוכב-זסלבסקי, שהיה בעל רכוש רב בנדל"ן, ובסוף ימיו חילק את כספו למוסדות התורה. עשרות בתי-כנסת ובתי מדרש נבנו ברחבי הארץ מתרומותיו. האיש הזה נהג להתייעץ עם הרב זצ"ל בכל הענינים והעסקים שלו, לרבות תרומותיו, למי כדאי לתרום ובשביל איזו מטרה. נלוויתי כמה פעמים אל הרב כשביקר במעונו שנמצא ברח' אלנבי פינת "ככר מוגרבי". בכל פגישה היה משוחח עם הרב על תרומותיו העתידיות, למי ובשביל מה, אך הרב זצ"ל אף פעם לא ביקש ממנו עבור פוניבז' מאומה.

עד שארע פעם אחת, שנפגשנו שנינו לבד, בלי הרב. סיפרתי לאיש על "בתי הנציבים" שאנו מקימים, כדי שישאר מקור הכנסה קבוע שיהיה קודש להחזקת הישיבה. הרעיון מאד מצא חן בעיניו. ויהי בביקור הבא שערכתי אצלו כבן-לויה של הרב, יצא הנדיב עמנו לרח' בן-יהודא והצביע בפנינו על בית דו-קומתי פינתי שהכיל גם חנויות, כשהוא שואל אותי האם זה יכול לענין את הישיבה? אמרתי לו שאני מעריך, כי הישיבה בודאי תהיה מוכנה גם להוסיף על הבית הקיים מספר קומות ככל שניתן להוסיף ע"פ החוק והוצאות הבניה תהיינה כולן על חשבונה והמיבנה כולו יהפוך ל"בית נציבים" גרנדיוזי בתוככי ת"א שישא את שמו של ה' כוכב-זסלבסקי ושכר הדירות שיתקבל יהיה קודש להחזקת הישיבה. מיד שאל האיש את דעת הרב על הצעה זו, ונענה על אתר בכעין הסכמה שזה "רעיון טוב",

לא יותר מזה. אבל במלים מפורשות הוא אף פעם לא שמע מהרב זצ"ל שמבקשו לתרום משהו בעד הישיבה.

בדרך חזרה שאלתי את הרב: מדוע לא אמר לו בפירוש שיתן? והסביר לי: "היהודי הזה רוחש לי אימון ושומע לעצותי רק כל זמן שרואה כי אין לי כל נגיעה עצמית לטובת פוניבז'. ואילו ברגע שאבקש מה עבור הישיבה שלי, הוא יחדל לגמרי לשאול אותי, ואז - מי יודע לאן ילך כספו כשלא ישאלני... בצורה הנוכחית זה הולך לפחות עבור דברים טובים..."

ואכן עד סוף ימיו של האיש לא קיבלה ישיבת פוניבז' ממנו אף אגורה אחת...

עומד בדיבורו

הנדבן החשוב ה' הנרי קרויזהאר הבטיח לממן בכספו הקמת בנין שלם עבור הפנימיה של "בתי אבות" ברח' רש"ר הירש. הרב זצ"ל הבטיח לו שהבית יקום במקום שהוא מתנוסס כיום ברחוב הנזכר. כאשר חזר הרב מארה"ב עם הבשורה על התרומה החשובה שהבטיח ה' קרויזהאר, ועל מקום הבנין, טענתי בפניו: היות שמחיר המגרשים בבני-ברק האמיר מאד לאחרונה, אולי לא כדאי בכלל לבזבז מגרש יקר כזה תמורת כמה עשרות אלפי דולרים? הרי אפשר בהחלט למצוא שטח חילופי, אשר אפילו יתאים יותר למטרה של "בתי אבות" ולא יהיה איכפת לנדבן אם הבנין שהוא תורם יוקם שמה. ישבנו עם האדריכל ומצאנו שאפשר להקים את הבנין ברח' רב סעדיה גאון, בין פנימיית "בית אבות" הראשונה ובין פנימיית "בית מאיר", שם משתרע מקום רחב-ידים שלא יתאים למטרה אחרת, ואילו לבנין המדובר הוא יתאים מאד. את המגרש ברחוב רש"ר הירש נשאיר בינתים פנוי למטרה חשובה אחרת.

הסכים הרב זצ"ל לעצם הרעיון, אך עם זאת אמר לי, שמכוון שהוא הבטיח לקרויזהאר את המקום השני, בקשתו שאני אדבר עמו על כך. קיבלתי עלי את המשימה ובינתיים התחילו כבר לתכנן את הבנין במקום החדש. אחרי שבועות מספר הגיע ה' קרויזהאר לטקס יריית אבן-הפינה. נפגשתי עמו והצגתי בפניו את תכניות הבניה. הראיתי לו את המקום הראשון ואת המקום החילופי. הסברתי לו שהמקום הזה מתאים לנו יותר מכמה סיבות. הרושם שלי היה כאילו הוא מוכן לקבל את ההצעה. ליתר תוקף יצאתי יחד עם הרב זצ"ל והנדבן אל האתר.

הראינו לו בפועל את שני המקומות. כאן קרא ה׳ קרויזהאר בחגיגיות: ״נשמע מה בפי הרב, אני אקבל כל מה שהרב יכריע...״ אמר לו הרב: אני אישית הבטחתי לכם את המקום ברח׳ רש״ר הירש, כעת עליכם להחליט מה שאתם מעדיפים...״ ברגע זה פנה ה׳ קרויזאהר אלי והגיב: ״נו! הלא הנך רואה בבירור שהרב חפץ כי הבנין יקום דוקא במקומו הראשון!״

מבחינת הכדאיות, היה בהחלט משתלם לישיבה לפצות את ה׳ קרויזאהר בסכום יותר גדול מכל תרומתו, על מנת שיוותר על הרעיון - אבל הרב לא היה מוכן לשנות כהוא-זה מדיבורו.

מוצא שפתיך תשמור

זכיתי לעקוב מקרוב אחרי הליכותיו של הרב זצ״ל ומנהגיו בהרבה נושאים. היו יכולים ללמוד מכל פעולה ותנועה או שיחת חולין שלו. זכיתי ג״כ לקבל הסברים וביאורים כל אימת שביקשתי לדעת ולהבין פשר מעשהו: ״תורה היא וללמוד אני צריך״. אף הוא היה קורא עלי: ״דער חסידישער נאָז, אלעס שמעקט ער...״ (כלומר: הנך מחונן בחוש ריח חסידי, המרגיש בכל).

בשורות הבאות אספר על אחד הדברים המיוחדים שהבחנתי אצלו וקשור בגודל צדקותו. במעקב ובתצפית שערכתי במרוצת שנים אחדות, שמתי לב, שביומא דדינא ראש השנה הרב זצ״ל סועד את סעודת יום-טוב לבדו. אחרי שהתחתן בזיוו״ש עם הרבנית ע״ה, חקרתי ודרשתי מפיה אחרי ר״ה, האם בשנה זו הרב סעד יחד עמה - והשיבה בשלילה. אזרתי אומץ ושאלתי את הרב בכבודו ובעצמו, היש מקור בהלכה להנהגה זו? הוא היה מופתע משאלתי, ואמר לי שאף אחד לא שאל אותו מעולם על כך, אלא מכיון ש״עינא פקיחא״ שלי כבר הבחינה בנוהג זה שלו, יפענח בפני את פשר הענין כהווייתו.

מעשה שהיה כך היה: בשנת תרפ״ט, בימי המשבר הגדול בבורסה האמריקאית, הידוע בשם ״דער וואָל-סטריט קראַך״, נוצר כתוצאה מכך משבר כלכלי עמוק בקנה-מידה עולמי. הרב זצ״ל שהה אז באמריקה, בבואו לגייס תמיכה ותרומות עבור מוסדותיו בפוניבז׳, אך לא היה שם עם מי לדבר. כולם התבוססו בבוץ הפיננסי הקשה וממילא לא תרמו.

בפוניבז׳ גופה שרר אז מחסור ועוני. המצב היה בכי-רע. בשעתו המציא הרב בלית ברירה ״מטבע״ משלו ושילם לכל הספקים עם ה״פתקאות״ הללו, שנועדו לשמש תחליף לזמן קצר, עד שיביא כסף מחוץ לארץ. ואמנם ה״הליך״ הזה של ה״מטבע״ פעל במשך תקופה ארוכה למדי. אך הנה הגיע יום בו שמעו הספקים כי הרב נתקל בקשיים לגייס כספים בחו״ל, ומיד חדלו לספק עבור הישיבה מצרכי אוכל תמורת ״פתקאות״. במקביל לא היה להרב זצ״ל עם מה לחזור הביתה - ולשוב בידים ריקות לא בא בחשבון.

במצב קשה זה נודע לו שבשיקאגו מתגורר גביר פלוני בעל מוניטין אשר לא נפגע כלל ממפולת הבורסה ב״וואל-סטריט״. חיפש הרב דרך להגיע אליו ולבקשו שיחלץ אותו מן המצוקה. הדבר ארע בימי הסליחות של שנת תרפ״ט. נסע הרב זצ״ל לשיקאגו, ומעשהו הראשון היה: לערוך ביקור אישי אצל הרב מרא דאתרא של אותו בית-כנסת בו התפלל היהודי העשיר. הוא ביקש מן הרב שיעזור לו להיפגש עם יהודי זה... אמר לו הרב והתנצל, שבצורה ישירה אין הוא מסוגל כלל לבצע את בקשתו, ״הבעלי-בתים שלי אינם אוהבים שהרב יתערב ויחווה להם דעה בעסקי תרומות״, אך מכל מקום יש לו עצה מסוימת איך להפגיש את שניהם. בליל ראש השנה עוברים כל בני הקהילה כבני מרון, אחרי תפילת ערבית, לברך ולהתברך מפי הרב בשנה טובה. ובכן, כדאי שהרב מפוניבז׳ יתארח בחג בצל קורתו, ויעמוד לצידו כשהציבור עובר לפניו. בהזדמנות זו יוכל ג״כ להציגו בפני אותו יהודי עשיר, ובהמשך יוכל הרב ליצור קשר ישיר עמו.

קיבל הרב זצ״ל את ההצעה ונשאר לראש השנה בשיקאגו. התאכסן אצל רב הקהילה, ובליל ראש השנה אחרי התפילה, כשהציבור עבר לפני הרב שיברכם, עמד והציג את הרב מפוניבז׳ בפני כל המתפללים וגם לפני אותו יהודי עשיר. ביני וביני התחיל הרב זצ״ל לדבר ולשוחח עמו, בכוונה ליצור ככה את הקשר מלב ללב, על מנת להשיג אצלו את התמיכה המיוחלת. אמנם תוך כדי דיבורים פנה היהודי העשיר אל הרב באמירה: ״אתם מוצאים חן בעיני... הנני מזמין אתכם אלי לסעודת החג, ונוכל להמשיך...״

על פי מראה האיש הבין הרב זצ״ל שזה לא המקום המתאים עבורו לסעודה בליל ראש השנה. אולם כדי שלא להביכו, התנצל ואמר לעשיר שהוא נוהג לאכול בראש השנה ביחידות, ומשום כך נבצר ממנו לקבל את הזמנתו. כמובן מאליו שהקשר עם היהודי הזה לא נמשך הלאה. הרב לא קיבל ממנו מאומה. אך מני אז

קרוב לארבעים שנה סעד בקביעות בליל ראש השנה לבדו, ביחידות, כדי לשמור מוצא פיו ולקיים מה שאמר לאותו גביר.

ומענין: שנים שלמות אחרי הסתלקות הרב זצ״ל, באחת מנסיעותי לאמריקה כדי להסתופף בצל רבינו מבאבוב זי״ע, פנה אלי רבי אברהם כהנמן (בן הרב זצ״ל) שאצטרף אליו בנסיעה לשיקאגו, כדי לבקר אצל נדיבי הלב משפחת קרול, בניו של ר׳ יצחק מאיר קורולניק ז״ל, שהייתי מיודד ביותר עמהם מימי ביקוריו בישיבה. הוא קיוה לקבל מהם בהשפעתי תרומה חשובה. אף אמר: ״כל זמן ששילמתי את החובות שאבא זצ״ל השאיר אחריו, השגתי כספים בנקל, כנראה אבא עזר לי מעלמא דקשוט לפרוע את חובותיו. לא כן עכשיו שאני צריך לגייס תמיכה בעד הצרכים השוטפים של הישיבה, המשימה נעשתה קשה מאד...״

על אֵם הדרך בשהותנו באוירון שוחחנו הרבה על אודות הרב זצ״ל. שאלתי את רבי אברהם אם זכור לו מפוניבז׳ שהרב סעד בראש השנה יחד עם בני הבית? תשובתו היתה, עד שנת תר״צ סעד אבא ז״ל ביחד עם כולנו, אולם מאותה שנה ואילך הפסיק וסעד ביחידות. שאלתיו אם ידועה לו סיבת הדבר והשיב בשלילה. סיפרתי לו את מה ששמעתי מפי הרב זצ״ל בענין זה והסיפור כולו היה חידוש בעיניו.

אגב: כשהגענו בשיקאגו אל המשרד של משפחת קרול, קיבלה את פנינו מנהלת המשרד, פקידה נכרית, ושמעתי שהיא מעבירה הוראה לטלפוניסטית: היות והרבנים הגיעו עכשיו, אל תעבירי שום שיחה טלפונית ל״בוס״ כל זמן שהם שוהים אצלו ולא להפריע. בהזדמנות זו סיפר לי רבי אברהם, שאותה פקידה עובדת עשרות שנים במשרד זה, והיה נהוג שהבעלים משאירים בידיה סכומי כסף קטנים שתחלק ל״משולחים״ לפי ראות עיניה - הכל בכדי לא להטריח את ה״בוס״. אולם כשהרב זצ״ל ביקר כאן פעם ראשונה, היא נכנסה אל בעל-הבית וסיפרה לו שהגיע בחוץ רב יהודי ומבקש להיכנס אליו. אמר לה ה״בוס״ שתתן לו תרומה כפי שהיא רגילה, אך היא הסבירה שלפי ראות עיניה אין זה רב רגיל. ״אז תני לו עשרים דולר!״ אמר ה״בוס״. אולם היא השיבה לעומתו: ״זה לא רב של עשרים דולר... הוא נראה כמו מוזס (משה רבינו)...״ מאז התחילה להירקם הידידות והקשר האמיץ בין הרב זצ״ל ומשפחת קרול. ואמנם ישבנו במשרד גם אנחנו שעות אחדות בשלוה מוחלטת, מבלי שיפריעו צלצולי טלפונים או מבקרים, ויצאנו עם תרומה הגונה בת חמישים אלף דולר ויותר.

רעא

קרבן ציבור

בהזדמנות מסוימת אמר לי הרב זצ"ל במרירות: "איך האָבּ זיך דאָך אינגאנצ'ן אוועק גענעב'ן פאר כלל ישראל! איך האב אוועק גענעבן "יושה קולער" און צוריק געקריגן "הרב כהנמן". [הלא מסרתי את עצמי כל-כולי למען כלל ישראל. מסרתי את יושה קולער (זה היה הכינוי שלו בנעוריו כשלמד בישיבה, והתפרסם כעילוי, על שם עיר מוצאו "קול") וקיבלתי בחזרה את "הרב כהנמן"].

אושרה של הישיבה

כשדיברו פעם על מקרה מסוים שהתרחש בישיבה פלונית, אמר לי: "מיין פריוואטער אומגליק איז דער גליק פון דער ישיבה, וואן מיינע טעכטער לעב'ן וואָלט'ן זיי דאָך געקליב'ן די ראשי הישיבה, אזוי קלייב איך זיי". תרגום: האסון הפרטי שלי, אשר שיכלתי את משפחתי בשואה, הוא סוד האושר של הישיבה. אלמלי היו בנותי בחיים, הלא הן היו בוחרות את ראשי הישיבה... היום אני בוחר אותם..."

המורשת הנצחית

הרב זצ"ל החזיק ברשותו מחברת קטנה, בה רשם אי-מי חלק מן השיעורים שהגיד בשעתו בפוניבז' אשר בליטא. הוא נצר אותה כבבת עינו. בדרך כלל היא היתה שמורה בכספת של הישיבה בבנק "לאומי" בתל-אביב. מדי פעם היה מבקש שיביאו לו אותה ומעיין בה. יום אחד נכנסתי לחדר-הספרים בדירתו, וראיתי שהרב עומד אצל שולחן הכתיבה ומדפדף במחברת הנזכרת, ופניו להבים. הוא לא הרגיש כלל בכניסתי והמשיך לעיין כשכולו נסער. קראתי מגוילי פניו את הסערה המתחוללת בנפשו על שנבצר ממנו, בנסיבות התקופה, להמשיך בהגדת שיעורים ולחדש את חידושיו הנפלאים.

לפתע הרים את ראשו והבחין בי, ובהשליכו מידיו את המחברת על השולחן, פנה אלי ואמר במרירות מאין כמותה: "איר זעהט! דאָס וועט בלייב'ן פון פוניבז'ער רב" (-זה כל מה שישאר מהרב דפוניבז').

ברגע זה הצטעקתי לעברו: "דאס וועט בלייבן פון פוניבז'ער רב? פון פוניבז'ער רב וועט בלייבן תורה ביים כלל ישראל!" (-וכי זה כל מה שישאר מהרב מפוניבז'? הלא מהרב דפוניבז' תישאר התורה בכלל ישראל!)

לשמע דברי התפשטה נהרה על פניו הטהורות, ונשקני בראשי, כאומר: החייתני!

יחסו האבהי הנפלא

זכיתי מצד הרב זצ״ל ליחס אבהי שופע חום נפשי כאילו הייתי בן-משפחה שלו. בכל הזדמנות שהיה זקוק לעזרתי נהג להיכנס אלי הביתה בכבודו ובעצמו. והיה משוחח אז עם הילדים אשר הכירם בשמותיהם בחביבות מאין כמותה. כן השתתף תמיד אישית בשמחותינו וליווה אותנו בדאגתו בזמנים של מחלת אחד מבני המשפחה, ההורים שלי, או הילדים, וכיוצא.

זכור לי שפעם במוצאי ״שבת חנוכה״, כשהיה צריך לנסוע ליעד מסוים, בא הרב זצ״ל אל מעוני ברח׳ ראב״ד על-מנת שאתלווה אליו. אפס כי בגלל שאצלנו ב״באבוב״ מאחרים לצאת מן השבת ע״פ שיטת רבינו תם, טרם הגעתי הביתה. התיישב, איפוא, ולקח בידו ספר בהמתינו עלי. כאשר נכנסתי ועשיתי ״הבדלה״, החזיקה אחת מבנותי את נר ה״הבדלה״, אולם הרב חשש פן תיכווה, והוא עצמו לקח מידה את הנר והחזיקו עד שסיימתי את ה״הבדלה״. לאחר מכן הוסיף לחכות בסבלנות ובענוה עד שהדלקתי נרות חנוכה וישב יחד אתנו בשירות ותשבחות. רק אחרי ככלות הכל יצאנו לדרכנו.

באחד הימים נפצעה בתנו מלכה תחי׳, אשר למדה בכיתה ב׳ ב״בית יעקב״ בזכרון-מאיר, משריטת חתול שנכנס אל הכיתה דרך החלון ופגע בה. הרב זצ״ל היה אז רתוק למיטתו עקב מחלה. אך כמעט בכל חצי שעה טילפן אלינו והתענין מה שלומה. אף דאג לכך שיזריקו לה מיד נסיוב חיסוני נגד כלבת. ולא עוד אלא ברגע שהיה מסוגל לרדת ממטת חוליו, מיד הגיע אלינו הביתה, כדי לראות במו עיניו איך מצבה והרגשתה.

והרי מאורע נוסף: בתנו יהודית תחי׳ נתקפה יום אחד בכאבי ״המעי העיוור״ (״אפנדציט״). נאלצנו באישון לילה לאשפזה בבית חולים והרופאים התכוונו לנתחה ללא דיחוי. לא ידעתי מה לעשות. צלצלתי אל הרב זצ״ל מאוחר בלילה והקיצותיו משנתו. מיד אמר לי שאסכים לנתח, ואיחל הצלחה ורפואה שלמה. מיד כשהאיר היום נחפזתי אל הישיבה ופגשתי את הרב זצ״ל בשעה שהוא פונה לתפילה בהיכל, בהיותו מעוטר בטלית ותפילין. אמרתי לו שהניתוח עבר ב״ה

בהצלחה. ברגע זה הבחנתי שהרב נראה עייף מאד ועיניו אדומות. נכנסתי לדירתו ושאלתי את הרבנית ע"ה מדוע הרב נראה כ"כ מותש. פתחה וסיפרה לי כי מיד כשסיימנו את השיחה הטלפונית מבית-החולים, התלבש הרב זצ"ל ועמד על רגליו עד הבוקר, כשהוא לומד ומתפלל. הרבנית שאלה: מדוע הרב אינו חוזר לישון? ותשובתו היתה: "הילדה של ר' יהושע בסכנה, איך יכול אני להירדם ולישון?"

בחוה"מ סוכות האחרון לחייו, שנת תשכ"ט, עליתי לבקרו עם בני הרב מיכאל משה נ"י שהיה אז ילד בן שנתיים. שמח בו הרב מאד, חיבקו בזרועותיו וישקהו, וישם את שתי ידיו על ראשו וברכו בברכת כהנים.

חדשיים לפני פטירתו של הרב, ביום ח' בתמוז, התארשה בתי הבכורה גיטה תחי' עם תלמיד הישיבה שלום אלימלך ראנד. אין לתאר את שמחת הרב זצ"ל בשמעו בשורה טובה זו. היה נראה כאילו הוא בעצמו מארש עכשיו את בתו או נכדתו.

לסיום הנושא אציין את מה שהרבנית ע"ה סיפרה לי, כי אחרי שהפסקתי את עבודתי בישיבה, הגיע מישהו אל הרב זצ"ל וניסה לספר עלי לשה"ר (יתכן שבמשך השנים אותו אדם נפגע שלא בכוונה ומצא עכשיו הזדמנות לדבר עלי) אולם הרב לא הגיד אף מלה, כי אם אחז את האיש וליווהו אל הדלת, פתח אותה ושילחו לנפשו, כשהוא פונה אל הרבנית ואומר: "בבית הזה לא ידברו סרה בר' יהושע..."

משגיב פלאים את הלימוד והלומדים

מעשה שארע באחד הערבים, כשהרב זצ"ל חיפש אחרי לצורך מסוים, ויבוא אל מעוני, אך לא מצא אותי. אשתי תחי' טיפלה אז בילדינו היקרים והם משום מה בכו כדרך התינוקות. היא שהתה עמהם לבדה בבית. שאל הרב היכן אני שרוי, והיא הסבירה לו, שכעת אני לומד בשיעור קבוע דבר יום ביומו. למחרת פגשני הרב ואמר לי: "מיט אזא אכזריות לערנט איר תורה? איר לאזט איר איבער מיט קליינע בעבאלעך, און העלפט איר גאר נישט צו?!" (-באכזריות כזו אתם לומדים תורה? משאירים את האשה לבד עם פעוטות, ולא עוזרים לה מאומה?!) והנה כשחלפו מאותו ערב שבועות אחדים, נערך מופע גדול של סיום הש"ס בבני ברק, במעלה רחוב יהודא הלוי, והרב זצ"ל היה בו הנואם המרכזי. בלשונו הציורית

תיאר בין-השאר באיזו "אכזריות" ומסי"נ יהודים לומדים תורה, וסיפר באריכות את כל המעשה, כמובן מבלי לנקוב שמות...

באותה הזדמנות פירש הרב זצ"ל באופן מקורי ביותר את נוסח ה"הדרן" שאומרים בסיום מסכתא: "הדרך עלן" - היופי שלך, ההדר של המסכתא, נסוך עלינו; והדרן עלך - והיופי וההדר שלנו יצוק עליך. והמשיך ואמר כהאי לישנא: מה פירוש ה"קומפלימנטים", המחמאות הללו, שאנו מחליפים עם דפי הגמרא? הלא ראיתם, רבותי, איך נראית גמרא אחרי שלמדו בה זמן אחד בישיבה, "אֵ בינטל שֶמות", צרור של "שֶמות" בעלמא, ואיך אנחנו עומדים בסיום ומחלקים לה "קומפלימנטים" ותשבחות כמו שעושים לבן משפחה לפני פרידה ממושכת. המשמעות היא: שהגמרא היא עצם חי, וכשנפרדים ממנה מתמלאים מיד בגעגועים וכיסופין, ושופכים תפילה שנזכה מהר לפגישה חוזרת בקרוב. אומרים: "לא תתנשי מינן ולא נתנשי מינך, לא בעלמא הדין ולא בעלמא דעתי". לא נשכח אותך, גמרא, ולא תשכחי אותנו לעולם. הקשר בינינו הוא קשר עולמי, נצחי, קשר שאינו נפסק לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. זה הוא היחס של איש יהודי ללימוד התורה, לגמרא, ההתיחסות היא כמו לבן-משפחה חי כשנפרדים ממנו...

פרק שלושים ושבעה

ועלהו לא יבול

התייחסותו של הרב זצ"ל לתופעות שונות בא"י וברחבי תבל

הייתי נוכח ערב הבחירות לכנסת השלישית, כאשר הגיעו אל הרב זצ"ל מנהיג אגו"י רבי יצחק מאיר לוין ז"ל, ור' משה חיים שפירא ז"ל מנהיג הפועהמ"ז, שניהם ידידי הרב, בבקשה שיואיל לעמוד בראש הרשימה של "החזית הדתית המאוחדת". הם ניסו להסביר, שהרב מקובל בכל החוגים, והתייצבותו בראש תביא הרבה קולות לרשימה ותאדיר כוחה של היהדות הדתית.

הקשיב הרב זצ"ל לדבריהם ולא הסכים. הם לחצו עליו מאד אך לא הצליחו לשכנעו. בסיום הפגישה עשה ר' משה שפירא נסיון אחרון: אולי בכל זאת? והרב השיבו: "אולי בכנסת השביעית אסכים להיבחר..." לשאלתו: מדוע בדיוק לכנסת השביעית? הסביר הרב: "מפני שאני חושש כי בקצב שהמדינה מתקדמת, אזי באותה עת כבר יגלחו בכפיה את הזקן ליהודים דתיים, ואהיה מעונין לקבל הסינות של חבר-כנסת כדי לשמור על הזקן שלי!"

במבט כזה השקיף אז הרב זצ"ל על הצפוי בהידרדרות הרוחנית של המדינה.

בסגנון דומה השיב הרב זצ"ל לפנייתו של רבי יעקב רוזנהיים זצ"ל, שעלה ארצה בשנת תשי"ב, כי יאות לעמוד בראש הרשימה האגודאית ל"כנסת". "אינני אמיד בשיעור מספיק לכך..." אמר "הרי כל היושב כיום ב"כנסת" מחויב כמעט בכל מושב ודיון לקרוע את בגדיו, למשמע דברי החירוף והגידוף, ודוקא קרעים שאינם מתאחין - מהיכן אקח כסף מספיק להתקין לי בגדים חדשים לעתים כה קרובות?!"

מאידך ידוע ומפורסם חזונו משנת תש"א (שהולך ומתגשם בימינו) שב"עין חרוד" עוד יקימו בית-כנסת ויתחילו להניח תפילין!

כהשלמה לכך אספר את העובדה דלהלן. לפני כחמישים שנה כאשר בנו את בנין ה"הסתדרות" בבני-ברק, עברתי יום אחד עם הרב זצ"ל ברח' רבי עקיבא, וישאלני: מה בונים כאן? נאנחתי: "זה בנין ההסתדרות..." אך הוא השיבני: " אתה נאנח - ואני שמח! הלא הם החריבו את ארץ ישראל, ועליהם לבנותה מחדש, עוד תראה שבבית הזה תיפתח ישיבה..."

וב"ה זכיתי כבר לראות את ניצני חזונו של הרב זצ"ל מבצבצים. חנות גדולה הושכרה בבנין זה לחברה המייצרת ריהוט לבתי-כנסת ומציגים בה דגמים של ארונות קודש ושאר אביזרים לפאר את מקדשי-מעט. גם יתר הקומות באותו בנין מושכרות למרכזיה פדגוגית של ה"חינוך העצמאי" וכיוצא. מכאן ועד להפוך את המקום לישיבה ממש המרחק לא היה רב - ואכן כבר נוסדו במקום בית מדרש וישיבה של תורה.

אם השמאל ואימינה

אחד הנהגים במוניות בני-ברק היה יהודי ממוצא ליטאי, ה' שור, אשר קיבל ע"פ רוב לבצע את הנסיעות של הרב זצ"ל. קרה לפעמים שהרב יצא לת"א ובדרך עדיין התלבט לאן לנסוע. הנהג היה שואל: "רבי, לאן נוסעים?" והרב השיב לעומתו שיסע ימינה: "פאָרט רעכטס!" פעם שאל נהג זה את הרב: מדוע הוא אומר לו תמיד לנסוע ימינה?! והשיבו: "ווייל לינקס פאָרט איר אליין", כלומר, בגלל ששמאלה אתם נוסעים מעצמכם, אנשי השמאל...

האיגרת בענין "מיהו יהודי"

ידועה ומפורסמת הפניה של בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון, אל "חכמי ישראל" בשאלה: "מיהו יהודי?" גם אל הרב זצ"ל הוא פנה. ביקש הרב ממני שאתיישב ליד מכונת הכתיבה והוא יכתיב לי את תשובתו לב"ג. קבענו לצורך זה את יום הששי, יום שלא הייתי בו עמוס כ"כ בעבודתי. הופעתי בדירתו מיד אחרי שסיים את ארוחת הבקר והתחלנו בכתיבה. הרב התמקד יותר בצד ההיסטורי והרגשי לקיומו של העם היהודי מאשר בצד ההלכתי. כל משפט שהכתיב לי, היה עובר

עליו שוב ושוב, מחק ותיקן. הדבר נמשך שעות ארוכות, ותקצר רוחי בקרבי, עד שהרהבתי להגיד לפניו: "הרי בן-גוריון לא למד מימיו רמב"ם, ואני משוכנע שהוא יעבור על התוכן ברפרוף מבלי לדייק בכל מלה ובכל אות..." אולם הרב לא השתכנע והמשיך לדייק, להגיה, לתקן ולשפר.

הענין נמשך עד קרוב להדלקת הנרות והפסקנו באמצע. ביום ראשון שוב לא היה לי פנאי להמשיך במלאכה זו והרב זצ"ל השלים את הכתיבה בעזרת מזכיר הישיבה הרב משה פרטמן.

אגב: שאלתי פעם את הרב, מדוע הוא מסרב להיפגש עם בן-גוריון, אחרי שהלה ניסה הרבה פעמים מיזמתו לארגן מיפגש כזה, לרבות בתקופה שהוא נפגש עם ה"חזון-איש" זצ"ל? תשובת הרב זצ"ל היתה: "איך האָב מורא", יש לי פחד להיפגש עמו, הוא אדם חריף וסמכותי מאד, ובאם אכשל חלילה בלשוני, עלולים לצמוח מזה תוצאות בלתי רצויות.

מתגובות הרב זצ"ל על מאורעות ברחבי תבל

במהלך נסיעותי כמלווה של הרב זצ"ל, הייתי מפעם לפעם פותח את הרדיו לשמוע "חדשות" מיוחדות. זכור לי שהיינו בדרכנו לאיזו פגישה חשובה, כאשר הרדיו שידר את נאומו המפורסם של מנהיג בריה"מ ה' חרושצ'וב בעצרת האו"ם, אשר במהלכו הוא שלף את נעלו מעל רגלו, והלם בחזקה על דוכן הנואמים, כדי להדגיש את נחישותו. היתה זו תקופת השיא של המלחמה הקרה בין בריה"מ לארה"ב. העולם כולו היה שרוי בפחד מפני הסכנה האטומית.

הרב זצ"ל ישב נרעש כולו מן המעשה הזה שהיה ללא תקדים. אמרתי לפניו: לפנים היו מושלים עריצים ששלטו שלטון יחיד באזרחי ארצם. על מה הם שלטו? על עיר, על מחוז, על מדינה קטנה, על מדינה יותר גדולה. אזי באו ההמונים וצעקו: לא יתכן כדבר הזה, שהשליטה תהיה בידי אדם אחד! התחילה אז ה"דמוקרטיזציה". השלטון נבחר ע"י העם. והנה היום אנחנו שרויים במאה העשרים, בשיא הדמוקרטיה, רוב המדינות מושפעות מן הדמוקרטיה הגדולה ביותר בעולם, הלא זו אמריקה, והנה למעשה רואים כי על כל העולם כולו שולטים שני גויים: האחד רוסי, והשני אמריקאי, אשר ביד כל אחד מהם המפתח לפצצת האטום, ומסוגלים להחריב עולם ומלואו. השאלה היא רק מי יקדים את מי?!

העיר הרב על דברי: עליך להוסיף - שני גויים **שיכורים** שולטים בעולם!

רחמנות או אכזריות

בימים שנערך בירושלים משפטו של הצורר אדולף אייכמן ימ״ש, היה הרב זצ״ל מזדעזע כל פעם מחדש, בשמעו את העדויות המצמררות של ניצולי השואה.

באותו פרק הייתי יום אחד בנסיעה עם הרב בתל-אביב, ברח׳ יהודא הלוי, כשפנינו מועדות לעבר יפו. ברדיו שידרו אז שידור ישיר מבית המשפט: עדותה של אם, שהרוצחים חטפו ממנה את חמשת ילדיה, והשליכו אותם אל משאית. היתה זו תקופה שחטפו בעיקר ילדים, והוציאו אותם להריגה. האמא רצה אל המשאית והתחננה בפני הקצין הגרמני שיחזיר לה את ילדיה. היא בכתה וצעקה עד שהקצין אמר לה: ״קחי לך אחד מהם!״ מיד ניגשה אל המשאית, אך כל חמשת ילדיה פשטו אליה את ידיהם שתצילם, היא נשארה נבוכה ולא ידעה באיזה מהם לבחור, ולבסוף היא לא לקחה אף אחד מהם.

בכינו שנינו. הדמעות עירפלו לי את הראיה. בתל-אביב טרם היו אז רמזורים ברחובות, וכאשר הגעתי לצומת יהודא הלוי-אלנבי נכנסתי בלי להבחין בין מכוניות נוסעות, ורק בנס לא התנגשתי באף אחת מהן. אח״כ אמר לי הרב: ״הנך חושב שזה היה גרמני טוב, אשר הסכים לתת לה ילד אחד מתוך רחמנות? לא ולא! זו היתה האכזריות בשיאה, לבקש מאם רחמניה שתעדיף להציל ילד אחד על אחיו, הוא היה רוצח אכזרי שפל!״

גיוס מלא לצבא השם

בשנת תשט״ז כשפרצה ״מלחמת סיני״ נתמניתי מטעם הצבא כאחראי האזורי להגנה אזרחית. הודעתי לרבינו שקיבלתי ידיעה מוסמכת כי הערב מתחילים במלחמה. הכנתי בישיבה את המקלט כדי שאפשר יהיה ללמוד בו, עם כל הציוד הנלווה כדרוש, ושאלתיו האם להודיע לראשי הישיבה והתלמידים שירדו אל המקלט. תשובתו היתה שהוא עצמו יודיע להם אחרי תפילת ערבית.

ויהי בערב כשסיימו בישיבה להתפלל עלה הרב זצ״ל אל הבימה, ופתח ואמר: מצינו בספר יהושע, כשנגלה אליו מלאך ד׳ ביריחו בדמות איש-צבא, וישאלהו

"הלנו אתה אם לצרינו?" - "ויאמר לא כי אני שר צבא השם, עתה באתי..." וחז"ל אומרים שהמלאך בא לתבוע אותו על ביטול תורה. לכאורה: כשהקב"ה רוצה לשלוח מלאך לתבוע את החטא של ביטול תורה, כלום לא מתאים יותר שהמלאך יופיע בדמות ראש ישיבה, כשהוא לובש איצטלא דרבנן, ולא בדמות שר צבא, במדים של גנרל? התירוץ הוא: בעת מלחמה, ראש הישיבה ממלא גם תפקיד של גנרל, הוא שר צבא, עליו רובצת האחריות של ביטול תורה ושל הנזק שנגרם כתוצאה מביטול זה גם מבחינה צבאית.

ובכן, תלמידים יקרים! אודיעכם כי פרצה בארץ מלחמה! מרגע זה ואילך הנכם מגוייסים לצבא השם! אחרי שתסעדו ארוחת ערב כל אחד מכם יקח את ה"סטנדר" שלו עם הגמרא, ותרדו בצורה מסודרת אל המקלט, ושם תמשיכו ללמוד בהתמדה. עליכם לדעת ולזכור, שבעת מלחמה - כל חייל המתרשל בתפקידו הנו בן-מות! תלמדו בשקידה, ברציפות, מבלי ליבטל מן התורה אף לרגע קט - והשי"ת יהיה בעזרנו, שאויבנו לא יוכלו להרע לנו, ונזכה בקרוב לגאולה השלמה.

וישבתם לבטח בארצכם

למחרת בבוקר הופיעו בשמי תל-אביב אוירונים מצריים. אחדים מתלמידי הישיבה עלו אל המרפסת כדי להסתכל ולראותם. נכנסתי אל הרב שישב וסעד לבו בארוחת הבוקר. שאלתי את פיו: "מילא הבחורים הללו שאינם יודעים מה זו מלחמה, לכן יעמדו ויביטו לעבר האוירונים בלי פחד, הם בטח חושבים שזורקים משם סוכריות... אבל אני הלא כן יודע את המשמעות, איך זה שגם אני לא מפחד?!"

והשיבני: התירוץ הוא שרבונו-של-עולם הבטיח לנו "וישבתם לבטח בארצכם". מכח אותה ברכת השם, מרגיש כל יהודי בארץ ישראל את עצמו בטוח, ואינו חושש.

כאשר יחמול איש על בנו

בנו של רבינו, רבי אברהם כהנמן, התגורר עשרות בשנים בארה"ב וניהל שם את משרד הישיבה. לפני קרוב לחמישים שנה נשך אותו כלב נגוע בכלבת ונשקפה לו

סכנת חיים. הדבר ארע ימים ספורים לפני ראש השנה והרב זצ"ל בדאגתו כי רבה החליט לצאת מיד לארה"ב כדי לשהות בקירבתו. יצאנו עמו אל נמל התעופה לוד בליל "זכור ברית" ערב ראש השנה. מלוויו היו ראשי הישיבה, המשגיח הרוחני, ואנשי הצוות. בינתיים הודיעו גם על איחור בן מספר שעות ביציאת המטוס.

בימים ההם בלוד עמדו הנוסעים בחוץ, תחת כיפת השמים, כשהם מחכים לאוירון, והמלווים עמדו מעליהם במרפסת שבקומה השניה. אפשר היה לקיים קשר דיבור בין המלווים והנוסעים. עמדנו, קבוצת המלווים, ועשינו חישוב שלפי המצב כמעט בלתי אפשרי להגיע לניו יורק לפני כניסת החג. דיברנו בינינו שמוכרחים להביא זאת לתשומת לבו של הרב ולהניאו מלנסוע. אולם אף אחד לא אזר אומץ לעשות את הדבר. לבסוף נפל הגורל עלי. התכופפתי מעל מעקה המרפסת והעברתי לו את דעתם של ראשי הישיבה. שקע הרב במחשבות לרגע קט והשיב בקול צלול: "ברור לי שאם הייתי צריך להמריא בעצם יום השבת, גם אז חייב הייתי לצאת..."

ואמנם הרב הגיע לאמריקה ממש ברגעים האחרונים לפני כניסת החג. הכינו עבורו מקום במלון סמוך לנמל התעופה. בעל המלון מחוסר ידיעה עשה לו "טובה" נוספת שהשאיר בחדרו את הטלוויזיה פתוח... בקושי רב מצא הרב זצ"ל "מנין" בסביבת שדה התעופה, והלך לשם לתפילה ולשמוע קול שופר, אך נבצר ממנו להגיע ולראות את בנו במשך יומיים.

הסיפור לערב יוהכ"פ

במשך קרוב לעשרים שנה, בכל פעם שהייתי עולה בערב יום הכיפורים אל בית הרב זצ"ל, כדי להתברך מפיו ב"גמר חתימה טובה", היה מספר לי בקביעות את הסיפור הבא.

מעשה שארע בעיירה אחת בליטא, שם נהוג היה שבערב יום כיפור אחרי תפילת שחרית, מלווים כל בני העיירה את המרא דאתרא לביתו, שם הגישו להם כיבוד, וכל הקהל יחדיו התפללו: יהי רצון, שאם נגזר עלינו ליהנות במשך השנה הקרובה משולחן אחרים, שיצאנו ידי חובה במה שנהנינו כעת משולחן אחרים - שולחנו של הרב.

שנה אחת אחרי פטירתו של הרב הקודם, כאשר נתמנה במקומו רב חדש, ראה רב זה בערב יום הכיפורים אחרי התפילה שכל בני העיירה מלווים אותו הביתה. עמד והשמיע באזניהם דברי תורה מענינא דיומא, הרעיף על ראשיהם ברכות ואיחולים לשנה טובה ומתוקה, ונפרד מעל פניהם. אך הנה להפתעתו ראה שהם ממשיכים ללכת אחריו. מכיון שלא ידע ממנהג המקום, הסתובב פעם נוספת וברכם, קיוה שיאפשרו לו להיכנס לביתו, אך למעשה ראה שהם ממשיכים אחריו עד שהגיעו לביתו.

כאן פנה אליו ראש הקהל בשאלה: האם הרב אינו יודע מנהג המקום? "איזה מנהג?" שאל הרב. סיפר לו הפרנס על ה"כיבוד" ועל ה"יהי רצון" שאומרים בצוותא. הסב הרב את פניו לעבר בני העיר, ויאמר: "השנה קיימתם את המנהג למהדרין, כי סבורים הייתם עד עכשיו, שכל אימת שרוצים ליהנות משולחן אחרים - מקבלים; אבל השנה לדידי תגידו את התפילה והתחינה בנוסח זה: "יהי רצון, שבאם נגזר עלינו שנבקש משולחן אחרים ולא יתנו לנו, שניפטר מהגזירה במה שרצינו ליהנות משולחנו של הרב ולא קיבלנו דבר..."

בכל פעם שסיפר לי הרב את הסיפור הזה היה צוחק במלוא הפה. אחר ביקש ממני לישב והגיש לפני "כיבוד", מזונות, ולגימת "לחיים", וברכני בשנה טובה. אחרת לגמרי היתה התנהלותו בשנה האחרונה לחייו. כשעליתי אל הרב זצ"ל, הוא קיבל אותי אצל הדלת, לא סיפר לי את הסיפור המסורתי ולא הגיש "כיבוד", רק עמד מולי ועיניו זולגות דמעות, ויברכני בשנה טובה.

זכר צדיק לברכה!

פרק שלושים ושמונה

הרב זצ"ל ויחסיו עם גדולי החסידות

האדמו"ר מבעלזא זצ"ל

הגעתי ארצה מיד אחרי הנישואין, והיה עלי להתייצב ב"לשכת הגיוס" לצורך בדיקות רפואיות, כנהוג לפני שמתגייסים לצבא. הדבר היה חדשים ספורים אחרי בואנו, אך זה עתה התחלתי לעבוד בישיבת פוניבז', והרב זצ"ל היה מאד מוטרד מן החשש שיגייסו אותי. גם בבית לא ידענו מנוח. עוד לא היתה לנו דירה משלנו (כזכור, את הדירה שקיבלתי בשיכון "נוה אחיעזר" מסרתי להורים), אשתי תחי' היתה בחודשי הריונה הראשונים, וכאן עומד בפתח הגיוס לצבא?

כ"ק האדמו"ר מבעלזא זצוק"ל

אמי ע"ה היתה מעריצה גדולה של אדמו"רי בעלזא. היא זכתה להיות פעם עם אמה בעיר-הקייט מריאנבד, כשביקרה בבית האדמו"ר ר' יששכר דוב זצ"ל, וראתה אצלו מופת גלוי. כעת הביעה את רצונה שנלך לאדמו"ר מהר"א מבעלזא זצ"ל להתברך מפיו. ואכן נסענו יחד עמה לתל-אביב. הגענו באמצע היום בשעה שלא הכניסו אנשים.

אבל הרבנית כשמעה מי אמנו, נצר מגזע תרשישים, ביקשה מאת הגבאי רבי שלום פויגל ע״ה שידאג לכך, שנוכל מיד להיכנס בקודש פנימה. ר׳ שלום כתב עבורי ״קוויטל״ אך את ענין הגיוס לא הזכיר. כשנכנסנו עם אמא קראו ע״פ הנהוג בבעלזא לעוד גברים אחדים שיכנסו. ר׳ שלום פויגל הקריא את ה״פתקא״ והאדמו״ר זצ״ל לקח ואחז את ידי בכף ידו הקדושה, והברכה הראשונה שברכני היתה: ״דו זאָלסט נישט דארפן גיין צו מיליטער״ (-שלא תצטרך לשרת בצבא).

הבנתי על-אתר שנושעתי.

כעבור ימים אחדים התייצבתי בלשכת הגיוס לבדיקות רפואיות וקיבלתי שחרור מן הצבא לצמיתות. אציין, כי ביום שהוזמנתי ללשכת הגיוס כדי לקבל את החלטת הועדה הרפואית, היה הרב זצ״ל נרגש מאד והמתין לשובי. כאשר באתי משם מצאתיו במשרד הישיבה יחד עם המשגיח הגרא״א דסלר זצ״ל. שניהם שאלוני בבת אחת: ״נו, מה?״ עניתי שקיבלתי שחרור. התענין הרב ושאל כיצד הצלחתי להשתחרר, ומכיון שטרם ידעתי אז את יחסו לאדמו״רי החסידות, הססתי איך להשיב ואמרתי בקיצור: קיבלתי ברכה מיהודי טוב (-״פון אַ גוטן ייד״). שאלני הרב לזהותו וסיפרתי שזה הרבי מבעלזא. ברגע זה תפס הרב בידו של הרב דסלר ובידי ויצאנו בריקוד של שמחה. וכה התבטא בחביבות: ״איי, דער בעלזער צדיק!״

האדמו״ר מבעלזא זצ״ל נהג לבוא לישיבת פוניבז׳ בכל שנה כדי לאפות את המצות לחג הפסח. באותם ימים הקמנו בישיבה תנור מיוחד לאפיית מצות, וכל גדולי ישראל, בהם: ה״חזון איש״ זצ״ל, האדמו״ר מבעלזא זצ״ל, והאדמו״ר מויזניץ זצ״ל, באו לאפות את מצותיהם בישיבה. בכל פעם שהרבי מבעלזא הגיע לפוניבז׳ קיבל הרב זצ״ל את פניו ביראת הכבוד. וגם הרבי מבעלזא מצדו כיבד מאד את הרב. בימי מחלתו של הרב, בשנת תשי״א (ראה לעיל עמ׳ קצ״ו), התפלל הרבי מבעלזא לרפואתו והיה יוצא מחדרו כמה פעמים ביום ושואל מה שלומו ומצבו.

כאשר נסתלק האדמו״ר מבעלזא זצ״ל לבית עולמו בקיץ שנת תשי״ז, לא רצה אף אחד לבשר לו את הבשורה הרעה. כך יצא, שבשעה שעמדנו לנסוע לירושלים אל ההלוויה, הרב עצמו טרם ידע. ראיתי שהזמן דוחק, ונכנסתי לביתו, התחלתי להסתובב אנה ואנה ולא ידעתי איך עלי לעשות. לבסוף לקחתי את מגבעתו

של הרב זצ"ל והגשתי לו. אמרתי לו שצריכים כבר לנסוע. הרב (שידע מאמש כי מצבו חמור) הבין מיד והפיל עצמו על הספה, והתייפח מרה: "אוי, אוי, דער בעלזער צדיק איז נישט דא! וואס וועט זיין מיט דער וועלט?!" (-הצדיק מבעלזא איננו! מה יהיה על עולמנו?).

בכל הדרך לירושלים התמוגג הרב זצ"ל בדמעות. במשך כל שעת ההלוויה עד סתימת הגולל, ובמשך שעות רבות לאחר מכן, סרב הרב להכניס בפיו מאומה. חזרנו לבני-ברק רק בשעות הלילה. עוד זכור לכולם ההספד שנערך בביהמ"ד דחסידי בעלזא בבני-ברק ככלות ה"שבעה". הרב זצ"ל היה המספיד הראשי. שום חסיד בעלזאי לא היה מסוגל לתאר את גדולתו של הרבי כפי שתיאר אותו הרב דפוניבז' זצ"ל: "שמואל הקטן נטל כל החמודות שבעולם והלך לו".

ה"בית ישראל" מגור זצ"ל

הערצה הדדית וידידות גלויה קיימו ביניהם הרב זצ"ל והאדמו"ר מגור בעל "בית ישראל" זצ"ל. הרב ניצל כל הזדמנות שביקר בירושלים כדי להיפגש עם ה"בית-ישראל", נוסף לפגישות השיגרתיות בישיבות "מועצת גדולי התורה", או בועידות וכנסים של "אגודת ישראל". נזדמן לי פעם להילוות אל הרב באחד מביקוריו אצל הרבי מגור.

כ"ק האדמו"ר מגור זצוק"ל (ה"בית ישראל")

הרב שהה אז בירושלים לצורך כמה סידורים, ואמר לי שהוא מתכונן להיכנס אל הרבי מגור, על מנת להתייעץ בנושא מסוים. כאשר הגענו אל הרחוב הסמוך לביהמ"ד דגור, כנראה שאי-מי ראה אותנו והודיע ל"בית ישראל" כי הרב מפוניבז' מגיע, שכן הוא הקדים אותנו ויצא לקראתנו וליווה את הרב אל מעונו. כשהגענו אל הפתח רציתי להישאר בחוץ. אולם ה"בית ישראל" אמר לי: "דו קענסט אריינקומען" (-

הנך רשאי להיכנס). בכניסתנו הורה הרבי למשמשיו שיביאו "כיבוד", והרב זצ"ל דיבר עמו בנושא המיוחד שלשמו בא, ושמע את חוות דעתו.

כשיצאנו אמר לי הרב זצ"ל בזו הלשון: "וועז ס'זאל זיין אַ חיוב אז מ'דארף האבן אַ חסידישן רבין, וואלט איך זיך אויסגעקליבן דעם גערער רבין, ער איז אַ קלוגער..." (-במדה והיה עלי חיוב לקבל מרות של אדמו"ר חסידי, הייתי בוחר ברבי מגור, הוא פיקח!)

שבועות אחדים לפני הסתלקות הרב זצ"ל, בעת ששכב על ערש דוי, הגיע ה"בית ישראל" לבקרו ולדרוש בשלומו. גם נכנס אז להיכל ישיבת פוניבז', והבחורים ניגשו לקבל שלום.

האדמו"ר מסטמאר זצ"ל

ידוע הדבר שהרב מפוניבז' לא דגל בשיטת סטמאר. אפס מעולם לא שמעתי מפי הרב זצ"ל, מהי דעתו והערכתו על הרבי ר' יואל'יש זצ"ל, עד שפעם אחת בשעות הערב המאוחרות יצאתי ללוותו אל חורשת הישיבה מול מלון "ווגשל".

כ"ק האדמו"ר מסטמר זצ"ל

באותו פרק נשלמו התכניות להקמת "בתי נציבים" בסביבה זו והרב הביע את חפצו לראות מקרוב את השטח ולעמוד על סידור הבנינים שייבנו כאן. זמן קצר לפני כן הושלמה בנייתו של ביהמ"ד הגדול בשיכון סטמאר ("קרית יואל") הגובל במגרש הנ"ל, וכאשר עברנו בחורשה עלה באזנינו קול תורה הבוקע

מבית המדרש. נעמד הרב כמרותק אל המקום וישאלני מה פשר הקול העולה. הסברתי שזה ביהמ״ד של חסידי סטמאר, וניצלתי את ההזדמנות לשאלו, האם נזדמן לו אי-פעם לפגוש את הרבי מסטמאר? השיבני הרב בשלילה והוסיף: ״הלא ידעתם שאני לא דוגל בשיטתו, וחוששני להיכנס בויכוחים עמו...״

כשנה לאחר שיחה זו, בתשכ״ד, שהיתי באמריקה בעניני מפעל ״אור החיים״. רציתי להישאר לשבת פ׳ שקלים שחל באותו שבוע אצל רבינו האדמו״ר מבאבוב זצ״ל, אולם לא אסתייעא מילתא מכיון שהרבי נסע לשבת זו לקנדה ואני נותרתי בניו-יורק. ביום הששי שחרית התקשרתי אל הרב מפוניבז׳ ששהה אז במיאמי-ביץ׳ והוא הזמינני להיות אורחו לשבת זו. עליתי מהר אל האוירון והגעתי בשעות אחה״צ למלונו של הרב, אשר הזמין עבורי חדר צמוד לחדרו, והיתה לנו שבת מאד מעניינת וגדושה חוויות. את תפילת היום התפללתי במחיצת האדמו״ר מקופיטשניץ זצ״ל שקרבני מאד.

והנה גם האדמו״ר מסטמאר שהה אז במיאמי. פניתי, איפוא, במוצאי ש״ק אל הרב בהצעה שינצל הזדמנות זו ויפגש פעם עם האדמו״ר מסטמאר. בראשונה הגיב: ״למה לי זאת? איננני רוצה להיכנס בויכוחים עמו...״ אך אני אמרתי לו, שהרבי מסטמאר הוא יהודי חכם, ואין לו ממה לחשוש, כדאי שיפגשנו. בסופו של דבר קיבלתי את הסכמתו והתקשרתי למשב״ק רבי יוסף אשכנזי ע״ה בענין זה. מועד הפגישה נקבע ליום שני בערב. אני עצמי לא יכולתי להישאר, מכיון שהטיסה שהזמנתי לא״י יוצאת ביום ראשון בערב, וזמני היה דחוק. בקושי הספקתי בשעות אחה״צ להשתתף בניו-יורק בהלווית הגאון רבי אברהם קלמנוביץ זצ״ל שנפטר באותה שבת במיאמי והביאו את ארונו לארה״ק.

אחרי חדשים מספר כשהרב זצ״ל חזר ארצה, שאלתיו, איך עברה הפגישה עם האדמו״ר מסטמאר? אמר לי שהוא באמת אסיר-תודה לי על שאירגנתי עבורו את הפגישה. שאלתיו, על מה היה מדובר? והשיבני: ״הלא הנכם מבינים שהוא רצה להעלות את השיחה על עניני ארץ ישראל (הציונות, המדינה, וכולי) אבל אני לא הנחתי למשכני!״ (-״איך האָב זיך נישט געלאָזט!״) ואולם אין ספק שהוא גברא רבה, אַ גדול ממש!

ה"אמרי חיים" מויזניץ זצ"ל

יחסי ידידות והערצה הדדית שררו בין הרב זצ"ל והאדמו"ר מויזניץ רבי חיים מאיר הגר זצ"ל בעל ה"אמרי חיים". הם נפגשו הרבה פעמים בהזדמנויות שונות מתוך ידידות ואהבה גלויה. הרבי מויזניץ זצ"ל אף התייעץ למכביר עם הרב זצ"ל בנוגע להקמתן של קרית ויזניץ והישיבה.

עם ה"אביר-יעקב" מסדיגורא זצ"ל וגיסו האדמו"ר מקופיטשניץ זצ"ל

ידידות עמוקה ומיוחדת נרקמה בין הרב זצ"ל והאדמו"רים לבית רוז"ין: מסדיגורא, סדיגורא-פשמישל, קופיטשניץ, טשורטקוב, זלוטפולי, ובוהוש. הם השתתפו בכל החגיגות של יריית אבן-הפינה וחנוכת-הבית בבנייני הישיבה ומוסדותיה. אמנם חיבה יתירה נודעת בין הרב זצ"ל ושני הגיסים הקדושים: רבי אברהם יעקב זצ"ל מסדיגורא, ה"אביר יעקב", ורבי אברהם יהושע השל זצ"ל מקופיטשניץ, שהתגורר בניו-יורק. שניהם עמדו לימינו בגוף ובנפש וגם בכספים מרובים שהוזילו מכיסם למען הישיבה.

כ"ק האדמו"ר מקאפיטשניץ עם הרב זצ"ל

הרב עצמו אמר לי פעם: "כשהרבי מקופיטשניץ שואל אותי מה מצבנו הכספי, אף פעם לא אגלה לו את האמת, בגלל שבטוחני כי אם אספר לו מה מצבנו האמיתי, דברים כהווייתן, הוא עלול למסור לי את כל מה שיש לו..."

בשבועות האחרונים לחיי הרבי מסדיגורא, בהיותו מאושפז בביה"ח "אסותא" בתל-אביב, הגיע הרבי מקופיטשניץ מאמריקה ושהה כל העת אצל גיסו בבית החולים. הייתי מלווה אז את הרב זצ"ל כל מספר ימים לביה"ח "אסותא", שם המתיק סוד-שיח עם האדמו"ר מקופיטשניץ, והתפלל לרפואת האדמו"ר זצ"ל.

האדמו"ר מבאבוב זצ"ל

ידידות נפלאה נקשרה בין הרב זצ"ל וכבוד קדושת האדמו"ר מבאבוב מהר"ש זצ"ל, החל מיום הראשון שהכירו אהדדי בשנת תשי"ט, לעת ביקורו של הרבי מבאבוב בארץ.

הרבי התארח אז בביתי בבני-ברק ברח' ראב"ד. ביום הששי קבעתי עם הרב זצ"ל שהרבי יבוא לבקרו בישיבה בשעה מסויימת. מכיון שהיה לחץ בבית, מרוב אורחים אדמו"רים ורבנים שבאו לשחר פניו, לא יכולנו להגיע במועד המדויק שנקבע לביקור. עליתי, איפוא, לגבעת הישיבה על-מנת להודיע שנאחר קצת. אולם באמצע הדרך כבר פגשתי את הרב זצ"ל שבא לקראתי ואמר: "מה זה משנה מי יבוא למי, אני כבר בדרך לבקר אצל הרבי..." אמרתי לו שהדבר יגרום עגמת נפש לרבי, כאשר הרב ברום מעמדו ובגילו יבוא ראשון לביקור נימוסין, ובקושי רב הסכים לשוב על עקבותיו ולהמתין. גינוני טקס וכבוד לא תפסו מקום אצלו כלל.

בבית הרב עם האדמו"ר זצ"ל - מימין: ר' משה פרדו, ר' רפאל הלל, ור' לייבל סטמפל משמאל

לבסוף כשהגענו יצא הרב זצ"ל לקראת האדמו"ר וקיבל פניו בכניסה הראשית לבנין הישיבה. עלינו אל דירת הרב והתפתחה ביניהם שיחה ארוכה ומרתקת בדברי תורה ובענייני ארץ ישראל. הוגש "כיבוד" והרב הזמין את הרבי לראות את היכל הישיבה. כאן עברו יחדיו בין שורות התלמידים והרב הראה לאורחו את ארון הקודש המפואר שהוקם זה מקרוב.

הרב זצ"ל השתתף בטקס יריית אבן-הפינה ל"קרית באבוב" בבת-ים. אף השמיע באותו מעמד משא מלהיב ובין-השאר קרא בהתלהבות: "אתם בודאי רואים כאן רק דיונות-חול, ואני בעיני רוחי רואה כבר כאן ישיבה גדולה חיה וקיימת על מאות לומדיה, בהדרכתו ובהשראתו של הרבי מבאבוב!"

כשחלפו מאז שנתיים ונפתחה הישיבה, ביקשתי את הסכמת הרב זצ"ל שהגאון ר' ברוך דוב פוברסקי שליט"א, ר"מ בפוניבז', יגיד שם בקביעות שיעור כללי שבועי - במטרה להעלות את רמת הלימודים. הרב נתן מיד את הסכמתו. ואכן, הגרב"ד מסר במשך שנים את שיעוריו השבועיים בישיבת "קדושת-ציון" דבאבוב בבת-ים. הרב גופו גם הגיע פעם אל הישיבה כדי לבחון את הבחורים ויצא מרוצה מאד מידיעותיהם ומן הרמה הרוחנית.

בכל פעם שהרבי מבאבוב הגיע לארץ ישראל נערכו ביניהם ביקורים אישיים הדדיים. הרב זצ"ל העמיד ברצון את בניני הישיבה לתפילות ולניהול השולחנות של הרבי בשבתות. כך היה הדבר בפעם הראשונה, בבנין כולל האברכים שהוקם באותה תקופה, ובפעם השניה בבנין ביהמ"ד "ירחי כלה" ברח' דסלר שנחנך מקרוב.

גם כשחזר ממסעיו באמריקה, הביא הרב זצ"ל תמיד דרישת שלום מרבינו זצ"ל, שהיה מבקרו בקביעות. כשהרבי מבאבוב השיא את בתו הבכורה, בחודש כסלו שנת תשכ"ח, הגיע הרב זצ"ל ל"שבע-ברכות", והשמיע ברבים דברי ברכה לכבוד השמחה.

האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל

יחסי ידידות מצוינים קשרו ג"כ בין הרב זצ"ל והאדמו"ר רבי יקותיאל יודא הלברשטאם זצ"ל מקלויזנבורג. הרב זצ"ל העריכו כאחד הגאונים הגדולים שבדור

ומכאן נבע היחס החם והלבבי שהראה כלפיו. הרב השתתף בכל האירועים החגיגיים ב"קרית צאנז" וגם בשמחת נישואי צאצאיו של האדמו"ר שהתקיימו בארץ. בכל פעם שחזרתי מ"נסיעה" בצאנז התענין הרב ושאל, איך היתה השבת, ומה אמר הרבי בדברי תורתו. פעם אחרי שחזרתי מ"נסיעה" כזאת שאל אותי היה זה ביום השלישי - האם ניתן כבר לדבר עמי בעניני חול אחרי שבת כזו אצל האדמו"ר.

ידועים ג"כ מאמצי השכנוע מצד הרב זצ"ל שהרבי לא יעזוב את ארץ ישראל, בחורף שנת תשכ"ד, כשגברו בארץ הרדיפות נגד שומרי הדת. הרב נסע אז במיוחד לנתניה והסתגר עמו ביחידות שעות ארוכות, בהטעימו, כי זכות תורתו וצדקותו בודאי תגן על יושבי ארצנו הקדושה ש"לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי". הרב זצ"ל היה היחיד שהצליח להשפיע על האדמו"ר שיחזור בו מכוונתו לחזור להתגורר בחו"ל וכפי שנאמר בס' "לפיד האש" ח"ב (עמ' תרנ"ט) "התוכן המלא של שיחתם נשאר סוד כמוס ביניהם".

* * *

ה"חפץ חיים" זצ"ל בשעתו הגדיר את תנועת החסידות וההולכים לאורה כ"חומת אש של היהדות". הרב זצ"ל, תלמידו המובהק, הלך בעקבותיו גם בענין זה והצטיין כאחד מיחידי הדור שהיטיבו להעריך את התרומה הכבירה של החסידות להמשך קיומו של עם ד'. מעומק הכרה נפלאה זו קשר קשרי אהבה וידידות נפלאים עם אדירי החסידות בתקופתו.

פרק שלושים ותשעה

אל תקרי בניך אלא בוניך

השתתפותי וחלקי בהקמת מפעלי "אור החיים"

זכיתי בחסד שמים לקחת חבל ביסוד והקמת כמה מפעלים כבירים, מוסדות תורה וחסד, ששימשו אבני-שתיה לבנין הרוחני והפרחת שממותיה של ארצנו הקדושה בתקופתנו. נתגלגלה הזכות על ידי לשבת על האבניים ולהטות שכמי כמיטב יכלתי בקימום מפעלים אלה שיהוו מקור ברכה לדורי דורות.

בפרקים הבאים אספר קצת מהשתלשלות הדברים ומהרפתקאות שנלוו אליהם ואת כתר הבכורה אתן בצדק למפעלי החינוך הנאדרים בקודש "אור החיים" בבני-ברק.

ר' משה פרדו זכור לטוב - המציל הגדול של היהדות הספרדית

ככוכב שביט הופיע בשמי ארצנו הקדושה, אחרי קום המדינה, הצדיק ר' משה פרדו ז"ל כמלאך מושיע. עליו יש להמליץ בוודאות: "ברם זכור האיש הזה לטוב, שאלמלא הוא נשתכחה תורה ויהדות מעדות המזרח". הוא האיש שנבחר להיות שליח ההשגחה העליונה להציל את הדור העולה והדורות הבאים ביהדות הספרדית מרדת שחת. מכח פעלו ובזכותו נעשו אלפים ורבבות מהם שתולים על פלגי תורה ויראת שמים.

ר' משה, יליד טורקיה, התקרב לתורה ויראת שמים - בהשפעת ידידו הצדיק ר' רפאל הלל זצ"ל התוודע למצוקה הגדולה של העולים החדשים, יוצאי עדות המזרח, אשר המדריכים פורקי-העול הרחיקו אותם מיהדותם ולקחו מהם בזרוע את ילדיהם, הכניסום לבתי-ספר חילוניים ועקרו מהם כל זיק של יהדות. באותה

תקופה הוקם "חבר הפעילים" שאנשיו ניסו להציל מה שניתן ע"י הוצאת הילדים מבתי-הספר, וסידורם במוסדות דתיים.

הגר"ש וואזנר שליט"א עם חברי הנהלת "אור החיים": ר' משה פרדו, ר' יחיאל בנדיקט, ר' רפאל הלל, ור' דוד מלינובסקי

ההורים בבית סבלו מעוני ומחסור. רובם התגוררו עדיין ב"מעברות" ונאבקו מרה על קיומם היומיומי. התפרנסו בעיקר מעבודות-דחק, שהסוכנות היהודית אירגנה עבורם, ולא היתה להם שום אפשרות לדאוג כראוי לחינוך ילדיהם. ה"פעילים" עשו עבודה נפלאה, אבל, גם כאשר הצליחו לשכנע את ההורים שימסרו לידיהם את הצאצאים, לא היו להם מקומות קליטה עבורם. בשביל הבנים נוצרו מעט אפשרויות, כמו ב"בתי אבות" של פוניבז' ובעוד אי-אלו מוסדות, אבל בשביל הבנות כמעט לא היה שום מקום קליטה.

הדבר קרה באופן בלתי צפוי לגמרי. בחנות של ר' משה פרדו בבית "רומנו" בתל אביב, ברחוב יפו, התקיים בכל יום "מנין" לתפילת מנחה, בהשתתפות בעלי חנויות ועובדים דתיים מן הסביבה. באותו יום חסר היה העשירי ל"מנין" ור' רפאל הלל ירד אל הרחוב כדי למצוא עשירי. הוא פגש באברך בן-תורה והזמינו להצטרף ל"מנין". הלה נענה לו. כשסיימו להתפלל נכנס ר' משה בשיחה עמו והתברר שהוא תלמיד ישיבת פוניבז', ושמו ר' אליעזר בן-דוד, שנקלע אל המקום בדרכו ללשכת הגיוס. אחרי שיחה קצרה הם נפרדו, ור' משה הזמינו שיזכור להיכנס אליו בכל פעם שיזדמן לתל-אביב.

חלפה תקופה וביום בהיר אחד הופיע ר"א בן-דוד בחנותו של ר' משה. הוא התקבל על ידו בשמחה ונשאל במה אפשר לעזור לו. סיפר הצעיר לר' משה על המצוקה של בני הישיבה הספרדים, שזוכים ללמוד בישיבות קדושות, אך מתקשים אח"כ למצוא את זיווגם. קשה למצוא נערה שתהיה מוכנה להינשא לבן-תורה אשר ימשיך וילמד תורה לשמה גם אחרי נשואיהם. הבנות סיימו בדרך כלל את לימודיהן בבתי-ספר תיכוניים, לרבות מזרם דתי, אשר לא חינכו את תלמידותיהם בכיוון זה. בתור אברך בודד הוא אסף, בהכוונת ה"חזון איש" זצ"ל, מספר בנות מטבריה שסיימו את "בית יעקב" המקומי, ושכר עבורן דירה בבני-ברק, למען תוכלנה להתחנך בסמינר של הרב אברהם וולף זצ"ל. הוא דואג לכלכלתן ומשלם בעדן את שכר-הדירה. במרוצת הזמן התרחב הענין לעוד מספר מקומות. כעת ביום הפגישה, עליו לדאוג כבר לצרכי 16 בנות בשלוש דירות שכורות בבני-ברק. הוא הדפיס קבלות בכדי שיוכל להתרים אנשים באמצעותן. כשבעל הדפוס שאל אותו מה שם המוסד, בכדי לקבוע אותו על הקבלות, הבזיק במוחו השם "אורח חיים", דהיינו, לחנך את הבנות לאורח חיים יהודי ותורתי. מזה התגבש לעתיד השם "אור החיים".

התרומה הראשונה של ה"חזון איש" זצ"ל

עם פנקס הקבלות הראשון נכנס הרב בן-דוד אל ה"חזון איש" זצ"ל וביקש תרומה. "כמה כסף נחוץ לך?" נשאל. "רק לירה אחת - וברכה". השיב. מיד קיבל את הלירה ורשם את הקבלה הראשונה לתורם הראשון הוא ה"חזון איש". בשנים מאוחרות נהג ר' משה לומר, כי סוד ההצלחה של "אור החיים" גנוז בתרומתו הראשונה של ה"חזון איש" זצ"ל, זה היה הגרעין שממנו צמח הכל.

בפגישה הנזכרת נכנס ר' משה לפעילות, לעזור לרבי אליעזר בן-דוד, שהמשיך בעשיה המבורכת עד שהמפעל נעשה גדול מדי עליו, ומסר את הכל לידי ר' משה פרדו.

ר' משה, שהיה סוחר מצליח, עשה תפנית בחייו. משהתוודע למצוקה הגדולה של בנות ישראל, עזב לחלוטין את כל עסקיו, ונרתם בהתלהבות להצילן הצלה רוחנית. לבו נחמץ מן העזובה הנוראה שנחשפה מול עיניו בתחום רגיש זה והשקט לא יוכל. ביזמתו התארגן ועד פעולה: ר' משה, ר' רפאל הלל, ר' יחיאל בנדיקט, ר' דוד מלינובסקי, ר' אברהם אראטין, ואחרים. התחילו לשכור דירות מתאימות

ולאכסן בהן את הבנות, להכניסן לסמינר בראשות הרב אברהם וולף, ולספק את כל צרכיהן. היקף הפעולה גדל באופן טבעי עם קליטת בנות נוספות. התחילו לחפש דרך להגיע לבנין שלם בו יוכלו לרכז את כל הפעילות במקום אחד.

בשלב זה הגיע ר' משה פרדו אל כותב השורות. הוא ביקש ממני לעזור לו באיתור מקום להקמת פנימיה עבור הבנות.

הבית הראשון שנרכש עבור "אור החיים"

ברחוב ר' עקיבא 141 עמד אז שלד בנין בלתי גמור, שהקבלן שבנה אותו פשט את הרגל, ועמד למכירה. הבנין היה מיועד בקומתו הראשונה לחנויות, עם קומת גלריה, ומעליהם שתי קומות נוספות. כשהגג של הקומה הראשונה כבר היה יצוק, ונבנו קירות של הקומה השניה, גם הוכנה כבר הטפסנות ליציקת הגג של הקומה השניה, נקטעה הבניה באחת. במצב זה נשאר הבנין עומד כשנה שלמה.

יצאנו יחדיו לבדוק את מצב הבנין. ראיתי שעם השקעה לא גדולה אפשר לתקן את מה שנחוץ ולגמור קודם-כל את השלד עד תומו. כה נרכש הבנין ב-8,000 לירות. שינינו את התכניות, יצקנו גג נוסף על החנויות, והגלריות הפכו לקומה נוספת. בקומת החנויות סידרנו מטבח עם חדר-אוכל ומועדונים. שתי הקומות העליונות תוכננו לשמש חדרי פנימיה בתוספת דירה עבור אם-הבית. בתחילת הפעולה סייע רבות הצדיק רבי חנניה יו"ט ליפא טייטלבוים זצ"ל, האדמו"ר מסאסוב, מקימה של קרית "ישמח משה" בעתיד.

בשלב הבא פנו אלי ר' משה פרדו ז"ל ור' יחיאל בנדיקט ז"ל, שביקשו כי אקח את הפרויקט כולו לידי, ואטפל בהקמת הבנין. ביקשתי הסכמה מהרב מפוניבז', שירשה לי לטפל שעתיים ביום בעניני המוסד הזה, שנקרא מעכשיו "אור החיים". הרב זצ"ל הסכים בהתלהבות ואמר לי שזה ענין גדול מאד, לעזור להם בהקמת מקום לקליטת הבנות, ולהצילן ליהדות. כה התחיל שיתוף-הפעולה שלי עם ר' משה פרדו, שהפך במרוצת השנים לידידות אמיצה ולשותפות מעשית פורה בכינון מוסדות "אור החיים" המפוארים - המוסדות שהיוו למעשה את הבסיס המוצק לשיקומה של היהדות הספרדית בארצנו הקדושה, ולהקמת אלפי בתים כשרים בישראל.

רצה

והנה עברו מספר חדשים וכבר יכולנו לברך על המוגמר. קם בעז"ה הבית הראשון של מוסד "אור החיים" ונאספו בו כל הבנות שהיו מפוזרות עד עכשיו בדירות שכורות ובמקומות שונים. מעתה שיכנו אותן בבית החדש, בהשגחת אם-בית ראויה, שהתגוררה עמהן באותו מקום. הבית צוייד במטבח וחדר-אוכל מסודרים. ללימודים ביקרו בסמינר של הרב וולף ז"ל בבני-ברק, והמעשה היה מושלם יחסית.

בתים נוספים

לא חלפו ימים רבים ור' משה לא נח ולא שקט. נקנה המגרש הריק בשכנות עם הפנימיה. התחלנו לתכנן את הקמתו של בית-ספר משלנו במקום - שלא יצטרכו לשלוח את הבנות לבתי-הספר העירוניים.

לתקופת השנה עמד בנין בית-הספר על תלו והתחיל לפעול, בניהולו של הרב שמואל קרלבך ז"ל, עם סגל מורות ומחנכות מצוין. כה התארגן מוסד מפואר עם כל הדרוש לו במקום אחד. מאחורי שני הבנינים, עם החזית אל רחוב מיכה, פעל בית יציקה לעבודות מתכת, והעשן עם הריחות הפריעו מאד למוסד. החליט, איפוא, ר' משה, לרכוש את בית-היציקה, ולסלק בדרך זו את המיפגע מן המקום, גם לקבל בהזדמנות זו רזרבה של שני מגרשים נוספים להרחבת המוסד בעתיד.

ואמנם כן - המוסדות התחילו להתרחב בצעדי ענק. המשכנו לרכוש דירות ולאכלס בהן את הבנות שלא היה עבורן מקום בפנימיה. רק מקומות הלינה שלהן נמצאו בדירות, ואילו את הארוחות והלימודים הן היו מקבלות יחד עם כל הבנות.

לפי קצב הגעת התלמידות אל המוסד, ראה ר' משה, עם כל שנת לימודים נוספת, שהמוסד הולך ומתפתח למפעל אדירים ממש. גם אם נבנה בתים על שני המגרשים הנוספים, הדבר לא יתן מענה לצרכים אלא לזמן קצר בלבד.

יסוד הקריה

בעת ההיא נודע לר' משה, כי לר' נחמיה ציטרון ולדודו הדגול ר' בנימין ציטרון מייסד ופטרון הקהילה החרדית בסאן- פאולו, ברזיל - יש שותפות במגרש חקלאי אשר בפאתי בני-ברק, סמוך לשיכון ויזניץ ופרדס ברמן. השותף שלהם הוא

יהודי בשם וילנסקי. המגרש מכיל 25 דונם, מגרש צר וארוך, אולי לא כל-כך אידאלי לתכנון קרית חינוך. אולם ר' משה שם עין עליו וביקש ממני לבדוק את האפשרויות להפוך את המגרש מאדמה חקלאית לשטח מגורים. כמ"כ לבדוק בעזרת מתכנן מקצועי מה ניתן לבנות עליו. מיד התקשרתי עם ידידי ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל, ראש עירית בני ברק, והסברתי לו את הנחיצות לבנות בהקדם קרית-חינוך עבור אלף בנות לפחות. הוא מצדו הבטיח שיעשה את כל מה שבידו כדי שהענין יאושר בועדה המחוזית לבנין ערים.

בשטח הקריה - המחבר מציג את תוכניות הבניה לנדבן ר' בנימין ציטרון ועוזרו, ר' נחמיה ציטרון, ור' משה פרדו

אחרי גישושים הסכים ר' נחמיה ציטרון לתרום את חלקו, דהיינו 25 אחוז מן המגרש, עבור "אור החיים". הוא שיכנע גם את דודו ר' בנימין ציטרון ז"ל לעשות כמוהו. נותר לנו לנהל משא ומתן עם מר וילנסקי על רכישת חלקו במגרש. אחרי מו"מ מייגע הצליח ר' משה להשלים את העיסקא עמו. הוא אמנם שילם לו מחיר גבוה ביחס לסוג הקרקע ומיקומה, אבל - ככה רוכשים קרקע. כפי שהרב מפוניבז' זצ"ל לימד אותי: "אם לא תשלם עבור מגרש היום את המחיר של מחרתיים, לא תצליח לעולם לקנותו..."

השנה: תשכ"ג. התחלנו אז לגשת להגשמת הפרויקט הגדול והיומרני של הקמת הקריה החינוכית "אור החיים".

בתור אדריכל הזמנתי את ר׳ יוסף שינברגר ז״ל, המהנדס החרדי מירושלים, שהייתי כבר קשור עמו כעשר שנים מעבודתנו המשותפת בישיבת פוניבז׳, בתכנון הבנינים של ״בתי-אבות״ לספרדים, והוא גם זה שתיכנן את שני הבנינים של ״אור החיים״ ברחוב רבי עקיבא. בשלב הראשון היה עליו לערוך תכנית בנין-ערים חדשה, בכדי להפוך את השטח החקלאי כמיועד למגורים, והדבר התקדם יחסית די מהר, כפי שהבטיח לי ר׳ ראובן אהרונוביץ. התכנית אושרה בסופו של דבר כשטח ציבורי לבניה.

אחרי גלגולים רבים ושינויים שנעשו למכביר בתכניות, התקבלה סופית התכנית להקים 4 פנימיות ובית-ספר תיכון גדול, מחולק לשני אגפים: עיוני ומקצועי. סמוך לו יקום בנין ״אודיטוריום״ מפואר, וכן בנין גדול למטבח מרכזי, עם 4 חדרי אוכל גדולים שיכילו מקומות לאלף נפשות. נוסף עליהם יקום בנין מיוחד ללימוד מקצועי-מעשי. גם בבנין בית-הספר עצמו, בקומת המרתף, נבנו מטבחים לימודיים לצורך תירגול מקצועי בניהול משק בית.

הארכיטקט שינברגר השכיל והצליח - על אף צורתו המלבנית של המגרש, שהיה צר וארוך - לתכנן קריה מפוארת, בה כל בנין פנימיה יהיה פתוח מכל צדדיו לשטחים ירוקים, בעוד שביל מרכזי מוביל לאורך הפנימיות ועובר בשטח קומת העמודים של כל בנין, והבנינים כשלעצמם עומדים לסירוגין, בנין אחד לימין השביל ואחד לשמאלו. בחזית חדרי האוכל משתרעת רחבה ענקית פנויה, הגובלת בצד אחד בפנימיות, ומצדה השני בבית-הספר.

בתקופה מאוחרת יותר רכשנו עוד מספר מגרשים בודדים, במזרח הקריה, עליהם נבנו: בנין המינהלה, המרפאה וחדרי האישפוז מצד אחד, ובנין הספריה המרכזית בצד השני. במעבר ביניהם נמצאת הכניסה הראשית אל הקריה, ממנה יורדים במדרגות אל הרחבה המרכזית, מול חדרי האוכל. בשני מגרשים נוספים שרכשנו הוקמו דירות מגורים, שנקנו ברובן ע״י אנשי הסגל החינוכי, אשר שאפו להתגורר עם משפחותיהם בקירבת מקום למוסד וחניכותיו.

בשעתו היה השטח המיועד להקמת הקריה נראה כסוף העולם - מחוץ לישוב. החל מרחוב נחמיה, שבו עמדו כבר בתים אחדים, עד המקום שרכשנו, ניצב בקושי בית בודד אחד של הקבלן גלאובר, עליו הוקמו אח״כ בניני הת״ת ״שתילי זיתים״. בצד המזרחי והצפוני נראו הבתים הראשונים של שיכון ויזניץ וכן מעונו

הפרטי של האדמו״ר. אולם במרוצת השנים הוקפה קרית ״אור החיים״ בבתים ושכונות של חרדים בצפיפות גבוהה.

האבן שהיתה לראש פינה

את יריית אבן-הפינה לקריה חגגנו בצניעות מירבית. במרכז המגרש הועמד שולחן וספסלים אחדים סביבו. השתתפו במעמד בעל ה״קהילות יעקב״ זצ״ל, רב העיר הגר״י לנדא זצ״ל, ויבלח״ט הגר״ש וואזנר שליט״א, רבה של זכרון מאיר. כמ״כ נכחו חלק מאנשי הסגל החינוכי, מספר ידידים קרובים לבית-היוצר החדש, שהאמינו בכנות בסיכויי התגשמותו של הפרויקט, וכן הגאון רבי חיים שאול גריינימן שליט״א, מלווהו הנאמן של מפעל ״אור החיים״, אשר על פיו ישק כל דבר ובהדרכתו האישית המתמדת מתנהל המוסד עד עצם היום הזה.

ר׳ משה פרדו העמיס על עצמו את נטל החובות הכספיים שהצטברו בגין האחזקה השוטפת של המוסד, וכן את ההתחייבות הענקית לפרוע למר וילנסקי את התמורה בעד חלקו במגרש. בו-זמנית דירבן אותנו שנתחיל ללא דיחוי במלאכת הבניה. מכיון שהוא זקוק באופן דחוף לפנימיה, לקראת שנת הלימודים החדשה. הדבר לא היה נראה לכתחילה בר-ביצוע. התחלנו לחפש מהיכן נוכל לארגן את הסכום הדרוש לצרכי הבניה. הגענו ל״תשועה ברוב יועץ״ כאשר החלטנו, כי שני המגרשים הסמוכים לפנימיות ולבנין ביה״ס ברח׳ רבי עקיבא יעברו הסבה ליעד של דירות מגורים, אשר נציע אותן למכירה בשוק החפשי. גם את שני הבתים של המוסד נהפוך לדירות מגורים מיד עם העברת המפעל כולו לקריה החדשה. האדריכל שינברגר התחיל מיד לתכנן את הפרויקט הזה על ארבעת בניניו בשילוב פסג׳ לחנויות. אף הוחל בחיפוש אחרי קונים פוטנציאליים שיתחילו לשלם מפרעות על חשבון הדירות שנבנה עבורם בעתיד.

בינתיים החליט ר׳ משה לצאת לארה״ב כדי לגייס תרומות כספיות רציניות לצורך הקמת הקריה. באחת השיחות שניהלתי עמו, סיפרתי לו על נשיא ״אוצר-התורה״, ר׳ יצחק שלום, יהודי ספרדי יקר-ערך ומוקיר תורה, שתרם לפוניבז׳ את פנימיית ״נוה שלום״. תוך כדי עבודתי בישיבה נזדמן לי להתיידד עמו. הוא גם רחש אלי אימון רב, אחרי שנכח לדעת שאני מקיים את מה שהבטחתי לו: להשלים את הבנין ״שלו״ במועד שנקב, ואף אירגנתי לכבודו טקס חנוכת-בית מפואר. אמרתי לר׳ משה, כי פרויקט כזה שנועד למען הבנות הספרדיות עשוי לעניין אותו ולמשוך את לבו. כדאי בהחלט שיווצר קשר בין שניהם.

פגישתי הגורלית עם ר' יצחק שלום

באמצע חודש שבט, שנת תשכ"ג, הגיע אלי מברק מר' משה בו הוא מדווח לי שביקר אצל ה' שלום, וסיפר לו על אודות מפעלו, וגם הזכיר את שמי באותה שיחה. ה' שלום הגיב שהוא זוכר אותי היטב ושמח לשמוע שאני עוזר לר' משה בעבודתו הקדושה, אבל, עם משהו ממשי ביד לא יצא ממנו. כסף משלו, אמר, אין לו עכשיו לתת. ואילו הכספים האחרים שעוברים דרכו, מיועדים בעיקר לישיבת "פורת יוסף" בירושלים ולמפעלי "אוצר התורה" ברחבי העולם, בארצות המוסלמיות. ר' משה ביקשני שאבוא לניו-יורק לימים אחדים. תקוותו היא, אחרי שנכח להכיר את האימון שר' יצחק שלום רוחש אלי, כי אצליח לפעול אצלו יותר.

ר' אייזיק שלום בפגישה עם ראש העיר ר' ראובן אהרונוביץ, ר"ד מלינובסקי, ר"י בנדיקט, וחברי הנהלה נוספים

את המברק קיבלתי ביום חמישי. מסגנון הדברים הבנתי שר' משה - למרות כל מדת בטחונו המוצקה - שרוי במצב-רוח לא טוב. החלטתי לעשות מעשה ולנסוע לימים מספר לארה"ב. הימים היו מאד לא נוחים מבחינתי לנסיעה. הרב והרבנית מפוניבז' שהו אז בארה"ב. כל העול בישיבה רבץ עלי. גם מצד הבית לא היה פשוט הדבר. היה עלי להשאיר את אשתי תחי' עם הילדים הפעוטים כשהיא מצפה ללידה. אעפ"כ נאזרתי בהחלטה נחושה לעזור לר' משה, ונסעתי בזריזות לתל-אביב, כדי לסדר לעצמי כרטיס-טיסה ליום ראשון הקרוב. רק בסעודת ליל שבת קודש סיפרתי לאשתי על החלטתי. בלית ברירה הסכימה גם היא לנסיעתי. הבינה שאני חייב ומוכרח לעשות זאת למען ר' משה פרדו היקר.

ביום ראשון בערב הגעתי לניו-יורק. ר' משה פרדו המתין עלי בשדה התעופה יחד עם הרב שרגא וילמן ז"ל (גיסו של הגר"ח גריינימן) ונסענו משם למלון במנהאטן, הוא מלון "אספלניט", העומד ברח' ה-72, בו התארחנו שנינו בחדר משותף. כאן, אגב, ניתנה לי ההזדמנות והאפשרות להכיר קצת את ר' משה מקרוב: את יראת השמים שלו, ואת חיבוב המצוות, את החשק ללמוד תורה, ואת המדות הטובות המעודנות שלו. על כל זה כדאי היה להקדיש פרק מיוחד. אבל אין כאן מקומו. כדאי מאד לעיין בספר "ומשה היה רועה" שהופיע לזכרו. מתוכו אפשר להתוודע אפס קצהו ולהכיר מעט את האיש הגדול, את שיחו ושיגו, את מסירות נפשו למען כלל ישראל מתוך יקוד של אהבת ישראל צרופה.

בינתיים סיפר לי ר' משה בפרוטרוט על מצב הענינים, וכן על הפגישה שלו עם ה' שלום. הוחלט שאני אתקשר מחר אליו ואודיע לו שאני נמצא כעת בניו-יורק, ומעונין מאד לראותו ולהיפגש עמו. בבוקר הלכנו לתפילת שחרית בבית הכנסת של הרב יוסף ברויאר זצ"ל (בן בתו של רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל מפפד"מ). פגשנו שמה מכרים אחדים. אף מצאתי שם את הרב אהרן ירוחם מאלט-שטאדט, בנו של ה"אלט-שטאדטר רב" רבי חיים יצחק זצ"ל שהתגורר בוינה (מחבר שו"ת "ברכת חיים"), אשר שמעתי רבות על אודותיו במשפחתנו. שוחחנו יחדיו כמחצית השעה ושבנו אל המלון. אחרי ארוחת הבוקר התקשרתי אל ה' שלום ואמרתי לו, שאני נמצא כעת לרגל עסקי ימים אחדים באמריקה, ואשמח מאד לראותו. מר שלום הזמין אותי בהתלהבות ואמר שאני יכול לבוא אליו מתי שאחפוץ, אפילו מיד כעת, והוא מוכן להתפנות מכל עיסוקיו כדי לשוחח עמי. קבעתי עמו שאבוא בשעות הצהרים. בינתיים אמרנו מזמורי תהילים ולמדנו יחד פרק משניות. אח"כ יצאתי אל הפגישה.

ר' יצחק שלום קיבל את פני בלשכתו. אף הורה למזכירתו שלא תעביר אליו שיחות טלפון במשך פגישתנו (אגב: מזכירה זו היתה בעתיד אשתו בזיווג"ש של ר' משה פרדו, אחרי פטירת רעיתו מרת זלדה ע"ה, שליוותה אותו בהתלהבות בעבודתו למען "אור החיים" ובמעשי החסד). הוא הוריד מעלי את המעיל ושקענו בשיחת ידידים מעניינת. סיפרתי באזניו על ישיבת פוניבז' ומוסדותיה, ועל הצלחתנו הגדולה בקליטת ילדים יוצאי ארצות המזרח וקליטתם ב"בתי אבות". דיברנו גם על המצב הכללי בארץ ישראל. במקביל הוא סיפר לי על פעולותיו ב"אוצר התורה". במשך השיחה השתדלתי "להשחיל" לו כי לדעתי צו-השעה הוא לעשות למען קליטתן של בנות מעדות המזרח, מן העליה החדשה, ולהעניק להן

חינוך כשר בסמינריונים תורניים. זאת, כדי להכין ולהכשיר אותן להינשא לבני-תורה, ולהקים בתים נאמנים בישראל. סיפרתי לו שקיים בבני ברק מוסד בשם "אור החיים", ויהודי יקר בשם ר' משה פרדו מוסר את נפשו למען קיומו, ואני עצמי בהסכמת הרב מפוניבז' עוזר לו בהקמת הבנינים.

ההשתלשלות שהולידה גם את הקמת בית החולים "לניאדו" בקרית צאנז

בנקודה זו התלהב ר"י שלום: "אתה מכיר את ר' משה פרדו? הוא היה אצלי בשבוע שעבר והראה לי תצלומים ותכניות של מפעלו - האם אכן זוהי מציאות? כלום מסוגל אדם שכמותו להרים כזה מפעל אדירים?

במענה תיארתי לפניו בהרחבה מי הוא האיש ר' משה - שהיה בעבר סוחר אמיד מאילי ההון בטורקיה ובתל אביב, וגם היום עודנו בעל רכוש רב, אך הנה מכר את כל עסקיו ומקדיש את כספו ואת כל חייו למען בנות ישראל. בהמשך הרחבתי עוד את הדיבור על יושרו, ועל האימון המופלג שגדולי התורה נותנים בו. כאן סח לי מר ה' שלום, שהוא מצדו כבד חשב הרבה כיצד לעזור לו, אבל כרגע אין הוא רואה שום אפשרות במה יוכל לסייע ל"אור החיים". שוב גילה לי שהוא ממונה על מימוש צוואה של יהודי קנדי בשם "לניאדו" שנפטר זה מקרוב, אך אין ביכלתו לבצע ולממש אותה בפועל, מכיון שכתוב בה כי את חלק הארי של הכספים יש לנצל להקמת בית-חולים על שמו. ואמנם אין לו בעיה להעביר את הכסף למטרת בית חולים. אבל - לבית-חולים של גויים אין ברצונו לתת. גם לא לבית-חולים המתנהל כמו על ידי גויים, דהיינו עם חילול שבת ומאכלות אסורות. אין את נפשו לתת יד למפעלים כאלה. אם כה ואם כה בינתיים הוא אובד עצות וכספי הצוואה מונחים כאבן שאין לה הופכים.

ברגע זה הבזיק במוחי בעז"ה רעיון גואל. שאלתי את ר' יצחק (אייזיק) שלום, האם הגיע אליו אי-פעם שמעו של האדמו"ר מקלויזנבורג, רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם, והוא השיבני בשלילה. פתחתי, אם כן, לספר לפניו על הרבי הצדיק ועל מוצאו משושלת צאנז וסיגט. תיארתי במלים נרגשות את גדלותו בתורה ובעבודת שמים, ואת מה שעבר עליו בשנות הזעם, בהן שיכל את זוגתו הצדקת בתו של ה"עצי חיים" זצ"ל מסיגט (אחיו של הרבי מסטמאר רבי יואל'יש זצ"ל) ואת אחד עשר ילדיו הי"ד. ויותר הרבי לבדו בעז"ה לפליטה גדולה, כי הקים

את הריסות כלל ישראל אחרי השואה. סיפרתי לו ג"כ על האוירון שהגנרל אייזנהואר, מפקד צבאות הברית במערכה נגד גרמניה, העמיד לרשותו כדי להסיעו לאמריקה במטרה לספר ליהודי ארה"ב מה שהגרמנים הרוצחים ימ"ש עוללו לעמנו. אמרתי לו שאני עצמי שאר בשרו של הרבי, מכירו מקרוב, וכה שמעתי מפי קדשו: כי בהיותו שבוי במחנות המות נדר את נדרו, שאם השי"ת יעזרהו להישרד בחיים יבנה ויקים בית-חולים יהודי שיתנהל ע"פ התורה - והנה הוא מקים עכשיו קריה חרדית בנתניה בשם "קרית צאנז" ובתכניתו לפתוח שם בית-חולים חרדי גדול ומשוכלל.

כשסיימתי את דברי, שאלני ה' שלום: ואיפה ניתן למצוא את הרבי? עניתיו: הוא מתגורר לא הרחק מכבודו, הוא שוכן במדינת ניו-ג'רסי, בעיירה הנקראת "יוניון-סיטי" ואפשר בנקל ליצור קשר עמו. ואכן, התקשרתי לאלתר באותו מעמד אל אדם היודע את מספר הטלפון של בית הרבי, ונוצר מיד הקשר. סוכם שיודיעו מלשכת האדמו"ר למר שלום באיזה תאריך הרבי יהיה מוכן להיפגש עמו. איש שיחי שמח על כל ההתפתחות הזאת שמחה רבה. אף אמר שהוא מקווה, כי במדה והרעיון של בית-החולים יתממש, יוכל להפריש מכספי הצוואה סכום של מאה אלף דולר עבור ישיבת "פורת יוסף", ומאה אלף דולר עבור "אור החיים".

כאשר התארכה שיחתנו הזמין אותי ה' שלום לסעוד יחד עמו את ה"לנצ'", זו ארוחת הצהרים שלו, שהיתה מורכבת בס"ה מ"קֶרֶקרים" ו"יוגורט". הוספנו לשוחח בנעימות. תוך כדי שיחתנו, שהתארכה כנזכר מעל ומעבר, הודיעו לו שהגיעו אליו המוזמנים הבאים. הוא הסביר לי שביכלתי להישאר בלשכתו. הלא גם המוזמנים ידברו מן הסתם בענין תרומה למוסד. והנה נכנסה ובאה ללשכתו משלחת שלמה בהרכב הרב קלמן כהנא, מנהיג "פועלי אגודת ישראל" בא"י, ר' משה אהרנייט נשיא פא"י בארה"ב, ומר יששכר גרייזמן מקיבוץ "חפץ-חיים". שלשתם היו מכרים וידידים טובים שלי ושמחנו כולנו להיפגש. אולם איש-שיחי ה' שלום לא הכירם מקודם ולא ידע את מעמדם. הם באו להתרימו עבור "יד בנימין" ע"ש ר' בנימין מינץ ז"ל. ביקשו ממנו שיתרום לפחות 5,000 דולר. אך הוא לא התייחס אליהם בכבוד הראוי, כפי שציפו ממנו, וגם לא היה מוכן להבטיח כפי שביקשו. הם פנו ללכת ואני רמזתי בשקט לה' שלום כי הרב כהנא הוא תלמיד-חכם. מיד לבש את מעילו ויצא ללוותם עד למעלית.

כאשר עמדתי להיפרד ממנו פניתי אל ה׳ שלום בשאלה: ״עכשיו שנראה כבר באופק פתרון אידיאלי לפתיחת הצוואה, אולי הוא מוכן לתת בינתיים לר׳ משה פרדו הלואה מכספו, על חשבון התרומה שתילקח מכספי הצוואה, בה נבנה אי״ה את הפנימיה הראשונה על שם מר לניאדו ז״ל? הוא הרהר מעט ואח״כ הורה למזכירתו שתביא לו את פנקס הצ׳קים, נטל את עטו וכתב המחאה ומסר אותה לידי. קראתי את הסכום ולא האמנתי למראה עיני: חמישים אלף דולר! ברכתי אותו בחום והתנשקנו מרוב התרגשות שזכינו להיות שנינו שלוחי מצוה, ובו-זמנית לייסד שני מפעלים קדושים ואדירים: את קרית ״אור החיים״ בבני-ברק, ואת בית החולים ע״ש ״לניאדו״ בקרית צאנז (אגב: לפני זמן לא רב נזדמן לי לשוחח עם האדמו״ר הנוכחי מצאנז רבי צבי אלימלך שליט״א, וסיפרתי באזניו את הסיפור, והתברר שהוא בכלל לא ידע שיש לי יד בהקמת בית החולים בקרייתו).

מה׳ שלום חזרתי אל המלון. ר׳ משה פרדו המתין עלי עם ספר תהלים בידו. סקרן היה לדעת מה פעלתי. סיפרתי לו את כל השתלשלות הדברים והפטרתי בסופו של הסיפור, כי בינתיים קיבלתי מה׳ שלום תרומה זוטרתא, ומסרתי לידו את הצ׳ק. ר׳ משה בקראו את הסכום בן חמשת הספרות תפס בידי והתחיל לרקוד עמי בעוז ולשיר ״ישועת ד׳ כהרף עין״.

סיומו של מסע שהוכתר בהצלחה בסיעתא דשמיא

בהסכמת רעיתי תחי׳ נשארתי במשך השבוע הקרוב במלונו של ר׳ משה. ניצלנו את הזמן כדי להיפגש עם תורמים נוספים. היו לנו פגישות מעניינות ביותר, ומענינות פחות, אולם בכל מקום התקבלנו באהדה גלויה. ר׳ משה יצר קשר באמצעות מכריו עם מר עדס, אחד הנגידים הספרדים, והגענו אליו. הוא היה מיודד עם ר׳ יצחק שלום, וכאשר הראינו לו את ההמחאה שקיבלנו מידו כמקדמה עבור בנין הפנימיה הראשון, התרשם האיש מאד והבטיח לנו שיחשוב על הדבר. ואמנם עוד באותו מסע הצליח ר׳ משה לקבל ממנו סכום נכבד על חשבון בניית ״פנימית עדס״ שהוקמה לבסוף במימונו.

את יום השבת הקרוב השתוקקתי לעשות במחיצת רבינו האדמו״ר מהר״ש זי״ע מבאבוב. היתה זו ״שבת מברכין״ של חודש אדר ופרשת ״שקלים״. אולם ביום הששי שחרית נודע לי שהאדמו״ר יצא לשבות בקנדה והצטערתי. התקשרתי אל הרב מפוניבז׳ זצ״ל ששהה עם הרבנית ע״ה במיאמי-ביץ׳ והזמינני מיד להיות

אורחו בשבת. במלון היו אז מאות אורחים מאחינו בני ישראל. על אותה שבת מרוממת במחיצתו של הרב סיפרתי כבר לעיל בפרקים על הרב מפוניבז'.

בסעודת ליל-שבת הצטרפה לשולחננו הרבנית וינברג ממשפחת אדמו"רי סלונים. היתה לה היכרות עם ה' מוריס וינברג מבני המשפחה, עורכו ואחד מבעליו של העיתון היידישאי "דער מאָרגן ז'שורנאל". כדאי לי, אמרה, לנסוע לעיר מגוריו "פאלם-ביטש", סביבה של עשירים, כדי להיפגש עמו והיא מוכנה להתלוות לפגישה. יתכן, חשבתי לעצמי, שאוכל להיעזר בו בעניני פירסומת לטובת המוסדות וכדו', והדברים נכנסו בלבי.

באותה עת שהה במיאמי-ביץ' הרב רובין, האדמו"ר מוישניצא בלוס-אנג'לס, והוא הציע לי להסיענו ביום ראשון במכוניתו ל"פאלם ביטש" - נסיעה בת שעתיים בערך. נעניתי להצעה ויצאנו לדרכנו ביום ראשון שחרית. הדרך היתה מאד מענינת. עברנו באוטוסטראדת ה"טערן-פייק", אז חזיון נדיר, המעוטרת מצידיה עיירות ציוריות ומראות נוף נהדרים.

כאשר הגענו לחווילתו של ה' וינברג, נתקבלנו על ידו בגן טרופי עמוס באילנות פרי ועצי קוקוס אדירים (אגב: ארע לנו שם נס גדול, כאשר לפתע נפל מעלינו פרי קוקוס ענק וצנח על השולחן שישבנו בו, אך בחסדי שמים לא פגע באף אחד מאתנו). הוא התענין במה אני עוסק ובמה שמתרחש בארץ. אף הבטיח להעמיד לרשותנו בעת הצורך את עתונו, ולפרסם בו כל מה שנבקש מאתו. למעשה לא ניצלנו אף פעם אפשרות זו. כשהסתיימה פגישתנו ניגשנו אל שפת האוקינוס השקט וברכנו את הברכה: "ברוך... העושה את הים הגדול".

בשובנו למיאמי-ביץ' ציפתה לנו הפתעה. ר' משה פרדו ניצל את ההזדמנות שאני שוהה כאן, צירף אליו את הרב שרגא ווילמן והגיעו. הם נשארו במקום עוד ימים אחדים, וערכו ביקורים אצל מספר יהודים עשירים נדיבי-לב, והספיקו לקשור עמהם היכרויות חדשות לטובת "אור החיים". אני שבתי לא"י מלא סיפוק ושביעות רצון מן ההצלחה וגודל הסיעתא דשמיא שראינו בכל צעד ושעל. גם הרב מפוניבז' זצ"ל שלח אז בידי סכום כסף מכובד עבור הישיבה. בסיכום - היה זה מסע מבורך מאד מכל הבחינות, ותליתי הכל בזכות תפילותיו ואמונתו כחלמיש של ר' משה פרדו.

התרחבות ושגשוג מפעלי "אור החיים"

עבודות הבניה בקרית "אור החיים" נמשכו כשש שנים. כל בנין שהושלם התאכלס מיד. גם בנין בית-הספר נבנה בצורה כזאת. כל קומה שנשלמה הכשירו אותה מיד ליעודה והתחילו להשתמש בה. ניהול בית הספר העיוני נמסר לידי הרב שמואל קרליבך ז"ל. כמנהל ביה"ס המקצועי נתמנה הרב שמואל וינברג ז"ל (בנו של האדמו"ר מסלונים זצ"ל בעל "ברכת אברהם"). כמ"כ הורכב צוות של מנהלות וסגניות בראשות הרבנית דסלר תחי'. נתמנו אמהות-בית לכל פנימיה והתגבש סגל מצוין של מורות ומדריכות עם נסיון חינוכי עשיר. אחרי שהרב וינברג עבר לשמש בתפקיד סמנכ"ל ה"חינוך העצמאי" הופקד ניהול ביה"ס המקצועי בידי ר' נחמיה ציטרון אשר מחזיק עד היום במישרה זו לאורך ימים ושנים טובות.

את בנין חדרי האוכל והמטבח תיכנן האדריכל שינברגר באופן מושכל מאד. הוקמו בו ארבעה חדרי-אוכל נפרדים עם חצרות פנימיות שחיברו בין כל חדר-אוכל למשנהו. את מיקום המטבח המרכזי ומטבחי חלוקת הארוחות קבענו לכל אורך חדרי-האוכל, זאת כדי שתהיה גישה ישירה מהמטבח לכל חדר-אוכל בפני עצמו. את המטבח המרכזי על ציודו המשוכלל, חדרי הקירור וחדרי העזר, תיכננתי לבדי בהסתמך על נסיוני מן העבר בתכנון מטבחים למספר רב כזה של סועדים. האביזרים הוזמנו על ידי מן היצרנים המעטים שהיו אז בארץ לציוד מסוג זה. חלקי הנירוסטה יוצרו בביח"ר "נירוסטה" שהיתה לי היכרות מאז עם בעליו. גם הריהוט נרכש אצל מיטב היצרנים לכסאות ושולחנות. ואכן הציוד הזה מחזיק מעמד ב"אור החיים" זה יותר מארבעים שנה ועודנו משרת את יעודו במצב מצוין.

לפני העברת המטבח המרכזי לבנין החדש, ביקשתי מאמי ע"ה, אשר התמחתה בניהול המטבח של בית החולים "נוה און", שתיקח חופשה לשבועיים ותקדיש את זמנה להדרכת הצוות בראשות הרבנית אשלג - מנהלת המטבח - כיצד להפעיל בית תבשיל של מוסד בסדר-גודל כזה. אמא ע"ה נענתה לבקשתי והצליחה תוך זמן קצר להתאים למטבח החדש דפוסי-עבודה ראויים שהצליחו למעלה מן המשוער. באותו פרק השיא ידידנו הנגיד ר' טוביה שכטר נ"י, מראשוני העומדים לימין מפעלי "אור החיים" בהתייסדותם, את בנו הבכור ר' שמואל נ"י, וכאות הוקרה לפועלו החלטנו בהנהלה לארגן עבורו את משתה הנשואין אצלנו, והשמחה הזאת תשמש כהזדמנות לחנוך את חדרי-האוכל והמטבח. בניצוחה של

אמי ע"ה, הכין צוות עובדות המטבח את מיטב המטעמים, וחגגנו את החתונה המפוארת בשילוב עם חנוכת הבית, בשמחה ובצהלה.

זמן קצר לאחר מכן השיא האדמו"ר מויזניץ זצ"ל, ה"אמרי חיים", את נכדתו (בת בנו האדמו"ר הנוכחי מהרמ"י מויזניץ שליט"א) עם האדמו"ר הצעיר מבעלזא רבי יששכר דוב רוקח שליט"א. בעקבות הידיעה שהגיעה אליהם על החתונה המוצלחת שנערכה ב"אור החיים" - ובהתחשב בעובדה שלא היה בנמצא בימים ההם מקום גדול מספיק שיכיל את אנ"ש משתי השושילתות: ויזניץ-בעלזא - פנה אלי האדמו"ר מויזניץ במשאלה, שאבקש מהנהלת המוסד הסכמה להעמיד את המקום לעריכת החתונה. ר' משה פרדו נענה על אתר בחיוב, ומיד ניגשנו שנינו להודיע לאדמו"ר מויזניץ כי אנחנו מקבלים על עצמנו לארגן את החתונה, ואף להכין את הסעודה וכל הכרוך בה - ואכן הכל עבר בהצלחה מירבית. התקיימה חתונה גדולה ומפוארת הידועה כ"היסטורית" וזכרה לא ימוש מלבם של חסידי ויזניץ ובעלזא.

הערכת שר האוצר

באחד השלבים האחרונים של הבניה, הביא הסופר החרדי ר' משה פראגר ז"ל לביקור במוסד את מר פנחס ספיר, שר האוצר דאז, שהיה ממכריו. הביקור נערך בשעות המוקדמות של הבוקר, כאשר שר האוצר היה בדרכו ירושלימה מביתו אשר בכפר-סבא, ועבר דרך בני-ברק. ספיר הוציא באותו יום מ"מחסן" נידח כובע ישן מעוך וחבשו לראשו מתוך ידיעה שהוא מגיע למוסד דתי. קיבלנו את פניו, ר' משה פרדו ואני, ותוך כדי סיור שעשה בכל רחבי הקריה הביע את התפעלותו ופליאתו, כיצד הצלחנו להקים מפעל אדיר כזה בכוחות עצמנו ללא עזרה ממשלתית? ר' משה הסביר לו שאנחנו בונים באופן עצמאי, ללא קבלנים, וזה מירשם בדוק להוזלה בהוצאות. כאן התחיל השר להתענין בנוגע למחירים, כמה עלה לנו לבנות כיתת לימוד של ביה"ס? ואחרי ששמע מפי את סכום העלות, שלף מהר מכיסו פנקס שחור קטן, הסתכל בו ופנה אלי באמירה: "לקופת האוצר עולה לבנות אותה כיתה פי שלוש, ולא נראה לי שהבניה מגיעה לטיב שלכם..." בנשימה אחת גם הוסיף ואמר לי: "אני ממנה אותך בזאת כראש מינהל הבניה הממשלתית למוסדות חינוך..."

הודיתי לשר האוצר על הכבוד והאימון. ברם, הסברתי לו, שלרגל התחייבויותי בישיבת פוניבז' וב"אור החיים", הדבר בלתי אפשרי. יתכן, אמרתי, שיבוא זמן בו אוכל להתפנות גם לכך.

ואמנם כשחלפו מאז קרוב לחמש עשרה שנה, וה׳ פנחס ספיר שוב לא היה בין החיים, התממשה הצעתו הנזכרת בחלקה. היה זה בתקופה שניהלתי את ״קרן וולפסון״ (ראה להלן עמ׳.תט״ז) ועסקתי בהקמת המוסדות שנבנו במימון כספי של קרן זו. אם היה נמצא בסביבה הקרובה בנין של בי״ס, שהקמתו באה מתקציבי הממשלה, טיפלתי ג״כ בבניה הממשלתית לפי השיטה שלנו, וכה חסכתי הרבה מאד כסף למשרד החינוך. ואת הכל עשיתי שלא על מנת לקבל פרס - כפי שעוד יסופר באחד הפרקים הבאים.

הפרק הבא במסכת העשיה: יסוד ישיבות ספרדיות

אחר כל הדברים האלה לא נח ר׳ משה ולא שקט. בראותו שב״ה הבנינים מלאו בנות, ובכל שנה חדשה נאלצים להכניס מיטה נוספת בחדר המיועד לארבע בנות - ושמחתו היתה מושלמת כאשר הצליח להכניס 7 בנות לחדר עם מיטות כפולות-קומה - התחיל לחשב חשבונו של עולם כדלהלן: הרי לאור ההצלחה הגדולה עם הבנות, בודאי נוצר עודף של בנות ספרדיות, המוכנות להקים בית של תורה, על ההיצע של בחורי ישיבה ספרדים.

וכאן התחיל הפרק החדש במסכת עשייתו: יסודן והקמתן של ישיבות חדשות, ישיבות קדושות, שנועדו במיוחד לקלוט את יוצאי עדות המזרח. את הישיבה הראשונה בנינו על שני מגרשים שנרכשו ברח׳ רב אסי, היא ישיבת ״אור התורה״ שבראשה הועמד הג״ר דוד מלינובסקי ז״ל, ממייסדי ומנהלי ״אור החיים״. בניצוחו המזהיר קמה ישיבה לתפארת ברמה גבוהה, אשר תוך שנים ספורות יצאו ממנה בני תורה למאות, כולם תלמידי חכמים מובהקים.

אחרי ״אור התורה״ נוסדו על ידו ישיבות נוספות. ר׳ משה נרתם למשימה זו, למרות העול הכבד שרבץ עליו בקביעות: להחזיק ולפתח הלאה את ״אור החיים״. הוא ראה את הישיבות כמפעל מקביל ומשלים ל״אור החיים״ שאם לא יתקיים האחד יפול השני ח״ו. הוא התגייס לתפקיד שקיבל על עצמו במלוא המרץ. כה שיכנע את משפחת רייכמן מקנדה להקים את ישיבת ״בית שמעיהו״ ע״ש אבי המשפחה. כה הספיק לחולל עוד עשרות ״מתיבתות״ וישיבות קטנות וגדולות בבני-ברק ובמקומות נוספים בהצלחה מירבית.

* * *

בשנת תשכ"ח, כאשר עזבתי את ישיבת פוניבז' ויסדתי את חברת הבנין "י. הלר בע"מ", נאלצתי להפסיק ג"כ את הטיפול במפעלי "אור החיים" והמוסדות הקשורים להם. לגודל שמחתי המוסדות שיגשגו והתפתחו ב"ה מאז להפליא, ועוד הם חיים וקיימים במלוא הפריחה והגידול עד עצם היום הזה, כשאיפתו הטהורה של ר' משה פרדו זצ"ל. כיום מופקד הקמפוס הגשמי והרוחני "אור החיים" בידיו הנאמנות של ר' זבולון אללוף הי"ו, ממלוויו החל מהיום הראשון, ובניהול עניני הכספים של המוסד מטפלים ר' רפאל הלל והרב אליעזר בן-דוד, המייסד והמחולל הראשון, אשר נרתם שוב למשימה הקדושה אחרי פטירתו של ר' משה פרדו זצ"ל - השם יתברך יהיה בעזרם ויזכו להרבות תורה וקדושה בישראל עד ביאג"צ.

מדור ששי

עיני ולבי בהיכל באבוב

פרק ארבעים

בצלו חמדתי וישבתי

משחר ימי ילדותי

את הזיקה לחסידות באבוב ינקתי יחד עם חלב אמי. מגיל הרך ביותר מוכר לי השם האהוב "באבוב" אשר קלטו אזני תכופות במשפחה בה נולדתי וגדלתי. הסיבה לכך היתה פשוטה למדי. סבתא שלי מרת חייטשע ע"ה, אם אמי, התייתמה בצעירותה מאמה (כמסופר לעיל בפרקים הראשונים) וגדלה בביתו של אבי שושלת באבוב האדמו"ר מהר"ש זי"ע, שם זכתה במיוחד שאמו של הרבי, הצדקת ביילוש ע"ה, תטפל בה מתוך מסירות נפלאה כאם רחימאית. כה ניטוו החוטים הראשונים של הקירבה והזיקה הנפשית של משפחתנו לבית באבוב.

בעלה של סבתא חייטשע, רבי אלעזר מאיר קליינמן ז"ל, נמנה על חסידי שינובא. חתנו, הוא אבי רבי יצחק אייזיק ז"ל, הסתופף בימי שחרותו בצל קדשו של ה"דברי שמחה" זצ"ל מצעשינוב, ומיום שחתנו מהרא"ל רובין זצ"ל השתקע בטומשוב ונעשה רבן של חסידים, התקשר אליו בכל נימי לבו ונפשו. אף-על-פי כן נשתמרה אצל כל אחד מבני משפחתנו פינה חמה בלב לחסידות "באבוב" שהיתה בדיוק כמו "שינובא" ו"צעשינוב" ענף ישיר מגזע צאנז.

והיו לזיקה שלי אל "באבוב" סיבות וגורמים נוספים. בעירנו טעשין התקיים בית-מדרש גדול של חסידי באבוב עם רב ורועה רוחני משלהם. רוב בני המשפחות שהתייחסו כצאצאים של ראשוני החסידים בעיר, כדוגמת משפ' ברינר (ראה לעיל עמ'.כ"ד), התפללו בבימ"ד זה ונחשבו חסידי באבוב מובהקים. הדור הצעיר, וראש לכל חברי ורעי שלמדו יחד עמדי ב"חדר", השתייכו רשמית ל"באבוב". המבוגרים שבהם אף הצטרפו אל אבותיהם כשערכו "נסיעות" אל ה"קדושת ציון" הי"ד,

לטשיבין ואח"כ לבאבוב גופה, והיו חוזרים משם מליאי חוויות מרגשות. אנחנו הנערים הצעירים, אשר טרם זכינו להגיע לשם, היינו שותים בצמא את דבריהם והרגשנו משיכה עזה ל"באבוב של מעלה".

המיפגש הראשון עם ה"קדושת ציון" זצ"ל

אני אישית לא זכיתי להיות ב"באבוב" המעטירה, עיירת המטרופולין, לפני השואה. אבל, זכיתי לראות פעם ראשונה את האדמו"ר רבי בנציון הי"ד, כשביקר בעירנו טעשין בשנת תרצ"ד. היה זה ביקור קצר בן שעות אחדות בלבד. מטרת בואו של הרבי היתה לקיים "ביקור חולים" אצל אחד מאנשיו המקורבים, הוא החסיד ר' איטשא ברינר ז"ל.

כ"ק האדמו"ר מבאבוב, בעל ה"קדושת ציון" הי"ד

עוד זכור לי היטב הרגע המרגש כאשר נודע לנו ב"חדר" שהאדמו"ר שוהה בעיר. נחפזנו לרוץ אל בית משפ' ברינר כדי לראותו וכבר עלינו במדרגות. והנה בדיוק באותו רגע יצא הרבי מתוך הבית לשוב לדרכו וירד במדרגות. ניגשתי אליו והושטתי את ידי לקבל שלום. הוא שאל אותי לזהותי. כאשר עניתי שהנני נכדו של רבי אלעזר מאיר, ליטף האדמו"ר את ראשי, ויברכני שאלמד את תורתנו הקדושה בהתמדה. היה זה המיפגש הראשון שלי עם האי בוצינא קדישא שעשה עלי רושם בל ימחה. הדרת פניו המאירים עם ה"קולפיק" לראשו, מבט עיניו החודרות, הילוכו המדוד פסיעה אחרי פסיעה וכל תנועותיו האציליות שיוו לו מראה של מלך ישראל: "מלך ביופיו תחזינה עיניך".

בפעמים הבאות שזכיתי לראותו, בלמברג בימי המלחמה, היה מראהו שונה וזועק לרחמים. כל ים הצרות והתלאות של כלל ישראל נשקפו אז מפניו המיוסרות. באותם ימים הוא חי בפחד תמידי מפני הצורר הרוסי והיה מנותק לחלוטין

ממשפחתו שנמצאה באזורי הכיבוש של גרמניה. גם הביקורים של אנ"ש אצלו היו קצרים. לתפילות הכניסו "מנין" מצומצם, שלוש פעמים ביום, וזכו לכך רק החסידים המקורבים ביותר.

ההמשך והסוף המר ידוע למדי. הרבי הקדוש נעקד על קדושת השם, זמן קצר אחרי פלישת הגרמנים ימ"ש ללמברג, ביחד עם בנו וחתניו הק' הי"ד, ונמנה עם הרוגי מלכות שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם.

העטרה שחזרה ליושנה

אחרי המלחמה כשחזרנו לטעשין, נודע לנו שם כי שניים מבניו של הרבי הי"ד שרדו בחיים. הלא המה האדמו"ר מהר"ש זצ"ל ואחיו רבי יחזקאל דוד זצ"ל. גם אמם הרבנית ע"ה עם כל בנותיה ניצולו. אף שמענו אשר אדמו"ר מהר"ש קיבל עליו את עול ההנהגה והשיקום של חסידות באבוב והדבר היה לנו למשיב נפש. שמחנו והתפעלנו מעצם העובדה שאחרי חורבן כל כך נורא מתחילים כבר לדבר על אדמו"רות וחסידות. אנחנו הגענו מפלניטה אחרת, סחופים טרופים ומטולטלים ממקום אחד למשנהו, מבלי לדעת לאן לפנות ומה לעשות. לא חשבנו שיש עוד בכלל כזו מציאות לשקם מחדש את כלל ישראל כפי שהיה מקודם ולהחזיר עטרות ליושנן.

בפאריז שמענו יום אחד על בואו של רבי יחזקאל דוד זצ"ל, שהגיע אז מארץ ישראל, בה מצא את בני משפחתו ששרדו, ופניו מועדות לאמריקה. הוא התאכסן בימי ביקורו אצל הנגיד ר' וואלף וויינרב, וכאשר עלינו לשם כדי לשחר פניו, נפגשנו באכסנייתו עם עוד אנשים חסידי באבוב ועברה עלינו שעה של קורת-רוח. הרגשנו תענוג שאין לשער מן הבילוי במחיצת בנו אהובו של ה"קדושת ציון" זצ"ל ולשמוע מפיו זכרונות מעוררי געגועים מלפני המלחמה. הוא גם סיפר לנו על הפעולות שעושה אחיו האדמו"ר מהר"ש באמריקה כדי לקומם את ההריסות של חסידות באבוב ולחדש נעוריה.

בימי מגורינו בצרפת הגיעו לשם קצת שרידים כמו: השוחט יעקובויץ, ר' נתן פרייא, כל בני משפחת שארף, ואנ"ש נוספים. כל אימת שהיינו נפגשים חיממו את לבנו הזכרונות מ"באבוב" שלפני מבול הדמים. ואף גם זאת: מדי פעם הגיע לפאריז הבחור היקר ר' אשר ברנדשטטר ז"ל, מנהיג פא"י באיטליה, שהשתייך

ע"פ מוצאו לעדה הקדושה. היינו שרים יחדיו משירי באבוב. התגעגענו בלי גבול לטעום עוד ועוד מצוף טעמיה. לר' אשר היתה הזכיה לשהות ביחד עם האדמו"ר, בימים שעשה באיטליה, והיה מספר באזנינו שיש לנו ברוך השם רבי שינהיג אותנו לגדולות. אפס כי ארכה לנו השעה עד שזכינו בעצמנו ליהנות ולהתבשם מאורו.

הצמאון והכמיהה לסביבה חסידית

בתקופה הראשונה אחרי שזכינו לעלות לארץ ישראל, שנת תש"ט, היה כל אחד טרוד בחיפושים איך להסתדר בעיסוק כלשהו, כדי להתפרנס. האפשרויות דאז היו מוגבלות מאד. הישוב היהודי בארץ היה קטן. הכלכלה בלתי מפותחת. תוך שנים ספורות מיום כינון המדינה נקלטו בה מאות אלפים מחוסרי-כל כדוגמת פליטים ניצולי שואת אירופה. גם העליה מצפון-אפריקה היתה עניה ביותר. בכוחות עצמם לא היו האנשים מסוגלים להשיג קורת-גג ומקור פרנסה. מינהלת ה"סוכנות היהודית", שהיתה בימים ההם האחראית לעליה ולקליטה, שיכנה את האנשים באהלים עראיים, וסיפקה להם ארוחות דלות. אחר כך התחילה תקופת ה"מעברות". הקימו בהן צריפים ופחונים שנועדו להשכנת האוכלוסין, וסיפקו להם עבודות-דחק יזומות. אמנם בהשוואה לאחרים עברה המשפחה שלנו את חבלי הקליטה בקלות יחסית. הגענו - אחרי מספר ימי שהות במחנה-מעבר שנקרא בשם "שער העליה" ליד חיפה - ישר לבני-ברק. מצאנו מגורינו בדירת חדר ומטבח, ביחד עם ההורים, והתחלנו לחפש וגם מצאנו ב"ה עבודה ופרנסה.

אולם בעת ובעונה אחת התחלנו לחפש ג"כ סביבה חסידית שנוכל להשתלב ולהתהתך בה. החלום על "באבוב" אשר באמריקה היה נראה לנו רחוק להשגה. נסעתי לירושלים אל האדמו"ר מגור, ה"בית ישראל" זי"ע, שקרבני מאד, וכן נסעתי תכופות לאדמו"ר מהר"א מבעלז זי"ע שהתגורר בת"א. בבני-ברק התקשרתי לאדמו"ר מויזניץ זי"ע, ה"אמרי חיים", שהתחיל אז בהקמת שיכון ויזניץ והישיבה הגדולה. מיד עם בואו להתגורר בבני-ברק, התחלנו להשתתף בשולחנו הטהור כמעט כל ליל-שבת, כפי שעוד אספר בפרקים יותר מאוחרים.

ניצני החבריא המתחדשת

היה זה "הרב מדאברא" הגה"ח רבי אברהם אנגלרד זצ"ל (בעל "אמרי אברהם" עה"ת, ושו"ת), תלמיד מובהק של ה"קדושת ציון" בגאליציה, אשר התחיל עם

מירוץ הזמן לקבץ נפזרים כמלקט שיבולים ולאסוף את שרידי חסידי "באבוב" שהגיעו ארצה. ביזמתו נערכו לאנ"ש כינוסים וסעודות-הילולא - בימי ה"יארצייט" של אדמו"רי "באבוב" - שחיזקו את הרוחות. בתקופה הראשונה לעלייתו ארצה התגורר "הרב מדאברא" בירושלים, שם אסף קצת תלמידים מיוצאי גאליציה ואירגן למענם ישיבה קדושה, בה הרביץ תורה לעדרים. אח"כ נתמנה לרב בעיר יפו והיה לו בית מדרש משלו בשכונת "מנשיה".

במהלך ההתוועדויות אצל הרב נוצרה היכרות בין אנ"ש המתגוררים בבני-ברק. את עיקר העשיה בריכוז הקשורים ל"באבוב" עשה החסיד היקר ר' הירש'לי פאָרשער ז"ל, שהיה מבקר אישית אצל כל אחד ומקרבו, ואוסף אותנו מדי פעם בבית אחד החברים. כאן היינו נזכרים בתורות של ה"קדושת ציון" זצ"ל ובסיפורי צדיקים. התחלנו להתוועד תכופות לסעודות מרעים ול"מלוה מלכה". קבענו חברותות ללמוד בצוותא. כה התחילה להתגבש קבוצה של יותר מ"מנין" חסידי באבוב תושבי בני-ברק.

הגישושים בענין יסוד "שטיבל" בנוסח באבוב

מלבד השטיבל'ך של חסידי גור, ועוד מספר שטיבל'ך קטנים של חסידים נוסח פולין, התקיים בעיר רק שטיבל אחד של יוצאי גאליציה - השטיבל של בעלזא, שמשכנו היה אז בבית הנגיד ר' יחיאל בנדיקט ז"ל ברחוב סוקולוב. ר' יחיאל הקים לעצמו בית פרטי, עם בית-כנסת קטן בתוכו, והכניס אליו את חסידי בעלזא.

רצינו מאד לארגן לעצמנו מקום תורה ותפילה משלנו. ידענו שיש בעיר רבים שנמנו על דגל ממשיכי בית צאנז, כדוגמת חסידי שינובא, צעשינוב, גורליץ, קולושיץ, וכדומה. היינו בטוחים שאם נפתח בית מדרש משלנו יצטרפו כל אלה אלינו.

בסביבות שנת תשט"ו התחילו חסידי בעלזא לבנות את בית-מדרשם הגדול מול רחוב בן-זכאי, והתכוננו להשלימו תוך זמן קצר. שמענו מהם כי ר' יחיאל בנדיקט מעונין להכניס במקומם מתפללים חדשים שיהיו לרוחו. התחלנו לבוא ולהתפלל בבית מדרשו מתוך כוונה להפוך במרוצת הזמן מ"אורחים" ל"אזרחים", דהיינו, לתושבים קבועים. אולם מחשבתנו לא יצאה לפועל, מפני סיבות שונות, והתחלנו לחפש מקום אחר.

בחסותו של האדמו"ר מסקאהל זצ"ל

בעת ההיא הגיע להשתקע בבני-ברק האדמו"ר מסקאהל רבי שלום רוקח זצ"ל, שהיה בן-בנו של האדמו"ר האמצעי מבעלזא ר' יהושע'לי זצ"ל, וחתנו של האדמו"ר מויזניץ רבי ישראל זצ"ל, בעל "אהבת-ישראל". אמו היתה בתו של ה"אמרי-ברוך" זצ"ל מויזניץ.

כשפרצה השואה, שלהי תרצ"ט, שהה הרבי מסקאהל בארה"ב יחד עם בנו רבי ברוך וכה שרדו בחיים. זוגתו הרבנית חיה הי"ד ויתר בני המשפחה שנשארו בבית בסקאהל ניספו על קדה"ש. אחרי המלחמה הקים שוב האדמו"ר את ביתו בזיוו"ש ועלה ארצה. מתחילה בחר את תל-אביב כמקום מגוריו, אולם גיסו ה"אמרי חיים" זצ"ל האיץ בו שיעבור לבני-ברק, וכן עשה. כאן רכש לו בית פרטי עם חצר ברח' מהרש"ל, סמוך ל"זכרון מאיר", והוקצה בו חדר אחד לבית-מדרש. הרבי מויזניץ היה שולח אליו חסידים מאנשי שלומו בכדי שיתקיים אצלו "מנין" בקביעות. עוזרו הראשי לקיום ה"מנין" היה יהודי יקר בשם ר' שמלקי דאָכנר ז"ל שהפך להיות בן-ביתו. ההשגחה העליונה הפגישה בינינו ובין ר' שמלקי והוא הציע לנו את ה"שידוך" שיהיה טוב ומיטיב לשני הצדדים: אנחנו נייסד שם "שטיבל" של "באבוב" ולרבי מסקאהל יהיה "מנין" קבוע ביתו. התחייבנו, כמובן מאליו, לכבדו כפי ערכו הרם והרעיון יצא לפועל. כה נפתח ה"באבוב'ער שטיבל" הראשון בארץ ישראל.

הרוח החיה בקיום ה"מנין" בימי החול, היה ר' אברהם לנגזאַם ז"ל. הוא הגיע בכל יום לפנות בוקר עם האופנוע שלו מביתו ב"שיכון ה'". למדנו שיעור ב"דף היומי" לפני התפילה ואח"כ התאסף "מנין" בשעה מוקדמת. כמעט מדי יום יצא ר' אברהם לנגזאַם אל הרחוב כדי לחפש יהודים שישלימו את ה"מנין". גם האדמו"ר השתתף עמנו בתפילה.

הקושי בימות החול נבע מכך, שנבצר מרוב אנ"ש להגיע אל המקום בשעה כזאת, באשר נאלצו בחלקם לצאת מן הבית לפנות בוקר לרגל עבודתם. היה עליהם להתייצב במקומות העבודה - גם מחוץ לעיר - בשעה שבע בדיוק. אולם ל"מנחה" ו"מעריב" כבר התארגן ה"מנין" ביתר קלות. ואילו בשבתות נתמלא בית המדרש מפה-אל-פה, עד שהיינו נאלצים "לפלוש" אל תוך דירתו של האדמו"ר והתפללנו גם שם. בסעודה שלישית היה הרבי מסקאהל עורך "שולחנות" ומשמיע דברי תורה. התקרבנו אליו מאד והוא התייחס באהבה ובחביבות לכל אחד מאתנו.

אלה וכאלה היו השלבים הראשונים שקדמו ליסוד בית-המדרש המרכזי של אנ"ש בבני-ברק, אשר ממנו יתד ופינה להתרחבותה והסתעפותה של חסידות "באבוב" ברחבי ארצנו הקדושה.

המתפללים והמיסדים הראשונים של השטיבל היו: ר' הירש'לי פאָרשער, ר' אברהם לנגזאַם, האחים ר' אהרן ור' נתן פריי, ר' פנחס מינצר, ר' שלמה פרידמן, ר' איסר לבקוביץ, ר' יששכר קאָנר, ר' יששכר פינדר, ר' יוסף קאופר, ר' מאניס שניידר, ר' משה גינסברג, ר' שמואל קלֶפנר, ר' יוסף שלר, ר' איסר שמיידלר, ר' אברהם וויטשנר, ר' יעקב אנגלנדר. היו עוד אנשים מיוצאי גאליציה שמצאו אצלנו מקום ואוירה חסידית. כדוגמת: ר' יחזקאל קלגסבלד, ר' יוסף שפירא, ר' ישראל לאופר, ר' חיים ליימן, ר' דוד צוויבל, ועוד רבים וטובים שבאו לתפילות ולסעודות "מלוה מלכה" שנערכו מדי שבוע. כן הגיעו לפרקים האורחים מפתח-תקוה: ר' שלמה ברבר, ר' לייבוש פריש, ר' אברהם ווינר, שעבר אח"כ לגור בבני-ברק והיה מעמודי התווך של ה"שטיבל". גם "הרב מדאברא" הגיע לעתים לשבתות כדי לחזק את ה"שטיבל".

עם ר' אברהם לנגזם ז"ל בערוב ימיו בחתונת נינו

פרק ארבעים ואחד

ביקורו הראשון של רבינו זצ"ל בארץ האבות

תכונה רבתי

בשנת תשי"ט התבשרנו כי רבינו האדמו"ר מבאבוב מהר"ש זצ"ל עומד לבוא לביקור בארצנו הקדושה ולייסד בה קריה חסידית וישיבה ללומדי תורה שתנציח את זכר חסידות באבוב מלפני השואה, על עשרות ישיבותיה, ואת זכרו הטהור של אביו ה"קדושת ציון" הי"ד.

השמחה אצלנו גאתה עד לב השמים. התחלנו מיד באמצעים הדלים שלנו בהכנות מעשיות להקביל את פני הצדיק כיאות לקדוש ישראל. בדרכו לארץ עבר הרבי באנגליה ושהה כשבועיים בלונדון, כאורחם של חסידי באבוב המקומיים, אשר התחילו אז להתארגן כציבור מגובש ואף פתחו "שטיבל" משלהם. הביקור רומם את קרן התורה והחסידות באנגליה. רבני ואדמו"רי המקום הקבילו את פניו בשמחה ובהערצה. המונים נהרו לתפילותיו ולעריכת ה"שולחנות". רבים השכימו לפתחו כדי לשאול עצתו ולהתברך מפי קדשו.

במהלך ההכנות שעשינו ניסינו למצוא בתל-אביב אכסניה מכובדת, בה יוכלו להתאכסן האדמו"ר עם פמליתו במשך כחודש ימים, כפי שהתכונן לשהות בארץ. בהשתדלות חסידי באבוב בת"א, ובראשם ר' מוטל שטיל, הסכים הנגיד ר' צבי שכטר ז"ל להעמיד לרשות האדמו"ר ומלוויו את ביתו וטרקלינו המרווח לכל משך ימי ביקורם בארץ.

ר' צבי היה בנו של החרשתן המפורסם ר' יעקב שכטר ז"ל, בר עובדין טבין, אשר עוד הסתופף בצל זקנו של הרבי, הוא הרה"ק רבי שלום אליעזר הי"ד מראצפערט, חותנו של ה"קדושת ציון" הי"ד. אף הוא, ר' צבי, איש חסד מיחידי

סגולה, הוכיח אז מצוינות במדת הכנסת אורחים המופלאה שלו. ברוח נדיבה ובלב שמח פתח לרווחה את שערי ביתו בפני הקהל העצום מכל שכבות הציבור, אשר באו בימים ובלילות לשחר פניו של האורח הדגול והנערץ, ממשיך שושילתא דדהבא לבית צאנז-באבוב.

קבלת פני הרבי

עסקנו הרבה בארגון המעמד של קבלת פני רבינו. לפי בקשתו נקבע מראש, כי ישר מן האניה שתגיע לחיפה ביום ו׳ בכסלו תשי״ט יסע הרבי למקומות הקדושים במירון ובצפת, כדי להתפלל על קברי הצדיקים. רק בשעות הערב נצא כולנו עמו ברכבת מיוחדת מחיפה לת״א, שם תיערך לכבודו קבלת פנים מפוארת.

בהתחשב עם גודל הציבור שנסע להקביל את פני האדמו״ר זצ״ל בנמל חיפה, מלבד האורחים שהגיעו בפמליה שלו, העמסנו עלינו את התפקיד לארגן ארוחות אוכל בשביל כולם. היינו זקוקים, כמובן, להביא את הכל מבני-ברק, שכן בימים ההם טרם היתה אפשרות לקנות אוכל עם הכשרים מהודרים בכל מקום שבאת. עשיתי כמיטב יכלתי לארגן ולבצע את כל האספקה הדרושה, רעיתי רבקה תחי׳, ולהבחל״ח אמי ע״ה, בישלו והכינו במטבח ביתנו סעודה עבור כמאתים איש שהכילה מכל טוב. יד-ביד עם מנהל-המשק של ישיבת פוניבז׳ ר׳ משה דיאמנט ז״ל, העמסנו הכל על טנדר האספקה של הישיבה ויצאנו לדרך. את תפילת שחרית אמורים היינו להתפלל יחד עם הרבי אצל האדמו״ר מסערט רבי ברוך הגר זצ״ל, בשיכון ״רמת ויזניץ״ בחיפה, כמתואר להלן.

בסביבות השעה 7:00 בבוקר נראתה באופק האניה שבה הפליג רבינו זצ״ל, אשר הטילה עוגן מחוץ לשטח הנמל, וממנה העבירו את הנוסעים בסירות קטנות אל החוף. מקבלי-פנים אחדים הורשו להתקרב בסירה עד לאניה ממש בעוד כל הציבור ממתין בדריכות בשערי הנמל.

האדמו״ר ירד בסירה. ראינו מרחוק איך שהוא סוקר במשקפת את הציבור ומצביע על כל אחד מאנ״ש מי הוא. כעבור שעה קלה עלה אל היבשה ומיד נכנס לאולם גדול שהועמד לרשותו באחד המבנים של הנמל. כאן עברנו לפניו בסך לקבלת שלום. כל אחד מאתנו זכה לכמה מלים, בעיקר זכרונות מן העבר, הקשורים בו ובמשפחתו.

מן הנמל המשכנו לשיכון ויזניץ. האדמו"ר מסערט זצ"ל כבר חיכה לנו וקיבל את פני רבינו בשמחה גדולה. אחרי מנוחה קצרה בבית האדמו"ר, נכנסו שני הצדיקים לבית המדרש והתפללנו תפילת שחרית בהתלהבות והתרגשות, מתוך הודיה לד' הטוב על שזכינו לרגע המאושר הזה. אחרי התפילה וארוחת הבוקר עלינו על אוטובוסים. מפני קוצר הזמן הוחלט לוותר כרגע על ההשתטחות בציון הרשב"י אשר במירון ונסענו ישירות לצפת. את מירון אמר הרבי שנשאיר לנסיעה מיוחדת.

בהגיענו לצפת פנינו ישר אל בית-העלמין העתיק לקבר האר"י הקדוש. רבינו זצ"ל השתטח על הציון מלוא קומתו לשפוך שיח ונשאר שכוב באותו מצב במשך שעה ארוכה עם בכיות קורעות לב. היה זה מחזה מרעיד ונורא שלא ראיתי מימי. אח"כ אמרנו בהתעוררות את הספר הרביעי שבתהלים. הרבי ניצב על עמדו זמן רב, כשהוא קורא המון קוויטל'ך שהיו צרורים עמו במזוודתו. אח"כ השתטח שנית על הציון הק', והתייפח בבכיה חרישית, שנמשכה כרבע שעה. בהמשך פנה לציונם של ה"בית יוסף", התנא ר' פנחס בן-יאיר, ומערת ה"באר מים חיים". אנכי יחד עם חברים אחדים עלינו בינתיים אל בית-המדרש "דברי חיים" להכין שם את הסעודה. ערכנו הכל במשטר נאות ובצורה מפוארת ועשינו את מלאכתנו בזריזות. ברגע שהרבי והקהל הגיעו מבית העלמין כבר נשלמו כל ההכנות ואפשר היה מיד ליטול ידים לסעודה. כמובן שאני והעוזרים על ידי לא יכולנו להישאר עד סוף הסעודה, שכן היה עלינו להזדרז ולצאת לת"א, על-מנת להכין שם את קבלת הפנים הצפויה ברציף של תחנת הרכבת. ואכן מיד אחרי ששרו "שיר למעלות אשא עיני" ברכנו ברהמ"ז וחזרנו עם הטנדר ה"פוניבז'י" לתל-אביב.

רצוננו לראות את מלכנו

בתחנת הרכבת סידרנו מקום מתאים בו יוכל הציבור ליטול ברכת שלום מן הרבי. אף הוכנה מקהלה עם רמקולים שישמיעו ניגוני באבוב. עוד שעה ארוכה לפני בוא הרכבת התאסף ציבור גדול. ראינו שמגיעים אלפים וכל הסידורים שעשינו לא יעמדו לנו. הצפיפות תגרום לכך שהציבור לא יוכל אפילו לראות את האדמו"ר. ביקשנו, איפוא, ממנהל הרכבת שיעמיד לרשותנו את חדרו אשר ממנו פונה חלון רחב אל הרחבה שבצדי מסילת הברזל. כאן יוכל הרבי לעמוד בפנים והציבור יעבור לפניו כבני מרון מבחוץ. לשמחת לבנו נענה המנהל לבקשתנו והכל עמד, יחסית, במבחן.

בהגיע הרכבת פרץ כל הציבור בשירה אדירה: "ברוכים הבאים בשם ד'", "ברכנוכם מבית ד'". המשטרה העריכה שהיו שם בין שמונה לעשרת אלפים איש. הדוחק היה עצום והשוטרים הצליחו בקושי לפלס דרך עבור הרבי עד החדר שהוכן למענו. גם אל החדר פנימה נדחקו רבים מחשובי מקבלי-הפנים, רבנים ואדמו"רים, ועם כל אחד ואחד החליף רבינו מלים אחדות בידידות רבה. אח"כ התחיל הציבור לעבור בחוץ ע"י החלון והרבי נתן שלום לכל אחד בפנים מסבירות. כשחלפה מחצית השעה ראינו שהמצב עלול להגיע לפיקוח נפש בגלל הדוחק והצפיפות. הוחלט לכן, בתיאום עם המשטרה, להוציא את הרבי מבעד דלת צדדית, שם המתין עליו ראש עירית תל-אביב, שהיה בעצמו יליד קראקוב, ובא לחלוק לו כבוד ויקר. הרבי יצא מכאן לאכסנייתו הנמצאת ברח' קלישר. הקהל הרב שלא הספיק לעבור לפני האדמו"ר היה מאוכזב. הסברנו לאנשים שלא היתה ברירה אחרת והבטחנו שבעז"ה ישיגו כולם את חפצם במשך הימים הבאים שהרבי ישהה בארץ.

כד עייל שבתא

הרבי עשה בארץ ארבע שבתות. בשבת הראשונה שהה בתל-אביב. התפילות וה"שולחנות" נערכו בבית הכנסת החסידי "יבנה". הגיעו לשבת זו אנ"ש מכל הארץ. גם כל חרדי תל-אביב, על רבניהם ואדמו"ריהם, השתתפו. לתפילת "קבלת שבת" עבר לפני התיבה "הרב מדאברא".

באמת אמרו: "קבלת שבת" היסטורית כזו לא תישכח לעולם. כל הגעגועים והיסורים של שנות הזעם ואחריהן, והשמחה על שזכינו ליום הגדול הזה להיות במחיצתו של הרבי, התפרצו החוצה ומצאו פורקן בתפילה ובשירה אדירה. כתום התפילה עבר כל הקהל העצום להגיד "גוט שבת" והחזיון המרהיב את העינים נמשך שעה ארוכה.

ל"שולחן" של ליל שבת באו שוב אלפים. לא ראינו שום מציאות שהרבי יוכל להיכנס לבית המדרש. אולם הוא ביקש שנעזבנו לנפשו, ועד היום איני יודע כיצד הוא הצליח לרחף באויר מעל ראשי החסידים הנדחקים - אך לפתע פתאום ראיתיו בראש השולחן עטוף בטליתו ומתחיל לשורר "שלום עליכם מלאכי השלום".

לשבת השניה עלה האדמו"ר לירושלים. אכסניתו נקבעה בבית הנגיד ר' ברל לודמיר ז"ל מחסידי בויאן. התפילות וה"שולחנות" התקיימו בבנין הגדול של

ישיבת "חיי עולם" בככר השבת. גם בירושלים חזרה התמונה על עצמה ועוד ביתר שאת: אלפים נכחו בתפילות וב"שולחנות". הרבי גם ערך ביקורים אצל גדולי ישראל: הגרי"ז מבריסק, הגאון מטשיבין, ה"בית ישראל" מגור, גאב"ד פרשבורג, ורבני העדה החרדית. מרגש למדי היה ביקורו אצל האדמו"ר מהר"א מסלונים זצ"ל, ואצל חתנו האדמו"ר מהרש"נ זצ"ל (ה"נתיבות שלום") ששימש אז כראש ישיבת "בית אברהם", בה למד בשנות השואה בנו של הרבי וממלא מקומו האדמו"ר רבי נפתלי צבי זצ"ל.

קרית מלך רב

באמצע השבוע הבא התקיימה החגיגה המפוארת של יריית אבן הפינה ל"קרית באבוב" בעיר בת-ים. השתתפו בה משמנה ומסולתה של היהדות החרדית בארץ ישראל. הנואם המרכזי היה הגאון מפוניבז' זצ"ל, שנענה לבקשתי לבוא אישית אל המעמד, והפיח בו רוח-חיים, בחזונו ומעופו האופייני קרא ברגש: "הנה אני כבר רואה פה בעיני רוחי ישיבה עומדת על תלה עם מאות בחורים לומדי תורה".

לאחר מכן הקסים האדמו"ר את הציבור בחן היצוק בשפתותיו. הדרשה שהשמיע היתה מתובלת באמרי שפר וזכרונות מחסידות באבוב המעטירה מדורי דורות. רושם מרעיד עשתה הכרזתו כי הקריה תשמש מצבה חיה לאביו הקדוש בעל ה"קדושת ציון" הי"ד שלא ידע איש את מקום קבורתו.

השבת בבני-ברק

למחרת, נסענו שוב למקומות הקדושים במירון וטבריה. בקרב אנ"ש הורגשה תכונה רבתי לקראת השבת הגדולה בבני-ברק. האכסניה של הרבי נקבעה במעוני אשר ברח' ראב"ד למרגלות ישיבת פוניבז'. התפילות נערכו בבית הכנסת העירוני הגדול ברח' רבי עקיבא. ה"שולחנות" נערכו בבית-המדרש של כולל אברכים דפוניבז', בגבעת הישיבה, אשר בנייתו הסתיימה זה מקרוב ועדיין לא נחנך.

כאשר הגיעה שיירת הרבי למבואות בני-ברק, יצאו לקראתה רבני העיר ועמהם ראש העיריה ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל. אחרי קבלת-פנים קצרה נסע רבינו במכונית של ראש העיר לכל אורך הרחוב הראשי "ר' עקיבא" עד "גן וורשה" ומשם פנה לאכסנייתו ברח' ראב"ד. כאן היתה כל הרחבה מוארת בשלל נורות צבעוניות וקהל עצום של תושבי המקום קיבלו את פניו בשירה ובזמרה.

עוד לפני התקדש יום השבת ביקר הרבי את הרב דמתא הגה"ח רבי יעקב לנדא זצ"ל, את ה"אמרי חיים" זצ"ל מויזניץ, ואת הרב דפוניבז' זצ"ל. הרב קיבלו בחביבות יתירה, והזמינו לבקר בהיכל הגדול של הישיבה, בה ישבו ולמדו באותה שעה מאות בחורים. אף הראה לרבי את שכיית החמדה, הוא ארון הקודש העתיק מאיטליה, שבאותו פרק נשלמה הרכבתו.

הרב מפוניבז' מקבל את האדמו"ר בפתח דירתו

עיר התורה והחסידות עמדה כולה תחת הרושם המלבב של שבת מרוממת זו. אלפים רבים נהרו אל התפילות ואל ה"שולחנות" ביום קדוש זה מבואו ועד צאתו. במוצש"ק ליוותה את רבינו תהלוכה מלכותית של מאות ילדים תשב"ר נושאי לפידים לאורך כל הדרך מבית הכנסת הגדול עד לאכסנייתו. באותו מוצאי שבת חל נר ראשון של חנוכה. שוב התאספו אלפים ברחבה שלפני מעוני ברחוב הראב"ד, כדי לחזות בעבודת הקודש של הצדיק, בעת שהדליק נר-חנוכה במרפסת הבית שפנתה אל רשות הרבים.

תם ונשלם

בשבוע האחרון לשהותו בארץ היה הרבי עסוק בהתיעצויות ודיונים בנוגע להקמת הקריה בבת-ים. בשבת הרביעית, האחרונה לפני שובו לאמריקה, התפלל וניהל

את ה"שולחנות" באכסנייתו בתל-אביב, בנוכחות מנין מצומצם של מלוויו ואנ"ש.

כה תם ונשלם הביקור הראשון והמרגש של אדמו"ר זי"ע בארץ. היתה זו כעין פתיחה והקדמה לעשרת ביקורים מרגשים ומלהיבים שערך פה בשלושים השנים הבאות, אשר כל אחד ואחד מהם חקוק היטב בזכרוננו, כגורם ראשון במעלה להתעלות הרוחנית ולשגשוגה של העדה הקדושה. במרוצת השנים הללו גדל והתרחב בלעה"ר ציבור חסידי באבוב, שהקים בתי-מדרש ומוסדות תורה לתפארת, ישיבות ת"תים וכוללי אברכים, מלבד הקריה והישיבה בבת-ים.

לא הארכתי יותר בתיאור הביקור הראשון לפרטי פרטיו, מכיון שהדברים כתובים וחרותים לדורות בעט-אמן, בספרו של ידידנו ר' משה גרינפלד "ויהי בנסוע". בצדק ניתן להגדיר ביקור מרומם זה כמאורע היסטורי.

החודש של הופעת רבינו זצ"ל בארץ היה עבורנו חוויה מרגשת ומרנינה מאין כמותה. כל שעה של שהייה במחיצתו גרמה לנו עליית הנפש והתחזקות. במיוחד נחרתו בזכרון הביקורים שערך אצל גדולי ישראל, והביקורים החוזרים של הגדולים אצלו, השיחות הקדושות ודברי התורה, לרבות ריענון זכרונות מדורות קודמים. חסנו על כל רגע שלא יכולנו להשתתף. לא בכדי אנו זוכרים את הימים האלה כ"ימים טובים" פשוטם כמשמעם.

פרק ארבעים ושנים

משכנות לאביר יעקב

בחירת מגרש ורכישתו

הופעתו של אדמו"ר זצ"ל בארצנו הקדושה, והימים הגדולים שהתחממנו לאורו והתבשמנו במחיצתו, פירנסו את רוחנו לימים רבים. הרגשנו, כל חסידי באבוב, כי זקפה קומתנו. ואילו אצל החבריא בבני-ברק הבשילה אז ההכרה, שהגיע הזמן לייסד ולבנות בית-מדרש משלנו. מכיון שהמקום הזמני שהתפללנו בו אצל הרבי מסקאהל כבר נעשה צר מדי, ולא הספיק בשביל לקלוט את כל המתפללים, שמספרם הלך וגדל משבוע לשבוע.

הרבה הרפתקאות וחבלי יצירה עברו עלינו עד שהגענו אל המנוחה והנחלה. כדאי לדעתי לספר בפרוטרוט את השתלשלות הדברים - למען ידעו הדורות הבאים, כמה עמל ויזע הושקעו בימים עברו, במטרה להקים את ה"שטיבל" שהם כבר מצאו אותו עומד מוכן עבורם.

ערב אחד אחרי תפילת מעריב ב"שטיבל" ניגש אלי ר' פנחס מינצר ז"ל ואמר: "בוא ונבדוק! נדמה לי שמצאתי מגרש מתאים לבנות עליו את בית המדרש".

היכן?-

בפינת הרחובות סוקולוב-קוטלר, לא הרחק מרח' רבי עקיבא, ובקירבת מקום ל"שטיבל" הקיים במעונו של האדמו"ר מסקאהל, התגורר בבית פרטי וחצר יהודי בשם ה' כספי, בעל עגלה עם זוג פרדות, שהתפרנס מהובלת חביות סיד לבנינים. דירת מגוריו, בנין דו-קומתי, נבנתה על חלק מן המגרש שבבעלותו, ואילו על החלק הפנוי - החלק הקדמי שגבל בחזיתו עם שני הרחובות - עמדה אורווה לפרדות ולצדה בור סיד, אשר ממנו העמיס האיש את חביותיו והובילן אל אתרי

הבניה. גם לבנינים שאני עסקתי בהקמתם היה זה ה׳ כספי ששיווק את הסיד והייתי אישית מיודד עמו. הוא היה יהודי דתי מראשי בית-הכנסת ע״ש ״היליגמן״ הסמוך.

והנה את המקום הזה בחר לו ר׳ פנחס משום מה כמתאים ביותר לביהמ״ד של חסידי באבוב בבני-ברק. לא יכולתי לעמוד בפני נחישות רצונו ונלוויתי אליו. הגענו אל המקום ומדדתי את השטח מכל צדדיו. היה נראה לי שאפשר בדוחק להקים משהו עליו. אולם ר׳ פנחס התלהב מאד ואמר: ״אנחנו עולים ברגע זה אל מר כספי ומנסים את מזלנו, אולי הוא יסכים למכור...״

להפתעתי, אחרי שהסברתי לה׳ כספי את מטרת ביקורנו אצלו, היתה תשובתו חיובית: ״אם אתם מוכנים לשלם לי עבור חלק המגרש הפנוי 7,000 לירות הריני מוכן למכור אותו... אשתי רוצה מאד שיבנה כאן בית-כנסת...״ הסכום שבעת אלפים לירות נחשב אז מחיר גבוה. בכסף זה אפשר היה לרכוש בבני-ברק מגרש יותר גדול. אבל! ר׳ פנחס התעקש ואמר לי: ״אנחנו לא יוצאים מכאן, עד שחותמים חוזה...״ ניסיתי להתחיל לעמוד על המקח, אך בנוגע למחיר הגבוה לא היה ה׳ כספי מוכן לשנות מאומה, בעוד שבנוגע לתשלומים הוא גילה נכונות רבה להתגמש מיד שילשלתי לידיו 500 ל״י כדמי קדימה וחתמנו באותו מעמד ״זכרון דברים״ עם תנאי תשלום נוחים. למעשה יצאנו מביתו עם עיסקא גמורה, מבלי לדעת מאין ניקח את הכסף, הן עבור רכישת המגרש והן לצרכי הבניה.

הכל מסייעין לבנין מקדש מעט

לאחר מכן קראנו את אנשי שלומנו לאספה מיוחדת. הציבור קיבל את הבשורה בהתלהבות וכל אחד מאתנו תרם את חלקו כמיטב יכלתו. בין המתפללים היו פועלי בנין אחדים, שבזכות חברותם ב״קרן הביטוח לפועלי בנין״ של ההסתדרות, יכלו לקבל הלואות מן ה״קרן״. הגישו, איפוא, בקשות שאושרו ולקחו את ההלואות לצרכי בניית ביהמ״ד. פריסת התשלומים של ההחזר על פני תקופה ארוכה עשתה את ההלואה נוחה וכדאית ביותר. כה היו בידינו הסכומים שנדרשו כדי להתחיל בבניה ולפרוע את התשלומים הראשונים עבור המגרש. בהמשך שילמנו את החובות לאורך שנים שלמות. אף חסכנו מפי ילדינו כדי לעמוד בהתחייבויות.

והנה הגיע תור עריכת התכנית של ביהמ״ד מבחינה הנדסית. התברר שלפי קוי-הבנין המאושרים בתכנית ״בנין-ערים״ של בני-ברק, אם נעמוד בכל ההרחקות

המחויבות ע"פ התקנות, לא ישאר לנו כמעט מאומה מכל השטח בכדי לבנות. ביקשתי לכן מידידי ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל, ראש העיר, לגשת עמי אל המקום ולבדוק מה ניתן לעשות בכדי לעזור לנו. הרי מדובר פה בהקמת מקדש-מעט ואי-אפשר להיאחז עד הסוף ב"יקוב הדין את ההר". מוכרחים להתגמש. ואכן, כשהגיע ר' ראובן והסתכל פה ושם, אמר לי מיד בעליצות: "קו-בנין זה דבר חמור, אי אפשר להתעלם ממנו... אבל מה, כתוב פה (בהוראות) כי צריך להתרחק מצד הסימטא 3 מטר, על ה-3 אמנם חייבים לשמור, אך אם תוסיף אפס ונקודה בהתחלה זה יהפוך ל-0.3 מטר, דהיינו שלושים סנטימטר... אני כבר אדאג לכך שאף אחד לא יבדוק אותך, ותתחיל לבנות..."

ובכן, בזכות פיקחותו וידידותו רבת השנים של רה"ע עמדי הוקם בית-המדרש הראשון של חסידי באבוב אחרי השואה. מעשהו הזכיר לי את דברי המדרש (תנחומא פ' תשא) "בוא וראה חיבתן של ישראל שעבירותיהן מביאות לידי מעלות גדולות..." עפ"י עצתו האצנו בפועלים שיעבדו מהר ככל האפשר, מחשש עינא בישא, וכעבור חודש ומחצה כבר עמד הבנין על תלו והתחלנו להתכונן לחנוכת הבית.

חנוכת הבית

היה זה דבר בעתו לערוך כעת חגיגה זו. שכן אמו של רבינו, הרבנית הצדקת חיה פראדל ע"ה, נוות ביתו של ה"קדושת ציון" הי"ד, הגיעה אז לביקור בארץ וחפצנו

בחנוכת השטיבל: האדמו"ר מסקאל, הרב שולזינגר, הרב מדאברא הגר"א אנגלארד, ור' יהושע פרישוואסער (נואם). נראים עוד: ר' יעקב אנגלנדר, ר' משה וואלף, ר' שמואל אהרן רובין, ר' שלמה ברבר, ר' ישראל יעקובר. ממול יושב ר' הערשיל פארשער, אחורי האדמו"ר מסקאל עומד הילד יצחק לנגזם

מאד שהיא תשתתף בחנוכת הבית. עוד הגיעו אל המעמד גיסו ואחותו של רבינו, הנגיד ר' יהושע פרישוואסר ורעיתו נחמה גולדה ע"ה, אשר פיארו את החגיגה וגם תרמו סכום חשוב על-מנת להקל מעלינו את פרעון החובות שהעמסנו על עצמנו (מלבדם לא ביקשנו ולא קיבלנו עזרה מאף אחד, כי אם מתפללי ביהמ"ד הם שפרעו מכספם את ההלואות במשך מספר שנים).

אל החגיגה הגיעו כמובן כל חסידי באבוב הנמצאים בא"י ובראשם "הרב מדאברא" הגר"א אנגלרד זצ"ל. בשולחן הנשיאות ישבה גלריה נהדרת של רבני העיר ופרנסיה, ואילו האדמו"ר מסקאהל הופיע לחגיגה בכל הדרו, כשהוא חובש לראשו "קולפיק" חגיגי. אף הוא הגיד ברבים שקשה עליו פרידתנו וביקש שנמשיך הלאה את הקשר עמו.

המחבר בנאום במסיבת חנוכת הבית

[כאן אולי המקום לציין, כי זמן קצר אחרי עזיבתנו מכר צדיק זה את ביתו ועבר להתגורר בקרית ויזניץ, סמוך לבית גיסו ה"אמרי חיים" זצ"ל. ואמנם אנא זעירא שמרתי הלאה על קשר תמידי עמו. ידעתי שהוא אהב מאד את כל אחד מאנ"ש שהתפללו בביתו. בביקורי האחרון אצלו בימי חנוכה, ימים ספורים לפני פטירתו, בהיותו רתוק לערש דוי, כיון ששמע מבואי ביקש להלבישו והורה להכניסני אל חדר האורחים, וישב לשוחח עמדי במשך שעה ארוכה. הדבר היה לפלא בעיני בני ביתו, כפי שזוגתו הצדקת ע"ה אמרה לי, שמזה שבועות אחדים כמעט לא ירד ממיטתו אך כעת לכבוד האורח התאמץ ויצא מגדרו. כאשר נפרדתי אז ממנו

ברכני האדמו"ר בחמימות רבה, והיתה זו למעשה ברכת פרידה לנצח, שכן אחרי ימים אחדים הלך לבית עולמו, ד' בטבת תשכ"ב, ומנוחתו כבוד בחלקת תלמידי הבעש"ט אשר בבית העלמין העתיק בעיר הקודש טבריה].

ה"שטיבל" כאבן שואבת

מיום שנחנך בית מדרשנו בקרן הרחובות קוטלר-סוקולוב, הפך המקום להיות בבחינת תל-תלפיות, וראש לכל נעשה אבן-שואבת עבור כל יוצאי גאליציה, במיוחד לאנשים שהשתייכו לשושילתות צאנז-דז'יקוב. מיד בשבתות הראשונות נתמלא מקדש-מעט זה על גדותיו. הגיעו אליו כחמישים עד ששים מתפללים קבועים, ונתוספו עליהם סתם יהודים יקרים שגרו בשכנות ממש, או בסביבה הקרובה. הללו מצאו כאן מקום שוקק חיים ביום ובלילה ושופע השראה, אוירה חמה ולבבית, שמשכה אותם כמו בעבותות. במרוצת הזמן הם נהפכו לחלק בלתי נפרד מעדתנו ומחסידות באבוב בכללה.

התפילות ב"שטיבל" החדש בימות החול ובשבתות התקיימו כסדרן. הכל התנהל בהתאם למנהגי באבוב המקוריים - הן בנוסח התפילה, והן בזמירות וניגונים עסיסיים, לפי מיטב המורשה שקיבלנו מבית באבוב. התקיימו בו ג"כ שיעורים קבועים, חברותות בגמרא, שיעור קבוע ב"דף היומי" שנלמד ע"י ר' אברהם לנגזאַם ע"ה ור' נחמיה שינגוט יבלא"ט, ושיעור במשניות שנלמד בין מנחה למעריב ע"י ר' משה פרוינדליך. מאוחר יותר נוסד ב"שטיבל" ע"י אחי ר' דוד נ"י כולל-אברכים שהוא עמד בראשו ודאג למימונו. בעונת החגים התוועדו כאן אנ"ש למסיבות חג, ובמיוחד זכורים המסיבות של נעילת החג, רוויי הגעגועים. גם ביומין דהילולא של רבותינו נ"ע התקיימו בביהמ"ד התוועדויות וסעודות מצוה.

באופן כללי לא פסקה הפעילות הרוחנית והתורנית בין כתלי בית מדרשנו אף ליום אחד. אחת המשימות החשובות שקיבלנו על עצמנו היתה כתיבת ספר תורה. בעת שרבינו זי"ע הגיע לארץ, הוא הביא עמו בשבילנו שני ספרי תורה, מתנה מבית מדרש חסידי מסוים בארה"ב שנסגר, ובהם קראנו קריאת התורה ב"שטיבל". אולם אנ"ש החליטו שנוסף לכך נתחיל אנו עצמנו בכתיבת ספר-תורה חדש מכספנו. בחרנו בסופר סת"ם מומחה, תלמיד חכם וחסיד מופלג, הוא הגה"ח רבי יהודה רבינוביץ זצ"ל, מראשי ישיבת טשיבין בירושלים, שקיבל

על עצמו את הכתיבה. כאשר נשלם הס"ת זכינו שאדמו"ר מהר"ש זי"ע באחד מביקוריו בא"י השתתף אישית בשמחת הכנסתו להיכל הקודש.

גם שורות המתפללים בביהמ"ד הלכו ונתרבו משנה לשנה. מאמריקה הגיע עולה חדש שרכש לעצמו "וילה" לא הרחק מביהמ"ד, הוא ר' מנשה יחזקאל רייכמן ז"ל, ששימש באמריקה כ"פרזידנט" בבית-מדרש חסידי, ולכן בחרנו בו ג"כ כ"פרזידנט" של השטיבל, אשר ינהל את עניני הכספים לצד הגבאים. אחריו הגיעו עוד יהודים נשואי פנים מאמריקה, שנעשו מתפללים קבועים בבית מדרשנו, ופיארו בו את כותל המזרח, כדוגמת: ר' יצחק משה קינסטלינגר ז"ל, הרב חיים ראובן ברנקופ ז"ל, רבה של אונסדורף הגה"ח רבי יוסף יונה הורוביץ זצ"ל, ר' יוסף לנדאו ז"ל, ר' מנחם מנדל פרנס ז"ל, ר' יהושע העשיל צינווירט ז"ל, הרב אברהם יצחק פישמן ז"ל - חסיד קוצק, שהגיע משיקאגו, ושימש אצלנו כבעל-תוקע במשך שנים רבות - ר' יודל שטיל ז"ל, ר' זכריה ריינהולד ז"ל , ר' ראובן רוזנר ז"ל, ור' צבי יעקב קלגסבלד ז"ל, ר' משה פטרפרוינד ז"ל ור' ברוך פרנקל ז"ל - זקנים מכובדים, שסיפרו באזנינו זכרונות מלבבים מאדמו"רים בדורות קודמים, והיינו שותים בצמא את דבריהם.

פרק ארבעים ושלשה

ה"נסיעה" הראשונה לאדמו"ר מבאבוב זי"ע

נוסעים אנחנו

כאשר הגיעו ימי אלול תשכ"א, התכוננו שלושה מאנשי שלומנו לערוך את ה"נסיעה" הראשונה שלהם לרבינו מהר"ש זי"ע היושב באמריקה. השלושה היו: ר' שלמה ברבר, ר' פנחס מינצר, וכותב השורות. הצטרפנו לטיסת "צ'ארטר" של חסידי חב"ד שאירגנו לעצמם נסיעה אל האדמו"ר מליובאויטש הרמ"מ זצ"ל. הנסיעה היתה מתוכננת לחמשה שבועות - מראשון ימי ה"סליחות", עד אחרי שמחת תורה.

בבואנו לאמריקה קיבל את פנינו בשדה התעופה בנו של רבינו זצ"ל, הוא ממלא מקומו בעתיד, האדמו"ר רבי נפתלי צבי זצ"ל. האכסניה שלנו נקבעה במעונו של ידידנו היקר ר' משה עליאס. למרות שהתגורר עם משפחתו ברוכת הילדים בדירה צנועה למדי, העמיד ר' משה לרשותנו חדר מיוחד, ואת הילדים הקטנים השכיב על הריצפה בחדר האוכל ובפרוזדור. גם דאג לכל מחסורינו, במשך כל התקופה שהתארחנו בצל קורתו, אף שהוא עצמו עבד קשות לפרנסתו. יש להרים על נס את הכנסת האורחים שלו, ושל אשתו המנוחה פעשא צינה ע"ה, יחד עם כל ילדיהם היקרים, המסולאים בפז אחד לאחד. זכיתי לקיים עם ר' משה ידידות אמיצה במשך קרוב ליובל שנים. זכיתי ג"כ להתענג על הכנסת אורחים שלו בביתו המרווח החדש במשך יותר מארבעים שנה. יהא רעוא שיזכה לאריכות ימים ושנים טובות עד ביאת גואל צדק בב"א.

דורון לצדיק

ערב הנסיעה השתוקקתי להביא לרבינו זצ"ל מתנה חשובה לרגל בואי פעם ראשונה להסתופף בצלו. חיפשתי הרבה עד שמצאתי קופסא יקרה לבשמים

מזהב טהור בעיצוב יפהפה מרהיב-עין. המחיר שדרשו בעדה היה למעלה מיכלתי בימים ההם. אעפ"כ החלטתי לרכוש אותה ולהביאה עמי. קניתי ג"כ בשמים ריחניים ומלאתיה, מתוך הנחה והשערה, שהרבי כשיקבל אותה בודאי ירצה לברך ברכת בשמים. על המיכסה מבפנים רשמתי בחריטה את שמי ושם אמי: יהושע העשיל בן בילא דאבריש.

בבואי אל הקודש פנימה לקבל שלום מסרתי לרבי את הדורון ואמרתי בקיצור "הבאתי כלי לבשמים". הרבי נטל את הקופסא בידו הקדושה ואמר: "זה דבר חשוב מאד, כלי מזהב לבשמים, הרי כל מעשי הקטורת היו בכלי זהב וגם ההקטרה היתה על מזבח הזהב בהיכל..." והוסיף: "אני מאד נהנה מזה, אבל, הרי אסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה?" אמרתי לפניו: "הבאתי ג"כ בשמים מזמרת הארץ..." מיד פתח הרבי את הקופסא וברך "בורא מיני בשמים", ובפנותו אלי אמר: "יש לי הנאה, שעשית בחכמה..."

אח"כ קרא הרבי את השם החרוט על המיכסה ואמר: "מענין, בצירוף של בשמ"ים מרומז השם שלך (בשמי"ם בגימטריא יהוש"ע עם הכולל) והראשי תיבות של שם אמך בב"ד (ב'ן ב'ילא ד'אבריש), כי הלא בסממני הקטורת כתוב "בד בבד יהיה".

בית רבינו בבבל

מעונו של הרבי עמד בניו-יורק ברובע "קרונהייטס", בשדרת "ברוקלין אווניו". היה זה בית ישן בנוי מעצים. בקומת הקרקע הוקצה חדר גדול להתכנסויות ולעריכת "שולחנות". דירת מגורי הרבי היתה בקומה העליונה: דירה צנועה, מיושנת, עם ריהוט פשוט ודל. בימים גשומים מצאתי דלי שהועמד על מיטת האדמו"ר על-מנת לקלוט את הגשם הדולף מן הגג. הסוכה נמצאה על גזוזטרה קטנטונת שיצאו אליה דרך חלון. בבית הסתובבו ילדים צעירים מנישואי הרבי בזיווש"ש, עם בת האדמו"ר מצעשינוב ר' ארי' ליבוש רובין זצ"ל, בלבוש דל ומתוך חיי צמצום ודחקות.

לפני הבית השתרעה חצר רחבת ידים ואולם בגודל כ-150 ממ"ר - שבמקורו אולי שימש כבית מלאכה או מחסן - שיועד לבית המדרש. לא הרחק משם עמד בנין של הת"ת והישיבה. הציבור דאז היה דל ועני. רובו אנשים ניצולי שואה שהתחילו

לבנות את חייהם מחדש, התחתנו, הקימו בתים וגידלו ילדים, ועבדו קשה מבוקר עד ערב כדי להביא טרף לביתם. בשבתות ובחגים הפיח בהם הרבי רוח חיים חדשה, בעזרת תפילותיו הנלהבות ובעריכת "שולחנו" הטהור. נושא היה על כתפיו את משא כל העם הזה בגשמיות וברוחניות.

בסך הכל התפללו בבית-מדרשו של הרבי כמה עשרות יהודים אשר ענדו שטריימל'ך לראשיהם. רובם לא גידלו זקנים. ליהודי עטור זקן היה קשה להשיג מקום עבודה - ובעת ההיא עדיין נאלצת להיאבק במקום עבודתך שלא תהיה אנוס לחלל את השבת. בימות החול לא הספיקו כולם להגיע אל התפילות. כל אחד מצא לו מקום תפילה בקירבת ביתו, הכל כדי להגיע לעבודה בזמן, אבל בשבתות ובחגים וביומין דפגרא נתמלא בית-המדרש הבאבובי עד אפס מקום.

(אגב: ה"פני מנחם" זי"ע מגור היה תמיד אומר: "ההצלחה של באבוב היא, שהאדמו"ר זי"ע כשראה יהודי שהסכים לומר - בשנים ההן - "שמע ישראל" כמו "ערליכער יוד", מיד הלביש אותו בשטריימל וטלית עם עטרה, ועי"ז זכה במרוצת השנים לקרב אותו ואת בניו לעבודת השם").

באותם ימים היה הרבי זי"ע מוקף בבני משפחה קרובים שהתגוררו בקירבת מקום: בנו הגדול האדמו"ר ר' נפתלי צבי זצ"ל, בני אחיו הרה"צ רבי חיים יהושע'לי הי"ד, רבי ברוך דוד ורבי יעקב יוסף, שהקימו זה מקרוב את ביתם, ואמם הרבנית מרת לאה הלברשטאם ע"ה. אחיו הצעיר רבי יחזקאל דוד זצ"ל התגורר הרחק מן הסביבה, ולכן היה מגיע רק בימי החגים. כל העול הכספי של החזקת הישיבה והמוסדות רבץ על כתפי הרבי זצ"ל ובנו הגדול. עזרו להם במדה ניכרת: הרב מטשענסקוביץ רבי אהרן טייטלבוים ז"ל, ששימש מזכיר הישיבה ומוסדות החינוך, הגבאי כותב הקוויטל'ך המסור ר' יהושע וואלף זאפרין ז"ל, ועוד קומץ ידידים מסורים שגילו נכונות לעזור בכל מה שנחוץ, שלא על מנת לקבל פרס. בראשם הצטיין ר' משה עליאס, שעמד הכן כחייל על משמרתו בכל עת ובכל שעה, גם כשהיה מוכרח בגלל זה לוותר על פרנסתו ועסקיו.

ימי התעלות רוחנית

ימי שהותנו במחיצת האדמו"ר זי"ע היו בשבילנו ימי התעלות "מעין עולם הבא". לא היה לי כל חשק לצאת ולראות את פלאי אמריקה. ניצלתי כל רגע שאפשר

היה להימצא בקירבת הרבי. ביליתי הרבה בין כתלי ביתו. היה חבל בעיני לאבד אפילו דיבור קל או תנועה.

ימי ה"סליחות" עברו עלינו מתוך התעוררות גדולה. ב"התרת נדרים" ערב ראש השנה הייתי בין הקרואים ל"מנין" שהרבי הזמין לשם "מסירת מודעה" "התרת קללות" ו"קבלת נזיפה" כמנהגו בקודש. דל העט לתאר אפילו אפס קצהו של מעמדי התפילות והתקיעות בשני ימי ראש השנה, ה"שולחנות", ויראת הרוממות שאפפה על כל תנועה, וראינוה בעליל. ב"שבת שובה" התכבדתי לעבור לפני התיבה לתפילת שחרית (וכן ביום הראשון של חג הסוכות).

ה"טיש'ן" של ערב יום הכיפורים, ובמיוחד ה"טיש" של הסעודה המפסקת, הבכיות הנוראות, בשירת "ירצה צום עמך..." בסעודת הצהרים, והשתיקה עם הבכיות בזמן חלוקת השיריים והמשקה, והברכות החרישיות בסעודה-המפסקת אי הניב לתאר כל זה. רק מי שראה במו עיניו את עבודת הקודש, זכה וראה!

בזמן שמחתנו

בליל שני של חג הסוכות ירד גשם זלעפות. אי אפשר היה בשום אופן להכנס לסוכה עד אחרי חצות הלילה. כאשר פסק הגשם נכנס הרבי אל הסוכה ואמר את ה"אושפיזין" ומילא את הכוס לקדש על היין. ראינו אז מחזה שכולו פלאי פלאים. הרבי כבר עומד עם הכוס בידו אך אינו פותח בברכת ה"קידוש". ראו עליו שהוא מנסה להתחיל ואינו מצליח. לפתע הגביה את ידו כלפי מעלה והצביע על הסכך. נזכרו הנוכחים ששכחו להרים את הכיסוי מעל הסכך, ה"שלאק", שהיה סגור בגלל הגשם. מיד מיהרו להסירו והרבי התחיל בקידוש-היום.

בימי הסוכות זכיתי בפעם הראשונה לשמוע את רבינו אומר "הלל" בהתאם למסורת באבוב סיים הרבי כל קטע עם ניגון קבוע לאותו פרק. כל ה"הלל" היה מלווה בשירה אדירה הפורצת מפי כל הציבור. מראה ה"נענועים" שעשה הרבי מתוך מסירות נפש בפועל, ואשר נמשכו כל יום יותר משעה שלמה, לא ישכח ממני לעולם. הייתי עוד עשרות פעמים בחג הסוכות באמריקה, בשנים הבאות, וראיתי במו עיני את עבודת הקודש של רבינו זי"ע בעת ה"נענועים" שהיתה באותה התלהבות וגבורת הנפש שלא השתנתה ולא נחלשה עד זקנה ושיבה, ועד שנות התשעים שלו.

בימי חול המועד, היה רבינו סועד בצוותא עם הקהל שלוש פעמים ביום. לסעודת הבוקר שהתקיימה בסוכתו הפרטית הוזמנו רק מקורבים ואורחים. סעודת הצהרים נערכה בסוכה הגדולה ברוב-עם. אולם השיא של ה"טיש'ים" היה בלילות. הוא ה"טיש" של "שמחת בית השואבה" שנחגגה בשנים המאוחרות בנוכחות קהל אלפים.

בצילא דמהימנותא

הסוכה, מוארת בשלל נגוהות, היתה מקושטת במיטב הפאר וההדר אשר קישטוה תלמידי הישיבה, וגם רבינו בכבודו ובעצמו השתתף עמהם בכיסוי הסוכה בענפי הסכך הירוקים, מהם השתלשלו אביזרי "נוי סוכה" וגם פירות ואגוזים בסלסלות (אחרי החג חילק הרבי את הפריטים מנוי הסוכה לכל דכפין). בהיכנסו אל הסוכה הופיע הרבי במלוא הדרו המלכותי, עצר מלכת והתחיל לקרוא בקולו הערב "נזמין לסעודתא אושפיזין עילאין..." לאחר מכן ניגש אל השולחן ונטל את ידיו. מאחורי כסאו עמדו חסידים יודעי נגן בכינורות. בראשם בלטו מחותנו ר' משה ווקסמן, וכן ר' שאול הוטרר מאנטוורפן, אשר עוד זכו לנגן לפני ה"קדושת ציון" הי"ד במטרופולין שלו בגאליציה. בשנים האחרונות כבר עמדו מאחורי כסא הרבי לא פחות מחמשה עשר כנרים, שהפיקו מן המיתרים הדקים את ניגוני באבוב וצליליהם באמנות נפלאה.

גם הרבי גופו השתתף בשירה זו כשהוא מלווה בקצב אופייני את נגינת הכנרים. היה זה מחזה שופע הוד שהזכיר משהו מעין שירת הלויים בביהמ"ק על חמש עשרה המעלות שירדו מעזרת ישראל לעזרת הנשים. בכל ערב ב"שמחת בית השואבה" השמיע רבינו דברי תורה מענינא דיומא טבא ובקשר עם ה"אושפיזין" של אותו יום. כאשר הגיע ה"טיש" לסיומו באישון לילה יצא הקהל במחולות וריקודים סוערים.

אצל האדמו"ר מסטמאר זצ"ל

במהלך אותה "נסיעה" ראשונה השתוקקתי מאד לבקר אצל האדמו"ר מסטמאר ר' יואל'יש טייטלבוים זצ"ל, אשר את שמעו שמעתי מכבר, אך טרם זכיתי לראותו מימי. אפס כי לא ידעתי כיצד אעשה זאת. חששתי מפני הקפדתו של רבינו במדה ולא ימצא אותי בקירבתו בשעה מסוימת וירגיש בדבר.

אך הנה באחד מימי חול המועד, כאשר הגיע הרבי לתפילה וארבעת המינים בידו כמנהגו תמיד לשאת בעצמו את הטלית והתפילין שלו, וכן את האתרוג והלולב בימי חג הסוכות - רמז לי פתאום לגשת אליו - ואמר: "הרי הנך נמצא עכשיו באמריקה, כדאי לך לנצל את ההזדמנות ולהכיר את הרבי מסטמאר... קום וסע היום לויליאמסבורג, ועוד תספיק להגיע לשם לפני התפילה..."

הרגשתי כאילו רבינו קורא את מחשבותי, ותיפעם רוחי, אך בו-זמנית הייתי מאושר מן ה"רשיון" שקיבלתי והזדרזתי לנסוע לבית מדרשו של הרבי מסטמאר. הספקתי להגיע עוד לפני תפילת "הלל", ושמעתי אותו עובר לפני התיבה. גם ראיתי את עבודתו הקדושה ב"נענועים" עם הד' מינים. אחרי התפילה ניגשתי אליו לקבל שלום והצגתי את עצמי בשמי. מיד הזמינני לבוא אל סוכתו להשתתף בסעודת החג.

הסעודה התקיימה בסוכתו הפרטית, בביתו אשר ב"בדפורד-אוניו", בנוכחות "מנין" מצומצם של מקורבים ומשמשים בקודש. ישבתי מולו וזכיתי לראות מעט את הנהגתו המופלאה. באמצע הסעודה שרו את הפיוטים של יוה"כ שע"פ רוב מדלגים ביום הכיפורים. בבאבוב ניגן הרבי אותם קטעים בכל סעודה מסעודות החג וראיתי שגם האדמו"ר מסטמאר נוהג כך. אלא שהאנשים סביבו שרו בלי מלים, והוא לבדו אמר בשקט את חרוזי הפיוטים.

ביומא דדינא "הושענא רבא"

ימי חול-המועד חלפו במהירות והנה הגיע היום הקדוש "הושענא-רבה". מתחילת הלילה אפפה את כולם אימת יומא דדינא, יום גמר החתימה, וחרדת ה"פתקין" אשר ביד הרצים. רבינו זצ"ל הופיע בביהמ"ד לקריאת משנה-תורה מתוך ספר תורה, כמנהג צאנז, ואחר כך נכנס לערוך את "שולחנו" בסוכה, כשהוא עוטה את ה"חאלעטיל" הצחור של הימים הנוראים. הכנרים ניגנו עכשיו את "מלכויות" של מוסף דראש השנה "מלוך על כל העולם כולו בכבודך" בניגונו המרעיד של ה"קדושת ציון" זי"ע.

הרבי שר ברטט ועיניו זלגו דמעות. אחרי גמר הסעודה נכנס הקהל לבית המדרש לאמירת תהילים. אולם הרבי נשאר לישב בסוכה והתעסק בעבודת-הקודש של אגידת ה"הושענות" עבור עצמו ועבור בני ביתו, ונוסף על כך בעד כל המשפחה

המורחבת של גזע באבוב, גם עבור החסידים הקשישים שהיתה להם "חזקה" משנים עברו, מימי אביו ה"קדושת ציון", שהרבי אוגד בעדם את הערבות. הרבי ישב ככה שעות שלמות, כמעט עד אור הבוקר, כשהוא בוחר עבור כל אחד בנפרד, כל בד ערבה לחוד, ומסתכל עליו ארוכות בעיניו הטהורות, עד שאסף את חמשת הבדים ואגדם בעלי לולב. שנה אחת ירד גשם זלעפות, אך רבינו נשאר לשבת ולעסוק בעבודת קדשו ללא הפסקה, ומבלי להרגיש כלל נרטב עד לשד עצמותיו. כשהאיר היום הבחינו שהשטריימל שלו יצא מכלל שימוש עקב הרטיבות והיו מוכרחים לארגן מיד עבורו שטריימל חדש, כדי שיוכל להיכנס בו לבית-המדרש.

תפילת שחרית ומוסף ב"הושענא רבה" נמשכה עד השעות המאוחרות של אחר הצהריים. כתום התפילה ערך הרבי "טיש" רבתי-עם לכל הקהל. שרו ורקדו בעוז עם ניגון הכיסופים "האזורים באהב". אין לשער את התרוממות הרוח במעמד זה, כפי שחוויתי אני בעצמי, הן באותה שנה של ה"נסיעה" הראשונה, והן בעוד הרבה שנים שזכיתי להסתופף בצל קדשו.

ב"שמיני עצרת" ו"שמחת תורה"

מחוגי השעון התקדמו ביעף. בקושי הספקנו לטבול במקוה ולהחליף המלבושים לכבוד החג "שמיני עצרת", והנה ממהרים כבר לבית המדרש לתפילת ערבית של יו"ט ולעריכת ה"הקפות". מיד לאחר מכן נערך בלילה ה"שולחן", שהגיע לשיא התרוממות הרוח בעת שהרבי שר וניגן לבדו בהשתפכות הנפש את חרוזי הפיוט המלבב "אמונים אשר נאספו", בו נפרדת השכינה הקדושה מעולי הרגלים ומרעיפה על ראשם את ברכותיה, בשובם הביתה לשיגרת החיים האפורים - מי מסוגל לתאר את המעמד הנשגב הזה, כאשר הכל דוממים בבחינת "עוף לא פרח ציפור לא צייצה" רק אדמו"ר זי"ע שר מתוך דביקות עילאה ומטעים כל מלה בתנועות ידיו בעודנו מתמוגג בדמעות שליש.

ושוב אתא בוקר ועובר עלינו יום גדול וקדוש עשיר בחוויות רוחניות: התפילה וה"הקפות", ה"הלל" וזמירותיו, ותפילת הגשם ומנגינותיה, סעודת יו"ט באריכות, ככל שהזמן איפשר, עד לפרידת הגעגועים מן הסוכה לעתותי ערב - אשרי עין ראתה כל אלה.

שיא השיאים של החג הקדוש היה, כמובן מאליו, ב"שמחת תורה". עם רדת הלילה התאסף בבית המדרש קהל גדול, הרבה מאות יהודים - ובשנים המאוחרות: אלפים - והדוחק היה עצום. בקושי הצליחו לפלס דרך כדי שהרבי זי"ע יוכל להגיע אל המרכז ולרקוד עם ספר-התורה הקטן שהחזיק בידו, כשהוא מכוסה כולו בטליתו הצחורה. ה"הקפות" נמשכו כמעט עד שעה ארבע לפנות בוקר. רבינו עלה אל מעונו לפוש מעט ולהחליף את בגדיו הרטובים. אחר ירד לעריכת ה"שולחן" הטהור שנמשך לתוך הבוקר והפליא ברעננותו.

חוויה פרטית

נתלוויתי אליו כשעלה לביתו אחרי ה"הקפות" ועמדתי בחדרו. לא פיללתי כלל איזו חוויה מרעישה צפויה לי כאן ברגעים הבאים. הרבי זי"ע התיישב על כסאו עטוף כולו בהשראה של שמחה. ארשת פניו המאירים ענתה בו כאילו חזר עכשיו ממנוחה ונופש. לא הכירו עליו אף שמץ של עייפות. לשאלתו, מה הרגשתי בהקפות, עניתי: "אשרינו שזכינו לכך, פעם ראשונה בחיי עוברת עלי התרוממות כזו". חזר ואמר לי: "אלמלי זכית לראות את ה'הקפות' אצל אבי הקדוש הי"ד, לא היית מתפעל היום..."

הרגשתי שזו שעת רעוא ואמרתי: "בהקפה הרביעית היתה התעוררות מיוחדת". השיבני הרבי: "וכי מה החידוש? הלא בהקפה של משה רבינו מתפללים אנו בעד צדיקי ומנהיגי הדור..." ובנשימה אחת הזכיר שורה שלמה של צדיקים אשר היו אז בחיים. לרגע נדהמתי מן הסדר בו פירט את השמות, מי מוקדם ומי מאוחר, והתפללתי בלבי שאשכח את הסדר בכדי שלא אכשל ח"ו ולא אגלה לאף אחד. הבנתי היטב שהסדר אינו מקרי כלל, בחינת "אין מוקדם ומאוחר בתורה", אלא שהרבי מונה אותם מתוך היכרות פנימית לפי גדלותם וערכם. בסיום שיחה זו אמר לי: "בערעל'י איז ביי מיר אויך אין דער רשימה - ס'איז א עדה קדושה, אין זיי דארפין אַ מנהיג" (-בערעל'י, הכוונה לאדמו"ר מבעלזא שליט"א, נמצא גם כן ברשימה שלי. חסידי בעלזא הם עדה קדושה וזקוקים למנהיג).

הרבי מבעלזא היה אז בסך הכל צעיר בן י"ד שנה. אפס כה היה המבט של רבינו זי"ע, חכם עדיף מנביא, בעיני הבדולח שלו, על הצרכים של הדור ושל זרמים אחרים בחסידות. אכן זכה האדמו"ר מבעלזא שליט"א והוא מצטיין כמנהיג בחסד עליון לעדתו הקדושה. בהשראתו ובניווטו התלבלבה חסידות נפלאה על אלפיה, ישיבותיה ומוסדותיה הקדושים, כן ירבו.

יומא טבא לכל ישראל

תמה ונשלמה שיחה נדירה זו אשר "לאו בכל יומא" היא מזדמנת. בינתיים הגיע אל חדר הרבי המשב"ק וירדנו לבית-המדרש לעריכת ה"שולחן". כאמור כבר האיר אז השחר. אני הכנתי לעצמי בביהמ"ד את התפילין שלי, בכדי שאוכל להתפלל ולהניח תפילין מיד כשיסתיים ה"שולחן". החלטתי לא להתיישב ב"טיש" היות ואני בן א"י וכבר התפללתי אמש תפילת ערבית של חול. נשארתי לעמוד סמוך לכותל המזרח אצל ה"עמוד" של החזן וראיתי איך שהרבי לוקח את הכוס בידו ומתחיל בקידוש היום. פתאום הרהרתי לעצמי: מה קורה כאן אתי? פה אצל כולם חג ויום טוב, הרבי אומר עכשיו "אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון" ואצלי סתם יום חול? והנה שומע אני את הרבי מברך ברכת "שהחיינו". כבר מזמן שכחתי שביו"ט שני של גלויות מברכים "שהחיינו". הלא עברו עלי שלוש עשרה שנה שאני מתגורר בארץ ישראל ואין שמה יותר מיום אחד של חג. כה חלפו המחשבות במוחי ביעף.

והנה באותן השנים עדיין חילק הרבי בכוסיות מן היין של ה"קידוש" לבני המשפחה והמקורבים. אני הייתי בדרך כלל מהראשונים שקיבלו. אך הפעם הרבי לא קרא בשמי. הבנתי שלכאורה צדקתי בכך שלא ניגשתי אל ה"שולחן" - אולם רק "לכאורה". הרבי כבר סיים למזוג לאנשים מיין ה"קידוש". ר' נחום זאלץ ז"ל, חסיד ישיש מותיקי באבוב, אשר היתה לו "חזקה" להביא את המים לנטילת ידים, עמד כבר בדחילו ורחימו עם הקערה והנטלה והמגבת בידו, ופתאום הרבי קורא בשמי. מיד ניגשתי. הרבי נשען בשתי ידיו על השולחן ופתח ואמר: "אנחנו מקדשים על היין, אנו מברכים "שהחיינו", כלום אנו אומרים ברכה לבטלה? חס וחלילה! דע לך, כל זמן שיש יהודי על פני כדור הארץ שחוגג את יום-טוב, אזי גם בשמים יום טוב! ואתה שרוי עכשיו עמנו. הנך באמת מחויב במצוות אחרות, כמו להניח תפילין, אבל גם עבורך זה יום טוב!" כאן אחז בידיו הקדושות את הכוסית עם היין של "קידוש" והושיט לי. כמובן שישבתי כבר ב"שולחן" עד גמירא, ואח"כ עמדתי באיזו פינה להתפלל שחרית ולהניח תפילין.

* * *

את הימים האחרונים של שהותי באמריקה ניצלתי כדי לבקר את קרובי המשפחה. התאכסנתי אצל הדוד ר' חנוך אדלר והדודה הדס, אחותו של אבי ז"ל, שקיבלוני

בזרועות פתוחות, והיו לי לאכסניה קבועה בכל פעם שביקרתי בארה״ב. ביקרתי גם אצל הדוד ר׳ ברוך הלר שהקים משפחה מחדש, אחרי ששיכל בשואה את אשתו ואת ילדיו, ונולדה לו בת יחידה. מצאתי גם את הדוד ר׳ ברוך גולדשטיין, אח של הסבתא חנה הלר ע״ה, שהתגורר עם ילדיו בארה״ב, אחרי שזוגתו וחלק מילדיהם ניספו בשואה. הוא היה חסיד הוסיאטין, גדול בתורה וביראה, וגם בעל תפילה משובח, אשר כפי שהזכרתי בפרקים קודמים זכיתי לשמוע אותו בתפילת יוה״כ בטומשוב בשנה שפרצה המלחמה העולמית השניה. אחרי המלחמה הוא כיהן ברבנות של ברלין וחיזק את רוח הפליטים שעברו בעיר זו. גם באמריקה ישב כל ימיו על התורה ועל העבודה, ובפטירתו השאיר אחריו משפחה לתפארת.

המטוס אליו עלינו, אני ושני ידידי מן ה״שטיבל״ בבני-ברק, אמור היה לצאת מניו-יורק ביום חמישי לקראת הערב ולנחות בלוד ביום ששי בצהרים. עקב תקלה מסוימת חל עיכוב בהמראתו. התאחרנו בשעות אחדות וחששנו שלא נוכל לנחות לפני כניסת השבת. התקשרנו להנהלת ״אל-על״ והבטיחו לנו לעשות חניית-ביניים בלונדון. מי שלא ירצה להמשיך יוכל להישאר למשך השבת בלונדון וביום ראשון יוחזר ארצה.

בהסתמך על הבטחה זו יצאנו לדרך. תנאי הטיסה היו נוחים במיוחד והטייסים החליטו שביכלתם להגביר את המהירות, כך שלא יצטרכו לנחות בלונדון, ונספיק להגיע ללוד לפני שבת. התפללנו אל השי״ת שיעזור לנו כי לא ניכשל ח״ו בחילול שבת קודש. ואמנם נתקבלה תפילתנו: המטוס נחת בנמל התעופה בלוד כשעה שלמה לפני כניסת השבת. פקידי המכס שיחררו אותנו במהירות ללא ביקורת הגבולות וגם המטען שלנו נשאר בנמל למשמרת. הנוסעים מירושלים ומשאר מקומות מרוחקים נשארו לשבות בכפר חב״ד. אנחנו נחפזנו לצאת לבני-ברק והגענו אליה עם ה״צפצוף הראשון״. עשינו לשמחתנו את יום השבת בחיק המשפחה ובחברת אנשי שלומנו שצהלו לקראתנו.

בסיכום: חזרנו מן ה״נסיעה״ הראשונה לאדמו״ר זי״ע עמוסי חוויות וסיפוק רוחני. חלקנו את הזכרונות והרשמים שצברנו עם חברינו היקרים ב״שטיבל״ שבלעו בצמאון כל מלה. טעמה של ה״נסיעה״ הראשונה לבאבוב בארה״ב נשארה לנו לכל ימי חיינו.

בארבעים השנים הבאות ערכנו עוד עשרות פעמים "נסיעות" לחגים ולחתונות של צאצאי רבינו זי"ע. ראינו גם מעמדות אדירי רושם של אלפי חסידים נלהבים, עדה ענקית, זקנים עם נערים, וזכינו בעיקר לראות את רבינו הקדוש זי"ע מחדש כנשר נעוריו ועובד את השם בכוחות רעננים ללא שום שינוי, גם בימי זקנה ובעומק השיבה, ואף אחרי שעבר את גיל הגבורות והתקרב לשנות התשעים - אשרינו שזכינו לכך.

פרק ארבעים :ארבעה

הרבי זי"ע פוקד בשנית את ארצנו הקדושה

הופעה מרעננת

בשנת תשכ"ד ביקר רבינו זי"ע שנית בארץ ישראל - "וכמעשהו בראשון כך היה מעשהו בשני": הפיח בקרב אנ"ש רוח חיים, רעננות התחדשות. ב"קרית באבוב" אשר בבת-ים כבר התגוררו עשרות משפחות. גם ישיבת "קדושת ציון" כבר פתחה שעריה ובראשה עמד "הרב מדאברא", הגר"א אנגלרד זצ"ל, ששימש גם כן כרבה של הקריה. בבואו לשם התאכסן הרבי בדירתו של ר' שלמה ברבר ז"ל שהעתיק את מקום מגוריו מפתח-תקוה אל הקריה.

בהופעתו השניה בארץ, ביקור האדמו"ר מבאבוב זצ"ל אצל הרב מפוניבז', יחד עם דודי ר' שלמה קליינמן (יושב בצד שמאל)

בבני-ברק התארח הרבי גם הפעם במעוני אשר ברחוב ראב"ד. התפילות התקיימו בבית הכנסת העירוני הגדול, וה"שולחנות" נערכו בהיכל ביהמ"ד "ירחי כלה" של ישיבת פוניבז', שהוקם זה מקרוב - ברח' הרב דסלר, וזו היתה חנוכתו. הרב מפוניבז' זצ"ל העמיד לרשותנו את המקום בשמחה רבה.

פגישת הרב ותלמידו

באותו ביקור הצטרף בלונדון למסע של הרבי, דודי הרה"צ ר' שלמה דוב קליינמן זצ"ל, אחי אמי ע"ה. היתה זו בשבילו חוויה עמוסת רגשות, שכן זו לו פעם ראשונה בחייו שמחונן את עפרות ציון, משאת נפשו וכיסופיו קדמת דנא. ואף גם זאת: היתה זו פגישתו הראשונה עם משפחתנו מאז נפרדנו מעליו בפאריז, בשנת תש"ט, כאשר עלינו ארצה. במהלך תקופה זו התגורר רבי שלמה כעשר שנים באמריקה. אולם אחר שהשיא את בתו היחידה רחל עם ר' לייבל'י סטמפל, בנו של ר' משה סטמפל הי"ד (חתנו של ה"קדושת ציון", שניספה יחד עמו עקדה"ש בימי הזעם בלמברג), עבר לגור בקירבתם בלונדון, וישב על התורה והעבודה כאשר באמנה אתו מימים ימימה.

הגאון מטשיבין בעל "דובב מישרים" זצ"ל

רבי שלמה השתוקק מאד לבקר בארץ ישראל, ולפגוש בה את מורו ורבו הגאון מטשיבין זצ"ל, שאיפה שבאה כעת על סיפוקה. הרבי זי"ע עשה את השבת הראשונה בירושלים עיר הקודש. הזדרז, איפוא, רבי שלמה ומיד בבואנו לירושלים השכים לפתחו של הגאון מטשיבין זצ"ל. קשה לתאר כמה היה נרגש כל הדרך לקראת הפגישה עם רבו הגדול, אליו היה קשור בעבותות של הערצה ואהבה בל ישוערו.

נתלוויתי אל הדוד בפגישה זו. נכנסנו אל דירת הגאון ברח' אבן-שפרוט ועמדנו בפרוזדור ממתינים שיצא מחדרו. ברגע שרבי שלמה קלט באזניו את רשרוש צעדיו של רבו, אחזתו רעדה בכל גופו מרוב התרגשות, וכאשר דמותו הקורנת של הגאון נראתה בפתח ברך בהתלהבות

ברכת "שהחיינו" ורבו הנאהב ליטף אותו בחביבות: "מיין שלוימ'לע". אחר נכנסנו אל חדר הגאון ושהינו בתוכו שעה ארוכה, כשהם משוחחים בדברי תורה ומעלים זכרונות מן השנים שרבי שלמה למד אצלו בישיבה בטשיבין, ומימי המלחמה העולמית כאשר נפגשו בלמברג, ערב גירושם לסיביר.

אצל הרבי מגור זצ"ל

בפניא דמעלי שבתא, לפני התקדש היום, נכנסתי יחד עם הדוד אצל ה"בית ישראל" זצ"ל. הרבי מגור קיבל אותו במאור פנים והורה שיגישו לפניו "כיבוד". בפנותו אל רבי שלמה התבטא: "זאל זיך דער רבי זעטצ'ן" (-שאדמו"ר יואיל לשבת). דודי הגיב באמירה: "אינני רבי!" אך הב"י השיבו: "אתם לא תספרו לי מי אתם". אחר קילף תפוח והושיט לדוד וגם לי, באמרו: "דא האסטו אויך" (-קח גם לך). הב"י השמיע דבר תורה וגם רבי שלמה ובכך נסתיימה הפגישה ונפרדנו.

רבי שלמה נתקף בשברון לב: "מה הרבי מגור רצה ממני, כלום אני אדמו"ר?!"

מורא רבך כמורא שמים

בשבת התפללנו והשתתפנו בתפילות וב"שולחנות" של רבינו זי"ע שהתקיימו הפעם בהיכל ישיבת "תפארת צבי" (ברח' אבינועם ילין) ונכחו בהם כמעט כל גדולי ירושלים, רבניה ואדמו"ריה, וקהל אלפים. ל"קבלת שבת" ירד לפני התיבה ידידי הבלתי נשכח ר' אהרן פריי ז"ל, אשר עוד הספיק לשהות שנים אחדות

עם הגרי"י שטרן זצ"ל מביליץ: ר' יוסף שלר, ר' אהרן פריי, ור' ישכר קנר ז"ל

במחיצתו של ה"קדושת ציון" הי"ד, והצטיין כבעל תפילה נפלא בנוסח באבוב. לתפילת שחרית נתכבדתי אני לעבור לפני התיבה.

לסעודה שלישית נתלוויתי אל הדוד רבי שלמה בלכתו אל הגאון מטשיבין. ראיתי שם במו עיני איך שהרב מכבד את תלמידו לשעבר דרך הפלגה. הוא הושיב את רבי שלמה לידו בראש השולחן. אחרי שהגיד דברי תורה והסעודה הגיעה לסיומה כיבד הגאון את רבי שלמה לברך על המזון. מזג לפניו כוס יין והגביהו לידיו. עד כמה שאני זוכר את דודי, אף פעם לא ידע רעד מהו, אפילו בימי זקנה ושיבה, אך הפעם רעדו ידיו רעדה עזה. חששתי פן תגלוש הכוס מידו. הרהרתי באותו רגע לעצמי: כתוב במשנה "מורא רבך כמורא שמים" - אם יש את נפשך לדעת עד היכן מגעת יראת-שמים של מישהו, ראה איך הוא מתיירא מפני רבו, זוהי אבן-הבוחן כמה יראת-שמים יש בו.

מטשיבין חזרנו להיכל ישיבת "תפארת צבי" ועוד הספקנו להיות נוכחים בהבדלה של רבינו זי"ע. מאוחר יותר במוצ"ש ערכנו ביקורים אחדים אצל יקירי ירושלים שרבי שלמה רצה להכירם מקרוב. היינו אצל המקובל ר' אשר זליג מרגליות ז"ל, תלמיד הרב מבארניב רבי אברהם שמחה הורביץ זצ"ל, נצר מגזע רופשיץ. הדוד פתח לשוחח עמו במילין דחסידותא ושמע מפיו סיפורים ודברי תורה שקיבל מרבותיו, ובמיוחד מהרב מבארניב שרא"ז היה מקושר אליו מאד.

קרוב לחצות הלילה הגענו לביתו של ר' עמרם בלוי ז"ל. הוא התגורר אז לבדו, אחרי שזוגתו נפטרה לפני זמן קצר, בדירת חדר אחד ב"בתי הונגרים". לא מצאנו אותו בחדרו וחכינו קצת עליו. לבסוף הוא הגיע וברך אותנו לשלום. אחר נטל ידיו לסעודת "מלוה מלכה" שהכילה פרוסת חלה ובצל וקמצוץ מלח. אחרי ברכת "המוציא" שאל את הדוד: "מי אתם?" וענה לו. פנה אליו ר' עמרם בחיוך: "אני מבין שבאתם לראות את היהודי הזקן שזורק אבנים בשבת, הנה זה הוא!" ישבנו עוד שעה קלה, רבי שלמה החליף עמו משפטים אחדים, והלכנו לדרכנו.

איזהו קירוב אמיתי

לפני שובו חזרה ללונדון, נתלוויתי אל רבי שלמה בלכתו להיפרד מן הרבי מגור. הב"י יצא לקראתנו וקיבל את פני הדוד בשמחה גלויה. שאל: "ווי איז דיר אדורך געגאנגען די נסיעה קיין ארץ ישראל?" (-איך עבר עליך הביקור בארץ?) וענה

לו. אחר הפליגו בשיחה על אודות רבו הגאון מטשיבין. בין השאר סיפר רבי שלמה, כי בימים שהוא למד בטשיבין נהג הגאון להגיד ארבעה שיעורים ביום, שלושה מהם היו לפי הרמה והגיל של כל קבוצה בפני עצמה, והשיעור הרביעי היה מיועד לקבוצה נבחרת של עילויים מטובי התלמידים. סח הדוד: "כשהייתי כבר בקבוצה הרביעית, לא החמצתי שום הזדמנות, והייתי נכנס לכל ארבעת השיעורים! חשבתי לי, הלא זה אותו רב, ויש לי אפשרות לשמוע אותו ארבע פעמים ביום, מדוע לא לנצל זאת?"

בגמר שיחתם נפרד ה"בית ישראל" מרבי שלמה בלבביות רבה. אף ליווה אותו אישית עד היציאה מפתח ביתו, ובכל פניותיו פנה אליו בלשון נוכח: "אתה". כשיצאנו אל הרחוב אמר לי הדוד: "היום היתה לי התקרבות גדולה אצל הרבי מגור, הוא אמר לי **אתה**!"

[אגב: אחרי הסתלקות ה"בית ישראל" זצ"ל, כשיצא לאור הספר ה"בית ישראל" על התורה, שמעתי מרבי שלמה דברי הערכה. היה זה כשביקרתי אצלו בלונדון, וישאלני אם אני מעיין בספר "בית ישראל", ויאמר: במאה השנים האחרונות לא הופיע ספר חסידי כ"כ טוב כדוגמת הספר "בית ישראל"! עוד אמר לי, שהוא עצמו יכול לחבר על כל חלק מה"בית ישראל" כמה וכמה ספרים, ביאורים והוספות וכו'].

המבט של גאון ישראל

אח"כ פנינו להיפרד מאת הגאון הטשיביני זצ"ל. וכאן אספר משהו מאלף ביותר. דודי רבי שלמה היה רגיל לצום הרבה תעניות. פעמים אפילו שבועות שלמים ברציפות. בני ביתו חששו שלא יזיק הדבר לבריאותו. הדודה ביקשה ממני לנצל את ההזדמנות של הביקור אצל הגאון מטשיבין, כדי שיאמר לו להפסיק את הצומות. דיברתי לכן לפני בואנו עם חתנו הג"ר ברוך שמעון שניאורסון זצ"ל, ראש ישיבת "כוכב מיעקב", שהיה ג"כ מיודד עם הדוד, כי מבקשים שיספר לחותנו את כל הענין אולי ידבר על לבו שיחדל ממנהגו. היינו בטוחים שרבי שלמה יציית לדברי רבו.

והנה באנו אל הגאון ושהינו במחיצתו שעה ארוכה. אף סיפר לנו בהזדמנות זו הרבה סיפורים, והיתה דעתו בדוחה עליו, עד כי ראו עליו סימני שחוק

כשסיפר מה ממשפחתו ומחותנתו המלומדת. אפס כי במשך כל השיחה העירנית לא דיבר אף מלה על הצומות. חשבתי לעצמי, אולי השאיר את הנושא הזה לקראת יציאתנו, ואולי הדבר נשכח מלבו, אך לא כן היה. הרב ותלמידו נפרדו בחום נפשי. הרב יצא ללוות אותנו ביציאה מביתו - ואף מלה על הנושא שביקשתי!

למחרת דיברתי על כך עם הגרב"ש שניאורסון וסיפר לי, ששאל בעצמו את חותנו לסיבת הדבר, וזה אשר השיבו: "כפי התנהגותו של ר' שלמה הייתי סבור שאמצא לפני יהודי מסוגף, שק עצמות, אך בראותי כמה שפניו זורחות והוא נראה מצוין, חשבתי לי, מוטב ימשיך ויתנהג כאוות נפשו אם זה לא מזיק לבריאותו, לא אפריענו..."

אמנם קודם לכן, במהלך שיחתם, העיר הגאון לרבי שלמה: "שמעתי שאינך אוכל בשר. אני מבין שהנך חושש לאכול עוף, אולי ארע ח"ו איזה מכשול, אז עצתי שתאכל בשר בקר, בזכות הרבים לא נכשלים..."

אכן - כמה מפליא מבטו של גדול בישראל !

חגיגת אבן הפינה לת"ת וביהמ"ד ב"קרית באבוב"

באחד הימים הקרובים השתתפנו במעמד יריית אבן פינה לתלמוד תורה בקרית באבוב, שיקרא "קול אריה" על שם חותנו של רבינו זי"ע, הוא מהרא"ל הי"ד מטומשוב. נתכבדתי להיות המנחה של המסיבה וסיפרתי ברבים מזכרונותי על צדיק זה שהיה מתארח מדי שנה בבית הורי בטעשין, וגם בתחילת ימי השואה היינו פרק זמן במחיצתו בטומשוב. באותו מעמד השתתף גם גיסו של האדמו"ר, הנגיד ר' יהושע פרישוואסר ז"ל מלונדון, שתרם את חלקו בבניית היכל הישיבה בקריה שנקרא על שמו "בית יהושע".

ימים ספורים אחרי חגיגה זו שבו הרבי זי"ע ופמליתו לאמריקה באניה דרך לונדון. דודי רבי שלמה דוב זצ"ל הפליג יחד עמהם כשפניו מועדות הביתה. היה זה ביקורו היחידי בארצנו הקדושה, לעומת רבינו זי"ע שעוד פקד אותה הרבה פעמים כפי שיסופר להלן.

שמט

במעמד אבן הפינה ל"תלמוד תורה" בקרית באבוב
מימין: הרב אברהם משה באב"ד מיפו, הרב משה פינדלינג מחיפה, האדמו"ר זצ"ל, ר' אלי' שארף, הרב מדאברא הגר"א אנגלארד, ואבי מורי ע"ה. מאחוריו נראים: הדוד ר' יחזקאל הלר ור' משה אליאס

נפרדים מהדוד בנמל
אבי מורי ע"ה, עם אחי ר' דוד, וראש ישיבת באבוב ר' משה מראש-פינה.
החיוכים - באשר הצלחנו להערים ולצלם את הדוד

פרק ארבעים וחמשה

בסימן של גידול והתרחבות

יסוד הת"ת והישיבה

זכתה חסידות באבוב ונתקיים בה אחרי השואה "והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד", בעיקר באמריקה, בהיכלא דמלכא - אך במדה יחסית גם בשאר מקומות ובארצנו הקדושה. אשתדל בדפים הבאים להעלות מעט ציוני דרך ותאריכים בהתפתחות זו למען ידעו הדורות הבאים.

ראש לכל יש להצביע על הקמת ה"תלמוד תורה" בבני-ברק. מאז הורגש כי הציבור שלנו בבני-ברק הולך וגדל ב"ה, הגענו למסקנה שיש לייסד "תלמוד תורה" בו יתחנכו ילדינו בדרכי רבותינו הקדושים זי"ע. עמד אז למכירה בית דו-קומתי שבניתיו בשעתו עבור משפחת רסלר. רכשנו, איפוא, את הבית בכסף מלא ואחי ר' דוד שי' שיפץ אותו והתאימו שיהיה ראוי ל"תלמוד תורה". התארגנו אז במיוחד למטרה זו האבות הצעירים שבחבורה (שהם ה"צרכנים" העיקריים של הת"ת בשביל ילדיהם) בראשות ר' יעקב פויגל, אשר ראה ברכה בעמלו, ומאז עומד הוא בראש מוסדות חסידי באבוב בבני-ברק וחפץ ד' בידו מצליח. לצדו פועל ביד חרוצים המזכ"ל, ר' דוד קאופר, ואילו ההנהלה הרוחנית של הת"ת הופקדה בידיו האמונות של הרב משה אהרן לנדאו.

ההתחלה בשנים הראשונות היתה עם כיתות גן וכיתות נמוכות שהתאכלסו במהירות. אולם במרוצת הזמן נוספו כיתות ונוצר צורך להוסיף על המיבנה עוד 2 קומות. ראינו סיעתא דשמיא בלי גבול וב"ה הת"ת של באבוב יצאו לו מוניטין כמוסד תורני לתפארת, אשר שמו הטוב הולך לפניו, ומתחנכים בו כשלוש מאות ילדי חמד לתורה ויר"ש ומדות תרומיות, שולחים לכאן את ילדיהם לא רק חסידי "באבוב" אלא יוצאי כל החוגים. תמצא פה חובשים את ספסלי הלימודים בני

רבנים חשובים, צאצאי אדמו"רים מפורסמים וראשי ישיבות, שבחרו בבית אולפנא זה המצטיין בשיטה החינוכית ובהישגים הרוחניים שלו.

בנין הת"ת וביהמ"ד "שיח יצחק" דחסידי באבוב ברח' "חזון איש" בני ברק

כהמשך טבעי לת"ת זכינו בסיעתא דשמיא שנוסדה בבני-ברק בעשור האחרון גם ישיבה לצעירים שתקלוט את בוגרי הת"ת ותלמידים נוספים. אחרי הסתלקות רבינו מהר"ש זי"ע מבאבוב נקבע שם הישיבה על שמו "חכמת שלמה" ועומדים בראשה הר"מים החשובים: הרה"ג ר' יוסף יצחק פרנס והרה"ג ר' רפאל שטרנבוך. המנהל הוא ר' קלמן ברונר. הישיבה מכילה 3 שיעורים בתפוסה מלאה עם למעלה מ-80 תלמידים, כן ירבו.

לפני שנים אחדות הטיל כ"ק אדמו"ר שליט"א על בני היקר הרה"ג ר' מיכאל משה הלר לפתוח בבני-ברק ישיבה גדולה, שתיקרא בשם ישיבת "עץ חיים" דבאבוב, ומן השמים הצליחו את מעשי ידיו, והישיבה מונה כיום יותר מ-120 תלמידים מצוינים השוקדים על דלתות התורה ועולים במעלותיה הן בלומדות והן ביראת שמים ומדות טובות, ברוח החסידות. התלמידים מקבלים לקח טוב בשיעורי הר"מים הגאונים, ה"ה רבי מאיר לוריא (ראש כולל "חלקת יעקב") ובני הנ"ל רבי מיכאל משה, אשר שמם הולך לפניהם בעולם התורני, וכבר יצאו מוניטין להצלחה הרוחנית של ישיבה גדולה זו העומדת בכותל המזרח של הישיבות

החסידיות בעירנו ורבים המתדפקים על דלתותיה, אך בינתיים צר המקום מהכיל ולקלוט את כולם. מנכ"ל הישיבה הוא ר' ישראל פרייא.

שתי הישיבות המפוארות שוכנו באופן זמני במבנים עראיים שכורים, והצפיפות בהן רבה מאד. כולנו תפילה שירחיב השי"ת את גבולנו בקרוב ונזכה להקים עבורן משכנות קבע, משכנות לאביר יעקב, כיאות למבצרי תורה שישמשו בית-היוצר לדורות העתידים, ויגדלו מתוכן עדרים עדרים של תלמידי חכמים וגדולי תורה שיהיו למאורות בישראל.

כתבו לכם את השירה הזאת

זכינו בבני-ברק שהרבי זי"ע - לאורך ארבעים שנה בקירוב - השתתף עמנו ופיאר בהופעתו את כל הארועים החגיגים המרכזיים, בהם סיומי כתיבת ספרי-תורה והכנסתם לביהמ"ד, או חנוכת הבית של המוסדות.

בפעם הראשונה השתתף הרבי בהכנסת ספר-התורה שנכתב מתרומת ציבור מתפללי ביהמ"ד כמסופר באחד הפרקים הקודמים. מאוחר יותר נכתבו והוכנסו ספרי התורה של ר' יעקב אנגלנדר ז"ל ור' ראובן רוזנר. בשנת תשמ"ו השתתף הרבי זי"ע בהכנסת ספר-התורה שנכתב על-ידי כותב השורות.

לפני התחלת כתיבת ספר התורה שלי, עלה בלבי חשק גדול שייכתב בכתב "בית-יוסף". באחת ה"נסיעות" שערכתי לארה"ב שאלתי את פי הרבי זי"ע באיזה כתב לכתוב? והשיבני: "אגיד לך תשובה לפני שתחזור הביתה". ביום שבאתי להיפרד התקיימה אצל הרבי ישיבה משותפת של כל הרבנים הפוסקים של בורו-פארק. נכחו שם: הגר"מ ביק, הגר"מ שטרן מדבריצין, הרב ראטה מסטמאר, הרבי מווידיסלאוו והדומ"צ של באבוב. דנו בעניני דת והלכה שהתעוררו מפרק לפרק. חשבתי להמתין עד שהאספה תסתיים, אבל הדבר נמשך זמן רב, והייתי מוכרח לצאת כבר לשדה התעופה. ביקשתי לכן מהגבאי ר' שמואל הורוביץ שיכנס וישאל אם ביכלתי להיכנס לרגע כדי לקבל ברכת-פרידה, ואכן הכניסו אותי, וכך ראיתי את כל המעמד בהדרו. החלטתי בלבי לא לשאול ברגע זה בנוגע לכתב של ספר-התורה, אבל, כשהרבי הושיט לי את ידו הקדושה, אמר: "הלא אני חייב לך תשובה בנוגע לספר-תורה - תכתוב בכתב "בית יוסף". גם הסבא קדישא מצאנז היה כותב ספרי-תורה ומזוזות בכתב "בית-יוסף", ורק תפילין בכתב האר"י".

קיבלתי, אם כן, את התשובה לה ציפיתי. התחלנו איפוא מיד בשובי הביתה בכתיבת ספר-התורה המהודר.

(אגב: אחרי שנים ביקרתי בלונדון באותו זמן שהרבי זי"ע שהה שם והתאכסן אצל ר' אברהם שלאף. בדיוק אז הגיע מאנטוורפן ר' שאול הוטרר ז"ל שנשאו לבו לכתוב ספר תורה, והביא אל רבינו את היריעה הראשונה כדי שיעשה את ההתחלה בתיבה הראשונה "בראשית". לא הניחו לאנשים להיכנס כדי שלא להפריע בכתיבה, אבל כאשר יצא ר' שאול עם היריעה בידו ביקשתיו שיראה לי את הכתב. להפתעתי ראיתי שהיריעה נכתבה בכתב "האר"י". שאלתי את ר' שאול, האם שאל את הרבי באיזה כתב לבחור, והוא ענה לי בשלילה. סיפרתי לו שהרבי אמר לי לכתוב בשיטת "בית יוסף", וכדאי שיכנס לשאול. הוא אכן חזר לחדרו של רבינו זי"ע ויצא ואמר לי שהוא קיבל מענה, כי הס"ת יוכל להיכתב בכתב "האר"י").

ששים ושמחים בשמחת תורה

הכנסת ספר התורה שלי ל"שטיבל" ברח' סוקולוב התקיימה ברוב פאר והדר בשנת תשמ"ו. המעמד נקבע למוצאי שבת קודש פרשת "בא", אור ליום ט' בשבט. הרבי עשה אז את יום השבת בקריה בבת-ים. שכן מאז הקמת הקריה, ובנין ביהמ"ד הגדול כבר עמד שם על תלו, לא יצא יותר רבינו זי"ע לשבות במקומות אחרים בא"י. לשבתות כאלה זכינו רק בשלושת ביקוריו הראשונים, עד שנת תש"ל, בה ערך את ביקורו השלישי ונאות לבוא לשבת קודש בבני-ברק.

האדמו"ר מבאבוב מהר"ש זצ"ל עם הגר"י לנדא זצ"ל, האדמו"ר מסטריקוב זצ"ל, והאדמו"ר ר' נפתלי צבי זצ"ל. עומדים: חדב"נ הרב יעקב ישראל מייזליש אב"ד קרית באבוב ור' ישכר קנר

(התפילות והשולחנות התקיימו בפעם הזאת בהיכל החדש של "ישיבת חכמי לובלין" ברח' הרב דסלר, אשר השלמתי ב"ה את הקמתו זמן קצר לפני כן, וזה היה חינוכו הראשון. אחד השיאים של שבת עילאה זו היה בהשתתפותו של ראש יח"ל הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר שליט"א, פוסק הדור, שנטל ידיו בסעודת ליל-שבת והשתתף אישית בסעודה וב"שולחן" של רבינו, ואף נתכבד בברכת המזון. יודעי ח"ן אמרו שזו היתה אולי השבת היחידה בחייו של גאב"ד "זכרון מאיר" בה קיים בתכלית ההידור גם את סעודת ר' חידקא!)

באותו מוצש"ק שנקבע להכנסת הס"ת ירד גשם זלעפות. כמעט אי-אפשר היה לצאת אל הרחוב. למרות זאת התאסף ליד ביתי (ברח' אדמו"ר מצאנז) קהל אלפים. הרבי זי"ע הגיע. כן טרח ובא לביתנו רבה הישיש של בני-ברק, הגאון רבי יעקב לנדא זצ"ל, שזה היה ביקורו האחרון אצלי - עשרה ימים לפני הסתלקותו לשמי רום. בגלל הגשם החזק הכנתי כיסוי ניילון לספר התורה. לפני היציאה החזקתי את ספר התורה חבוק בזרועותי, כשרבינו זי"ע עומד להלבישו במו ידיו את כלי הקודש והכתר המפואר. ביקשתי שישים תחילה את כיסוי הניילון, אך הרבי אמר בביטחה שאין צורך, ויצאנו ככה מהבית. באותו רגע ממש נפסק הגשם - ויהי לפלא.

האדמו"ר זצ"ל מלביש על ספר התורה את כלי הקודש וכתר התורה המרהיב ביפיו

אבוקות ולפידים האירו את כל מסלול התהלוכה שבני-ברק טרם ראתה מימיה. קהל אלפים ותשב"ר צעדו בשירה וזמרה, בתופים ובמחולות, לכבודה של תורה. ראו שם את ר' משה אירנשטיין, ראש העיר דאז, מפזז ומכרכר בראש התהלוכה יחד עם כל ההמונים. החגיגה הגיעה לשיאה כאשר הגענו אל ה"שטיבל". הסדרנים-המאבטחים שנשכרו לצורך השמירה על הסדר, הניחו להיכנס רק לרבנים וקרואים נכבדים, כי צר היה המקום בשביל להכיל ציבור ענקי כזה. רבינו זי"ע רקד עמי ברחוב לפני שנכנסנו אל ההיכל. גם בפנים רקד הרבי בהתלהבות שעה ארוכה ואח"כ אמר את הפרק "לדוד מזמור" ליד ארון הקודש הפתוח והקהל החזיק אחריו פסוק בפסוק. המקהלה פצחה בשירה "ובנוחה יאמר" והרבי זי"ע פנה בדברי ברכה אל ציבור האלפים שהתקהל בחוץ.

בשלב זה עלו המשתתפים על אוטובוסים ורכבים שהסיעו אותם לאולמי "ווגשל" שם התקיימה סעודת מצוה ו"מלוה מלכה". השתתפו בה כל אדמו"רי בני-ברק, רבניה וראשי ישיבותיה, גם מהציבור הליטאי. סידרו ב"מזרח" שולחן כפול עם כמאה מקומות ישיבה, אך כל זה לא הספיק ולחלק מן האישים הנכבדים שהגיעו לא נמצא מקום. הוכנה סעודה לאלף איש בשני האולמות הגדולים. האולם למטה הוכן עבור הנשים עם מסך ווידאו, בו צפו מה מתרחש באולם הראשי, והיה גם

בימת הנשיאות במפלסים אחדים, בהשתתפות כל גדולי האדמו"רים והרבנים וראשי הישיבות בעיר התורה

אולם שלישי בו הוגש לגברים "כיבוד" קל. ראו אז פלאים: ברגע שאחרון האורחים נכנס לאולם, נפתחו שוב ארובות השמים, והחזירו כביכול את כל הגשם שנעצר בעת התהלוכה החגיגית.

המשך במת הנשיאות
נראה ר' משה שרייבר נשיא
כולל "חבת ירושלים"

נראה האדמו"ר
מ.ז. טבערסקי
מטשרנוביל זצ"ל

מורי ורבי למעלה
מארבעים שנה הגה"צ
הרמ"י לפקוביץ שליט"א
עם הגר"מ הלברשטאם
זצ"ל

הגר"י לנדא זצ"ל, מרא דאתרא, השמיע בעת הסעודה את דרשתו האחרונה. הוא פתח בכבוד אכסניה והפליג בדברים עלי ועל פעלי לצדו למען בני-ברק במשך עשרות בשנים. היתה זו פעם ראשונה ששמעתי דברי שבח מהרב זצ"ל. אך אלה היו למעשה דברי הפרידה שלו מתושבי העיר. גם רבינו זי"ע נשא דברים לכבוד הכנסת ספר-התורה, והזכיר גם את אבותי הקדושים, באמרו: "זה אמנם לא מקובל שהרבי יחלק שבחים לחסיד שלו, אבל דעו שמוצאו ממקור קדוש, והוא רב פעלים לתורה ויידישקייט". הרבי כיבדני לשיר את הניגון שהוא חיבר על התחינה: "אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים" והצטרף לשיר ביחד עמדי בלווי התזמורת. אח"כ נטל ידיו לסעודת "מלוה מלכה" וערך "שולחן" עם דברי תורה וסיפורי צדיקים עד השעות הקטנות של הלילה.

אגב: במהלך ביקור זה, פנה רבינו זי"ע יום אחד לשחר פניו של מרא דאתרא הגה"ח רבי יעקב לנדא זצ"ל, כמנהגו הקבוע בכל פעם שהגיע לבני-ברק. תוך כדי שהייתו אצלו נכנס אל החדר בנו הגדול של הרב, הגאון רבי משה יהודה לייב שליט"א, והרב לנדא זצ"ל הציג אותו בפני הרבי באמרו: "זה בני ר' משה, הוא ראוי לאותה איצטלא, להיות ממלא מקומי כרבה של בני-ברק..." היתה זו פעם ראשונה ששמעתי מפי הרב, אחרי עשרות שנים שהייתי יוצא ונכנס בביתו, שהוא מייעד את בנו למלא את מקומו ברבנות העיר. ואכן בעז"ה אחרי הסתלקותו פעלתי לפי רצונו, וזכיתי לסייע הרבה שרצון צדיק יתקיים.

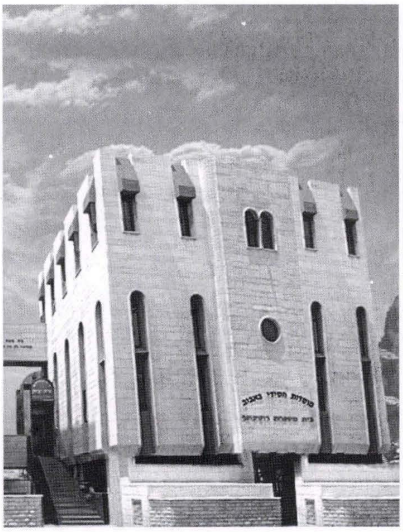

האדמו"ר מבאבוב זצ"ל ביציאה מבית הגר"י לנדא בביקורו האחרון אצלו

המעבר לביהמ"ד הגדול "שיח יצחק"

שוב חלפו שנים וה"שטיבל" ברח' סוקולוב פינת קוטלר לא הכיל יותר את כל הציבור. ספסלי בית המדרש נתרבו. הילדים גדלו בלעה"ר והקימו משפחות בישראל. הדור העולה נאלץ להצטופף מחוסר מקום. ראינו לכן צורך להקים בנין גדול חדש שיתאים לצרכים. שמנו עין על המגרש ברחוב "חזון איש" אשר גובל עם בנין ה"תלמוד תורה" שלנו. על מגרש זה עמד בית חד-קומתי קטן שהיה בבעלותו של ר' יחיאל קלפנר ז"ל.

יהודי זה שיכל בן במלחמת השחרור וקבע בביתו "מנין" לתפילה לזכר בנו. הוא היה טיפוס מיוחד: בעל הדרת פנים, זקנו הלבן ופיאותיו יורדות על פי מדותיו, ורוכב על חמור לבן. הילדים אהבו לרוץ אחריו ולצעוק: "הנה המשיח, משיח בא!" כשהלך לבית עולמו הוריש את ביתו הקטן לשני בניו. אחד מהם היה ידידנו ר' שמואל קלפנר ז"ל שהזכרתיו לעיל. בקשתו האחרונה של אביהם היתה: שהמקום ימשיך להיות בית-תפילה. ר' שמואל תרם את חלקו עבור בית מדרשנו, ולאחיו שילמנו מחיר הגון בעד החלק שלו בירושה, הודות לתרומה נדיבה שקיבלנו מר' שאול הוטרר ז"ל. באופן זמני ניצלו מנהלי הת"ת את חדרי הבית והעבירו אליהם את גן הילדים, אך לא לזמן רב, שכן נקטנו בהליכים מזורזים להקים פה את ביהמ"ד, ואילו את הבנין ברח' סוקולוב מכרנו לאדמו"ר מנדבורנה-טמשוואר זצ"ל מפתח תקוה.

בנין בית המדרש "שיח יצחק" ע"ש אבי מורי ז"ל

ואברך את ד' אשר יעצני והעניק לי את היכולת לתרום מכספי את היכל ביהמ"ד ועזרת הנשים לזכרם ולעילוי נשמתם של הורי היקרים ז"ל. בפתח הכניסה הראשי נקבע שלט ועליו חרות שם ביהמ"ד "שיח יצחק" לזכר אבי מורי ר' יצחק אייזיק

הלר זצ"ל. אף נרשמו עליו לזכרון שמות הוריו, אחיו ואחיותיו, שנהרגו על קידוש השם בשואה, הי"ד. את ארון הקודש המפואר והפרוכת מלאכת-מחשבת תרמנו לזכרם ולעילוי נשמתם של חותני וחותנתי (דודי ודודתי) הרה"ח ר' מיכאל למברגר, שו"ב בקראקא, ואשתו הצדקת גיטל בראנדיל, ובנם יעקב יצחק, הי"ד. אמי ע"ה עוד זכתה להתפלל במשך שנים אחדות בבית המדרש המפואר שהקמנו, ואחרי פטירתה נקבע השלט בעזרת הנשים על שמה ושם בני משפחתה, שנהרגו על קדושת השם.

פנים ביהמ"ד - ארון הקודש עם הפרוכת המפוארת - ולומדי הכולל

הביצוע המעשי של הקמת בית-המדרש והמוסדות נעשה ע"י אחי ר' דוד נ"י. בתכנון הנדסי מופתי קם באתר בנין מפואר עם ציפוי אבן מבחוץ, המתנשא לגובה ארבע קומות, ונוסף להן שתי קומות מתחת לקרקע. בקומה התחתית נמצא המקוה המפואר. בקומה מעליה אולם לכינוסים ושמחות. בקומת הכניסה נפתח ג"כ בית מדרש בזעיר אנפין המכונה בפי הציבור "חדר-שני". בקומה השניה מתנוסס ההיכל המרכזי של בית המדרש בגובה שתי קומות, בקומה השלישית נקבעה עזרת הנשים, ובקומה הרביעית חדרי כיתות עבור הת"ת המחוברים באמצעות גשר לבנין הראשי של ה"תלמוד תורה" (אך הכניסה לתלמידים היא דרך בנין הת"ת).

הבנין הוקם בקצב מזורז למדי. הכוונה היתה לסיימו לקראת ביקורו הקרוב של האדמו"ר זי"ע שמתוכנן לחודש אייר שנת תשנ"ג. אדיר חפצנו היה לחגוג את חנוכת הבית בהשתתפותו. שני מתפללי בית המדרש: ר' אברהם וויטשנר ז"ל

ור' שמחה גריידיגר, נדבה רוחם לכתוב כל אחד ספר תורה משלו, וכה נרקמה התכנית לחגוג יחד עם חנוכת הבית גם את הכנסת ספרי התורה החדשים. לכבוד המאורע החגיגי אף הוצאתי לאור מחדש במהדורה מפוארת את הספה"ק "זכרון שמואל" על התורה מזקני הגה"צ רבי שמואל זיינוויל העלער זצ"ל אב"ד פרעמיסלא.

בינתיים כתבתי וחתמתי הסכם מפורט עם גבאי ביהמ"ד על הקדשת הבנין, ובידענו כי אדמו"ר זי"ע עומד להגיע ארצה בזמן הקרוב, השארנו מקום בחוזה לחתימתו של רבינו, שנתן משנה-תוקף לשטר ההסכם בבואו על החתום בחתימת יד קדשו.

מזמור שיר חנוכת הבית

רבינו זי"ע הגיע לארץ ישראל במיוחד לחנוכת-הבית שנחגגה ברוב-עם בפסח שני שנת תשנ"ג, בהשתתפות אדירי תורה וחסידות, אדמו"רים, רבנים וראשי ישיבה חשובים מכל הארץ, חברי כנסת ופרנסי צבור. רק במקרים נדירים ראו בא"י הופעה מכובדת כזאת של גדולי ישראל מכונסים במקום אחד. אלפים רקדו בחוצות בני-ברק עם ספרי התורה שהעברנו מבית המדרש הישן ברח' סוקולוב ושני ספרי התורה החדשים שהוכנסו בו-זמנית להיכל החדש. הרחובות "רבי עקיבא" ו"חזון איש" היו מלאים וגדושים המונים מתושבי העיר. המשטרה פילסה בקושי רב דרך לציבור החוגג. סביב ביהמ"ד החדש הוצבה שרשרת חיה של סדרנים-מאבטחים מחברת שמירה שנשכרו למטרה זו, והתאמצו מאד לעצור בעד הקהל העצום שנדחק פנימה. בקושי רב הצליחו הסדרנים להכניס אל ההיכל את הקרואים הנכבדים ראשי הציבור ומתפללי בית המדרש. יתר האלפים ראו את המעמד מבחוץ על מסך "ווידיאו" ושמעו דרך הרמקולים את תפילותיו של הרבי זי"ע והשירים והריקודים שנמשכו שעה ארוכה.

כתום המעמד נהרו כאלפיים מוזמנים להשתתף בסעודת המצוה שנערכה באולם השמחות "היכלי שלמה" ושמעו שם נאומים נרגשים ודברי תורה שנאמרו לכבוד היום ולכבוד התורה בלווי שירה וזמרה. את החגיגה הינחה מנהל מוסדות באבוב בבני-ברק ר' יעקב פויגל.

בנאום הפתיחה, בו נתכבדתי, פרשתי לפני הקהל את היריעה הקדושה של יובל שנות ההנהגה של רבינו זי"ע, החל ממחרת החורבן הנורא, ימי ההשמדה, כאשר

בלע ד' ולא חמל את כל נאות יעקב, ועד לשנת החמישים המזכירה את קבלת התורה בסיני כשמלאו חמישים יום מיציאתם מכור הברזל. תיארתי את שלבי הקמתה של ממלכת "באבוב" מחדש, לפי המהלך של שבע המדות הקדושות שמזכירים בימי ספירת העומר ("תספרו חמשים יום") ועברתי אח"כ לתאר את התפתחות חסידות באבוב ומוסדותיה הקדושים בארץ ישראל, במיוחד בבני-ברק.

בפתיחת המעמד החגיגי: האדמו"ר זצ"ל, הגר"ש וואזנר שליט"א, הרב מנארול זצ"ל, והאדמו"רים מסטריקוב ונדבורנה - פ"ת זצ"ל

אח"כ ברכו רבני בני-ברק, הגר"ש וואזנר שליט"א, הגר"מ לנדא שליט"א, והגה"צ רבי משה הלברשטאם זצ"ל מירושלים, מצאצאי בית צאנז, ואישי ציבור נוספים. את שורת המברכים חתם רבינו זי"ע שנשא מדברותיו לכבוד היום ולכבוד התורה מתוך התרגשות רבה.

היה זה מעמד נשגב ומרומם שלא ישכח עוד הרבה שנים.

במקום רינה תהא תפילה

זכה הבית הקדוש הזה להיות מקום תורה ותפילה מהמפוארים ביותר בעירנו. בית מקדש מעט אשר קול התורה אינו פוסק ממנו כ-20 שעות ביממה. מקום בו קבעו את לימודיהם כוללי אברכים גדולים וחשובים. מקום בו גדולי תלמידי חכמים, גאונים בתורה ורישי מתיבתא, לומדים בו ומכינים את שיעוריהם. ולא לאחרונה - הרי זה מקום התפילה המרכזי של העדה הקדושה חסידי "באבוב"

אנשי שלומנו. יהא כל זה לזכות ולנח"ר להורי היקרים זצ"ל ששמם נישא על הבית הזה.

מיד עם חנוכת בית-המדרש יסדתי בו "כולל בוקר" לזכרו ועל שמו של זקני אבי-אבא, הנגיד החסיד רבי אריה הלר זצ"ל, וזה שמו: כולל "גבורת האריי". ואכן טובי האברכים מתגברים כאריות ומשכימין לפנות בוקר לעסוק בתורה עד עת תפילת ה"מנין" הראשון ומתפללים עמנו בצוותא. גם אני זוכה ללמוד כאן מיום היווסד ביהמ"ד בחברותא עם ידידי הותיק הרה"ח ר' נחמיה שיינגוט הי"ו. יעזור השי"ת למלא שנותינו בנעימים, ונזכה ללמוד בצוותא עוד רבות בשנים בדעה צלולה ומתוך ריתחא דאורייתא, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

עד סוף כל הדורות

להשלמת התמונה אזכיר עוד, כי באותו פרק נוסד כולל ההוראה "עמק הלכה" בקרית באבוב, בת ים, ומנהליו חיפשו תורמים שיפרנסו כל איש אברך אחד בכולל על בסיס הסכם "יששכר וזבולון". כשהרבי זי"ע הגיע ארצה, התקיימה אספה של תורמים בביתו של רב הקריה, הוא חתנא דבי נשיאה, הגה"ח רבי יעקב ישראל מייזליש שליט"א. הגשנו שם את ההסכם בנוגע לביהמ"ד בבני-ברק לרבינו זי"ע והוא חתם בשמחה. אף ביקש להחתים גם את שני בניו שהיו נוכחים באותו מעמד: האדמו"ר רבי נפתלי צבי זצ"ל, ואחיו יבדל לחיים טובים וארוכים האדמו"ר הנוכחי רבי בנציון אריה לייבוש שליט"א.

באותה אספה חילקו את תעודות ה"הסכם יששכר וזבולון" למחזיקי הכולל, וכאשר ניגשתי אל הרבי לקבל את התעודה מידיו הקדושות, ברכני בהתרגשות: "תזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות". כאן עצר הרבי וסיפר, שהסבא קדישא מרופשיץ זצ"ל כשרצה לברך את מישהו בברכה מיוחדת, היה מכה הכאה בגבו של המתברך, וגומר: "עד סוף כל הדורות". חיש מהר התכופפתי והרבי נתן לי מכה חזקה בגבי, ויקרא בקול רם: "בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות עד סוף כל הדורות". ברגע זה ריחפה בת-צחוק על פניו הקדושים, שהשכלתי לעשות מעשה ברגע הנכון של עת רצון, ויעזור השי"ת שהברכה תתקיים כלשונה עד סוף כל הדורות אמן.

פרק ארבעים וששה

כי ינטו צללי ערב

ביקורו האחרון של אדמו"ר זי"ע

ביקורו האחרון של רבינו זי"ע בארץ התקיים כעבור שנה, בבואו לשמחת הכלולות של נכדו רבי בנציון מייזליש עם נכדת האדמו"ר מויזניץ, בת חתנו ראש הישיבה הג"ר מנחם ארנסטר. יחד עמו הגיעה מאמריקה קבוצה רבתי שמנתה מאות חסידים. האדמו"ר התארח כרגיל ב"קרית באבוב" אשר בבת-ים. ביום החתונה הוא הגיע לבני-ברק והתאכסן בצל קורתי. אחרי שהסב לסעודת הצהרים פנה למנוחה קצרה לקראת יציאתו אל החתונה. החתן והמחותנים באו לביתי ומכאן יצאו הרבי והחתן במכונית שלי למעמד "קבלת פנים" והחופה שנערכו בלב קרית ויזניץ.

הרבי זצ"ל בביקורו האחרון בביתנו - ביום חתונת נכדו רבי בנציון מייזליש

"קבלת הפנים" התקיימה בהיכל הענקי של בית-המדרש הויזניצאי. החופה נערכה על מגרש רחב-ידיים מול הקריה שהוכשר במיוחד למטרה זו. השתתפו בשמחה רבבות יהודים שהגיעו בגשם שוטף לשמוח בשמחתם של שני צדיקי הדור האהובים. היה זה מחזה נהדר כאשר התנגנה בחלל האויר סימפוניה של שירי "ויזניץ" ו"באבוב" לסירוגין. רבינו זי"ע התכבד בסידור קידושין, הרבי מויזניץ בברכות, וב"ברכה אחריתא" הסבא רבי משה ארנסטר. אחרי החופה פנה רבינו זי"ע בדברי ברכה לאנ"ש שבאו להשתתף בשמחה, ולכבודו השמיע גם האדמו"ר מויזניץ ברכות לחסידיו. מאז והלאה הנהיגו בויזניץ באופן קבוע שהרבי מברך את אנשי שלומו אחרי החופה של צאצאיו.

שני המחותנים הדגולים האדמו"ר מבאבוב זצ"ל והרבי מוויזניץ יבלח"ט

כאשר הסתיימה החופה חזר הרבי אל מעוני לשם מנוחה קצרה. גם קיבל מספר רבנים ואדמו"רים שבאו למסור לו את איחוליהם. אח"כ יצאנו ל"גני התערוכה" בתל-אביב, שם נערך משתה הכלולות. מה נהדר היה המראה בעת ששני הצדיקים המחותנים רקדו יד-ביד בהיכנסם אל היכל השמחה - אשרי עין ראתה כל אלה.

חג השבועות בהיכל הקודש

בשנת תשנ"ח השיא האדמו"ר הנוכחי רבי בנציון שליט"א את בנו בכורו רבי חיים שלום עם נכדת האדמו"ר מסטמאר זצ"ל, בת חתנו רבי בעריש מייזליש. התאריך

שנקבע כמועד החתונה חל מיד אחרי חג השבועות. ניצלתי הזדמנות זו ונסעתי אל רבינו זי"ע לחג קבלת התורה, מתוך כוונה להישאר ולהשתתף ג"כ בשמחת בנו. מאז ביקורו האחרון בארצנו לא ראיתי את הרבי כמעט שנתיים והעגעוגים אליו רבו מאד. הגעתי מנמל-התעופה ישר לבית הרבי כדי לקבל שלום ולהתפלל במנינו תפילת מנחה. ידעתי שלאחרונה התחילו להתפלל כפעם בפעם בבית המדרש הקטן, בקומה הראשונה של דירתו, ולא כמו בעבר בביהמ"ד הגדול. ידידי הכינו אותי וסיפרו שהרבי נחלש מאד בתקופה האחרונה, גם קומתו התמירה שחה, ויתכן שברגע הראשון אפילו לא יזהה אותי אולם לשמחתי היה זה חשש שוא. נעמדתי סמוך למדרגות בהן הרבי יורד מדירתו, כדי לראות ולירא, והנה ברגע שהבחין בי הרים קולו בצהלה: "שלום עליכם ר' יהושע'לי, באת להשתתף בשמחתי, כבר עכשיו מתחילה השמחה..." ובנשימה אחת תפס בזרועי ונכנס ביחד עמדי לביהמ"ד.

שמחת החתונה התקיימה בויליאמסבורג, מעוזו של הרבי מסטמאר, בהשתתפות עשרות אלפי יהדים שבאו לשמוח עם שני גדולי האדמו"רים באמריקה. החופה נערכה ברחובה של עיר, וליתר דיוק: במיסעף והצטלבות של מספר רחובות גדולים. החופה הורכבה למעשה משלוש פלטפורמות זו למעלה מזו. במיפלס התחתון עמדו אדמו"רים ורבנים ואורחים חשובים; במיפלס האמצעי - בני המשפחה משני הצדדים; ובמיפלס העליון נמצאו החופה, האדמו"רים המחותנים, והשושבינים. עמדתי במיפלס הראשון קרוב למדרגות. כאשר האדמו"ר מסטמאר זצ"ל עלה אל החופה, קרבני אליו הגבאי ר' משה שוורץ שהזכיר לו כי זה מקרוב הייתי אצלו, כשביקר בבבני-ברק. ברכתיו ב"מזל טוב" ואף הוא אָצַל לי בחביבות את ברכתו. אח"כ בעת שרבינו זי"ע מבאבוב ירד מן החופה, כיון שראה אותי ניגש אלי בכבודו ובעצמו, ויברכני שאזכה לשמחות אצל צאצאי.

בימי מצוקה וחולי

את הביקור הבא שלי בארה"ב ערכתי כעבור שנה אחת, בימים שהרבי זי"ע היה מאושפז בבית החולים במצב קשה מאד, וייחלנו כולנו לרחמי שמים. ליד חדרו בבית החולים היתה שמירה קפדנית ולא הניחו לאף אחד להיכנס. אולם מיד כשבאתי, לקחני האדמו"ר רבי נפתלי צבי זצ"ל שאתלווה אליו בביקורו היומי אצל מיטת אביו הצדיק, ששכב אז מחוסר הכרה. ברצותו לבחון אם הרבי יגיב למשהו קרא האדמור הרנ"צ זצ"ל באזניו בקול רם: "ר' יהושע'לי הלר בא לבקר אותך!"

אך לא היתה שום תגובה. עמדתי אצל מיטתו ואמרתי פרקי תהלים. אח"כ הגשתי קוויטל ופדיון נפש בשטר אחד של אלף דולר והאדמו"ר הרנ"צ זצ"ל קרא בקול את תוכן הפתקא ואמר: "ר' יהושע'לי מוסר פתקא ופדיון נפש". הפעם היה נדמה כאילו יש איזושהי תגובה אך לא יותר מזה. עזבתי את החדר ברוח נשברה והייתי מדוכא מאד ממצבו. ערב שובי לא"י ביקרתי פעם נוספת בבית החולים אך המצב נותר ללא שינוי.

רק כעבור מספר ימים ריחמו מן השמים והעניקו לאדמו"ר זי"ע שנה נוספת של חסד החיים. הוא אמנם נזקק למכשיר הנשמה שהצמידו אליו בקביעות, אבל היה שרוי בהכרה מלאה וקיבל אנשים, התפלל כל יום ב"מנין" בביהמ"ד שהותקן בביתו, ובשבתות וחגים אף הכניסוהו להתפלל חלק מן התפילות בהיכל הגדול, בחדר שהותקן מאחורי קיר ארון הקודש ומקומו הקבוע.

נסיעתי האחרונה להסתופף בצל קדשו של רבינו זי"ע

בחג השבועות האחרון, שנת תש"ס, הגעתי שוב לחג השבועות לבאבוב דאמריקה. התכוונתי גם להיות נוכח בשמחת הכלולות של נכדת רבינו זי"ע, בת בנו האדמו"ר רבי בנציון שליט"א, שהשתדך עם שאר המשפחה רבי הירש'ל הורוביץ, האדמו"ר מסטריזוב. בזמן קבלת שלום מרבינו בחדרו שע"י בית המדרש הגדול, ברגע שראני הושיט לי את ידו הקדושה וקידם את פני בחיוך רחב, בהצביעו על זקנו כמי ששואל: "הלבינו שערות זקנך?" זאת אחרי שלא ראה אותי כשנתיים.

בליל חג השבועות נתכבדתי לעבור לפני התיבה בתפילת מעריב של יו"ט. הכניסו אז את הרבי לביהמ"ד וההתרגשות היתה מרובה. אחרי התפילה היטה את עצמו לצד ה"עמוד" ונופף לי בידו: "יישר כח עבור התפילה" כפי שנהג כל הימים להודות לכל בעל תפילה. אח"כ עבר הקהל על פניו להגיד "גוט יום טוב".

בנעילת החג הכניסו שוב את הרבי לביהמ"ד. על השולחן עמד בקבוק יין וכוסות, והוא זי"ע בעצמו מזג מספר כוסיות, לרבנים ואדמו"רים שישבו בראש ה"שולחן". אני ישבתי בשולחן לא רחוק, מול הבימה, כשהרבי הבחין בי, מיד מזג עבורי כוסית משקה ושלח אלי, ובמהלך ה"שולחן" אף רמז לי כמה פעמים כשואל אם כבר קיבלתי משקה.

אחרי החג התקיימה מיד שמחת החתונה. החופה נבנתה סמוך לבית רבינו זי״ע שיצא וסידר בעצמו את הקידושין. לצורך זה שיחררו אותו לזמן קצר מן הצינורית של ה״חמצן״ וכה זכינו לשמוע בפעם האחרונה את קולו המלבב. לקראת סיום הסעודה הביאוהו אל ביהמ״ד והוא נכנס עם החיוך המקסים שלו וטפח בשתי ידיו ונראה כמרקד. הקהל התפרץ במנגינות של שמחה וריקודים סוערים. הרבי עמד על רגליו והשתתף בשמחת הרבים. אפס המאמץ היה כנראה רב מדי בשבילו, ואחרי שעה קלה נאלצו להוציאו מבית המדרש לביתו. הזדרזתי לרוץ אחריו, אבל לא הניחו לי לגשת מטעם מובן, כי הוא לא חש בטוב. רציתי עוד להיפרד ממנו כעבור יום לפני נסיעתי, אך בעוה״ר המצב לא השתפר בהרבה, ונבצר ממני. לפני יציאתי אל נמל-התעופה הפצרתי וביקשתי מהאדמו״ר ר׳ בנציון שליט״א, שרצוני מאד לקבל ברכת הדרך מן הרבי, והוא עלה עמי אל ביתו, אבל הרופא שנכח במקום לא הניח לנו להיכנס לחדרו. כך רצתה ההשגחה העליונה שלא אפרד מרבי האהוב זצוק״ל.

מיחושי לב שהובילו לניתוח מעקפים

בנסיעה הנזכרת לאמריקה עברו עלי כמה הרפתקאות. בטיסה מא״י הרגשתי פתאום לחץ באזור הלב וקוצר נשימה. הייתי רגיל לתחושה כזאת, אחרי שכבר נעשו לי בעבר כמה צינתורים ושיחרורי עורקים באצעות ״בלונים״. אולם דא עקא, הפעם לא הועילו כל הקפסולות והפעולות האחרות שעשיתי לשם שיפור המצב. להיפך: תחושתי הלכה והחמירה ללא שום הטבה. הודעתי לדיילת המטוס שאינני חש בטוב. מיד מדדו לי את לחץ הדם והביאו אלי בלון ״חמצן״, עד כי במשך חצי שעה בקירוב הוטב לי. נשארתי עוד כשעתיים מחובר למכשיר ה״חמצן״. אח״כ ראיתי שאין אני זקוק לו עוד וביקשתי לסלקו. לפני נחיתת המטוס ניגשה אלי הדיילת הראשית והורתה לי שאשאר לשבת במקומי. תיכף יבוא ״סניטאר״ לקחתני והוא יעביר אותי לאמבולנס שכבר הוזמן להובילני לבית-החולים. מכיון שלא היה בחברתי אף מכר ולא התחשק לי כלל להתאשפז עכשיו בבית-החולים, ובעיקר משום הרגשתי כי הוטב לי, התחמקתי במהירות מן האוירון מיד עם נחיתתו ויצאתי החוצה. בדרכי ראיתי מאחור את ה״סניטארים״ עם האלונקה ממתינים לי ליד ה״שרוול״ של המטוס...

עצרתי בחוץ מונית ויצאתי העירה לאכסניה הקבועה שלי, אצל ר׳ משה אליאס שי׳. הוגשה לי שתיה קלה, לקחתי בפי את התרופות שלי, ושכבתי לנוח. עבר

עלי ב"ה לילה רגוע, ישנתי היטב, ובבוקר יצאתי לצעדה ב"שדרה החמש-עשרה" כהרגלי כל בוקר. עשיתי זאת במטרה לבדוק אם אני מרגיש טוב בצעידה אינטנסיבית ובחסדי שמים גם זה עבר בשלום. לא סיפרתי לאיש מה שהתרחש עמי באוירון.

אולם בכך לא הסתיים הענין. כשחלפו שבועיים משובי ארצה, ביקרתי אצל הקרדיולוג הקבוע שטיפל בי, פרופסור מוטרו, ואחרי שבדקני בדיקה שיגרתית, אמר שהוא לא רואה שום שינוי. אפס אחרי שסיפרתי לו מה שקרה עמי באוירון הוא חיווה את דעתו, שכדאי לי לעבור צינתור, כי הענין לא כ"כ מוצא חן בעיניו. קבעתי תור לצינתור אצל ד"ר ראט, מנהל יחידת הצינתורים בתל-השומר, והוא מצא סתימה בעורק הראשי. לדבריו הוא חושש אפילו לנסות לשחרר סתימה זו באמצעות "בלון" והצעתו הפשוטה היא - ניתוח מעקפים. כמוהו חשבו גם כל הרופאים והמומחים האחרים שהתייעצתי עמהם. פה אחד הם המליצו לא לחכות ולבצע את הניתוח בהקדם האפשרי. הוחלט שהמנתח יהיה פרופסור וידנה. ביקשתי שישאלו את רבינו זי"ע וקיבלתי את ברכתו. הניתוח נעשה באמצע חודש תמוז ובעז"ה הכל עבר בשלום, מלבד העובדה ששני העצמות בראש החזה נשארו בולטות מאד כלפי חוץ. שאלתי את פרופ' וידנה מה פשר תופעה זו, והוא הסביר לי, כי בשלב הראשון של הניתוח פותחים את חיבורי העצמות של בית החזה, ובגלל השכיבה הממושכת במצב כזה בכל שעות הניתוח, קורה לפעמים שזה נשאר ככה, ואינו כי אם פגם אסטטי שיכוסה ע"י הזקן...

והנה בראש חודש אב ניטלו המאורות. רבינו הקדוש מהר"ש זי"ע עלה בסערה השמימה. הייתי אז בסך הכל כשבועיים אחרי ניתוח המעקפים ולא יכולתי לצאת אל ההלוויה בארה"ב. השתתפנו כולנו אנ"ש באבל המר בביהמ"ד הגדול בקרית באבוב. ישבנו על הריצפה, קרענו קריעה כדין, והקשבנו בשידור ישיר לכל מהלך ההלוויה. תמה ונשלמה התקשרותנו במשך יובל שנים להאי רעיא מהימנא, רבינו הגה"ק רבי שלמה השני זצוק"ל לבית באבוב, זכותו הגדולה תעמוד לנו ולכל ישראל.

בתום ההלוויה הוכתר כידוע בכתר האדמו"רות בנו בכורו הגה"ק רבי נפתלי צבי זצוק"ל, ול"רב הצעיר" דבאבוב הוכתר בנו השני הגה"ק רבי בנציון שליט"א. בתום השלושים התקיים מספד גדול בהיכל בית מדרשנו, בהשתתפות הגר"ש

וואזנר שליט"א בעל "שבט-הלוי", והג"ר שמואל אונסדורפר זצ"ל אבד"ק קהילת צאנז בפתח-תקוה - שניהם ידידים קרובים לאדמו"ר זי"ע. פתחתי את שורת ההספדים בלב קרוע ומורתח, תיארתי את סדר עבודתו בקודש, ואת טל התחיה אשר הרעיף עלינו אחר השואה האיומה, ואיך הקים במסירות נפש דורות של תלמידי חכמים, חסידים ואנשי מעשה, יראי השם וחושבי שמו. כולנו מצאנו בו אב אוהב רחום וחנון, שחיזק אותנו בכל הקשיים שמצאונו, ושמח אתנו בשמחותינו. אח"כ הספידוהו תמרורים הגר"ש ואזנר, הרב אונסדורפר וחדב"נ הרב יעקב ישראל מייזליש אב"ד ור"מ קרית באבוב, שתיארו את גודל האבידה בסילוקו של צדיק זה לכל ישראל, וסיפרו זכרונות אישיים ודברי תורה ששמעו מפי רבינו זי"ע.

חלמא טבא

באחד הלילות הקרובים והנה רואה אני בחלומי את רבינו השואל אותי: "יהושע'לי, מה שלומך?" ואני משיבו: "הרבי הלא יודע שעברתי ניתוח..." במענה חוזר מבקש הרבי שאראה לו את מקום הניתוח, ואני פותח שני כפתורים בכותנתי ורוצה לפתוח גם את השלישי, אך הרבי מאותת לי בידו לעצור ואומר: "שוין, געניג!" (מספיק). כל זה נחרת בזכרוני מן החלום. והנה כשחלף יום או יומיים, הבחנתי פתאום שהעצמות התיישרו, והצלקת עד המקום של שני הכפתורים שפתחתי נעלמה, ואילו בהמשך הלאה הצלקת נותרה עד היום הזה - ויהי לפלא בעיני. יתן השי"ת ונזכה שלא יסיר רבינו זי"ע את אהבתו הישנה מאתנו, וימליץ טוב בעדנו במרומים, עד כי יבוא שילה ויקיצו וירננו שוכני עפר ברחמים גדולים אמן כי"ר.

מדור לדור

ויהי בעלות נשמת רבינו מהר"ש זי"ע בסערה השמימה, בראש חודש אב שנת תש"ס, לא נותקה שרשרת הזהב. בנו האדמו"ר רבי נפתלי צבי הלברשטאם זי"ע הוכתר כממלא מקום אביו הגדול. מפאת ניתוח הלב שעברתי באותו חודש נבצר ממני להיות ב"אשכבתיה דרבי" וגם לא נכחתי בהכתרת האדמו"ר החדש. ניחמתי את הרבי ואת אחיו "הרב הצעיר" באמצעות הטלפון, הוספתי כמה מלים

על התקשרותי וקבלת מרותו, והרבי אמר לי: ״ר׳ יהושע׳לי, דו מאכסט דיך אויך נארישׂ? איך בין אַ רבי?!״

בשברון לבו ושפלות רוחו הידועים מאז ומתמיד, לא עלה כלל בדעתו שהוא המיועד לשבת על כסא אביו הגדול, ולהנהיג את חסידות באבוב המפוארת ואלפי החסידים.

הערצה רבה רכשתי לאישיתו הרמה במשך עשרות שנים שעמד לימין אביו הגדול במסירות גוף ונפש מתוך התבטלות מופלאה, ונטל על שכמו את עולה הכבד של החזקת חצר ומוסדות באבוב בכל שלבי הקמתם, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה.

היה חכימא דיהודאי, בבואה של דמות נוסח ראפשיץ אשר שמו של זקינו נקרא עליו, דיבורו חד וחריף, מדוד ושקול במשקל האמת, ועכ״ז מעורב בדעת עם הבריות עניו ושפל ברך.כל כולו מסור לטובת הכלל והפרט וכתובת לכל נצרך ושבור לב ועשה למענו הכל עד שהעמידו בקרן אורה. כמו״כ פעל הרבה וקשר קשרים ב״חלונות הגבוהים״ ועזר לאחב״י בהרבה ענינים.

בביקוריו בארה״ק היה מתאכסן בקביעות בביתי וכמו״כ בנסיעותי אל כ״ק אדמו״ר זצ״ל הייתי מוזמן לסעוד על שולחנו אשר היה מתובל בדברי תורה והברקות נפלאות כדרכו, סיפורי צדיקים וקורות הדורות מלאים דברי מוסר והדרכה.

קויתי לראות את חסידות באבוב ממשיכה לפרוח תחת שבטו, אפס כי למגינת הלב לא ארכו ימי הנהגתו. הרבי סבל מזה שנים אחדות ממחלת ה״פרקינסון״, אבל הוא תיפקד להפליא בכל הענינים, השמיע בקביעות דברי תורה וחסידות כמעין המתגבר, והיה נואם מבוקש בהרבה מעמדות חשובים. מדי שנה השתתף ב״דינרים״ של ״חיבת ירושלים״ והיה שם מראשי המדברים. אולם מִיד אחרי שקיבל לידיו את שרביט ההנהגה, חלה הידרדרות קשה במצב בריאותו, שהלך והורע בהדרגה, והדבר כמובן הפריע והכביד על תיפקודו הפיסי וגם על הדיבור. כאשר הגעתי לאמריקה פעם ראשונה בתקופת הנהגתו, ליומא דהילולא הראשון של רבינו מהר״ש זי״ע, ראש חודש אב תשס״א, בקושי רב הכרתי אותו. מרוב התרגשות הוא כמעט לא הוציא שום דיבור מפיו. קויתי שאולי בזמן שניפרד אצליח לשוחח עמו, אבל גם אז שמעתי ממנו רק כמה

קטעי דיבורים. נאמר לי שעם האנשים השוהים בקירבתו דבר יום ביומו הוא כן מצליח לשוחח, גם כשהתפלל לפני התיבה בביהמ"ד שמעו אותו היטב, אבל בעת פגישתנו גברה עליו ההתרגשות.

בביקור אצל האדמו"ר רנ"צ בביתו בארה"ב

בהופעתו הראשונה בארצנו הקדושה אחרי קבלת ההנהגה בט"ו בשבט תשס"א, נערכה לכבודו קבלת-פנים בביהמ"ד הגדול ב"קרית באבוב". קידמתי את פניו בברכה בשם קהל אנ"ש כפי שזכיתי בעבר להיות המנחה בחגיגות קבלת-הפנים שערכנו בכל פעם שאביו זי"ע ביקר בארץ.

האכסניה שלו נקבעה בבני-ברק במעונו של ר' חנוך סגל שהשיא אז את בתו. יום אחד ביקר הרבי בביתי אחרי שהתפלל בביהמ"ד שלנו שברח' "חזון איש". ערכתי סעודה לכבודו עם כחמשים מוזמנים. הופיעה לכבודו גם משלחת מטעם כולל "חיבת ירושלים" בראשות הגאון רבי משה הלברשטאם זצ"ל. אך גם בהזדמנות זו הרבי כמעט לא דיבר. כיבדתיו לברך על המזון, מזגתי את כוס הזהב שבו קידש אביו זי"ע, אך הרבי הושיט לי את הכוס ורמז שאני אברך. לאחר מכן במשך שעות אחדות קיבל אנשים בביתי ושב לאכסניתו.

בהמשך הביקור עלה האדמו״ר לירושלים עיה״ק, שם הניח את אבן הפינה לבנין החדש של מוסדות באבוב, והתפלל תפלת רבים בכותל המערבי עם כל אנ״ש הי״ו, ביקור זה השאיר רושם רב על כל חסידי ואוהדי בית באבוב בארה״ק.

הנהלת ״כולל גאליציה״: הג״ר משה הלברשטאם זצ״ל, הג״ר חיים ברים זצ״ל,
בביקור בביתנו אצל רבינו זצ״ל

בברכת המזון בביתנו
מימין הג״ר אביעזר שפירא מהנהלת הכולל

בשנה הבאה, תשס"ב, נסעתי לחג השבועות לארה"ב. הרבי זי"ע הזמין אותי אישית לבוא לשמחת כלולות נכדתו עם נכד הג"ר אליהו שטרנבוך דיין באנטוורפן. בלילה הראשון של חג השבועות עברתי לפני התיבה, בבית המדרש הגדול. אחרי התפילה עבר כל הקהל לפניו להתברך בחג שמח. ל"שולחנות" היה הרבי נכנס רק לפני ברכת המזון. היו שרים אז מעט זמירות, מחלקים "שיריים", וברכו - בזה הסתיים ה"שולחן". הרבי לא הגיד דברי תורה באותו מעמד.

יומיים אחרי חג השבועות התקיימה החתונה. החופה נערכה על מרפסת ביתו של הרבי. הקהל הרב התרכז ברחוב, בשדרה החמש-עשרה, שנסגרה זמנית לתנועה. התכבדתי להיות עד קידושין בחופה. הרבי סידר קידושין, הסבא מאנטוורפן אמר את הברכות, והאדמו"ר מויזניץ-מאנסי נתכבד ב"ברכה אחריתא". הסעודה התקיימה בבית-המדרש והרבי רקד את ה"מצוה טאנץ" כשחתניו תומכים בו משני צדדיו.

הביקור השני של האדמו"ר בארץ התקיים לקראת שבת פ' שקלים תשס"ד. הכירו עליו שמצב בריאותו הורע מאד. מאמריקה הגיע עמו קהל נכבד שמנה מאות חסידים. בקבלת הפנים שערכנו לכבודו ב"קרית באבוב" בבת-ים, אחרי ראותי את מצבו, אמרתי: "זוהי נסיעה של מסירות נפש". בני המשפחה הקרובים אמרו שהרבי השתוקק מאד לנסוע. אחרת לא הבינו אצלנו איך קיבלו על עצמם את האחריות לצאת למסע המתיש במצב כזה. בליל הגיעו לארה"ק מיד עם הגיעו התקבלתי באכסנייתו לקבלת שלום, האדמו"ר הושיט לי ידו לשלום, והתבטא "ס'איז דא אסאך ואס צו רעדן" אבל סימן שאין בכוחו כעת אחר עמל הנסיעה.

השבת בבני-ברק היתה שבת של קידוש השם. אלפים מחסידי באבוב ואורחים השתתפו בתפילות והשולחנות שהתקיימו באוהל ענק שהוקם במגרש של "מכבי אש" ברח' אהרונוביץ. הסעודות נערכו ממול באולמות החדשים "כתר הרימונים" שנפתחו באותו פרק. לאותה שבת מרוממת הגיע אף האדמו"ר הנוכחי רבי בנציון שליט"א שהתאכסן עמי יחדיו בבית חתני ר' אברהם שמואל הלר. בנו של ר' חנוך סגל עלה לתורה באותה שבת. אך בשבוע הקרוב ביום החתונה הרבי זי"ע לא חש בטוב. הוא אמנם הגיע לחופה אך לא היה מסוגל לסדר הקידושין. במקומו סידר קידושין חתנו רבי יהושע רובין. רק לריקוד המצוה נכנס הרבי לרגעים ספורים.

בימים הבאים קיבל הרבי זי"ע את קהל חסידי באבוב. גם אני נכנסתי בקודש פנימה עם "קוויטל". הרבי התאמץ להגיד כמה מלים אך לא הבנתי דבר. ביקרו אצלו אדמו"רים ורבנים שונים, בתוכם הגרא"ל שטיינמן שליט"א, ומו"ר הגאון ר' מיכל יודא ליפקוביץ שליט"א. זה היה ביקורו האחרון של רבינו זצ"ל בארצנו הקדושה, הארץ שכל כך אהב אותה, וביקש להיפרד ממנה לפני המעבר לעולם שכולו טוב.

אחרי שובו לארה"ב הורע עוד יותר מצב בריאותו. הוא עוד היה נוכח בפעם האחרונה ב"טיש", בסעודת ליל פורים, לפני שהובהל לבית החולים. במשך שנה שלמה עברו עליו יסורים קשים, אשר קיבל עליו לכפרתם של ישראל, בבחינת "חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם" (ישעיה נג, ד). ביום י"ב אדר-שני, שנת תשס"ה, עלתה נשמתו הטהורה בסערה השמימה. תמו ונשלמו ארבע וחצי שנות הנהגה ונשיאות של אדמו"ר רבי נפתלי צבי זי"ע.

אחרי הסתלקותו הוכתר אחיו "הרב הצעיר", האדמו"ר רבי בנציון השני לבית באבוב, כממלא מקום אבותיו הקדושים וממשיך שושילתא דדהבא. בצילו נחיה

רבותינו מבאבוב

וינהל את עדתנו הקדושה לאורך ימים ושנים טובות, והוא יוליכנו לקראת משיח צדקנו בב"א, כברכת מרן ה"דברי חיים" זי"ע, שהגיד בעת שנקרא השם "בנציון" על נינו ה"קדושת ציון" זי"ע, כי "בימיו תיוושע ציון וירושלים", אכי"ר.

פרק ארבעים ושבעה

רסיסי אורה

סיפורים קטנים ואפיזודות במחיצתו של הרבי מבאבוב זי״ע

מוציא יקר מזולל

באחת מנסיעותי הראשונות לאמריקה נזדמנתי ל״דינר״ שנערך שם לטובת ישיבת באבוב. היה זה בשנים המוקדמות, כאשר בציבור החרדי בארה״ב טרם היו עשירים בעלי יכולת, ורוב האנשים התפרנסו כפועלים פשוטים. בקושי הביאו טרף לביתם מיום עמל ועבודה קשה. כל התורמים הפוטנציאליים בעת ההיא באו מחוגים מודרניים - מיעוטם דתיים ורובם הגדול חילוניים.

ערב אחד אמר לי הרבי: ״בא ותראה איך נראה עסק כזה באמריקה״. הצטרפתי לפמליא שנלוותה אליו במכונית ובבואנו אל הנשף נגול לעיני המחזה הבא. מן הציבור שלנו הוזמנו רק אלה שנראים ״מסודרים״ בחיצוניותם: הזקן והפיאות מסורקים ומטופחים, החליפות מגוהצות בקפידה, וכיו״ב. את ה״חסידאק׳ס״ השאירו בבית. בשולחן הנשיאות ישב ה״פרעזידענט״ של הישיבה, אדם מודרני, ולצדו מספר סנאטורים וחברי קונגרס, אורחי הכבוד, שהביאו עמהם את חוג מכיריהם. בחברה כזאת היה על הרבי לשבת במרכז על הבימה ולשאת דברים שיהיו ערבים לאזניהם. מזכיר הישיבה הרב מצ׳נשקוביץ הסתובב כל הזמן על הבימה ודאג לכל מה שנדרש.

שעה ארוכה לפני שהקהל נכנס לאולם הראשי, שם נערכה הסעודה העיקרית, התקיים בחוץ כהקדמה ״מזנון״ עמוס מכל טוב שבעולם. הקהל מסתובב כאן עם צלחות בידיו ואובס את עצמו, לוקח ושם בפיו מכל הבא ליד, ברעבתנות גלויה. לועסים ומפטפטים. הסתכלתי סביבי והלב התפלץ בתוכי מעצם העובדה,

שהרבי חייב לשבת ב"אויבן-אָן" שכזה ולהתבזות, הכל בכדי שיוכל להחזיק ולכלכל את מוסדותיו הקדושים.

המסיבה הגיעה אל סיומה, והרבי יצא לשוב הביתה. הצטרפתי אליו גם בחזרה והוא שואל אותי: "מה אתה אומר על העסק הזה?"

עניתי: "עד היום הבנתי את המושג "מוציא יקר מזולל" במובנו הרוחני, דהיינו, להוציא ולהעלות את הניצוצות הקדושים שנטמעו במקומות הלא טובים. היום הבנתי פשט חדש: "להוציא יקר" פירושו: להוציא דולרים, ממי, מ"זוללים" כפשוטו..."

הרבי נאנח ואמר: "אוי, כמה שאתה צודק..."

הצלה רוחנית כיצד

נכחתי פעם - בשנים הראשונות - כאשר אמהות אחדות, ממשפחות של חסידי באבוב החשובים, נכנסו אל הרבי זי"ע והתחילו להתווכח עמו, התמרמרו מדוע אינו מרשה שישלחו את בניהם ל"היי סקול" (בתי-ספר תיכוניים נוסח אמריקה). הנשים צעקו ובכו: היתכן? הרי כאן זה לא העיירה של פעם, וחייבים לדאוג לכך שהצאצאים יוכלו להתפרנס בכבוד ולא ישארו בטלנים!"

בקבלת תעודת "נזר העסקנות" בדינר החמישים בארה"ב כ"ק האדמו"ר רנ"צ זצ"ל והאדמו"ר מווישניצא לוס-אנג'לס ז"ל

בשיא הסבלנות דיבר אז רבינו עם כל אחת מהן לחוד, שידל והתאמץ להשפיע בכל כושר השכנוע שלו, בהבטיחו נאמנה כי מבני הישיבה שילמדו אצלו יגדלו סוחרים ותעשיינים, עשירים גדולים, ובו-זמנית - תלמידי חכמים. ואכן עם חלוף שנות-דור זכו האמהות הללו והן רואות בנים ובני-בנים, תלמידי חכמים ואנשי מעשה, חסידים נלהבים עם כל הלבוש והצביון החסידי, שנתברכו ג"כ בפרנסה ברווח ובעושר. כאשר השתתפתי ב"דינר" לציון יובל חמישים שנות באבוב באמריקה, פגשתי שם אחת מאותן האמהות ואמרתי לה: "ראי נא איך שאת עצמך נראית היום, יחד עם כל משפחתך, אחרי ששמעת בקול הרבי! שימי לב איך חלילה הייתם נראים במקרה האחר..."

ככה נשא הרבי זי"ע על כתפיו את צאן מרעיתו, בסבלנות ובאהבה, כרועה עדרו ירעה, וכמו אב רחימאי.

האוצר המנוצר: "אַ יידיש נשמה'לי"

באחד הימים הייתי עומד וממתין לפני חדרו של הרבי. רציתי לקבל ברכת פרידה לפני שובי ארצה. המתנתי עד בוש. מישהו נמצא בפנים. חלפה מחצית השעה, חלפה כבר שעה שלמה, והדלת נעולה. אין יוצא ואין בא. לבסוף נפתחה הדלת ומן החדר יוצא בחורצ'יק צעיר, כבן חמש עשרה. נכנסתי נפעם והרבי זי"ע עם חיוכו המלבב פונה אלי: "שב נא ואסביר לך! הנך רואה היום את כל המיליונרים הגדולים ביהדות אמריקה? רובם הם בני ה"אמיגראנטים" (-המהגרים) הראשונים שבאו לכאן ממזרח-אירופה. בתחילת דרכם היו הילדים שלהם "פעטלרים", רוכלים זעירים. מכרו ברחובות עתונים וגפרורים, סיגריות, מחטים וסידקית. מדי פעם התקדמו ועשו צעדים חדשים ב"מסחר". התחילו למכור עניבות 3 בדולר וכדומה. החרוצים שבהם התחילו במרוצת הזמן לתפור בעצמם את העניבות, ולא ארכו הימים עד שהיה לאחד כזה בית-חרושת שלם לייצור עניבות. ככה הוא הלך והתקדם מחיל אל חיל. היום הינו מיליונר אדיר, שמחזיק בבעלותו ספינות ואוירונים משלו, הוא חולש על עשרות חברות פיננסיות ועשרות "דירקטורים" (-מנהלים) פועלים תחת מרותו. והנה הוא מגיע לאספה של ה"דירקטורים" ומבחין לפתע שאחד מהם עונב לגופו עניבה יפהפיה. מיד הוא ניגש וממשמש אותה, מתפעל מיופיה, האנשים מסביב תוהים: "שוטה שבעולם! מה חשיבות יש לעניבה זו ביחס לרכוש העצום שלך!" אך תשובתו מוכנה בפיו והיא ברורה

להפליא: "העניבה מאד חשובה ויקרה בעיני, בעסק הזה עשיתי את הדולרים הראשונים שלי, העניבה הזאת מזכירה לי את כל הדרך שעברתי עד היום..."

"יהושע'לי!" הפטיר הצדיק "העסק שלי הוא אַ יידיש נשמה'לי, בזה עשיתי כאן את ה"ביזנס" הראשונים שלי... וכאשר אני מבחין אצל בחורצ'יק נשמה שיש צורך לטפל בה, יש לי עבורה את כל הזמן שבעולם... אל תתפלא, אם כן, שישבתי עם הבחורצ'יק שיצא מכאן למעלה משעתיים..." הלא זה היה ראשית ה"ביזנס" שלי מאז בואי לאמריקה, ועודנו נחשב כזה עד עצם היום הזה..."

בכח "שם המפורש"

בדרך כלל הייתי נוסע להשתתף בשמחת כלולות צאצאיו של הרבי זי"ע. נישואי הבת הבכירה, מרת נחמה תחי', עב"ג הדיין הג"ר חיים יעקב טאובר שליט"א, התקיימו בחודש כסלו תשכ"ח. לפני כן למד החתן בארץ ישראל, בישיבת באבוב "קדושת ציון" אשר בבת-ים, השתלם בשימוש להוראה אצל הגר"ש וואזנר שליט"א בזכרון מאיר, והתארח הרבה שבתות בביתי. כאשר הגעתי לאמריקה לקראת החתונה, נכחתי ב"שולחן" שרבינו ערך בסעודת ראש חודש כסלו, ובשעת מעשה לחשתי לשכני שישב על ידי, כי נדמה לי שהיום חל יום הולדתו הששים של רבינו. לחישתי הגיעה לאזני הרבי, שהגיב באמירה: "אלטץ וייסט ער!"

באותה עונה ירד שלג כבד והיה קשה לצאת החוצה. כמעט לא התקיימה שום תחבורה. בלילה האחרון לפני החתונה היו אמורים להגיע מלונדון אחותו של הרבי, מרת נחמה ע"ה, ובעלה הנגיד ר' יהושע פרישוואסר ז"ל. אמר אז הרבי, שחייבים לנסוע אל נמל-התעופה כדי לקבל פניהם, והוא עצמו ג"כ מתכונן להגיע לשם. הרבנית ע"ה התנגדה לנסיעה במזג אויר סוער כזה, אבל הרבי עמד על דעתו שהוא מחויב לנסוע, ולא ויתר. מקורבו ר' משה אליאס אירגן והשיג מאי-שם מכונית מיוחדת, שצוידה בשרשראות על הגלגלים, והרבנית ביקשה שגם אני אצטרף לנסיעה זו.

ובכן, יצאנו לדרך, אך העלטה היתה כבדה ולא ראו מאומה, ממש "וימש חושך" כמו במצרים. לא היה שייך להבחין מטרים אחדים קדימה איך לנסוע. הרבי זי"ע ישב קדימה ע"י הנהג, הוריד את הכיפה שחבש לראשו מתחת ל"קאפילוש" וניגב בה את השמשה. אחר שאל: "ר' משה, הנך רואה משהו?!" ור"מ אליאס ענה: כן, אני רואה את שם המפורש..." ובעזרתו כנראה הגענו לנמל התעופה...

שלוחו כמותו

לכל נישואי בנותי שתחי' היה הרבי זי"ע משגר שליח מיוחד, הוא ר' משה אליאס לאוי"ט, שישתתף בשמו בשמחה, ולרוב אף נתן בידו גביע כסף "דורון דרשה". לחתונת בנינו שלח את בנו הגדול, הוא האדמו"ר רבי נפתלי צבי זצ"ל, יחד עם הרבנית תבלח"ט. הרבי התקשר אלי בטלפון ואמר: "באמת הייתי צריך לבוא בעצמי, אבל אני שולח אליך את בני ויחשב כאילו השתתפתי בעצמי..."

האדמו"ר רבי נפתלי צבי זצ"ל עם האדמו"ר מאלכסנדר זצ"ל בנישואי בני

קודם לכן בכל ביקוריו בארצנו הקדושה היה רבי נפתלי צבי זצ"ל מתארח בצל קורתי. אבל הפעם כשבא לכבוד החתונה, אמר לי, שמכיון שאנחנו עכשיו בעלי השמחה אין רצונו להטיל עלינו עול נוסף, ורצוי שאדאג לאכסניה חילופית עבורו. פניתי, איפוא, לר' חנוך סגל שבנה אז לעצמו בית חדש בשיכון ה', וביקשתיו שיאכסן את האורחים החשובים למשך ימי ה"אויפרוף" והחתונה. כה התגלגל הדבר שזו נשארה האכסניה שלהם גם בזמנים הבאים.

"ויברך - ויקדש"

לקראת אחת ה"נסיעות" חיפשתי להביא מתנה מכובדת אל הרבי זי"ע, ורכשתי גביע זהב מעוצב באמנות רבה, "מלאכת מחשבת" ממש, הוא הגביע שאח"כ הרבי קידש בו על היין בשבתות ובחגים במשך שנים רבות.

באחד הביקורים שערך רבינו בא"י, הבחנתי, שהגביע נתקמט קמעא והוא זקוק לתיקון. לקחתיו בידי ופניתי אל הצורף האומן שייצר אותו, אבל הלה היה אז

מגויס לשירות מילואים בצבא, ולא היה לו פנאי למלאכה זו. ראיתי שעומד אצלו גביע דומה, גביע מוכן, שלא היה חסר כי אם מירוק אחרון. לקחתי איפוא את הגביע וחזרתי אל הרבי עם שני הגביעים ביחד. אמרתי לפניו שיש לי אפשרות לרכוש גם את הגביע החדש ולהשאיר את הגביע הקודם לתיקון, או לקחת את החדש בהשאלה גרידא, עד שהשני יתוקן. הרבי הרהר רגע ואמר לי: "את החדש תיקח בשבילי, ואת הישן תשאיר לתיקון, ואח"כ תקדש בו אתה..."

והפטיר: כתוב "ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו", קידוש זה ברכה, תקדש בו ותזכה לברכה..."

ואכן מאז הריני מקדש בכל ליל שבת באותו גביע של רבינו זצ"ל. עם מרוצת הזמן השגתי ג"כ שתי צלחות מוזהבות יקרות מ"סט" שהיה בשימוש בית המלכות הבריטי עם סמל של הנסיך. אחת מהן זכיתי שהרבי זי"ע לקח ממני כתחתית לגביע הקידוש. את השני השארתי לעצמי. על הצלחת נחרתו האותיות A.V. שהן ראשי תיבות של שם הנסיך. זכורני שהרבנית ע"ה שאלה אותי מה פשר האותיות האלה, עניתי: "אדוננו ורבינו" באנגלית - וחזיתיה לרבינו שנהנה מן התשובה...

קורא מחשבות כמתוך הספר

בשלהי שנת תשכ"ז הייתי שרוי בדילמה קשה בנוגע להמשך עבודתי בישיבת פוניבז' (ראה לעיל עמ'.רמ"ה). החלטתי לשאול בעצת הרבי זי"ע שביקר באותה שנה בארץ ישראל. הרהבתי עוז וביקשתי שיקדיש לי זמן יותר ארוך, כדי שאוכל להעלות בפרוטרוט את כל צדדי הענינים. היה אז אצל הרבי קהל רב. הזמן היה מוגבל, לפני שובו חזרה לאמריקה, אך הרבי אמר לי שאשאר מאוחר בלילה, ואחרי שיסיים עם הקהל נוכל לדבר.

השעה היתה הרבה אחרי חצות הלילה. הרבי זי"ע יצא וטייל עמי בחוצות קרית באבוב, כשזרועו הקדושה שלובה סביבי, והחזיק בידי. כה פסענו ואני מגולל ומספר את כל תוכן הענינים במשך שעה ארוכה. והנה הפסקתי לרגע כדי להתבונן ולחשוב על המשך הדברים, אך להפתעתי המשיך רבינו מעצמו את כל מה שהייתי אמור להגיד. הרבי, שהחזיק בידי, חש מיד שאני נפעם כולי ממה ששמעתי מפי קדשו, ובנשימה אחת פנה אלי: "אל תתפעל! אין בכך שום חכמה להמשיך מחשבה של מאן-דהוא..."

ככה, באמירה בעלמא, עשה מכל הגילוי ענין פשוט שלא כדאי בכלל לשים לב אליו...

מדור שביעי

פרקים במסכת הבנין והעשיה הציבורית

פרק ארבעים ושמונה

חלקי בבנין מרכז התורה והחינוך במושבה "באר יעקב"

אשא דעי למרחוק

הרב בנימין זאב יעקבזון זצ"ל, שכיהן לפני השואה כרבה של קהילת "מחזיקי הדת" בקופנהגן, עיר הבירה של מדינת דנמרק - ואחרי המלחמה ניהל את בית הספר החרדי לבנות "לידינגה" בשבדיה - היה אישיות מזהירה מראשוני "אגודת ישראל" העולמית. איש-ברית המובהק של נשיא התנועה מורנו ר' יעקב רוזנהיים זצ"ל, ואיש-אימונם של גאוני וצדיקי הדור הקודם, מחוללי - ומייסדי אגו"י.

בשנים תשכ"ה/כ"ו פירסם הרב יעקבזון בעתון "המודיע" שיוצא לאור בירושלים סדרת מאמרים ארוכה, על ימיה הראשונים של ה'אגודה', ועל פגישותיו והיכרותו האישית עם דור המייסדים, גדולי ומצוקי עולם. מאמרים אלה ענינו אותי מאד. על ידם הכרתי ולמדתי להעריך גם את אישיותו של הכותב, אשר כינס אותם אח"כ בספר מיוחד בשם "אשא דעי למרחוק", שיצא לאור בשנת תשכ"ז. בהקדשה שכתב לשמי בשנת תשכ"ח הוא מציין שאני הראשון שרוכש ממנו את ספרו זה (הספר נערך והובא לדפוס ע"י ר' אהרן סורסקי מב"ב).

ב"אשא דעי למרחוק" סוקר המחבר תקופות ותחנות חשובות בחייו, שהיו כולן עשירי מעש ועלילה, אך את גולת הכותרת הוא רואה בימים שהשפיע מרוחו על חניכותיו ב"לידינגה" ועסק בהצלחה בהצלתן הרוחנית. היה זה מיד אחרי השואה, כאשר ממשלת שבדיה איפשרה לקבוצה גדולה של בנות צעירות, ניצולות הכבשנים ומחנות המות, להיכנס לתחומי ארצה לצורך שיקום והבראה. לשם מטרה זו הוקם בשבדיה מחנה פליטות שקלט יותר מאלף בנות יתומות מכל החוגים באוירה חילונית. הרב יעקבזון, ששרד את ימי ההשמדה במנוסתו

מדנמרק לשבדיה, הגיע למחנה בשטוקהולם מתוך רצון לעודד ולהתענין במה אפשר לעזור. אחרי השתדלות אינטנסיבית ב"חלונות הגבוהים", השיג הסכמה ורשות להעביר משם כמאה וחמישים בנות למחנה אחר, אשר הוקם בעיירה השקטה "לידינגה" והתנהל בידי צוות חרדי. זוגתו הרבנית קטה יעקבזון ע"ה יחד עם עוד מספר מחנכות, אף הן מניצולות השואה, הקימו עבורן סמינר מטיפוס "בית יעקב" שהפיח רוח חיים בעצמות היבשות.

ו"המפורסמות אינן צריכות ראיה" שמביה"ס ב"לידינגה" יצאו גדודי חניכות שנישאו אח"כ לתלמידי חכמים ובני תורה והקימו משפחות מפוארות בישראל. אחת הבנות נישאה לבנו של הרב, הוא הרה"ג רבי משה יעקבזון ז"ל, רבה של המושבה "באר יעקב". בת אחרת נישאה לידידי וחברי הבלתי נשכח, ר' יששכר קנר ז"ל, ועל ידם התוודעתי ג"כ למשפחת יעקבזון.

הרקע להקמת קרית החינוך

בהגיעם ארצה השתקע הרב יעקבזון זצ"ל בירושלים. בנו רבי משה נבחר לרבה של "באר יעקב" הסמוכה לכביש רמלה - תל-אביב, ועבר לגור בה. כאן, במושבה שנוסדה לפני יותר ממאה שנה (בתרס"ז) ע"י חקלאים מ"פועלי ציון" ועולים חלוצים מקווקאז, הקים יחד עם הוריו סמינר חרדי לבנות, אשר שכן בתחילת דרכו בצריף מיושן. במאמצים לא פשוטים הביא וריכז עשרות בנות ממעברות ומישובים סמוכים, רוב-רובן מעדות המזרח, במטרה להצילן לחינוך חרדי. ביתו של הרב הפך להיות חלק בלתי נפרד של המוסד ובין כתליו התקיימו ג"כ פעילויות שונות של הסמינר. כאן אכלו התלמידות וחלקן אף מצאו בו מקום לינה. הדאגה הכספית רבצה כליל על מרא דאתרא. באותו פרק נוסדה ב"באר יעקב" גם ישיבה לצעירים בראשות הג"ר משה

עם הרב משה יעקבזון ז"ל ב"באר יעקב"

שמואל שפירא זצ"ל והג"ר שלמה וולבה זצ"ל. הרב עזר גם לישיבה שהתקיימה והחזיקה מעמד בימיה הראשונים בתנאים קשים.

בשלהי חודש ניסן תשכ"ג ארע אסון כבד. חניכות הסמינר נסעו לרחוץ בימה של תל-אביב ותשע מהן טבעו ר"ל. באחד מימי ספירת העומר הבאים, הופיע בביתי הרב משה יעקבזון ז"ל, כשהוא שבור ורצוץ מהמאורע הטראגי. הוא סיפר לי שיש לו במושבה שטחי מקרקעין, אשר עליהם תיכנן מכבר להקים בניני-קבע עבור הסמינר - קריה חינוכית שלמה. כעת אחרי השבר הנורא, הוא מרגיש הכרח להגשים ולהוציא לפועל משימה זו, הן כדי שהמוסד יתאושש מן האסון המבהיל, והן כדי להפיס בכך את דעתן של המשפחות השכולות, אשר הקריה החינוכית תיקרא על שמן של בנותיהן הניספות, ותנציח את זכרן. בכן ביקש הרב ממני שאתלווה אליו ביום השלושים לאסון, כאשר יבקר ביקור תנחומין אצל המשפחות, שהיו מפוזרות בישובים שונים, כדי שיבינו ויאמינו שזה רציני. הוא יציג אותי בפניהן כמי שבנה את המוסדות המפוארים "פוניבז'" ו"אור החיים" בבני-ברק ועכשיו היטה שכמו לחולל את המפעל האמור.

לא יכולתי לסרב לו והצטרפתי אליו. יצאנו במכונית וביקרנו במשך ליל השלושים במספר מושבים וכפרים. המשפחות התרכזו בבית-הכנסת, או בבתי-ספר שבמקומותיהם, שם סיפרנו להם על הסמינר הענקי שיבנה בעזרת השם על ידינו לזכר הבנות. דיברנו על לבם וניחמנו אותם. מצאנו לפנינו יהודים יקרים, תמימים וישרים, יוצאי ארצות בבל מרוקו ותימן, שקיבלו יסוריהם באהבה והצדיקו עליהם את הדין. כולם התייחסו אלינו בדרך-ארץ ובנימוס רב. עבורי היתה זו פגישה קשה וכואבת מאד, אבל, נוכחתי לראות שרבי משה חש עצמו יותר בטוח בחברתי. לפני כן הוא חשש מאד מן המיפגש הזה עם בני המשפחות.

מני אז נכנסתי לעבי-הקורה של הקמת הקריה, שתוכננה בידי האדריכל יעקב נטל מתל-אביב, והשקעתי בה את מיטב מרצי. אט אט התחיל הפרויקט לקרום עור וגידים. התכנית היתה לבנות בית-ספר תיכוני, עם חדר-אוכל, ושני בניני פנימיה שיאכלסו כ-150 בנות, בתוספת שטחי ירק ומשחקים. התיכנון היה מקורי ויפה מאד. הרב יעקבזון נסע לחו"ל כדי לגייס את הסכומים הדרושים ובו-זמנית החלו כאן בבניה. בסיעתא דשמיא ההצלחה האירה לו פנים: תוך שנתיים בערך הוקמו שלושת הבנינים: בית-הספר ושתי הפנימיות. כחדר אוכל ומטבח שימש בינתיים הצריף הישן שעמד בשטח.

"אימפריה" של תורה

בעת ההיא התחילו ב"באר יעקב" בהקמת בניני-הקבע של הישיבה הגדולה, שבראשה עמדו כנזכר הגרמ"ש שפירא זצ"ל, והמשגיח הגר"ש וולבה זצ"ל. היה זה ר' אביעזר וולפסון, תלמיד ישיבת "באר יעקב" לשעבר, ששיכנע את דודו סיר אייזיק וולפסון - מעשירי אנגליה - לתרום מכספו את כל עלות הבניה. עם השלמת היכל הישיבה התעורר צורך לבנות דירות מגורים עבור הר"מים בקירבת מקום. הגרמ"ש שפירא פנה אז אלי בבקשה שאקבל על עצמי את ביצוע הבניה. מאחר

בחנוכת ישיבת "באר יעקב" - עם הרב הראשי לאנגליה הרב ישראל ברודי, ראש הישיבה הג"ר משה שמואל שפירא זצ"ל, וסיר אייזיק וולפסון. מצד שמאל נראה הרב משה יעקבזון ז"ל

שאני בין כה וכה מגיע תכופות למושבה בעניני הקריה החינוכית של הרב יעקבזון, ו"נר לאחד נר למאה", קיבלתי את הצעתו ובית הר"מים הוקם בביצועי לשביעות רצונם. מאז זכיתי ונקשרה ידידות רבת שנים ביני ובין ראש הישיבה זצ"ל.

באותו פרק התחיל גם הרב אליהו רפול לרקום את חלומו להקים בנין רב-מידות מפואר לישיבת "נוה ארץ" שיסד עבור צעירים יוצאי עדות המזרח. לשם מטרה זו רכש חלקת אדמה ב"באר יעקב" - וגם את הפרויקט הזה "הלבישו" עלי. כמוהו כן הרב נסים טולידנו, נכדו של הג"ר רפאל ברוך זצ"ל ממקנאס, אשר נמשך גם הוא ל"באר יעקב" והחליט להקים בה ישיבה גדולה לספרדים בשם "שארית יוסף" במימונו של הנגיד ר' שמואל טולידנו ז"ל.

לא יכולתי לעמוד לבדי בעומס העבודה המסועפת. במיוחד הכביד עלי פיזור העבודות במקומות שונים שהיו רחוקים אחד מן השני. אי-לכך הכנסתי לעסקי הבניה את אחי היקר ר' דוד שי' וחלק חשוב מן המעמסה עבר אליו - בעיקר הבניה ב"באר יעקב". העבודות נמשכו לאורך שנים אחדות ובמושבה קמה "אימפריה" שלמה של מוסדות תורה. גם נבנו בה דירות מרווחות למשפחות אברכים בני תורה ונוסד "חדר" מטיפוס תורני עבור ילדיהם.

תנופת הבניה ב"באר יעקב" התעצמה פי-כמה בשלב מאוחר יותר, בימים שעמדתי בראש "קרן וולפסון" ו"האגודה לקידום החינוך היהודי" (ראה להלן עמ'. תט"ז). היה זה בתקופה שהממשלה הישראלית ביצעה רפורמה במערכת החינוך הארצית והוקמו "חטיבות ביניים" לצד בתי הספר היסודיים. האגודה הנזכרת עסקה בהקמת "מתיבתות" עבור נערים בגיל "חטיבת ביניים" עם פנימיות. ה"מתיבתות" שימשו בשעתן כעוגן-הצלה לנוער הספרדי - שהיה ח"ו יורד לטמיון. הרב אליהו רפול לקח אז על עצמו את המשימה, להקים ב"באר יעקב" מוסד ענקי מטיפוס "מתיבתא", שיקלוט לא פחות ממאתים ילד. לצורך זה רכשנו מן הסמינר של הרב יעקבזון את הקריה הקיימת, שהיתה כבר צרה מהכיל את אוכלוסיית הבנות, אשר הלכה וגדלה בלע"ה משנה לשנה. עבור הסמינר נרכש שטח יותר גדול באותו רחוב ועליו בנינו קריה חדשה. המבנים הוקמו באותה מתכונת כמקודם, אבל בממדים יותר גדולים - הפנימיות, בית הספר, בנין המסעדה והמטבחים, אגף המשרדים ואגף המגורים של משפחת הרב יעקבזון, כולם נבנו בצורה יותר מוגדלת שהרחיבה כמובן את כושר הקליטה.

הויכוח עם המהנדס ה"מקצועי"

מאורע מיוחד במינו התרחש עמדי בהמשך פעילותי בתחומי "באר יעקב" שנמשכה ברציפות הרבה שנים. וזה הדבר אשר קרה: בקריה שנרכשה והוסבה ל"מתיבתא" של הרב רפול, לא היה קיים מבנה מיוחד לחדר-אוכל, שכן בגלל חוסר אמצעים נאלץ הרב יעקבזון להסתפק בצריף מיושן, שהותאם למטרה זו בדוחק רב. נתבקש, איפוא, האדריכל מר נטל לתכנן כעת חדר-אוכל ומטבח גדולים שיוקמו באותו שטח של הקריה שהיה עדיין פנוי. אדריכל זה היה ידוע בשעתו כבעל רעיונות מקוריים ויצירתיים. הפעם הוציא מתחת ידו תכנית של בנין שנתמך ונשען על שני עמודים בלבד, והם נושאים עליהם תיקרה דקה שמזדקרת ממעל ומעבר לבנין בגובה ובשטח של כמה מטרים. הדבר היה כרוך

בקונסטרוקציה מסובכת לקורות יצוקים בעומק וברוחב הקרקע, שנועדו לייצב איתן את שני העמודים (ה"יכין" וה"בועז") המחזיקים למעשה את כל הבנין. גם ביצוע התבניות של התיקרה היתה מאד מסובכת. בעריכת חישובי הקונסטרוקציה עסק מי שנחשב אחד המהנדסים המוכשרים ביותר של התקופה.

אני מצדי גייסתי לצורך הקמת בנין זה את אחד מקבלני-השלד המנוסים שעבדו מכבר תחת פיקודי. הייתי בטוח שהוא יבצע את המלאכה באופן המושלם ביותר לשביעות רצונו המלאה של המהנדס. לאחר שבדקתי אישית את תכניות הקונסטרוקציה של הגג, הערתי למהנדס, שמתוך הנסיון שצברתי בבניה אני משער כי הבליטות הדקות של התיקרה - המזדקרות החוצה מעבר לבנין כעין כנפיים תלויות באויר - לא יחזיקו מעמד, במדה וזו תהיה כמות הברזל ועובי הבטון שישקיעו בהן (כפי שרשום בתכנית). כדאי לו, אמרתי, לבדוק את עצמו פעם נוספת. הוא הבטיח שיעשה כן ואח"כ הודיע לי שהתייעץ עם מומחים מה"טכניון" בחיפה והם אישרו לו את התכנית כמספקת למדי.

למרות שלא פיקפקתי בנכונות האישור מן ה"טכניון", קמתי וטיפסתי אל הפיגומים - ביום שהגג כבר היה מוכן ליציקה - והוריתי לקבלן שיוסיף ביציקה כמות ניכרת של ברזל מאולגן עבה. זאת, בכדי לחזק יותר את התיקרה, מעבר לחישובי המהנדס. ויהי למחרת, כשהמהנדס בדק את התיקרה ונכח לראות שהוסיפו ברזל, התפלא והשתומם. כאשר נודע לו מפי הקבלן המבצע, שאני הוא זה שנתן את ההוראה בנוגע לתוספת הברזל, חרה לו הדבר מאד. הוא מיהר להיפגש עמי ועם הרב רפול וטען שאני מבזבז כסף לריק בכך שצרכתי בניגוד לדעתו יותר מדי ברזל. הבהרתי לו שאני מעריך, כי במדה והיו מסתפקים בכמות שהוא קבע בחישוביו, אין ספק שהבליטות מן הגג היו קורסות לגמרי, וגם כעת אחרי ההוספה אומר אני שצפוי כי הם ישקעו בסופו של דבר בשלושים ס"מ לפחות. אולם המהנדס עמד על דעתו ונשאר בשלו: זה מספיק, רק צריכים לדעת באיזו צורה לצקת, וכמ"כ להשתמש ב"בטון" יותר חזק וסמיך בהתאם להנחייתו. עניתי לו שהכל יעשה כפי שהוא דורש, בתנאי שהמהנדס בכבודו ובעצמו ישגיח ביום היציקה אם ממלאים אחרי הוראותיו, ואם הכל נעשה לשביעות רצונו, ויחתום על כך ב"יומן העבודה" כתום היציקה.

עם גמר היציקה הורה המהנדס לא לפרק את התבניות של הגג לפני שיחלפו שלושים יום. אף מסר לנו תכנית מדויקת כיצד לפרק את תומכי הגג. עשינו הכל

כפי שהוא דרש. אולם את התבניות של שתי הבליטות המסוכנות לא הנחתי לפרק בינתיים. - ביקשתי שהפירוק יתבצע בנוכחות המהנדס דוקא.

והנה הגיע המהנדס. גם אני והרב רפול נכחנו במקום. אחרי בדיקה חיצונית קלה אמר המהנדס שיכולים להתחיל בפירוק. אך ברגע שפירקו הפועלים את תבניות הבליטה הראשונה, התחיל המישטח היצוק לצנוח כלפי מטה, והמהנדס המבוהל צעק לעבר הפועלים: "לתמוך מהר בחזרה", "לתמוך מהר בחזרה". נזפתי בו ואמרתי: "אתה שב בשקט, לא צריך לתמוך שום דבר... זה לא יתמוטט כי אם ישקע בשלושים ס"מ בלבד! נכון, אלמלי היינו שומעים בקולך היה באמת הקטע כולו מתמוטט!"

ואמנם כך היה. הבליטות צנחו אחרי הפירוק בשלושים וחמשה ס"מ - אך נשארו בשלימותן כמות שהן.

אחרי הסיפור הזה, ביקש המהנדס מהאדריכל, שיתכנן היטב קונסטרוקציה דקורטיבית של תמיכות לגג הבנין, כזו שתמנע שקיעה נוספת בעתיד. הכין האדריכל קונסטרוקציה של צינורות ברזל והביאה אלי לביצוע. לא הסכמתי לקבל זאת והגבתי בתרעומת: "כל הסכמתנו לבנין המשונה הזה עם הכנפיים ניתנה רק מפני שהאדריכל שיכנע אותנו שזה יפה - ועכשיו נכער אותו בידינו אנו?!" "אם באמת המהנדס חושש כעת שהמבנה עלול לקרוס - שיבצע את החיזוקים על חשבונו!"

ואכן הכיר המהנדס באחריותו וביצע את הכל על חשבונו. אח"כ הגיש הרב רפול נגדו תביעה משפטית על רשלנותו ותבע פיצויים על כיעור הבנין. בסופו של הדיון הגיעו לפשרה: המהנדס החזיר את כל הכספים שקיבל עבור עבודתו, ואת הקונסטרוקציה מימן מכיסו - ואני מאז לא "זכיתי" יותר לראותו...

הודיה על חלקי בהפרחת שממה רוחנית

בסיכום אני נותן הודיה לד' הטוב על חלקי בהפיכת המושבה "באר יעקב" למקום-תורה במלוא מובן המלה, ישוב חרדי, עם מרכזי חינוך מפוארים. כיום הזה ממשיך לפעול ולהתקיים בה הסמינר המהולל עם יותר משלוש מאות תלמידות, בניהולו של בן המייסד וממלא מקומו ברבנות, הרה"ג אהרן יעקבזון. גם הישיבות

הקדושות קיימות ושוקקות חיים. רק ה"מתיבתות" ירדו ב"ה מהפרק - ולכל הדעות יש לראות בסיבת סגירתן תופעה מבורכת. התהליך היה כזה: מחניכי/ות המוסדות התורתיים שהקמנו בעז"ה, צמחו ברבות השנים אלפי משפחות חרדיות, המעדיפות להחזיק את הילדים בגיל בי"ס יסודי בבית, ומכניסות אותם במוסדות חינוך כשרים שצצו בכל מקום, ואח"כ הם ממשיכים בישיבות קטנות וגדולות, כך שכל הצורך ב"מתיבתות" עם פנימיות נעשה מיותר - והנה עינינו הרואות כי קמה שוב יהדות עשירה של יוצאי עדות המזרח, והיא עולה כפורחת, ומחזירים עטרה ליושנה.

בבניני ה"מתיבתא" של הרב אליהו רפול שוכנת היום ישיבת "גרודנא", על שלוש מאות תלמידיה, וזוהי שלוחה של ישיבת פוניבז'. בראשה עומדים הג"ר צבי דרבקין, והג"ר יצחק הקר, חתנו של הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל, המגדלים דורות של סיני'אים ועוקרי הרים באוירה השלווה של "באר יעקב" הרחק משאונו של כרך.

בהביטי אל כל החזיון המרהיב הזה עולה הרהור בלבי: מה חבל שידידי היקר והבלתי נשכח, רבי משה יעקבזון ז"ל, שנלקח מעולמנו בדמי ימיו, לא זכה לקצור ברינה את מה שזרע בדמעה, ולראות במו עיניו בהמשך פריחתה של "באר יעקב" אשר למענה הקדיש את מיטב שנות חייו. זכות פעלו הכביר בהקמת אלפי משפחות לד' ולתורתו תעמוד לו ולמשפחתו עדי עד.

* * *

בשולי הדברים: את הדחיפה העיקרית להתעסק בבניה ב"באר יעקב", קיבלתי באופן בלתי צפוי בעברי יום אחד ברחובה הראשי של המושבה. שני מושב'ניקים פסעו לפני ושוחחו ביניהם. שמעתי אותם אומרים איש לרעהו: "אנשים במושבה מספרים, כי זה - האיש שבנה את הישיבות והמוסדות של בני-ברק, מתכונן לבוא הנה ולהקים מוסדות וישיבות - מה יהיה עלינו?! יהפכו אותנו לבני-ברק שניה?!"

הדבר גרם לי קורת רוח מרובה. ידעתי כבר בוודאות את אשר עלי לעשות. חשבתי לעצמי שאין ספק כי מן השמים נסתבב שאזני יקלטו את דברי האנשים האלה, שהיו מסיחים לפי תומם, מבלי לדעת כלל מי האזין לשיחתם...

שצב

פרק ארבעים ותשעה

הקמתה של ישיבת "חידושי הרי"מ" בתל-אביב

הפגישה הראשונה עם ה"לב שמחה" זצ"ל

בשנת תשכ"ה הוזמנתי לפגישה במלון "ישראל" בת"א עם הרה"צ רבי שמחה בונם אלתר זצ"ל, נשיא ישיבת "חידושי הרי"מ" (בשנים מאוחרות: האדמו"ר החמישי לבית גור, ה"לב שמחה"). בשיחה ארוכה שקיימנו אז הוא סיפר לי, כי משכן הישיבה - שהוקם לפני עשרות שנים (ברח' פרץ) נעשה צר מהכיל את ציבור התלמידים, ההולך וגדל בלעה"ר, ונוצר הכרח להקים עבורם בנין חדש ורב-מדות. לצורך זה קיבלה הישיבה מן העיריה מגרש רחב-ידים בשכונת "רמת החייל", בהשתדלות הרב יהודה מאיר אברמוביץ ז"ל, שכיהן אז כסגן ראש העיר.

מטרת פגישתנו היתה, כדבריו, להתייעץ בנוגע לאדריכל מתאים שיתכנן את הבנין. כמ"כ נתבקשתי, עקב נסיוני בהקמת בניני ישיבות, לטפל בכל הפרטים הקשורים לנושא התכנון. אף הוצע לי להיות בהמשך גם המבצע של בניית הישיבה.

"בדעתנו לשלם לך שכר טירחה מלא בעד הטיפול", אמר ה"לב שמחה", אך אני מצדי הבהרתי לו שבעד הייעוץ כשלעצמו אינני לוקח שום תשלום. בנוגע לאדריכל המלצתי על מועמדותו של ר' יוסף שינברגר ז"ל מירושלים, שהתמחה מימים רבים בהקמת בניני ציבור, ישיבות ובתי כנסת או מקואות, והיה לי נסיון אישי טוב עמו מעבודותי בישיבת פוניבז' וב"אור החיים".

מטעם הישיבה נכח בפגישתנו הנזכרת ר' יוסף רוזנבוים ז"ל. הוא היה אמור להיות איש-הקשר המייצג במגעים עמי את ה"לב שמחה" והישיבה. כעבור ימים אחדים נפגשנו שנינו עם האדריכל שינברגר ונמסרה לו פרוגרמה, נחתם הסכם

על גובה שכר טירחתו, והתכנון שנמשך יותר משנה נכנס להילוך מעשי. בשלב הבא הוגשו התכניות לאישור ועדת הבנין העירונית והמחוזית בצירוף תכנית בנין ערים (תב"ע) מתוקנת. חברי הועדות דרשו להכניס שינויים רבים בתכנית המקורית, והיה צורך להתווכח עמהם, אך בסופו של דבר התגברנו על כל המכשולים וקיבלנו סופית את רשיון הבניה.

במרוצת הימים של תקופת-ביניים זו, נקשרה ידידות עמוקה ונרקמו יחסי אימון, ביני הקטון ובין ה"לב שמחה" זצ"ל - רבן של ישראל.

ה"מיכרז" ותוצאותיו

ע"פ הסיכום וההסכמה ההדדית שנתקבלה בינינו, הייתי אמור לבצע את הבניה כנאמן הישיבה. הנהלת הישיבה היא זו שתשלם ישירות לספקים ולקבלנים ואני אקבל כשכר עבודתי אחוז מסוים מעלות הפרויקט. כאשר חלף שבוע ימים, וכבר התחלתי להתארגן לקראת התחלת העבודה, נקראתי לפתע ע"י מהרש"ב שסיפר לי כי באו אליו קבלנים אחדים מחסידי גור, המבקשים שיוציאו "מיכרז" על העבודה כנהוג בעולם הגדול. לדבריהם גם הם רוצים להשתתף ב"מיכרז" על ביצוע הפרויקט. אי-לכך ביקש ממני שאוותר על הסיכומים הקודמים שהיו בינינו ואשתתף כמו כולם ב"מיכרז".

ביקשתי לדעת מי הם הקבלנים שרוצים להשתתף ב"מיכרז" והוא מסר לי את שמותיהם. אמרתי לו שאני מצטער מאד, אבל הם אפילו לא "פרטנרים" להתחרות מולי ב"מיכרז" מעין זה, שכן אני יודע בביטחה שהם לא מסוגלים אפילו לקרוא נכון את תכניות הבניה. למרות תגובתי זו לא ירד נושא ה"מיכרז" מעל הפרק. החלטתי, איפוא, לפרוש מכל הענין ונתבקשתי להגיש חשבון של שכר הטירחה המגיע לי עבור עבודתי עד עכשיו. אמרתי למהרש"ב שאין לי שום תרעומת, חס וחלילה, אך אינני מוכן לקבל אף פרוטה בעד מה שעשיתי, זו תהיה תרומתי לישיבה, והנני מוכן להמשיך ולהיות לו לעזר בכל ענין שאתבקש.

לעת פירסום ה"מיכרז" היה הנוהג, שכל קבלן הרוצה להשתתף בו פונה אל האדריכל, כדי לקבל מידיו את התכנית, ומשלם סכום נקוב תמורת זכותו להשתתף ב"מיכרז". בהמרצת ה"לב שמחה" הגיע אלי הביתה ר' יוסף רוזנבוים ז"ל, איש הקשר, אשר הביא עמו את התכניות המאושרות והפציר בי שלמרות

הכל אשתתף ג"כ ב"מיכרז", אחרי שהשקעתי כל-כך הרבה יגיעה ומאמצים בהכנתן - אך כל שידוליו לא הועילו והיו לשוא. פשוט סרבתי.

כפי שסופר לעיל בפרקי ישיבת פוניבז', הקים אז ר' יהודא זיס ע"ה את "חברת רמי"ם לבנין", בראשות מר הלל דן, שפרש מחברת "סולל בונה", והם היו אלה שזכו במיכרז של ישיבת "חידושי הרי"מ". הם התחילו לבנות בקצב סביר, אך עוד בטרם השלימו את השלד פשטה החברה את הרגל, והבנין נשאר תקוע באמצע הקמתו.

מן השמים סיבבו

סמוך לאותו פרק הפסקתי לעבוד בישיבת פוניבז', יסדתי את חברת "י' הלר לבנין והשקעות בע"מ" והתחלתי לבנות באופן פרטי. יום אחד ראיתי שהתפרסם ב"המודיע" "מיכרז" על השלמת חלק של בנין ישיבת "חידושי הרי"מ". ניגשתי אל השטח ובדקתי את מצבו. נוכחתי לראות כי דוקא בחלקים המסובכים יותר, במרתף הבנין והמקוה, לא הושלם אפילו השלד. ואילו עבודות הגמר בכלל לא החלו. החלטתי להשתתף הפעם ב"מיכרז". הדבר היה ערב מלחמת "ששת הימים". המיתון בארץ היה בעיצומו. הצעתי מחיר זול מאד וזכיתי ב"מיכרז".

שמחתו של ה"לב שמחה" זצ"ל היתה לאין שיעור. רואים, אמר לי, שזה מן השמים שאתה נבחרת להשלים את הבנין. נפגשתי עם חברי הועד של הישיבה והסכמנו על חוזה ותנאי תשלום. ביקשתי ממהרש"ב שיחתום בעצמו על החוזה. הוא התנצל שלא חתם מימיו על חוזה. אך אני טענתי שבמהלך המו"מ נוכחתי לראות שהענינים מתנהלים כאן כמו ב"שטיבל" חסידי, אין פה בעל הבית שיקח על עצמו את האחריות לתשלומים, והמטפל היחידי בענינים הוא ר' יוסף רוזנבוים. אי-לכך זה תנאי בל יעבור מצדי שהוא בכבודו ובעצמו יחתום על החוזה. ואכן חתימתו מתנוססת על החוזה שנשתמר ונמצא בידי עד עצם היום הזה.

פעולת צדיק

את מלאכת הבניה התחלנו מיד אחרי מלחמת "ששת הימים". המיתון נגמר אז והחלה בארץ תנועת בניה מאסיבית. המחירים התחילו לנסוק כלפי מעלה. עוד לא היה מקובל אז נוהג ההצמדות. מיהרתי להצטייד בחומרים ככל האפשר

ולבצע את העבודות בקצב מהיר. אולם לאכזבתי הם מאד לא דייקו במועדי התשלומים. אני מצדי לא רציתי להטריח את נשיא הישיבה וממילא נקלעתי למצב מאד מלחיץ. כאשר מנהלי הישיבה פיגרו בתשלום גדול כארבעה חדשים, לא היתה לי ברירה, וטילפנתי ערב אחד אל ה"לב שמחה". תיארתי באזניו את מצב הענינים. הוא ענה לי שהוא מבין אותי היטב וישקול מה לעשות ויודיע לי למחרת.

והנה בשעות המוקדמות של הבוקר, עוד לפני שיצאתי לתפילה, הטלפון מצלצל בביתי והוא מבקש ממני שאמתין לו בשעה עשר ע"י בנק המזרחי ברח' לילנבלום בתל אביב. הגעתי לשעה המיועדת ומצאתיו שם מחכה עם חבילה מתחת בית שחיו. הוא נכנס למכונית שלי ובדרך סיפר לי: "בלילה לא יכולתי להירדם. פישפשתי במעשי וחשבתי על מה זה? פתאום עלה בדעתי הפסוק: "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר". פירשתי לעצמי, שפעולת השכיר שהנך חייב לו, לא תתן לך להירדם עד הבוקר. נזכרתי שיש לי כסף פרטי בכספת בבנק והחלטתי להעבירו אליך במקום התשלום שהישיבה חייבת לך..."

אכן: צדיקים שבישראל, בכל מצב הפסוק שבתורה עומד לנגד עיניהם הקדושות, ועל פיו הם מכוונים את מעשיהם בכל רגע.

אגב: בכל פעם שנכנסתי באותה תקופה אל ה"בית ישראל" זצ"ל, היה מתענין ושואל מפי פרטי פרטים מהתקדמות הבניה בישיבת "חידושי הרי"מ". זכורני: קרוב לגמר המלאכה הוא הופיע יום אחד באתר הבניה מבלי להודיע מראש. נלוויתי אליו כשעבר בכל חלקי הבנין והסברתי לו מה שהיה נחוץ, עניתי על שאלותיו, ואח"כ הוא יצא אל הרחוב וטייל עמי הלוך וחזור כעשרים דקות. זכיתי אז לשיחה מאד מענינת שזכרה לא פג מזה כארבעים שנה ויותר.

הבית בהבנותו

התכנית המקורית היתה אז להשלים את היכל הישיבה, חדרי השיעורים, חדר האוכל, המקוה, ולהכשיר בפועל רק אגף אחד של חדרי הפנימיה שיוכל לקלוט כמאה וחמישים תלמידים. זה היה המקסימום הצפוי בעת ההיא. אמרתי אז ל"לב שמחה" זצ"ל שאם נפעל בהתאם לתכנית זו הבנין יראה מבחוץ לא גמור. גם בפנים כשיצטרכו בעתיד להשלים את הבנין יהיו הפרעות גדולות בסדרי הישיבה.

הצעתי, לכן, שאת העבודות השחורות, דהיינו צנרת האינסטלציה והחשמל, וכן את הטיח החיצוני בחזית, נשלים תחילה. אח"כ נמשיך בריצוף החרסינה, התקנת האביזרים הסניטריים, דלתות וחלונות. הצעתי התקבלה וכתוצאה מכך הבנין היה נראה מבחוץ גמור ומושלם.

אכן לא עברו שנים רבות, וחסידות גור התרחבה וגדלה, גם אוכלוסיית הצעירים כמובן, והיה צורך להכשיר גם את האגף השני לקליטת מאות התלמידים שהתדפקו על דלתות הישיבה.

רשמי קירבה וידידות

הידידות האמיצה שנקשרה ביני ובין ה"לב שמחה" זצ"ל המשיכה לאורך ימים. לא אחת כשהתאכסן במלון "ווגשל" בבני-ברק קראני ה"לב שמחה" אליו לשיחות. גם כשחלף ליד ביתי עלה לפעמים לשוחח על ענינים ונושאים שונים שעמדו אצלו על הפרק.

פעם אחת בהיותו במלון הוא צילצל אלי בשעה מוקדמת ושאל אולי במקרה אני נוסע במכוניתי לירושלים. למרות שלא התכוונתי כלל לעלות לירושלים באותו יום, אמרתי לו שאסע, וקבענו שבעוד שעה נצא לדרך. אמי מורתי ע"ה, שהתגוררה סמוך לדירתי באותה קומה, האזינה לדברי בדיוק כשאמרתי שאני נוסע לירושלים, והביעה את רצונה להצטרף לנסיעה כדי להתפלל אצל הכותל המערבי. התקשרתי בחזרה למלון "ווגשל" וסיפרתי לל"ש את מבוכתי. אינני יודע כיצד עלי לעשות. מיד אמר לי: "אין דבר, אני אשב על ידך, ואתה יכול בהחלט לקחת גם את אמא". לאמי לא סיפרתי מי הנוסע והיא לא הכירה אותו. יצאנו לדרך ובכל משך הנסיעה שמעתי מפ"ק דברי תורה וסיפורים מעניינים. הגענו לירושלים והבאתיו אל מעונו ברח' הרב אלפנדרי. אחרי שיצא מן המכונית אמרה לי אמא ע"ה: "הלא זה אדמו"ר גדול כמו מדורות שעברו, מי הוא? למה לא אמרת לי?" כפי שסיפרתי בפרקים ראשונים היתה אמי נצר משושילתא דיחוסא, וזכתה בצעירותה לבקר יחד עם אמה אצל צדיקי הדורות הקודמים, לכן לא יפלא שתפסה מיד עם מי יש לנו כאן שיח ושיג.

הוא זצ"ל הופיע אישית בכל השמחות של צאצאי. בחתונת בתי הבכורה תחי' עם הר"ר שלום אלימלך ראנד הוא הגיע באמצע סעודת הנישואין. הבאנו יין

ופירות והוא חילק שיריים לקהל. מצאתי אז את עצמי ב"בעיה" מסוימת: בשולחן המזרח הסבו אדמו"רים רבנים חשובים וראשי ישיבה, ואיך אסתדר עם ה"כיבודים"? החלטתי: היות שיש לי אורח כזה חשוב, אחיו של הרבי מגור, נברך מיד - ברכת המזון ואכבדנו עם כל ה"שבע ברכות" - וזה בודאי יתקבל טוב מצד כולם. ביקשתי מהמלצרים שיכניסו כוסות לברהמ"ז ו"מים אחרונים", אך ברגע שהוא תפס מה שעומד כאן להתרחש, מיד קם מכסאו וביקש לצאת. ניגשתי אליו ואמרתי שיעשה עמי גמילות חסד ויצילני מבעיות של כיבודים כשהוא יגיד את כל ה"שבע ברכות". אולם אחרי שהתעכב רגע וחשב פנה אלי באמירה: "תהיה לך מצוה יותר גדולה כשתחלק את הברכות לששה אנשים..." ופנה לדרכו.

זכיתי וזכה חתני רבי שלום אלימלך שבערוב ימי ה"לב שמחה" זצ"ל - שבינתיים נתעלה והוכתר לאדמו"ר מגור - - הוא הפך להיות ג"כ מחותננו, בלקחו את נכדי הרב אברהם שמואל נ"י לחתן עבור נכדתו, היא בתו של כ"ק האדמו"ר הנוכחי מגור שליט"א.

בשמחת נשואי בתי וחתני רש"א רנד

פרק חמישים

כיצד הוקמה ישיבת נדבורנה בבני-ברק

צדיק בא לעיר

עם עלייתו לארץ ישראל, אחרי השואה, התגורר האדמו"ר מנדבורנה רבי חיים מרדכי רוזנבוים זצ"ל בעיר-הנמל יפו, בשכונת מנשיה, שאוכלסה אחרי מלחמת השחרור - בעקבות התרוקנותה מן הערבים שברחו מתוכה - בעולים חדשים. בתוכם ציבור גדול של יהודים שומרי תורה ומצוות יראים ושלמים. בלטו בציבור זה מספר אדמו"רים ורבנים חשובים, שיסדו שמה בתי-מדרש, חדרים וישיבות, והתמסרו לשקם את ה"יידישקייט" שהוזנחה בעיר עתיקת-יומין זו. בין הרבנים שכיהנו פאר ביפו דאז היו "הרב מדאברא", הגה"ח רבי אברהם אנגלרד זצ"ל, הגה"ח רבי אברהם משה באב"ד זצ"ל, הגאון רבי יהושע מנדל אהרנברג זצ"ל, הרב משה זאב פרידמן זצ"ל, ואחרים.

האדמו"ר מנדבורנה ריכז וליכד סביבו ציבור מכובד של חסידים ואנשי מעשה. ביניהם היו עשרות בחורים צעירים והוא יסד עבורם ישיבה של תורה. כאשר יפו העיר התחילה להתרוקן מתושביה החרדים, שעברו למקומות אחרים, יצא הרבי מנדבורנה לבני-ברק ושכר לעצמו דירה קטנטונת ששטחה לא עלה על חמישים ממ"ר. בדירה זו פתח את בית-מדרשו, כאן ניהל את ה"שולחנות" בימי שבת קודש, כאן קיבל את קהל הדורשים לשכנו, וכאן קבע את מגוריו יחד עם הרבנית ע"ה. בנו יחידו, הוא האדמו"ר הנוכחי מנדבורנה - רבי יעקב ישכר דוב שליט"א, היה אז אברך אחרי הנישואין והתגורר בדירה משלו.

שכנות טובה

אני וביתי גרנו בבנין ממול. גם הסבתא של אשתי תחי', מרת תרצה למברגר ע"ה, התגוררה יחד עם נכדה מנחם - שהיה יתום מאביו ואמו הי"ד שניספו בשואה בקומת הקרקע, באותו בית שהאדמו"ר השתכן בו.

הוא זצ"ל היה אישיות קסומה, עובד - ד'אמיתי, וקיבל את כל - איש יהודי בסבר פנים יפות. השכנים כולם התייחסו אליו בכבוד ובהערכה. גם אני התקרבתי אליו ונכנסתי מדי פעם כדי להנותו, שכן העניות בבית זעקה לשמים, אף התענגתי להשתתף ב"שולחנות" שערך בלילות שבת ונמשכו בשירות ותשבחות עד לשעות המאוחרות. מענין שהשכנים לא התרעמו על כך למרות שהיו להם הפרעות בשינה וכו'.

מגרש קטן ובית גדול

במועד מסוים עלתה בידי האדמו"ר לרכוש מגרש זול וקטן בכניסה לבני-ברק, במעלה רחוב פרל, הרחוב הראשון שמאלה מיד אחרי הכניסה לרח' רבי עקיבא. הוא ביקש ממני שאעזור לו במציאת מהנדס ובתכנון הבניה של ישיבה ובית-מדרש לתורה ולתפילה. קיבלתי על עצמי ג"כ את ביצוע הבניה. ע"פ "תכנית בנין ערים" (תב"ע) המקומית, ניתן היה לבנות על המגרש שתי קומות וחצי בלבד, חצי קומה בקומת הקרקע ושתי קומות שלמות מעליה. ראש העיר דאז היה ידידי ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל. ביקשתי ממנו שיעלימו עין, אם אנחנו נבנה למטה קומה שלמה שתשמש מטבח וחדר-אוכל לתלמידי הישיבה. בקומה הראשונה יבנה היכל בית-המדרש עם גלריה לעזרת נשים, ובקומה השניה פנימיה שתכיל מספר חדרים למגורי בני הישיבה.

האדמו"ר אסף וקיבץ פרוטה לפרוטה כדי לממן את הוצאות הבניה. ימים רבים הצטברו החובות שהיו חייבים לבעלי מלאכה בסכומים כבדים מאד. בתנאים כאלה הגענו נדבך אחרי נדבך עד לגמר השלד על שלושת קומותיו. כעת ביקש האדמו"ר ממני לעשות "שתדלנות" בכדי שאפשר יהיה לבנות קומה נוספת, שתכיל דירה עבורו במקום וסוכה גדולה. הסברתי לו שהדבר בלתי אפשרי, שכן מזכיר העיר - שהתגורר באותו רחוב - וכן השכנים מתנגדים בכלל להקמת הישיבה, ולא יאפשרו לעיריה לתת אישור לכך. דיברתי כמה פעמים עם ראש

העיר ר׳ ראובן אהרונוביץ וגם הוא אמר לי שלא נראית לו אפשרות שיוכל לעזור בנדון.

באחת הפגישות שהיו לי עמו, עוררתי שוב את ענין הדירה בעד האדמו״ר, ור׳ ראובן שאל גלויות: ״אמור, הנך מסוגל ״להרים״ את הקומה בשבוע ימים ולכסותה בגג?!״ עניתי לו, כי בשבוע מצומצם כפשוטו זה לא יתכן, אבל תוך עשרה ימים עד שבועיים זה בהחלט אפשרי. סיכם, איפוא, ר׳ ראובן עמי שידאג לשלוח את מזכיר העיר לשבועיים חופש... ואני מצדי אדאג לכך שהגג יהיה גמור עד אז... (לפי החוק העות׳מני, שעוד היה אז תקף פה בא״י, לא הורסים בנין עם גג בשום מקרה). אפשר בהחלט להמליץ על ר׳ ראובן אהרונוביץ את דברי המדרש (ב״ר פ״ד י״ז) ״עבירתן של שבטים תקוה היא לעולם״, ודי לחכימא.

ובכן, עבדנו יומם ולילה, והקירות נבנו. החלטנו להסתפק בגג עשוי מקורות ורעפים. אבל, היות שהבנין מתנוסס בגבעה, במקום גבוה, ונושבות שמה רוחות חזקות, גייסתי למשימה את מר חסיד, אחד הרעפנים המומחים שעבדו אצלי מכבר, והוא בעצמו יחד עם עוזר הרכיב את הקונסטרוקציה של הגג וכיסהו ברעפים שנקשרו היטב בחוטי ברזל, והגג הזה ב״ה מחזיק מעמד עד עצם היום הזה ללא צורך בשום תיקון.

ה״מזוזה״ של בני-ברק

מיודענו מזכיר העיריה בשובו מן החופשה כבר מצא לפניו בנין מושלם וגמור - ונאלץ להשלים עם קיומו. הבנין עמד על תלו. אבל לרבי לא היתה פרוטה לפורטה לשלם עבור הקומה הנוספת שבנינו למענו. הקמנו עבורו גם סוכה גדולה, בשים-לב לקונסטרוקציה שתאפשר לחרוג מן הגג החוצה, אך שאלת המימון נותרה בעינה. חדשים רבים התארכו עד שצירף מחדש פרוטה לפרוטה ושילמנו לבעלי המלאכה, וגם לי הוא פרע את הסכום שהלוויתי לו. אמנם כשהגיע לעבודות הגמר, עזרתי לו רק במציאת בעלי מלאכה, והוא עצמו התעסק בתשלומים עבור שכר העבודה.

כה הצליח צדיק זה בסיעתא דשמיא לגמור את הבנין שלו בשלבים איטיים ולאכלסו. הרבה חבלי יצירה עברו עליו עד שהצליח לפתוח את בית מדרשו

ולקבוע את מגוריו במקום. זכיתי שהיה לי חלק חשוב בהקמת הבנין הזה, שהאדמו"ר נהג לקראו: "המזוזה של בני-ברק".

בדמעה וברינה

לבנו ממלא מקומו האדמו"ר רבי יעקב יששכר בער שליט"א היו הרבה פחות קשיים בהקימו את "קרית נדבורנה" המפוארת בקצה השני של בני-ברק. נתקיימה באב ובנו "הזורעים בדמעה - ברינה יקצורו". ואכן זכיתי גם אני שהיה לי חלק מכריע בהקמת קריה רבתי זו, כפי שעוד יסופר להלן, בפרק על בית הרפואה "מעיני הישועה".

פרק חמישים ואחד

עם הבונים של "ישיבת חכמי לובלין" בזכרון מאיר

בימי בראשית

מיד עם עלותי ארצה בשנת תש"ט, נתוודעתי ל"ישיבת חכמי לובלין", שנוסדה זמן קצר לפני כן בראשות הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר שליט"א, בעל "שבט הלוי", כגלעד לערש נעוריו הרוחני ביח"ל בפולין. הגר"ש הגיע לכאן מירושלים לכהן כרב ואב"ד השכונה "זכרון מאיר", שנקראה על שם רבו הגה"ק ר' מאיר שפירא מלובלין זצ"ל, ואני לרגל עבודתי בישיבת פוניבז' הייתי קרוב אל המקום. נתבקשתי, איפוא, על ידו לסייע לעוסקים במלאכת הקודש במה שביכלתי.

כאשר נשלמה הקמת הקומה הראשונה של בנין יח"ל, והיה צורך להתקין בה דלתות וחלונות, פנו אלי יום אחד הרב וגיסו מנהל הישיבה - הוא ידידי מאז רבי שמואל מאיר גלבר - שאצטרף אל מהנדס הבנין מר וייס בצאתו לת"א, שם ניסינו למצוא דלתות וחלונות מפורקים מבנינים ישנים, אשר יתכן ויוכלו להתאימם לבנין הישיבה. כזה היה בשעתו מצבם הכספי של מוסדות התורה. ע"י התחנה המרכזית עמדו צריפים אחדים לממכר חומרי בנין ואינסטלציה וכן דלתות וחלונות משומשים. למזלנו מצאנו שם במצב טוב קומפלט שלם של דלתות וחלונות מעץ קשה, מעוצבים בסגנון ערבי מובהק, שהובאו מבית מפורק ביפו. התמקחנו עם המוכר ולבסוף רכשנו אותם במחיר "מציאה". אפס כי לאחר שהובאו ל"זכרון מאיר", נאלץ המהנדס ל...התאים את הקירות לגודלם - וכך הם שובצו בבנין והשלימוהו.

אגב: דלתות וחלונות אלה החזיקו מעמד במשך יובל שנים, עד למועד בו שופץ כל הבנין מחדש, והוחלפו למוצרי אלומיניום.

בשלבי ההתרחבות

בקומה ראשונה זו נקבע בחדר קטן המשרד של הישיבה, וממול נפתח לרווחה בית מדרשו של הרב, ששימש גם כהיכל הישיבה. במרוצת השנים הוסיפו עליה קומות ממעל ששימשו כחדרי פנימיה לבחורים. ביזמת ה"חזון איש" זצ"ל נרכש במקביל עבור הישיבה מגרש נוסף, הפונה לעבר רחוב הרב דסלר דהיום, ועליו הוקמה הקומה הראשונה של בנין ביהמ"ד הגדול שהועבר ברבות הימים מן הבנין הראשון. בשטח שהתפנה סידרו מטבח וחדר אוכל. כך המשיכה הישיבה את חייה עד לשנת תשכ"ה.

עם התרחבות הישיבה, והתפתחות הקהילה הקדושה של תלמידי הגר"ש וואזנר, גבר ההכרח - מפני הצפיפות - להקים את היכל בית המדרש הגדול. או-אז פנה אלי הגר"ש וביקש ממני שאקבל על עצמי את הביצוע. זאת, מתוך הבנה שאין מציאות להקים מבנה ענקי ומורכב כזה בצורה פרטיזנית, כמו שעשו בעבר.

הסכמתי בשמחה לתת יד לבינוי מקדש-מעט מפואר זה. אפס כאשר בדקתי את התכניות, שהוכנו בידים מקצועיות, הבחנתי שבלב ההיכל החליט המהנדס להציב שני עמודים רחבים לתמיכת התיקרה, והם יפריעו מאד לחזות היפהפיה של בית המדרש. האדריכל מר וייס, שהיה יהודי קשיש מיוצאי הונגריה, לא הסכים בשום פנים לסלקם. לפי החישובים שלו לא יתכן להקים אולם כזה גדול ללא עמודים.

הצעתי שנתקבלה

שיכנעתי אז את הגר"ש, ואת מנהל הישיבה, שאפשר בהחלט לחשב אחרת את הקונסטרוקציה, ולצקת גג איתן שיחזיק מעמד גם בלי העמודים. פניתי לצורך זה אל אחד המהנדסים הגדולים, מר דיסקין, שהתעסק רבות בבניני ישיבת פוניבז', והוא קיבל על עצמו לתכנן את חישובי הקונסטרוקציה בהתאם כפי שהצעתי. ואכן סולקו העמודים, והאדריכל מר וייס הסכים לכך בסופו של דבר, אבל עדיין היה אפוף פחד בכל משך ימי הבנין, ולא נרגע עד שראה במו עיניו את המוצר המוגמר כשהוא מחזיק מעמד ואינו מתמוטט. כה בנינו את קומת בית המדרש ומעליה קומה נוספת עם חדרי שיעורים.

הבנין כולו נחנך בשנת תש"ל, היא השנה בה ביקר האדמו"ר מבאבוב מהר"ש זצ"ל בארצנו הקדושה, ויעש שבת אחת בבני-ברק. כמחווה של ידידות והערצה

הואיל אז הגר"ש וואזנר להעמיד לרשותו את היכל בית-המדרש, בו נערך שולחנו הטהור בליל ש"ק, והוא גם הגיע והשתתף אישית ב"שולחן" ואף נתכבד בברכת המזון.

האימון שרחש לי הגר"ש וואזנר שליט"א

כשחלפו שנים נוספות והישיבה הלכה וגדלה, נתהווה והורגש צורך ביח"ל להקים בנין נוסף, שישמש למגורי התלמידים. המנהל רש"מ גלבר פנה אלי שאקבל עלי את ביצוע בנין הפנימיה. ואמנם עזרתי כמיטב יכלתי בתכנון שנמסר לאדריכל הרב ליברמן, אחד העובדים לשעבר במשרדו של האדריכל ר' יוסף שינברגר ז"ל בירושלים, אך לא היה לי פנאי להתמסר לפרויקט בשלימותו. היתה זו התקופה הראשונה אחרי שיסדתי את חברת הבניה העצמאית. מאידך עמד הרב שליט"א על דעתו שרק אני אבנה את הבנין. זאת - על סמך הנסיון המוצלח שהיה לו עמי בהקמת היכל בית המדרש (אגב, בית המדרש מתפקד מזה ארבעים שנה, ועד היום לא היה צורך לעשות בו שום שיפוץ מבפנים, אפילו לא לצבוע אותו מחדש).

כה חלפו שנים נוספות ובנין הפנימיה הדרוש טרם נבנה. ביקשתי מאחי ר' דוד נ"י שהוא יקבל על עצמו את הבניה והתחייבתי בפני הגר"ש וואזנר, שאני אהיה אחראי לכך, שאחי יבצע את הדבר על הצד הטוב ביותר לא פחות ממני - וכך הוה. הוקם בנין מפואר והיתה לישיבה הרווחה.

מענין לענין אעלה כאן למזכרת עובדה לא ידועה שיש לי אליה קשר אישי, בנוגע לרבנות של מרן הגר"ש וואזנר שליט"א.

הדבר היה לפני יובל שנים, כשנתבקש למתיבתא דרקיעא הגאון המפורסם רבי יונתן שטייף זצ"ל, רבה של קהילת יוצאי ווינה בארה"ב, ופרנסי קהילה זו הזמינו את הגר"ש וואזנר שליט"א למלא את מקומו ולישב על כסאו הרם.

כשהגיעה אליו ההזמנה, קרא אליו הגר"ש שורה שלמה של אישים חשובים מנכבדי בני-ברק, רובם ככולם אנשי "חוג חתם סופר" וחסידי סטמאר. כפי שזכור לי השתתפו בהתייעצות זו: ר' משה שרייבר, ר' מיכאל אליעזר שפרינצלס, האחים ר' יחיאל ור' ישכר בנדיקט, ר' יודל קראוס, ועוד מספר בעלי בתים

נשואי פנים ששמותיהם נשכחו ממני. גם אני הצעיר (הייתי אז אברך בשנות השלושים) הוזמנתי לאספה זו עקב קירבתי לבית הרב.

הגר"ש וואזנר, הגר"י לנדא, והגר"ש גרוסברד, בביתנו (באירוסין של חתני ר"מ הורוביץ)

הגר"ש שליט"א סיפר אז לנאספים על ההזמנה שקיבל, והרחיב הדיבור על המעלות של המישרה הזאת שהיא בהחלט לרוחו, הן מצד הקהל החשוב שהם אנשי ארץ מולדתו, והן בגלל אי שביעות רצונו ממעמדו ומצבו בבני-ברק, שאינו מאפשר לו למלא את תפקידו ברבנות העיר. הרי אפילו להיכנס לבית המטבחיים העירוני אין מניחים לו. כל הנוכחים הקשיבו והחרישו. נתקבל הרושם כאילו כולם מסכימים שהגר"ש יעזוב את ב"ב ויעקור לחו"ל. מכיון שהרגשתי כי עצור במילין לא אוכל, ביקשתי את רשות הדיבור, והתנצלתי, כי למרות שאני הצעיר מכולם, הנה מאחר שהזמינו גם אותי מן הראוי שיאפשרו לי להשמיע את חוות דעתי בנידון.

הרהבתי עוז וד' נתן בפי את הדברים האלה. "סבורני שהגר"ש שליט"א צריך להיות אסיר תודה למי שמעכב בעדו ולא הטיל עליו את עול הנהגת הרבנות והעיר עם כל בעיותיהן. רק במצב הזה מסוגל הרב שליט"א לעמוד בראש "ישיבת חכמי לובלין" ולהרביץ תורה לעדרים, לחבר ספרי הלכה, להשיב לשואלי דת ודין מכל קצווי תבל, להעמיד דור חדש של מורי הוראה ודיינים, ועוד הרבה ענינים. מאידך בואו ונחשוב חשבונו של עולם, מה ירויח הרב באמריקה מלבד משכורת

יותר טובה?" כאן הוספתי ותיארתי בהרחבה את מצב היידישקייט באמריקה, את האוירה החומרית וכו', את המלחמה שצריך לנהל עם פורצי גדר ריפורמיים וכדו'.

עם סיום דברי ננעלה ההתייעצות והאספה התפזרה איש לביתו. ההמשך ידוע לכולם: הגר"ש שליט"א השיב להצעה מארה"ב בשלילה ונשאר ב"ה בארץ ישראל. לפני שנים אחדות ישבתי בביתו של הגר"ש ובאחד השיחים הוזכרה האספה הנ"ל. שאלתי את הרב אם זוכר הוא עדיין את הדברים שאמרתי אז? והשיבני מיניה וביה: "ועוד איך אני זוכר! בודאי אני זוכר! הלא עיניכם הרואות שקיבלתי את הדברים ונשארתי פה!" וכאן הוא הוסיף ואמר: "אבל מן הראוי שתדעו, כי עוד מישהו חוץ ממכם אמר לי אותם הדברים, עוד יהודי חשוב ומאד נעלה, הלא הוא האדמו"ר הקדוש מסטמאר זצוק"ל..."

ובכן, ברוך שכיוונתי לדעת גדולים, וברוך שנתגלגלה הזכות גם על ידי ונימטיי כי שיבא מכשורא בהשפעה הגורלית שימשיך הגר"ש וואזנר שליט"א להאיר ולהאציל מהודו על עירנו - כה יתן ד' וכה יוסיף עד ביאת משיח צדקנו בב"א.

***

במשך יותר מיובל שנים ניהל את הישיבה ידידי ר' שמואל מאיר גלבר שליט"א, בידיו האמונות, מאותו משרד קטנטן וצנוע שהחל בו את עבודתו בימי בראשית של הישיבה. יחד עם עוזרו הנאמן ר' אריה שטרן הצליח לנווט את כל הענינים הכספיים מתוך מסירות ודייקנות למופת. לא קרה אף פעם במשך כל השנים שמשכורת או חשבון של ספקים לא ישולמו בזמן מדי חודש בחדשו. בשנת תשס"ה יצא ידידי הנ"ל לגימלאות ומסר את הניהול לידי הרב יעקב פרץ לוי מדור ההמשך. אני תפילה שמי ששיכן שמו בבית הזה יעזור ג"כ למשמר הנכנס לנהל את ענייני הישיבה על מי מנוחות לאורך ימים ושנים טובות.

פרק חמישים ושנים

בתים שמגדלין בהם תורה ותפילה

ברוך מציב גבול אלמנה

זכיתי כאמור לקחת חבל ולהיות בבחינת "מכה בפטיש" בבנין ישיבות קדושות ומבצרי תורה בא"י אשר בפי חז"ל נקראו "בתים גדולים", בתים שמגדלין בהם תורה ותפילה (עי' מגילה כ"ז ע"א), וע"פ גירסת הרי"ף במס' ברכות (פ' הרואה) הרואה אותם בישובם אומר "ברוך מציב גבול אלמנה". אעלה בשורות הבאות עוד קצת זכרונות הקשורים בפעולותי אלה.

ישיבת "בית מאיר" ע"ש הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל

ברח' דבורה הנביאה הקים הגאון רבי זלמן רוטברג זצ"ל מלונא את ישיבת "בית מאיר", שנקראת ע"ש חותנו הגדול הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל, אחיו הבכור של ה"חזון איש" זצ"ל. הוא עצמו מילא את תפקיד ראש הישיבה, וגם התרוצץ הרבה בעולם הגדול, במטרה לגייס תרומות לצורך הקמת הבנינים והאחזקה השוטפת של הישיבה. בדרך כלל, מי שהיה מחוסר אמצעים וביקש לבנות ישיבה או מוסד אחר השכים ובא אלי, שאני אבנה עבורו, לפי שידעו את נסיוני הרב ב"בניה מתוך הדחק", מכל שנות עבודתי בישיבת פוניבז' - גם רבי זלמן רוטברג זצ"ל השתייך לבאים אלה.

אלה תולדות המגרש

עוד בשנות התש"י ביקש ראש העיר הראשון, ר' יצחק גרשטנקורן ז"ל, להקים בית-חולים עירוני עבור תושבי בני-ברק. לשם כך הועיד מגרש רחב-ידים ברח'

דבורה הנביאה, וכבר נורתה אבן הפינה, ואף נבנתה קומה ראשונה על חלק מן המגרש. המבנה עמד שומם ובלתי מוגמר כעשרים שנה. לבסוף הוחלט לפרק את הקומה, ואת המגרש הפנוי חילקו למטרות ציבוריות. חלקה אחת נמסרה לישיבת "בית מאיר". על חלקה שניה הוקם בית מדרשו של הגאון ר' חיים שאול - גריינימן. בנין אחד הוקצה לגני ילדים ומעליו שיכנו את אחד ה"שטיבל'ך" של חסידי גור. חלק מן המגרש נמסר לישיבת "אור התורה" וחלק נוסף לביהמ"ד של חסידי ביאלה.

הישיבה והבנינים

על המגרש הנזכר שקיבל הגר"ז רוטברג הוא תיכנן להקים בנין מרכזי לישיבת "בית מאיר", שקומתו התחתונה תשמש מטבח וחדר אוכל, ושלושת הקומות העליונות יאכלסו את הפנימיה, בעוד שני הבנינים הקודמים שעמדו בעברו השני של הרחוב יכילו את היכל הישיבה, חדרי השיעורים, "אוצר הספרים" ודירותיהם של ראש הישיבה והר"מים.

את התכנון ההנדסי מסרנו לאדריכל ר' יוסף שינברגר מירושלים. הבניה עצמה התבצעה בקצב מזורז וכשחלפו שנתיים עמד כבר הבנין המרכזי על תלו והיתה לישיבה הרווחה. בעיקר התעסק בהקמתו אחי ר' דוד נ"י. גם אבי ע"ה עזר לנו בניהול החשבונות והיה מגיע בכל יום לשעות מספר כדי לפקח על העבודות וביצוען.

ידידים לנצח

הגר"ז רוטברג זצ"ל היה כל השנים אסיר תודה למשפחתנו, בעד העזרה שהושטנו לו בהקמת הישיבה, והפך להיות ידיד המשפחה באמת. הוא העריך מאד את אבא ז"ל והשתתף בכל השמחות המשפחתיות שלנו. כמ"כ הופיע בהכנסת ספר התורה שלי לביהמ"ד דחסידי באבוב. יהי זכרו ברוך.

בית הכנסת ע"ש "לדרמן"

המייסד ר' יחיאל ז"ל

ברחוב רשב"ם התגורר בשעתו יהודי יקר חשוך ילדים בשם ר' יחיאל לדרמן ז"ל. במועד מסוים רכש מכספו מגרש ובנה עליו דירת מגורים לעצמו, בה התגורר יחד עם זוגתו, וגם בית מדרש קטן. מסתבר שהתעסק בבניה גם בעבר, שכן הוא הקים את הבנין בכוחות עצמו, וכמ"כ סייע להגר"ז רוטברג זצ"ל בהקמת הבנינים הראשונים של ישיבת "בית מאיר".

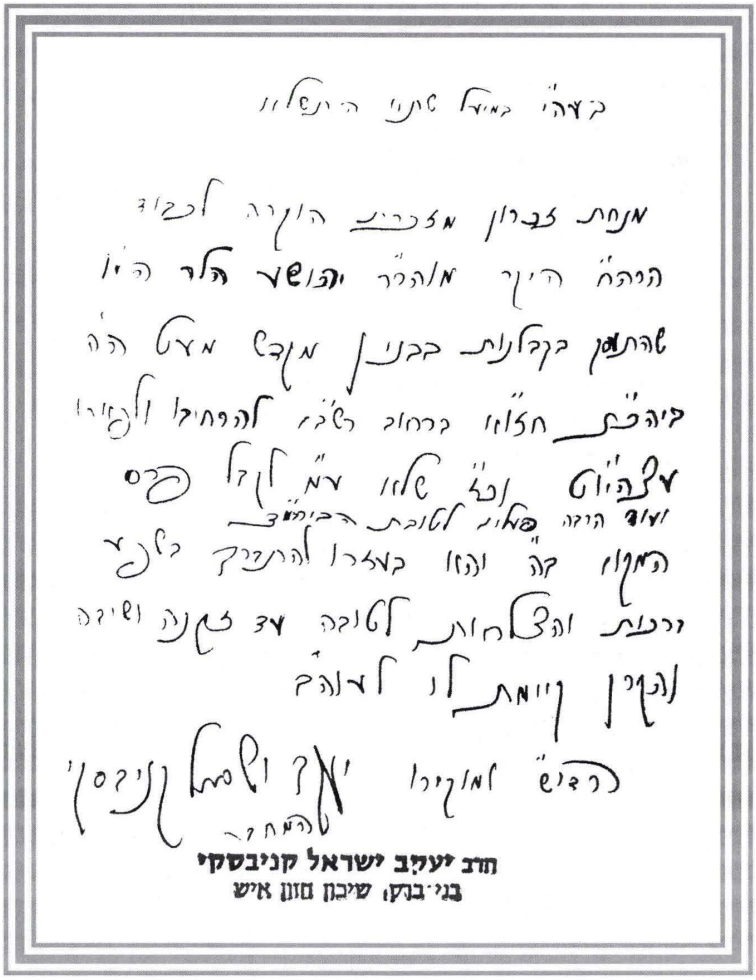
גיסו של החזו"א, הוא הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי (ה"סטייפלר") זצ"ל, בעל "קהילות יעקב", התגורר כידוע ברחוב רשב"ם, וקבע את מקום תפילתו בבית כנסת של הר"י לדרמן. ר' יחיאל טיפל בעצמו בכל צרכי בית-הכנסת, והיה נערץ ע"י כל המתפללים באי שעריו. כאשר הלכו לבית עולמם הוא וזוגתו הם הורישו גם את דירתם לבית-הכנסת. התבקש, איפוא, להרחיב אותו.

שלא ע"מ לקבל פרס

באו אלי אז גבאי ביהכ"נ ובפיהם בקשה בשם ה"סטייפלר" שאני אטפל בהרחבתו. מכיון שעבדתי אז בקירבת מקום, ב"אור החיים", ובישיבת "בית מאיר", הסכמתי ברצון לעשות את הדבר שלא על מנת לקבל פרס. גם עזרתי ברכישת חומרים על חשבוני כתרומה. כה התרחב ב"ה בית המדרש בממדים ניכרים שאיפשרו בשעתו לקלוט את כל המתפללים המרובים שצבאו על פתחיו.

בשנים מאוחרות יותר, כשהיתה הרווחה לציבור התורתי, שוב לא היתה בעיה רצינית - מבחינה כספית - להקים על מקום זה את בית מדרשו הגדול של - ה"קהילות-יעקב", בו מתפללים האידנא בשתי קומותיו קהלים שלמים משמנו ומסולתו של עולם התורה, ראשי ישיבה וגאוני הדור, ובראשם בנו של ה"סטייפלר", הוא הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א.

כאות הערכה לטיפולי בבנין ביהמ"ד הגיע לביתי ה"סטייפלר" זצ"ל בכבודו ובעצמו, בלווי הגבאים של בית הכנסת, והעניק לי את ספרו "חיי עולם" עם הקדשה אישית.

ההקדשה בכת"י של ה"סטייפלר" זצ"ל על ספרו "חיי עולם"

פרק חמישים ושלושה

פעילותי במסגרת קרן קנדי A.I.D.

משען כביר למוסדות החינוך בא"י

בסוף שנות התש"כ נוסדה באמריקה קרן עולמית לקימום מוסדות חינוך על שם נשיאה המנוח של ארה"ב ג'פי קנדי - שנרצח מידי מתנקש. הרבה מוסדות תורה וחינוך בארץ ישראל השתלבו בפרויקט זה, הודות להשתדלותם של סנאטורים - וחברי קונגרס אחדים בוואשינגטון. היו ג"כ מספר פרקליטים ועורכי-דין חרדים אשר התמחו והתעסקו בפרוצדורה של שתדלנות זו.

לצורך הפעלת הקרן בישראל הוקמה בהוראת הממשל האמריקני מחלקה מיוחדת בשגרירות ארה"ב בתל-אביב. הממונה עליה היה נספח בעל דרגה גבוהה בשירות הדפלומטי. אנשיו הם שערכו את החוזים עם המוסדות, הם שביצעו את התשלומים, והכל נעשה ביעילות אמריקאית טיפוסית, שהיתה מלווה בפיקוח צמוד. מדי פעם ביקרו בארץ חברי סנאט וקונגרס אמריקאים שעקבו אישית אחרי כל הפרויקטים נתמכי הקרן. ה"מיכרזים" היו מאד קשיחים. היית מגיש הצעה ל"מיכרז", והיה כי זכית בו הפכה הצעתך להיות "פאושאלי", דהיינו, חבילה סגורה עם מחיר טוטאלי סופי, ללא שום חישוב של כמויות ומחירים לפי יחידה, או הצמדה כלשהי אחרת. במדה והמהנדסים טעו בחישוב הכמויות שבהצעה, הענין - היה אבוד, והקבלן הזוכה נאלץ לספוג בעצמו את ההפסדים.

תלאות הקמתה של קריה חינוכית באשדוד

אנכי זכיתי הראשון ב"מיכרז" שהתפרסם מטעם ישיבת פוניבז' להקמת "בית אבות" לבנות בעיר אשדוד, מוסד חינוכי מקיף, שיכיל: בית ספר, אודיטוריום,

ובנין לפנימיה גדולה. באחת: קרית חינוך רבתי, המתנוססת לתפארה בעיר-הנמל הדרומית, עד עצם היום הזה. אל ה"מיכרז" הזה ניגשתי, למרות שלא חסרה לי אז עבודה, מתוך רגש מסוים של תיסכול - עקב ההחמצה הגדולה של אבדן האדמות שרכשתי בשעתו עבור ישיבת פוניבז', מאתים ושבעים דונם, שהם כל שטחי רובע ז' דהיום באשדוד. לא יכולתי להשלים עם הרעיון שהכל ירד לטמיון בעקבות פשיטת הרגל של מר זיס (ראה לעיל עמ' .רמ"ח). בידי הישיבה נותרו אחרי המשבר רק הבנינים של ישיבת גרודנא, ושלדים אחדים של בתי-מגורים בלתי גמורים, וכן חלקת הקרקע שנועדה להקים עליה את קרית הבנות.

ה"מיכרז" התפרסם מיד אחרי מלחמת "ששת הימים" וקיבלתי את העבודה במחירים זולים עם חוזה סגור. השטח נמצא מול מפעל "אלתא" של התעשיה האוירית. לכל מראה העינים השתרעו רק חולות צהבהבים-חומים. העיריה לא היתה מסוגלת אפילו לספק מים לבניה במקום כזה. אולם בסיעתא דשמיא ועם קצת תושיה התגברנו גם על קושי זה: יום אחד לפנות בוקר פתחנו את הכביש המוביל למפעל "אלתא", והנחנו בחפזה צינור לאספקת מים לבניה, שהתחבר אל המפעל. המלאכה נעשתה בקצב בזק ועד השעה שבע, בו היו אמורים להגיע האוטובוסים שהביאו את הפועלים ל"אלתא", כבר נסתמה מחדש התעלה שחפרנו בכביש וכוסתה באספלט, כך שלא גרמנו לשום הפרעה בתחבורה השוטפת.

השטח של הבנינים נמצא מעל "ואדי" שהוביל בשעתו את השטפונות והניקוז של החול אל הים. בזמנו, כאשר התחילו לפתח את אשדוד העיר, החליטו המתכננים ליישר בה את כל השטחים, כדי לעצב את המקום כמישור. ע"פ תכנית זו סגרו את כל ערוצי המים. כשהגיע החורף התנקזו המים כרגיל משנים קודמות, באותם מקומות, אבל הפעם באין להם מוצא לים הם נשארו ספוגים בחול, וככל שהתרבו הגשמים גאו מי התהום ועלו. אנחנו לא ידענו בזמן התכנון על המיפגע הזה. והנה מיד בחורף הראשון עלה מיפלס מי-התהום והציף את המקלטים. אי אפשר היה להתקדם בעבודה אפילו באחד מן הבנינים.

היו אז דוקא ימים של גיאות בבניה, גם המחירים עלו אחרי מלחמת "ששת הימים", ונוצר קושי רב בהשגת פועלי-בנין וחומרים. במיוחד הורגש המחסור במלט. אני צרכתי באותה תקופה עשרות טונות של מלט מדי שבוע. יזכרו לטובה ידידי היקרים, האחים ווינדרבוים ר' ראובן ז"ל ור' פנחס יבלח"ט מרמת גן, המנהלים של חברת "סחר", שהיו בעלי המונופול לאספקת מלט לכל המדינה,

והם שעמדו אז לעזרה לי ולכל מוסדות התורה באספקת מלט סדירה ע"פ המחיר הרשמי - זכותם תעמוד לעד.

בגלל הצפת המים, כאמור, הייתי תקוע בפרויקט הנ"ל למעלה מארבע שנים, עד אחרי "מלחמת יום הכיפורים", כך שרווחים כספיים כבר לא ראיתי, אבל מן הבעיות שנלוו לבינוי קרית החינוך טרם השתחררתי. לשם דוגמא: המהנדסים תיכננו את פרוזדורי בית הספר בצורה פתוחה, ללא חלונות, והרוחות וסופות-החול שבסביבה עלולים היו להפריע בתיפעול השוטף של ביה"ס, חסרו בתכניות עוד פרטים רבים ושונים שראיתי אותם כחיוניים לניהול תקין של המוסד. העלות הצפויה בהשלמת הדברים האלה הסתכמה במאות אלפי לירות. לישיבת פוניבז' לא היה כסף להשקיע כאן. מבחינת האמריקאים החוזה היה סגור לחלוטין. אפס כי מצפוני לא הרשה לי לעזוב ככה את הפרויקט וביצעתי את הכל על חשבוני. כל הצדדים הנוגעים בדבר היו אסירי תודה כלפי. ברם, את השאלה הידועה מדף ג' במסכת קידושין: "כסף מנלן?" הם לא עזרו לי לפתור.

ה"בונוס" שקיבלתי אישית משר האוצר ושימש להקמת היכל "ישיבת גרודנא"

באותה תקופה שימש בתפקיד שר האוצר מר יהושע רבינוביץ, לשעבר ראש עירית תל אביב-יפו, נציג מפא"י. הוא החליט יום אחד לבקר בישיבות ובמוסדות התורה. ביקורו הראשון נערך בישיבת פוניבז' בבני-ברק. השר התרשם מאד ממראה עיניו בהיכל הישיבה. אף הבחין במבטיו כיצד מתוך ריתחא דאורייתא הבחורים נאחזים ודוחקים בספסלי הישיבה, והתבטא בבדיחות הדעת: עכשיו הבנתי את המושג הנפוץ באידיש - "באנק קוועטשערס" - כך קראו אי-פעם לבחורי ישיבות.

בגמר הביקור ערך נשיא הישיבה הרב אברהם כהנמן מסיבה בדירתו לכבוד האורח ושוחחו ביניהם על כל מיני נושאים. איכשהו הגיעו לדבר גם על קבלנים ושר האוצר דיבר בהתמרמרות על התנהגותם הנלוזה של הקבלנים בארץ כשמדובר בבניה ממשלתית: "לוקחים הרבה כסף - ואינם מבצעים את המלאכה כראוי!" סח לו הר"א כהנמן שהוא מכיר גם קבלנים מזן אחר, אשר למרות שאינם מרויחים לפעמים, פועם בלבם רגש אחריות והם עושים מעבר למה שמתחייב ונדרש מהם. כדוגמא סיפר לו עלי ותיאר את העבודה שביצעתי באשדוד.

תגובת השר היתה שהוא מעונין בכל מחיר להכיר קבלן כזה - ובהקדם האפשרי. מיד "הרצים יצאו דחופים" לחפש אחרי בכל העיר. בסופו של דבר איתרו אותי מן הבית במכשיר אלחוט שהיה לי במכונית ומיהרתי להתייצב בישיבת פוניבז'. השר רבינוביץ סיפר לי מה ששמע עלי ושאל פרטי פרטים על עבודתי ועלויות הבניה. בסיום הוא קם מכסאו ולחץ את ידי בהתרגשות: "בשם ממשלת ישראל, אני מעניק לך 'בונוס' בסך מיליון לירות, לכיסוי העלויות שהוצאת מעבר למה שהתחייבת..."

מתוך הסכום הנ"ל הקמתי אח"כ את היכל הלימודים החדש של ישיבת גרודנא באשדוד, ששכן עד אז במבנה זמני.

מאזן הבניה והיצירה

במסגרת "קרן קנדי" בניתי במשך כעשור שנים את הפרויקטים הבאים: קרית החינוך של הרב יעקבזון ז"ל ב"באר יעקב", פנימיה נוספת ב"אור החיים" בבני-ברק, שתי פנימיות וחדר אוכל בכפר הילדים "יד בנימין" ליד גדרה, בי"ס תיכון חרדי לבנות ע"ש רבי שאול לוסטיג ז"ל ברמת גן (המתנהל ע"י חתנו הרב בנימין מצגר), בית ספר מקצועי "אור משה" בת"א (המשתייך לרשת של "אגודת ישראל" מיסודם של ר' שלמה יעקב גרוס ז"ל ויבלח"ט ר' שמלקי הלפרט נ"י), ומפעלים נוספים.

בשגרירות ארה"ב בתל-אביב היתה הוראה ישירה מוושינגטון: כל עבודה שחברת "י. הלר בע"מ" מעונינת לבצע - ניתן למסור לה מבלי לדקדק מדי בנוהלי "מיכרזים" וכיוצא. מנהלי "קרן קנדי" ידעו היטב שהם יקבלו מאתנו עבודה מושלמת במועד הנקוב וחשבונות מסודרים לשביעות רצונם המלאה - ולקחו את זה בחשבון. הנוהל הזה אף גרם במדה מסוימת לקידוש שם שמים והרמת קרן כשרי ישראל.

פרק חמישים וארבעה

פעילותי במסגרת "האגודה לקידום החינוך היהודי" (קרן וולפסון)

המסד לפעילות הענפה של פילנטרופ יהודי

במרוצת השנים, תוך כדי עיסוקי וטיפולי בהקמת בנינים לישיבות ובתי ספר, התוודעתי לשמו של הפילנטרופ מאמריקה מר זאב וולפסון, שתמך במוסדות ארצישראליים ועזר - באמצעות התכנית של "מטשינג" ממשלתי למימון הבינוי והאחזקה שלהם. "מֶטשינג" היה שם ה"קוד" של הסכם שנקבע בינו ובין שר האוצר דאז מר פנחס ספיר, לפיו המדינה תשתתף במימון המוסדות בשיטה של "דולר תמורת דולר", דהיינו, על כל דולר שהמוסדות יגייסו ממקורות חיצוניים, הם יקבלו מענק ממשלתי בסכום מקביל.

בימים ההם לא ניתנה שום תמיכה ממשלתית תקציבית לאחזקתם של ישיבות קדושות ומוסדות תורה. ההקצבות הממשלתיות זרמו היישר למוסדות המפד"ל, שאנשיה ישבו אז על הקופה הציבורית, והם דאגו לאחזקה מלאה של ה"ישיבות תיכוניות" וה"אולפנות לבנות". התיקצוב היה בשפע והספיק הן לאחזקה השוטפת והן להקמת בניני פאר. הסדר ה"מטשינג" שימש כצינור יחיד להחשת עזרה פורתא גם לישיבות על טהרת הקודש שנאבקו קשות על קיומן.

למטרת מימושו של ההסדר האמור יסד מר וולפסון את ה"אגודה לקידום החינוך היהודי" ופתח עבורה משרד מרווח ברח' המלך ג'ורג' בירושלים. הממונה על המשרד היה הרב אליעזר רוזנר, ששימש בעבר רב בקנדה, ועלה ארצה באותו פרק יחד עם בני משפחתו. למנהלי העמותה נתמנו הרב חיים דרוקמן ומר אלי קליין, מישיבת "כרם ביבנה", בצירוף אנשי חינוך נוספים ממוסדות המפד"ל. מר

וולפסון קיוה שבעזרתם יוכל לקדם ולהוציא לפועל את הפרויקטים שהוא היה מעונין בהם ובכלל זה לכונן את המוסדות שהיו חיוניים מאד לציבור הדתי והחרדי. היו בידו התחייבויות במסמכים על הקצבות ממשלתיות בעשרות מיליונים, אותן הבטיח לו שר האוצר בכתב ידו ובחתימתו, אך המה לא הגיעו מעולם לידי מימוש. ימים רבים חלפו ובינתים הלך מר ספיר לעולמו והנושא נשאר תקוע אי-שם. בהזדמנויות שונות נפגשתי עם מר וולפסון, אשר ביקש ממני לעזור לו להניע את פרויקט ה"מֶטשינג" שלו, אך לא היה לי פנאי לכך.

בעקבות ההכרזה על רפורמה במערכת החינוך

לימים הכריזה הממשלה על רפורמה במערכת החינוך. פיצלו את מוסדות החינוך לבתי-ספר יסודיים (כיתות א-ו) ול"חטיבות ביניים" (כיתות ז-יב). כתוצאה נוצר מיד צורך בוער להתאים את מבנה החינוך הדתי והחרדי למצב החדש. היה קיים חשש רציני שילדי החה"ע בפריפריה ובמושבים יעברו לבתי-ספר חילוניים וילכו ח"ו לאיבוד. בהכוונת גדולי התורה נרתם מר וולפסון למשימה והתכונן להקים פנימיות במוסדות הקיימים, ושורה של בתי ספר חדשים במתכונת של "מתיבתות" (שם מקביל לחטיבות-ביניים), בכדי שיוכלו לקלוט את הילדים ולהעניק להם חינוך תורתי. אמנם היו למר וולפסון דעות מוצקות משלו, אשר לא תמיד עלו בקנה אחד עם התפיסה הרווחת בחוגינו, וקשה היה להניאו מעמדותיו. אבל, הוא היה צייתן וממושמע לגדולי התורה, ופעל לרוב כפי שהם הינחו אותו. כל עוד שהגר"א קוטלר זצ"ל היה בחיים, נהג האיש תמיד לשאול עצתו, ואחריו סר למשמעתו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל. בנוגע לנושא האמור, הרי באמת בפרספקטיבה לאחור התברר, שמפעל ה"מתיבתות" והחינוך במסגרת פנימייתית הצילו את הנוער של עדות המזרח, אשר המשיך אח"כ ללמוד ולהתחנך בישיבות הקדושות.

הקשיים והמכשולים שעמדו בפני מר וולפסון היו מרובים. כל הפעולות והמימון הכספי היו צריכים באופן טבעי לעבור דרך משרדי הממשלה, דהיינו ה"מֶטשניג" דרך משרד הדתות, והבינוי דרך משרד החינוך, אך במקומות אלה הוא נתקל למעשה בקיר אטום וכתוצאה לא ניתן היה להניע את הפרויקט ולהוציאו לפועל. מר וולפסון עזר רבות למדינת ישראל בעזרת מהלכים שהיו לו ב"גבעת הקפיטול" בוושינגטון. היתה לו גישה לנשיאי ארה"ב ולבעלי השפעה מתוך חברי הסנאט והקונגרס. פעמים רבות הוא ניצל את קשריו לטובת המדינה. בזכות עזרתו היתה לו כאן דלת פתוחה אצל אנשי צמרת השלטון. הודות לכך הסכים שר האוצר

לכבד את ההתחייבויות של קודמו מר פנחס ספיר. איכשהו התחילה סו"ס תכנית ה"מֶטשינג" להראות סימני חיים, באמצעות משרד הדתות, אך הפעילות התנהלה בעצלתיים. מנהלי מוסדות התורה נתבקשו להביא את האישורים על המרת מטבע זר למשרדי "האגודה לקידום החינוך היהודי" בירושלים, שם ערכו את הרשימות הרלבנטיות שהוגשו אח"כ למשרד הדתות, ועל פיהן העביר המשרד ישירות את התשלום למוסד או לישיבה שמר וולפסון המליץ עליהם.

מפני צורך השעה

בשלב זה הגיע אלי מר וולפסון עם משלחת של ראשי ישיבות, כשבפיהם בקשה שאקבל על עצמי את תפקיד ניהול האגודה, במטרה לקדם את הפרויקט באופן מעשי ולתת לו תנופה. התייעצתי עם גדולי ישראל וכולם אמרו לי שזו משימה חשובה וצורך השעה. למרות עיסוקי הרבים, גם בצרכי ציבור, מן הראוי שאקבל עלי את מימוש האתגר הזה. "אם אין אתה גואלם, אין אחר גואלם" אמרו לי (על משקל דברי המדרש פ' שמות שהקב"ה אמר כן למשרע"ה).

ובכן, ביקשתי קודם-כל ממר וולפסון שבמדה ואני נכנס לפעולה, העמותה חייבת להימצא בניהולי הישיר, ועל האנשים שניהלו אותה מקודם להתפטר. הוא הסכים וקיבל את התנאי הזה. שנית רציתי לערוך בנוכחותו היכרות אישית עם הגופים הממשלתיים הנוגעים בדבר. כה יצאנו יחד לסיור במשרדי הממשלה והתקבלנו אצל המנכ"לים של משרדי האוצר, הדתות, והחינוך. כן נפגשנו עם ה"רפראנטים" במשרד האוצר, הממונים על המשרדים השונים, או כפי שקראו להם אז: "נערי אשכול". היתה זו חבורת צעירים מוכשרים אשר למעשה הם ניצחו על כל משרדי הממשלה, בהיותם ממונים לפקח עליהם בעניני הכספים.

חפצתי ג"כ להכיר מקרוב את המגרשים המיועדים לבניה עבור המוסדות ולבדוק את התכניות במדה שכבר הוכנו. מר וולפסון אמור היה לשוב מיד לארה"ב, ואני הבטחתי לו שתוך שבועיים אלמד להכיר את התמונה במילואה, או-אז אחליט סופית אם ביכלתי לקבל על עצמי את התפקיד ואדווח לו.

בשבועיים הבאים חרשתי את ארץ ישראל לארכה ולרחבה - מ"אצבע הגליל" בצפון עד אחרי "באר שבע" בדרום. ערכתי היכרות אישית עם המוסדות וראשיהם, התוודעתי אל הצרכים הספציפיים של כל מוסד וישיבה, ואל האפשרויות הפיסיות

לבנות בשטח שלו. הרכבתי כמו ב"פאזל" את התמונה הכוללת, ובסוף השבוע השני דיווחתי למר וולפסון באופן ממצה על כל מה שראיתי. גם פרסתי לפניו תכנית פעולה. השיחה הטלפונית התנהלה בינינו במשך כשעתיים. בימים ההם היתה שיחת טלפון לארה"ב יקרה מאד. אם זכרוני אינו מכזב היה מחירה ארבע דולר לדקה! מר וולפסון התרעם וטען, שכבר יותר זול לטוס ארצה, מאשר לשוחח שיחות ארוכות כאלה... עם זאת היה מאד מרוצה ואמר, שעד היום טרם זכה לשמוע מאיש דיווח מפורט כזה, בתוספת תכניות אופרטיביות לפעולה, וכל נושא וענין משובץ במקומו המתאים.

סיכמנו טלפונית שאני מתחיל לפעול, וכי בשבועות הקרובים כאשר הוא יבקר שוב בארץ, נשלים את המו"מ בינינו ו"נסגור את הקצוות". דבר אחד הוא הזהירני: לא להתקרב אפילו למראית-עין אל מנהל מחלקת הבינוי והפיקוח במשרד החינוך, שהוא "שנה ופירש'ניק" ירושלמי, מכיון שהלה משתדל תמיד לטרפד את פעילות ה"אגודה" בכל דרך אפשרית.

כניסתי לתפקיד בפועל

משרדי "האגודה לקידום החינוך היהודי" שכנו כאמור ברח' "המלך ג'ורג'" בירושלים. הרב אליעזר רוזנר, בעזרת מזכירה, הפעיל משם את הגוף שנקרא "אור לנוער". גוף זה התמקד בהפצת מעט "יידישקייט" בקרב הנוער הלומד בבתי ספר כלליים, ואירגן למענם פעילות דתית ולימודי העשרה בתודעה יהודית, שהתקיימו אחרי שעות ביה"ס. פעילות זו הצליחה מאד ובמשך השנים הועבר חלק חשוב מנוער זה לפנימיות דתיות. רובם הגדול נשארו יהודים דתיים. חלק מהם אף המשיך את לימודיו בישיבות קדושות ותיכוניות.

גם אני קיבלתי חדר במשרדי ה"אגודה" וישבתי בו בקביעות יום אחד בשבוע לקבלת קהל ולעמידה בקשר עם משרדי הממשלה הנחוצים. יתר ימי השבוע הוקדשו לסיורים ופגישות עם קבלנים ומהנדסים ועריכת חוזי-בניה בשביל המוסדות. בשלב מסוים הוחלט ע"פ הצעתי לתכנן ולעצב אב טיפוס של בנין פנימיה, אותו נוכל להתאים לכל מקום, ובאופן זה נחסוך הרבה כסף וזמן. גם סידורי ה"מֶטשינג" עברו באמצעותי. כנזכר למעלה היה זה, בימים ההם, המימון הממשלתי היחידי שניתן עבור הישיבות. בימי שלטון מפא"י, דהיינו בשני העשורים הראשונים לקיום המדינה, לא קיבלו הישיבות ותלמודי התורה שום

תמיכה ממשלתית - מלבד "החינוך העצמאי". מדי שבוע הגשתי למש' הדתות רשימה של מוסדות תורה שהמציאו קבלות על המרת מטבע זר בבנקים, עם תיקים מסודרים שהכילו את אישורי ההמרה של הבנקים אשר נבדקו ע"י אנשי הגזברות. התשלומים הועברו ישירות לישיבות ומוסדות החינוך.

הקשרים שרקמתי במש' החינוך

במגעי השוטפים עם פקידי משרד החינוך, נוכחתי לדעת, כי בלעדי המנהל של מחלקת הבינוי והפיתוח אין מציאות לקדם מאומה. עמדתי בפני דילֶמה: מה ביכלתי לעשות כאשר ידי כבולות, בגלל שמר וולפסון אסר עלי אפילו להיפגש עמו? הרושם שלי היה שמנהל זה מרגיש שאני עוקף אותו ופועל מסביב. יום אחד כשעברתי בפרוזדור ליד חדרו הבחין בי האיש, ניגש אלי ואמר: "אני מבין שאתה מנהל את ענייניו של מר וולפסון, ועדיין לא הכרתיך..." הוא הזמין אותי למשרדו ושוחחנו במשך שעות אחדות. תיארתי בפניו את מצב המבנים של בתי החינוך, ואת מצב החינוך החרדי בכללו. דיברתי על לבו, כי למרות שאינו דתי, הרי כיליד ירושלים - ובלי ספק מוצאו ממשפחה חרדית - עליו להיות לי לעזר ולהטות שכם לסייע לפעולותינו. במיוחד כשזה לא בא על חשבונו של אף אחד, הכל מתוקצב ישירות ע"י משרד האוצר, אלא מבחינה פורמלית זה חייב לעבור דרך משרד החינוך.

בעז"ה מצאתי חן בעיניו ועוד באותו יום הוא הפגיש אותי עם שר החינוך דאז מר אהרן ידלין. התקיימה בינינו שיחה מועילה ברוח טובה מאד. השר ידלין שאל אותי, מדוע אני חושב שהוא צריך לעזור לחינוך שלנו, המנוגד לגמרי להשקפת עולמו, ומה לו להתעסק בדבר כזה? עניתי לו בתקיפות: "עצם הדבר שאנחנו יושבים ביחד ומשוחחים על חינוך דתי, מהווה כבר הוכחה שמשהו נשתנה במשרד החינוך. בתקופת כהונתם של שרי החינוך הקודמים, כדוגמת פרופסור ב"צ דינור וזלמן ארן, לא הייתי מעיז אפילו להיכנס לפרוזדור המשרד. ואילו היום יושב אני עם שר החינוך בכבודו ובעצמו לדון על הצרכים ודרכי הפעולה. הלא זה סימן ברור שאתה גם-כן לא שלם לבך עם החינוך שלכם. אלא מאי? קשה, קשה לשנות כיוון בבת אחת ולהודות שנכשלתם. הלא הורדתם דורות שלמים מדרך היהדות - המסורתית - ומה קיבלתם בתמורה? אנא, אם כן, הנח לנו לעשות את העבודה הקדושה שהעמסנו עלינו, ותעזור לי..."

ראיתי שהדברים נגעו ללבו. כתוצאה הוא החליט על-אתר לכנס ישיבה מיוחדת של צמרת משרד החינוך, שתתקיים בנוכחותו ובהשתתפותי, על-מנת לקבוע קריטריונים ברורים עבור מי ואיך יאשרו את תכניות הבינוי שאגיש, ולארגן את המנגנון שיופעל במרץ לביצוע כל הסידורים כולל התשלום. קבענו את מועד הישיבה בעוד שבועיים. בינתיים הפגישני מנהל מח' הבינוי, לשם היכרות, עם מנכ"ל המשרד ועם הפקידים האמורים להשתתף בדיון עם השר.

באותם ימים הגיע מר וולפסון ארצה וקיבלתי את פניו בנמל התעופה בלוד. גם הסעתיו במכוניתי לירושלים. תוך כדי נסיעה סיפרתי לו על הפגישה עם שר החינוך ומה שאמרתי לו. כמ"כ על ההיכרות והשיחות עם מנהל מח' הבינוי ואחוזת מרעיו. האיש התרעם, יצא מכליו, והתחיל לגעור בי בלי שום רסן: "מה עשית? עם האנשים הללו אתה מדבר בסגנון ה"קנאי" שלך? הרי קלקלת והרסת הכל!" לא הספקתי להגיד לו שנקבעה לנו פגישה בעוד שבוע לדיון מעשי על הביצוע, אך אמרתי לו בפשטות, באיפוק, שאינני מסוגל בצורה כזאת להסיעו ברכבי. אני לא יכול לאחוז בהגה ובו-זמנית לספוג את הנזיפות והגערות שלו. עצרתי, והוא אכן יצא מן המכונית, השיג בכביש מונית שירות לירושלים, ואני חזרתי לבני-ברק. אפס כשחלפו שעות מספר באמצע הלילה צילצל הטלפון בביתי. על הקו היה זאב וולפסון: "ר' יהושע! איזה קידוש השם עשית! באיזו התפעלות והערצה הם מדברים עליך!" הוא, כמובן, ביקש את סליחתי ונדברנו להיפגש למחרת...

המלאכה בעיצומה

לאחר יישור ההדורים בינינו נערכה אספה של ראשי העמותה, בה מסרתי דו"ח על המצב, והמנהלים הקודמים התפטרו. נבחרתי ליו"ר העמותה, והרב אליעזר רוזנר עם גלריה נוספת של מכובדים מונו כחברי ההנהלה. בהמשך קיימנו ישיבת עבודה במשרד החינוך, והגענו להסכמות, הן בנוגע לקריטריונים הקובעים לאישורי בניה, והן ביחס לנוהלי הפעילות השוטפת ביני ובין צוות המשרד. ואכן: במשך קרוב לשמונה השנים הבאות התנהלו הדברים בצורה מאד מכובדת. כולם הביעו הערכה והוקרה הן לצורת העבודה והן לעלות הזולה של הקמת המבנים על ידינו. במיוחד עזר לנו הרבה הרפראנט במש' האוצר מר יגאל שחם, שדאג להזרים למשרד החינוך את הכספים המיועדים לנו, ואולי יש לזקוף זאת לזכותו של שר האוצר המנוח פנחס ספיר, שעל סמך התחייבויותיו מימנה הממשלה פרויקטים

במאות מיליוני שקלים, ונבנו בכל הארץ עשרות ישיבות ו"מתיבתות", מוסדות חינוך חרדי לבנות ובתי אולפנא. מר וולפסון העניק לי חופש פעולה לנהל את הענינים כהבנתי ושררו בינינו יחסי אימון מלאים. גם עם הרב רוזנר קשרתי יחסי אימון וידידות ושיתפנו פעולה בכל.

התפקידים שהוטלו עלי היו מסועפים למדי. היה עלי תכופות לנהל משא-ומתן מייגע עם המהנדסים שתיכננו את המוסדות באופן שונה מן התכניות הסטנדרטיות שלנו. גם נאלצתי להתמקח הרבה עם הקבלנים. את החוזים ערכנו לפי הדוגמא האמריקאית: חוזה סגור ללא חישובים והצמדות. היתה זו התקופה של שיא האינפלציה בישראל. כל חודש גבה המדד ועלה בעשרות אחוזים. היינו צריכים, לכן, להעמיד לרשות הקבלנים תשלומים ניכרים במועד מוקדם ע"ח רכישת חומרים - והיתה זו ממש עבודת פרך, להניע את פקידי מש' החינוך שיעבדו בקצב שלי. לשם דוגמא אציין את האפיזודה הבאה.

מעשה ב"פקיד לדוגמא"

הנוהל היה שהחשבונות הגיעו מהמוסדות אלי לאישור, ואני בעצמי הגשתים לפקידים המתאימים ו"הזזתי" את הדברים משולחן לשולחן, כדי שלא תתמשך הפרוצדורה עד לכתיבת הצ'ק יותר משבוע ימים. עד כאן היתה ידי מגעת. היתה עדיין משוכה נוספת: הצ'ק חייב להיות חתום ע"י "מורשה חתימה", פקיד בכיר סמכותי, וכאן זה נתקע במשך ימים שלמים ולפעמים שבועות. אני לתומי חשבתי שהפקידים בודקים פעם נוספת את החשבון ולכן זה נמשך כ"כ הרבה זמן. אך הנה קרה לי פעם ש"נתקעו" חשבונות ימים רבים והחלטתי להיכנס אל הממונה ולראות מה מתרחש כאן.

בהיכנסי אל חדרו - מצאתי לפני פקיד יושב לו כשרגליו על ה...שולחן וקורא עיתון. הצגתי את עצמי והסברתי לו את צורת העבודה והחוזים שלנו. הוספתי שע"י כך נחסכים למדינה כספים רבים, בגלל הצמדות וכיוצא, ולכן חייבים למהר בשחרור הצ'קים והסכומים. האיש קיבל את ההסברים ואמר שהוא מוכן לחתום, אבל מכיון שאינו יודע היכן הצ'קים שלנו נמצאים, הצביע בפני על מיכל פלסטיק גדול שעמד לידו על הריצפה והניח לי לחפש שם את ההמחאות שהוא אמור לחתום עליהם. התחלתי לנבור בין מאות ואולי אלפי צ'קים על סכומי כסף אדירים, עשרות ומאות מיליוני שקלים, המחכים לחתימה. מצאתי את הצ'קים

המיועדים לנו והגשתים לפניו. סבור הייתי שעכשיו יתחיל כאן "סיפור" של הבאת תיקים ובדיקות, אך "לא מיניה ולא מקצתיה!" הפקיד שלף את עטו וחתם מיד על הצ'קים והושיטם לידי.

התרעמתי מאד ואמרתי לו: אמנם ב"חוזים הסגורים" שלי המדינה לא מפסידה מעיכובי החתימה שלך, אבל כל יתר התשלומים לקבלנים ולספקים הם צמודי-מדד, והמדינה משלמת על הסחבת מצדך מיליונים, מדוע אתה עושה זאת? ברוסיה אני יודע מה היו מקבלים עבור סבוטאג' כזה - כדור בראש! בארץ ליברלית כמו "מדינת ישראל" אינני יודע, אבל כמה שנים טובות בית-סוהר בהחלט מגיע לך!"

מאותו יום - והלאה לא ראיתיו יותר. אבל: כל צ'ק שנועד עבור מוסדותינו היה נחתם מאז בו ביום...

במסגרת קרן וולפסון - מפגשים עם צמרת המדינה:

עם הנשיא חיים הרצוג, האדמו"ר מבוסטון, והרב קלמן

עם שר האוצר בממשלת בגין שמחה ארליך והרב גרינבוים מהג׳וינט בישיבת ״נחלים״

עם הנשיא נבון - ב״בית רבני התפוצות בירושלים״ - יחד עם הרב שלום קובלסקי
מאמריקה, סגן נשיא הסתדרות הרבנים

עם הנשיא יצחק נבון, ב״בית אולפנא״ של הרב קלמן

ה"רקורד" המרנין

בהשקפה לאחור אציין בסיפוק רב, שהצלחנו בס"ד להקים במסגרת "קרן וולפסון" עשרות מוסדות ובהם מקומות קליטה לאלפי תלמידים ותלמידות. זכורים לי כרגע: קרית החינוך "מגדל אור" במגדל העמק, מיסודו ובראשותו של הרב יצחק דוד גרוסמן, סמינר "בית יעקב" בחיפה בניהולו של הרב ישראל פלונצ'ק, סמינר "בית יעקב" רחובות בראשות הרב גרינבוים, פנימית "בית יעקב" במושב קוממיות, בית עולות "נוה ירושלים" מיסודו של הרב רפאל רייכמן, מוסדות קליטה לבנות בראשות הרב קלמן בבית-וגן, וכן "בית רבני התפוצות", כפר "שערי אברהם" של תנועת פא"י בנחל שורק, "יד בנימין", "כפר אליהו" בגדרה, עשרות "מתיבתות" לספרדים בכל רחבי הארץ, הישיבה של הרב צוקר בפתח תקוה, מוסדות "בית בלומה" בפתח תקוה, ישיבת "נחלים" של הרב יוסף באגד, ה"מתיבתות" של הרב אליהו רפול בבאר יעקב, "מתיבתות" של הרב רוט באשדוד, ישיבות תיכוניות בכל רחבי הארץ, "ניר גלים" ליד אשדוד, "שדה יעקב", ישיבת "בית שלמה" בבאר שבע, מוסדות התורה והחינוך בעפולה מיסודו של האדמו"ר מלעלוב-ירושלים רבי אברהם בידרמן זצ"ל, בנו בכורו של האדמו"ר מהרמ"מ זי"ע - ועוד הרבה.

הופעותי בארה"ב

במהלך תקופת פעילותי הנזכרת, הוזמנתי ע"י הרב זאב סגל, יו"ר "הסתדרות הרבנים" באמריקה, להופיע בפני צירי הועידה השנתית של ההסתדרות שנערכה בוושינגטון, כדי להרצות על התפתחות מוסדות התורה בארץ ישראל. נעניתי להזמנה ושהיתי בוושינגטון כשלושה ימים. סיירתי בלווי הרב סגל ב"בית הלבן", בגבעת ה"קפיטול", בקונגרס ובסנאט, ובכל המקומות ההיסטוריים החשובים בבירה האמריקאית. הופעתי בועידה בנוכחות גדולי הסופרים והעתונאים היהודיים שסיקרו את דיוניה. התוודעתי אז לציבור שלא הכרתי מקודם. אח"כ התפרסמו כתבות ותמונות מהופעתי בכל העתונות היהודית ביידיש ובאנגלית.

בכל פעם שביקרתי אח"כ בארה"ב, הייתי באופן טבעי אורחו של ידידי ושותפי לעשיה ר' זאב וולפסון. בביתו ובמשרדו המפואר הנמצא בקומה השלושים ושש של מגדל המשרדים אשר בבעלותו, המשקיף לעבר "סטטיו אוף ליברטי", הוא "פסל החרות" של ארצות הברית, המתנוסס במפרץ ניו-יורק מקדם ל"אי

המהגרים", אליו הגיעו בעבר למען זמני האניות שהביאו את המהגרים היהודים ממזרח-אירופה. זה היה בשעתו שער הכניסה הראשי לאמריקה - מדינת הזהב.

ALGEMEINER JOURNAL — 13 — אלגעמיינער זשורנאל

ר' יהושע העלער שלדערט פאר רבנים זואוקם פון תורה צענטערן אין ישראל

דערצײלט וועגען נײעם פראיעקט פון אויפשטעלען אין קריית רבני התפוצות אין ירושלים דעם מיידעל מטפר „בית אולפנא".

ר' יהושע העלער

ג דערמוטיגענדער גרום פון דעם דראמאטישען זואוקם אין אויפשטיג פון חינוך־מסדות אין ארץ ישראל איז לעצטענס אינטערעסענט געווארן צו שמלי־כע הונדערט רבנים ביי דער קאנפערענץ פון התאדות הרב־נים, וואס איז אפגעהאלטן געווארן לעצטן חודש אין וואשינגטאן. דעם גרום זאל בע־כראכט דער באראאטער עסקן אין בויער פון תורה מוסדות ר' יהושע העלער, וועלכער איז אייגנטלאדען געווארן דורך דער התאדות הרבנים פרויסצוטרע־טען ביי דער קאנווענשען און טיילן זיך מיט די אמעריקאנער רבנים מיט די אנטוויקלונגען פון חינוך אונטערטעניצע אין דער אידישער מדינה.

ר' יהושע העלער איז א מערקווירדיגע פערזענליכקייט, פר איז א דערמאנרייכער ג־שעפטסמאן. וואס שפנקט פיל צייט אין ענערגיע צו בויען אין אויפשטעלן תורה - פעסטונגען. ער איז שלא יארן געווען פון־קאנט שלם די „רעכטע זאגט פון דעם מאנ־יזוועזשער האט ישיבה", און איז געווען אינסטרומענטאל אין אויפבויען די שפּנישע־זשער ישיבה. איצט איז ר' יהושע הע־לער אירגנר פון די העפּט־זיילן פון דעם באואוסטסטן מוסד „בית אולפנא" אין ירושלים, וואו עס וועלן דערצוגיג 150 אידישע מיידלעך וואס זיינען לעצטענס נעקומען צושטאנד קיין ישראל פון רוסלאנד, רומעניע, סיריע און אנדערע לענדער. „בית אולפנא" איז אן אינסטיטוציע וואס איז שטאנדיג געווארן פון ישראל דעגירונגס - פאקשטיינ־טאר נעבן זיך מיידלעך א מע־ליכקייט זיך אויסצודענען, אויס־לערנען די שפראך, וועלן נת־חצ לויט די יסדות פון יהדות אין אויטאנאקסן פרעדוקטיוע שטאלצע אידישע טעכטער.

בית אולפנא" אין ירושלים וועלט אטנעמיקע פון דעם ענער־גישען און דינאמישען עסקן הרב יצחק קלמן אין זיין פרוי, וועלכע איז מער ווי א מאמע צו די מיידל־לער אין דעם אנשטאלט וואס שוין ארויסגעגעבען הונ־דערטער יונגע מאלבאסטעס, זיי תתונה געמאכט אין נעהאלטן זיי איינגלידערן זיך אין אינעראדע־נען זיך אין דעם ישראל־לעבן.

הרב שלום דוב קאוואלסקי איז דער פרעזידענט פון „בית אולפנא" און הרב יצחק דאראין איז דער יושב ראש פון דער הנהלה פון דעם מחסד.

ר' יהושע העלער האט דער־צײלט, אז ער קוקט ארויס מיט גרויס השתוממנונג אויף דעם פּראַ־יעקט פון אויפשטעלן א נייע נע־בײדע פאר „בית אולפנא" אין דער נעגעגט פון קריית יובל אין ירושלים, וואו הרב זאב סגל האט אויסגעבויט די „קריית רבני התפוצות". א שטעטל וואס אנ־טהאלט פּאראשידענע נעבײדעס און וואוינונגען, וואו עס וועלן לעבן רבנים פון אייסלאנד. א דאנק הרב סגל האט „בית אולפנא" באקומען א שטיק לאנד פון פּלאץ אויפצושטעלן דאָרט אויר נייעס צענטער אין אזוי־אָרום קענען אריינגעמען נאך אידישע מיידי־לעך.

אין אמעריקע איז יהושע הע־לער נעווען דער פערזענליכער באסט פון הרב זאב סגל, נאך דעם וויי זיינען בײדע ארויס־געמאטען ביי דער התאדות הרבנים קאנווענשען. בעת ר' יהושע העלערס האט נעשילדערט דעם מצב פון חינוך אין ארץ ישראל אין אינערגעגעבן א רע־פּאָרט וויגן דעם וואוקס פון „בית אולפנא" פון אמדערע ענ־ליכע מוסדות, וואס הרב זאב סגל מספּיק נעווען רבינער שרה הערצאג, וועלכע איז נפטר נע־ווארן מיט א חודש צוריק און איז נעווען די פרוי פון דעם רב הראשי פון ישראל. הרב סגל האט באצייכענט די נפטרת אלס „הרבנית הראשית" צוליב איר גרויסער ארבעט פאר חיזוק היהדות בכלל און איר אקטיווער ארבעט אין צענדליגע חינוך־מוסדות בפרט.

די דעלעגאטן ביי דער התחד־רות הרבנים קאנפערענץ האבן אויסגעדריקט זייער באגייסט־רונג פון דער ארבעט פון ר' יהושע העלער פאר חינוך־מוס־דות און ספעציעל אים שטארק דערמוטיגט פאר זיין איבערגע־בענקייט אין דעם נייעם בוי־פראיעקט פון „בית אולפנא" אין ירושלים. די רבנים האבן אים צוגעזאגט פאר אנגעמען זייער אויפלאדונג צו פארטיר־דעם צוזאמענפאר און פאר דעם דערהויפטענדען באריכט וואס ער האט זיי איבערגעגעבן וועגן דעם כסדר־דיגן וואוקס פון די צענ־טערן פון תורה אין ארץ ישראל.

מר וולפסון וזכויותיו

לשבחו של מר וולפסון עלי לציין שיחסי העבודה בינינו הפכו ליחסי ידידות אישיים. ר' זאב הגיע תמיד לשמחות של צאצאי, ביחד עם הרב אליעזר רוזנר, העומד עוד היום מטעמו בראש עשיה מגוונת ומסועפת של קירוב רחוקים ואחזקת כוללי אברכים רבים. יש לוולפסון חוש מיוחד לצרכי כלל ישראל המשתנים לאור הנסיבות. עיקר פעילותו הנוכחית מתבטאת בטיפוח כוללי אברכים והשתתפותו באחזקתם מכספו הפרטי.

גם בתפוצות ישראל הוא עשה רבות להקים מפעלים תורניים במימון ממשלתי. הרבה משאבים ואנרגיה השקיע במיוחד בטיפוח מוסדות התורה בצרפת ובדרום אמריקה. מאז שזה הפך לעיקר עיסוקו, הפסיק מר וולפסון את פעילותו בארץ,

ר' זאב וולפסון עם ר' אליעזר רוזנר - בבר מצוה של בני

ובשלב זה נפרדו דרכינו, כמובן מתוך ידידות עמוקה. כשנה ומחצה לאחר מכן, נפגשנו באקראי במלון ירושלמי, והוא אמר לי: "אחרי שאני מתעסק תקופה מסוימת בלעדיך, אני מרגיש מה שהפסדתי..."

***

במשך שנות פעילותי במסגרת "קרן קנדי" ו"קרן וולפסון", - הכרתי והייתי בקשרים הדוקים עם כל גדולי ראשי הישיבות בארץ שנעזרו על ידינו, וכן עם

טובי המחנכים ואנשי מופת, אשר הדור שלנו חב להם הרבה מאד עבור עשייתם ומסירות נפשם לביצור החינוך התורתי. במיוחד קשה לשכוח את ידידי הרב משה יעקבזון ז"ל מבאר יעקב, ויבלח"ט - הרב יצחק דוד גרוסמן מ"מגדל העמק", וראש לכולם ר' משה פרדו זצ"ל מ"אור החיים" - שהטביעו את חותמם האישי במערכות החינוך התורתי לדורות עולם. -

פרק חמישים וחמישה

חלקי בהקמת המרכז הרפואי "מעיני הישועה"

ניצני הרעיון

באחד מביקורי בלונדון, נפגשתי לשיחת ידידים עם הנגיד המפורסם ר' יהושע פרישוואסער ז"ל, גיסו של רבינו האדמו"ר מבאבוב מהר"ש זי"ע. בשיחה זו הוא שאל אותי, האם מכיר אנכי בבני-ברק את ד"ר משה רוטשילד, שכבר ביקר אצלו פעמים אחדות, בחפצו לשתף אותו בהקמת בית-חולים חרדי ליולדות בעירו. גם הוסיף, שבעקרון יש בדעתו לתרום למטרה זו מיליון דולר, והוא הציע לד"ר משה רוטשילד שבית היולדות יקרא בשם "מים חיים" - תרגום של שמו המשפחתי "פרישוואסער". עניתי לו שד"ר רוטשילד הוא איש מכובד בעירנו, רופא ילדים חרדי שהגיע משויצריה, ומטפל בילדים של בני-תורה חנם. כדאי בהחלט לעזור לו.

לנושא כולו לא היה בשעתו המשך, מכיון שבינתיים ירד שווי הנדל"ן באנגליה בצורה דרסטית, ור"י פרישוואסער לא היה מסוגל יותר לתרום את מה שהוא חשב מקודם. הענין ירד למעשה מן הפרק.

ההתיעצות הראשונה

בשנת תש"מ, מיד אחרי שהשתחררתי מניהול "קרן וולפסון", הופיע אצלי ד"ר משה רוטשילד לשם התיעצות. הרקע: מזה שנים שהוא מגייס תרומות לשם יסוד בית-חולים, ועדיין לא בא חזונו לכלל מימוש; ובינתיים האנשים שתרמו שואלים ודורשים מה נעשה בכספם - והם צודקים! והנה מתוך תחושה שמוכרחים לעשות משהו כדי להפיס את דעתם, הוא הוציא בינתיים מיכרז לבנין המקלט של בית

החולים, מקלט קטן בגודל של כמאה ממ"ר, שיהווה כעין אתחלתא דבנין. מטרת בואו אלי היתה לבקש שאסכים לבדוק יחד עמו את תוצאות המיכרז, כלומר, את ההצעות השונות שהוגשו לו, ואמליץ בפניו למי כדאי למסור את הביצוע.

תוך כדי שיחה סיפר לי ד"ר רוטשילד, שהמתכנן של הבנין הוא האדריכל ר' יוסף שינברגר מירושלים, שתיכנן ג"כ את המרכז הרפואי החדש של "שערי צדק" (וואָלאַך) , וכי למעשה הם מדברים כבר לאחרונה על פרויקט גדול של בית-חולים כללי (אגב: בעת שנערכו התכניות של "שערי צדק", המליץ האדריכל ר"י שינברגר ע"ה - שהכיר אותי מקרוב, מימים שעבדנו בשיתוף פעולה בפוניבז' וב"אור החיים" ועוד - בפני הועד המנהל העולמי של בית החולים, למסור את הביצוע לידי. גם יושב-ראש הועד מר צ'רלס בנדהיים, מיודעי מתקופת פוניבז' (ראה לעיל עמ' רכ"ח), השתוקק מאד שאקח לידי את המשימה. אך לא יכולתי מצדי להרתם למפעל בניה כ"כ מקיף, שירתק אותי בהכרח לירושלים, ויגרום הפרעה לשאר עיסוקי וגם למשפחה).

ע"פ הדוגמא של יוסף במצרים

בדקתי את המיכרז וההצעות שד"ר רוטשילד הביא לי, המלצתי מה שהמלצתי, וד"ר רוטשילד פנה ללכת לדרכו. עיכבתיו ואמרתי לו: "בעצם, הרי כבר עניתי על מה שנתבקשתי לענות, ודייני. אולם המצפון שלי מחייב אותי להגיד לך את דעתי גם על מה **שלא נשאלתי**..." הבאתי לו ראיה מפורשת מן התורה: יוסף הצדיק נתבקש מפרעה מלך מצרים שיפתור לו את חלומותיו ותו לא. אך כפי שרואים הוא פתאום נהפך ג"כ ל"יועץ" מלכותי ומבלי שנשאל השיא לו עצות: "יעשה פרעה ויפקד פקידים... ויצברו בר..." רואים מכאן, שאדם אחראי מחויב להגיד את דעתו גם על מה שלא נשאל, ולא לחשות...

התרשמתי, אמרתי לו, שהינך סבור כי ביכלתך לבצע בעצמך את הכל - וזה דבר בלתי אפשרי. לשם מימוש התכנית צריך להיות מצויד בידע מקצועי רב. ואם כן ממה נפשך: אם יהיו בידכם המשאבים הדרושים לבניית פרויקט גדול כזה, תגייסו כבר גם את הכסף הנחוץ עבור איש הביצוע, ואם הנכם חסרי אמצעים - הרי ממילא לא יצא שום דבר מכל התכנית, וחבל על הטירחה. בסיכום: כך נראה לעניות דעתי, שעליכם לחפש ולמצוא איש מקצועי שינהל עבורכם את הבניה, בעוד אתם תתרכזו בגיוס הכספים הנחוצים בלבד.

בנקודה זו הסתיימה שיחתנו ונפרדנו בברכת שלום.

בשעות הערב של אותו יום התקשר אלי ד"ר רוטשילד בטלפון והביע את חפצו להיפגש עמי פעם נוספת. קבענו מועד לפגישה ואז הוא סיפר לי, כי מיד בתום שיחתנו הוא פנה להתייעץ עם הסטייפלר זצ"ל, ועם הגרא"מ שך זצ"ל. שניהם אמרו לו שעצתי נכונה וכך עליו לעשות. אלא שהוסיפו כי האדם המתאים ביותר לזה הוא ר' יהושע הלר! אמרתי לו שאני צריך לשקול היטב את הנושא ובעוד יום אשיבנו דבר.

מעשה אבות סימן לבנים

אח"כ התקשרתי טלפונית אל האדריכל ר' יוסף שינברגר ז"ל וסיפרתי לו את כל הענין. תגובתו היתה ספונטנית: "מזה שנים שאני מתכנן הנדסית את בית-החולים הזה. השקעתי הרבה עבודה בתכניות, וגם קיבלתי מד"ר רוטשילד הרבה כסף בשכרי, אבל בינינו - לא האמנתי שיצא משהו ממשי מכל זה. עכשיו שתיקח את הפרויקט לידיך אני מתחיל להאמין כי יקום בית-חולים בבני-ברק! אם לא אסתייעא מילתא שנפעל שנינו יחד בהקמת "שערי צדק", הבה נפעל כעת בצוותא בבניית בית-החולים בבני-ברק!"

כפי שהזכרתי לעיל (בפרק שני) היה זה אחד מאבות אבותי, הוא הגביר ר' צבי הירש היילפרן זצ"ל, שהקים מכספו בית חולים גדול ליהודים בעיר זאמושץ בפולין. כה מסופר בהקדמה לספר "מנחת זכרון" למס' עירובין שחיבר בנו הגאון המפורסם רבי זאב וואלף שיף זצ"ל (מחותנו של ה"ברוך טעם"). אמרתי איפוא לנפשי "מעשה אבות סימן לבנים" והחלטתי לקבל על עצמי את המשימה.

שלושה סעיפים

באתי עם ד"ר רוטשילד לידי הסכם בעל-פה שהכיל שלושה סעיפים: א) אני נכנס לפעולה לא לשם "ביזנס", ולכן העבודה שלי תהיה על בסיס משכורת חדשית קבועה. בתקופת התיכנון המשכורת תהיה חלקית בלבד. רק מהתחלת הבניה בפועל תשולם לי המשכורת במילואה, שהיתה לאמיתו של דבר סכום די צנוע, אך כזה שהספיק בימים ההם לקיום מינימלי. ב) בעניני הבניה יש לי יד חפשית ואף אחד לא יתערב בפעילותי. ג) לשנינו הזכות להפסיק את ההתקשרות בינינו בכל עת.

תלא

ד"ר רוטשילד הסכים כאמור לכל שלושת הסעיפים והפרויקט יצא לדרכו. כמובן שבניית המקלט ירדה מעל הפרק. התחלנו לעבוד במרץ על התיכנון הכללי המקיף. מטעמי יעילות צירפנו לאדריכל שינברגר יועץ מקצועי מיוחד, אדם שהתמחה בעבר בהקמת בתי חולים, ושימש בשעתו כממונה על התיכנון במשרד הבריאות הממשלתי. במחצית השנה הקרובה, הוגשו התכניות לאישור בעירית בני-ברק, ובועדה המחוזית לתיכנון ובניה. עם קבלת האישורים, לרבות משרד הבריאות, עברנו לתיכנון המפורט של הביצוע.

החסכון בהוצאות והמחסור במזומנים

כדי להזדרז ולהתחיל בבניה, פירסמנו בשלב ראשון "מיכרז" על עבודת השלד לשתי הקומות הראשונות בלבד. ההיענות ל"מיכרז" היתה גבוהה. מספר חברות חשובות השתתפו בתחרות. ההצעה הנמוכה ביותר היתה של חברת "סולל בונה", אך גם זו הסתכמה במיליון וחצי דולר, סכום לא מבוטל שיכסה למעשה רק את הקמת השלד של שתי הקומות הראשונות, מלבד מזומנים נוספים שיידרשו עבור שינויים וכיו"ב במהלך התיכנון הסופי שטרם נעשה. התברר מיד שמבחינה כספית פשוט אין מציאות לגשת לביצוע הפרויקט, שכן לפי התעריף הזה יוצא שהשלד לבדו על שבעת קומותיו יעלה לפחות כששה מיליון דולר - וכסף מנלן?!

בהתייעצות במרכז הרפואי:
המחבר עם הגר"ש וואזנר, ר' אברהם יוסף (מוניא) שפירא יו"ר ועדת הכספים, ר' משה אירנשטיין ראש העיר וסגנו ר' שמואל ויינברג

התחלתי אם-כן לבדוק היש במקרה שלנו אפשרויות של עבודה עצמית, דהיינו, שנשכור פועלים ונרכוש ציוד וחומרים, ונבצע את המלאכה בעצמנו? באתי בדברים עם מכרי מר שאול כהן, שכבר התמחה בעבר כקבלן בהקמת בתים משותפים למגורי משפחות, ואשר ידעתיו כאדם מוכשר וישר. הצעתי לו משכורת טובה עבור ניהול עבודות הביצוע, תחת פיקוחי והדרכתי, והוא קיבל עליו את התפקיד. סיכמנו מראש שכל הענינים הכספיים יהיו מסורים בידי. ערכתי חישוב מדויק, לפיו יצא שבמחיר שדרשו החברות הקבלניות עבור שתי קומות (שלד) נוכל להקים את כל הבנין על שבעת קומותיו!

ואכן התברר בימים הבאים כי צדקתי. רכשנו ציוד, לרבות מכונה לייצור בטון באתר הבניה גופו, מבלי שנזדקק לקנות בטון במחיר גבוה אצל החברות המשווקות. כמ"כ שתלנו בפיר המעליות מנוף גבוה ששימש אותנו עד גמר הבניה - ובעז"ה התחלנו בעבודה.

אפס כי זו היתה "אליה וקוץ בה". משום שבכדי לעבוד בשיטה כזאת זקוקים היינו למימון כספי שוטף. נדרשנו לשלם במזומן עבור חומרים ושכר עבודה לפועלים. היה ברור שמחיפושים אחרי תורמים ותרומות תוך כדי בניה לא ניוושע. בדרך הטבע לא נוכל לעמוד במשימה כזאת.

תרומת משפ' פרישוואסער

באותו זמן התבשרנו כי באנגליה השתנה המצב לטובה. התחולל שם מהפך, קמה ממשלה חדשה, ושוק הנדל"ן התחיל שוב לפרוח. האחים פרישוואסער, יורשיו של ר' יהושע ז"ל שהלך בינתיים לעולמו, חזרו בעז"ה להיות עשירים. מתוך הנחה שהאחים יודעים מן הידידות האמיצה שלי עם אביהם המנוח, החלטתי לצאת יחד עם ד"ר רוטשילד ללונדון, כדי לחדש ולחזק את הקשר של המשפחה עם בית-החולים. נפגשנו שם עם הבן הבכור ר' בנציון פרישוואסער, שקיבל אותנו במשרדו בצורה מכובדת ביותר. שטחנו לפניו את התכניות והסברנו שמדובר כעת בפרויקט שונה לחלוטין מזה שדובר אודותיו עם אביהם. לא עוד בית-יולדות גרידא כי אם בית-חולים כללי, מרכז רפואי, שיתנהל כולו ע"פ התורה והיהדות, ואשר הקמתו תעלה בסביבות עשרה מיליון דולר. סיפרנו, כמובן, שהבניה כבר התחילה ובאיזו שיטה חסכונית אנו מבצעים אותה. שיחזרתי באזניו את שיחות הנפש שקיימתי בשעתו עם אביו ר' יהושע ז"ל. הזכרתי את אדיר חפצו להיות

שותף רציני בהקמת המפעל, וכי נדברנו ג"כ איזה שם יקרא לבית החולים, בהטעימי שכעת שהשי"ת עזר להם בחסדיו שחזרו לגדולה, הרי זו זכות גדולה בשבילם למלא את רצון אביהם ולהוציא לפועל את משאת נפשו.

בפגישות נוספות שקיימנו הצטרף לשיחות גם אחיו הצעיר ר' שלמה פרישוואסער. בסופו של דבר יצאנו מעל פניהם עם הסכם חתום על מימון הקמת השלד, בסכום של מיליון וחצי דולר, שיועמד לרשותנו בתשלומים חדשיים של חמישים אלף דולר. דרישתם היחידה ממני היתה, שאתן ערבות אישית על מלוא הסכום של מיליון וחצי דולר, ואהיה אחראי לכך שיוחזר להם במקרה שלא נצליח להשלים את בנין בית-החולים ולהפעילו.

בענין קריאת השם של בית החולים חוויתי את דעתי ואמרתי להם, שהשם "מים חיים" שחשבו עליו בעבר אינו מבטא כלל את מהותו של בי"ח, ותחתיו הצעתי להם את השם "מעיני הישועה" שמכיל את שמו המלא של אביהם ר' יהושע פרישוואסער ("מעין" זה "מקור מים חיים" - "פרישוואסער" ביידיש, ו"ישועה" אלו אותיות שמו), והשם הזה מתאים בהחלט לבית-רפואה שממנו תצמח ישועה בעז"ה לחולי עמך ישראל. הרעיון התקבל על דעתם, גם ד"ר רוטשילד הסכים לו, וכה נקבע שם המוסד לנצח "מעיני הישועה".

הנסיון שעמדנו בו: "מוצא שפתיך תשמור"

יחד עם זאת ביקשתי אז מד"ר רוטשילד שיבטיח ויתחייב, כי במדה ואחרי שיושלם השלד הוא ימצא פילנטרופ נוסף שיאות לתרום לביה"ח את כל הסכום שהושקע, אך בתמורה ידרוש הלה לקרוא את שמו שלו על המפעל - שיאזור אומץ לוותר עליו. השם כבר שייך למשפ' פרישוואסער. הצגתי את הדרישה הזאת, מכיון שהייתי בטוח כי לאחר שנוכיח בעז"ה את יכלתנו להקים את השלד, ימצא - בנקל נדבן כזה. ד"ר רוטשילד הסכים להתחייב כפי שביקשתי וההסכם התחיל להתממש. - רב"צ פרישוואסער קיים את חלקו ומדי חודש בחדשו קיבלנו ממנו המחאה ע"ס חמישים אלף דולר. גם אנחנו מצדנו הקמנו - תוך שנה ומחצה את כל השלד של המרכז הרפואי בשלימותו, כולל מחיצות פנימיות. הצלחנו לבצע את כל המלאכה עם צוות מצומצם שמנה בין 15-20 פועלים שכירים, אשר עבדו בהדרכתי, ורובם למדו אצלנו את המקצוע תוך כדי בניה. במהלך תקופה זו יצא ד"ר רוטשילד פעמים אחדות למסע גיוס כספים בחו"ל על-מנת להשלים את

החסר. קיבלנו ג"כ הבטחה ממשפ' פרישוואסער שיתרמו חצי מיליון דולר נוספים כשנתחיל בעבודות הגמר.

יצאתי גם-כן עם ד"ר רוטשילד לבקר ביריד העולמי לציוד בתי חולים שנערך בדיסלדורף אשר בגרמניה. בדקנו שם מה מתאים וראוי לנו וביצענו הזמנות בפועל.

כ"ק האדמו"ר מבאבוב זצ"ל בביקורו במהלך בניית המרכז הרפואי
מאחורי האדמו"ר בני נ"י

החשש שלי מפני הבעיה שתתעורר בנוגע לשם המפעל התאמת. יום אחד הגיע אלינו התורם הנכסף, הוא מר מאיר רוזנטל מגרמניה, שהביע נכונות לשלשל לידינו את כל סכומי העלות של הקמת הבנין, ובלבד ששמו יקרא על המרכז הרפואי. הצענו לו מספר חלופות, אבל הוא סרב אפילו לשמוע, והתבצר בעמדתו: או הכל - או כלום. היה זה נסיון לא קל עבור שנינו, גם ד"ר רוטשילד וגם אני, התרומה בסדר-גודל שמר רוזנטל היה מוכן לתרום היתה פותרת לנו המון בעיות ומסלקת את רוב הקשיים, אך ב"ה שעמדנו בנסיון וקיימנו "מוצא שפתיך תשמור" בתכלית ההידור. הסברנו למר רוזנטל שכבר הבטחנו את קריאת השם למשפ' פרישוואסער ובשום פנים לא נפר את ההבטחה. הוא פנה, אכן, לכתובת אחרת ובתרומתו הוקמו "היכלי רוזנטל" בקרית נדבורנה, המכילים את בית-המדרש הגדול של האדמו"ר רבי יעקב יששכר דוב שליט"א, הישיבה, ומוסדות החינוך. כמסופר באחד הפרקים הקודמים, עברתי בשעתו יחד עם אביו האדמו"ר רבי

חיים מרדכי זצ"ל את "חבלי הלידה" של הקמת בנין הישיבה הראשון ברח' פרל, והנה זכיתי במרחק עשרות שנים לגרום בעקיפין לקימומה של "קרית נדבורנה" ו"היכלי רוזנטל" בקצה השני של העיר.

ויהי כשסיפרתי אח"כ לאחים פרישוואסער את כל מה שעבר עלינו במו"מ עם מר רוזנטל, וכי עמדנו בנסיון, הם העריכו מאד את הנאמנות שלנו והחליטו להגדיל את תרומתם בעוד מיליון וחצי דולר. כה הצלחנו להגיע בעז"ה לסיום המוצלח של הבניה, במחיר כזה שאף אחד לא האמין לנו, ולברך על המוגמר. העלות של הבניה היתה אצלנו כשליש מן התקציב המקובל כשבונים בית-חולים בהיקף כזה ובאותה רמה. על הטיב תעיד העובדה שהבנין נראה גם היום, אחרי תיפקוד ושימוש של עשרים שנה ויותר, כבנין חדש - הן בתוכו פנימה, וגם בחיצוניותו.

המשבר והאכזבה

לקראת סיום הבניה יזמתי וקיימתי שיחה רצינית עם ד"ר רוטשילד בנוגע לצורת הניהול של המרכז הרפואי בעתיד. הכרתי היטב את האיש ואת שיחו כתוצאה משמונה שנים של עבודה משותפת תוך אימון וכבוד הדדי. ידעתי להעריך את כישוריו ואת יושרו. אבל הבנתי והערכתי שהוא כתלמידו של ד"ר משה וואלאך ז"ל, המייסד והמנהל של בי"ח "שערי צדק" בירושלים, ישאף לנהל את המוסד באותה שיטה מיושנת בה פעלו ד"ר וואָלאַך והאחות זלמא ע"ה לפני ששים שנה. הצעתי, לכן, שלפני כל צעד מעשי נשתדל להשיג גיבוי ועורף ציבורי לבית

המחבר עם ד"ר רוטשילד וראה"ע אירנשטיין בקיום מצות השלמת בנין המעקה בביה"ח

החולים, ולא נפעיל אותו כמוסד פרטי, מטעמים מובנים. שנית, ניסיתי לשכנעו, שהוא לבדו לא יוכל לחלוש על המפעל מבחינה רפואית ואדמניסטרטיבית גם יחד. יעצתי לו שהוא כמייסד יכהן כנשיא בית החולים, יפעיל את קשריו לגיוס משאבים, וישמש סמכות-על בכל הנוגע לניהול המרכז הרפואי.

באתי אז בדברים עם ידידי ר' משה אירנשטיין, ראש עירית בני-ברק, ושירטטנו תכנית מפורטת כיצד להפוך את "מעיני הישועה" לבית-חולים עירוני של בני-ברק, בהתאם לחזונו של ראש העיר הראשון ר' יצחק גרשטנקורן ז"ל (ראה לעיל עמ'...). ע"פ תכנית זו תעמוד בראש ביה"ח הנהלה משותפת, שתורכב מנציגות של העיריה, ומחברי העמותה של ביה"ח בראשות ד"ר רוטשילד. הגענו לסיכומים בכל הסעיפים וקבעתי פגישה של שני הצדדים, ר"מ אירנשטיין מטעם העיריה וד"ר רוטשילד מטעם ביה"ח, לשם עיבוד הפרטים האחרונים וחתימה על הסכם וחוזה.

וכאן עלי לגולל בעצב את ההמשך העגום שבעקבותיו התפוצץ ההסכם המיוחל. מפי רה"ע נודע לי, שד"ר רוטשילד אינו מוכן לכלול אותי כחבר מן המנין בהנהלת ביה"ח, בגלל נימוקים שלא מן הענין. הדבר פגע בי מאד. למחרת הודעתי לד"ר רוטשילד שאני מפעיל את הסעיף השלישי בהסכם שבינינו, לפיו כל צד חפשי להודיע לצד השני שהוא עוזב את המפעל, והחל מהיום אני מפסיק את פעילותי בהקמת ביה"ח. כמובן שהבטחתי להשאיר "שולחן נקי", כולל התחשבנות מלאה עם הספקים והעובדים, והשלמת כל הדברים שהתערבותי נחוצה בהם. בו-זמנית

המחבר עם ועד הרבנים של ביה"ח וד"ר משה רוטשילד

העברתי הסבר בכתב על החלטתי ל"ועד הרבנים" של ביה"ח: הגר"ש וואזנר, הגר"נ קרליץ והגר"י זילברשטיין. הם ביקשו ממני לשקול שנית את הדבר, אך הבהרתי להם שנתהווה מצב של חוסר אימון בינינו, וממילא אין טעם שנמשיך יחד.

העמל הרב שהשקעתי לא ירד לטמיון

כל מה שהתרחש אח"כ בהיעדרי ידוע ומפורסם למדי. עצם קיומו של ביה"ח נעמד בסימן שאלה. בגלל קשיי הפעלה. ועד הרבנים של ביה"ח מצא לנכון והכניס לתמונה את ד"ר יורם ליור, ששימש בעבר כמנהל אדמניסטרטיבי של ביה"ח "אסף הרופא" בצריפין, והוא שקיבל על עצמו את ניהולו של המרכז הרפואי והצליח להעמידו על בסיס כלכלי איתן. במצב ענינים זה ויתר ד"ר רוטשילד על מעמדו כמשפיע מרכזי בביה"ח.

אפס כי עמל השנים בו השקעתי אני את מיטב כוחותי להקמתו לא ירד לטמיון. שכן, בניהולו של ד"ר ליור והצוות הרפואי הבכיר שהובא על ידו, היתה עדנה ל"מעיני הישועה". הורחבו מסגרותיו ונוספו בו מחלקות חדשות. והלב מייחל שימלא הלאה את יעודו כראוי, ויעניק שירות רפואי טוב ואמין לתושבי בני-ברק ולכל אחב"י הזקוקים לבית חולים חרדי.

מיטב איחולי לד"ר רוטשילד שיתקיים בו "נוצר תאנה יאכל פריה" וירוה נחת מפרי עמלו. הוא היה הנחשון בהקמת "מעיני הישועה" וזכותו תישמר לעד. גם כותב השורות אינו מוותר חלילה על חלקו הלא-מבוטל בהקמת המפעל המבורך - זכרה לי אלקי לטובה.

פרק חמישים וששה

בית החלמה ליולדות "אם וילד"

החזון של משפ' וינברג

לפני קרוב ליובל שנים התארגנה בבני-ברק קבוצה של נשים צדקניות, אשר נדבה רוחן ונשאן לבן להושיט עזרה ליולדות, בכל מיני אופנים. כשהתרחבה פעילותן, רכשו בית קטן חד-קומתי ברחוב יונה הנביא ושיפצו אותו, במטרה שישמש בית הבראה ונופש לנשים חרדיות בימים הראשונים אחרי לידתן. הבית הכיל מספר מצומצם של חדרים, שאיפשרו לקלוט כעשר מבריאות בלבד, אולם העסקניות ראו הישג חשוב גם בכך, ונתקיים בהן "והיה ראשיתך מצער..."

במרוצת הזמן הצטרפה אליהן גב' אסתר וינברג ע"ה, רעיתו של ידידי ר' שמואל אליהו וינברג ז"ל, מי ששימש שנים רבות כגזבר העיריה, ומאוחר יותר אף נתמנה כסגן ראה"ע, ולבסוף - נבחר לראשות העיר בני-ברק. עם ר' שמואל זכיתי לעבוד בצוותא שנים רבות בשיתוף-פעולה ובהרמוניה, הן כשהדבר היה קשור במוסדות התורה והחינוך שטיפלתי בהקמתם, והן כשעסקנו במילין דמתא וצרכי רבים - אם במסגרת "הועדה לשמירת צביונה של בני-ברק", ואם ב"ועדת השמיטה" העירונית, בה הייתי חבר פעיל במשך כמה שמיטות. פעילותנו המשותפת השתרעה למעשה על פני כיובל שנים ולא יפלא שנהפכה לידידות אמיצה. רעיתו היתה בת גדולים וקדושים. אביה היה הג"ר מנחם אקשטיין זצ"ל, רב ואב"ד קהילת סערעד ברומניה, שניספה בשואה עקדה"ש.

כאמור נכנסה גב' וינברג לפעילות נמרצת ב"אם וילד". יזמתה הראשונה היתה להרחיב את הבנין ברח' יונה הנביא ע"י הוספת קומה חדשה מעל הקומה הקיימת. בעלה ר' שמואל פנה אלי לתת יד למפעל החשוב ולבצע את המלאכה. את הכסף הדרוש למימון הבניה, הבטיחו לי שניהם לגייס במהלך הקמת הבנין

- וכן עשו. תוך זמן קצר הצלחנו בעז"ה להעמיד על תלה את הקומה החדשה ולהשלים את הבנין כולו, שקיבל צורה מרשימה, ותהי הרווחה ל"אם וילד". תוספת החדרים בקומה זו איפשרה לקלוט מספר יותר גדול של יולדות-מבריאות, וכן נפתח בה אולם מיוחד לעריכת - בריתות ושמחות, ששימש ג"כ מקור הכנסה לבית ההחלמה.

המגרש המיוחל

במקביל לקצב גידול וריבוי האוכלוסיה החרדית בבני-ברק וסביבותיה, בלעה"ר, הלך וגדל משנה לשנה מספר הנשים היולדות שהתדפקו על דלתות "אם וילד", מבלי שתהיה אפשרות לקלוט את כולן מפני חוסר מקום. הוחל, איפוא, בחיפושים אחרי שטח מתאים להקים עליו בנין רב-מדות שיוכל לענות על הדרישה המוגברת.

והנה נסתבב הדבר מן השמים, שבאותה תקופה בה עסקתי בהקמת המרכז הרפואי "מעיני הישועה", נעשתה ה"פרצילציה" בפרדס שהשתייך בעבר לח"כ הרב שלמה לורינץ, וכן במגרשים סמוכים. כתוצאה מכך הועמדו לרשות העיריה שטחי מקרקעין מסוימים אשר ע"פ החוק נועדו למטרות ציבוריות. מאותם שטחים הוקצו מגרשים עבור גני ילדים, מקוה עירוני, "פארק" ציבורי למשחקים, וכן מגרש רחב-ידים שנועד להקמת בית החלמה ליולדות. נותרה רק השאלה מהיכן יבואו הסכומים הגדולים לכיסוי הוצאות הבניה.

ר' שמואל אליהו וינברג ורעיתו, יהא זכרם ברוך, נרתמו אז למשימה בכל חום לבם ונפשם. בתיווכו של האדריכל שתיכנן את הבנין העתידי, הגיעו אל משפחת טננבוים בתל-אביב, שאנשיה היו עשירים מופלגים, בעלי נכסים ורכוש רב. זה מקרוב הם מכרו מגרש יקר במיתחם ה"בורסה" הרמת-גנית, שהיה בבעלותם, והתכוונו לתרום את התמורה שקיבלו עבורו למוסד סוציאלי מתאים. ע"פ השמועה כבר באו בדברים עם כל מיני מוסדות - אך ללא תוצאות.

כיצד הושגה תרומת הנדיבים משפ' טננבוים

בני הזוג טננבוים היו אנשים דתיים מיוצאי פולין. האשה באה מבית חסידי. נתונים אלה יכלו לשמש ערוץ ומסילה ללבותיהם שיתלהבו מרעיון "אם וילד". אולם היא היתה אשת-עסקים נמרצת ולא בנקל אפשר היה לזכות באימונה. רש"א וינברג

ורעיתו ניסו לשכנע אותם שזו הכתובת המתאימה ביותר להגשמת שאיפתם. היה מדובר על תרומה בת ארבע מאות אלף דולר. אך להקמת הבנין כולו נדרשו הרבה יותר כספים וגב' טננבוים לא האמינה שהם יוכלו בכוחות עצמם לממש את הפרויקט בשלימותו. היא דרשה שיציגו לה בטחונות שהבנין יקום וכמ"כ הוכחות שיהיו מסוגלים לגייס את שאר הסכום שנדרש להשלמתו.

בשלב זה נתבקשתי להשתתף ג"כ בשיחות שהתנהלו ביניהם. ישבתי עמהם בדירתם בת"א, הוצגתי כמי שאמור לבצע את הבניה, והם שמעו מפי האדריכל ומבני הזוג וינברג על היקף הפעילות שלי בהקמת בניני מוסדות. כתום פגישה זו אמרה גב' טננבוים שהיא לא תעשה דבר מבלי להתייעץ עם הפרקליט ד"ר רוטנשטרייך, יו"ר הסתדרות עורכי הדין בישראל, שהנו ידיד המשפחה, ואחרי ההתייעצות נקבל את החלטתה. ד"ר רוטנשטרייך הבטיחם לבדוק את הנושא ביסודיות ולהשיבם דבר. כשחלפו ימים אחדים הם קיבלו מד"ר רוטנשטרייך מענה ברור וחד-משמעי, שבמדה וה' הלר מבטיח כי הוא יקים את הבנין וישלימו, הם יכולים לסמוך על הבטחתו ולהתקשר עם ב"כ המוסד בהסכם וחוזה.

המלצת הפרקליט סללה את הדרך למימוש החזון שיביא ברכה לאלפי משפחות. משפ' הנדיבים טננבוים התחייבו לממן את הוצאות הבניה של השלד בשלבים, כלומר, בתשלומים לשיעורין שיועברו על ידם במקביל להתקדמות העבודה. נערך הסכם מפורט בינם ובין משפ' וינברג עם לוח-זמנים ושני הצדדים חתמו עליו.

בחנוכת בית "אם וילד" - המחבר עם ר' שמואל ויינברג, ח"כ ר' שמואל הלפרט והגר"ד פוברסקי

מיד הוחל בבניה ואכן כל הנוגעים בדבר עמדו בדיבורם. השלד הושלם במועד שנקבע והנדיבים מצדם ג"כ מילאו את התחייבותם.

לאחר מכן עלה בידי הוינברג'ים לגייס ממקורות שונים תרומות נוספות שאיפשרו לי להשלים תוך שנתיים את הפרויקט היוקרתי כולו. או-אז נחגגה ברוב-עם "חנוכת הבית" ופתיחתו של בית ההחלמה לשביעות רצונם המלאה של בני הזוג מר דוד יונה ולאה טננבוים. כפי שהוסכם מראש הם עברו להתגורר ב"אם וילד", בדירה שנבנתה במיוחד עבורם, בקומה הראשונה של הבית. כאן רוו נחת עד סוף ימי חייהם ממפעל-החסד הנהדר שזכו להקים. זכרונם ישמר על הבית הזה לעד.

בתחושה של נחת וסיפוק

את הסיפוק הנפשי שהיה מנת-חלקי בעת שבניתי את בית ההחלמה ליולדות - אין לשער. "אם וילד" הנו מוסד חסד מופלא השוקק חיים חדשים כל יום ויום. הנשים היולדות, אשר זקוקות למנוחה הבראה ומרגוע, כדי להתאושש אחרי הלידה - בטרם תשובנה אל הבית והמשפחה ברוכת הילדים - מוצאות כאן את המקום האידיאלי בשבילן. האמהות והתינוקות הילודים כאחד מקבלים פה תנאי הארחה ושירות של מלון בעל "חמשה כוכבים", עם ארוחות מזינות וטעימות, עם השגחה וטיפול רפואי - והכל במחיר מסובסד בהתאם למצב הכלכלי של המשפחה. בבנין קיימים ג"כ אולמות שמחה, שבהם נערכים בשעות היום בריתות-מילה ושמחות בערבים, והשכרתם תורמת לאיזון תקציב המוסד ולרווחת תושבי העיר.

את בית ההחלמה מנהל כיום ר' אשר לרנר, חתנו של רש"א וינברג, המפעיל את כל אגפיו בכשרון וביעילות רבה, בעזרת צוות עובדים מסור ואמין. עדות טובה לכך היא שביעות רצונן המלאה של הנשים המבריאות ומשפחותיהן, שאינן גומרות עליו את ההלל.

במרוצת עשרים שנות קיומו של המפעל הנהדר "אם וילד" עברו דרכו אלפים רבים של אמהות ותינוקות שקיבלו בו טיפול אוהב ומסור. זכו ר' שמואל אליהו וינברג ז"ל ואשתו אסתר ע"ה לראות עין-בעין בשגשוגו של מפעל חייהם וזכו שבעתיים שהחסד השופע מ"אם וילד" אין לו הפסקה, והוא ממשיך ויוסיף בע"ה להמשיך ולהתקיים הלאה בדורות יבואו. כל זה יעמוד לזכותם ולעילוי נשמתם בעלמא דקשוט. תיתי לי שלקחתי ג"כ חבל בהקמת המפעל המבורך.

תמב

פרק חמישים ושבעה

"משכנות רווחה" - פרויקט מגורים לציבור החרדי באשדוד

בהשראתו של ה"לב שמחה" זצ"ל

"משכנות רווחה" זה שמו והתגלמותו של חלום-פז בדבר הקלת המצוקה הכרונית שהעיקה על רוב-רובו של הציבור החרדי - מצוקת הדיור.

היה זה האדמו"ר מגור בעל "לב שמחה" זצ"ל, אשר צרת הרבים הדריכה את מנוחתו, ומיד עם עלותו על כס קדשו בשנת תשל"ז, אחרי הסתלקות אחיו ה"בית ישראל" זצ"ל, התחיל להמריץ ולדרבן את חברי ה"כנסת" נציגי "אגודת ישראל" שיפעלו בכל כוחם להקים דירות מגורים להשכרה במימון ממשלתי. לשם כך אף יסד והרכיב ועד של בעלי-בתים נכבדים, עשירים בעלי יכולת, שילוו את הנושא ולא ירפו ממנו עד לביצועו. בפגישות והתיעצויות שהתקיימו לצורך זה השתתפו בין השאר: ר' אלעזר הנדלס, איש אימונו של האדמו"ר, ר' נחום יואל הלפרין, ר' אלחנן גרוכובסקי, ר' אברהם לודמיר, ר' פנחס וינדרבוים, ר' העשיל רייזמן, ר' מאיר שכטר, ר' משה חיים שינפלד, ר' חיים קאהן, ר' ישראל שניידר, ואחרים.

גם אני השתתפתי בחלק מן הפגישות והדיונים. הועלו בפורום זה הצעות ותכניות, רעיונות, אבל הענין כשלעצמו לא התקדם. קיימנו פגישות אחדות עם חברי הכנסת בירושלים. פעם אף אירגן עבורנו ר' אברהם יוסף שפירא ז"ל, שכיהן אז כיו"ר ועדת הכספים, פגישה מיוחדת עם חברי ועדת הכלכלה של הכנסת. בפגישה זו שטחתי בפני חברי הועדה תכנית פעולה מפורטת שתאפשר לקבלנים לבנות דירות מגורים להשכרה בעזרת הממשלה. גם מצד "מרכז הקבלנים" נעשתה פעילות חשובה בנדון: הוגשה לרשויות מטעמו חוות-דעת מקצועית של מומחים שראו את הפתרון של "דירות להשכרה" באור חיובי, והמליצו עליו בחום. רק אצל אנשי צמרת השלטון לא מצאנו אוזן קשבת.

תמג

רכישת המקרקעין

באותה עת נודע לנו שחברת "שיכון עובדים" מעונינת למכור שטחי מקרקעין שבבעלותה, בעיר-הנמל אשדוד, רובע ז'. בדקנו את הנושא ונוכחנו לדעת, כי לפי תחשיבי עלות הקרקע, ובמדה והגורמים הממשלתיים יאותו להשתתף בהוצאות פיתוח האיזור - שהיה אז כמדבר שממה: דיונות של חול צהבהב, ללא כבישים, בלי תשתית של חשמל מים וביוב - נוכל להקים פה שכונה חרדית מפוארת, ולשווק דירות לזוגות צעירים במחיר סביר שלא יעלה על 45-50 אלף דולר ליחידה. מסכום כולל זה יתבקשו ההורים לשלם $20,000 בלבד, ואת היתרה יגייסו בהלואת משכנתא. בתנאים נוחים אלה ראינו פתרון אידיאלי לרוב המשפחות שהתקשו לרכוש דירה עבור צאצאיהם שהגיעו לגיל הנישואין. מלבד זרוזיו של ה"לב שמחה" זצ"ל, פנה אלינו ג"כ האדמו"ר מויזניץ שליט"א פניה נמרצת, שנמצא בכל מחיר את הדרך להקל על ההורים בהשאת ילדיהם.

הרבי שלח אלינו נציג מטעמו, הוא העסקן הנמרץ ר' מאיר שמרלר ע"ה, שדחף מאד למעשים בפועל. ניתן לומר שבמדה מסוימת כתוצאה מלחציו נתקבלה ב"ועד" ההחלטה הראשונה שקונים את הקרקע. מיד הזדקרה כמובן שאלת המימון של הרכישה. וכאן באו לעזרתנו - בהשתדלות גורמים שונים מן הציבור החרדי - האחים הנדיבים לבית רייכמן מקנדה, אשר העמידו לרשותנו הלואה בסך חצי מיליון דולר לצורך התשלום עבור המגרשים. אנו מצדנו, חברי הנהלת "משכנות רווחה" (זה שם העמותה שהוקמה למטרת הפרויקט), חתמנו על התחייבות להחזיר להם את מלוא הסכום מן הכספים שיתקבלו ממכירת הדירות.

עם השלמת הרכישה של השטח מסרנו את תיכנון השכונה לאדריכל דרור סופר, ששימש בעבר כמהנדס העיר אשדוד, והיו לו מהלכים בעיריה המקומית. קיוינו שהוא יוכל בעזרת קשריו להעביר את התכניות לאישור הגורמים המתאימים במהירות מירבית. גם ראש העיר מר צבי צילקר גילה רצון טוב ונכונות לעזור לנו בקידום הפרויקט ומימושו. ר' מאיר שמרלר, בשיתוף-פעולה עם חה"כ ר' שמלקי הלפרט, הצליח להביא את שר השיכון דאז, מר דוד לוי, לביקור אישי אצל האדמו"ר מויזניץ, והוא נענה לפניית האדמו"ר והבטיח את עזרת משרדו בנושאים כמו פיתוח האיזור וכדו'.

הבניה בשיטה חסכונית

בעת ובעונה אחת פתחנו בבני-ברק משרד של "משכנות רווחה" בניהולו של ר' דוד ציטרינבוים, אברך בעל יזמה ומרץ, שנרתם לפעולה ברוח חלוצית. הציבור קיבל את הידיעה על התכנית בהתלהבות רבה והוחל בהרשמה לרכישת הדירות. בכדי שאנשים לא ינצלו את ההזדמנות וירכשו דירות למטרה מסחרית, הגבלנו את ההרשמה רק לזוגות שכבר נישאו, או עבור בנים ובנות בגיל הנישואין. במעמד הרישום קיבלנו מכל רוכש מקדמה בגובה של עשרה אחוזים בערך מן העלות המשוערת של הדירה. בסכומים אלה השתמשנו להוצאות שוטפות של תיכנון וכדומה. ניסינו לקבל הצעות מקבלנים שיבנו את השכונה בשלימותה מהחל עד גמירא, עד למסירת המפתח למשתכנים, אבל ההצעות שקיבלנו לא התאימו עם התחזיות והאומדן שלנו בנוגע לעלות הכספית של הבניה.

המחבר עם הנהלת "משכנות רוחה" בשטח הבניה. נראים: ר' פנחס וינדרבוים, ר' משה חיים שיינפלד, ר' מאיר שמרלר, ר' דוד ציטרינבוים

החלטנו, איפוא, הקבלנים שהיו חברים ב"ועד", כי אין לנו ברירה אלא לבנות ב"שיטה עצמית" כפי שעשיתי בפרויקטים קודמים. התכנית שלנו היתה להתקשר עם קבלן מקצועי שיהיה אחראי לביצוע הבניה ולאיכותה, בעוד שאנחנו ננהל ישירות כל מו"מ עם קבלני-משנה וספקים, ונבצע גם את התשלומים. אחרי בירורים וחיפושים באנו לידי הסכם עם ראשי חברת הבניה "פרידמן-לנדסמן", שקיבלו על עצמם להיות המבצעים תמורת אחוז מסוים מעלות הפרויקט.

תמה

היה מדובר מלכתחילה שנמלא את משימתנו בעבודת-יחד - אולם בסופו של דבר הועמס העול כולו עלי. סרבתי לקבל תשלום עבור העבודה שלי. אבל חברי ההנהלה לא השלימו עם המחשבה שאעשה עבודה כ"כ מרובה חנם, ואחרי ויכוחים התפשרנו על סכום סמלי, שיכסה את ההוצאות שאני מוציא על רכב וכיו"ב.

רווחה למאות משפחות

הבניה נמשכה כשמונה שנים. בסיעתא דשמיא זכינו בסופן שקמה ועמדה על תלה השכונה המפוארת היפהפיה "משכנות רוחה", על שש מאות וחמישים דירותיה, שאיכלסה כמספר הזה משפחות חרדיות ברוכות ילדים, אשר שוחררו מן הסיוט להשיג דירה במחיר שמעבר לכוחות ונשמו לרווחה. השכונה הוקפה ג"כ בגינות-נוי ציבוריות למשחקי הילדים, שובצו בה בתי כנסת ומוסדות ציבור שהוקמו על ידינו, והיא שנעשתה התשתית העיקרית ל"אשדוד החרדית" שהתפתחה והתרחבה בשנים הבאות לכל הכיוונים, אם ע"י ר' מרדכי רוטה ע"ה ברובע ח', ואם בשיכון הגדול של "יד עזרה", או הקריות של בעלז וגור, וקבלנים פרטיים.

רחוב בשכונה המפוארת ברובע ז' אשדוד

הפעילים העיקריים שהשתתפו באופן מעשי בהנעת המפעל כל ימי הבניה היו: היו"ר ר' פנחס וינדרבוים, ר' העשיל רייזמן, ר' משה חיים שינפלד, ר' מאיר שמרלר ז"ל ואבלח"ט אנכי כותב השורות. היינו ג"כ בעלי זכות החתימה בשם החברה. האיש שניצח על המלאכה היום-יומית בניהול המשרד, ביצוע המכירות וקיום

הקשר השוטף עם הדיירים - בעניני חתימת החוזים וגביית התשלומים וכיוצא - הלא הוא ידידי היקר שמסר את לבו ונפשו למשימה הקדושה, ר' דוד ציטרינבוים, כשלצדו עוזרו הנאמן הרה"ח ר' יעקב שמרלר, אביו של ר' מאיר ז"ל, שהיה כאמור אחד הממריצים העיקריים להקמת השכונה, ואף זכה לראותה בנויה ומושלמת, וכן הספיק להקים בלב השכונה את בית-המדרש הגדול של חסידי ויזניץ, המכיל ג"כ את המקוה שנתרם והוקם ע"י חברתנו "משכנות רווחה" עבור כל ציבור המשתכנים יוצאי חוגים ועדות שונות.

לדאבוננו נלב"ע ר' מאיר ז"ל בקיצור ימים, כשהוא שבע פעלים והישגים למען ציבור חסידי ויזניץ, בהשאירו אחריו הורים דואבים ומשפחה ברוכה, בנים ובנות הולכי ארחותיו בנתיבי התורה והחסידות.

סמל ומופת

שכונת "משכנות רווחה" באשדוד מהווה סמל חי לעסקנות ציבורית אמיתית לשם שמים, שלא על מנת לקבל פרס, מתוך ציות לגדולי ישראל ומילוי משאלותם בדאגתם לרווחת הציבור החרדי. היא השכונה שהוקמה בכוונה בלעדית צרופה להקל על אחב"י בבואם להקים בית נאמן בישראל. מקימיה פעלו ברוח של התנדבות מרצון ללא שום מטרות רווח או כבוד וכיוצא. מהם יראו וכן יעשו כל אשר נשאם לבם לעזור ליהודים עזר מקודש.

פרק חמישים ושמונה

כולל גאליציה "חיבת ירושלים" - צדקת ר' מאיר בעל הנס

יסודה בהררי קודש

הקופה הקדושה "צדקת רבי מאיר בעל הנס" לתמיכה בעניי ארץ ישראל נוסדה ע"י קדושי עליון הקדמונים לפני מאות בשנים (ראה סקירה מפורטת בס' "יסוד המעלה" ח"א שער רביעי ובמקורות נוספים). עם התחלת יסוד הישוב החסידי בא"י, כשעלו הנה תלמידי הבעש"ט זי"ע ואנשיהם - שהתיישבו בארבע ערי הקודש: "טבריה" "צפת" "חברון" ו"ירושלים" - אז נדברו צדיקי הדור המפורסמים בחו"ל לכונן את מוסד הצדקה לעי"נ רמבעה"נ, שבאמצעותו יפרנסו אחינו שבגולה את העולים לארצנו הקדושה כדי לשבת בה על התורה והעבודה, ויתקשרו בדרך זו לקדושת "ההר חמד אלקים לשבתו".

בשלבים הראשונים נוסדו ה"כוללים" שתמכו בעולים מחבלי רייסין, וואהלין, ופולין. שד"רים מיוחדים הגיעו מא"י לעורר את הציבור שיתרמו שקלי קודש למען עניי ארץ הצבי והם שהעבירו את התרומות ארצה לחלוקה בין הנצרכים. בימיו של ה"דברי חיים" זי"ע מצאנז, ואחריו בתקופת ההנהגה של בניו הקדושים - ובראשם ה"דברי יחזקאל" זצ"ל משינובא - נוסד על ידם "כולל" מיוחד ליוצאי גאליציה, בתמיכתם ועזרתם הגדולה של האדמו"ר האמצעי מבעלזא ר' יהושעל'י זצ"ל ועוד גאונים וקדושים מאורי התקופה. המוסד הזה נקרא בשם "כולל חיבת ירושלים צדקת ר' מאיר בעל הנס". ה"דברי יחזקאל" זצ"ל בהמלצתו עבור הכולל כתב בין השאר כי "הרב הקדוש מ' אי"ה מאפטא זצ"ל היה תמיד עוסק בטובת א"י ואמר כי **חלק איש בעבדות ד' ית' הוא כפי מה שעוסק בטובת א"י**, לזאת גם אנחנו נלך בעקבות רבותינו, ויגן עלינו זכותם וזכות הצדקה להצילנו מכל רע ולהשפיע עלינו ברכת טוב..."

תמח

בשנים מאוחרות התארגנו ונוסדו "כוללים" נוספים כמו: "כולל שומרי החומות" ליוצאי הונגריה, "כולל קאסוב" לעולים מבוקובינה ומארמרוש, "כולל זיבנבירגן" ליוצאי "שבע הקהילות" של בורגנלנד, "כוללים" מיוחדים לחוגי ה"פרושים" תלמידי הגר"א וממשיכיהם, ועוד.

בארץ ישראל נבחרו לכל "כולל" ממונים משלו, אשר לידיהם הגיעו כספי התרומות, והם אשר דאגו לחלוקתם - לחם לפי הטף. הסכומים היו מיזעריים והספיקו בקושי לקיום מינימלי מתוך דחקות רבה. הממונים דאגו ג"כ להקים בתי מגורים עבור נתמכי ה"כולל" שבראשותם. הבתים הוקמו מכספים שהקדישו נדיבי עם מחו"ל למטרה זו. כך הצטבר בשליטתם רכוש רב בנדל"ן, שטופל על ידם באחזקה שוטפת, והושכר לבני ה"כוללים" תמורת תשלום זעום. אפס כי מלבד העובדה הבסיסית ש"הקומץ אינו משביע את הארי", ו"הבור לא מתמלא מחולייתו", חלו לרוב שיבושים גדולים בהגעת כספי התרומות מחו"ל. הימים היו ימי מלחמות וחילופי-שלטון תכופים בארץ ישראל, עד להעברתה האחרונה מידי הטורקים העות'מנים לידי האנגלים (גם - לצרפת היתה השפעה בארץ בתקופה מסויימת). במצבי החירום האלה לא היתה אפשרות לשלוח את הכספים שנאספו בחו"ל ישירות לא"י והיהודים שהתגוררו כאן סבלו חרפת רעב ממש. בצורה כזאת, מתוך עוני ודחקות נוראה, חיו בני "הישוב הישן" (כפי שקראו להם) את חייהם המקודשים והקימו משפחות לתפארת.

נשיאי "כולל גאליציה" לדורותיהם

ה"כולל" הגאליציאי "חיבת ירושלים" התנהל בארץ ע"י גבאי-קודש מסולתה ושמנה של העדה הקדושה (וראה סיפור מאלף הקשור באישיותם בס' "שנות חיים" תולדות רבי חיים ברים זצ"ל ח"ב עמ' 728-29). בחו"ל הכתירו גדולי ישראל נשיאים ל"כולל" - אישי ציבור נבחרים, אשר ע"פ רוב היו הם עצמם גדולים בתורה, ועטורי יחס ועושר. מבין האישים שכיהנו בנשיאות במשך הדורות יזכרו במיוחד: הגאון רבי מרדכי אטינגר זצ"ל אב"ד לבוב, ואחריו בנו ממלא מקומו ברבנות הגאון רבי יצחק אטינגר זצ"ל.

משנת תרנ"א ואילך שימש כנשיא הכולל הג"ר יצחק לייב שרייבר זצ"ל מדרוהוביטש, בנו של ה"כתב סופר" זצ"ל, ומשנת תרס"ז מילא את מקומו בנו רבי אברהם חיים דוד שרייבר זצ"ל, תלמיד חכם מופלג בזכות עצמו, שהציעו

לו בשעתו את כסא הרבנות של העיר קראקא המעטירה. הוא היה עשיר מאד. החזיק בבעלותו את בארות הנפט בבוריסלוב והתפרסם כספק הראשי של דלק וכימיקלים בכל רחבי גאליציה המזרחית. איש דגול מרבבה שניהל את כל עניני "כולל גאליציה" מלשכתו בבוריסלוב. כל כספי התרומות שאספו הגבאים, איש איש בעירו ובישובו, הועברו אליו ישירות עם רשימות התורמים. הכסף נשלח על ידו לארץ ישראל, עם הוראות מפורטות בנוגע לצורת החלוקה, שכן לכל פעולה שהיא נזקקו לקבל תחילה את אישורו.

אגב: הרי סיפור מעשה ששמעתי מפי ר' מאניס שניידר ז"ל, יליד טורקא, מחסידי באבוב השרידים שהתגורר בזקנותו בבני-ברק. טורקא היתה עיירה עניה ומוזנחת בגבול גאליציה-בוקובינה. יהודיה היו אנשים פשוטים מאד. והנה נתמנה שם לרבנות הרב אלטר יצחק ווינברגר ז"ל, חסיד באבוב, אשר הצליח תוך תקופה קצרה להפוך את העיירה לישוב בעל צביון חסידי. הוא יסד בה בתי-חינוך לגיל הרך וכן שלח את הבחורים המקומיים ללמוד בישיבת באבוב "עץ חיים", או בערים אחרות שבהן התקיימו ישיבות ע"פ המודל של הימים ההם : הצעירים ישבו בבית המדרש ולמדו, והבעלי-בתים סיפקו להם ימי-אוכל ("טעיג") ומקומות לינה. גם ר' מאניס מיודעי היה מאותם "טורקער יינגלעך" כמו שקראו להם בבאבוב.

אחרי נישואיו לא היה לר' מאניס ממה להתפרנס. יעצו לו מכרים שיקנה לעצמו סוס ועגלה ויחלק-ימכור נפט בבתים. לצורך זה היה זקוק לאישור מיוחד מן הרשויות - ואישור כזה היה קשה מאד להשיג. הגיעה אליו שמועה כי בבוריסלוב מתגורר ר' אברהם חיים דוד שרייבר, הבעלים של בארות הנפט, והוא יכול לסדר עבורו את הרשיון. הימים היו ימי ה"סליחות". עלה ר' מאניס על עגלה טעונה סחורה שיצאה לבוריסלוב, ואחרי נסיעה במשך לילה שלם הגיע לפנות בוקר אל יעדו, לבוריסלוב. הוא לא ידע לאן יעשה את צעדיו הראשונים בשעה כה מוקדמת. והנה מאי-שם צץ יהודי ששאל אותו אם הוא מוכן להצטרף למנין באמירת "סליחות". הוא הסכים והלה הביאו לארמון רב-רושם שעמד בקצה הישוב, שם המתינו בשעה זו לעשירי שישלים את ה"מנין". לפני התיבה עבר יהודי גבה-קומה עם לבוש מודרני קצר שאמר את ה"סליחות" בהתלהבות רבה. אח"כ התפלל האיש - ג"כ תפילת שחרית כשליח הציבור. ר' מאניס התפלא והתפעל מכל המחזה. אחרי התפילה ניגש אליו הש"ץ, בעל הבית, ושאלו מי הוא ומה מעשיו בבוריסלוב. עמד וסיפר לו דברים כהוייתן, שהנו - אברך טרי מחוסר פרנסה, וידידים יעצו לו לנסוע לבוריסלוב כדי לפגוש את הרב שרייבר, ממנו

יוכל לבקש "פרוטקציה" על-מנת לקבל רשיון למכירת נפט. הזמין אותו האיש לארוחת בוקר. אח"כ אמר לו: "הגעת לכתובת הנכונה..." ותוך כדי דיבור שלף - עט מדש בגדו וכתב פתק קצר לאחד מפקידיו. בו ביום חזר ר' מאניס לטורקא כשבידו הרשיון המבוקש ומ"מקצוע" זה התפרנס עד שפרצה המלחמה העולמית השניה.

נחזור לענייננו: יחד עם הכסף העביר רבי אח"ד שרייבר מבוריסלוב לירושלים את רשימות התורמים מכל עיר לחוד עם סכומי התרומות. כאשר הצטרפתי להנהלת ה"כולל" (ראה להלן) מצאתי במשרד שקים שלמים שהכילו רשימות ומכתבים מגדולי גאליציה שנשלחו להנהלה בירושלים, עם המלצות שונות ביחס לנצרכים, וכן מכתבי תודה עבור - שמן-זית לחנוכה שה"כולל" שלח אליהם מתנובת ארץ חמדה. ע"פ יזמתי נאסף החומר וביקשתי מידידי הסופר והחוקר ר' מאיר וונדר (מחבר הס' "אנציקלופדיה לחכמי גאליציה") שימיין אותו. ריכזנו את כל המסמכים בתיקים מיוחדים, אחרי חלוקתם וסיווגם לפי הערים השונות, וכה הצטברו אצלנו באופן מסודר אלפי שמות של יהודי גאליציה שניספו בשואה - וזה אולי הזכר היחידי ששרד מהם בעולם. כתוצאה באים כיום הרבה יהודים למשרדי ה"כולל", מעיינים בתיקים ומוצאים בהם את שמות הוריהם ואבות אבותיהם, בני משפחה קרובים ורחוקים, רבנים ואדמו"רים. אין ספק שעשינו בכך חסד של אמת, שזכרם הקדוש והטהור לא ישכח, והדבר נזקף גם לזכותו של הנשיא ר' אח"ד שרייבר זצ"ל שדאג בשעתו להעביר את הרשימות לא"י.

הסיפור האישי שלי

כיצד הגעתי להצטרף כחבר בהנהלת "כולל גאליציה"? הרי זה סיפור בפני עצמו ואגולל אותו בקצרה:

ראח"ד שרייבר זצ"ל נפטר כידוע בטרם הגיעו ימי ההשמדה, וגדולי האדמו"רים בעת ההיא הכתירו את בנו רבי משה שרייבר ז"ל כממלא מקומו בנשיאות ה"כולל". הוא היה איש נכבד בזכות עצמו, בר אוריין, ובר עובדין טבין. ר' משה עם בני משפחתו שרדו בחיים בעז"ה והגיעו לארץ ישראל. את כל רכושם עזבו בנכר ובבואם ארצה היו מחוסרי-כל. על מקצת מן ההרפתקאות שעברו עליו עד שהגיעו למצב זה שמעתי מפי ר' משה בכבודו ובעצמו. מכל עושרו בימים הטובים נשארה בידו סיכה יקרה שמצמידים לעניבה ובה משובץ יהלום גדול ורב-

ערך. הוא החליט למכור את הסיכה ומן התמורה יסדר לעצמו איזושהי פרנסה כאשר ישתקע בארץ. הסכום העצום שקיבל בעד היהלום, הספיק לו לרכישת אניית-משא, וגרם לו לחשוב על תכנית להתפרנס מהובלה ימית. הימים היו ימי מלחמת העולם השניה. אנייתו הפליגה בים, ואניית "טורפדו" גרמנית הטביעה אותה. כה יצא נקי גם מן הנכס האחרון שלו.

כאן בא"י הוא התגורר כל ימיו - יחד עם אשתו החשובה, שהיתה ג"כ בת נגידים גדולים, וילדיהם - בדירה צנועה בבני-ברק, אשר היו עולים אליה במדרגות רעועות. לפרנסתו הוא התעסק במכירת כימיקלים במחסן שהחזיק בת"א. בו-זמנית עסק הרבה בצרכי הציבור, כיהן בהתנדבות כחבר המועצה של עירית בני-ברק, ובמשך תקופה מסוימת אף שימש כסגן ראש העיר. כמ"כ נמנה עם מייסדי "חוג חתם סופר" בעירנו ונערץ מכל החוגים כאיש נשוא-פנים. אולם את עיקר דאגתו ותשומת-לבו הקדיש לכולל "חיבת ירושלים", ששימש נשיאו גם בארץ ישראל, ונשא בעולו.

במרוצת השנים שלקחתי חבל בפעילות למען הציבור החרדי, תושבי עירנו, נזדמן לי הרבה פעמים להיפגש עמו. בהזדמנויות אלה היה ר' משה מספר לי בהרחבה על פעולות ה"כולל" הגאליציאי, ועל הציבור החשוב שנתמך על ידו, כשהוא מבקש ומדרבן אותי להצטרף לעשיה ברוכה זו. בהיותי אדם עסוק, הן בנושאים ציבוריים מקומיים, והן בעבודתי השוטפת בתחום הבניה, לא יכולתי כמובן להיענות לבקשתו. אולם, בסביבות שנת תש"ל קיבלתי מכתב אישי מן הרבי שלי, הוא כ"ק אדמו"ר מהר"ש מבאבוב זי"ע, בו ציין כי פנו אליו אנשים חשובים מארה"ק בבקשה שישפיע עלי להצטרף להנהלת ה"כולל" ולהטות שכמי למפעל הקדוש הזה, אשר אבותיו הקדושים היו ממקימיו, וכי גם הוא בדעה שראוי לי להיות ממזכי הרבים.

בעקבות פניה ישירה זו לא התעוררו בלבי שום פקפוקים וספקות. היה פשוט בעיני שעלי לציית ולמלא רצון קדשו.

מצב ה"כולל" בעת ההיא

בהיכנסי לפעילות ב"כולל" מצאתי שבטיפולו נמצאים 2,300 מקבלי תמיכה ותקציבו השנתי הכללי עומד על 50-60 אלף דולר ארה"ב. המבנה בו שכן משרד

ה"כולל" ברח' מאה שערים היה בנין רעוע שנטה לקרוס בכל רגע. חדרון בגודל ד' על ד' בקומת הקרקע שימש כ"חדר ישיבות" של ההנהלה. חברי ההנהלה היו אנשים נשואי-פנים, חסידים ואנשי מעשה, מנקיי הדעת בירושלים-של-מעלה. ניהול המשרד הופקד בידי ר' פישל שפירא ז"ל, ששימש בשעתו מזכיר ועוזר לר' יהושע צינווירט ע"ה, המנהל הקודם הותיק. לא התקיימה כאן הנהלת חשבונות מסודרת, בזמן אמת, אלא ר' פישל היה רושם "קבלות" לכל התרומות שנתקבלו, ואת העתק ה"קבלות" ושאר המסמכים נהג לצבור במיכל או בשק - שהיה מונח בפינה. כפעם בפעם, לא במועד קבוע, הגיע אל המשרד מנהל חשבונות, שעבד במישרה חלקית והוא שרשם בפנקסים את הפעולות והסכומים ע"פ המסמכים שמצא - במדה וטרם נעלמו. כמ"כ עבדו במשרד במישרה חלקית ר' אברהם ברנדוויין לאוי"ט ואחיו ר' חיים יוסף ע"ה.

בהנהלת הכולל היו חברים: ר' משה שרייבר ז"ל, יושב ראש, הג"ר משה יהושע לנדוי זצ"ל, הג"ר יהושע ברים זצ"ל ראש ישיבת רוז'ין, הג"ר מאיר לנדא זצ"ל מאנטוורפן-ת"א, הג"ר משה הלברשטאם זצ"ל, הרה"צ רבי ברוך הלברשטאם זצ"ל מגורליץ, ר' אלישע לנדא ז"ל, ועוד אישים חשובים. בישיבה הראשונה שהתכנסו לפני חלוקת התמיכה של חג הפסח, הגיש ר' פישל המזכיר דו"ח - ותכנית פעולה, מהם עלה שלפי סדר התמיכות הקודמות יש לחלק כעת 65,000 לירות, שהיו אז כ-14,000 דולר. דא עקא שבקופת הכולל יש כרגע רק 40,000 לירות. צריך, אם כן, להשיג הלואה ע"ס 25,000 לירות כדי להשלים את הדרוש. התקוה היא, אמר, שעד חג השבועות אפשר יהיה לפרוע את ההלואה. כשגמר ר' פישל את סקירתו התחיל דין-ודברים בקרב הנוכחים: מהיכן ללוות את הכסף? זה אומר כה וזה אומר כה. מיד שלפתי את פנקס ההמחאות שלי, וכתבתי צ'ק בנוכחות כולם על הסכום הנזכר, אותו הלוויתי לקופת ה"כולל". בזאת הסתיימו הדיונים והאספה כולה.

במעוף ובתנופה

ומאז התחלתי להיכנס בעבי הקורה. נוכחתי לראות שצריך לחולל פה שינוי רדיקאלי בגישה, בכל התפיסה, במעוף. הרי בימינו אי-אפשר לנהל מוסד בצורה בטלנית כזאת. רוב ההכנסות של ה"כולל" הגיעו מאמריקה, בה התקיים מזה עשרות בשנים משרד מיוחד, אותו ניהל יהודי יקר ונאמן, ר' טוביה טייטלבוים ז"ל, שהיה קרוב משפחה של האדמו"ר מבלוז'וב זצ"ל ומצאצאי בית צאנז. בביקורי

הראשון במשרד ה"כולל" שמה מצאתיו יושב וסופר את ה"סנט'ים" וה"ניקול'ים" שרוקן השד"ר מקופות הצדקה בבתים. שנה לפני כן ביקר ר' משה שרייבר באמריקה, יחד עם ר' אברהם ברנדוויין, ועלתה בידם להעניק למוסד את התנופה הדרושה. ביזמתם התארגן אז ועד של עסקנים בראשות ר' שלום בראד ז"ל שהתחיל לפעול במסירות כדי שהמפעל ישגשג. הכניסו למשרד פקיד נוסף, הוא ר' שלמה מארובקה ז"ל, נכדו של ה"תפארת שלמה" זצ"ל מרדומסק. הורכבה נשיאות-כבוד לקופת רמבעה"נ מזקני אדמו"רי גאליציה, הצדיקים מבלוז'וב, מסטוטשין, ומבאבוב, זכותם יגן עלינו. התחילה פעילות מחודשת שאמורה בעתיד להיות מקור ההכנסה העיקרי של תקציב ה"כולל". בלונדון כיהן כגבאי הנגיד החסיד ר' געצל בערגער ז"ל. הנשיא באנטוורפן היה הגה"ק ר' איציק'ל מפשעווארסק זצ"ל והגבאי הראשי ר' מנחם מנדל הוס ז"ל.

בארץ ישראל הוכנס לעבודה במשרד ר' יעקב צינווירט ז"ל, בנו של המנהל הקודם ר' יהושע ז"ל, שסיים באותו פרק שנות עבודה בחינוך בחו"ל וחזר ארצה. גם כאן התחלנו להשליט קצת סדר ומשטר בכל התחומים. כצעד ראשון הוחלט בהנהלה לשפץ את בנין ה"כולל" באופן יסודי, ולסדר בו חדרי משרד משוכללים כראוי, שניתן יהיה לעבוד בהם. כמ"כ הוחלט להקצות בבנין היכל מיוחד לבית-מדרש, בו יוכלו רבני ה"כולל" ללמוד לעילוי נשמת התורמים שה"כולל" התחייב לשמור את ה"יאָרצייט" שלהם בתפילה ולימוד משניות. גבאי ה"כולל" באנטוורפן הם

בקבלת פנים מטעם כולל גאליציה במלון המרכז בירושלים, לכב' האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל ראש ישיבת טשיבין, ראש ישיבת רוזין, ר' מנחם פרוש, ר' הלל שלזינגר, ר"י רוזנפלד, הר' שלומזון

שלקחו על עצמם את עיקר העול של שיפוץ בית המדרש, אשר לאחר הסתלקות הגה"ק ר' איציק'ל זצ"ל הוסב שמו ל"בית יצחק", לזכרו, ונוסד בו ג"כ כולל אברכים המשתלמים בהוראה, המתקיים עד היום.

בראשות כולל האברכים הועמד הג"ר משה הלברשטאם זצ"ל, חבר הבד"צ של העדה החרדית, ואתו חבר הנהלת הכולל הרה"ג ר' אביעזר שפירא. זכה כולל מובחר זה להוציא מתוכו במרוצת השנים מאות אברכים גדולי תורה המשמשים בכתר הוראה וברבנות, וכן שורה נכבדה של ר"מים וראשי כוללים, מרביצי תורה לעדרים.

במקביל הונהגו בלשכת ה"כולל" דפוסי-פעולה חדשים וראש לכל: הנהלת חשבונות מסודרת. גם ההכנסות התגברו ויכולנו לאפשר קבלת משפחות נוספות שהיו זכאיות לתמיכה. מצד ציבור הנתמכים עלתה במועד מסוים דרישה להכריז על בחירות חדשות להנהלת ה"כולל", בהתאם לתקנון, אשר לפיו מקבלי התמיכות הם בעלי זכות הבחירה. ואכן נערכו בחירות חשאיות לפי כל הכללים המקובלים בימינו, עם רשימות של מועמדים וכיו"ב, ואת רוב הקולות קיבלה הרשימה שהומלצה ע"י חברי ההנהלה הקודמת, בה נוספו חברים חדשים. כה נבחרה הנהלה חדשה בצורה חוקית והכל בא על מקומו בשלום. ואלה שמות הנבחרים: ר' משה שרייבר, הרב מנארול, ר' ישעי' וויסמאן, ר' מ.ד. הירשמן, ר' משה יהושע לנדוי, הרב מאיר לנדא, הרב משה הלברשטאם, הרב ברוך הלברשטאם, הרב אביעזר שפירא, הרב יהושע ברים, ר' שמואל אליעזר הלפרין, ר' שמחה פרידמן, ר' יצחק לנדאו, ר' נפתלי הערץ לנדאו, ואנכי. בישיבתה הראשונה בחרה ההנהלה בנשיא ר' משה שרייבר ליושב ראש, ובג"ר משה יהושע לנדא והג"ר מאיר לנדא כסגניו, ואותי מינו לגזבר ה"כולל".

אחרי פרישתו של ר' פישל שפירא ז"ל לגימלאות, ופטירתו של ר' יעקב צינווירט ז"ל בדמי ימיו, הוחל בחיפושים אחרי מועמד מתאים לניהול המשרד. הועלו הצעות שונות שלא נתקבלו על דעת ההנהלה. לבסוף הגיעה מועמדותו של ר' שלמה פרוכטהנדלר, אברך מוכשר, מי שניהל את מוסדות "באבוב" בירושלים. הכרתיו מאז ילדותו, כאשר אביו ר' משה יששכר ע"ה - בנו של הרב פרוכטהנדלר ז"ל, מרבני ציריך - התפלל אצלנו בשטיבל הראשון בבני-ברק (ברח' סוקולוב). גם הבנים שלו התחנכו במוסדות "באבוב", בת"ת בעירנו, ובישיבת "קדושת ציון" בקרית באבוב. ביודעי ומכירי המלצתי עליו בחום בפני ההנהלה ובעז"ה היתה זו בחירה טובה ומוצלחת. מזה יותר מחצי יובל שנים מנהל ר' שלמה את הלשכה

תנה

של "חיבת ירושלים" ביד-חרוצים - בנאמנות, בכשרון ובמסירות, לשביעת רצונם של העומדים בראש ושל ציבור הנזקקים אליו גם יחד.

הסתעפות פעילותו של המוסד

בהמשך ימי כהונתי בהנהלה התרחבה מאד פעילות ה"כולל". בעבר היתה הנהלה נפרדת ל"חברא קדישא" של ה"כולל", אשר החזיקה בבעלותה חלקת קבורה בהר הזיתים, בבית-העלמין הותיק, וזו נפתחה מחדש אחרי מלחמת "ששת הימים". במסגרת הריאורגניזציה שעשינו, עבר הטיפול בעניני הח"ק להנהלה החדשה, והחלה פעילות קונסטרוקטיבית שוטפת.

ענף חשוב בפעילות ה"כולל" יש לראות ביסוד מרפאת השיניים. באחד מביקורי בארה"ב נפגשתי עם חברי ההנהלה של "כולל גאליציה" באמריקה ובראשם האדמו"ר מוולברום רבי סנדר ליפא רובין זצ"ל. בפגישה זו הודיע האדמו"ר שברצונו לתרום ל"כולל" סכום נכבד, על-מנת שיוקם בו מפעל חסד מיוחד שינציח את שמו ואת שם רעיתו, אשר לא זכו בחייהם לזש"ק. הצעתי לו לייסד מרפאת שיניים עבור נתמכי ה"כולל" בקומת הקרקע של בנין מגורים בזכרון מאיר שהיה בבעלות ה"כולל" (בסימטת האר"י, פינת רח' היילפרין). הדבר התקבל על דעתו והוא הקדיש ומסר לנו סכום כסף שהספיק כדי לבנות את המרפאה ולאבזר אותה בציוד ומיכשור משוכלל ביותר. כה הוקמה "מרפאת שיניים ר' סנדר ליפא" בעיר התורה והחסידות. האדמו"ר הגיע ארצה עם זוגתו הרבנית לחנוכת הבית ומיד אח"כ נפתחה המרפאה לציבור הרחב. כל ימיו היה האדמו"ר אסיר-תודה כלפי בעד עצתי, שזיכתה אותו להקים את המרפאה השימושית והחשובה, אשר במשך שנות קיומה כבר הספיקו אלפי משפחות להיעזר בה. כאן קיבלו מבוגרים כילדים טיפול שיניים אמין וזול ברמה רפואית גבוהה. מהמפעל נהנים גם פציינטים שלא מיוצאי גאליציה, המרפאה פתוחה לכל דכפין, אלא שבני ה"כולל" נהנים מהנחה כספית נוספת.

מאוחר יותר נפתחו מטעם ה"כולל" מרפאות שיניים נוספות, בירושלים ובאשדוד, שבהן הציבור מקבל שירות טיפולי איכותי ע"י גדולי רופאי השינים. הסתעפות זו הצריכה, מטבע הדברים, להעסיק מנהל-ממונה מיוחד למרפאות, שנעזר בצוות שלם של מזכירות ופקידות. הצוות מטפל בחלק האדמניסטרטיבי והכספי של המפעל - במקביל לחלק הרפואי שמופעל בידי דנטיסטים מקצועיים ואסיסטנטים - והמחזור השנתי שלו מסתכם במיליונים.

מלבד הנ"ל הוקמה בבנין ה"כולל" בירושלים ברח' מאה שערים צרכניה למוצרי טכסטיל וביגוד, המספקת מוצרים אלה לציבור הירושלמי הרחב במחיר הקרן, ולקוחותיה משיגים כאן סחורה איכותית מעולה במחיר מוזל. הצרכניה הומה כל יום בשעות הערב עשרות ומאות צרכנים, והיא מעסיקה צוות של קניניות ומוכרות מנוסות. מפעל חשוב זה נוסד בעזרת ה"לוידי אקזילרי", הוא ארגון הנשים יוצאות גאליציה, המצטיין בפעילות מבורכת לצד הנהלת ה"כולל" באמריקה.

ארועים ומעמדות

במרוצת השנים התקיימו ב"כולל גאליציה" מספר ארועים חשובים בהשתתפות גדולי ישראל. אחד מהם היה מעמד הכנסת ספר תורה לבית המדרש "בית יצחק" בנוכחות ציבור גדול משמנה וסולתה של ירושלים, ובראשו האדמו"ר מבעלזא שליט"א, שנתכבד באמירת המזמורים המקובלים בבעלזא בהכנסת ס"ת. כמ"כ נערכו מפקידה לפקידה כינוסים לרגל מאורעות שונים, כמו מסיבת קבלת-פנים מרשימה שנערכה לכבוד האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל במלון "המרכז", בהשתתפות רבני ירושלים ואדמו"ריה, או ההתוועדויות המיוחדות לרגל יומין דהילולא של הגה"צ ר' איציק'ל מפשעווארסק זצ"ל, בהן הופיעו גדולי ישראל

בחנוכת ביהמ"ד "בית יצחק": הגאב"ד הגר"י ווייס, האב"ד הרמ"א פרינד, הרב מנארול, ר' פישל שפירא, ראש ישיבת טשיבין הגרב"ש שניאורסון, ראש ישיבת בעלזא הגר"ש ברנדר, ר' אנשל הגבאי של האדמו"ר ר' איציקל זצ"ל

כדוגמת ה"מנחת יצחק" זצ"ל, גאב"ד ירושלים, ואחריו ממלא מקומו הגה"צ רבי משה אריה פריינד זצ"ל.

מחובתי לציין פה ולהרים על נס את עבודתם של אותם חברי ההנהלה שהיו בעצמם גדולי ישראל, אדירי תורה ויראה, אשר מסרו מזמנם היקר ומבלי להתחשב במעמדם עשו בנפש חפצה כל מה שהיה נראה בעיניהם חשוב וחיוני לטובת ה"כולל". אזכיר במיוחד את הג"ר משה יהושע לנדא זצ"ל, אשר בכל פעם שהיה סבור כי הדבר נחוץ לא היסס אף רגע, והיה מגיע בערבים בכבודו ובעצמו לבני-ברק, והמתין עלי בסבלנות ב"אכסניה של תורה" בבית הנגיד ר' טוביה שכטר - שהעמיד את מעונו הפרטי זה קרוב ליובל שנים עבור הלומדים בשיעור אצל ראש הישיבה הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ שליט"א - הכל בכדי להתייעץ אישית בנושא נחוץ, ולא היה מוכן לחכות עד שאבוא ירושלימה, או לסדר את הענין בשיחה טלפונית. כמוהו ראש ישיבת רוז'ין הגה"צ ר' יהושע ברים זצ"ל, ואחריו אחיו הגה"צ ר' חיים ברים זצ"ל, שנעתר להפצרותי אחרי פטירת אחיו הגדול ומילא את מקומו בהנהלת הכולל. שניהם לא חסכו אף פעם שום מאמץ או טירחה על-מנת לפעול לטובת עניני ה"כולל". זכינו ג"כ לצרף להנהלת ה"כולל" את האדמו"ר הישיש מנארול רחמ"י שפירא זצ"ל, אשר כל עוד שהיה בכוחו נהג לבוא אישית לאספות בירושלים, וגם אח"כ היה שואל ומתענין אצלי בקביעות על המתרחש בפעילות ה"כולל".

במרוצת השנים הצטרפו בא"י חברים חדשים להנהלת הכולל, ביניהם: ר' יחזקאל פרנקל ז"ל, ויבדלח"ט ר' שבתי ליפשיץ, ר' יצחק לנדא, ר' ישראל לנדא (בן הרב מאיר לנדא זצ"ל), ר' משה ברייש, ר' נתן נטע ליפשיץ, ור' אביש צינווירט (ב"ר יעקב ז"ל). כיושב-ראש ההנהלה כיהן בשנים האחרונות הגאון רבי משה הלברשטאם זצ"ל שניווט בתבונה את פעילות ה"כולל", תוך שיתוף פעולה מלא עם חברי ההנהלה והמנהל. אחרי הסתלקותו צורפו להנהלה האדמו"ר מסטריקוב רבי דוד ברנדר, וראש ישיבת "חיי משה" הג"ר נפתלי נוסבוים, ר' שמואל הלברשטאם מנהל "מפעל הש"ס העולמי", ור' ישראל ראנד.

חילופי משמרות

וכמו בארץ ישראל גם בחו"ל צמח ועלה דור חדש של גבאי קודש, גבירים וחסידים חשובים, שהעמיסו על עצמם את התפקיד להאדיר לחזק ולקיים את "צדקת ר'

מאיר בעל הנס". בלונדון היה זה הנגיד החסיד ר' אלי'ש ענגלאנדער, אשר אחרי פטירת חותנו הדגול מרבבה ר' געצל בערגער ז"ל קיבל עליו את העול, כשלצדו קבוצה של גבאים בראשות הנגיד החסיד ר' בנציון פרישוואסער, נכד ה"קדושת ציון" מבאבוב זצ"ל, המתעסקים במצוה חביבה זו מתוך מסירות נפלאה, למרות טירדותיהם בניהול עסקיהם הגדולים.

גם באנטוורפן היו חילופי משמרות. אחרי פטירת ראש הגבאים ר' מנחם מנדל הוס ע"ה, לקח את התפקיד לידיו המסורות העסקן הותיק ר' זלמן לערער, יליד צאנז, המכהן גם כפרנס ראשי ("ראש-הקהל") - של קהילת "מחזיקי הדת" באנטוורפן.

באמריקה עומד בראש ההנהלה האדמו"ר הנוכחי מנארול רבי בעריש שפירא, ועמו העסקנים ר' אביש בראד, ר' אלימלך לאופר, ר' אהרן ברוך אנגלנדר, ר' אשר לנדא, וחברים נוספים. על ניהול המשרד וכל הפעולות בארה"ב מנצח ר' בעריש רובין הנמרץ, שהרים את הפעילות למען ה"כולל" בכמה דרגות, והחדיר לתודעת הציבור החרדי באמריקה - מכל החוגים - את גודל החשיבות של צדקה למען עניי ארצנו הקדושה.

בחסות גדולי ישראל

כמקורות הכנסה עיקריים ל"כולל" יש לראות ב"דינֶר'ים" השנתיים שנערכים בכל מקום בו מרוכזים צאצאי משפחות יוצאי גאליציה. ה"דינֶר" המרכזי באמריקה מתקיים בבורו-פארק. "דינֶר'ים" נוספים נערכים בוויליאמסבורג, במאנסי ובלייקווד, בהשתתפות אדמו"רים וגדולי תורה מכל החוגים.

בלונדון מתקיים כל שנה "דינֶר" מפואר בהשתתפות נשיאי ה"כולל" באירופה, הלא הם האדמו"ר ר' איציק'ל מפשעווארסק זצ"ל, אחריו חתנו ממלא מקומו האדמו"ר ר' יענק'לי לעזער זצ"ל, ואחריו בדור השלישי בנו מ"מ האדמו"ר ר' לייביש שליט"א. גם באנטוורפן גופה מתקיים בקביעות "דינֶר" שנתי בחסותם של האדמו"רים לבית פשעווארסק לדורותיהם ורבני מתא, בראשות הגאון רבי חיים קרייזווירט זצ"ל, שהיה כל ימיו מסור ל"כולל" בכל לבו ונפשו. אני הקטן זכיתי להופיע בארה"ב כנואם-הכבוד בשלושה "דינֶר'ים". בשתי הפעמים הראשונות - בנוכחותם של נשיאי הכולל: האדמו"ר מבלוז'וב זצ"ל, והאדמו"ר מבאבוב זצ"ל,

ובפעם שלישית - בשנת תשס"ה, - במעמד הכתרת הנשיאות החדשה בראשות האדמו"רים מבאבוב - בלוז'וב - וצאנז-קלויזנבורג.

בדינר בארה"ב: הנשיאים - האדמו"רים מבלוז'וב ומבאבוב, מנארול, ומסטריז'וב

גם באנטוורפן השתתפתי ונאמתי ב"דינֶר" שנערך בראשות האדמו"ר ר' יענקל'י זצ"ל והגר"ח קרייזוירט זצ"ל. הופעתי ג"כ ב"דינֶר" בלונדון, בו השתתפו האדמו"ר מבאבוב זצ"ל, הגה"צ ר' יהודה'לי מדז'יקוב זצ"ל, ורבני לונדון המפורסמים: הגר"ח פאדווא זצ"ל, בעל "חשב האפוד", ויבלח"ט הגה"צ רבי אלחנן היילפרן

בדינר באנטוורפן: הנשיא האדמו"ר ר' יענקלה לעזער זצ"ל, הגר"ח קרייזוירט זצ"ל, הרב שמלקי פינטר ז"ל מלונדון, רבני העיר, הגר"ט ווייס, הרב ליברמן, הגר"א שטרנבוך, והגבאי הראשי ר' זלמן לרר

מרדומישלא. בכל האירועים האלה הבאתי את דבר ה"כולל" ותיארתי את פעילותו המבורכת בכל התחומים, כמו את גודל הזכות שיש לציבור התורמים והמחזיקים בו, ולגבאי הקודש.

האימפריה הגדולה של עזרה וחסד

בפרספקטיבה לעבר היום בו נכנסתי לפעולה בכולל גאליציה - הסיכום פשוט מרנין את לבבי. ב"ה ה"כולל" השתקם והתרחב, והוא פועל ומשגשג בהתאם לצרכים הגדולים. אין זה סוד ש"צרכי עמך מרובים", במיוחד על רקע המצב הכלכלי של רוב המשפחות שאינו משופרא דשופרי, אבל יכולני לציין בסיפוק שנתרחבו האפשרויות של ה"כולל" וציבור מקבלי התמיכה מקופתו הולך וגדל בלעה"ר משנה לשנה. כיום מקבלים בקביעות מענק כספי ("חלוקה") ארבע פעמים בשנה למעלה מארבעת אלפים וחמש מאות בתי-אב בישראל, המונים כעשרים וחמש אלף נפשות (כ"י). התקציב השנתי הכולל מתקרב לששה מיליון דולר. מושיטים ג"כ תמיכות מיוחדות לעזר נישואין, עזרת חולים, עזר ליולדות, והשתתפות בהוצאות רפואיות. כל הבקשות בנושאים מסוג זה נבדקות ע"י חברי ועדת ההקצבות, והם מביאים אח"כ את המלצותיהם לאספות המליאה של ההנהלה - המתקיימות בזמנים קבועים - לאישור סופי של הבקשות ולקביעת גובה התמיכה.

כולל "חיבת ירושלים" מהווה אימפריה של חסד מפוארת וטהורה. מופקדים עליה גבאים נאמנים המתעסקים בצרכי הציבור מתוך התנדבות גמורה, שלא על מנת לקבל פרס, הן בארץ ישראל והן בתפוצות הגולה. בזכותם ובזכות התורמים היקרים שהצדקה הקדושה - שנתייסדה על ידי קדושי עליון גדולי הדורות - יקרה וחביבה בעיניהם, ישפות השי"ת שלום וברכה על עמו וארצו, ונזכה כולנו שיתמלאו משאלות לבנו לטובה, בזכות התנא הקדוש רבי מאיר בעל הנס - "אלקא דמאיר ענינו".

היה זה הנשיא ר' משה שרייבר ז"ל, שאמר לי כשבועיים לפני פטירתו, שהוא נפרד מן העולם בתחושה שהפקיד את ניהולו של "כולל גאליציה" בידים נאמנות, וכאשר יעלה בקרוב לעולם העליון יספר לאבותיו הקדושים נשיאי ה"כולל" שהוא השאיר בארץ גזבר נאמן המנהל את עניני ה"כולל" כרצונם וכשאיפתם - יהא רעוא שאהיה ראוי תמיד לקילוס ושבח זה.

תסא

פרק חמישים ותשעה

על חומותיך בני-ברק

פעילותי הענפה בעיר התורה והחסידות

אל בני-ברק העיר נקשרתי מקדמת דנא בנימים סמויים של ערגה וכיסופים. הלא היא "ירושלים של הישוב החדש", משוש כל הארץ, כפי שקרא לה ה"חזון איש" זצ"ל בשעתו. כבר סיפרתי בפרקים קודמים שעוד בהיותנו בצרפת, בתקופה שעשינו הכנות לעליה ארצה, גמלה בלבי ההחלטה שאשתדל לקבוע את מקום מגורי בבני-ברק - העיר המהוללה אשר קסמה לי מרחוק, בהשפעת התיאורים המלבבים שקלטתי אודותיה מפי רבים וטובים. ואכן זכיתי בבואנו להיקלט בה אני ומשפחתי קליטה טובה וקלה יחסית. מזה קרוב לששים שנה, יש לנו את הזכות והעונג להימנות עם תושבי עיר יפהפיה זו, עיר התורה והחסידות.

זכיתי גם-כן להימנות עם שומרי צביונה וחומותיה הרוחניים של בני-ברק ועשיתי למענה כמיטב יכלתי. ההתחלה היתה בשנים שעבדתי בישיבת פוניבז', כאשר בתוקף תפקידי נוצר הקשר ביני ובין כל ראשי ופרנסי העיר לתקופותיהם, וכן באתי תכופות במגע עם רבני מתא, הלא הם הגאונים רבי יעקב לנדא זצ"ל, ויבלח"ט רבי שמואל הלוי וואזנר, אב"ד ור"מ זכרון מאיר. בהזדמנויות שונות השכמתי לפתחיהם, אם בענינים הקשורים לעבודתי בישיבה, ואם כדי להזמינם לארועים חגיגיים כמו יריית "אבן הפינה" או "חנוכת הבית" שהתקיימו בפוניבז' לעשרות.

תוך כדי המגעים האלה התוודעתי לצרכיה המרובים של העיר שטופלו בדרך כלל בידי הרבנים. התרשמתי מאד מן העובדה, שבנושא פרוזאי כמו הבחירות לרשות המוניציפאלית המקומית, היו אלה הרבנים אשר השתתפו והכריעו בדיונים על הרכב רשימת המועמדים, נציגי הציבור החרדי. בשנים הראשונות שהגעתי אל

המקום, נחשב בו הציבור החרדי משום-מה כעין מיעוט מבוטל. שלטו בכיפה אנשי ה"הסתדרות" וה"מזרחי". כל הישג וסידור בעניני דת נתקבלו רק אחרי שתדלנות ותחנונים אצל הפטרונים החילוניים, שהם היו אז השליטים האמיתיים בכל המדינה, וגם במערכת השלטון המוניציפאלי, לרבות בבני-ברק. למרות שראשי העיר הראשונים, ר' יצחק גרשטנקורן ז"ל, ור' ראובן אהרונוביץ ז"ל, היו מראשי הציבור החרדי, הנה במציאות הם היו למעשה תלויים בכל ענין בחסדי הקואליציות עם באי-כח הציבור החילוני - על אף שציבור זה היה המיעוט - מפני סיבות שונות.

כזה היה המצב בעיר התורה והחסידות לאורך הרבה ימים ושנים.

גדולת מעשהו של הגר"י לנדא זצ"ל

כל עניני הדת העירוניים התנהלו בימים ההם ע"י מרא דאתרא הגר"י לנדא זצ"ל בין כתלי ביתו. לא עמד לעזרתו אפילו פקיד זוטר אחד. את כל המכתבים הנחוצים הוא ערך במו ידיו ואפילו הדפיסם בעצמו במכונת כתיבה. עוד זכור לרבים איך שהיה מתרוצץ ומכתת רגליו מחנות אחת לשניה, כדי להפריש תרומות ומעשרות, או להשגיח על האטליזים וכיוצא. בעצמו היה בודק אישית מדי שבוע את חוטי העירוב ואת המקואות, ובשעת הצורך אף תיקן את הדרוש תיקון, בעשר אצבעותיו. המשכורת החדשית שלו שולמה מקופת העיריה ולא ע"י "מועצה דתית" כפי שהיה נהוג בישובים אחרים. מכיון שהמועצה המקומית ואח"כ העיריה היו מעוטי אמצעים, נוצר מצב אומלל ובלתי נסבל כזה, שעל כל פרוטה שהרב נזקק לה היה נאלץ להתחנן או לנהל מאבק-איתנים כדי לקבלה.

כשלעצמו היה הגר"י לנדא זצ"ל חי עם משפחתו בדחקות נוראה. בזמנים ההם חבשנו רובנו לראשינו כובעי-קש בהירים שהגינו מעט מפני החום. הרב כמובן לא היה יכול להשתמש בכובע לבן, ולכן הוא רכש לעצמו כובע-קש כמו שלנו, והשחיר אותו במשחת נעלים... (ברשותי תצלומים בהם נראה הרב זצ"ל עם מגבעת כזו). אף בשנים מאוחרות, כשהעיר היתה כבר בשלטון חרדי, והרב במעמדו היה במלוא תוקפו וזוהרו, הוא המשיך להסתפק במועט-שבמועט והצמצום שחי בו היה משווע.

זכור לי מקרה בו עברתי במכונית שלי ברחוב ר' עקיבא. הדבר היה יומיים לפני חג הפסח. לפתע רואה אני את הרב זצ"ל רץ רגלי והזיעה ניגרת מפניו. עצרתי

ושאלתי לאן פניו מועדות. השיבני: "עומדים אנשים ברחובות ומכשירים כלים לפסח בהגעלה, אני רץ לבדוק איך הם עושים..." מיד הסעתי אותו במכוניתי ועברנו בכל המקומות שהוא התכוין לבקר ולבדוק.

בצורה כזאת הוא פעל גם בהיותו כבר בגיל מבוגר, מבלי לחוס על כוחותיו, במסירות נפש. את הכל עשה בעצמו - ללא משרתים שלוחים ומפקחים.

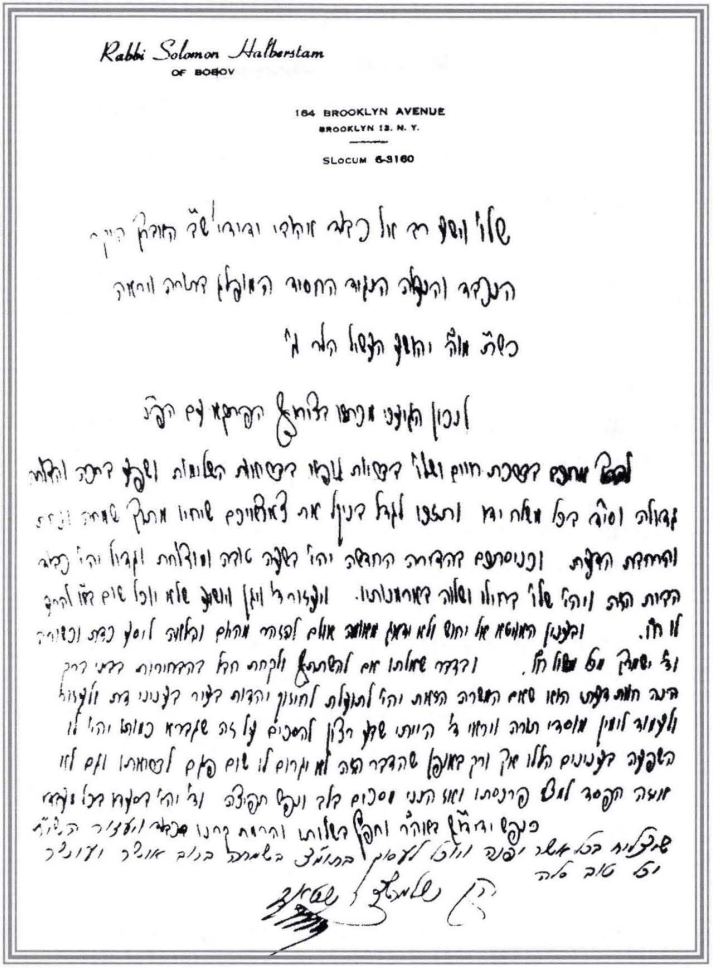
הלבטים בנוגע למועמדותי לראשות העיר

בשנת תשכ"ד פרצה מחלוקת חריפה בין חברי הנהלת העיריה. מצד אחד עמד ראש העיר ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל, ומצד שני סגנו ר' שמעון סירוקה ז"ל, הנציג מטעם צא"י, שהיה מגובה ע"י הציבור הליטאי בראשות הגר"ח גריינימן. הדבר הגיע עד כדי הגשת תביעות הדדיות בפני בית-הדין הרבני האיזורי בתל-אביב. העיר כולה היתה אז כמרקחה. הימים היו ימי ערב בחירות. ר' ראובן אהרונוביץ הודיע על החלטתו להתפטר מתפקיד רה"ע לצמיתות וכי לא ישתתף כלל בבחירות. בפנותו אלי הצהיר שאני ה"מועמד שלו", וחיווה את דעתו שעלי להקדיש את הידע והכישורים שלי לטובת העיר - בגין הקשרים הטובים שרקמתי עם כל החוגים בבני-ברק - ולהתייצב בראש הרשימה החרדית כמועמד לראשות העיריה.

היתה זו התקופה של שיא עבודתי בישיבת פוניבז'. פעלתי במרץ לצדו של הגרי"ש כהנמן זצ"ל בבניית בתי ה"נציבים" של הישיבה, שהיו אמורים להבטיח את עתידה הכלכלי, והייתי עסוק למעלה ראש בעוד נושאים, כמו רכישת שטחי המקרקעין לצורך פתיחת בית-העלמין של נציבי פוניבז', ובהקמת "קרית הישיבה" באשדוד. סבור הייתי שזה לא הזמן המתאים לעזוב את ישיבת פוניבז'. אולם הופעל עלי בענין זה לחץ חזק מצד כל הרבנים והחוגים השונים. גם על הרב מפוניבז' עצמו הרבו בהפצרות ושידולים שיסכים לשחרר אותי, עד שהרב אמר לי יום אחד: "ס'איז מיר זייער שווער אייך אופלאָזן, אָבער לטובת בני-ברק, וועלן מיר טאָהן איר זאָלט זיין ראש העיר" (-"מאד קשה לי לוותר עליך, אבל לטובת בני-ברק נעשה הכל שתיבחר לראשות העיר").

פניתי אז בשאלה אל מורי ורבי הגה"ק מבאבוב זצ"ל, איך עלי לנהוג? ובמכתבו אלי מיום ד' פר' שמיני תשכ"ה הוא השיבני בלשונו הזהב כהאי לישנא: "ובדבר שאלתו אם להשתתף ולקחת חבל בבחירות בבני-ברק, הנה חוות דעתי היא, שאם המשרה הזאת תהיה לתועלת לחיזוק היהדות בעיר בעניני דת, ולעזור

ולעמוד לימין מוסדות התורה ויראת ד', הייתי שבע-רצון להסכים על זה שגברא כמותו תהיה לו השפעה בענינים הללו - אך ורק באופן שהדבר הזה לא יגרום לו שום פגם לבריאותו, וגם לא איזה הפסד למצב פרנסתו, ואז הנני מסכים בלב ונפש חפיצה, וד' יהיה בסעדו בכל מעבדו". עד כאן דברי קדשו של הרבי זי"ע.

Rabbi Solomon Halberstam
OF BOBOV

184 BROOKLYN AVENUE
BROOKLYN 13, N. Y.

SLocum 6-3160

המכתב של רבינו זצ"ל מבאבוב בענין הבחירות לראשות עירית בני-ברק

בעקבות הוראה מפורשת זו התחלתי לקיים מיפגשים עם כל האנשים שהיו קשורים בפוליטיקה העירונית. למרות שהתאמצתי לברר ביסודיות את הענין, לא יכולתי בשום פנים לרדת אל שורשי ופרטי הסכסוך שנתגלע בין הצדדים, והעיב על התמונה הכוללת. החלטתי נחושות, כי עד שלא אביא למיפגש בנוכחותי בין ר׳ ראובן אהרונוביץ והגר״ח גריינימן, ואח״כ בינו ובין ר׳ שמעון סירוקה, לא אכנס לקלחת הזאת. עד מהרה הסמכתי מחשבה למעשה. הפגישה עם הגר״ח גריינימן נערכה במעונו. השיחה עם ר״ש סירוקה התקיימה בביתי ונכח בה ג״כ ר׳ שלמה לורינץ. המיפגשים הללו בתיווכי העניקו לי הערכה מושלמת של המצב ודרכי היתה ברורה לפני.

באספה שהתקיימה אח״כ בבית הגר״י לנדא זצ״ל, לשם גיבוש סופי של הרשימה לקראת הבחירות, הודעתי בקצרה כי אין לי שום דרישות בנוגע להרכב הרשימה, כל מי שהרבנים ונציגי המפלגות יבחרו בו לעבוד לצדי מקובל עלי, אבל דבר אחד אני מבקש וזה ״תנאי בל-יעבור״ - שכל מי שכיהן בעיריה בקדנציה הקודמת, והיה שותף לסכסוך המפורסם, לא יוסיף לכהן בהרכב החדש שבראשותי. מישהו מהנוכחים העיר באירוניה: זה תנאי כמו ״על מנת שתעלה לרקיע״ ותגובתי לא אחרה לבוא: ״אולי הדבר נכון, אבל אני לא מסכים אחרת...״

ובכך נסתיימה הפרשה. המשכתי למלא את תפקידי בפוניבז׳ לשמחת לב הרב זצ״ל וראשי הישיבה. בחסד שמים נתקיים בי כלשון חז״ל: ״כשם שהייתי מקבל שכר על הדרישה, כך קיבלתי שכר על הפרישה״.

אחר הדברים האלה נערכו הבחירות לעיריה. בראש הרשימה החרדית עמד ר׳ שמעון סירוקה ז״ל. ע״פ התוצאות ואחרי ניהול מו״מ נחתם הסכם עם המפד״ל על רוטציה בראשות העיר: נציגם מר ישראל גוטליב יכהן במחצית הקדנציה הראשונה - ור״ש סירוקה במחצית השניה. הימים הבאים הוכיחו לי ביתר-שאת כי צדקתי גם הפעם בהחלטתי לפרוש מן הזירה.

המאבק נגד הקמת ״מועצה דתית״ בבני-ברק

עם עליית המפד״ל לשלטון התחילה תקופה חדשה בבני-ברק. גם במשרד הדתות הממשלתי התחלפו אז השרים והיתה לכך השפעה ישירה על המצב. כל עוד שמר משה חיים שפירא שימש כשר הדתות לא היו בעיות. הוא הבין שבני-ברק היא משהו שונה מערים אחרות ולא לחץ להקים בה ״מועצה דתית״.

הוא ג"כ התחשב בעמדתו של הרב מפוניבז' זצ"ל שהיה מודע לו מימי נעורים, כשהוא למד בישיבת גרודנא, והרב זצ"ל במשך תקופה קצרה כיהן בה כר"מ. לא כן האנשים שבאו במקומו במש' הדתות. אלה תמכו בדרישת נציגי המפד"ל המקומיים לכונן בבני-ברק "מועצה דתית" שתאפשר להם לשלוט גם בניהול צרכי הדת של העיר.

בשלב זה נכנסתי אישית לתוך הקלחת הציבורית שנוצרה עקב הרצון לשמור על צביונה הרוחני המיוחד של בני-ברק. ביזמת רבני מתא קמה לצורך זה ועדת-פעולה בראשותם של ר' ראובן אהרונוביץ, ר' בנציון יעקובוביץ, ר' שמואל וינברג, ר' שמואל מאיר גלבר (גיסו של הגר"ש וואזנר) ואנכי. הוטל עלינו לנהל מאבק בלתי-מתפשר לסיכול המזימה של אנשי ה"מזרחי". בשנים הבאות הצטרפו לפעילות אישים נוספים שעזרו לועדה. בתקופת כהונתו של ר' משה אירנשטיין כראש-העיר היה גם הוא פעיל בועדה. -

עם פתיחת המאבק, התפרסם כרוז פומבי בחתימת כל רבני העיר, האוסרים לייסד "מועצה דתית" בבני-ברק ולהשתתף - בה. במקביל מינה משרד הדתות רב-עיר ו"מועצה דתית" על טהרת המפד"ל. העיריה גם הפסיקה לשלם משכורת לרבני השכונות. אולם הצעדים השרירותיים האלה לא הרתיעו אותנו. ערכנו מגבית פנימית ובמשך חדשים שלמים, עד שהגענו להסדר מסוים עם העיריה, שילמה ועדת הפעולה את משכורת הרבנים. כמ"כ נערכה ב"כיכר הישיבה" עצרת מחאה ענקית, בהשתתפות אלפים רבים, והגר"י לנדא זצ"ל הכריז בה את האיסור החמור על המועה"ד. מלבד זאת ניהלנו מאבקים במישור המשפטי - האזרחי, עד שבסופו של דבר התגבש הסדר, לפיו כל צרכי הדת של הציבור החרדי ישולמו ישירות מקופת העיריה, בעוד שה"מועצה הדתית" תקבל לידיה את הקצבות משרד הדתות ותעשה בהן כטוב בעיניה. ההסדר הזה נשמר בעז"ה עד עצם היום הזה ורב העיר, הגאון רבי משה יהודה לייב לנדא שליט"א, הוא הקובע היחיד בנושאי הדת.

הועדה הנזכרת התקיימה ופעלה במשך עשרות בשנים, תוך עמידה כחומה בצורה לצדו של הרב זצ"ל, ואח"כ לימין בנו ממלא מקומו שליט"א, בלי פרסום ומבלי שרוב אוכלוסי העיר ידעו כלל מי עומד מאחורי השם "הועדה הציבורית לשמירת צביונה הרוחני של בני-ברק". הדברים כתובים בספרו של ידידנו הנכבד ר' בנציון יעקובוביץ, "זכור ימות עולם" חלק רביעי, בהרחבה ובלווי מסמכים, וכן

בספר זכרונותיו של ידידנו ר׳ משה אירנשטיין. השי״ת ישמור הלאה על טהרתה וקדושתה של עירנו עד ביאת גואל צדק בב״א.

פרק חשוב נוסף במאבק רשמה הועדה בתקופת כהונתו של ר׳ אריה דרעי כשר הפנים והשתלטותה של תנועת ש״ס הספרדית על משרד הדתות. בעת ההיא התחילה ש״ס להחדיר את אנשיה ל״מועצות הדתיות״ ברחבי המדינה, והעסקנים שלה בבני-ברק רצו בכל מחיר לקבל לידיהם גם את השליטה ב״מועצה הדתית״ המקומית. לדבריהם הם מבטיחים להשגיח שלא יבולע ח״ו לצביון הרוחני של העיר עקב פעילות המועצה. הלא גם הם חרדים לכל דבר.

כדי לקדם את פני הרעה נקטנו, חברי ועדת הפעולה, כצעד ראשון בדרך של הסברה ושכנוע. בראותנו שזה לא עוזר פירסמנו מחדש את האיסור שהכריזו הרבנים בשעתו על ה״מועצה הדתית״ למיגדר מילתא - ״ללא אפשרות לשנותו בכל זמן שהוא״. לבסוף הצלחנו להשיג את הסכמת ר׳ אריה דרעי לבוא ולשמוע את חוות דעתו של הגר״ש וואזנר על הנושא השנוי בויכוח בינינו.

בפגישתם הבהיר לו הגר״ש באר היטב את פשר התנגדותנו בצורה שקטה ונימוסית כדרכו בקודש. נכחתי באותו מעמד והתרשמתי שר״א דרעי רוצה להבין מדברי הרב אחרת מכוונתו. העזתי, איפוא, ונכנסתי בדבריו. הבהרתי לו במלים נחרצות מה בדיוק עמדתו של הגר״ש וואזנר ומה דעת רוב יהודי העיר בנושא הנידון. שלא יחשוב כאילו שייך בכלל ״להתפלפל״ בענין. שיהיה ברור לו כי קיים איסור גורף, שהוכרז מטעם רבני כל החוגים, והדבר לא יקום ולא יהיה. שאל ר״א דרעי את הגר״ש: ״האם מר הלר מבטא בדיוק את מה שהרב חושב?״ - והרב ענה לו, כי אכן זוהי דעתו. בנקודה זו קם ר״א דרעי ואמר: ״אם אכן זו דעת הרב, הריני מקבל את עמדתו ללא ערעור - ואנחנו יורדים מכל הענין...״

בכך הסתיימה בעז״ה הסערה החדשה ושככה. ההסדר הישן נשאר כמתכונתו וממשיך הלאה.

מאבקים נוספים על צביונה הרוחני של העיר

במועד מסוים התנהל בעירנו מאבק קשה עם הגבאים של ״בית הכנסת הגדול״ העומד בלב הישוב. גבאים אלה הקימו ביזמתם את בנין בית הכנסת החדש שחזיתו פונה לרחוב הראשי ״רבי עקיבא״. המיבנה נשק כמעט לקיר הקדמי

של בית הכנסת הישן, והתכנית שלהם היתה להרסו כליל בעתיד, ולהגדיל את שטח ביהכ"נ החדש על חשבון קודמו. קמה אז בעיר התנגדות גדולה למעשיהם. לא יתכן להרוס ח"ו את ביהכ"נ הגדול הראשון, ההיסטורי, הסמל של בני-ברק מימיה הראשונים. נוסף לכך הם פתחו - אולם-שמחות מתחת לביהכ"נ החדש (כיום: אולם "בית-התבשיל"), והתחילו לערוך בו מסיבות ושמחות שלא עלו בקנה אחד עם כללי הצניעות. מרא דאתרא הגר"י לנדא זצ"ל התחנן בפניהם שיחדלו ממעשיהם, אך כל הפצרותיו נפלו על אזנים ערלות, וגם פניות מגופים אחרים הושבו ריקם.

על פי הצעתי הוחלט, לכן, בועדה שלנו לקיים באחת השבתות תפילת-מחאה המונית תחת כיפת השמים. בהתאם לכך הוכרז בחוצות במהלך ימי השבוע על סגירת בתי הכנסת בשבת הקרובה. כל תושבי העיר, על גדוליהם ורבניהם, באו להשתתף בתפילה המשותפת לכל הציבור שהתקיימה ברחוב "רבי עקיבא". הקרובים יותר לביהכ"נ הגדול באו לכל התפילה, ותושבי השכונות המרוחקות הגיעו מעוטפים בטליתותיהם אחרי קריאת התורה, האזינו לדברי ההתעוררות של הרבנים, והתפללו עם ההמונים תפילת מוסף.

היה זה מעמד נשגב של קידוש השם. גדוה"ת עלו אל הבמה הענקית שהוקמה במרכז הרחוב מול בית הכנסת, והציבור בהמוניו התרכז בין הרחובות "אברהם" ו"ירושלים", מלבד הקהל שהצטופף ב"שדרות רבי טרפון" פנימה. מחזה מרהיב כזה טרם ראתה בני-ברק מיום היווסדה. לתפילת שחרית עברתי אנכי לפני התיבה. אחרי סיום התפילה השמיע משא מלהיב הרה"ח רבי זלמן ינקלביץ ז"ל, שהיה כידוע נואם בחסד עליון, והרעיד את הלבבות. אח"כ קראו בתורה. לתפילת מוסף עבר לפני התיבה החזן המפורסם ר' יחזקאל קלגסבלד ז"ל. ההתעוררות היתה עצומה. ההפגנה המרשימה היתה לשיחת היום בכל הארץ ובעז"ה השיגה את מטרתה. מיד אחרי יציאת השבת הגיעו הגבאים אל הגר"י לנדא זצ"ל והבטיחו לו, שבית הכנסת הראשון ישאר עומד על תלו, וכי יסגרו לאלתר את אולם השמחות. בשנים מאוחרות הוסב האולם ל"בית תבשיל" והפך לשמש משכן לאחד ממוסדות החסד המפוארים של העיר, אשר נוסד בהמרצתו של האדמו"ר מלעלוב, רבי משה מרדכי בידרמן זצ"ל.

פעם נוספת התארגנה ביזמתנו תפילה המונית ברחובה של עיר - בשנת תשד"מ. היה זה אחרי שארע האסון הנורא, בו ניספו ארבעה מתושבי ב"ב החשובים

בתאונת דרכים, כשחזרו מהלוויית האדמו"ר הקדוש ר' ישראל אבוחצירא זצ"ל (ה"בבא סאלי"). הורגש אז זעזוע קשה ברחוב החרדי. חשבנו מחשבות איך לתת ביטוי לאסון הכבד ולעורר את הציבור לבוא לעזרת המשפחות השכולות שאיבדו את יקיריהן ומפרנסיהן. קראנו לאספה מיוחדת בבית הרב, בה השתתפו גם הגר"ש וואזנר שליט"א, האדמו"ר מויזניץ שליט"א - "הרבי של העיר", והגרא"מ שך זצ"ל - "ראש הישיבה של העיר". ניתן היה לכנות את ההתכנסות הזאת מיפגש היסטורי מיוחד במינו. נכחו בה כמובן גם יוזמי האסיפה, כותב השורות, ושאר חברי "הועדה לשמירת צביונה הרוחני של בני-ברק". דברים השמיעו האדמו"ר מויזניץ, מרא דאתרא הגר"י לנדא זצ"ל, והגר"ש וואזנר, שהצביעו על נושאים שונים הטעונים תיקון וחיזוק בחיי העיר. באספה זו הוחלט לקרוא בגמר ימי ה"שבעה" לתפילת מנחה המונית ולאמירת סליחות ודברי התעוררות. גדולי ישראל, האדמו"רים, הרבנים וראשי הישיבות, התרכזו בפנים היכל "בית הכנסת הגדול", בעוד אלפים ורבבות יהודים מתושבי העיר הצטופפו ברחובות הסמוכים, והקשיבו לתפילות ולנאומים שהועברו ברמקולים, כשבידיהם תדפיסי התפילות והסליחות שהרבנים קבעו לאומרם והופצו מטעם ה"ועדה".

קשה לתאר את רושם המעמד ההוא בקולמוס יבש. הרחובות סביב ביהכ"נ היו מלאים וגדושים. הרב דמתא - פנה אלי שאעבור לפני התיבה והורגשה התעוררות גדולה בעת התפילה ואמירת הסליחות. נחלי נחלי דמעות נשפכו כמים. הרב זצ"ל ניצב על רגליו סמוך אלי ושפך צקון לחשו. היתה זו לי פעם ראשונה שזכיתי לעמוד לידו במשך כל התפילה ולראות עין-בעין את גודל שברון לבו ובכיותיו. כשהוא הגיע לנפילת-אפים חששתי ממש לבריאותו. אחרי התפילה הגיד הגר"ש וואזנר דברי כיבושין, והאדמו"ר מספינקא זצ"ל, שבנו המופלא הרה"צ רבי יצחק אייזיק וייס זצ"ל היה בין הניספים באסון, הספידם במלים נרגשות. כל הקהל געה בבכי סוער והמעמד כולו היה לחרדת אלקים. יתן ד' ויחוס וירחם שלא ישמע עוד שוד ושבר בעירנו, כי אם קול ששון וקול שמחה.

ועדת השמיטה

ב"שמיטה" הראשונה והשניה שעברו עלי בבני-ברק, דהיינו בשנים תשי"ב ותשי"ט, לא היה כמעט מה לאכול בבתים שחפצו לשמור שמיטה כהלכתה. כל החנויות, לרבות חנויות של חרדים, שיווקו בקושי ארגזים ספורים שהכילו ירקות מסוג גרוע, ואשר הירקן העיד עליהם שהם מיבול נכרים.

השינוי הראשון בתחום זה התחולל לקראת השמיטה הבאה, שנת תשכ"ו, כאשר בראשות העיריה עמד ר' ראובן אהרונוביץ ז"ל. התארגנה אז מטובי העסקנים "ועדת השמיטה" שפעלה בהדרכת הרב זצ"ל ור' ראובן העמיד לרשותה את אחד ממנהלי החשבונות של העיריה, הוא ר' יוסף קופטייל ז"ל. בעזרת נציגי הציבור התחיל ר' יוסף לארגן עבור התושבים בבני-ברק אספקה סדירה של מצרכי שמיטה שקיבלו את הכשר הרב. בועדה השתתפו באי-כח מכל החוגים באוכלוסיה החרדית, ובכדי שכולם יוכלו ליהנות מן האספקה החליטו ב"ועדת השמיטה" לנהוג באופן עקבי ע"פ - פסקי ה"חזון איש" זצ"ל, בתכלית ההידורים. לעזרת הועדה באו אז - וגם בשמיטות הבאות - הגאון ר' חיים גריינימן שליט"א, והגאון ר' יהודה שפירא שליט"א, שייצגו בועדה את החוג הליטאי ותלמידי החזו"א. אולם היתה זו רק כעין סנונית ראשונה, ביחס לפעליה הכבירים של "ועדת השמיטה" בשנים מאוחרות, כפי שיסופר להלן.

באחד מביקורי אצל הגר"י לנדא זצ"ל מצאתיו שרוי במצב רוח קשה וניכר היה שהנו מודאג מאד. שאלתיו מה פשר הדבר ויען: "הנה מתקרבת ובאה שנת השמיטה תשל"ג, ור' ראובן אהרונוביץ איננו... הלא בעבר הוא היה זה שדאג לחלק הכספי ב"ועדת השמיטה"... וכיום מרובים מאד צרכי האספקה של בני-ברק ובנותיה, הלא גם מן הסביבה - הקרובה והרחוקה באים לקנות ירקות כשרים בעירנו, חוששני שבשנה הזאת נצטרך לגלגל מחזור כספים ענקי ללא תקדים... מי ידאג שלא נגיע חלילה לפשיטת-רגל דמיתקרי בנקרוט..."

צערו של הרב זצ"ל נגע מאד ללבי. מיד אמרתי לו שאשתדל לעזור בנושא הכספי והכל במסגרת "ועדת השמיטה". הרב קפץ מרוב שמחה: "החייתני!" והוסיף: "אני משוכנע ובטוח שתצליח בעז"ה להוביל את עניני השמיטה בהצלחה, כמו בכל פעולותיך למען העיר!"

"ועדת השמיטה" היתה אז מורכבת מכל נציגי הציבור המקומי. בקדנציות של ראשי העיר ר' משה אירנשטיין ר' שמואל וינברג ור' מרדכי קרליץ השתתפו גם הם בעבודת ה"ועדה" באופן אישי פעיל. את שכר המשגיחים מימנה קופת העיריה. ה"ועדה" רכשה לפני כל שמיטה כלי-רכב חדשים, שהועמדו לרשות המשגיחים והעובדים, ואחרי כלות שנת השמיטה הרכבים עברו לרשות העיריה לשם שימוש שוטף במערכת ההשגחה העירונית.

תעא

לפני התקרב שנת השבע, פניתי יחד עם ידידי ר׳ שמואל מאיר גלבר, אל מספר בעלי יכולת בעיר, וקיבלנו מהם הלוואות בסכומים גדולים, תוך התחייבות שאנו אחראים אישית להחזיר הכל אחרי שיגיעו ההכנסות הצפויות לידי הועדה. שכרנו משרדים עבור צוות העובדים באספקה של מוצרי השמיטה. הקמנו מנגנון מאורגן כראוי, עם מנכ״ל ומערכת חשבונאות עדכנית, שהיתה אמורה להנפיק תעודות משלוח וחשבונות כספיים בזמן אמת. הגענו להסכם מסודר עם בנק פאג״י, שבו יהיה על הירקנים ויתר הצרכנים המוסדיים להכניס את התשלום המגיע מהם מדי שבוע. קניינים מומחים בדקו באופן שוטף את מחירי השוק היומיים ובהתאם לכך סיכמו עם הספקים הערבים את המחירים, שהתפרסמו כל בוקר ב״המודיע״. במסגרת ה״ועדה״ הופעלה ועדת-משנה, בראשות ידידנו ר׳ שמואל מאיר גלבר, שתפקידה היה לפקח על המחירים בחנויות, והיא עשתה עבודה נפלאה.

על האספקה הסדירה והמו״מ עם הספקים ניצח בכשרון מזהיר הרב אליהו לנדא, בן הרב זצ״ל, שהתנדב בכל השמיטות לשאת על כתפיו את המעמסה הזאת וחפץ ד׳ בידו הצליח. ההגדרה היבשה ״אספקה״ אינה מבטאת מספיק את היקפו של מבצע אדיר ומורכב-מסועף זה. היינו צריכים לשכור מחסני ענק לקיבולת הירקות והפירות ואיכסונם במיתקני קירור. שכרנו סבלים ופועלים שטיפלו בקבלת התוצרת ומיונה. לאחר מכן בא תור ביצוע ההזמנות שנתקבלו מן החנויות, כולל המשלוחים כל יום לפנות בוקר באמצעות צי שלם של משאיות שנשכרו ע״י ה״ועדה״. לכל משאית נלווה משגיח צמוד, כשהוא מצויד בתעודת משלוח ומחירון יומי לצרכן. הכל פעל בצורה מתואמת להפליא ובדייקנות מירבית של שעון שוויצרי.

הקשר בין הועדה לירקנים בעניני אספקה הופקד בידיו הנאמנות של ר׳ לייבל וייס, המשגיח הראשי במערכת הכשרות של הרב בכל ימות השנה. בשנים עברו שימשו כמנכ״לי הועדה: ר׳ יעקב יעקובוביץ, ור׳ ראובן ברגר. בשלושת השמיטות האחרונות נתמנה למנכ״ל הרב ניסן צוויבל. העבודה מתארכת סביב לכל ׳שמיטה׳ לפחות שנתיים תמימות: שלושה חדשים בששית עוסקים בהכנות לקראת השמיטה, אח״כ באה שנת השבע עצמה, ולפחות כתשעה חדשים אחריה בשנה השמינית עדיין הידים מלאות עבודה, אם באספקת פירות כשרים לשומרי שביעית, ואם בהשלמת הפעילות הפיננסית, סיכומי החשבונות וגביית החובות הכספיים. למעשה זוהי עבודה מפרכת במשך כל תקופה זו 24 שעות ביממה בלי שום גוזמא.

אני אישית, נוסף לכל עיסוקי הפרטיים והציבוריים, הייתי חייב כל הזמן להחזיק את האצבע על הדופק בלא היסח הדעת, כדי להבטיח את הרצף התפעולי והמסגרת הכספית שלא יסבלו מחריקות כלשהן. בעז"ה זכינו מברכתו של אותו צדיק, הגר"י לנדא זצ"ל, שתסוכך עלינו סייעתא דשמיא מיוחדת אשר ראינוה בעליל במילוי המשימה לדאוג לאספקה סדירה של ירקות ופירות עבור הציבור הגדול של שומרי שביעית. - יש לזכור, כי בשנים האחרונות מנתה האוכלוסיה בבני-ברק וסביבותיה, - אשר נהנתה משירותי הועדה ואספקתה - ויחד עמה מוסדות התורה ברחבי הארץ - כמאה וחמישים אלף נפש כ"ו.

בשמיטה השניה לכינון ה"ועדה" זכינו כבר לרכוש משרד משלנו, המשמש את צרכיה בארבע השמיטות האחרונות, ביעילות מירבית, כן דאגנו אחרי כל שמיטה להשאיר ריזרבה כספית שתאפשר לנו להתחיל את הפעילות לקראת השמיטה הבאה בלי קשיים. הגורם המרכזי ב"ועדה" היתה למעשה שוב "הועדה הציבורית לשמירת צביונה הרוחני של בני-ברק", שכל חבריה השתתפו גם בעבודת "ועדת השמיטה", ובראשם עמד המרא דאתרא זצ"ל. לצדו פעל תמיד בנו ממלא מקומו הגרמי"ל שליט"א, שהיה הכח החי והמניע בפעילות הועדה, וביתר שאת עם התמנותו לרב העיר, כאשר כל המעמסה והאחריות מוטלת עליו. מלבד שניווט ופיקח בנושא הכשרות, תרם את חלקו במכלול הענינים הקשורים בתפקידי הועדה, תוך מעורבות אישית בתושיה נפלאה, וכל המחאה כספית של הוועדה חתומה ע"י הרב, המנכ"ל, ועל ידי.

במחסן השמיטה תשס"ח - עם הרב משה לנדא שליט"א, המנכ"ל ר' ניסן צוויבל, המזכיר ר' נחום וולדר, ור' שמחה שטיצברג

עם פרוץ ה"אינתיפאדות", התעוררו באופן טבעי בעיות בטחוניות חמורות. היינו צריכים לדאוג לאבטחה אישית עבור המשגיחים שנדרש מהם להיות נוכחים בשטח הפלשתינאים מעלות השחר עד הערב. הותקנו מכשירי-קשר משוכללים שיצרו קשר רצוף בין כל משגיח ורכבו ובין משרד ה"ועדה" בבני-ברק ובית הרב, כמ"כ קשר תמידי עם מפקדי המחוזות של משטרת ישראל, ועם מפקדי הצבא בשטח המינהל הצבאי ביהודה ושומרון ועזה. נשכרו גם שומרים מחברות אבטחה פרטיות. הסדרנו אפילו פיקוח מן הגבהים ע"י מסוקים ואמצעי פיקוח אלקטרוניים משוכללים, עד כדי שיכולנו לאתר על המסך כל רכב של משגיח בכל רגע נתון. במקרה מסוים כאשר נגנב ב"שטחים" רכב של משגיח, שיצא לרגע מרכבו, הדרכנו מיידית את אנשי המשטרה שפתחו במירדף אחרי הגנבים, ותוך שעה קלה הם נלכדו והרכב שנמצא בסימטא נידחת הושב לבעליו.

כמובן מאליו הדבר עלה בממון רב. אבל, לא חסכנו בשום מאמץ או הוצאה כספית, הכל כדי לשמור על בטחונם האישי של משגיחי הכשרות, העושים נאמנה את מלאכת הקודש. דאגנו ג"כ להרגיע ולשמור על השקט הנפשי של בני המשפחה שלהם בבית. לא-אחת לא עצמנו עין, והוזעקנו אפילו בשעות הקטנות של הלילה, כאשר ארע שמשגיח מסוים לא הגיע הביתה בשעה הרגילה, והמשפחה המודאגת התקשרה אלינו לברר את גורלו. בסיעתא דשמיא זכינו ובמשך כל השמיטות לא היו שום תקלות ח"ו בנושא זה. כה יתן ד' ויעזרנו הלאה על דבר כבוד שמו, וגם בשמיטות הבאות יתנהלו הדברים בס"ד כפי שהתנהלו בהצלחה בשנים עברו.

קרן המקוואות

עם תחילת הקדנציה הראשונה, בה כיהן ר' משה אירנשטיין כראש העיר, פנתה אליו ה"ועדה" בענין המחסור במקוואות טהרה שהורגש בעיר. כבר חלפו עשרות שנים מאז הוקם ע"י העיריה המקוה המפואר ברח' "חפץ חיים", ומאז לא הוקם בעיר אפילו מקוה חדש אחד, למרות שבני-ברק גדלה במשך התקופה והכפילה את אוכלוסייתה בלעה"ר, כך שהמצב בתחום הזה היה ממש בלתי נסבל.

ר' משה אירנשטיין מצדו גילה הבנה לנושא ונרתם מיד לפעולה. אפס כי בהיותו נתון בסד של אילוצים תקציביים ובמחסומים ביורוקרטיים, כמו בענין הקצאת שטחים ואישורי בניה, היו ידיו כבולות במדה ניכרת. החלטנו, איפוא, לבוא

לעזרתו. מטעם "הועדה למען צביונה הרוחני של בני-ברק" הוכרז בעת ההיא על יסוד "קרן המקוואות". השתמשנו ג"כ בכספים שנותרו בקופת "ועדת השמיטה" לריזרבה. אף השגנו הקצבות ממקורות נוספים - וניגשנו לפעולה.

כפרויקט הראשון לביצוע בחרנו להוסיף אגף חדש למקוה ב"שיכון ה'", בו שימש הרב נתן צבי פרידמן זצ"ל כרב השכונה, והמקוה היה בתחום אחריותו. ניגשתי מיד למלאכת הבניה ותוך זמן קצר עמד על תלו אגף מפואר חדש למקוה. שיפצנו ג"כ את האגף הישן לגברים. הכשרת המקוה בתכלית ההידור היתה אחת מפעולותיו האחרונות של הגר"י לנדא זצ"ל זמן קצר לפני הסתלקותו. חנוכת הבית התקיימה כבר בימי כהונת בנו הגרמי"ל לנדא שהשתתף במעמד החגיגי כרב העיר.

הגר"י לנדא זצ"ל בסוף ימיו בירידה להכשיר בורות המקוה - לידו בנו הרב שליט"א

בחנוכת המקוה: הרב פרידמן, הגר"ש וואזנר, הגרמי"ל לנדא - ר' משה אירנשטיין, ור' רפאל פנחסי

בארכיון העיריה נשתמרה מימים רבים - עוד מזמן כהונתו של ראש העיר הראשון ר׳ יצחק גרשטנקורן ז״ל - תכנית מקיפה להקים מקוה גדול בקידמת העיר ברח׳ אחיה השילוני. התכנית התייחסה למיבנה ענקי משוכלל שישתרע על פני שלושה מגרשים עם חדרי זיעה וכיו״ב. הגר״י לנדא זצ״ל התנגד בשעתו מפני סיבות שונות להקים מקוה גדול כזה בגבול רמת-גן. אחד מנימוקיו היה שהפרויקט עלול למשוך הנה ציבור מתרחצים רמת-גני, מתרחצים דייקא, שהופעתם בבני-ברק אינה רצויה מטעמים מובנים, וד״ל. כך נשארו תכניות הבניה מוזנחות כאבן שאין לה הופכין.

אחרי שבדקתי את התכניות נוכחתי לראות שאינן מתאימות כלל לאופיה המיוחד של העיר בהווה. סבור הייתי שבעיקר נחוץ להקים באותה סביבה מקוה טהרה אזורי צנוע. הצעתי, לכן, לראש העיר, שיגנוז לחלוטין את התכנית הזאת, ובמקומה יזמין תכנית חדשה להקים מקוה על אחד משלושת המגרשים, בעוד שני המגרשים הנותרים יעמדו לרשות העיריה למטרות אחרות. לדעתי, אמרתי, אפשר בהחלט לבנות על המגרש האחד בנין שיענה על כל הצרכים באותו איזור.

דעתי נתקבלה ואכן הוחלט לעשות כפי הצעתי. תכניות הבניה נעשו לפי הנחיות הגרמי״ל לנדא שליט״א. המקוה נפתח לקהל הרחב. המקוה הזה הוקם כולו מכספי ה״ועדה״ ונקרא בשם ״מי-נחת״ לזכר הרבנית לנדא ע״ה. את שני המגרשים - הנותרים יעדה העיריה למטרות אחרות. אחד מהם נמכר לעמותה שהעמידה עליו בית-כנסת וישיבה ספרדית. על השני הקימה העיריה בית מועדוני שיקום לקשישים.

במסכת פעילותנו בתחום המקוואות נכלל ג״כ ביצוע השינויים במקוה הגדול ב״קרית הרצוג״, מקום כהונתו של הג״ר יהוסף חיים שיינפלד, שהמקוה באחריותו. שיפצנו אותו ביסודיות עד לבלי הכר. כמ״כ הקמנו את השלד למקוה חדש בשכונת ״פרדס כץ״. פרויקט חשוב אחר נמצא ברח׳ ״אבני נזר״, שם הקימה העיריה שלד גדול לבנין מקוה, בהנחיות של הג״ר נסים קרליץ מ״רמת אהרן״, והג״ר יצחק זילברשטיין מ״רמת אלחנן״, אך הבניה הופסקה באמצעה. היה צורך לפרק ולתכנן מחדש את פנים המקוה ע״פ דרישתו של הגרמי״ל לנדא, וביצענו מכספי ה״ועדה״ את כל עבודות הגמר עד להשלמת המקוה בתכלית ההידור.

המקוואות דלעיל שימשו פתרונות ראויים לצרכי עיר רבתי עם כבני-ברק לשנים מרובות. זכתה ה"ועדה" לתרום את חלקה החשוב והמכריע בפתרונות הללו, אשר גם אוכלוסיה רחבה מחוץ לבני-ברק נהנית מהן. יש לציין, שבתקופה האמורה הקימה העיריה בו-זמנית מתקציבים שלה את המקוה הגדול ב"קרית ויזניץ", וכמ"כ בנתה מחדש את המקוה הראשון של העיר ברח' הרב קאליש.

בסיכום רצוני להצביע על העובדה, שרוב הדברים האלה נעשו בתקופת כהונתו של ר' משה אירנשטיין כראש העיר, וזכותו רבה בכל הנושא.

פטירתו של הרב זצ"ל - שנת תשמ"ו

באחד הפרקים הקודמים (פרק ל"ז) תיארתי בהרחבה את המעמד החגיגי של סיום כתיבת הס"ת שזכיתי בעזהש"י להכניס להיכל ביהמ"ד דחסידי באבוב בבני-ברק. אל המעמד הגיע מארה"ב, כנזכר שם, כ"ק רבינו האדמו"ר מבאבוב מהר"ש זי"ע. יחד עמו הגיעה קבוצה נכבדה של חסידי באבוב באמריקה מידידי הקרובים. בבואו לבני-ברק סר רבינו זי"ע לביקור נימוסין אצל רבני העיר והאדמו"רים השוכנים בקרבה. את הביקור הראשון ערך כמו תמיד בביתו של הרב דמתא הגר"י לנדא זצ"ל.

הדבר היה כשבועיים לפני פטירת הרב. במהלך הביקור נכנס אל החדר בנו הג"ר משה יהודה לייב שליט"א, והרב זצ"ל אמר לאדמו"ר: "הנה נכנס בני ר' משה, הוא ראוי להמשיך ולמלא מקומי כרב העיר... הוא ראוי לאותה איצטלא..."

נדהמתי לשמוע את הדברים. שכן עד אז לא שמענו מפי הרב שום דבר וחצי-דבר בנושא זה. בחיי הרב שימש בנו רבי משה כראש-ישיבה בכפר חב"ד. אמנם הוא עזר הרבה לאביו בניהול ענייני הכשרות בעיר, הכרנו אותו ג"כ מהעבודה ב"ועדת השמיטה", אבל במשך כל הימים הוא הצטנע. בכל ענין ששאלו אותו נהג להשיב שישאלו את אביו. לא שמענו אותו אף פעם נואם. והנה הפתעה: הרב מייעד אותו לרבה של בני-ברק!

במוצאי שבת הקרוב התקיימה הכנסת הס"ת ברוב עם, בשירה וריקודים, ואח"כ נערכה סעודת מצוה באולמי "ווגשל", בהשתתפות רבינו זי"ע והרב זצ"ל שהיה ראשון המברכים. לא ידענו אז שזה יהיה נאומו האחרון, בו נפרד מעירו היקרה, אשר כל-כך מסר את נפשו על טהרתה וקדושתה במשך יובל שנים. בתוך הדברים

הוא התייחס ג"כ לרקורד העשיר של פעולותי למען בני-ברק, והציבור נדהם לשמוע, שכן לא היתה זו דרכו של הרב זצ"ל לקשור שבחים לאי-מי בפומבי, ועוד במעמד כזה - לפני ציבור אלפים. זכורני שהאדמו"ר מנארול זצ"ל לחש לעברי: "מה קרה לרב, יושב פה הרבי מבאבוב ואינו מזכיר אודותיו אף מלה, הוא מדבר רק עליך?!" הרושם שלי היה שהרב זצ"ל ביקש אז להיפרד ממני בצורה כזאת והביע את תודתו על העזרה שהגשתי לו במשך עשרות בשנים.

הרב זצ"ל עם בנו מ"מ הרב שליט"א וראה"ע ר' משה אירנשטיין

(אגב: במהלך הסעודה הגישו לפני אדמו"ר זי"ע קערה עם דגים, והרבי הסיט את הקערה לעבר הרב זצ"ל, כדי שהוא יטעם ראשון והרבי יאכל אחריו "שיריים". היה זה מחווה מיוחד לכבודו של הרב זצ"ל שכל מי שהרגיש בזה נפעם).

היתה זו כאמור הופעתו הפומבית האחרונה. למחרת הורע מאד מצב בריאותו וחלה הידרדרות. הציבו את מיטתו בחדר הספרים הגדול שבביתו. רופאו האישי פרופ' סמרא היה צמוד אליו כמעט כל הזמן. הבנתי היטב שהמצב קריטי, העיר כולה התפללה לרפואתו, היינו עומדים סמוך למיטתו ומתפללים, אולם המצב הלך והחמיר מיום ליום. הדברים הגיעו עד כדי כך, שבנו רבי אליהו לנדא הגיש לפניו את הסידור להגיד "וידוי", והוא אמר יחד אתו.

ביומיים האחרונים לחייו שכב הרב זצ"ל על ערשו רגוע בעינים עצומות. הרבי מבאבוב זי"ע יצא אז מן הארץ והיה אמור להתעכב ללינת-לילה בלונדון. בשעות המאוחרות של הלילה, בראותי שהמצב כמעט נואש, יצאתי מבית הרב למעוני וניסיתי בטלפון לאתר את הרבי, ששהה במלון ע"י שדה התעופה הלונדוני, ואחרי שהשגתי קשר הזכרתי את הרב זצ"ל לרפואה. תגובת הרבי היתה ש"זקוקים לרחמים גדולים". נשארתי בדירתי לתנומה קצרה על-מנת לשוב אל בית הרב. אולם הקדים אותי בסביבות השעה שלוש בערך צלצול הטלפון. על הקו היה בן הרב רבי אליהו, שקרא לי לבוא מיד, שכן אבא רוצה להיפרד מן הידידים.

תוך רגעים ספורים הייתי במקום ונכנסתי לחדרו. הרב זצ"ל ישב על הכורסה כשהוא חובש כובע לראשו, ושרוי בהכרה מלאה. הוא לקח את ידי בכף-ידו ואיחל לי: "איר זאָלט מצליח זיין, איר זאָלט מצליח זיין אין אלטץ, און מיר זאָל'ן זוכה זיין במהרה בימינו צו דער גאולה שלמה". בעוד הוא מחזיק בידי נכנס אל החדר ראש העיר, ר' משה אירנשטיין, והרב זצ"ל פנה לשנינו במלים אלה: "איר זאָלט טאָהן אז מיין זון ר' משה זאָל איברנעמען די נשיאות, און זיין בני-ברק'ער רַב!"

לאחר מכן עברו לפניו כבני מרון אנשי ביתו, השוחטים, המשגיחים, ואיש אשר כברכתו ברך אותם מתוך צלילות דעת מופלאה. היה זה מחזה נאדר בקודש אשר מי שלא נכח בו אינו מסוגל להבין. ממש ראינו בעליל שהרב זצ"ל, שהיה בימים האחרונים שקוע בעלפונו, חזר אלינו לשעה קלה כדי להיפרד. כשגמר נכנס שוב אל ערשו ומאז לא דיבר יותר. הרופא שבדק אותו הגיד - שהכליות חדלו לתפקד, וזה ענין של שעות ספורות. למחרת נצחו אראלים את המצוקים, והשיב את נשמתו הטהורה לבוראו ית"ש, כאשר שפתותיו ממלמלות יחד אתנו את תפילת רבי נחוניא בן-הקנה "אנא בכח", עד המלים "ברכם, טהרם..."

מיד פתחו את הצוואה שערך בחייו, בה ביקש איך להתנהג עמו אחרי יציאת הנשמה ובהלוויה, בפרטי פרטים, אפילו מאיזה פתח של הבית לצאת (היתה זו דלת היציאה ישר מחדר השינה - משם ביקש שיוציאוהו מן הבית). בעת שהוציאו את המיטה מן הבית, רצה אחרי בתו מרת גיטה פייגא קרול ע"ה, אשת הג"ר שלמה נח זצ"ל רבו של מושב "חמד", אשר קראה אלי: "ר' יהושע, עשו הכל כדי שאחי יהיה רב העיר, כפי רצונו של אבא..."

תעט

ב"אשכבתיה דרבי" השתתפו רבבות אלפי ישראל. עברו רגלי לכל אורך הרחובות "רבי עקיבא" ו"חזון איש". עצרו ליד כל בתי-הכנסת של העיר שחלפו על פניהם ואמרו "קדיש". כשהגיעו ליד "בית הכנסת הגדול" פנו עפ"י צוואתו שאגיד "קדיש". המסע התנהל לאיטו ואח"כ נסעו במכוניות לירושלים, אל הר הזיתים, שם רכש הרב זצ"ל לעצמו בחייו קבר בחלקת חב"ד, סמוך לקברו של חבר-נעורים שלו מישיבת "תומכי תמימים" דליובאוויטש (הוא הגה"ח רבי יצחק יואל רפאלוביץ זצ"ל, שישב אח"כ על כסא הרבנות בקרמנצ'וג).

על הסיבה שבגללה בחר דוקא בחלקת קבר זו נהג הרב זצ"ל לומר בענוה: "רצוני להיטמן על יד מי שלא יוכל לבוא אלי בטענות באיזו זכות באתי להיקבר על ידו". הרקע לאמירה זו קשור במעשה שהיה: בימים שהרב למד בישיבה בצוותא עם חבר זה פרצה בעיר מגיפת טיפוס רח"ל, שהפילה חללים רבים. נציגי השלטונות הרוסיים עברו אז עם עגלות סגורות מבית לבית והוציאו את החולים בטיפוס, בתואנה שבדרך זו ימנעו את התפשטות המגיפה, אך בהיותם ללא טיפול רובם ככולם מתו. והנה הגיעה עגלה כזאת אל בית הישיבה לחפש אחרי חולים. אותו חבר היה חולה אנוש, הרב זצ"ל היה בריא לחלוטין, אך הוא נשכב במיטת החולה וחיפה עליו, וכשבאו לבדוק בחדר ראו ששוכב כאן אדם בריא והלכו להם. ביני וביני נדבק הרב בעצמו מחברו וחלה בטיפוס. באותה עת נתבקש האדמו"ר רש"ב נבג"מ לישיבה של מעלה. בגלל מחלתו נבצר מן הרב זצ"ל להשתתף בהלוייתו. כשסיפר זאת הוסיף: "לחבר זה לא יכולה להיות שום טענה למה בחרתי להיקבר על ידו, אגיד לו שבגללו לא יכולתי להשתתף בהלוייתו של הרבי נשמתו עדן..."

מן הקבורה בהר הזיתים חזרתי עם בנו הרב שליט"א לבני-ברק, ובכניסה לעיר אמרתי לו: "זכיתי שאני מביא ראשון את רבה של בני-ברק לעירו". ואיחלתי לו שהשם ית' יאריך ימיו על כסא ממלכתו עד ביאת משיח צדקנו במהרה.

האב שזכה לבנו

עם צאת ההלוויה מן הבית הכריז ראש העיר ר' משה אירנשטיין, שלפי בקשתו האחרונה של הרב זצ"ל יכהן בנו ר' משה שליט"א כממלא מקומו ברבנות העיר. הציבור החסידי ראה בכך בקשה ראויה וצודקת, בהתאם להלכה המפורשת, שאם השאיר הנפטר בן הראוי למלא את מקומו - הכהונה שייכת לו. אולם בציבור הליטאי נוצרה תסיסה, והעיר היתה כמרקחה. הגר"ש וואזנר שליט"א

שהה אז בחו"ל. כולם הבינו שלדעתו בענין זה תהיה השפעה מכרעת וחיכו בקוצר רוח לבואו.

בעצה אחת עם ידידי ר' בנציון יעקובוביץ החלטנו להיכנס אל הגר"ש וואזנר מיד עם בואו, למסור לו את כל הפרטים הידועים לנו מבקשתו האחרונה של הרב זצ"ל, ולבקש את תמיכתו ברב החדש. היינו הראשונים שנפגשנו עמו ואחרי שיחה ממושכת קיבלנו מפיו הסכמה לבחירת הרב הגרמי"ל לנדא לרב העיר. עיקר הטענה שהעלו רבנים שונים היתה, שעיר גדולה כבני-ברק אינה יכולה להתנהל על ידי רב יחיד, ומן הראוי לבחור ב"ועד רבנים" מוסכם על כל החוגים, אשר יטפל בכל עניני מתא מתוך תמימות דעים. מאידך הגרמי"ל לנדא לא היה מוכן בשום פנים אפילו לדון בדבר. לדעתו זה מירשם לסכסוכים תמידיים עם אנשים מחוג מסוים, אשר מעולם לא הסכינו להיות כפופים למרות של מרא דאתרא, ובצורה כזאת לא יוכל לנהל את עניני העיר בדרך שהתווה אביו זצ"ל. במשך ימי אבל ה"שבעה" וה"שלושים" התקיימו התייעצויות ודיונים למכביר, אותם קיימנו עם גדולי האדמו"רים והרבנים בארץ, בתוכם רבה של ירושלים הגרי"ו וייס זצ"ל בעל "מנחת יצחק".

אנחנו, שנצטווינו במפורש מפי הרב זצ"ל להושיב על כסאו את בנו, חיפשנו תשועה ברוב יועץ כדי למלא ולקיים את צוואתו. בהתאם לכך קראנו לעריכת מספד גדול לזכר הרב זצ"ל, במלאות שלושים להסתלקותו, בבית מדרשו הקבוע שברח' יחזקאל. באותו מעמד קיוינו להכתיר את הרב החדש. ראש הנואמים היה אמור להיות הגר"ש וואזנר שליט"א, רבה הותיק של זכרון מאיר, והרבה מאד היה תלוי במה שהוא יגיד. דיברתי לפני כן עם הגר"ש, ובכלל לא הייתי בטוח שהנאום שלו יתאים לציפיותינו. לפני השעה הנקובה להספד נסעתי לביתו והסעתיו במכוניתי אל בית-המדרש ברח' יחזקאל. ההיכל היה מלא מפה אל פה, וגם בחוץ הצטופף ציבור גדול, בציפיה מתוחה לשמוע איך יתגלגלו הענינים. פתח את העצרת ראש העיר ר' משה אירנשטיין, שסיפר בקצרה על השתלשלות הענינים, ובמיוחד על בקשתו האחרונה של הרב זצ"ל משנינו, שבנו ימלא את מקומו. אף הודיע שבמועצת העיריה כבר נתקבלה ההחלטה על התמנותו של הרב משה לנדא כרבה של בני-ברק.

לאחר מכן עלה הגר"ש וואזנר על הבמה, והשמיע דברי הספד נלהבים על הרב זצ"ל. בהמשך משאו הפליג בשבחו של בנו הגרמי"ל, ציין את מעלותיו האישיות,

ואמר שהנו משוכנע כי יוכל להמשיך ולנהל את העיר בדרכי אביו זצ"ל, ולשמור עליה במלוא טהרתה וקדושתה. בחתימת דבריו הגיד שהוא סומך את ידו על התמנותו לרב העיר. כל הציבור קיבל את דברי הגר"ש וואזנר בשמחה. היינו בטוחים שעכשיו הגיעו אל קיצם כל הויכוחים וחילוקי הדעות בין החוגים השונים והעיר תשקוט.

באותו מעמד נשא הרב החדש את נאום ההכתרה שלו. על אביו זצ"ל היה מנוע מלהרחיב את הדיבור, בגלל הצוואה שלא להספידו ולספר בשבחיו, אך הנאום כשלעצמו היה מלא-תוכן, עשיר בדברי תורה, בנוי כמלאכת מחשבת ומוגש לקהל בצורה מכובדת. באחת: הוא התגלה לעינינו כנואם בחסד. אודה ואתוודה שבימים שקדמו להכתרה, הייתי סקרן לדעת איך יתקבלו דבריו באזני הציבור מכיון שאף פעם לא שמענו אותו מדבר ברבים. למחרת אמר לי הרב בבת-צחוק: "אני מקוה שלא גרמתי לך בזיונות..."

כתום המעמד הסעתי שוב במכוניתי את הגר"ש וואזנר בחזרה למעונו. תוך כדי נסיעה אמר לי: "אני מקוה שהיית מרוצה מנאומי. דע לך שרציתי להגיד משהו אחר לגמרי - והראה לי את נאומו שהכין בכתב - אך הרגשתי שהמלים היוצאות מפי הן בכלל לא מעניני הכתב, לכן גנזתי את הכתוב ואמרתי את מה שהקב"ה שם בפי, ואותו דיברתי..." בעליה לביתו הודיתי להגר"ש בהתרגשות על דבריו, ואמרתי לו, שלדעתי העניה הוא פשוט הציל את בני-ברק ממחלוקת גדולה.

אפס כי למחרת, משנודע ברבים תוכן משאו של הגר"ש וואזנר, קמה תסיסה גדולה בחוגי בני הישיבה הליטאים וראשיהם. והוקם ועד הכשרות "שארית ישראל". התוצאות - נמשכות עד היום למגינת לבנו.

ספיחים שצמחו מחילוקי דעות

בשנים הראשונות לכהונת הגרמי"ל לנדא היו עליות ומורדות בהתנגדות של אותם חוגים. ראיתי את עצמי מחויב לעמוד על המשמר, יחד עם ידידי ר' בנציון יעקובוביץ, שעמד ג"כ כחומה בצורה בחיזוק ידי הרב החדש. בכל פעם שהתעוררה בעיה חדשה ביקרנו אצל גדולי האדמו"רים והרבנים לקבל תמיכתם. בעיקר עמדו לצדו של הרב האדמו"ר רבי משה מרדכי מלעלוב זצ"ל ובנו ממלא מקומו יבלחט"א, וכן האדמו"ר מויזניץ, ממכנובקה זצ"ל, מנדבורנה, מנארול, מסדיגורא, ומזוטשקא.

ה"לב שמחה" זצ"ל מגור היה חולה באותה תקופה ולא הרהבנו להטרידו בנושא זה. לעומת זאת כשעלה אחיו ה"פני מנחם" זצ"ל על כס ההנהגה הוא עמד לצדנו. התייעצנו עמו בכל ענין וקיבלנו את עזרתו. לי אישית לא היה נעים להטרידו כפעם בפעם בעניני בני-ברק. לא רציתי שיחשבו כאילו אני מנצל את העובדה שהוא מחותני. אבל ר' בנציון יעקובוביץ דחק בי כל פעם שאני מחויב להילוות אליו. אחרי הסתלקות הפנ"מ אמר לי ר' בנציון: "אתה יודע מדוע דחקתי עליך בכל הזדמנות לנסוע אל ה"פני מנחם"? פשוט חיפשתי לנצל כל הזדמנות שהיא, כדי להיות במחיצתו של הרבי מגור, וליהנות מזיו קדשו וחכמתו..."

עם חלוף הזמן התעוררה שוב בבני-ברק בעית "המועצה הדתית" והפעם בגלל ש"ס, כפי שכבר סיפרתי לעיל בפרק של המאבק - במועה"ד. לצערי הדבר התרחש גם בעזרת החוגים שחיפשו כל דרך להתנכל לרב העיר. אפס גם בנקודה זו עזרו מן השמים והענין ירד מעל הפרק, הודות למאמצים רבים שהשקענו, ובעזרת אישים אלה שציינתי שם.

ואולם אני אישית הפכתי להיות מטרה לחיצים, התנכלויות והטרדות, מצד חוגים שעד אז הייתי חביבם. באותה שנה לפני ראש השנה קבלתי הודעה אנונימית בטלפון שהגרא"מ שך זצ"ל כועס מאד עלי ושאזהר מהקפדתו ואחדל לתמוך בהרב לנדא. בין כסה לעשור החלטתי להיכנס אל הגרא"מ שך במעונו, כדי לברך ולהתברך בשנה טובה, כהרגלי תמיד מני עשרות בשנים. חשבתי לעצמי: אראה עד היכן הדברים מגיעים, ואם יהיה צורך אתאר לפניו את מצב הענינים, כפי השקפתי. לאור מה שנאמר לי חששתי, אולי המשמשים הממונים להכניס אליו את האנשים לא יניחו לי, אולם החשש היה לשוא: דפקתי בדלת בשעה שלא היתה מיועדת לקבלת קהל, והדלת נפתחה, והכניסוני מיד. הגרא"מ זצ"ל קיבל אותי באותה חביבות וחום נפשי כמו בעבר. שוחחנו ארוכות על ענינים שונים מתוך ידידות ואהבה. נושא הרבנות לא הוזכר כלל. לבסוף ברכני ראש הישיבה בלבביות יתירה ב"שנה טובה" וליוה אותי עד לדלת היציאה. הגרא"מ שך זצ"ל הכיר אותי - היטב, לא יום אחד ולא שנה אחת, וממילא ידע בבירור שאין לי שום פניה אישית בכל הנושא, אלא שאני משוכנע שזה לטובת בני-ברק.

בסיכום הפרשה יכולני לקבוע, שזכינו לרב עיר גדול בתורה ויראה, מנהל את צרכי מתא בתבונה רבה, עומד על משמרת הקודש ושומר חומותיה, אהוד ומקובל על כולם. למערכת הכשרות המהוללה בניצוחו המזהיר יצאו מוניטין

בכל תפוצות ישראל. "הכשר של הרב לנדא" למוצרי מזון הוא המותג המבוקש ביותר בכל קצוי תבל. כיום הזה, אחרי עשרים ושלוש שנות רבנות, כבר נשכחו רוב המישקעים, ואיש לא מתעסק בהם, ואני מלא סיפוק מן העובדה שזכיתי בעז"ה להיות בין העוזרים והמסייעים להפקיד את העיר הקדושה בידי שומר נאמן עד ביאג"צ בב"א.

יקיר העיר בני-ברק

בשנת תשנ"ד החליטה מועצת עירית בני-ברק להעניק לי את תואר "יקיר העיר בני-ברק" כאות הוקרה עבור פעלי למען העיר במשך כיובל שנים. ההחלטה התקבלה בזמן כהונתו של ידידי ר' משה אירנשטיין בראשות העיר. במועד הענקת התואר בפועל, כיהן כבר כמחליפו ברוטציה, ידידי הרב ירחמיאל בויאר, והוא אשר העניק לי את התעודה במעמד חגיגי וחתם עליה. במסיבה שערכה העיריה לכבוד המעמד, בו הוענקו תארים דומים לאישים נוספים, ביניהם ידידי הותיק ר' משה פרטמן, שכיהן שנים רבות כמזכיר-גזבר של ישיבת פוניבז', הקראתי בפני הקהל שיר תהלה לבני-ברק שחיברתי לכבוד המעמד בשם "בני-ברק עירי". הנני מעתיק כאן למזכרת את השיר במילואו כדלהלן:

בני–ברק עירי

בהגיעך לשיבה אשירה לך שירי
את פינת יקרת בתוך ים סואן.
בארבע רוחותיך שומרים הצבתי לך עירי,
לבל יקרב אליך זר ועוין.

ממזרח שמש מרפא – מ"מעייני הישועה",
ובמערב היא מיטהרת – במקוה "מי נחת".
נדבורנה הישנה מצפון – על הגבול שוקק התנועה
ו"אור החיים" מדרום – קרני הוד שולחת.

במרכזך ניצבת ישיבת פוניבז' – פאר ארמוניך,
כמלך שלטון על כס המלוכה.
ישיבת לובלין ובאבוב כמו הדום לרגליך,
מופיקדים על שמירתך עירי הברוכה.

תוכך רצוף אהבה בתורה ומצוותיה,
טפחו ורבו גאוני וצדיקי הדור – יושבי שעריך.
בקדושתם האירו לתוך מדרשיה ובתיה
ה"חזון איש", ה"אמרי חיים", והרב מפוניבז' – גדול כהניך.

שבתותיך וחגיך מעין עולם הבא.
מעוטרת מעשי צדקה וחסד, שופעת חדוות חיים.
חן יהודי נסוך עליך בכל עת ובכל שעה,
ככלה מקושטת במיטב העדיים.

אהבתיך בני-ברק, כי את שלי.
אכן הקדשתי לך את אוני וליבי.
תודה לך עירי על כל התשורות,
ברוכה תהיי בהכנסך לגבורות.

יהושע הלר

לרגל קבלת תואר "יקיר העיר"
חשון תשנ"ד

תפה

בני ברק

וזאת לאות ולתעודה
כי מועצת העירי"ה החליטה להעניק
את התואר
יקיר העיר בני ברק

ל הרה"ח רבי יהושע הלר הי"ו

עבור תרומתו הברוכה ורבת המעש
לפיתוחה ולשגשוגה של עירנו.

ראש העיר
הרב יהושואל בואר

יום ל' בחשון התשע"ד Date

תפו

מדור שמיני

במחיצתם של גדולי וצדיקי הדור

במחיצתם של גדולי וצדיקי הדור

(צרור רשמים וזכרונות אישיים)

אמר הכותב: משחר ימי חיי ספוג אנכי אמונת צדיקים אשר הבליעו בדמי אבא ואמא זכרונם לברכה כפי שחונכו הם ג"כ מאבותיהם מדורי דורות למעלה בקודש. דברי התנא הקדוש "והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם" היו תמיד נר לרגלי ואור לנתיבתי. השתדלתי בכל הזדמנות להסתופף בצל צדיקי הדור ולהתקרב למחיצתם, להתחמם לאישם, להתברך מברכותיהם, ובמדת האפשר לברר מקחם ולהנותם מאשר ברכני ד'. עינים היו לי דברי חז"ל במדרש (ב"ר פ' חיי שרה) "שכל המאכיל פרוסה לצדיק כאילו קיים חמשה חומשי תורה".

עמדה לי כפי הנראה זכות אבותי הקדושים והטהורים, מצוקי תבל, אשר בגינם נשאתי חן בעיני גדולים וטובים בזמננו, והיטו אלי חסדם בכל אותות חיבה וקירבה, מה גם שכמה פעמים נעשיתי להם אושפיזכן והתאכסנו בצל קורתי, והואילו להניח ברכה אל תוך ביתי, שנעשה לשעתו בית ועד לחכמים - ומה אשיב לד' כל תגמולוהי עלי.

והנה רחש לבי דבר טוב, להעלות בחתימת הספר לכהפ"ח מעט מזעיר מן הרשמים והזכרונות המלבבים שנשתמרו אצלי מזמנים שונים, כאשר זכיתי לבוא בד' אמותיהם של הני אריוותא קדושי עליון, שהאירו בשמי היהדות בתקופתנו, ויהיו נא הדברים כתמרורי דרך לצאצאים שי' להיות מקושרים תמיד לצדיקי אמת בלב ונפש ולהשתוקק לקירבתם כמאחז"ל שמקיימין בזה מצות "ובו תדבק", ויזכו באופן זה לכל מילין דמיטב ברוחניות ובגשמיות בבחי' "כל המחובר לטהור - טהור".

האדמו"ר הקדוש ר' אהרן מבעלזא זצוק"ל

בהגיעי לארץ ישראל יחד עם הורי ז"ל בשנת תש"ט שמענו שהאדמו"ר מבעלזא מהר"א זצ"ל מתגורר בתל-אביב. ותהי ראשית דרכנו אליו כדי להתברך מפי קדשו. עם כניסתנו לדירה בשיכון "נוה אחיעזר" (ראה לעיל עמ'.קע"ז) התחלתי לנסוע במוצאי שבתות להשתתף בשולחנו הטהור. בכדי להגיע אל בית מדרשו היה עלי לנסוע בשני אוטובוסים, ואח"כ ללכת רגלי כרבע שעה מן התחנה המרכזית עד רחוב "אחד העם", אך בדרך כלל הגעתי עוד לפני עריכת ה"שולחן" של סעודת היום. את תפילת מנחה היו מתפללים מיד אחרי מוסף, ובין סעודת היום לסעודה שלישית היתה הפסקה נוספת, אח"כ התקיים ה"טיש" שנמשך עד שעת חצות במוצש"ק.

האדמו"ר הק' הר"א רוקח מבלז זצ"ל

את החוויה האישית שלי, כאשר נקראתי להתגייס לצבא והאדמו"ר זי"ע ברכני שישחררו אותי - ואת תגובת הגאון מפוניבז' זצ"ל בעקבות המאורע - תיארתי כבר באחד הפרקים הקודמים. זכיתי והאדמו"ר זי"ע הראה לי פנים מסבירות, והתייחס אלי בלבביות רבה, בודאי ג"כ בזכות אמי הצדקת ע"ה ויחוסה הרם כמסופר שם.

בשורות הבאות ברצוני לספר עובדה אחת, שהייתי מעורב בה, ואשר יש בה כדי אלומת-אור נוספת על דמותו הקדושה של צדיק הדור.

באחד הימים פנה אלי דודי רבי שלמה דוב קליינמן זצ"ל בבקשה, שאגיש עבורו "קוויטל" לאדמו"ר מבעלזא, ואשאל בשמו: היות ומציעים לו בארה"ב להיות ראש השוחטים בקהילה מסויימת גדולה וחשובה, אך הוא ביקר בינתיים בבית המטבחיים שלהם, והסידורים שמה אינם לפי רוחו, לכן הוא מבקש מהרבי מבעלזא שיסכים שיחדל לגמרי להיות שו"ב, למרות שהוא מיוצאי דורות של שוחטים - כדוגמת אביו וסבו ר' לייב'קה גריצער, שהיה אומר על עצמו שהנו

אחראי על השחיטה של כל הדור ויש קפידא שלא להניח את אומנות השחיטה. הדבר היה בחדשי הקיץ כאשר הרבי שהה בירושלים בשכונת קטמון. עליתי ירושלימה ונכנסתי עם ה"קוויטל" של הדוד. האדמו"ר הרהר שעה ארוכה ואחר הגיד לי: "ס'איז דאָך אַ קפידא אוועק צו לייגן שחיטות, און מצד שני, אזא איד ווי ר' שלמה, עס איז דאך אַ גרויסע אחריות, אין אמעריקע, איך קען נישט זאגן יאָ אדער ניין".

יצאתי כמובן עם תשובה לא ברורה. אך העברתי אותה כמות שהיא אל הדוד לאמריקה. כשחלפו שבועות מספר קיבלתי גלויה בדואר מהגבאי ר' שלום פויגל ז"ל, בה הודיעני שהאדמו"ר קראו באחד הלילות האחרונים אל הקודש, ואמר לו: "די געדענקסט, ס'איז דא געווען מיט אַ צייט אַ יונגערמאן, מיט אַ קוויטל פון ר' שלמה קליינמן, דער ראָזוואַדובער שוחט, זאג אים אז איך בין מסכים צוליב די גרויסע אחריות פון שחיטה אין אמעריקע ער זאָל אוועקלייגן די שחיטה..."

כשהעברתי את התשובה לדודי, התפעל מאד והגיב בהשתוממות: "הלוא אין זה חידוש כלל אם רואים מופתים אצל הצדיק הקדוש מבעלזא, אבל כזה "מופת" לשאת בלבו ובמוחו שבועות שלמים יהודי שאין לו שום אחריות בעדו, לא חסיד בעלזא, לחשוש פן הוא שרוי בצער ולשגר לו תשובה - זה בעיני המופת הגדול ביותר..."

האדמו"ר הק' ה"בית ישראל" מגור זצ"ל

ה"בית ישראל" מגור זצוק"ל

ל"שבת סליחות" הראשונה של שנת תש"י נסעתי פעם ראשונה ל"גור" אשר בירושלים. אמנם היה לנו רבי, הוא האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל, שישב באמריקה, אבל בימים ההם היה זה בגדר חלום לערוך "נסיעה" לאמריקה אל הרבי. הייתי אז אברך צעיר אחרי נישואיו. כל הדור של האברכים בשיכון "נוה אחיעזר" נסע לגור. החלטתי לכן לנסוע ג"כ לשם. היות וכמעט לא היה לי מושג מינימלי בנוגע לחסידות זו, התעניינתי היכן נמצאת

האכסניה של החסידים המבוגרים, אולי אצליח להתקרב אליהם. אמרו לי שהם מתאכסנים בדרך כלל במלון באב"ד. הזמנתי, איפוא, מקום גם לעצמי ליום ש"ק במלון זה, ובאמת מצאתי שם את החסידים מה"גברדיא" הותיקה, כדוגמת: ר' יעקב תלמוד, ר' בנימין מינץ, ר' מאיר שצרנסקי, ר' זלמן ינקלביטש, ואחרים.

אחרי שהגעתי אל מחוז חפצי פניתי אל דירת האדמו"ר ברח' דוד ילין כדי ליטול שלום. האנשים עמדו בחוץ במרפסת ונכנסו אחד אחרי השני, הושיטו את היד, ומיד נסוגו ופסעו אחורנית. גם אני עשיתי כן. אולם הרבי נתן עלי בקולו: "וואס האסטו מורא פון מיר? וועט ביסטו? פון די פליטים?" עניתי מה שעניתי. "ביסט שוין א יונגרמן?" עניתי בחיוב. "האסט אַ אידיש וויב?" "וי שטייסט דו?" עניתי: במלון באב"ד. הרבי הסתכל עלי כאומר: "מה אתה מחפש שם?!" ובכך נסתיימה טבילת האש הראשונה שלי. חזרתי אל המלון. כעבור שעה קלה הופיע הגבאי ר' יהושע נח בינקא ז"ל והתעניין, מי הוא האברך שמסתובב כאן, הרבי שלח אותו לברר...

הציבור שהתפלל בביהמ"ד הקטן של ה"אמרי אמת" זי"ע, סמוך לדירתו, היה קטן למדי. אולי התפללו שם חמישים עד ששים איש. לקראת שבת זו ולסליחות פתחו חדר נוסף בהמשך של כותל המזרח. במוצש"ק הגיעו לסליחות הראשונות עוד כמה עשרות, והיה קצת דוחק וצפיפות. כתוצאה מכך נפלו לי המשקפים ונשברו. כאשר נכנסתי להיפרד אמר לי הרבי: "דיין גערער חסידות האט דיך שוין געקאָסט אַ בריל..."

מני אז ועד סוף ימיו היתה לי אצל הרבי דלת פתוחה. שאלתי עצתו בכל והוא הדריכני כמו את כל הדור ההוא בכל נושא וענין. אף בשנים המאוחרות, כשהגעתי לעונת השידוכים של בנותי, התעניין הרבי והדריכני על כל צעד ושעל. סיפר חתני הראשון ר' שלום אלימלך ראנד, כי בבואו אל הרבי לשאול היות שמציעים לו שידוך עם בתי, מיד אמר לו: "ביי יהושע הלר איז אַ יידישע שטוב, דאג שההורים יבואו מהר לגמור את השידוך..."

אחרי יומיים כשביקר ה"בית ישראל" ביקור-חולים אצל הרב מפוניבז' זצ"ל וראה אותו בישיבה, פתח ושאל: "מה עם ההורים, האם הם כבר הגיעו? צריכים לגמור את השידוך..."

כשבאתי לשאול אותו אודות השידוך עם חתני השני, ר' מנחם אגסי, אמר לי: "הכרתי את סבו ר' מנדל אגסי, ס' איז אַ גלייכע זאַך..." ואחרי שנשלם

השידוך כשבאתי אליו עם החתן, אמר: "האסט גלייך געטאון, אז די האסט אים געברענגט..."

עם אבי מורי ז"ל והמחותן האדמו"ר ר' ברוך שלום אשלג זצ"ל

גם אצל בתי השלישית נכנסתי בקוד"פ ושאלתי על השידוך. מיד הגיב: "בודאי שהכרתי את סבו הרב מליזענסק. מה השאלה?!" אמרתי שהבחור צעיר במקצת מבתי. "זה שום דבר" ענה לי "גם אשתי היתה מבוגרת ממני בשנתיים..." נשארתי לעמוד, אך הוא קם וליוה אותי אל מחוץ לחדר. נשארתי שוב עומד והרבי שואל: "וואָס שטייסטו נאָך?" התנצלתי, שלא שמעתי עדיין מהרבי אם להשלים את השידוך, וה"בית ישראל" נתן בי את מבטו החודר, בקראו: "גיי, טו, זיי מצליח, אויף מיין אחריות..."

באחת הפעמים נכנסתי עם "קוויטל" והרבי לא הסתכל עליו, כי אם הפכו על פניו וכיסה את ה"קוויטל" בידו הקדושה, כשהוא פונה אלי: "די וילסט דאך יידישע קינדער, וועסט האבן!"

כשנולד נכדי הראשון, נכנסתי יחד עם חתני ר' שלום אלימלך ראנד, לשאול את פי קדשו בנוגע לקריאת השם. אמרתי שאנו רוצים לקרוא לו על שם סבי ר' אלעזר מאיר זצ"ל. והסכים: "ס'איז אַ גיטער נאָמען". כשנולד הנכד השני ר' אברהם שמואל, חתנו של האדמו"ר מגור שליט"א, אמר ה"בית ישראל": "זה הקטן - גדול יהיה!"

היתה לי אצלו כאמור דלת פתוחה בכל זמן שבאתי. זכורני: כשאחי ר' דוד שי' - עמד לעבור ניתוח, והרבי מגור שהה בדיוק אז בחיפה, על רכס הכרמל, נסעתי אליו

מאוחר בלילה ביחד עם אבא ז"ל. הגענו אל המקום אחרי שעת חצות והסתובבנו בחוץ, ולא העזנו לדפוק בדלת, חשבנו להישאר ברחוב עד שיאיר היום. אולם הרבי הבחין בנו ואמר למשב"ק: "יהושע הלר קומט נישט סתם אין מיטן די נאכט, לאָז זיי אריין..." כאשר הוכנסנו פנימה קיבל הרבי מאבי את ה"קוויטל".

זכיתי ג"כ לשמש בן-לויה לאישים דגולים כדוגמת הרב מפוניבז', הרבי מבאבוב, וכן דודי רבי שלמה קליינמן, זכר כולם לברכה, כאשר ביקרו אצל הב"י, והייתי עד ראיה ושמיעה לשיחות הנפלאות ששוחחו ביניהם. אף הזכרתי קצת מהם פה ושם בפרקים קודמים.

ה"לב שמחה" מגור זצוק"ל

האדמו"ר הק' ה"לב שמחה" מגור זצ"ל

במשך הרבה שנים זכיתי לקירבה מיוחדת אצל ה"לב שמחה" זצ"ל. בתקופות מוקדמות, לפני שהתחיל בהנהגת העדה, הוא הגיע אישית כמה פעמים לביקור בביתי, ואף התייעץ עמדי בנוגע לכמה ענינים חשובים - במיוחד בימים בהם בניתי את ישיבת "חידושי הרי"מ" ברמת החייל, (וראה לעיל בפרק על הקמת בנין הישיבה, שם הרחבתי התיאור על המגעים והקשרים שהיו לי עם ה"לב שמחה" בפרטי פרטים).

בפעם הראשונה שבאתי אליו אחרי שהוכתר לאדמו"רות, הגשתי לפניו "קוויטל", בו שאלתי עצתו בנוגע לשידוך עבור בתי הרביעית. מיד פתח ושאל: "מדוע באת אלי? הרי יש לך רבי, האדמו"ר מבאבוב!" הרהבתי עוז ועניתי: "אף פעם לא גמרתי שידוך מבלי שאקבל את הברכה בבית הזה, אני מבקש שהרבי לא ירחיק אותי מן הבית..." וכשמעו את הדברים מיד השיאני עצתו הטובה והאציל ברכתו.

לקראת שמחת הכלולות של בתי החמישית לא שלחתי אליו הזמנה בדואר. רציתי לבוא אישית עם החתן ולהזמינו כיאות ולקבל ברכתו. אבל, הרבי שהה אז בטבריה, ולא היה לי את הפנאי הדרוש כדי לנסוע לשם. יצא, איפוא, שלא עשיתי את הדרוש לא בכתב ולא בע"פ. אך הנה באחד הלילות של שבעת ימי המשתה צילצל הטלפון בביתי. על הקו היה ה"לב שמחה" זצ"ל: "דא רעדט בונים פון טבריה, חשבת שאם לא תזמינני לא אדע שאתה משיא את בתך... מזל טוב, מזל טוב, הלר עם הלר, ס'זאל זיין העלער, לעכטיק..."

כאשר עמדתי להשיא את בני הצעיר, הדבר היה בתקופת חליו, נסעתי יחד עם החתן כדי לקבל את ברכתו, אך לא היתה שום אפשרות להיכנס בגלל מצבו וחזרנו הביתה. בלילה נודע לאדמו"ר שהייתי עם החתן ולא יכולנו להיכנס. ויהי בבוקר כשהגעתי לתפילה בביהמ"ד דחסידי באבוב, כבר המתין שם עלי ר' לייבל קמינר, כשבידו דורון מטעם ה"לב שמחה" שאמר בלשון קדשו: "יהושע הלר איז אַ היימישער איד, שיקט אים דרשה געשאנק". אח"כ הגיע אל החתונה בנו, הוא כ"ק האדמו"ר הנוכחי שליט"א, למסור איחולי מז"ט בשליחות אביו.

בשמחה משפחתית עם כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א והגרי"י שטערן מביליץ זצ"ל
נראה עומד בני הגרמ"מ

כשעמד על הפרק השידוך של נכדי ר' אברהם שמואל עם בתו של האדמו"ר מגור שליט"א, ומדובר שוב בתקופת המחלה, התארך הענין קרוב לשבועיים משום שחתני לא היה יכול לקבל את ברכתו. ביום שהתאפשר הדבר, זכינו שהאציל הרבי ברכתו ואמר: "ס'איז אַ גיטער שידוך". ה"וואָרט" התקיים בחדרו וזכינו עוד שגם בחתונה וב"שבע ברכות" הוא השתתף ונכח אישית. ההתרגשות של אלפי

החסידים הגיעה לשיאה כשהביאו את הרבי זצ"ל אל החופה, שנערכה ברחוב העיר סמוך לביתו, אחרי שלא ראוהו ימים רבים.

כשחתני שי' עמד פעם לעבור ניתוח, על פי קביעת רופאו, הרבי לא הסכים. ובפנותו אלי אמר "ער זעהט אויס געזונט!" אף הורה לי שאראה את הצילומים לפרופסור שווארץ ב"הדסה" עין-כרם. אחרי שעיין בהם חיוה גם פרופ' שווארץ את דעתו שצריכים לנתח. חזרתי עם תשובה זו אל הרבי, אך בכל זאת הוא לא העניק את ברכתו לניתוח. כה חלפו עלינו שבועות אחדים במבוכה: הרופאים אומרים שחובה לנתח - ומהרבי אין הסכמה. ניצלתי את ההזדמנות שהרבי הגיע לבני-ברק וביקר אצל בנו. נכנסתי ושאלתי שוב איך לעשות. אמרתי שהרופאים מאיצים בנו שלא להמתין יותר ולא לדחות. הפעם נתן הרבי את הסכמתו בצירוף ברכתו. ויהי ממחרת לניתוח כשנכנסתי להגיד שהניתוח עבר בשלום, והרופאים מרוצים, מפני שלא מצאו בפנים שום דבר לחשוש מפניו, היתה תגובתו: "הלא אמרתי לך שזה שום דבר!"

ה"פני מנחם" מגור זצוק"ל

לראשונה יצא לי להכיר מעט את ה"פני מנחם" זצ"ל - עוד בחיי ה"לב שמחה" זצ"ל - בחתונה של נכדי ר' אלעזר מאיר ראנד עם נכדתו של רבי יצחק מאיר לוין ז"ל. הפנ"מ עשה את יום השבת של ה"שבע ברכות" בתל-אביב. התפללנו וסעדנו בבית המדרש חסידים "יבנה". ישבתי על ידו במשך כל סעודות השבת

האדמו"ר הק' ה"פני מנחם" מגור זצ"ל

ושוחחנו בידידות במשך שעות אחדות. עמדתי אז על עדינות נפשו ושפלות רוחו. התוודעתי מעט אל חכמתו ופיקחותו כי רבה מאד - ונקשרתי אליו בעבותות.

לימים זכיתי להתקשר עמו גם בקשרי שידוכין, כאשר נכדי ר' מיכאל אריה השתדך עם נכדתו של הרבי זצ"ל. כשהגענו ל"ווארט" שנערך בביתו, קידם את פני בצהלה ובחביבות יתירה: "עד היום היית מחותן עם אחותי, ועם אחי, מהיום והלאה - גם עמדי..."

שמתי לב, כי ברגע שהבחין שלא נעים לאורחים לאכול בנוכחותו, הוא קם ויצא באמצע הסעודה לביהמ"ד הסמוך לחדרו, והמתין שם עד שציבור הקרואים ייטיב לבו באין מפריע. בהמשך נתכבדתי על ידו בניגון. שרתי את "שיר למעלות אשא עיני" המפורסם של באבוב. מיד הגיב בשמחה: "מ'הערט באבוב אין גער..."

בברכת "מזל טוב"

בשמחת האירוסין, אחרי שהחתן הגיד פלפול עמוק, אמר לי הפנ"מ: "איך האב געוויסט, אבער נישט - אזוי ווייט..." הוא אהבו אהבת-נפש ממש. במרוצת השנה שהיה מאורס הצטבר קובץ שלם של מכתבי תורה שהחליפו אהדדי ה"פני מנחם" והחתן.

כאשר הגענו לשבת ה"אויפרוף" ונכנסתי סמוך למנחה לקבל שלום (מסרתי אז לידו סכום כסף לחלק לצדקה), קיבלני הרבי בחדרו כשצורתו נסוכה הוד של

קדושה. יום השבת עבר עלינו באוירה מרוממת נפלאה. עמדתי אז באמצע שנת האבל על פטירת אמא ע"ה, ואותה שבת היתה שבת לפני היארצייט של אבא ז"ל, אך הנה הרבי מבקש ממני לעבור לפני התיבה לתפילת מוסף - ובבת-אחת נמוגו כל ספיקותי. כשבאנו להיפרד במוצאי שבת פנה הרבי אלי מרוב עדינות הנפש: - "הגידו נא, מחותן, אולי משהו לא היה בסדר, נשתדל לתקן זאת בשבת הבאה..."

אחרי פטירת אמא הגיע ה"פני מנחם" זצ"ל לנחמני. אמרתי לו אז שזה לא נחשב לביקור, והשיב בקצרה: "בטח, בטח, עוד אבוא לבקר את המחותן..." כשיצא מניחום האבלים אותת לנכדי בעיניו שיבוא עמו, ובחדר המדרגות אמר לו: "הרבנים היום מתירים לעשות שבע-ברכות, אבל אם סבא לא יעשה, אל תדאג, אני אעשה לך במקומו..." לבסוף כשהגיעה עת החתונה עשיתי כדבריו והזמנתי את הקרואים ל"שבע ברכות" לשעה שמונה. ברבע לשמונה הפנ"מ כבר נמצא באולם. אמר: "מן הסתם תתארך היום הסעודה ולכן הקדמתי, לא רציתי שימתינו עלי... טירחא דציבורא..." למעשה הוא הגיע כאשר האולם עוד היה ריק לחלוטין. נכנס, איפוא, אל המשרד של אולמי "מודיעין" וחיכה בסבלנות עד שהקרואים התאספו. הזמנתי לסעודה רק את הגר"ש וואזנר שליט"א והגר"מ לנדא שליט"א, רבני העיר, ואת כל אדמו"רי פולין. נשאו דברים הגר"ש וואזנר, וה"פני מנחם", אשר הבריק כדרכו בחידושיו הנפלאים והיה שרוי במצב רוח מרומם. הוא שהה בסעודת ה"שבע ברכות" יותר משעתיים ומחצה. בחתונה גופה לא ארכה הסעודה כי אם שעה וחצי.

בשבע ברכות: ה"פני מנחם" זצ"ל והאדמו"ר מגור שליט"א, החתן מ"א רנד
הגר"ש וואזנר הגר"מ הלברשטאם והגרמ"ל לנדא
והאדמו"רים מאלכסנדר, מודז'יץ, לובלין, סטריקוב, ומכנובקה

באחת מסעודות ה"שבע ברכות" שערכו מקורבים בבית פרטי, היה מצב רוחו מרומם ביותר, והבריק במילין יקירין מכל חלקי פרד"ס. אפילו התייחס לכל מאכל מיוחד שהגישו, הצביע על סגולתו ועל איזכורו בתורה ובמדרשי חז"ל. כאשר הגישו "כבד" דיבר על עניני "כבוד". והנה הגישו שלוש לשונות בחרדל. הדבר מצא מאד חן בעיניו. הרהבתי עוז ואמרתי: "נהירנא, כד הוינא טליא שאל מישהו בחדר, מדוע אברהם אבינו נזקק להביא "בן-בקר, רך, וטוב" בכדי שיוכל להגיש שלוש לשונות - הרי יכול היה לשחוט "אַ קיא" (פרה), ומצינו בחז"ל ש"כי" משמש בארבע לשונות, היה די אם כן שישחט בהמה אחת ויקבל ככה ארבע לשונות?" התחייך הפנ"מ ואמר: "אלו לשונות תיאורטיים..." החזרתי לעומתו: "הרי גם המלאכים אכלו תיאורטית..." ושוב התחייך והגיד בהנאה: "האסט מיר געכאפט..."

נכדי החתן הוזמן על ידו לסדר פסח. קניתי ושלחתי על ידו בקבוק אמנותי יפה אשר מילאתיו במיץ ענבים אדום מיוחד לארבע כוסות עבור הרבי. כשהחתן הביאו אליו הגיב על אתר: "דער זיידע דארף מיר צו שיקן?!" ולא ארכה השעה עד שבא שליח מאת הרבי והביא לי יין שקדים ואגוזים ששלח עבורנו.

בכל פעם שנזדמנתי לירושלים השתדלתי להיכנס אליו. פעם אחת התקשרתי מטלפון ציבורי ברחוב לשאול האם יכולני להיכנס. שאל הרבי והתענין, כמה זמן זה יארך עד שאגיע, שכן הוא הזמין אליו יהודי מסוים לעוד חצי שעה. עניתי שאני נמצא בקירבת מקום ותוך דקות ספורות אהיה אצלו. כיון שהפלגנו בשיחה ידידותית, התארכה שיחתנו יותר משעה שלמה, אך הרבי אמר שהוא קולט מבחוץ שאותו יהודי הגיע כבר, בינתיים הוא מדבר עם הרבנית, אם כן יכולים אנחנו להמשיך... באותה שיחה הוא הכניסני לכל מוצאי ומבואי ההיסטוריה של גור למן ה"חידושי הרי"מ" זי"ע ועד ימינו, והוא עשה זאת עם כל הדקויות, אפילו את צורת הדיבור של כל אחד ואחד מאבות האי שושילתא דדהבא.

פניו הקדושים היו פושטים צורה ולובשים צורה בהתאם לנסיבות: כשהיה נכנס אל ביהמ"ד לתפילות או ל"שולחנות", הפיקו גוילי פניו פחד וחרדת קודש. ואילו בזמני קבלת קהל, היה נראה כזקן מלא רחמים. בשמחות קיבל פני כל אחד מן הקרואים והאורחים בכבוד הראוי, קם מן הכסא לכבודו ויצר אוירה נעימה. בשיחות פרטיות היה איש שיחה מענין להפליא והראה פנים שוחקות.

תצט

בכל פעם שהגענו אליו להתייעץ בנוגע לרבנות בני-ברק, (ראה לעיל עמ' תפ"ג) אני הקטן וידידי ר' בנציון יעקובוביץ, היה הרבי יורד כהרף-עין לשורש הדברים, ועמד לצדנו בעצה ותושיה. זכורני: פעם אחת נכנסנו אצלו ואמר: "היום אין לי פנאי, נעשה זאת אם כן בצורה טלגרפית..." בחריפותו התחיל לפרט קצרות את שלל הענינים שעמדו על הפרק בדייקנות מרובה וניתח אותם, ולא החסיר שום נקודה, עד שלא היה לנו מה להוסיף.

בהזדמנות מסוימת שיבח באזני את גודל סבלנותו של אחיו ה"לב שמחה" זצ"ל. "הייתי ילד שובב", סיפר, "ואהבתי להציק לאחי הגדולים. כשהתחלתי עם ה"בית ישראל" זצ"ל מיד הרים עלי מקל או חפץ אחר והיה מגרשני מעל פניו. לעומת זאת את ה"לב שמחה" לא הצלחתי אף פעם להוציא מכליו. פעם החלטתי שאני מוכרח להרגיזו בכל מחיר. באתי מאחוריו ונתתי "שנעל" בקפילוש שלו וברחתי. ושוב נסיתי לעשות ככה כמה וכמה פעמים, אך לא עזר לי מאומה - הוא לא גירש אותי ואפילו לא גער בי".

נמיכות רוחו ושברון לבו היו ידועים לכל. זכורני שהלכתי לידו בהלוויית אחיו ה"לב שמחה" זצ"ל ברח' מאה שערים. הוא פסע לבדו על המדרכה בצד כאילו אין זה נוגע לו, כאילו לא יצטרך בעוד שעות ספורות לקבל עליו את עול הנהגת העדה הקדושה. באחד הפעמים שהתקשר אלי בטלפון זיהיתי את קולו ואמרתי: "הלא הרבי מגור מדבר". מיד הגיב: "מחותן, איר רופט מיך אויך מיט צו-נעמען?!" (-גם אתם קוראים לי בשמות לווי'?)

כשנכנסנו לחדרו של ה"לב שמחה" זצ"ל לגמור את השידוך עם נכדנו ר' אברהם שמואל, פגשנו בחוץ את ה"פני מנחם" פוסע נרגש הלוך ושוב לפני דלת חדרו של אחיו האדמו"ר, ואינו מעיז להיכנס, כחסיד מלא התבטלות לכל דבר.

את הביקור המובטח אצלנו, כנזכר לעיל, ערך ה"פני מנחם" עשרה ימים לפני הסתלקותו. חזרתי אז מבית החולים אחרי צינתור-לב, ובהופעתו קיים ג"כ ביקור חולים. הוא הגיע יחד עם בניו וישב שעה ארוכה באוירה נינוחה. שוחחנו בדברי תורה ובענינים שונים. כשעמד לעזוב נפרד ממני וניגש למזוזת דלת המטבח, שם נפרד גם מנוו"ב והשאיר ברכה בבית. בפורים אחר הצהרים כשחתני נכנס עם "משלוח מנות", שעות ספורות לפני פטירתו הפתאומית, אמר לו הרבי: "לכאורה היה עלי לשגר לחותנך משלוח מנות, אבל הרי הוא שרוי עדיין בתוך

השנה אחרי אמו... אמור לו, אם כן, שעוד אתן לו מתנות... אחשוב שאני יודע במה מדובר, אבל אינני יכול בינתיים לגלות..."

הסתלקותו הפתאומית של ה"פני מנחם" זצ"ל, במוצאי "שושן פורים" שנת תשנ"ו, זיעזעה והאבילה את כל בית ישראל. הייתי אז במצב רפואי רגיש. רק שבועיים חלפו מיום בו עברתי צינתור-לב. גם ירדו גשמי זעף ומזג האויר היה סוער. אעפ"כ לא יכולתי להישאר ספון בביתי ונסעתי ירושלימה להשתתף ב"אשכבתיה דרבי", היא ההלוויה ההמונית רוויית הצער על כי הוסר הנזר והורמה העטרה. הלכנו שפופים אחרי מיטתו כאילו טבלנו בים של יגון וכאב: מי יתן לנו תמורתו. ואכן בשובי אחרי ההלוויה לב"ב באמצע הדרך נתקפתי כאבי חזה והרגשתי מאד לא טוב. עברנו דרך בית החולים "תל השומר" ואושפזתי לבדיקות. ברוך הגומל לחייבים טובות שיצאתי מזה בשלום.

ימים מעטים אחרי הסתלקות ה"פני מנחם" נזדמן לי לשוחח אודותיו עם הגר"ש וואזנר שליט"א. וכה אמר לי: "העולם אבד עכשיו יהודי שהיה כולו תורה! בכל פעם שבא לבקרני, הרי מיד החל מרגע שקיבלתי פניו בדלת ועד שהכנסתיו פנימה להתיישב אצל השולחן, היה כבר שפע חידושי תורה כמעין המתגבר..., קושיה בירושלמי, הערה ברמב"ם..."

ה"חזון איש" זצוק"ל

זכיתי במשך השנים לבוא הרבה פעמים בצל קורתו של ה"חזון איש" זצ"ל לשאול עצתו, להתברך מפיו, וגם להתפלל "מנחה גדולה" במנין המיוחד שלו. אנסה בשורות הבאות לשחזר מעט מהרבה זכרונות נעימים ועובדות שונות שחוויתי בקירבתו של האי בוצינא קדישא.

באחד הימים שמתי לב, כי כשהביאו אליו מבית הדפוס את ספרי "חזון איש", הניחו אותם בערימה על הריצפה. שכן לא היה לו בבית ארון מתאים לאיחסונם. הריהוט אצלו היה דל ועלוב מאד. החלטתי לעשות מעשה: קניתי עצים, וסידרתי לו בחדרו ארון מדפים. הוא זצ"ל עמד על ידי ורצה לעזור לי במלאכתי ולהגיש לי כל מה שנחוץ. אחרי שנשלמה המלאכה הוא ביקש לשלם לי שכר טירחתי. לא הסכמתי לקחת וגם הוא לא הסכים לקבל מאומה מבלי לשלם. לבסוף התפשרנו: הוא שילם עבור העצים ואני עשיתי את המלאכה חנם.

תקא

באחד מימי חול-המועד פסח שנת תשי"א, הלכתי מ"נוה אחיעזר" לעבר בני-ברק העיר. סמוך לשיכון ויזניץ הצטרף אלי ר' משה פרוינדליך, שסיפר באזני כי הוא עומד לנסוע כעת לתל-אביב כדי לקנות חומרי צביעה, בהם יצבע אחרי החג את הדלתות החדשות של בנין "ישיבת חכמי לובלין". אלו הדלתות אשר רכשתי אני בעד הישיבה לפני ימים מעטים.

מרן הגה"ק ה"חזון איש" זצ"ל עם הרב מפוניבז' זצ"ל
מימין הרב שמואל קרלבך ז"ל

ר' משה הוסיף וסיפר, כי בבואו זה מקרוב מהונגריה ארץ מולדתו, שם התפרנס ממסחר, חיפש כאן עבודה ונתקבל בתור "שרת" בבית ספר בתל-אביב. דירה משלו עדיין אין לו, והוא מתגורר אצל גיסו ר' יעקב אדלר ב"שיכון ויזניץ", שהתחלק עמו בדירת החדר שלו. בשמעו שיש בעיר צדיק שקוראים לו "חזון איש" עלה בלבו שיכנס אליו ויבקש ברכה שיקבל עבודה יותר טובה. הדבר היה שבועות ספורים לפני חג הפסח. בשובו יום אחד מעבודתו בת"א ניגש אל ה"חזון איש" ותינה את צערו על שנאלץ לעסוק במלאכה כה בזויה. לפליאתו יעצו החזו"א להתפרנס מצביעה וסיוד. הוא יצא מלפניו שבור ברוחו: מי היה בעבר סייד? אנשים המוניים פחותי-ערך! וכאן בא החזו"א ומנחה אותו דוקא להיות סייד, צבעי?! והנה בבואו לביתו סיפרה לו זוגתו, כי הסייד שהזמינו כדי לסייד את המטבח, השלים את מלאכתו בשעה קלה, והרויח בשכרו חמש לירות, סכום שהאיש לא מרויח מעבודתו במשך כל היום. היא שאלה את הסייד אולי הוא זקוק לעוזר והשיב בחיוב. הוא מוכן להעסיקו תיכף וישלם לו חמש לירות ליום. נאנח ר' משה והגיב: "הרי אני בא עכשיו מהחזון-איש, והוא באמת אמר לי שאתעסק בצביעה..."

עכשיו הלך איש-שיחי שנית אל ה"חזון איש". פתח וסיפר לפניו את כל ההשתלשלות. החזירו החזו"א: "הלא כבר אמרתי לכם לעסוק בצביעה, לכו

והצליחו..." למחרת פנה להיות סייען לאותו סייד, וכעבור שבוע החליט שהוא כבר יודע לבדו את המלאכה והתחיל להיות עצמאי. קיבל לצביעה מטבחים וחדרים, ועד הפסח הוא הרויח סכום הגון. ל"ישיבת חכמי לובלין" לא היה די כסף, ולכן חיפשו ומצאו את הצבעי ה"מומחה" הזה, ומסרו לו את הפרויקט לצבוע את כל הדלתות והחלונות. זה היה הרקע לפגישתנו לפני ימים אחדים. הגר"ש וואזנר שלח אותו אלי בכדי שאדריכנו היכן לרכוש את החומרים הדרושים ומה הכלים שיהיו נחוצים לו בעבודתו. כעת הוא כאמור בדרך לתל-אביב לבצע את הקניות.

עברנו יחד בשטח הריק, עליו משתרע היום רח' נחמיה, והנה רואים אנו את החזו"א פוסע לאיטו בטיולו היומי עם ה"חלאטל" הכחול שלבש בימי חג. ניגשנו לברכו ולהתברך מפיו ב"חג שמח" ונתלווינו אליו לעבר ביתו. תוך כדי הילוכו שאל את ר' משה: "לאן פניכם מועדות?" השיבו: "אגיד לרבי את האמת, קיבלתי עבודת צביעה ב"ישיבת חכמי לובלין" ואני נוסע לתל-אביב בכדי לקנות חומרים..." הפציר בו החזו"א: "איך בעט אייך, פאָרט נישט ארבעטן חוה"מ, איר וועט האָבן אסאך ברכה..." התלווינו אליו עד לפתח מעונו וכשנכנס אל החצר הסתובב לעברנו והרים את ידיו הקדושות, כשהוא קורא שוב אל ר' משה: "איר וועט האָבן אסאך ברכה, אסאך ברכה..."

ר' משה לא עשה שום דבר מבלי לשאול את פי ה"חזון איש", אשר לימים הורה לו שיעזוב את הצבעות והסיוד, ויתחיל לעסוק במכירת ספרים - ואכן: בכל אשר פנה הצליח.

אני אישית חוויתי כמה מופתים גלויים מכוחו של ה"חזון איש" זצ"ל. ומעשה שהיה כך היה: בתי הבכירה סבלה מדלקת גרון כרונית, שהתפתחה מדי פעם ל"אנגינה" עם חום גבוה וסבלה היה רב. הרופא המומחה שטיפל בה היה ד"ר מאיר, רופא ילדים בעל מוניטין, שהתגורר בעיר. בתחילת שנת תשי"ב, לפני חג הסוכות, היא חלתה שוב בגרונה בצורה קשה. המצב הזה נמשך עד חוה"מ, שום תרופה וטיפול לא עזרו לה. באחד הלילות של חול המועד, בעודי יושב בביהמ"ד בשכונה ולומד בצוותא עם ר' חיים בעריש הורוביץ ז"ל, נכנסה לפתע אמא ע"ה ואמרה בבהלה: "דע לך שהילדה בסכנה, רוץ מהר אל החזון-איש..."

השעה היתה קרובה לחצות. עניתי לאמי: "הרי הרופא ד"ר מאיר היה בבוקר ובדק אותה, גם עשו כבר מישטח גרון שהתוצאה שלו היתה שלילית, למה לרוץ

באמצע הלילה, אחכה עד הבוקר ואז אלך אל החזון איש..." אולם אמי עמדה על כך שאפנה אליו מיד: "הילדה בסכנה..." טענה.

עשיתי כדבריה והגעתי לביתו של החזו"א. דפקתי בדלת. יצא אלי ר' דוד פרנקל ע"ה ואמר שהחזו"א כבר נכנס לישון בסוכה. הוא יציץ ויראה, הבטיחני, במדה ועדיין אינו ישן יניח לי להיכנס. כשחלפו דקות אחדות נפתחה הסוכה וה"חזון איש" יצא אלי, יישר לעצמו את ה"ארבע כנפות" ושאל במה דברים אמורים. התחלתי לספר והוא הפסיקני וביקש לדעת בפרוטרוט את כל ההשתלשלות, איך התחילה המחלה, מה היו ה"סימפטומים" הראשונים? סיפרתי הכל לפי הסדר מראש עד סוף. אח"כ שאלני לשמה של הילדה ושם אמה, ויאמר: "הערט זיך גוט איין, מיד עם שחר תיקחו במונית את האמא עם הילדה ותסעו אל פרופ' רוזנבוים בתל-אביב, ואם לא תמצאו אותו בבית תסעו לפרופ' בוגרשוב, ואם גם הוא לא יהיה במעונו תסעו לד"ר אפנשטיין, ותגידו לו שאני שלחתי אתכם..." בגמר דבריו ברכני ברפואה שלמה והרבה נחת.

יצאתי מעל פניו ונשארתי עומד בחוץ מבלי לדעת מה לעשות: היכן אשיג מונית? שתי המוניות שהיו אז בס"ה בבני-ברק כבר אינם נמצאים בעיר בשעה כזאת, מאין יבוא עזרי? ראיתי מרחוק שיש עדיין אור בסוכה של הרב מפוניבז' זצ"ל והחלטתי לעלות לשם. כשנכנסתי בסוכה מצאתי את הרב זצ"ל יושב ומשוחח עם המשגיח הרב דסלר זצ"ל. כמובן שמיד הם שאלו בפליאה מה מביא אותי הנה בשעה כזאת. סיפרתי להם שהייתי זה עתה אצל ה"חזון איש" ומה שאמר לי. אמר לי הרב: "מה זו בעיה, תצלצל לד"ר מאיר - הלא הוא הרופא שלכם - ותגיד לו שיבוא לקחת אתכם בבוקר במכוניתו, ויצטרף אליכם..."

עשיתי כדברי הרב זצ"ל והערתי את ד"ר מאיר מן השינה. הוא מיד הסכים לבוא בשעה שש בבוקר לקחת אותנו. כמובן, שלא נפל דבר מדברי החזון-איש. בהגיענו לביתו של פרופ' רוזנבוים מצאנו פתק בשער שהוא איננו בבית. בדומה לכך מצאנו אצל פרופ' בוגרשוב - הרופא בחופשה. בשעה שבע הגענו אל ד"ר אפנשטיין ברח' אחד-העם. צלצלנו בדלת והוא עצמו פתח לנו כשהוא לבוש "פיג'מה" ושואל: "השתגעתם, בשעה כזאת להעיר אותי?" אמרתי לו שה"חזון איש" שלח אותנו שנגיע אליו בלא דיחוי. מיד הכניסנו לחדר הבדיקות, הושיב את הילדה על הכסא, הציץ לתוך הגרון וקרא בהתרגשות: "כזו דיפטריה חריפה כבר מזמן לא ראיתי!" הוא הורה לנו

שנפנה מיד לבית חולים, כדי להזריק לה זריקות של 40,000 יחידות סרום. "מכיון שהילדה אלרגית חשוב שתעשו את זה בבית החולים..." אמר. שהינו כל שעות היום בבית החולים עד שהשלימו להזריק לה את כל הכמות וחזרנו הביתה. עכשיו נכנסתי שוב אל החזו"א להזכירה לרפו"ש, ואז הוא אמר לי: "איר וועט האבן פון איר נחת..."

המופת השני שברצוני לספר אודותיו ארע עם אמא ע"ה. בתקופה מסויימת גילו הרופאים בגופה גוש קשה והורו לה שתפנה ללא-דיחוי לבית החולים על מנת לבצע "ביאופסיה". הדבר היה בשנה האחרונה לחיי ה"חזון איש" זצ"ל, אשר בדרך כלל היה נשאר שעה קלה בביהמ"ד אחרי שהתפלל מנחה, ואז היה הזמן המתאים לגשת אליו. נכנסתי איפוא להתפלל אצלו "מנחה גדולה" ונעמדתי מאחורי כסאו. בסיום התפילה ניגשתי וסיפרתי לפניו את כל הענין. מיד אמר לי: "ס'איז קיין זאך ניט". התנצלתי ואמרתי שאמי מפוחדת, ועל כך השיבני שתלך לפרופ' מישורסקי, והוא ירגיע אותה. התקשרתי אל הפרופסור ואמרתי שה"חזון איש" שלחני אליו. הוא הסכים שנבוא אליו עוד באותו יום בשעה חמש אחה"צ. אמא ע"ה נכנסה אצלו לבדיקה, בעוד הוא מתענין ושואל מפי מה בדיוק אמר החזו"א. הבטחתי לו כממתיק סוד שאמסור לו בדיוק את דברי החזו"א - אבל רק אחרי הבדיקה. כשיצא הפרופ' מן הבדיקה שאלתיו מה התוצאות, והוא ענה לי בגרמנית: "גאר ניקס", דהיינו, שום כלום. עכשיו הוא פנה אלי בקוצר רוח: "תגלה כבר מה אמר החזון-איש? והשבתיו באותה מטבע: "ס'איז קיין זאך ניט".

הרב מפוניבז' זצ"ל, שהרבה בנסיעות לחו"ל, נהג לפני כל נסיעה לעבור אצל ה"חזון איש" ולהיפרד ממנו. וזכורני: בנסיעתו הראשונה לחו"ל אחרי הסתלקות החזו"א, בדרך לנמל התעופה לוד, נתלויתי אל הרב זצ"ל ואמרתי לנהג המונית שיעבור דרך ביתו של ה"חזון איש" כפי שהיינו רגילים בעבר. ויהי ברגע שהרב ראה את הבית פנה אלי: "לאמיר אריין גיין און זיך געזעגענען מיט דער הייליגער שטוב..." (-הבה ניכנס להיפרד מן הבית הקדוש...")

האדמו"ר ממכנובקה ראי"ה טברסקי זצוק"ל

החל מן היום הראשון שהאדמו"ר ממכנובקה זצ"ל הגיע מרוסיה, נקשרתי אליו מאד, והשתדלתי לעזור ולסייע על ידו בכל דרך אפשרית. שאלתיו, האם הוא זוכר

את הדוד ר׳ שלמה קליינמן זצ״ל מטאשקענט? ומיד השיבני: ״איר מיינט דעם שוחט דער פרומער״ (-כוונתך לשוחט האדוק בחסידות), ודאי אני זוכר אותו. הוא היה אצלנו הרבה פעמים...״

זמן קצר אחרי עלייתו ארצה, יסד האדמו״ר קרן מיוחדת שנועדה לעזור לעולים מרוסיה, וגם לאלה שעוד היו מעוכבים שמה ופעלו מבחוץ להוציאם. נתבקשתי על ידו להיות לו לעזרה בניהול החשבונות הכספיים הקשורים לקרן זו. ישבתי במחיצתו בקביעות פעם בשבוע, בערבית, וסידרנו את החשבונות במשך שעות אחדות. נוסף לכך, כל פעם שהיה זקוק למשהו, הרים אלי את אפרכסת הטלפון והתקשר: ״דא רעדט מען פון חזון-איש - 20, קומט אריין ביי מיר...״

כ״ק האדמו״ר ממכנובקה זצ״ל בחופת בתי, לידו האדמו״ר ראי״ה בארון מקמינקה זצ״ל, אחי ר׳ דוד, ר׳ משה שרייבר ז״ל

נהגתי לבוא לעתים קרובות אל ה״שולחנות״ שערך בבית מדרשו בליל שבת קודש. זכיתי להיות בעזרו בקניית המגרש של ביתו וביהמ״ד, גם טיפלתי בבנייתם - וכן בבנין הישיבה ברח׳ השל״ה - שלא על מנת לקבל פרס. דאגתי למצוא עבורו את הקבלנים המתאימים ופקחתי עין שהעבודה תתבצע כראוי. רכשתי עבורם את החומרים ודאגתי לתשלומים במועד שהתבצעו בפועל ע״י נאמן ביתו החסיד ר׳ משה טוביה גרינצוויג ז״ל.

זכיתי שהאדמו״ר זצ״ל ביקר אישית במעוני. בבואו פעם ראשונה אלינו, השקיף הרבי סביבו והתבטא, שכפי ראות עיניו יש לי דירה נאה. הערתי שהדירה לא

שייכת לי, אלא לישיבת פוניבז', ואני מתגורר בה בשכירות. מי שהכיר את הרבי ממכנובקה זצ"ל יודע שכמעט לא ראו אף פעם בת-שחוק על פניו. ארשת פניו הרצינית היתה שם-דבר. אך הפעם הוא צחק במלוא הפה ואמר: "יהושע הלר, הבונה הגדול, ואין לו דירה משלו..."

זכיתי שהופיע בביתנו פעמים נוספות. היה זה - כשהחזיר ביקורי נימוסין לאדמו"ר מבאבוב זצ"ל, או לאדמו"ר מצ'עשינוב זצ"ל, שהתארחו אצלנו.

האדמו"ר ממכנובקה זצ"ל מבקר אצל רבינו זצ"ל בביתנו

פעם בפורים נכנסתי אצלו עם "משלוח מנות" והגשתי "קוויטל" עבור אחד מילדי שיוושעו בזש"ק. הוא החזיק את ה"קוויטל" בידו ושקע במחשבות. הרבנית ע"ה ששהתה בחדר החלה לצעוק: "וויינטשעווע עם צו, זיי זאלן געהאלפין ווערן", דהיינו, "תברך אותו שהם יוושעו..." וכך הוה. באותה שנה היתה ב"ה הישועה.

האדמו"ר מפשעווארסק רבי איציק'ל גווירצמאן זצוק"ל

מקדמת דנא היה לאדמו"ר מפשעווארסק זצ"ל קשר הדוק עם משפחתנו. בשעתו, לפני שפרצה המלחמה העולמית השניה, - היה הוא מרבה בנסיעות לקבץ מעות צדקה עבור נצרכים וצרכי מצוה. בבואו לטעשין היה מתאכסן אצל סבי ר' אלעזר מאיר ז"ל, ובטומשוב אצל סבי ר' אריה הלר ז"ל, אשר קיבלו את פניו בכבוד הראוי, והיו משגרים את בניהם להזמין בעלי בתים חשובים שיבואו אליו, כדי להתברך מפי קדשו, וכמ"כ להנותו בדרך כבוד.

דמותו המאירה זכורה לי עוד מגיל הרך, כשהייתי ילד קטן, מביקוריו כל שנה בעירנו. לפני המלחמה לא כינו אותו אדמו"ר. הוא השתייך לסוג מסויים שנקרא "בנן של קדושים", או בקיצור בנש"ק. אלה היו נכדים וצאצאי צדיקים מפורסמים, קראו להם ביידיש: "אַ שיינער איד".

כ"ק האדמו"ר ר' איציקל מפשווארסק זצ"ל עם חתנו האדמו"ר ר' יענקל'ה זצ"ל

אחרי המלחמה פגשנו אותו בפאריז, בה יסד את בית-מדרשו ב"פלעציל" היהודי המפורסם, ב"רי-דע-רוזיע", שם התלכדו סביבו פליטים יוצאי פולין וגאליציה, משמנו ומסולתו של הציבור החסידי, שמצאו אכסניה זמנית בפאריז לפני שהמשיכו להגר לא"י או לאמריקה (מאוחר יותר עבר כידוע להתגורר באנטווערפן). בשמחת כלולותי השתתף רבי איציק'ל זצ"ל ונכח אישית מהחופה עד סוף החתונה. בחופה כיבדוהו בקריאת הכתובה. בסעודת המצוה אכל יחד עמי מאותה צלחת. אף רקד את ה"מצוה טאנץ" עם הכלה.

בפעם הראשונה שעלה לחונן עפרות ארצנו הקדושה, ולהסתופף בצלו של האדמו"ר מבעלזא מהר"א זצ"ל, השכמתי לפתחו באכסניה שקבע בירושלים אצל מחותנו האדמו"ר מספינקא רבי יוסף מאיר כהנא זצ"ל, ברחוב רבי שמואל סלנט. הגשתי לפניו "קוויטל" אך הוא סרב לקחת ואמר לי, שבמדינה בה שרוי הרבי מבעלזא אין הוא קורא קוויטל'ך: "אם אתה מסכים שאקבל את ה"קוויטל" לקרוא אחרי יציאתי מהארץ, אני מוכן לעשות חפצך..."

כך נהגו צדיקי קדמאי.

תקח

בפעם השניה שביקר בארץ - והיה זה כבר אחרי הסתלקות הרבי מבעלזא - שהיתי אז בדיוק בירושלים עם בני ביתי לחופשת הקיץ. הגעתי אליו לביקור לפני מנחה עם זוגתי תחי' וביקשתי מן הגבאי ר' אנשיל שיכניסני. ר' אנשיל שהיה חסיד באבוב, וכמובן הכיר אותי, נכנס אל הצדיק ואמר שנמצא כאן בחוץ איש נכבד מחסידי באבוב, ומבקש להכניסו עוד לפני מנחה. הסכים האדמו"ר וכשפתחתי את הדלת ויראני, אמר: "אנשיל, אני מכיר אותו עוד לפני שהיה חסיד באבוב..." באותו רגע נתן לי שלום ואמר "ניכנס תחילה להתפלל ואח"כ נשוחח..." אחרי התפילה הוא הוציא גמרא מס' קידושין ופנה אלי: "בוא נלמד משהו עד תפילת ערבית". כה ישבנו ולמדנו בצוותא שעה ארוכה עד תפילת מעריב, כשכל הציבור מסביב עומד ומסתכל במחזה הנדיר, איך שהרבי יושב ולומד עמדי. אחרי תפילת ערבית אמרתי לו שברצוני להיכנס עכשיו מכיון שזוג' עומדת בחוץ כבר זמן רב בהמתינה עלי. נכנסנו אל חדרו ומסרתי לו את ה"קוויטל", והוא קרא את השמות של בנותי היקרות, ואמר לי: "בלויז מיידן האסט דו?" וברכני. לבסוף אמר לי: "בשבת הקרובה אהיה בתל-אביב אצל ר' חיים פרידמן, ועוד נתראה..."

למחרת באשמורת הבוקר עלינו להשתטח בתפילה על הציון של האדמו"ר מבעלזא זצ"ל. כשהגענו אל המקום ראינו את רבי איציק'ל זצ"ל עוזב את הציון. הצטערתי שלא ידעתי מקודם על בואו. שכן הייתי מבקש ממנו שיקרא את ה"קוויטל" שלי על ציונו של הרבי מבעלזא זצ"ל. לקראת שבת חזרנו לבני-ברק הביתה. במוצאי שבת נסעתי לת"א כדי להשתתף בסעודת "מלוה מלכה" שנערכה בביתו של ר' חיים פרידמן. התאסף שם ציבור גדול. נכנסתי באמצע הזמירות, נטלתי ידים וישבתי אל השולחן. לפתע שומע אני את הרבי קורא בשמי ואומר: "זינג!" "חדש ששוני!". היתה זו פעם ראשונה ששרתי את הפזמון הזה. (בבאבוב לא שרו אותו). באמצע הנגינה קם ר' איציק'ל ועבר בין המסובים לאסוף כסף לצדקה. בדרך כלל הוא לא הביט כמה נותנים לו. שמתי בידו חמש לירות, סכום מאד מכובד בימים ההם, אך הוא זצ"ל תפס בידי ואמר: "מה נתת לי, כל כך מעט?!" התנצלתי בפניו שאין לי עכשיו עמי יותר, ומחר אי"ה אשלים לו פי עשר. הסכים רבי איציק'ל והמשיך הלאה.

אחרי ברכת המזון עמד הרבי וחילק לכולם מכוס של ברכה. לא יכולתי להגיע אליו מפני הדוחק והצפיפות. כשהשתחרר המקום במקצת ניגשתי גם אני. הוא עמד וסביבו מספר מקורבים, ובראשם ר' חיים פרידמן, עם רגל אחת על הספסל והתחיל לצחוק: "יודעים אתם, ליהושע יש חמש בנות, פינעף מיידן,

אתם שומעים?!" ביד אחת הוא החזיק שיירי כוס של ברכה ששמר עבורי, ויאמר אליהם: "לאמיר אים אָן ווינטשין, ער זאל געהאָלפן ווערן מיט אַ בן זכר". ובפנותו אלי אמר: "זאָלסט וויסן, אז דיין קוויטל האָב איך געליינט אויפן בעלזער רב'ס ציון..." באותה שנה נולד בננו היקר שליט"א. שלחתי אליו מברק להודיע על הולדת הבן, והזמנתיו להיות הסנדק. במענה הוא שיגר אלי איגרת ברכה בכתב יד קדשו. באיגרתו הוא התנצל שאינו יכול לבוא כעת לארץ ישראל.

אחרי חדשים מספר החלטתי לנסוע אליו לשבת לאנטוווערפן מפני הכרת הטוב. ניצלתי את ההזדמנות לבקר בדרך לבלגיה את דודי ר' שלמה זצ"ל המתגורר בלונדון. הגעתי לשם ביום רביעי. והנה שומע אני כי הרבי מפשעווארסק מגיע לשבת ללונדון ויתאכסן אצל ידידי ר' משה דוד שטרום. עליתי אליו ביום הששי לקבל שלום וסיפרתי לפניו, כי למעשה הייתי בדרך אליו לשבת באנטוווערפן, אך עשיתי פה חניית ביניים כדי לבקר את דודי. רבי איציק'ל זצ"ל העריץ מאד את הדוד רבי שלמה ושיגר אליו "קוויטל'ך" בהם הזכיר את עצמו, והיה פונה אליו בתואר "כ"ק האדמו"ר".

עם התקדש היום באתי עם הדוד לתפילת "קבלת שבת" במחיצת רבי איציק'ל זצ"ל. אחרי שהציבור עזב את ביהמ"ד נכנסנו אליו ביחידות והרבי שוחח עם הדוד במשך שעה ארוכה. באמצע שיחתם פנה אל ר' משה דוד, בעל האכסניה, ואמר: "הבא נא יין לעשות "קידוש". נעשה פה עכשיו "קידוש", ונצא ידי חובתנו עם עוד רביעית, ויהיה זה "קידוש במקום סעודה". הביאו יין כדבריו לעשות "קידוש" והרבי התכונן. ברגע זה אמר לי: "בעצם הנך האורח שלי, הלא נסעת מביתך על מנת להיות אצלי... אז בשבת זו אתה האורח שלי..." רמזתי רמיזא לדודי והוא התנצל ואמר, מכיון שיש לו עכשיו הזדמנות נדירה שבן אחותו נמצא כאן, הרי אדיר חפצו לארח אותו על שולחנו. אולם הרבי התנגד ואמר: "מה פתאום? הוא אורח שלי!" כעת עמד הרבי ועשה "קידוש" ונתן לי לשתות מה"קידוש". אמרתי לפניו שלא התכוונתי לצאת עם ה"קידוש". התרעם וקרא: "אה? אתה לא יצאת בקידוש שלי?!" התחיל דודי שוב לבקש רשותו, בטענה, כי לבתו של ר' מרדכי יוסף ספיר זצ"ל (הראב"ד דצאנז) תהיה עגמת נפש, היא טרחה והכינה - - ולבסוף האורח לא יבוא?!" וארכו הדברים ביניהם עד שהדוד אמר במפורש: "אני מבקש שהרבי ישחרר אותו". כאן התעשת הרבי ואמר: "לשחרר אותו... גם ר' שלמה אומר לשחרר אותו... אזי ישחררו אותו... הנך רשאי ללכת..."

מן האכסניה של האדמו"ר חזרנו הביתה. לא הבינונו אל מה היו מכוונים דברי הרבי. אני אישית הצטערתי צער רב מכל ההשתלשלות. אני התכוונתי לנסוע אליו "נסיעה" כחסיד, מתוך הכרת הטוב, ולבסוף יצאה כזאת הקפדה. באתי אל ה"שולחן" בליל שבת קודש אך הרבי לא ראני. כן היה ג"כ בתפילת היום בסעודה שלישית וב"מלוה מלכה". בכל פעם שהגיע אלי הוא הסתובב לצד אחר כאילו אינו מבחין בי והמשיך הלאה. ויהי ממחרת השבת, ביום ראשון, הלכתי להיפרד ממנו. הרבי לא חש בטוב ולא נתנו לאף אחד להיכנס. ביקשתי מן הגבאי שיכנס ויאמר שאני נוסע הערב הביתה וברצוני להיפרד. לבסוף הכניסו אותי. הרבי נראה חלש ורפה אונים ושכב במיטה. הוא שאל: "וואס האט מען דיך נישט געזען אגאנץ שבת?" (-מדוע לא ראו אותך במשך כל השבת?) עניתי: "הרבי רצה להענישני, לכן לא ראה אותי, הרי הייתי בקירבתו כל השבת..." לפתע הוא קפץ מן המיטה ותפס בידי: "אני מעניש יהודי? אני מעניש יהודי? אני משתדל לעשות טובה ליהודי! תמחול לי! מחול לי!" עניתי לעומתו: "אמחול ואסלח, בתנאי שיקח ממני "קוויטל" ויברך אותי ואת משפחתי". מיד קיבל מידי והאציל עלי את ברכתו, ואף נתן בידי עוגיות צידה לדרך...

אחרי ימים התברר, שבאותה שבת נערך משפט פלילי לאחד מחשובי חסידיו, ויצא זכאי. רק אז נתחוור לנו פשר אמירתו: "גם ר' שלמה מסכים שישחררו אותו..." אכן נסתרים דרכי הצדיקים, איך שמשתדלים ומתאמצים לעזור ליהודי בעת מצוקתו.

את העובדה הבאה שמעתי מפי ר' אנשיל, המשב"ק של רבי איציק'ל זצ"ל: אחד מעשירי א"י המפורסמים הגיע לאנטוורפן בערב יום הכיפורים ופנה אליו בבקשה שיאפשר לו להיות אצל הרבי ביום הקדוש. ר' אנשיל לא הכיר את האיש ואמר לו, שלא יתכן לבוא בפתאומיות בעיוהכ"פ בלי הודעה מראש, ואין ביכלתו לעשות חפצו בענין זה. סח לו האורח שהנו זקוק עכשיו לישועה גדולה, והרבי מגור (ה"בית ישראל" זצ"ל) הוא ששלח אותו באופן מיוחד לאנטוורפן, כדי שהרבי ישתדל לישועתו. הב"י אף אמר לו שיגיד בשמו לרבי מפשעווארסק: "אז אין הימל האט מען ליב אים צו פאָלגין" (-בשמים אוהבים לשמוע בקולו) - ואכן הוא נושע אז שלא כדרך הטבע.

אגב: ה"בית ישראל" זצ"ל באיגרות ששיגר לפרקים אל רבי איציק'ל זצ"ל הכתירו בתואר הנשגב "קדוש יאמר לו". במכתב משנת תשכ"ז (ערב מלחמת "ששת

הימים") כתב אליו "אנו צריכים לרחמי שמים בכל הענינים, ובטח יעזור השי"ת, רק נצרך לעורר רחמים". ובמכתב נוסף מאותה שנה, בשלושת ימי הגבלה, הפציר בו שוב "נא לעורר רחמים על אחינו שבארץ ישראל, כי המצב קשה מאד, גם בעניני רוחניות, שיהפך לבבם לאביהם שבשמים, ויהיה שלום בארה"ק, ויחיש את ביאת משיח צדקנו במהרה דידן" (נדפס בס' "פאר ישראל" חלק שלישי).

זכיתי עוד לשחר פני צדיק במעון קדשו באנטווערפן. רבי איציק'ל קיבל אותי באהבה וחביבות רבה. אף שוחח עמדי רבות בענייני צדקת רמב"ן של כולל גאליציה "חיבת ירושלים" אשר שימש כנשיאו באירופה. הוא החדיר ביהודי אנטווערפן את גודל החשיבות של צדקה זו. בכל עת שמישהו נכנס לפניו, הורה לשלשל את נדבתו לקופסת הצדקה של כולל גאליציה שעמדה על שולחנו.

ומעשה שהיה באנטווערפן באחד מחודשי החורף, כאשר הגיע המועד האחרון לקידוש לבנה, אך הרקיע היה מכוסה עננים. עמד רבי איציק'ל זצ"ל ושילשל סכום גדול לקופת הצדקה, לבש את ה"טיליפ" ויצא מן הבית לקדש את הלבנה - והלבנה עדיין מוסיפה להתחבא בחשרת העבים. מיד אמר: "הביאו את קופת הצדקה, כנראה ר' מאיר (בעל הנס) רוצה יותר..." ואחרי ששילשל לתוכה סכום נכבד נוסף נראתה הלבנה בעליל וכל הקהל סביבו ברך ברכת קידוש לבנה. באותו מעמד נכחו עשרות יהודים שראו במו עיניהם את המחזה הנשגב והפלאי הזה.

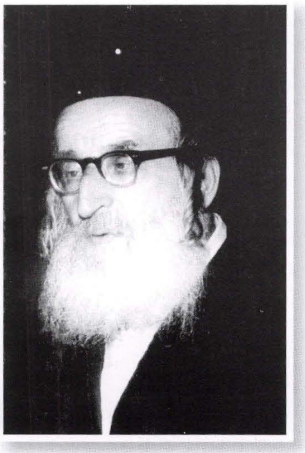
אחרי הסתלקותו ביום הכיפורים, שנת תשל"ז, הטילו אנשי שלומו את האדרת על חתנו אהובו הגה"צ ר' יענק'לי לעזער זצ"ל, שהמשיך להנהיג את העדה הקדושה באנטווערפן באותו צביון רחימאי של חותנו הגדול. ביקרתי גם אצלו באנטווערפן, כאשר השתתפתי ב"דינר" של כולל גאליציה בתור נואם-כבוד, והשמעתי בנוכחותו דברי ברכה. היה זה מלבב לראות את הקהל הרב שהשתתף ב"דינר" עובר בסך לפניו, ואיש איש מוסר לידיו את תרומתו ונדבת לבו, ומתברך מפי קדשו להיפקד בפקודת ישועה ורחמים.

ממשיך השושלת כיום הוא בנו האדמו"ר רבי לייבוש שליט"א, ברא כרעא דאבוה, דמות אהודה בכל החוגים ברחבי העולם היהודי. רבי לייבוש יושב ועוסק בתורה תמיד. מפורסם ג"כ בספריתו העשירה ונוצר כל ספר בזכרונו המופלא. כשמסרתי לו את ספרו של זקני זצ"ל "זכרון שמואל", שהוצאתי לאור מחדש בשנת תשנ"ג, הגיב על אתר: "הלא הספר במהדורה ראשונה היה דק מאד..." רבי לייבוש ממשיך

בדרך אבותיו הקדושים וקשור בכל נימי נפשו לצדקת רמבע"ה. גם הוא מכהן כנשיא הכבוד של "כולל גאליציה" באירופה כממלא מקום אבותיו, ומשתתף אישית בכל "דינר" שנערך מטעמו באנטוורפן ובלונדון. יתן ד' ויזכה להאריך ימים על ממלכתו עד ביגו"צ.

האדמו"ר מאוז'רוב רבי משה יחיאל הלוי זצוק"ל

אל האדמו"ר מאוז'רוב זצ"ל התוודעתי לראשונה כאשר זכיתי להילוות אל רבינו האדמו"ר מהר"ש זי"ע מבאבוב בביקור-נימוסין שערך אצלו. הדבר היה בהופעתו הראשונה של רבינו בא"י - בשנת תשי"ט. באותה הזדמנות נודע לי שהוא קרוב משפחה שלנו. שכן מצד אמו היה האוז'רובי נכדו בן-בתו של האדמו"ר רבי חיים שמואל זצ"ל מחנצ'ין, שהיה חתנו של זקני הגה"צ רבי יהושע העשיל זצ"ל מקומרנא (בנו של ה"ברוך טעם"), אשר אנכי קרוא על שמו. ואילו מצד אביו היה נין ונכד של הרבי ר' ראובן מז'רנובצא זצ"ל, בעל "דודאים בשדה", שהיה תלמיד מובהק של הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זצ"ל (זקנו, הוא הרבי ר' לייבוש הראשון מאוז'רוב זצ"ל, היה חתנו של ה"דודאים בשדה"), וזקני רבי אליעזר ירוחם בארון זצ"ל היה מיוצאי חלציו.

האדמו"ר הגה"ק מאוז'רוב זצ"ל

מאז הפגישה הנזכרת נקשרתי מאד לאישיותו והרביתי לבקר במעון קדשו אשר ברח' שדרות רוטשילד 126 בתל-אביב. היה בדירה זו בית-מדרש קטן, בו התפלל ציבור מצומצם של זקני חסידי חנצ'ין ואוז'רוב, אשר הספיקו לעלות ארצה לפני השואה. הוא לא ניהל "חצר" עם "רביסטווע" והיה מרוצה ומסתפק בכך שיש לו "מנין" בביתו. רק בימי הילולא של אבותיו הקדושים היה עורך "טיש" ובהזדמנויות אלה התאסף אצלו קהל חסידים מכובד. הוא עצמו ישב יומם ולילה על התורה והעבודה ועסק בחיבור ספריו הגדולים "אש דת" ו"באר משה" על התורה והנביאים, המכילים עשרות כרכים.

מרגלא בפומיה: כתוב בתהלות בן-ישי (לז, ג) "בטח בד' ועשה טוב, שכן ארץ ורְעֵה אמונה", יש צדיקים שזה תפקידם "שכן ארץ", דהיינו, לבנות שיכונים וקריות של חסידים, לנהל "חצר" וממלכה בהם יבואו רבים להסתופף בצלם, ואנכי זה חלקי בסיפא דקרא "ורעה אמונה", אני משתדל באמצעות הספרים להפיץ ולהקרין את אור האמונה בלב כשרי ישראל.

נהגתי, כאמור, להשכים לפתחו תכופות. ואכן זכיתי לקירבה מרובה מצדו. אף השתתפתי בהוצאות הכספיות להדפסת ספריו הקדושים. בכל פעם שיצא לאור כרך חדש מבית הדפוס, היה האדמו"ר מזמין אותי אליו ומעניק אישית את הספר, וכן היה שולח באמצעותי את ספריו עבור הרב מפוניבז' זצ"ל.

באחת השיחות ששוחח עמי פתח וסיפר, כי מיד בבואו לא"י (לפני כן ישב בארה"ב) נפגש עם ה"חזון איש" זצ"ל, אשר ביקשו שיבוא לגור בבני-ברק. הוא רצה שהרבי יהיה שכנו. כך הגיד לו. אמנם מפני סיבות שונות החליט האדמו"ר לקבוע את מגוריו בתל-אביב, אולם, כפי שהדגיש, ברצונו שאדע כי ה"חזון איש" השתוקק שהוא יהיה שכנו! (לאמירה זו היתה אח"כ בהסתלקותו משמעות רבה, ראה להלן עמ'.תקי"ט).

למרות שהיה ספון באהלו לקח חבל בעניני הציבור. היה מראשי "מועצת גדולי התורה" של אגו"י והשתתף באופן פעיל בישיבותיה. כמ"כ היה מופיע בציבור בכינוסים ועצרות-עם, בהם השמיע מדברי תורתו והשקפתו על בעיות השעה, כמעין המתגבר.

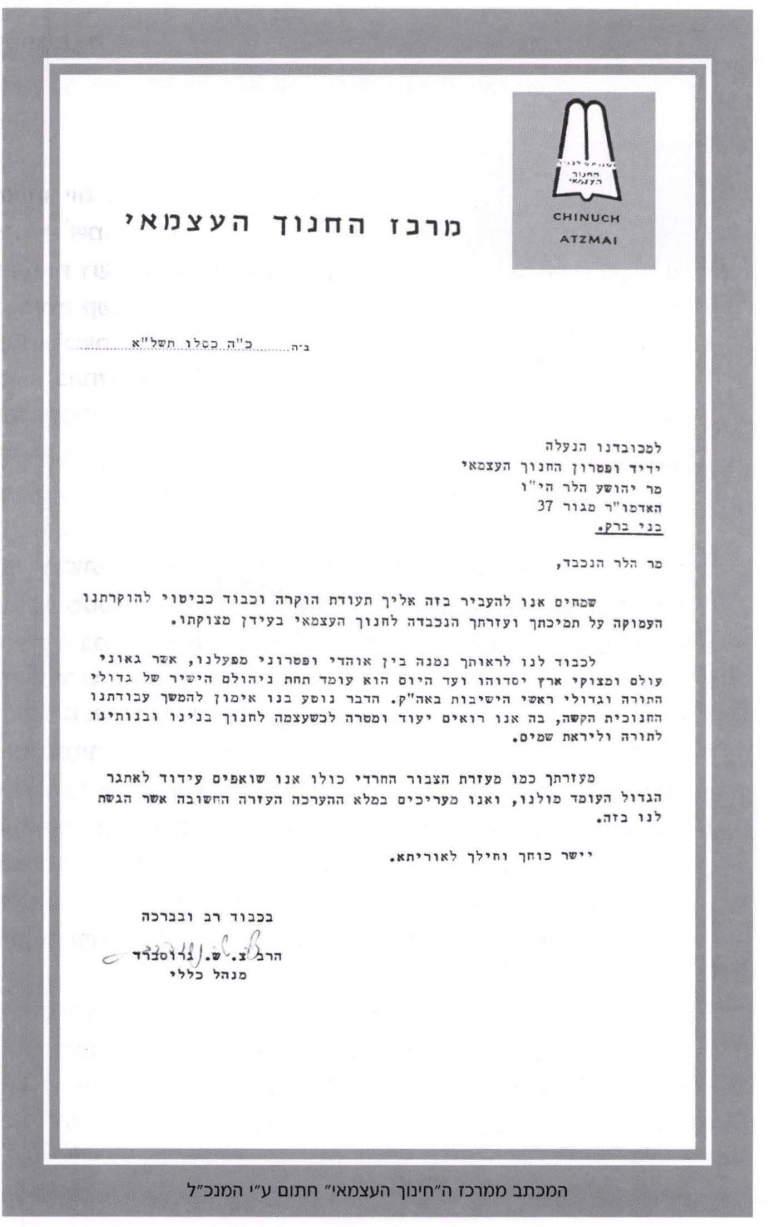
היתה תקופה שה"חינוך העצמאי" נקלע למשבר כספי קשה מאד. היה זה כאשר החינוך התורתי עדיין לא היה מתוקצב כראוי ע"י המדינה. אירגנו, לכן, העסקנים מגבית רבתי בראשות גדולי ישראל, אדמו"רים וראשי ישיבות. הפתיחה התקיימה בטרקלינו של הנגיד ר' יוסף גולדפינגר ז"ל בת"א. בשולחן הנשיאות ישבו ה"בית ישראל" מגור זצ"ל, ה"אמרי חיים" מויזניץ זצ"ל (שהובא על כסא מפני חולשתו), האדמו"ר מאוז'רוב זצ"ל, הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, הגרא"מ שך זצ"ל וגדולי ישראל נוספים. אל המסיבה הוזמנו עשירי היהדות החרדית בא"י. שכני הדגול רבי שרגא גרוסברד זצ"ל, מנכ"ל ה"חינוך העצמאי", הזמין גם אותי להשתתף בהתוועדות הנדירה.

אחרי הנאומים והכיבודים, נכנסו האדמו"רים וראשי הישיבות לחדר צדדי, ביחד עם ראשי ה"חינוך העצמאי", וכל אחד מן הקרואים הוזמן להיכנס אליהם ביחידות ולהודיעם את גובה הסכום שיתרום. הדבר נמשך שעה ארוכה למדי. היו נגידים ששהו בפנים זמן רב ואחרים פחות. אני נשארתי בין האחרונים. כשנקראתי אל הקודש פנימה ראיתי שיושבים בצוותא ה"בית ישראל", האדמו"ר מאוז'רוב, והגר"י אברמסקי. הרבי מגור פנה אלי: "די ביסט דאך נישט פון די גרויסע גבירים, וויפל ווילסטו געבין?" (-אתה הרי אינך מהגבירים הגדולים, כמה אתה חפץ לתרום?) עניתי: "אתן ככל שהרבי ישית עלי!" הב"י חשב רגע ונקב בסכום גדול. הסכמתי מיד וברכני במאור פנים. כעת רמז לי הרבי מאוז'רוב שאחכה לו לקחתו הביתה במכונית שלי. המתנתי לכן עד שגמרו עם כולם. בדרך הביתה אמר לי: "אולי לא היה ראוי לבקש ממך כ"כ הרבה כסף". הגבתי: "לפנים היו צדיקים שנהגו "אויס ביעטן", דהיינו לבקש מאנשיהם כמה שיתנו, היום זה לא מקובל, אך הנה זכיתי אני ששולחן גבוה כזה יטיל עלי סכום כזה - אני שמח על הזכיה!" למחרת בבוקר פגשתי יהודי שיש לו למכור מגרש ושואל אם ביכלתי למצוא עבורו קונה ישר. לא עסקתי מעולם בתחום התיווך ובכל זאת הצלחתי למצוא עבורו בו ביום את הקונה המבוקש - והרווחתי בתיווך זה בדיוק את הסכום שהרבי מגור פקד עלי לתת.

הגאון ר' שרגא גרוסברד זצ"ל, מנכ"ל החינוך העצמאי, במשאו המלהיב

בקיץ אחד שהיתי בחופשה בפנסיון "רייך" שעמד בשכונה הירושלמית "בית הכרם". זה מקום בו התארחו בשעתו כל גדולי הדור. גם הרבי מאוז'רוב זצ"ל שהה אז שם. והנה פנתה אלי הרבנית ע"ה בבקשה: שאתלווה אל הרבי, העומד לבקר אצל פרופ' ברנפלד, רופא עיניים מפורסם בביה"ח "שערי צדק". עשיתי כבקשתה ואחרי הבדיקה שאלתי את הרופא מה מצב עיניו של הפציינט. הוא ענה לי בגרמנית, שהרבי רואה בעין אחת חמשה עשר אחוז, ובעין השניה אינו

מרכז החנוך העצמאי

CHINUCH ATZMAI

ב"ה כ"ה כסלו תשל"א

לכבודנו הנעלה
ידיד ופטרון החנוך העצמאי
מר יהושע הלר הי"ו
האדמו"ר מגור 37
בני ברק.

מר הלר הנכבד,

שמחים אנו להעביר בזה אליך תעודת הוקרה וכבוד כביטוי להוקרתנו העמוקה על תמיכתך ועזרתך הנכבדה לחנוך העצמאי בעידן מצוקתו.

לכבוד לנו לראותך נמנה בין אוהדי ופטרוני מפעלנו, אשר באוני עולם ובצוקי ארץ יסדוהו ועד היום הוא עומד תחת ניהולם הישיר של גדולי התורה וגדולי ראשי הישיבות באה"ק. הדבר נוסע בנו אימון להמשך עבודתנו החנוכית הקשה, בה אנו רואים יעוד ומטרה לכשעצמה לחנוך בנינו ובנותינו לתורה וליראת שמים.

מעזרתך כמו מעזרת הצבור החרדי כולו אנו שואפים עידוד לאחגר הגדול העומד פולנו, ואנו מעריכים במלא ההערכה העזרה החשובה אשר הגשת לנו בזה.

יישר כוחך וחילך לאוריתא.

בכבוד רב ובברכה

הרב צ. ש. גרוסברד
מנהל כללי

המכתב ממרכז ה"חינוך העצמאי" חתום ע"י המנכ"ל

רואה כלל. התחלתי לצחוק. אמרתי לו: "הרבי יושב ולומד ביום ובלילה מתוך הספרים, קורא באותיות זערערות וכותב ספרים". תגובת הרופא לא אחרה לבוא: "אם כך הם פני הדברים, הרי זה פלא אלוקי! מבחינה קלינית - האיש הזה עיור!"

מאוחר יותר, כשעלה ברצוני להדיר מחדש את הספר "זכרון שמואל" שחיבר זקני ר' שמואל זאנוויל הלר זצ"ל מפרעמיסלאוו, היה בידי עותק ישן שנדפס באותיות רש"י זעירות, אשר נשקפו בכל דף מצדו האחד לצדו השני, והקריאה בו היתה קשה במיוחד. הבאתיו אל האדמו"ר זצ"ל שיבדוק אם כדאי להדפיסו מחדש. כשחלפו מספר שבועות קראני ואמר לי, שהספיק לעבור על הספר כולו, וכדאי בהחלט להדפיסו בסידור אותיות חדשות ועם ציונים ומראה מקומות (והדבר נעשה כעצתו, כאשר הוצאתי לאור מחדש את הספר בשנת תשנ"ו, בידי בני מחמדי הרב מיכאל משה נ"י). אף חזר באזני על קטעים שלמים מתוך הספר בעל-פה. כך קרא וראה גם כאשר נחשב מבחינה קלינית כעיוור.

לפי הרגשתי התרחש אצל הרבי מאוז'רוב זצ"ל אותו פלא שארע לצדיקי קדמאי. חסידים מספרים, לדוגמא, על ה"דברי חיים" זי"ע מצאנז, אשר עיניו כבדו מזוקן ולא ראה כמעט, אך אמר בעצמו: "ברוך השם - בספר אני עוד מסוגל לקרוא!" אף סיפר שה"אוהב ישראל" מאפטא זי"ע לעת זקנתו התגורר במזיבוז', בעליה אחת. יום אחד באו לפניו שני אנשים לדין-תורה, וישאל את מקורביו, כיצד יכלו שתי בהמות לעלות במדרגות אל הקומה השניה? תמהו אנשי הבית וישאלוהו: "הלא המה שני אנשים פלוני ופלוני שהרבי מכירם?" אך ה"אוהב ישראל" השיב לעומתם: "ואני ראיתי אותם לא בדמות אנשים אלא כבהמות". וביאר עפ"ז בס' "קדושת ציון" (פ' ויחי) : על הפסוק "ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות" אומר התרגום: "ועיני ישראל - יְקָרָן מסיבו", הצדיקים בערוב ימיהם כבר קידשו כ"כ את עיניהם עד שנהיו יקרים ורואים רק דברים שבקדושה..."

הרבי זצ"ל נהג בקביעות לנסוע כל שנה ביום ז' באדר, יומא דהילולא של משה רבינו ע"ה, להשתטח בתפילה על קברי צדיקים בגליל, אצל ציון הרשב"י במירון, ובעיה"ק צפת וטבריה. בשנת תשכ"ז, חדשים ספורים לפני שפרצה מלחמת "ששת הימים", צילצל אלי המשב"ק ר' ישראל'קי כץ ע"ה וביקש בשם הרבי זצ"ל שאצטרף לנסיעה - וכן עשיתי. אל האדמו"ר נתלווה ציבור חשוב של חסידים ואנשי מעשה.

תקיז

התפילות לא היו הפעם כבכל שנה. הגבאי ר"י כץ הגיד בקול את מזמורי התהלים שהרבי ציוה עליו פסוק בפסוק. אלה היו הפרקים שפותחים במלים "אל תשחת..." התפילות במירון נאמרו בצפיפות רבה. היו שם יהודים רבים גם מחוץ לפמליא של הרבי. הוא זצ"ל עמד אצל הציון וקרא "קוויטל'ך". גם אני העברתי אליו "קוויטל" מרחוק. היתה זו פעם ראשונה שהגשתי לפניו "קוויטל". סבור הייתי שהוא אפילו לא ידע במי מדובר. מה מאד הופתעתי לכן כעבור כמה שנים, כשבאתי אליו וסיפרתי לו על השידוכים שמציעים לבתי הבכירה, והוא אומר לי: "הלא קוראים לה גיטל, ואח"כ יש לך חנה..." והמשיך להזכיר בעל-פה את כל השמות של ילדי אותם זכר מאותו "קוויטל" שהעברתי לידו במירון מרחוק. בסיום המסע המשיך הרבי לטבריה, שם התפלל בציון הרמב"ם ור' מאיר בעל-הנס, ואח"כ ערך את ה"שולחן" אשר לפני ד' בנוכחות ציבור גדול, וכיבד אותי לשיר אז את הפזמון "בר יוחאי".

מפי באי ביתו המקורבים שמעתי, כי בהדליקו נרות חנוכה הרבי אינו מרשה לאף אחד להיכנס, כי אם לרבנית שלו בלבד. היתה לי תשוקה מרובה לראות את עבודתו הקדושה בהדלקת נר-חנוכה וביקשתי מהרבנית ע"ה שתפעל בשבילי. אבל היא התנצלה ואמרה שלא ניסתה אף פעם לעשות דבר כזה. שנה אחת לפני זמן ההדלקה הגעתי אל מעונו של הרבי זצ"ל וישבתי בחדרה של הרבנית. והנה בא המשב"ק וקרא לה שתיכנס לחדרו של הצדיק לשמוע הברכות וההדלקה. ברגע זה רמזה לי שאכנס בעקבותיה, בתנאי שלא ירגישו כלל בפנים בנוכחותי. נכנסתי חרש על קצה אצבעותי ונצמדתי בשקט אל הקיר. ראיתי את הרבי זצ"ל ניצב ליד המנורה ופניו להבים בדביקות נפלאה. הוא אמר את הברכות והדליק הנרות ונשאר על עמדו כשעיניו בשלהבות. בזהירות רבה פתחתי בשקט את הדלת ויצאתי החוצה. הודיתי מאד לרבנית וחזרתי הביתה. היא טילפנה אלי למחרת וסיפרה, שהרבי אמר לה אח"כ שהרגיש כי מישהו נוסף נמצא בחדר. בלית ברירה היא גילתה את זהותו של אותו "מישהו" והרבי הגיב: "יהושע איז אנ'אייגענער" (-יהושע הוא משלנו), כמי שאומר, זה בסדר...

בכל שנה ושנה השתתפתי במעמד עריכת ה"שולחן" ביום ח"י בטבת, הוא יומא דהילולא של זקנו האדמו"ר מהרח"ש מחנצ'ין זצ"ל, שהיה גם דוד משפחתנו, והוא ג"כ יום ההולדת שלי. ל"שולחן" הגיע תמיד ציבור גדול של רבנים וחסידים, הבית נתמלא עד אפס מקום, ועד שנאלצו להצטופף גם בחדר המדרגות.

והנה בכל השנים אחרי אמירת התורה כיבד הרבי אותי לשיר את הניגון המיוחד למזמור "רננו צדיקים". בשנה האחרונה לחיין, הייתי בליל ח"י בטבת בשמחת בר-מצוה של קרוב משפחה, ואחרתי במקצת. כשעליתי במדרגות אמרו לי מקורביו, שהרבי כבר שאל מספר פעמים האם כבר הגעתי, ועדיין לא יצא מחדרו. בהיכנסי אל הפרוזדור שמעתי ג"כ את קולו עולה מהחדר, שואל: "יהושע איז שוין דא?" ואחרי שכנראה ענו לו שהגעתי יצא מהחדר אל ביהמ"ד. כשהתקרבתי אליו אמר: "וואס ביסטו אזוי שפעט געקומען, קיין 'קוויטל' קען איך שוין נישט נעמען, אבער זיי דיך מזכיר... זאלסט צו מיר אריינקומען... איך האב מיט דיר אסאך צו שמועס'ן..." (-מדוע אחרת כ"כ, 'קוויטל' כבר לא אוכל לקחת ממך עכשיו, אבל תזכיר את עצמך... ותיכנס אלי, יש לי הרבה לשוחח עמך).

ישבנו הפעם אל ה"שולחן" מפוחדים קימעא. הרבי היה נראה נרעש ביותר. לא כיבד לשיר ובאמירת התורה השמיע את משאו הארוך על "תחיית המתים" (שנדפס לימים בקונטרס מיוחד). ואף גם זאת: כמעט שלא הרים את עיניו בכל משך עריכת ה"טיש", כמעט שלא התייחס כלל למסובים, ומיד אחרי ברכת המזון פרש לחדרו. בהיותי אדם עסוק רשמתי ביומני כל יום מחדש שצריך להיכנס לאדמו"ר מאוז'רוב, אך לא הספקתי. לבסוף החלטתי סופית, יעבור עלי מה, בר"ח שבט אני מתפנה מכל עיסוקי ונוסע אל הרבי, כבקשתו - אך לא זכיתי.

כל ימי חיי מצטער אני על ההחמצה הגדולה, על ההפסד שהפסדתי, שלא שמעתי מפי קדשו את אשר ביקש להגיד לי. שכן באותו לילה של ראש חודש שבט ניטלו המאורות ויצאה נשמתו בקדושה ובטהרה, בעמידה ליד השולחן, אחרי שיצאו מעל פניו אורחים אחדים מחסידי אוז'רוב בארה"ב. הרבנית ע"ה היא שמצאה אותו עומד ככה ללא רוח חיים. בחד קטירא אתקטיר לחי עלמין. רק לפנות בוקר כשטבלתי במקוה שמעתי את הבשורה המרה מסילוקו של צדיק ומיד אחרי התפילה נסעתי לתל-אביב. שמעתי שם מאנשי ביתו כי שלחו לשאול את פי האדמו"ר מגור זצ"ל, ה"בית ישראל", היכן לקבוע את מקום מנוחתו. מיד אמרתי להם: "אלי הוא דיבר פעם בהטעמה, שברצונו כי אדע שה"חזון איש" רצה אותו כשכן, ומדבריו הבנתי שהוא בחר לעצמו את מקום מנוחתו בבני-ברק". בינתיים חזרו השליחים מירושלים וסיפרו שהרבי מגור אמר כי המקום המתאים הוא בני-ברק. מיד שלחו אותי שאני אבחר עבורו חלקת-קבר בסמוך למקום מנוחתו של ה"חזון איש" זצ"ל, אשר יוכלו להקים עליה "אהל". בחרתי לרכוש בבת-אחת ארבע מקומות קבורה צמודים שאיפשרו להקים על הציון "אהל" קטן, ושם

חלקת מחוקק ספון, עד אשר יקיצו וירננו ישיני עפר. מאוחר יותר אף טיפלתי בבניית האוהל על הציון הק'.

ב"אשכבתיה דרבי" שנערכה בחוצות תל-אביב וגם בבני-ברק הלכו אחרי מיטתו רבבות אלפי ישראל. ביקשתי מאנשי ה"חברה קדישא" שיסכימו לצרפני בשעת הטהרה, הם קראו לי להיכנס בעת הלבישה וזכיתי לעזור על ידם. אחרי שעטפו את גופו הטהור בתכריכים ראו מבעד למלבוש את בליטת אפו. אמרתי לאנשים סביבי: "הרבי אמר לי פעם, אתה רואה את חוטמי, כזה חוטם היה לרבי מלובלין ("החוזה"), ליהודי הקדוש מפשיסחא, ולאברהם אבינו! ובכן, יש לכם כעת ההזדמנות אחרונה לראות את צורת חוטמו של אברהם אבינו".

אחרי הסתלקותו שמתי לב, כי בספרו "באר משה" עה"ת מצוין בראש כל עמוד שם הפרשה, חוץ מבכל פרשת "וארא" ובחלק גדול של פרשת "בא" שם רשום הלאה בראש כל דף "פרשת שמות" עד העמוד בו מופיע הקטע: "למען תהיה תורת ה' בפיך", בו הוא מדבר על קדושת הפה, שאפילו דיבור גשמי יהיה בבחינת תורת ה'. אני יודע בבירור שהרבי עצמו הגיה היטב את ספריו וזו לא היתה מה שקוראים "טעות דפוס". אלא: בימים שיתכן שיחול יום ה"יארצייט" שלו נחסר שם הפרשה - כפי שידוע מכמה צדיקים שלא השמיעו דברי תורה בפרשיות של ימי הסתלקותם לחיי העוה"ב.

ה"אמרי חיים" מויזניץ זצוק"ל

הפסוק בספר משלי (ט", י) "קסם על שפתי מלך" הלם להפליא את האדמו"ר מויזניץ רבי חיים מאיר זצ"ל בעל "אמרי חיים". מיום בואו לבני-ברק, כדי להקים את קרית ויזניץ, התקרבתי ונמשכתי לאישיותו הלבבית והמקרינה אהבת ישראל במיטבה. התגוררתי בימים ההם בשיכון פא"י "נוה אחיעזר" ובדרך הילוכי בקביעות לתוך בני-ברק לוויתי במבט עיני את ניצני הקריה בהיבנותה, מיריית אבן-הפינה עד שזכינו לראות את שני הבתים הראשונים עומדים על תלם, ונכנסו לגור בהם המשפחות החלוציות, ועד אשר הוקם האגף הראשון של בית הישיבה, בו שכן זמנית בית-המדרש, וכן הוקם בית האדמו"ר שהגיע להשתקע במקום.

לפני בואו של ה"אמרי חיים" התהדרה בני-ברק רק בתואר "עיר התורה". אמנם היו בה מספר שטיבל'ך בודדים, אבל הציבור החסידי לא נחשב בה לגורם דומיננטי

מרכזי. רק עם יסוד הקריה הויזניצאית, ושגשוגה בקצב מהיר שלא כדרך הטבע, התרחב הכתר של בני-ברק ובצדק היא נקראת מאז "עיר התורה והחסידות".

בראשית ימי הקריה היו תושביה מעטים. אנחנו דיירי שיכון "נוה אחיעזר" היינו השכנים הקרובים ביותר לקריה, ושכנות זו העניקה לה חיזוק רב. אנשינו מילאו את בית המדרש והשתתפו ב"שולחנות" של הרבי ובשמחות של הולדת הנכדים, בני כ"ק האדמו"ר רבי משה יהושע שליט"א. גם חתנו של ה"אמרי חיים" רבי משה ארנסטר קבע את מגוריו בקריה ושימש כיד ימינו של הרבי במפעל הבנין, בהקמת בתי המגורים הראשונים, ואח"כ ביסוד המפעל לליטוש יהלומים שסיפק פרנסה לראשי המשפחות.

כ"ק האדמו"ר ה"אמרי חיים" מוויזניץ זצ"ל

הרבי בכבודו ובעצמו טיפל באהבה בכל תושב בקריה. הבעיות היו רבות ומגוונות עד למציאת מקום עבודה וחינוך הבנים והבנות. כיוצא בזה טיפל אישית בכל תלמיד מתלמידי הישיבה. היו ביניהם בחורים יתומים מאב ואם, ניצולי השואה, אשר הרבי היה עבורם אב מסור ואמא רחימאית גם יחד. ימים קשים ועבודה מפרכת שנמשכה שנים עמל הרבי עד שזכה לראות את חסידות ויזניץ בתפארתה.

השתתפנו ב"שולחנות" כמעט בכל שבת וחג, וב"ליל הסדר" בחג הפסח. הדביקות הנפלאה והשירה הנלהבת הבעירו בנפשותנו התלהבות עצומה. לאדמו"ר מויזניץ היה חוש נגינה מיוחד במינו. לעתים קרובות באנו יחד, החזן ר' יחזקאל קלגסבלד ע"ה, ר' יוסף שפירא, ואנכי - והתכבדנו לשיר. הרבי אהב מאד את הניגונים וביקש את משוררי ה"חצר" שלו לקלוט היטב את השירה שלנו, ועד היום ממשיכים להשמיע בויזניץ את הניגונים שלנו. במשך שנים רבות היינו באים לויזניץ בליל שביעי של פסח, והרבי כיבד את ר' יחזקאל לשיר את ה"אמת" המפורסם של "עזרת אבותינו". אח"כ הצמיד הרבי והוסיף לשירו מנגינה המתחילה ב"עזרת", ומ"אמת" ואילך ממשיכים הלאה את השיר של ר' יחזקאל. גם כשבאתי לבדי היה הרבי מכבדני לשיר את החרוז "הילוכך" מתוך "מה ידידות".

תקכא

כשדודי ר׳ שלמה ביקר בארץ, בשנת תשכ״ד, נלוויתי אליו לביקור נימוסין אצל האדמו״ר מויזניץ. ישבנו אצלו קרוב לשעתיים ובילינו במילין דחסידותא. הוא הרבה אז לדבר מאבותיו הקדושים. בין השאר סיפר לנו שתי עובדות משעשעות מאביו הקדוש בעל ״אהבת ישראל״ זצ״ל.

(א) זמן קצר אחרי שישב האה״י על כסא אביו ה״אמרי ברוך״ זצ״ל, הגיע אליו יהודי מוואָלכאָיי עם ״קוויטל״ והניח לפניו פדיון נפשו בסכום גדול מאד. שאל אותו הצדיק: ״מדוע הנך נותן לי כ״כ הרבה כסף?״ השיב הלה: ״הייתי רגיל לתת ככה לאביכם זצ״ל, וגמרתי בלבי להמשיך גם אצלכם...״ התרגש ה״אהבת ישראל״ והזדעק בעינים עצומות: ״מי אני ומה אני מול אבי הקדוש״, אך כשפקח את עיניו ראה שרוב הכסף נעלם מהשולחן... היהודי הוואָלכאָווי הסיק את המסקנה המתבקשת מדיבורים כאלו...

״מני אז״ סח פעם הצדיק ״חדלתי לעשות פראָוועַן עניוות...״

(ב) מאורע נוסף התרחש אצלו עם יהודי שהביא ״קוויטל״ בצירוף סכום עצום ל״פדיון״. ה״אהבת ישראל״ לקח את ה״קוויטל״ מידיו של החסיד בידים רועדות, מי יודע באיזו צרה שרוי יהודי זה שהוזיל מכספו כל כך הרבה? (כאן הוסיף ה״אמרי חיים״ במאמר מוסגר ובהטעמה יתירה: הלא קראו לאבי זי״ע ״אהבת ישראל״ **״ווייל ער האט באמת ליב געהאָט א ייד״**) כיון שהתחיל לקרוא את

כותב השורות עם כ״ק האדמו״ר מוויזניץ שליט״א בשמחה משפחתית

ה"קוויטל" והוא לא רואה שום דבר מיוחד, חשב עוד בלבו: - מי יודע, אולי זו צרה כ"כ נוראה שקשה לו אפילו לכתוב? התחיל איפוא לחקור את האיש: מה המצב בעניני בריאות שלו ושל בני ביתו? השיב הלה: "ברוך השם, רבי, הכל בסדר!" "ומה בנוגע לפרנסה?" "ברוך השם, רבי, העסקים מצליחים כרגיל". כאן התחיל הצדיק לחשוש, אולי אחת מבנותיו סרה מן הדרך חס וחלילה, וישאלהו בזהירות: "ומה בענין יידישקייט של הילדים?" והלה משיב, "ברוך השם, רבי, יש לי בלי עין הרע ילדים מצוינים ומתנהגים כראוי..." כאן לא יכול האה"י להתאפק: "אם כן, מדוע נתת לי כל-כך הרבה כסף, והוצאת לי את הנשמה?!" והיהודי הפשוט עונה לעומתו בתום לב: "רבי, טוב לי, ברוך השם, רציתי לכן שגם לרבי יהיה טוב, והצדיק יברך אותי שהכל - ימשיך בטוב ולא יפסק אף פעם..."

בסיום השיחה נפרד הרבי מדודי רבי שלמה זצ"ל וליווהו בצאתו החוצה. הוסיף ואמר: "פה בבית סמוך מתגורר גם בני הרב (הוא האדמו"ר מויזניץ מהרמ"י שליט"א), ער איז אַ וואוילער איד, כדאי שתכירו אותו..." - ואכן עשינו כעצתו ומיד עלינו גם אליו.

הרב מפוניבז' זצ"ל היה מיודד עם ה"אמרי חיים" מקדמת דנא, ועוד יותר העמיקה ידידותם בעת הקמת הקריה והישיבה. כשהרבי מויזניץ חזר מבית החולים אחרי מחלתו הראשונה, היה שוהה למנוחה במשך שבועות אחדים אצל חתנו רבי משה ארנסטר, בדירתו שברח' רבי אהרן קוטלר. משנודע לנו כי הוטב לרבי ומניחים לבקרו, נתלוויתי אל הרב מפוניבז' כאשר סר אליו לדרוש בשלומו, וכשהגענו לרחוב קוטלר נזדמן שבדיוק אז יצא הרבי החוצה בפעם הראשונה לטייל מעט. בראותו אותנו מרחוק, מיד קרא: "דאס איז דאך יהושע, ברוך השם, איך דערקען שוין אַ מענטש!" - (-הלא זה יהושע, ב"ה שאני מזהה כבר פני אדם). הוא קיבל באותה שעה את פני הרב מפוניבז' בלבביות רבה ושוחח עמו - ארוכות.

ה"שפע חיים" מצאנז-קלויזנבורג זצוק"ל

מיד אחרי השואה פגשנו בפאריז את האדמו"ר מקלויזנבורג רבי יקותיאל יודא הלברשטאם זצ"ל. מאז הלך לבי שבי אחרי אישיותו הסוערת והקסומה. סמוך לבואו ארצה כדי לחגוג את יריית אבן-הפינה ל"קרית צאנז" בנתניה, התחלתי לנסוע אליו תכופות, והייתי לו לעזר רב בעניני הבניה של קרייתו. הוא זצ"ל רצה

מאד שאקח לידי את ניהול משק הבניה כולו, אך התנצלתי לפניו בכנות שאינני יכול לעזוב את הרב מפוניבז', והרעיון לעסוק בו-זמנית בשני המפעלים יחד איננו מעשי. מאידך, כשהכניס האדמו"ר לעסקי הבניה את ר' שמואל רייך, עמדתי לעזרתו בהכוונה וייעוץ בכל מה שהיה דרוש לו. עד היום מדגיש ר' שמואל בכל פגישה שהוא "תלמידי" בסוגיית הבניה.

כ"ק האדמו"ר מצאנז זצ"ל מעניק לי את הספר הק' "שפע - חיים"

הייתי נוסע ל"קרית צאנז" לשבתות ובכל פעם כיבדני האדמו"ר בתפילות לעבור לפני התי"ב. ניסיתי הרבה פעמים להתחבא מפניו אך לא תמיד הצלחתי. היתה זו משימה קשה לכל בעל-תפילה שעמד סמוך לו ושמע בכל קטע איך שהרבי שופך נפשו ומתחטא לפני קונו באמירה כמו "הייליגער באשעפער", "טאטע קרוין", היה קשה להמשיך אחריו בנוסח התפילה הרגיל.

זכורני, בשבת הראשונה שחנכו בה את ביהמ"ד החדש, התחמקתי איכשהו בתפילת "קבלת שבת", ובשחרית ב"פסוקי דזמרה" התפללתי הרחק ע"י הכניסה, אבל כשהגיעו ל"נשמת" ירד הרבי פתאום עד קצה בית המדרש ומצאני, והראה לי באצבעו שאגש אל העמוד. מתחילה שיחק לי מזלי: התפילה זרמה הפעם בשופי ללא סערה מיוחדת, יכולתי להתפלל באופן רגיל ולשורר "הא-ל הפותח" ו"א-ל אדון" בשירה וזמרה כראוי. אפס כשהגיע ל"עזרת אבותינו" התחיל הרבי לשיר כדרכו בקודש מתוך דביקות נפלאה, התמוגג בדמעות, והשתפכותו התארכה

יותר ממחצית השעה. אותו חזיון חזר ונשנה כשניגש אל ארון-הקודש להוציא את ספר התורה והתחיל להגיד "בריך שמיה" בנעימה סוחפת - והטעם הנפלא של צקון לחשו לא פג עד היום, למרות שכבר חלפו מאז כיובל שנים.

עם בנו מ"מ כ"ק האדמו"ר מצאנז שליט"א - בשמחה משפחתית

באחד הימים הזמין אותי הרבי להתייעצות מסוימת, וביקש שאשתדל לבוא בשעה מוקדמת בבוקר, מכיון שהוא חפץ לשוחח עמדי עוד לפני התפילה. הגעתי ל"קרית צאנז" בשעה שמונה בבוקר. הדלת בחדרו של הרבי היתה פתוחה, וראיתיו יושב - ולומד כשלפניו על השולחן ערימה גדולה של ספרים. איש לא העיז להפריע לו. אולם רק בשעה עשר ומחצה בערך הוא הרים את עיניו מן הספר, ושאל אז בתמימות האם כבר הגעתי...

באתי להשתתף בכל השמחות של כלולות צאצאיו. פעם אחת (כדומה שזה ארע בימי שמחת החתונה של האדמו"ר הנוכחי מהרצ"א שליט"א) נכנסתי בקודש פנימה כמלווהו של הגר"י לנדא זצ"ל אב"ד בני-ברק. הרבי סיפר אז לאורחו סיפורים שונים מאביו ומסבו הרה"ק מגורליץ זצ"ל. מעט מהם נשתמרו בזכרוני ואעלה אותם פה על הכתב. לדוגמא: בעודנו ילד פעוט נכנס פעם אביו (הרה"ק מרודניק זצ"ל) אל חדר זקנו ה"דברי חיים" זצ"ל וראה שיושב לצדו יהודי זקן

תקכה

לבוש "בעקיטשע" בגוון לבן. מיד רץ החוצה וצווח בקולי קולות: "אליהו הנביא נמצא אצל סבא" "אליהו הנביא נמצא אצל סבא". כה תיאר הילד לעצמו, מי מסוגל לשהות במחיצת הסב עם בגדים לבנים, והסבא עוד יושיבו בראש השולחן, אם לא אליהו בכבודו ובעצמו? בסוף התברר שזה היה הרבי ר' ישראל יצחק מראדושיץ זצ"ל, בן הסבא קדישא, שהיה מחותנו.

עוד סיפר האדמו"ר באותו מעמד, שזקנו הרה"ק רבי ברוך מגורליץ זצ"ל עמד - במועד מסוים לפני חג הכלולות של אחד מבניו, והגיע לצאנז כדי לבקש מאביו עזרה כספית להוצאות החתונה. השיבו ה"דברי חיים": "הלא הנך יודע שאין לי כסף..." עמד הרב מגורליץ וחישב, שבשבת הקרובה אמורים לבוא כמה עשירים מהונגריה, אשר בודאי ישאירו אצל האב סכומים נכבדים, ולכן החליט שגם הוא נשאר בצאנז לשבת. אחרי שבת שוב לא יהיו לאביו תירוצים שאין לו כסף. לפני כניסת השבת נפגש הרב מגורליץ עם הגבירים האורחים ושטח לפניהם את בקשתו: היות והוא עומד לפני חתונה של בתו ועיניו נשואות לעזרה, יואילו נא הגבירים שבודאי יכנסו ביום ראשון להיפרד מן הרבי ללכת יחדיו, אחד אחרי השני, ויהא ביכלתי להיכנס מיד אחריהם - כך שהאב לא יספיק לחלק את הכסף לאחרים.

עשו הגבירים כחפצו וביום ראשון הם באו יחד והרב מגורליץ ג"כ הגיע כדי להיכנס מיד אחריהם. אך משום מה התעכבה פתיחת הדלת אל הד"ח והרב מגורליץ נכנס בינתיים לביהמ"ד ועיין בספר. כשסיים את עיונו מיהר לצאת וראה שאף אחד אינו עומד אצל הדלת. שיער בדעתו שהגבירים כבר נפרדו מהד"ח והלכו לדרכם. מיד פתח את הדלת ורצה להיכנס אל אביו, אך הנה בא ממולו מלמד אחד שיצא מן החדר ופניו זורחות. הבין, איפוא, שהחמיץ את השעה. הכסף כבר איננו. אביו שאלו: "מה אתה עושה עוד כאן?" התנצל והשיב שהוא מחכה לכסף שהגבירים השאירו כדי שיהיה לו להוצאות החתונה. סח לו הדב"ח שלפני שעה קלה נכנס אצלו פלוני המלמד, הוא צריך להשיא את בתו, "ונתתי לו את כל המעות עד פרוטה האחרונה". התמרמר הרב מגורליץ ושאל: "ומה בענין הבת שלי? איך מבזבזים ("מען פארתאכל'עווועט") בזמן קצר כזה כ"כ הרבה כסף?" התחיל אביו לרקוע ברגליו ובכה: "איך ילדים לא מרחמים על אבא זקן שעדיין לא תיקן חטאת נעורים, ורוצה לקיים "וחטאך בצדקה פרוק", איך לא מרחמים?!" והתחיל להתאונן בזעקות על "חטאיו" עד שנמס לב השומע. שאל הרב מגורליץ: "בכל זאת, מה עלי לעשות?" השיבו האב: "יש לך בעיה של

כסף? אם כן סע להונגריה ותספר שהנך בנו של הצאנזר רב, יתנו לך שם הרבה כסף..." וכה סיפר הגורליצר: "ראיתי שכסף כבר לא יהיה לי כאן, ביקשתי את אבא שלפחות עד שאשוב מהונגריה לא יגלה לאנשים איזה "בעל עבירה" הנהו, אחרת לא יתנו לי אף פרוטה..." והרבי מקלויזנבורג הפטיר: "אזוי האט דער זיידע אֶפגעטין דעם פאָטער, דעם צאנזער זיידן..."

אחרי פטירת רבה של בני-ברק, ראיתיו בחלום כשהוא שקיל-וטרי בדבר הלכה עם קבוצת אנשים שלא הכרתי. הנידון היה איך הוא נוסח הברכה בהדלקת נרות חנוכה, האם "להדליק נר **של** חנוכה" או "להדליק נר חנוכה"? ואני בחלומי פונה אליהם ומספר שהרבי מקלויזנבורג זצ"ל היה אומר ברצף "להדליק נר שלחנוכה" כאילו זוהי מלה אחת. הקשיב הרב לנדא זצ"ל ואמר: "הרבי מקלויזנבורג הוא בר סמכא, יכולים לסמוך עליו". כאשר התעוררתי התחיל לבי נוקפי, מה אמרתי? האם באמת זוכר אני שהוא אמר כך? מיד התקשרתי אל חתני הר"ר מיכל פרנקל נ"י, אשר שהה בבית הרבי באמריקה במשך שנתיים, ושאלתיו איך באמת הרבי אמר. תשובתו היתה שבכל ימות השבוע הרבי אמר "להדליק נר חנוכה" מלבד בערב שבת - כשמדליקים לפני הזמן - שהיה אומר אז "להדליק נר שֶלַחנוכה". הבנתי, שכנראה כשהייתי פעם אצלו בהדלקת הנרות בערב שבת שמעתי אותו אומר כך, ולכן זה נחרת בזכרוני.

בהזדמנות מסוימת שמעתי מפי קדשו זכרונות שהעלה מחג הסוכות שנת תש"ד, חדשים ספורים לפני שהתחילה השמדת יהודי הונגריה הי"ד, בו שהה במחיצת חותנו-זקנו הרה"ק רבי שלום אליעזר זצוק"ל מראצפערט (הסב של זוגתו בזיו"ר הי"ד בתו של ה"עצי חיים" זצ"ל מסיגעט) בנו של ה"דברי חיים" זי"ע. באחד הימים אחרי החג יצאו שניהם במרכבה לשאוף אויר צח באפרים מחוץ לעיר והרחיקו לנסוע. כשירד היום והגיע זמן מנחה, וכבר לא היה פנאי שיספיקו לשוב העירה להתפלל, ירדו מן המרכבה סמוך לכפר אחד וחיפשו מים ליטול ידיהם לתפילה. לפתע ראו באופק דמות אדם מהלך בלבוש כפרי ומגפיים לרגליו. פנה הצדיק אל נכדו באמירה: "קלויזנבורגער! (כך נהג לכנותו כשדיבר אליו) רואה אתה את האיש ממול הפוסע לקראתנו? זה יהודי מבעלזא!" אמר ולא יסף. "הייתי סקרן מאד" סיפר לי האדמו"ר "לדעת אם נכון הדבר, וכאשר הלה התקרב אלינו, ראיתי שהוא יהודי וניגשתי אליו בשאלה: "מהיכן יהודי?" והשיבני: "ממקום רחוק, מארץ אחרת, בטח לא תדעו..." חזרתי והפצרתי בו: "בכל זאת, מהיכן?" ואמר לי: "האם שמעתם מהרבי מבעלזא? אני משם, מבעלזא..." מופתע כולי

חזרתי אל רבי שלום אליעזר׳ל זצוק״ל שאמר לי: ״רציתי להראותך, שכאשר אני רואה איש יהודי אדע מיד מהיכן מוצאו...״

עוד סיפר לי, כי באמצע ימי החג כשישב ב״שולחן״ בסוכתו, הכניסו אל הצדיק בבהילות איש יהודי שביקש ברכה עבור אשתו שנתקפה בחולי מסוכן וסובלת יסורים נוראים במעיה. התחיל רבי שלום אליעזר לחקור ולדרוש מפיו מה היה סדר אכילתה בימים האחרונים. השיב הבעל מה שהשיב, והרבי השיבו כי לא זו הסיבה, עד ששאלו האם הביאה בפיה גבינה ישנה? נזכר האיש והודה כי אכן אמש אכלה אשתו גבינה ישנה. מיד נענה ואמר: ״מה הפלא אם-כן שהיא סובלת יסורים, הלא זה מפורש ב״טורי זהב״ שגבינה ישנה קשה לגוף...״ וברכו ברפואה שלמה. הרבנים והלומדים שהסבו אל ה״שולחן״ זקפו עיניהם בתמיהה, היכן מופיע דבר זה ב״טורי זהב״? אבל כשהבחין הצדיק בפליאתם, נעקרה מלבו אנחה מרה והתאונן ברבים על ירידת הדורות, עד שאפילו חשובי תלמידי חכמים עלולים לשכוח שדבר זה מובא בט״ז יורה דעה סימן ק״א (ס״ק ד׳) בענין ״חתיכה הראויה להתכבד״, שכתב בשם רש״ל, שהביא מס׳ מרדכי, ד״גבינה יבשה אינה חשובה כ״כ לאכול בה כדי שביעה, **שהיא קשה לגוף**, וכמה וכמה בני אדם אין אוכלים אותה אפילו ע״י הדחק״.

״באותו מעמד פנה חותני-זקני אלי״ המשיך האדמו״ר מקלוינבורג וסיפר לי ואמר: ״כלום סבור היית שאיני יודע מאומה? הלא תדע שבימי חורפי בזמנים שהייתי סמוך אל שולחן חותני הרה״ק רבי מרדכי דוב מהורונסטייפול זי״ע (בעל ״עמק שאלה״), שכר צדיק זה עבורי מלמד ת״ח, שהיה תלמיד מובהק של ה״צמח צדק״ מליובאוויטש זי״ע, והוא אשר למד ושינן עמדי שו״ע יורה דעה וחושן משפט עם נושאי כלים...״ ״מכירו הייתי גם לשעבר״ הפטיר בהשלימו סיפור זה ״אך מכל מקום השתוממתי... לא ידעתי עד אז כמה מסתיר הוא את ידיעותיו וגדולתו בתורה...״

שוב סיפר לי האדמו״ר כי במהלך אותו ביקור בראצפערט, כאשר נסבה שיחתם על השמדת יהודי פולין, והחששות לגורלם הצפוי של יהודי הונגריה, סח לו הצדיק כהאי לישנא: ״אני משוכנע ובטוח, שאלמלי יכולתי להגיע עכשיו אל הכותל המערבי, הייתי פועל ישועות עבור כלל ישראל...״

את הדברים האלה הזכיר האדמו״ר גם במשאו הגדול כשירה את אבן הפינה לקרית צאנז, כ״א באדר תשט״ז, ואף סיפר שהראוהו באותו יום את המכתב

ששיגר הצדיק לגדוה"ת בא"י שישיגו עבורו רשיון כניסה לא"י בהטעימו שגם אביו ה"דברי חיים" זי"ע "היה לו חשקות גדול ליסע לאה"ק". (וראה בס' "לפיד האש" (ח"א עמ' קנ"ג) שכבר סודר הכל לעלייתו לא"י, אך משמים עיכבו בעדו, בגלל מחלת זוגתו הרבנית ע"ה נדחתה נסיעתו מיום ליום, ובעוה"ר נטרפה לו השעה ונלכד בשחיתותם ונעקד עקדה"ש באושביץ ביום ט"ז בסיון תש"ד, הי"ד).

"בכח השתוקקות קדושה זו של - אותו זקן, אנו נושאים עינינו אל השי"ת בתקוה שיעלה בידינו לבנות פה קריה נאמנה לד' ולתורתו" הכריז בסיום משאו. ואכן זכה הרבי מקלויזנבורג זצ"ל להקים שם ושארית לחסידות צאנז, עם הקמת "קרית צאנז" בנתניה על מוסדותיה הקדושים, וידיו רב לו בהרבצת התורה והקמת דורות של תלמידי חכמים מופלגים, הן בישיבתו הקדושה והן במפעל הש"ס העולמי. אף כוננו ידיו מוסדות חסד מפוארים, ובראש ובראשונה בית החולים ע"ש "לניאדו", המהווה מגדלור של קידוש השם לכל הסביבה, וגם אני זכיתי להיות בין העוזרים להקמתו כמסופר באחד הפרקים הקודמים. עינינו הרואות איך שבעז"ה המפעל הכביר הולך ומתרחב, גדל ומשגשג, בניצוחו המזהיר של בניו ממשיכי דרכו האדמו"ר מצאנז מהרצ"א שליט"א, ואחיו האדמו"ר מהרש"ד שליט"א בארה"ב.

* * *

בחתימת מדור זה אעלה למזכרת את הסיפור המזעזע הבא מהרה"ק רבי שלום אליעזר זצוק"ל מראצפערט (שהיה כנזכר חותנו-זקנו בזיוו"ר של ה"שפע חיים" זצ"ל), שקידש את השם בסילודין בימי ההשמדה הנוראה של הנאצים ימ"ש. סיפור זה שמעתי ממקור ראשון ממש, הוא ר' יהושע רוזנבלום ז"ל מחיפה [מחותנו של ידידנו ר' יוסף שלר נ"י] שהיה בשעתו אסיר במחנה ההשמדה אושביץ וסיפחו אותו שם לפלוגות ה"זונדער קאמנדה", אלו הבחורים הצעירים שהועסקו בכפיה אצל תאי הגאזים וה"קרמטוריום", ומדי שבועות מספר הומתו גם הם והוחלפו באחרים ע"מ שלא תישאר עדות חיה על פשעי הרוצחים הגרמנים הארורים, אך בחסדי שמים הוא שרד בדרך פלאית, ואלה הדברים כהווייתם אשר סיפר לי אישית:

"תוך כדי 'עבודתי' בפלוגת ה"זונדר" עברתי כל מיני 'חוויות' מסמרות שיער. אחת החוויות המרגשות ביותר, שאין ביכלתי לשכוח אותה עד עצם היום הזה,

היא הפגישה המזעזעת והעצובה שנפגשתי עם הצדיק המפורסם רבי שלום אליעזר הי"ד הלברשטם זצ"ל מראצפערט.

הדבר היה בראשית הקיץ של שנת תש"ד, בתקופת ה'משלוחים' הגדולים של יהדות הונגריה. רוב המשלוחים הגיעו ישר ל"קרמטוריום" בלי לעבור בכלל מיון. הם הלכו ישירות אל תאי הגז והשרפות. בגלל העומס הרב נהגו אשי ה"ס.ס. 'לזרז' את הקרבנות האומללים במכות ושיסוי כלבים אל הכבשנים.

יום אחד, כאשר הייתי ב'חדר הלבשה' שם התפשטו הקרבנות לפני כניסתם אל תאי הגאז, נעצר לידי יהודי זקן מאד, נתן עלי את מבטו ושאל אותי: "נערי, מאיזה מקום אתה?"

בהיותי משוכנע שיהודי מהונגריה בודאי לא ידע היכן שוכנת "יַבוז'נע" עניתי לו: "אני מקראקא".

"קראקא?" הגיב הישיש "הלא בקראקא גר אחי, רבי ישעיה'לה מטשכויב".

לשמע דבריו אלה נרעדתי כל-כולי. הבנתי שהזקן העומד לפני הינו לא אחר מאשר הצדיק המפורסם רבי שלום אליעזר מראצפערט! אולם לא היה זמן פנאי לשוחח מאומה. עוד דקה או שתיים ויהיה מאוחר.

"רבי" התחננתי לפניו "מכאן לא יוצאים יותר, יגיד מהר וידוי..."

על פי בקשתו עזרתי לו לרבי הקדוש ללבוש שוב את ה"טלית קטן", ואז הוא אמר את ה"וידוי" בהתלהבות רבה ועצומה. ליוויתיו אל תוך חדר הגאז, ורציתי להיפרד ממנו, כי עוד מעט עמדו לסגור את דלתות הברזל הכבדות. הרבי עיכב אותי מעט ואני עמדתי כעל גחלים. רציתי לעזוב מהר את המקום, ואז הרבי לחץ את ידי בחזקה ואמר לי בהתרגשות גדולה: "אתה תינצל ותישאר בחיים, אולם זכור וספר לעולם כולו את אשר ראו עיניך, את אשר עוללו לנו הרשעים הארורים ימח שמם".

ממש ברגע האחרון הצלחתי להתחמק ולצאת לפני שטרקו וסגרו את דלתות הפלדה. מבפנים נשמעו צעקות מחרידות של הנחנקים על קידוש השם: "שמע ישראל", בכי חנוק, יללות איומות ונוראות.

עד עצם היום הזה מהדהדות באוזני המלים הקדושות של הרבי הצדיק: "סַפֵּר לעולם כולו את אשר עוללו לנו הרשעים הארורים - סַפֵּר!"

כזה היה הסיפור ששמעתי ממקור ראשון מפי בעל המעשה ר' יהושע רוזנבלום ז"ל.

* * *

והנה אמרו חז"ל "אין עושין נפשות לצדיקים - דבריהם הם זכרונם". נזכירה, איפוא, גרגיר אחד מדברי תורתו של הצדיק הקדוש רבי שלום אליעזר הי"ד ותהיינה שפתותיו דובבות בעלמא דקשוט. הוא היה אומר: כשהיו ישראל משועבדים לפרעה במצרים, היתה התגלות הקב"ה עליהם כאילו במדת הדין, אבל כשנודע אח"כ שבגין קושי השיעבוד יצאו משם לפני הזמן, התברר להם שהקושי של השעבוד נבע ממדת הרחמים כדי לקצר זמן הגזירה, וכי גם בדין יש רחמים. זהו שכתוב במשנה תורה "אתה הראת לדעת כי הוי"ה הוא האלקים", פירוש, שם במצרים הראת לדעת שאפילו מדת הדין (בחי' אלקים) היא בעצם רחמים (שם הוי"ה).

יהא רעוא שתעמוד לנו ולכל ישראל זכותו של האי בוצינא קדישא להיפקד בישועה ורחמים אמן.

בחתימת הספר

בחתימת ספר זכרונותי אתן שבח והודיה להשי"ת, אשר שם חלקי עם אנשי בנין ויצירה, המפריחים שממות ארצנו הקדושה מבחינה גשמית ורוחנית כאחד, ומקיימין בנפשם "ורב שלום בניך" - אל תיקרי בניך אלא בוניך!

וכשאני מסכם את המאזן של יובל שנות פעילותי בבנין ופיתוח ארה"ק, אגיל ואשמח בעצם העובדה, שזכיתי להקים שורה ארוכה של בניני-פאר המשתייכים לשלושת עמודי העולם - תורה, עבודה, וגמילות חסדים.

תורה: בניני ישיבות, מתיבתות, תלמודי תורה, בתי-חינוך וסמינריונים לבנות, בהם מתחנכים אלפים ורבבות מבני ובנות ישראל בלעה"ר לתורה ויראת שמים.

עבודה: בתי-כנסת ובתי-מדרש, מקדשי-מעט, בהם מתפללים ולומדים עשרות אלפי יהודים, כן ירבו.

גמילות חסדים: מרכז רפואי, בית החלמה לאם וילד, מקואות טהרה, שיכונים ובתי-מגורים לאלפי משפחות חרדיות.

כמדומה שבכל הבנינים שבניתי לא מתגוררת אף משפחה שאינה מעניקה לילדיה חינוך תורני, או שאֵם המשפחה אינה מקפידה על כיסוי ראשה. ובאמת אי אפשר לתאר במלים עד כמה ראיתי סיעתא דשמיא בלי גבול בכל אשר אפנה ואעשה למען תורתנו, עמנו הנבחר, וארצנו הקדושה.

בהשקיפי לאחור על שמונים שנות חיי, ובפרט בהיזכרי כיצד שרדנו בנסי-נסים מגיאיות צלמות בימי מבול הדמים ששטף את ערש-נעורי ביבשת אירופה, ואיך שנתקיים בנו אח"כ בחסד עליון "מקימי מעפר דל, מאשפות ירים אביון", הלא בפשיטות "אילו פינו מלא שירה כים, ולשוננו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, אין אנחנו מספיקים להודות לך ד' אלקינו על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות נסים ונפלאות שעשית עם אבותינו ועמנו..."

לא נותר לי כי אם להודות ולהלל ולשבח בלי קיצבה לקודשא בריך הוא, כדברי נעים זמירות ישראל: "אבוא בגבורות (בגיל הגבורות) ד' אלקים אזכיר צדקתך לבדך", בהתאם לפירושו של החת"ס שהזכרתי בהקדמה לספר, שמרמז לאלו הנפלאות והטובות שבשעת מעשה לא היו ניכרים אלא לד' לבדו, אך ברבות הימים אנו מרגישים בהם. ואני תפלתי לך ד' "גם עד זקנה ושיבה אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור" שגם צאצאי אחרי יבינו וישכילו זאת.

ואחרון אחרון חביב: חובה נעימה ועונג לי לציין, שבכל העבודה הקדושה אשר עסקתי בה כל הימים, עמדה לימיני ותמכה בי בנאמנות רעיתי המשכילה והצדקנית מרת **רבקה בילא** תחי', אשר בחכמת-לב הקימה וניהלה את ביתנו, בית יהודי חם, ובו גידלה בעז"ה את ילדינו לתפארת, תוך הסתפקות במועט וצניעות מופתית, עד כי בצדק יכולני לומר "שלי ושלכם - שלה". היא אשר איפשרה לי בכל הזמנים ללמוד תורה ולהיות פנוי לכל עיסוקי הציבוריים, כשהיא נושאת על שכמה את עיקר עול הבית ועול החינוך של בנותינו היקרות ובננו היקר לאוי"ט.

זכינו וזכו צאצאינו המסולאים להקים בתים לתפארת, עד כי באו בקשרי שידוכין עם משפחות מיוחסות בישראל, מגדולי אדמו"רי הדור, גם בני שילשים ילדו ועינינו הרואות בנים ובני-בנים כ"י כולם זרע ברך ד' עוסקים בתורה ועבודת שמים ומעש"ט לתפארת אבותינו הקדושים נ"ע. כה יתן השי"ת וכה יוסיף ויעזור לנו שנזכה הלאה לרוות מהם רוב נחת ושמחה ואושר לאורך ימים ושנים טובות, מתוך בריאות שלמה, ונזכה לראות מהרה בישועתן של ישראל "בשוב ד' שבות עמו, יגל יעקב ישמח ישראל".